BOGDAN MURGESCU
coordonator

ISTORIA ROMÂNIEI
în texte

CORINT

Bogdan Murgescu
(coordonator)

ISTORIA ROMÂNIEI ÎN TEXTE

Redactori:
Radu Badale, Gelu Diaconu

Coperta:
Walter Riess

Tehnoredactare computerizată:
Lili Gaibăr, Corina Roncea

Toate drepturile asupra acestei lucrări
sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-201-1

ISTORIA ROMÂNIEI ÎN TEXTE

Selecţia şi comentariul textelor au fost realizate de:

Bogdan Murgescu (coordonator), Alexandru Barnea, Ion Bucur, Simion Câlţia, Ioan Cârjă, Adrian Cioroianu, Alin Ciupală, Antal Lukacs, Ecaterina Lung, Mirela-Luminiţa Murgescu, Constantin Petolescu, Bogdan Popovici, Florin Ţurcanu

CORINT

București, 2001

Selecția și comentariul textelor au fost realizate de:

Alexandru Barnea (A.B.)
Profesor universitar, decan al Facultății de Istorie a Universității din București

Ion Bucur (I.B.)
Lector universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Simion Câlția (S.C.)
Asistent universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Ioan Cârjă (I.C.)
Asistent universitar, Facultatea de Istorie–Filozofie a Universității „Babeș–Bolyai" din Cluj-Napoca

Adrian Cioroianu (Ad.C.)
Lector universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Alin Ciupală (Al.C.)
Asistent universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Antal Lukacs (A.L.)
Conferențiar universitar, secretar științific al Facultății de Istorie a Universității din București

Ecaterina Lung (E.L.)
Lector universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Bogdan Murgescu (coordonator) (B.M.)
Profesor universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Mirela–Luminița Murgescu (M.L.M.)
Conferențiar universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Constantin Petolescu (C.P.)
Profesor universitar, Facultatea de Istorie a Universității din București

Bogdan Popovici (B.P.)
Arhivist, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Brașov

Florin Țurcanu (F.Ț.)
Lector universitar, Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității din București

CUPRINS

Cuvânt înainte 27
Abrevieri 29

I. DACIA PÂNĂ LA CUCERIREA ROMANĂ
Zamolxis — Herodot, *Istorii*, IV, 96 (A.B.) 31
Credința în nemurire a geților — Herodot, *Istorii*, IV, 93–94, V, 3–4 (C.P.) 31
Religia getică în raport cu celelalte religii antice — Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2 (C.P.) 32
Neamul și limba geto-dacilor — Strabo, *Geographia*, VII, 3, 12–13 (C.P.) 32
Limba geților, total diferită de limba latină — Publius Ovidius Naso, *Tristele*, V, 10, 35–39 și *Scrisori din Pont*, III, 2, 40, IV, 13, 17–24, 33–40 (A.B.) 32
Dacii și vecinii lor — Cassius Dio, *Istoria romană*, LI, 22, 6 (C.P.) 33
Histrianorum rex — relatarea lui Trogus Pompeius (C.P.) 33
Dromichaites — Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XXI, 11–12 (C.P.) 34
Dromichaites — Pausanias, *Descrierea Greciei*, I, 9, 7 (C.P.) 35
Zalmodegikos — inscripție de la Histria (sec. III î.Hr.) (C.P.) 35
Rhemaxos — inscripție de la Histria (sec. II î.Hr.) (C.P.) 36
Oroles — relatarea lui Trogus Pompeius, IX, 2, 1–2 (C.P.) 37
Burebista — Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11, XVI, 2, 39 (C.P.) 37
Burebista — Inscripția de la Dionysopolis (C.P.) 38
Burebista — Iordanes, *Getica*, 67 (C.P.) 39
Urmașii lui Burebista — Iordanes, *Getica*, 71, 73 (C.P.) 39
Rholes, Dapyx și Zyraxes — Cassius Dio, *Istoria romană*, 51, 24, 5–7, 51, 26, 1–6 (C.P.) 39
Cotiso — Florus, *Războiul cu dacii*, II, 28 (C.P.) 40
Dicomes — Plutarh, *Vieți paralele*. Antonius, 63 (C.P.) 41
Scorylo — Frontinus, *Stratagemele*, I, 10, 4 (C.P.) 41
Diurpaneus — Orosius, *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți*, VII, 10, 3–4 (C.P.) 41
Diurpaneus — Iordanes, *Getica*, 76–78 (C.P.) 41
Războiul dacilor cu Domițian — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXVII, 6–7, 10 (C.P.) 42
Solia lui Diegis la Roma (89 e.n.) — Marțial, *Epigrame*, V, 3, 1–6 (C.P.) 43
Primul război dacic al lui Traian — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXVIII, 6–10 (C.P.) 43
Legăturile lui Decebal cu Pacorus, regele parților — Scrisoarea lui Plinius cel Tânăr către Traian (C.P.) 44
Al doilea război dacic al lui Traian — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXVIII, 11–15 (C.P.) 45
Însemnătatea victoriei lui Traian asupra lui Decebal, reliefată de Plinius cel Tânăr (C.P.) 47

Bogăția Daciei și a prăzilor luate de Traian în memoria urmașilor — relatarea lui Ioannes Lydus, *Despre magistraturile statului roman*, II, 26 (C.P.) 47

II. DACIA ROMANĂ

Colonizarea de veterani în Dacia — diploma lui Marcus Herennius Polymita (109 e.n.) (C.P.).....48
Începuturile provinciei Dacia — Eutropius, *Scurtă istorie de la întemeierea Romei*, VIII, 2 și 6 (A.B.).....49
Descrierea provinciei Dacia — Ptolemeu, *Îndreptarul geografic*, III, 8,1, 2–4 (A.B.).....49
Descrierea provinciei Moesia Inferior — Ptolemeu, *Îndreptarul geografic*, III, 10, 1–9 (A.B.) 49
Armata în provinciile Dacia si Moesia Inferior — Cassius Dio, *Istoria romană*, LV, 23–24 (A.B.).....50
„Capitalist" roman care controlează vămile din provinciile dunărene — inscripția de la Oescus în cinstea lui T. Iulius Capito (C.P.) 50
Comerțul cu barbarii — Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXXI, 19, 1 (A.B.) 51
Barbari colonizați în provincia Dacia — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXII, 3, 3 (A.B.) 51
Nimicirea dacilor — patriarhul Arethas, *Scolii la Icaromenipus de Lucian*, 16 (C.P.) 51
Recenzarea populației dacice din ordinul lui Traian — Lactantius, *Despre cum au murit prigonitorii*, XXXIII, 5 (C.P.) 51
Orașele Daciei si Moesiei — Geograful din Ravenna, *Descrierea lumii*, IV, 5–7 și 14 (A.B.) 52
Piatra de fundație a unei conducte de apă din Ulpia Traiana Sarmizegetusa (A.B.).....52
Inscripție grecească pentru caesar-ul Marcus Aurelius Verus la Tomis (A.B.) 53
Inscripție dedicată zeilor sănătății (A.B.).....53
Inscripție dedicată zeilor de către P. Aelius Hammonius, procurator al Daciei Apulensis (238 d.Hr.) (C.P.) 53
Inscripția sătenilor din Petra (A.B.) 53
Inscripția funerară pentru Zia, soția lui Pieporus (C.P.).....53
Participarea costobocilor la alianța antiromană din timpul războaielor marcomanice ale lui Marcus Aurelius — *Istoria Augustă*, 22, 1 (C.P.).....54
Inscripția în memoria lui Lucius Fufidius Lucianus (A.B.) 54
Incursiunea costobocilor în Grecia (170 d.Hr.) — Pausanias, *Descrierea Greciei*, X, 35, 4 (C.P.).....54
Romanii refuză să le plătească subsidii carpilor — Petrus Patricius, Istorii, 8 (C.P.).....54
Războiul împăratului Filip Arabul cu carpii — Zosimos, *Istoria contemporană*, I, 20 (C.P.) 55
Mutarea carpilor în Pannonia de către Dioclețian — Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXVIII, 1, 5 (C.P.).....55

Abandonarea Daciei de către Imperiul Roman (C.P.)
A. Sextus Aurelius Victor, *Despre împărați*, 33, 3 55
B. Eutropius, *Scurtă istorie de la întemeierea Romei*, X, 8, 2 55
C. Rufius Festus, *Scurtă istorie a poporului roman*, VIII 56
D. *Historia Augusta*, Aurelian, 39, 7 56
E. Orosius, *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți*, VII, 22, 7 și 23, 4 56
F. Iordanes, *Faptele romanilor*, 217 56

III. ROMANITATEA ORIENTALĂ ÎN MILENIUL MARILOR MIGRAȚII
Problema romanizării Daciei
A. Poziția lui Robert Roesler (1871) (A.L.) 57
B. Răspunsul lui A. D. Xenopol (1884) (E.L.) 57
C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886) (E.L.) 58
Continuitatea populației romanice după retragerea aureliană
A. Poziția lui Robert Roesler (1871) (A.L.) 58
B. Răspunsul lui A. D. Xenopol (1884) (E.L.) 58
C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886) (E.L.) 59
Migrarea vlahilor la nord de Dunăre
A. Poziția lui Robert Roesler (1871) (A.L.) 59
B. Răspunsul lui A. D. Xenopol (1884) (E.L.) 59
C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886) (E.L.) 60
Reconstrucția orașului Tropaeum Traiani (316) — Inscripție marcând reconstrucția orașului (A.B.) 60
Reconstrucția orașului Tropaeum Traiani (316) — Inscripție referitoare la aprovizionarea cu apă (A.B.) 60
Constantin cel Mare trece la nord de Dunăre (328) — Theophanes Confessor, *Cronografia*, anul 5820 (C.P.) 61
Pacea dintre împăratul Valens și regele Athanaric încheiată pe podul de vase de la Noviodunum (369) — Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXVII, 5, 8–10 (A.B.) 61
Reorganizarea apărării provinciei Scythia după pacea din 369 — Themistios, *Discursul X*, 133–140 (A.B.) 61
Iustinian reface fortificațiile de la Dunăre — Procopius din Caesarea, *Despre zidiri*, IV (C.P.) 62
Sf. Apostol Andrei (A.B.)
A. Hipolit Romanul, *Despre cei doisprezece apostoli* (sec.III d.Hr.) 63
B. Origene, *Cartea a III-a a comentariilor la Geneză* (sec.III d.Hr.) 63
C. *Vechea tălmăcire a comentariilor lui Origene la Matei* (sec.III d.Hr.) 63
D. Eusebiu din Cezareea, *Istoria bisericească*, III, 1, 1–3 (sec.IV d.Hr.) 63
Ulfila — scrisoarea lui Auxentius din Durostorum (A.B.) 63

Martiri în nordul Dobrogei la începutul secolului IV — inscripția din cripta de la Niculițel (A.B.) 64
Persecuțiile anticreștine ale lui Athanaric și pătimirea Sf. Sava Gotul — *Scrisoarea CLV* a Sf. Vasile cel Mare către Iunius Soranus, comandantul militar al provinciei Scythia (A.B.) 64
Episcopatele din Scythia Minor în secolul al VI-lea (A.B.) 64
Autohtoni și migratori în Dacia — Orosius, *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți* I, 2, 52 și 16, 2 (A.B.) 65
Priscus Panites despre populația autohtonă din teritoriile stăpânite de huni și despre curtea lui Attila (448) (C.P.) 65
Diversele stăpâniri asupra Daciei — Iordanes, *Getica*, 33 (C.P.) 66
Torna, torna, fratre — limba latină în Balcani (587) (A.B.)
A. Theophilact Simocattes, *Istoria domniei împaratului Mauriciu*, II, 15 67
B. Theophanes Confessor, *Chronographia* 67
Cronica lui Nestor despre românii găsiți de unguri în Pannonia (E.L.) 68
Anonymus despre formațiunile politice găsite de unguri în Transilvania la începutul secolului al X-lea (E.L.)
A. Menumorut 68
B. Gelu 70
C. Glad 71
Întemeierea unei mănăstiri catolice pe un pământ luat de la români (1223) (A.L.) 72
Românii și secuii în viziunea cronicilor maghiare — Simon de Keza (sf. sec. al XIII) (A.L.) 72
Românii în adunarea generală a Transilvaniei (Alba Iulia, 11 martie 1291) (A.L.) 73
Primii coloniști sași și crearea instituțiilor ecleziastice proprii (1192) (A.L.) 73
Privilegiile coloniștilor sași de pe pământul crăiesc (Bula de aur a sașilor, 1224) (A.L.) 74
Danie regală pentru secuii din scaunul Arieș (1289) (A.L.) 75
Ana Comnena despre formațiunile politice de la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XI-lea (E.L.) 75
Răscoala Asăneștilor (1185) — relatarea lui Niketas Choniates (E.L.) 76
Corespondența lui Ioniță cel Frumos cu papa Inocențiu al III-lea (1199–1202) (E.L.)
A. Scrisoarea lui Inocentiu al III-lea către Ioniță — decembrie 1199 77
B. Scrisoarea lui Ioniță către papa — noiembrie 1202 77
C. Scrisoarea arhiepiscopului Vasile de Târnovo către papa Inocențiu al III-lea — 1202 77
Bula papală din 1234 despre românii din Episcopia cumanilor (E.L.) 77
Invazia mongolilor din anul 1241 — relatarea călugărului Rogerius (S.C.) 78

IV. STATUL MEDIEVAL ȘI INSTITUȚIILE SALE

Prima atestare documentară a titlului de voievod al Transilvaniei — Leustachie (1176/1230) (A.L.) 80
Veniturile regale și episcopale din Transilvania (circa 1185) (A.L.) 80

Bula de aur a regelui Andrei al II-lea (1222) (A.L.).....80
Cnezate și voievodate românești la sud de Carpați — *Diploma cavalerilor ioaniți* (1247) (A.L.).....81
Răzvrătirea lui Litovoi împotriva regelui Ungariei (circa 1272–1279) — dania regală pentru magistrul George (1285) (A.L.).....82
Campania lui Carol Robert de Anjou și bătălia de la Posada (1330) — relatarea *Cronicii pictate de la Viena* (A.L.) 83
Dania regelui Ludovic I pentru Dragoș, fiul lui Gyla (1360) (S.C.) 84
Dania regelui Ludovic I pentru Balc — constatarea pierderii Moldovei de către regatul Ungariei (1366) (S.C.).....84
Formarea statului Moldova în viziunea cronicarului Ioan, arhidiaconul de Târnave (mijlocul secolului al XIV-lea) (A.L.).....85
Letopisețul de la Putna despre primii domni ai Moldovei (S.C.) 86
Titlul lui Roman I (1392) (E.L.).....86
Titlul lui Mircea cel Bătrân — danie către mănăstirea Cozia (1404/1406) (E.L.) 87
Grigore Ureche despre originea limbii române și despre instituțiile Moldovei (B.M.)....87
Sistemul politic al principatului Transilvaniei (A.L.)
A. Jurământul principelui Gabriel Bathory (1608).....88
B. Politica principelui Gabriel Bathory împotriva stărilor privilegiate (1608) — relatarea cronicii lui Georg Kraus.....88
Raporturile dintre domn și boieri
A. Modelul bizantin al autocrației suveranului — *Învățăturile lui Neagoe Basarab* despre împărțirea dregătoriilor de către domn (E.L.).....89
B. Viziunea boierească asupra domnului ideal — Miron Costin despre domnia lui Radu Mihnea în Moldova (1616–1619, 1623–1626) (B.M.).....89
Consens și confruntare între domn și boieri — exemplul domniei lui Constantin Brâncoveanu (B.M.)
A. Înscăunarea ca domn prezentată de Letopisețul cantacuzinesc (1688).....90
B. Reprimarea opoziției boierești (1689–1690).....91
Divergențe cu privire la raporturile de putere între domn și boieri în Moldova (1711) (B.M.) 91
Generalul habsburgic Heissler îl sfidează pe Brâncoveanu (1690) (B.M.) 92
Primirea unui mare sol polon de către domnul Moldovei Antioh Cantemir (1699) (B.M.).....93
Genealogia ca formă de consolidare a legitimității politice — exemplul Mavrocordaților (B.M.) 93
Biserica și problemele religioase
Confruntarea dintre catolicism și ortodoxie — soarta unui episcopat ortodox după căderea Constantinopolului (1205) (A.L.).....94
Înființarea Mitropoliei Ungrovlahiei (1359) (A.L.).....94
Confesiune și statut social în Transilvania (1366) (A.L.) 95

Diversitatea practicilor religioase — mărturia lui Bartolomeu din Alverna (1379–1382) (A.L.) 96
Introducerea reformei lutherane în Transilvania — Johannes Honterus, *Cartea Reformei* (1543) (A.L.) 97
Pătrunderea Reformei la românii din Transilvania (1567) (A.L.) 97
Reglementarea situației bisericești din Transilvania în *Approbatae Constitutiones* (1653) (A.L.) 98

V. LUMEA RURALĂ ȘI LUMEA URBANĂ ÎN EVUL MEDIU

Societatea românească din Transilvania — statutele Țării Făgărașului (1508) (A.L.) 100
Felul de viață al țăranilor din Oltenia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea — relatarea ofițerului Friedrich Schwanz von Springfels (B.M.) 101
Moravurile moldovenilor în viziunea lui Dimitrie Cantemir (S.C.) 102
„Populaționismul" secolului al XVIII-lea — ordin al guberniului Transilvaniei (1770) (B.P.) 103
Ordine ale guberniului Transilvaniei privind introducerea culturii cartofului (1767, 1769) (B.P.) 104
Brașovul — placă turnantă a comerțului dintre Țările Române (1368) (A.L.) 104
Statutele municipale ale sașilor (1586) (B.P.) 105
Averea cronicarului Nagy Szabó Ferenc (1613) (A.L.) 106
Descrierea orașului Brașov de către G. Reicherstorffer (1550) (S.C.) 107
Descrierea Timișoarei de către Evliya Celebi (1652) (S.C.) 107
Descrieri ale orașului București la începutul secolului al XVIII-lea (S.C.)
A. Chishull (1702) 108
B. Anton Maria del Chiaro (1718) 109
Regulament urban (București, 1768) (S.C.) 109
Regulamentul manufacturii de la Pociovalișteе (1794) (S.C.) 110
Regulament pentru siguranța Bucureștilor (1820) (S.C.) 111
Răscoala de la Bobâlna (A.L.)
A. Prima înțelegere între țărani și nobili (6 iulie 1437) 111
B. Înțelegerea de la Căpâlna — *Unio trium nationum* (16 septembrie 1437) 113
Reglementarea iobăgiei în *Tripartitul* lui Werböczi (1517) (A.L.) 114
„Legătura lui Mihai Viteazul" — document de la Radu Mihnea (1613) (S.C.) 115
Desființarea rumâniei în Țara Românească (1746) (E.L.) 115
Reglementarea raporturilor dintre nobili și țărani în Transilvania — *Certa puncta* (1769) (B.P.) 116
Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784)
A. Interogatoriul lui Horea (Alba Iulia, 28 ianuarie 1785) (B.P.) 117
B. Interogatoriul lui Cloșca (Alba Iulia, 26 ianuarie 1785) (B.P.) 117
C. Interogatoriul lui Crișan (Alba Iulia, 2 februarie 1785) (B.P.) 118
„Dosarul grecilor" (B.M.)
A. Hrisov de eliminare a grecilor din dregătorii în Țara Românească (1631) 119

B. *Letopisețul cantacuzinesc* despre „parveniții" ajunși dregători.....119
C. Revoltă antigrecească la Iași cu prilejul mazilirii lui Dumitrașco Cantacuzino (1685).....120
D. Portretul unui „grec" devenit „pământean" — postelnicul Constantin Cantacuzino.....121
E. Antim Ivireanul împotriva excluderii străinilor din dregătoriile laice și ecleziastice — scrisoare către Constantin Brâncoveanu (1712).....121

VI. ȚĂRILE ROMÂNE ȘI STATELE VECINE ÎNTRE DIPLOMAȚIE ȘI CONFRUNTARE (sec. XIV–XVII)
Tratatul de la Brașov dintre Sigismund de Luxemburg și Mircea cel Bătrân (1395) (S.C.).....122
Bătălia de la Rovine (1395)
A. Laonic Chalcocondil (E.L.).....123
B. Cronica lui Orudj bin Adil (a doua jumătate a secolului al XV-lea) (B.M.).....123
Tratatul de la Adrianopol/Seghedin între Imperiul Otoman și Ungaria (1444) (S.C.).....124
Campania de la Dunăre din anul 1445 — relatarea lui Walerand de Wawrin (S.C.).....125
Laonic Chalcocondil despre personalitatea lui Iancu de Hunedoara (E.L.).....127
Concepția despre domnie a lui Vlad Țepeș, exprimată în scrisoarea către brașoveni (1456) (S.C.).....128
Povestirile slavone despre Vlad Țepeș (S.C.).....129
Grigore Ureche despre începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457) (E.L.).....129
Raporturile dintre Ștefan cel Mare și Matia Corvin — relatarea *Letopisețului de la Putna* (S.C.).....130
Scrisoarea adresată principilor creștini de Ștefan cel Mare după victoria de la Vaslui (1475) (E.L.).....130
Concepția lui Ștefan cel Mare despre lupta antiotomană — solia lui Ioan Țamblac la Veneția (1478) (E.L.).....131
Primul pamflet politic cunoscut din spațiul românesc — Scrisoarea brăilenilor către Ștefan cel Mare (1481) (B.M.).....132
Confruntarea cu regele Ioan Albert al Poloniei (1497) (S.C.).....133
Personalitatea lui Ștefan cel Mare
A. Cronicarul polon Jan Dlugosz (E.L.).....134
B. Opinia lui Grigore Ureche (E.L.).....134
Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie despre relațiile cu turcii (E.L.).....134
Geneza și evoluția unui mit istoric — testamentul lui Ștefan cel Mare (B.M.)
A. Grigore Ureche.....135
B. Ioan Neculce.....135
C. Dimitrie Cantemir.....135
D. Barbu Ștefănescu-Delavrancea.....136

Sulhname-ul acordat de Mehmed al II-lea lui Ștefan cel Mare (1480) (B.M.) 137
Ahdname acordat de sultanul Ahmed I nobilimii din Transilvania și Ungaria Superioară (1614) (B.M.).....138
Lupta antiotomană condusă de Radu de la Afumați și salvgardarea existenței statale a Țării Românești (1522–1524) — epitaful de pe mormântul lui Radu de la Afumați (S.C.).....139
Scrisoarea cifrată trimisă de Petru Rareș împăratului Carol Quintul (1537) (B.M.).....140
Cronicarul Szamosközy despre începutul domniei lui Mihai Viteazul (1593) (B.M.)....140
Bătălia de la Călugăreni (1595)
A. Relatarea lui Balthazar Walter (E.L.).....141
B. Raportul lui Sinan pașa despre campania în Țara Românească (E.L.).....142
C. Cronicarul otoman Kiatip Celebi (E.L.).....142
Scrisoarea boierilor lui Mihai Viteazul către boierii munteni în Moldova (5 septembrie 1599) (B.M.).....143
Restabilirea ordinii și ierarhiei sociale după ocuparea Transilvaniei de către Mihai Viteazul — hotărârile Dietei de la Alba Iulia (20–28 noiembrie 1599) (B.M.).....144
Refuzul lui Mihai Viteazul de a abandona Transilvania — scrisoare către împăratul Rudolf al II-lea (16 februarie 1600) (S.C.).....145
Mihai Viteazul confirmă privilegiile secuilor (1600) (A.L.).....146
O mistificare — însemnările autografe ale lui Mihai Viteazul pe spatele cererilor adresate împăratului Rudolf al II-lea (iulie 1600) (B.M.).....147
Măsurile lui Mihai Viteazul în favoarea românilor transilvăneni — hotărârile Dietei de la Alba-Iulia (20–27 iulie 1600) (B.M.).....148
Szamosközy despre asasinarea lui Mihai Viteazul (1601) (A.L.).....148
Amintirea lui Mihai Viteazul în cronicile românești din secolul al XVII-lea
A. Miron Costin (B.M.).....149
B. *Letopisețul cantacuzinesc* (B.M.).....149
Neculce despre oferta otomană adresată lui Brâncoveanu de a deveni domn și în Moldova (1703) (B.M.).....150
Miron Costin despre mazilirea lui Constantin Movilă și despre lipsa de cuvânt a turcilor (1611) (B.M.).....151
Tratatul dintre regele Franței Ludovic al XIV-lea și principele Gheorghe I Rákóczi (1645) (A.L.).....151
Matei Basarab despre papă și biserica catolică — scrisoarea lui Francisc Soimirovic (1646) (B.M.).....152
Poziția lui Miron Costin față de Imperiul otoman
A. Dialogul cu marele vizir Ahmed Köprülü pașa (1672) (B.M.).....152
B. Refuzul de a se ridica împotriva Porții după înfrângerea otomanilor de către poloni la Hotin (1673) (B.M.).....153

Reacția fetei lui Constantin Brâncoveanu la mazilirea soțului ei, Constantin Duca, din domnia Moldovei (1695) (B.M.) 153
Neculce despre poziția dificilă a Moldovei între Imperiul otoman și Polonia (1695) (B.M.) 154
Instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania
A. Rezistența orașului Brașov (1688) (B.P.) 154
B. Diploma Leopoldină (4 decembrie 1691) (B.P.) 155

VII. CULTURA MEDIEVALĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung (1521) (E.L.) 157
Coresi despre însemnătatea tipăriturilor în limba română (E.L.) 157
Conrad Haas și construcția de rachete în secolul al XVI-lea (S.C.) 158
Realizarea unei machete a cetății Camenița de către boierul Grigore Cornescu (1672) (B.M.) 158
„Vrăjitorie" la Brașov (1615) (B.P.) 158
Prima enciclopedie în limba maghiară (1653) — Apaczai Csere János (A.L.) 159
Descrierea bisericii Trei Ierarhi din Iași de către Paul din Alep (1653) (S.C.) 159
Miron Costin despre rostul istoriei în *De neamul moldovenilor* (E.L.) 160
Dimitrie Cantemir despre atitudinea moldovenilor față de cultura scrisă (1716) (S.C.) 161
Stimularea rigorii religioase și măsuri de alfabetizare a preoților în timpul lui Constantin Mavrocordat (1741) (B.M.) 161
Superstiție (cerere de lemn sfânt) (1772) (S.C.) 162
Regulamentul școlilor din Țara Românească (1776) (S.C.) 162

VIII. CHESTIUNEA ORIENTALĂ ȘI STATUTUL INTERNAȚIONAL AL ȚĂRILOR ROMÂNE (1711–1856)

Tratatul ruso-moldovean de la Luck (13 aprilie 1711) (E.L.) 164
Tratatul de pace de la Passarowitz — aspecte teritoriale (1718) (E.L.) 164
Retrocedarea Olteniei către Țara Românească — Tratatul de pace de la Belgrad (1739) (E.L.) 165
Capuchehaiele lui Constantin Mavrocordat despre necesitatea mituirii diverșilor dregători otomani (1741) (B.M.) 165
Atitudini filo-ruse ale boierilor și înalților prelați — memoriile adresate țarinei Ecaterina a II-a (B.M.)
A. Memoriul clerului și boierilor din Moldova (10 decembrie 1769) 166
B. Cererile deputaților munteni trimiși în solie în Rusia (1770) 166
Pacea de la Kücük Kainargi (1774) — prevederile referitoare la Țările Române (E.L.) 167
Convenția otomano–austriacă de la Constantinopol privind cedarea Bucovinei (1775) (E.L.) 168

Hatișeriful din 1802 (Al.C.) 168
Tratatul de pace ruso–turc de la București (16/28 mai 1812) (Al.C.) 170
Tratatul de la Adrianopol (1829) — prevederile referitoare la Moldova și Țara Românească (Al.C.) 170
Convenția de la Balta Liman (1849) (Al.C.) 171
Tratatul de pace de la Paris (1856) — prevederile referitoare la Principatele Române (Al.C.) 172

IX. O LUME ÎN MIȘCARE. NAȚIUNE ȘI POLITICĂ ÎN SECOLELE XVIII–XIX

Actul de unire cu Roma semnat de clericii ortodocși reuniți la sinodul de la Alba Iulia (1698) (B.P.) 174
Românii brașoveni se opun Unirii cu Roma (1700) (B.P.) 175
Dieta Transilvaniei despre Unire (1701) (B.P.) 175
Supplex Libellus al lui Inochentie Micu (1743) (B.P.) 175
Mișcările pro-ortodoxe din Transilvania — comentariul împărătesei Maria Tereza (1746) (B.P.) 176
Acțiunile anti-ortodoxe ale armatei austriece — ordinul căpitanului Nicolae Bethlen către comandanții militari din Țara Oltului (1761) (B.P.) 177
Iluminism și redeșteptare națională (B.P.)
A. Sașii — Invitație pentru o societate literară transilvăneană (1785) 178
B. Maghiarii — Schiță despre fondarea Asociației Ardelene de Cultivare a Limbii Maghiare (1791) 179
C. Românii — Petru Maior despre importanța cunoașterii trecutului în formarea cetățenilor (1812) 180
Supplex Libellus Valachorum (1791) (B.P.) 180
Analiza agentului rus Liprandi asupra declanșării revoluției de la 1821 (Al.C.) 181
Proclamația de la Padeș (23 ianuarie 1821) (Al.C.) 182
Cererile norodului rumânesc (februarie 1821) (Al.C.) 183
Europa ca model
A. Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele* (1826) (M.L.M.) 184
B. Călătoria unui boier la Paris în prima jumătate a secolului al XIX-lea — Nicolae Gane, *Ciubucul logofătului Manole Buhuș* (M.L.M.) 185
Ideea unirii Principatelor, exprimată în Regulamentele Organice (1831) (Al.C.) 186
Discuțiile asupra limbii oficiale în Transilvania (I.C.)
A. Simion Bărnuțiu, *O tomneală de rușine și o lege nedreaptă* (1842) 187
B. Stephan Ludwig Roth, *Limba țării e limba valahă* (1846) 188
Concepția maghiară despre națiunea de tip nobiliar — scrisoarea lui Wesselenyi Miklos către Kossuth Lajos (1 august 1846) (I.C.) 188
Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian — Prospect pentru *Magazin istoric pentru Dacia* (Al.C.) 189

Manifestul lui Simion Bărnuțiu (24–25 martie 1848) (Al.C.) 189
Jurământul românilor pe Câmpia Libertății de la Blaj (3–5 mai 1848) (Al.C.) 190
Petițiunea Națională adoptată la Blaj (3–5 mai 1848) (Al.C.) 191
Uniunea Transilvaniei cu Ungaria — Legea adoptată de Dietă (Cluj, 30 mai 1848) (I.C.) 192
Punctul de vedere săsesc referitor la uniunea Transilvaniei cu Ungaria (3 iulie 1848) (I.C.) 193
Proclamația de la Islaz (9/21 iunie 1848) (Al.C.) 194
Pamflet revoluționar anonim (Al.C.) 194
Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova* (Al.C.) 195
Patria — articol din „Popolul suveran" (28 iunie 1848) (Al.C.) 195
Existențe umane încercând să evite tumultul revoluționar — memoriile lui Isaiia Moldovan (I.C.) 196
Sacru și revoluție — sărbătoare revoluționară locală în Transilvania, fragment din memoriile lui Ștefan Branea (I.C.) 197
Memoriul națiunii române către împăratul Franz Iosef (februarie 1849) (I.C.) 197
Excese în timpul revoluției de la 1848
A. Represiunea autorităților maghiare împotriva românilor din Luna (12 septembrie 1848) — relatarea lui George Barițiu în *Gazeta de Transilvania* (I.C.) 199
B. Acțiuni violente ale revoluționarilor români (Abrud, 10 mai 1849) — relatarea lui Vasile Moldovan (I.C.) 200
Apel la depășirea resentimentelor naționale — scrisoarea lui Avram Iancu către Simonffy (iunie 1849) (I.C.) 200
Ziaristul american Francis Bowen despre revoluția din Ungaria și Transilvania (Al.C.) 201
Proiectul Comitetului Central al Unirii din București (30 martie 1857) (Al.C.) 203
Proiectul de rezoluție al Adunării ad-hoc a Moldovei (7/19 octombrie 1857) (Al.C.) 204
Convenția de la Paris (1858) (Al.C.) 204
Jurământul depus de Alexandru Ioan Cuza la alegerea ca domn al Moldovei (5/17 ianuarie 1859) (Al.C.) 207
Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris (1864) (Al.C.) 207
Proclamația domnitorului Alexandru Ioan Cuza cu prilejul promulgării reformei agrare (1864) (M.L.M.) 207
Constituția din 1866 — sistemul politic Al.C.) 208
Lege pentru organizarea judecătorească (1865) (Al.C.) 211
Codul Penal despre funcționarii publici (1864) (M.L.M.) 211
Lege pentru organizarea puterii armate (1864) (Al.C.) 211
Lege pentru organizarea puterii armate (1868) (M.L.M.) 212
Monarhia
A. Proclamație a Locotenenței Domnești în legătură cu alegerea lui Carol I ca domn al Principatelor Unite (11 aprilie 1866) (M.L.M.) 213

B. Lege pentru proclamarea ca regat a României (1881) (Al.C.).....214
C. Pamflet antimonarhic — George Panu, *Omul periculos* (1887) (Al.C.) 214
D. Evocarea regelui Carol I de către istoricul Ioan Bogdan la deschiderea cursurilor universitare (1914) (Al.C.).....215
Legea electorală din 1866 (M.L.M.).....215
Modificarea legii electorale (1884) (M.L.M.).....217
Aleși, alegeri și alegători — Constantin Bacalbașa despre alegerile din anul 1875 în București (M.L.M.).....218
Programul Partidului Conservator (1880) (Al.C.).....219
Deputatul liberal Nicolae Xenopol despre asemănările și deosebirile dintre liberali și conservatori — discurs în Adunarea Deputaților (1897) (Al.C.) 220
Poporanismul — articol–program redactat de Constantin Stere (1906) (Al.C.).....221
Scrisoarea–program a lui Ion. I. C. Bratianu (1913) (Al.C.).....222
Programul Partidului Conservator (1913) (Al.C.).....222
Teritoriile românești aflate sub stăpânire străină
Egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei — articol votat de Dieta de la Sibiu (1863) (I.C.).....223
Legea naționalităților din Ungaria (1868) (I.C.).....224
Memorandumul (1892) (I.C.) 225
Procesul memorandiștilor — sentința de condamnare a fruntașilor Partidului Național Român (1894) (I.C.).....226
Caracterul și tendința învățământului public — discursul lui Alexandru Hurmuzaki în fața Societății pentru literatură și cultură în Bucovina (Cernăuți, 5 februarie 1868) (Al.C.).....227
Structura etnică în Basarabia — recensământul din 1897 (Al.C.).....228
Știința de carte în Basarabia (1897) (Al.C.).....228

X. SOCIETATE ȘI ECONOMIE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Averea unui preot de țară (1831) (B.P.).....229
Granița militară din Banat — jurnalul de călătorie al mareșalului Marmont (1834) (I.C.).....230
Angajament al bogasierilor din București cu privire la comportarea față de cumpărători (1835) (Al.C.) 230
Reglementarea activității negustorilor din Târgoviște (1835) (Al.C.).....231
Desființarea iobăgiei în Transilvania — patenta imperială din 21 iunie 1854 (I.C.).....231
Legea secularizării averilor mănăstirești (1863) (Al.C.).....232
Legea rurală (1864) (Al.C.).....232
Lege pentru tocmelile agricole și pentru executarea lor (1866) (M.L.M.).....233
Tocmeli agricole — exemple concrete (M.L.M.)
A. Județul Bacău (1865).....234

B. Județul Ialomița (1904–1907) 234
Inventarul agricol în Vechiul Regat — comparații internaționale (1905) (Al.C.) 236
Opinii despre alimentație în lumea rurală — răspunsuri la chestionarul din anul 1905 (M.L.M.) 236
Regulament pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești (1894) (M.L.M.) 237
Situația locuințelor în zona rurală conform răspunsurilor la chestionarul din anul 1905 (M.L.M.) 238
Cauzele răscoalei din 1907 — raportul procurorului general N. Leonescu (Al.C.) 238
Regimul izraeliților în statul român
A. Codul Civil (1865) (Al.C.) 239
B. Constituția din 1866 — articolul 7 (M.L.M.) 239
C. Modificarea articolului 7 din Constituție (1879) (M.L.M.) 239
D. Circulară a Ministrului de Interne Mihail Kogălniceanu către prefecți privitoare la situația izraeliților în zona rurală (1869) (M.L.M.) 240
Lege pentru înființarea sistemului monetar și fabricarea monedei naționale (1867) (M.L.M.) 240
Înființarea Băncii Naționale a României — Lege pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune (17/29 aprilie 1880) (M.L.M.) 241
Convenția comercială dintre Austro-Ungaria și România (1875) (Al.C.) 242
Lege pentru încurajararea industriei naționale (1887) (Al.C.) 242
Revoluția transporturilor
A. Ion Ghica, *O călătorie de la București la Iași înainte de 1848* (M.L.M.) 243
B. Regulament pentru cursele de diligențe și curieri din Principatele Române cu exemple din indicatorul de călătorie (1869) (M.L.M.) 244
C. Opinii despre introducerea căii ferate la Pitești (1884) (M.L.M.) 245
Urbanism și societate
A. Regulament pentru organizarea sergenților de oraș în București (1866) (M.L.M.) 246
B. Regulament pentru menținerea curățeniei pe străzile și piețele capitalei (1866) (M.L.M.) 247
C. Regulament pentru industriile insalubre (1867) (M.L.M.) 248
D. Control social și protecția consumatorului — Reguli privitoare la stabilimentele publice (1867) (M.L.M.) 249
E. Viața la București (1882–1883) — amintirile lui Constantin Bacalbașa (M.L.M.) 249
Ioan Slavici despre starea economică a românilor ardeleni (1911) (I.C.) 250
Emigrarea din Transilvania în America la începutul secolului XX (I.C.) 251

XI. CULTURĂ, IDEOLOGIE ȘI MENTALITĂȚI

Credințe populare și religiozitate în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea (1828) (B.P.) 252

Lingvistică și gastronomie — Iordache Golescu, *Condica limbii românești* (1834–1843) (M.L.M.) 252
Bula papală *Ecclesiam Christi* de ridicare a episcopiei greco-catolice de Alba Iulia la rang de mitropolie (1853) (I.C.)....252
Mitropolitul Andrei Șaguna și organizarea bisericii ortodoxe în Transilvania — *Statutul Organic* (1868) (I.C.)....253
Decret pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române (6 decembrie 1864) (M.L.M.)....255
Legea Instrucțiunii Publice din 1864 (M.L.M.)....256
Regulament de ordine și disciplină pentru școlile primare (1870) (M.L.M.)....257
Regulament de ordine și disciplină pentru licee și gimnazii (1866) (M.L.M.)....259
Despre rolul educației pentru fete — discursul lui Carol I la festivitatea de premiere a elevelor școlilor secundare și primare de fete din București (1876) (M.L.M.) 260
Obligativitatea studierii limbii maghiare în școlile elementare din Ungaria — legea Trefort (1879) (I.C.)....261
Obligativitatea studierii limbii române în școlile primare din statul român — Regulament pentru școlile private (1896) (M.L.M.) 262
Legea Apponyi (1907) (I.C.) 262
Statutele Societății Academice (1867) (M.L.M.)....263
Educarea spiritului civic — Codul Penal despre degradarea monumentelor publice (1864) (M.L.M.) 264
Viața religioasă la sate — comentariu pe baza răspunsurilor la ancheta din anul 1905 (M.L.M.)....264

XII. DE LA PRINCIPATELE UNITE LA ROMÂNIA MARE

Convenția ruso-română din aprilie 1877 (Al.C.)....266
Căderea Plevnei (28 noiembrie 1877) — jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 3 Călărași (M.L.M.) 266
Un alt fel de eroism: vicisitudinile războiului. (M.L.M.)
A. Raport al comandantului bateriei a IV-a, Regimentul 1 artilerie (Calafat, 2 decembrie 1877) 267
B. Raport al Comandantului regimentului I Dorobanți (28 Decembrie 1877, Lom–Palanca)....267
C. Un grup de învățători din județul Argeș cedează salariul lor pentru armată (decembrie 1877)....267
D. Petiția locuitorilor din Islaz către Ministerul de Interne (4 ianuarie 1878) (M.L.M.)....268
Critica participării României la războiul din 1877–1878 — Mihai Eminescu („Timpul", 26 aprilie 1878) (M.L.M.)....268
Tratatul de pace de la Berlin — prevederi referitoare la România (Al.C.)....269
Lege pentru organizarea Dobrogei (1880) (M.L.M.)....269
Pacea de la București (1913) (Al.C.) 270

Agitația intervenționistă în perioada neutralității — cuvântarea lui Nicolae Filipescu la întrunirea Ligii Culturale (Iași, 15 martie 1915) (Al.C.).....271
Moțiunea Congresului de la București al românilor din Austro-Ungaria (15 martie 1915) (Al.C.).....272
Convenția politică dintre România și Antantă (4/17 august 1916) (Al.C.) 272
Mitropolitul Vasile Mangra despre intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei (8/21 septembrie 1916).....273
„La poalele transilvănene ale Carpaților flutură drapelul albastru-galben-roșu" — articol în „Gazeta Transilvaniei" din 17 septembrie 1916.....275
Distrugerile războiului: Orlat, 1916 — relatarea lui Traian Moșoiu (Al.C.).....275
Efectele războiului: București, 1916 — relatarea lui Constantin Bacalbașa (Al.C.) 276
Situația din spatele frontului la începutul anului 1917 — însemnări ale generalului Alexandru Averescu (Al.C.).....276
Bătălia de la Mărăști (1917) — însemnări ale generalului Alexandru Averescu (Al.C.).....277
Telegrama lui Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării din Basarabia, adresată regelui Ferdinand I (11 martie 1918) (Al.C.).....277
Declarația de Unire a Basarabiei cu România (27 martie 1918) (Al.C.) 278
Manifestul lui Carol I, ultimul împărat al Austriei și rege apostolic al Ungariei, către popoarele dublei monarhii (16 octombrie 1918) (I.C.).....279
Alexandru Vaida-Voevod — Discurs în parlamentul de la Budapesta (18 octombrie 1918) (I.C.) 280
Telegrama prefectului de Suceava către primul ministru Alexandru Marghiloman (24 octombrie 1918) (Al.C.) 281
Moțiunea de unire a Bucovinei cu România (15/28 noiembrie 1918) (Al.C.) 281
Rezoluția Marii Adunări de la Alba Iulia (1 decembrie 1918) (Al.C.) 282
Discursul lui Iuliu Maniu (Alba Iulia, 1 decembrie 1918) (B.M.) 284
Ion I. C. Brătianu despre situația României la Conferința de Pace de la Paris — discurs în Adunarea Deputaților (decembrie 1919) (I.B.) 284
Tratatul de pace cu Germania (Versailles, 28 iunie 1919) (I.B.).....285
Tratatul de pace cu Austria (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919) (I.B.) 286
Tratatul de pace cu Bulgaria (Neuilly, 27 noiembrie 1919) (I.B.) 286
Tratatul de pace cu Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920) (I.B.) 287

XIII. ROMÂNIA INTERBELICĂ

Populația României interbelice
A. Evoluția numerică generală 1919–1937 (I.B.) 288
B. Structura etnică (1930) (I.B.).....289
C. Structura etnică pe provincii și tipuri de localități (1930) (F.Ț.) 290
Decretul-lege privind reforma electorală (14/27 noiembrie 1918) (I.B.) 291
Constituția din 1923 — puterile statului (I.B.) 291

Declarația Partidului Țărănesc și a Partidului Național cu privire la adoptarea Constituției (29 martie 1923) (I.B.).....292
Lege pentru unificarea administrativă (14 iunie 1925) (I.B.).....293
Lege pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice (19 decembrie 1924) (I.B.).....294
Disfuncțiile regimului democratic în România interbelică — analiza politologului Mattei Dogan (F.Ț.).....295
Ideologii și programe politice
A. Actul de constituire a Ligii Poporului (3/16 aprilie 1918) (I.B.).....295
B. Proces-verbal de constituire a Partidului Țărănesc (5/18 decembrie 1918) (I.B.).....296
C. Programul P.N.L. (1922) (I.B.).....297
D. Programul P.N.Ț. (1926) (I.B.).....297
Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul român, liberalism și liberali* (1927) (I.B.).....298
Începuturile revistei „Gândirea"(1920–1923) — amintirile lui Lucian Blaga (F.Ț.).....299
Dezbaterea asupra problemei specificului național românesc
A. Ortodoxism și anti-europenism — Nichifor Crainic, *Sensul tradiției* (F.Ț.).....300
B. Critica ortodoxismului și apărarea europenismului — precizările publicate de Mihai Ralea în revista „Kalende" (1929) (F.Ț.).....301
Nae Ionescu văzut de Emil Cioran (F.Ț.).....301
Consecințele nefaste ale naționalismului românesc interbelic — critica lui Eugen Ionescu (1945) (F.Ț.).....302
Întemeierea Legiunii Arhanghelului Mihail (24 iunie 1927) — relatarea lui Corneliu Zelea Codreanu (I.B.).....303
Jurnalul Consiliului de Miniștri privind dizolvarea Gărzii de Fier (9 decembrie 1933) (I.B.).....304
Defilare legionară — evocarea lui Eugen Ionescu (F.Ț.).....305
Asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu (27/28 noiembrie 1938)
A. Comunicatul parchetului militar (30 noiembrie 1938) (I.B.).....305
B. Declarația maiorului Constantin Dinulescu la comisia de anchetă instituită de Înalta Curte de Casație (București, noiembrie 1940) (I.B.).....305
Partidul Comunist
A. Condițiile ultimative puse de Comintern delegației Partidului Socialist din România pentru afilierea la Internaționala a III-a (5 decembrie 1920) (I.B.).....306
B. Arestarea participanților la Congresul Partidului Socialist Comunist din România — relatarea ministrului de interne Constantin Argetoianu (I.B.).....306
C. Problema națională din România și sarcinile P.C.R. — rezoluție a Congresului al V-lea al Partidului Comunist din România (Moscova, 1931) (I.B.).....307
Dezvoltarea Bucureștilor în perioada interbelică — analiza lui Artur Gorovei în *Enciclopedia României* (I.B.).....308
Comerțul ambulant în Bucureștiul interbelic — Amintirile lui Mircea Stănescu (M.L.M.).....309

Viața satului în timpul marii crize economice — discurs al dr. Nicolae Lupu în Camera Deputaților (5 ianuarie 1931) (I.B.).....310
Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale (I.B.).....310
Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă (5 septembrie 1920) (I.B.).....311
Legea sindicatelor profesionale (26 mai 1921) (I.B.).....311
Manifestația muncitorilor bucureșteni din 13/26 decembrie 1918
A. Comunicatul oficial al guvernului (I.B.).....312
B. Relatarea lui I. G. Duca (I.B.).....312
Grevele muncitorilor ceferiști de la Atelierele Grivița din București (15–16 februarie 1933)
A. Relatarea lui Armand Călinescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne (I.B.).....313
B. Raportul inginerului Constantin Atanasiu, șef de atelier la Grivița (I.B.).....313
Știința de carte în România interbelică — datele recensământului din 1930 (F.Ț.).....314
Inaugurarea Facultății de Teologie din Chișinău (1925) — memoriile lui Nichifor Crainic (F.Ț.).....314
Universitatea din București și dezvoltarea vieții universitare în anii 1920 (F.Ț.).....315
Începuturile radiodifuziunii în România (1925–1940) — G. D. Mugur în *Enciclopedia României* (I.B.).....316
Cafeneaua literară în viața interbelică — București, „Corso" (F.Ț.).....316
Muzeul Satului
A. Anchetele sociologice ale echipelor regale studențești coordonate de Dimitrie Gusti (F.Ț.).....317
B. Dimitrie Gusti despre caracteristicile Muzeului Satului (F.Ț.).....317
C. Aspecte tehnice ale constituirii Muzeului Satului (F.Ț.).....318
Criza dinastică
A. Legea de renunțare a principelui Carol la succesiunea tronului (4 ianuarie 1926) (I.B.).....318
B. Legea privitoare la instituirea Regenței (4 ianuarie 1926) (I.B.).....318
C. Legea prin care Principele Carol este proclamat rege (8 iunie 1930) (I.B.).....319
Pactul de neagresiune electorală din 25 noiembrie 1937 (I.B.).....319
Constituția din 27 februarie 1938 (I.B.).....319
Referendumul pentru aprobarea Constituției din 1938 — memoriile lui Radu Rosetti (B.M.).....320
Decret-lege pentru înființarea Consiliului de Coroană (30 martie 1938) (I.B.).....321
Decret-lege pentru înființarea Frontului Renașterii Naționale (15 decembrie 1938) (I.B.).....321
Omagiu adresat lui Carol al II-lea — Virgil Carianopol, *Scrisoare către țărani* (Ad.C.).....322
Politica externă
Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Republica Poloniei (3 mart. 1920) (I.B.).....322

Mica Înțelegere — România, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven
A. Convenția de alianță defensivă între România și Cehoslovacia (23 aprilie 1921) (I.B.) 323
B. Convenția de alianță defensivă între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven (7 iunie 1921) (I.B.) 323
Tratatul de prietenie dintre Franța și România (10 iunie 1926) (I.B.) 324
Convenția de definire a agresiunii (4 iulie 1933) (I.B.) 324
Pactul Înțelegerii Balcanice (9 februarie 1934) (I.B.) 325
Nota cu text identic schimbată între Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, Maksim Litvinov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Uniunii Sovietice, privind reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două state (9 iunie 1934) (I.B.) 326
Protocolul întocmit de N. Titulescu și M. Litvinov privind pactul de asistență mutuală româno–sovietic (21 iulie 1936) (I.B.) 326
Tratat asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reichul german (23 martie 1939) (I.B.) 327

XIV. AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST
Protocolul adițional secret al Pactului de neagresiune dintre U.R.S.S. și Germania (23 august 1939) (I.B.) 329
Comunicat privind neutralitatea României (6 septembrie 1939) (I.B.) 329
Directivele Internaționalei Comuniste pentru Partidul Comunist din România (8 mai 1940) (I.B.) 330
Anexarea Basarabiei și nordului Bucovinei de către U.R.S.S.
A. Nota ultimativă a guvernului sovietic din 26 iunie 1940 (I.B.) 330
B. Consiliul de coroană acceptă cedarea Basarabiei — însemnări din jurnalul regelui Carol al II-lea, 27 iunie 1940 (Ad.C.) 331
C. Răspunsul guvernului român din ziua de 27 iunie 1940 (I.B.) 332
D. Nota ultimativă a guvernului sovietic din noaptea de 27 iunie 1940 (I.B.) 332
E. Răspunsul guvernului român (28 iunie 1940) (I.B.) 333
Declarația primului ministru Ion Gigurtu privind „noua orientare a politicii externe a României" (8 iulie 1940) (I.B.) 333
Scrisoarea lui Adolf Hitler către regele Carol al II-lea (15 iulie 1940) (I.B.) 333
Dictatul de la Viena (30 august 1940)
A. Textul arbitrajului (I.B.) 335
B. Relatarea lui Mihail Manoilescu, reprezentantul României la arbitrajul de la Viena (I.B.) 336
C. Dezbaterile Consiliului de Coroană în privința arbitrajului în problema Transilvaniei — poziția lui Iuliu Maniu (30 august 1940) (Ad.C.) 336
Decret regal pentru investirea generalului Ion Antonescu cu puteri depline pentru conducerea Statului român (6 septembrie 1940) (I.B.) 337

Decret regal prin care statul român a fost proclamat stat național-legionar (14 septembrie 1940) (I.B.) 337
Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri despre asasinatele legionare din 26–27 noiembrie 1940 (I.B.) 338
Decret-lege privitor la militarizarea instituțiilor și întreprinderilor de stat și particulare (18 februarie 1941) (I.B.) 338
Situația evreilor în România în timpul regimului Antonescu
A. Legislația antievreiască — decret-lege pentru reglementarea situației evreilor în învățământ (11 octombrie 1940) (B.M.) 338
B. Forme de omenie în contextul persecutării evreilor de către regimul Antonescu — cazul plutonierului-major Gheorghe Prisăcaru, în relatarea avocatului Segal din Huși (B.M.) 339
Situația rromilor în România în timpul regimului Antonescu
A. Locuitori din Dolj solicită scutirea fierarului Ilie Dincă de deportarea în Transnistria (1942) (B.M.) 341
B. Raport al poliției cu privire la atitudinile și zvonurile legate de deportarea romilor (28 septembrie 1942) (B.M.) 342
Ordinul de zi către armată din 22 iunie 1941 (I.B.) 342
Decret-lege asupra regimului muncii în timp de război (2 octombrie 1941) (I.B.) 343
Armata română pe frontul din Rusia (1942–1943) — însemnările generalului Constantin Sănătescu (Ad.C.) 344
Telegrame privind desfășurarea convorbirilor de la Cairo pentru scoaterea României din război (martie 1944) (I.B.) 345
Scrisoarea lui Iuliu Maniu și Constantin I. C. Bratianu adresată mareșalului I. Antonescu la 21 martie 1944 (I.B.) 346
Declarația dată de guvernul sovietic după trecerea de către trupele sovietice a granițelor României (2 aprilie 1944) (I.B.) 347
Condițiile de armistițiu propuse de URSS guvernului României la 12 aprilie 1944 (I.B.) 347
Declarația de constituire a Blocului Național Democrat (20 iunie 1944) (I.B.) 348
Evadarea din închisoare a liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, în august 1944 — mărturia lui Ion Gheorghe Maurer (Ad.C.) 348
23 august 1944
A. Relatarea generalului Constantin Sănătescu (Ad.C.) 350
B. Proclamația Regelui către țară (Ad.C.) 352
Semnarea Convenției de Armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944) — mărturie a lui Lucrețiu Pătrășcanu în Consiliul de Miniștri, pe 15 septembrie 1944 (Ad.C.) 353
Urări dedicate Regelui Mihai I pe prima pagină a ziarului PCR „Scînteia" (9 noiembrie 1944) (Ad.C.) 353

Activitatea guvernamentală și presiunile făcute de partidul comunist — însemnările primului ministru Constantin Sănătescu (14 noiembrie 1944) (Ad.C.) 354
Decretul-lege privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării (20 ianuarie 1945) (Ad.C.) 354
Problema Transilvaniei și relațiile dintre România și URSS în contextul impunerii la București a unui guvern pro-comunist — cuvîntarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la ședința Consiliului FND din 24 ianuarie 1945 (Ad.C.) 355
Politica partidului comunist de subminare a guvernului Rădescu — cuvântare a lui Vasile Luca la ședința Consiliului FND din 24 ianuarie 1945 (Ad.C.) 356
Manifestația FND din 24 februarie 1945 pentru impunerea unui guvern pro-comunist — Discursul radio al primului ministru N. Rădescu (Ad.C.) 357
Planul în 10 puncte de comunizare a țării primit de un grup de comuniști români din partea unui emisar al Moscovei (7 martie 1945) (Ad.C.) 358
Reforma agrară (23 martie 1945) (Ad.C.) 359
Manifestația din 8 noiembrie 1945
A. Mărturia lui Roy M. Melbourne (reprezentant SUA la București) (Ad.C.).....360
B. Propunerile primului-ministru Petru Groza privind măsurile represive de adoptat (Ad.C.) 361
Comunicat al Misiunii Americane privind soluționarea „grevei regale" (ianuarie 1946) (Ad.C.) 361
Disfuncțiile propagandei comuniste — discursul lui Iosif Chișinevschi în cadrul Plenarei CC al PCR (29 ianuarie 1946) (Ad.C.) 362
Alegerile din 19 noiembrie 1946
A. Rezultatele reale ale alegerilor în regiunea Someș — raport confidențial al Comitetului Regional PCR Cluj (4 decembrie 1946) (Ad.C.) 363
B. Rezultatele oficiale ale alegerilor (Ad.C.) 365
Tratatul de Pace dintre România și Națiunile Unite (10 februarie 1947) (Ad.C.) 365
Expunerea de motive a guvernului Groza pentru dizolvarea PNȚ — discursul ministrului de interne Teohari Georgescu în Adunarea Deputaților (29 iulie 1947) (Ad.C.).....366
Actul de abdicare a regelui Mihai — 30 decembrie 1947 (Ad.C.).....367
Instaurarea republicii: relatarea Regelui Mihai (Ad.C.) 367

XV. ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Constituțiile din timpul regimului comunist
Constituția Republicii Populare Române — 13 aprilie 1948 (Ad.C.) 369
Constituția Republicii Populare Române — 27 septembrie 1952 (Ad.C.) 369
Constituția Republicii Socialiste România — 21 august 1965 (Ad.C.).....370
Represiunea politică
Metode de tortură folosite de Securitate în închisorile comuniste (Ad.C.).....371

Epurările politice la Universitatea din Cluj — scrisoare a lui Ovidiu Drâmba către Tudor Vianu (1951) (F.Ț.) 372
Cazul Pătrășcanu
A. Comunicatul oficial al Tribunalului Suprem al R.P.R., 18 aprilie 1954 (Ad.C.) 373
B. Reabilitatea de către Plenara C.C. al P.C.R. din 22–25 aprilie 1968 (Ad.C.) 374
Realismul socialist în artele plastice, descris într-un text destinat propagandei externe (1954) (F.Ț.) 375
Cultul personalității — ode pentru conducători (Ad.C.)
A. Stalin — Emil Dorian, *Închinare lui Stalin* 376
B. Gheorghe Gheorghiu-Dej — Florin Saioc, *Spune-mi mândră* 376
C. Nicolae Ceaușescu — Nicolae Dragoș, *Al patriei eroi între eroi* 377
D. Nicolae Ceaușescu — Adrian Păunescu, *Viitorul României* 378
Cooperativizarea (I.B.)
A. Raportul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949 378
B. Țărani din regiunea Galați condamnați în anii 1958–1961 pentru acțiuni ostile colectivizării 379
Destinul unui frizer în perioada instaurării regimului comunist — amintirile lui Petre Dogaru (M.L.M.) 380
Industrializarea socialistă — memoriile lui Gheorghe Gaston Marin în legătură cu construirea combinatului siderurgic de la Galați (B.M.) 380
Politica de independență a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej
A. Declarația din aprilie 1964 (Ad.C.) 381
B. Respingerea de către România a „planului Valev" — articol din „Viața economică", 12 iunie 1964. (Ad.C.) 383
Alegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului, martie 1965 — mărturia lui Ion Gheorghe Maurer (Ad.C.) 384
Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la mitingul din Piața Palatului Republicii din București (21 august 1968) (Ad.C.) 385
Politica demografică a regimului Ceaușescu
A. Decretul privind interzicerea întreruperilor de sarcină, 29 septembrie 1966 (Ad.C.) 386
B. Consecințele asupra femeilor (Ad.C.) 387
C. Rata mortalității materne (decese din cauza maternității la 100.000 de născuți vii) în diverse țări europene (1988) (B.M.) 388
„Mutatul la bloc" — o anchetă sociologică (B.M.) 388
Cultura românească sub Ceaușescu
Literatura din anii regimului socialist, comparată cu cea interbelică — aprecierile lui Iorgu Iordan (B.M.) 389
Literatură și rezistență intelectuală sub Ceaușescu — comentariul Monicăi Lovinescu despre publicarea romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda (1980) (F.Ț.) 390

Decretul privind înregistrarea aparatelor de multiplicat și a mașinilor de scris (11 mai 1983) (Ad.C.) 391
Politica economică a regimului Ceaușescu — Programul de alimentație „rațională" a populației, 29 iunie 1984 (Ad.C.) 391
Programul de televiziune în România anilor '70–'80 (Ad.C.) 392
Bilanțul economic al regimului socialist. Produsul Intern Brut pe locuitor în anul 1989 — comparații internaționale (dolari S.U.A.) (B.M.) 394
Dizidența anticeaușistă în interiorul Partidului Comunist — „Scrisoarea celor șase" (martie 1989) (Ad.C.) 395

XVII. DUPĂ 1989

Comunicatul în zece puncte al Consiliului FSN (22 decembrie 1989) (Ad.C.) 397
Decretul-lege privind funcționarea partidelor politice (31 decembrie 1989) (Ad.C.) 398
Punctul 8 al proclamației de la Timișoara (11 martie 1990) (Ad.C.) 398
Constituția din 1991 (Ad.C.) 399
Două perspective asupra României post-decembriste
A. Ion Iliescu (Ad.C.) 400
B. Corneliu Coposu (Ad.C.) 401
Disfuncții ale sistemului politic în anii '90 (B.M.) 401
Restabilirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor care au aparținut fostelor C.A.P. — Legea nr. 18/1991 (I.B.) 402
Legea nr. 34 din 29 martie 1991 privind statutul Băncii Naționale a României (B.M.) 403
Tratat de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară (16 septembrie 1996) (I.B.) 405
Tratat cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina (2 iunie 1997) (I.B.) 407
Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu (16 martie 2000) (B.M.) 409

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-un peisaj cultural în care se ciocnesc cele mai diverse păreri despre trecutul țării noastre, am considerat că strângerea laolaltă a unui set de texte semnificative și reprezentative pentru acest trecut este binevenită. Aceasta mai ales pentru că, dacă părerile emise la mult timp după desfășurarea evenimentelor pot reflecta mai mult felul cum noi astăzi am vrea să fi fost trecutul, izvoarele de epocă sunt mărturii ale modului cum oamenii din vremea respectivă au trăit acele evenimente.

Deși destinată în principiu tuturor celor interesați de istoria românească, prezenta culegere de texte a fost alcătuită cu menirea explicită de a fi de folos îndeosebi profesorilor de istorie din învățământul secundar și studenților. Schimbările de programe și manuale școlare din ultimii ani au pus pe profesorii de istorie în fața solicitării de a-și înnoi demersul didactic. Multe teme nou introduse ridică dificultăți apreciabile, iar controversele dintre specialiști sunt uneori derutante pentru cei care nu au răgazul să urmărească meandrele dezbaterilor academice. De aceea credem că alcătuirea unui instrument de lucru comod și practic, în care să poată găsi texte esențiale pentru aproape toate temele incluse în programele școlare aflate astăzi în uz, poate fi de un real ajutor. Totodată, având în vedere sugestiile ce ne-au fost adresate după publicarea în 1999 a unei lucrări similare dedicate istoriei universale (*Istoria lumii în texte. De la începuturi până în zilele noastre*), textele care ridică probleme de interpretare sunt însoțite nu numai de note de subsol care explică termeni mai puțin uzuali astăzi, ci și de note mai ample, în care se oferă informații suplimentare și sugestii interpretative.

A cuprinde într-un număr limitat de pagini texte reprezentative pentru întreaga istorie românească nu este ușor. Autorii acestei culegeri au trebuit să opereze un proces de selecție, care, ca orice selecție, poate suscita discuții interminabile. Câteva principii ne-au ghidat în această selecție. Pe lângă dezideratul de a propune texte pentru toate temele cuprinse în programele școlare, am căutat să includem atât documente deja cunoscute celor mai mulți dintre profesori, dar care prin caracterul lor crucial „nu puteau lipsi", cât și izvoare mai puțin cunoscute, pe care le-am considerat sugestive și utile pentru înțelegerea fenomenelor istorice. Un alt principiu a fost acela de a oferi, îndeosebi în cazul problemelor controversate, texte „în oglindă", care să permită cititorului să perceapă diversitatea punctelor de vedere în legătură cu evenimentul sau fenomenul istoric respectiv. De altfel, grija de a reflecta în cât mai mare măsură complexitatea vieții oamenilor din trecut, de a evita imaginile simplificatoare, a constituit o prioritate în elaborarea acestui volum. Aceasta a însemnat în primul rând efortul de a surprinde nu numai războaiele și acțiunile oamenilor politici, ci și viața oamenilor simpli, care au reprezentat, atunci ca și acum, majoritatea. Uneori acest efort a reușit mai bine și alteori mai puțin bine. Aceasta ține atât de disponibilitatea sau, dimpotrivă, absența unor texte scrise relevante provenind din diferitele epoci istorice, cât și de limitele istoriografiei române, care s-a preocupat doar în mică măsură până acum de studierea vieții cotidiene.

Pentru a facilita orientarea celor care folosesc această culegere, textele au fost grupate în cadrul unor mari teme, au primit câte un titlu cât mai explicit și, acolo unde am simțit nevoia,

au fost însoțite de note explicative și chiar de unele sugestii metodologice. Cu intenția de a ușura folosirea la clasă a acestor texte, am fragmentat pe cele care ni s-au părut prea lungi și nu am ezitat chiar să eliminăm unele părți mai puțin importante sau care ar fi putut genera nedumeriri greu de risipit în timpul orelor de istorie. Evident, am căutat întotdeauna să respectăm sensul fundamental al izvoarelor de epocă folosite, evitând doar lungimile excesive și complexitățile uneori baroce ale realităților istorice. Întreruperile din text au fost marcate cu [...], după cum și completările pe care le-am considerat necesare pentru a nu știrbi înțelesul diverselor fraze au fost incluse tot între paranteze drepte. În fine, dar nu în cele din urmă, fiecare text este urmat de o trimitere bibliografică precisă, care îngăduie tuturor celor interesați să aibă acces direct la edițiile folosite de noi sau la fondurile arhivistice respective.

După cum se poate vedea, cu toate că scopul didactic a prevalat în alcătuirea acestei culegeri, dimensiunea academică nu a fost neglijată. Deși majoritatea textelor sunt edite, acolo unde am avut îndoieli cu privire la calitatea edițiilor sau a traducerilor din alte limbi am procedat la verificări și îndreptări; totodată, am inclus în acest volum și texte inedite sau nefolosite până acum în istoriografia română. Meritul, dar și răspunderea pentru toate acestea revin în mod individual fiecăruia dintre autori, ale căror nume au fost menționate în cuprins în dreptul fiecăruia dintre textele pe care le-au propus și comentat. În ceea ce ne privește, în calitate de coordonator ne asumăm întreaga responsabilitate pentru planul de ansamblu al lucrării, pentru principiile care au guvernat realizarea ei, ca și pentru selecția finală a textelor propuse de către co-autori.

Dincolo de scopul pragmatic, acela de a crea un instrument didactic, prin această culegere am avut ambiția de a ajuta la mai buna înțelegere a istoriei românești. Fără a neglija în vreun fel însemnătatea literaturii secundare, am considerat că recursul la izvoarele de epocă poate aduce o binevenită infuzie de realism, de contact cu viața și percepțiile strămoșilor noștri. Iar antrenamentul în descifrarea critică a izvoarelor referitoare la trecut reprezintă într-un fel și un vaccin împotriva înțelegerii simpliste și trunchiate atât a istoriei, cât și a lumii actuale. Pentru că, să nu uităm, adevăratul țel al istoriei nu este umplerea capetelor cu șiruri nesfârșite de date moarte, ci antrenarea minților în vederea înțelegerii adecvate a evoluțiilor societății umane. Dacă vom fi reușit să înaintăm împreună fie și numai un pas în această direcție, atunci înseamnă că acest demers nu a fost în zadar.

Prof. dr. Bogdan Murgescu

ABREVIERI

1848 = Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I–III, București, 1982–1998.

1918 = *1918 la români*, vol. I–X, București, 1983–1989.

Aprobatele = Liviu Maior ed., *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei 1653*, Cluj-Napoca, 1997.

Bujoreanu = Ioan Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, București, 1873.

Călători = *Călători străini despre țările române*, vol. I–X, Bucuresti, 1968–2000.

Chimet = Iordan Chimet, *Dreptul la memorie: în lectura lui Iordan Chimet*, vol. I–IV, Cluj-Napoca, 1992–1993.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, VI, Berlin, 1873–1933.

Costin = Miron Costin, *Opere*, 2 vol., ediție critică îngrijită de P.P. Panaitescu, București, 1965.

Crestomație = Ștefan Pascu, Vladimir Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RPR*, vol. I–III, București, 1955–1963.

Cronici turcești = *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. Vol. I–III*, Ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966–1980.

Cronicile slavo-române = *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, Ediție revăzută și completată de P.P Panaitescu, Bucuresti, 1959.

DIR,B = *Documente privind Istoria României, B: Țara Românească,* vol. I–XI, București, 1951–1954.

DIR,C = *Documente privind Istoria României, C: Transilvania*, vol. I–VI, 1951–1955

DIR Independența = *Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență,* vol. I–VIII, București, 1954.

Documente 1918–1944 = Ioan Scurtu (coordonator), *Documente privind Istoria României între anii 1918–1944*, Ed. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1995.

Documente 23 August = *23 August 1944. Documente*, vol. I–IV, București, 1984–1985

Documente București = George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634–1800)*, București, 1982.

DRH,B = *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. I–XXX, București, 1966–1998.

DRH,D = *Documenta Romaniae Historica, D, Relațiile dintre Țările Române*, București, 1977.

FHDR = *Fontes Historiae Dacoromaniae*, vol. I–IV, București, 1964–1982

Hamangiu = *Codul general al României,* vol. I–XXX, 1907–1944, București, 1907.

IDR = *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I–III, București, 1975–1984.

IGLR = Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976.

ISM = Inscriptiones Scythiae Minoris, vol. I–II,V, București, 1980–1987.

Letopisețul cantacuzinesc = Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc. Ediție critică de Constant Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960.

MPR = Ion Barnea, *Les Monuments paleochretiens de Roumanie*, Citta del Vaticano, 1977.

Neculce = Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte,* Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982.

Popa-Lisseanu = G. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I–XV, București, 1934–1939.

Păcățian = Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I–VIII, Sibiu, 1902–1915.

Radu Popescu = Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, Ediție critică de Constant Grecescu, București, 1963.

Relațiile internaționale = Relațiile internaționale ale României în documente (1368–1900). Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenții și alte acte cu caracter internațional, București, 1971.

Scraba = G.D. Scraba, *Starea socială a săteanului după ancheta privitoare anului 1905, îndeplinită cu ocazia expoziției generale române din 1906 de către secțiunea de economie socială*, București, 1907.

Ureche = *Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, 1955.

I. DACIA PÂNĂ LA CUCERIREA ROMANĂ

Zalmoxis — Herodot, *Istorii*, IV, 96

Cât despre mine, nici nu pun la îndoială, nici nu cred câte se spun despre el și locuința lui de sub pământ; dealtfel, socot că acest Zamolxis a trăit cu multă vreme mai înaintea lui Pitagora. Fie că Zamolxis n-a fost decât un om, fie că o fi fost vreun zeu de prin părțile Geției, îl las cu bine. Așadar, geții care duc astfel de viață, fiind supuși de perși, urmară și ei grosul oștirii.

(*FHDR*, I, p.49, 51)

Nota Bene: Autorul comentează propriile afirmații din paragrafele anterioare (94 și 95), unde istorisea cum își manifestă geții credința în propria nemurire, despre zeul lor Zamolxis și despre informația aflată de la grecii mai apropiați de geți cum că Zamolxis va fi fost sclav la Pitagora, de unde se va fi întors la tracii lui care au început să-l onoreze ca pe un zeu.

Credința în nemurire a geților — Herodot, *Istorii*, IV, 93–94, V, 3–4

IV, 93: Înainte de-a ajunge la Istru, [Darius, regele perșilor] birui mai întâi pe geți, care se cred nemuritori. Căci tracii, locuitorii din Salmydessos și cei care ocupă ținutul așezat mai sus de orașele Apollonia și Mesambria — pe nume scirmiazi și nipseeni — s-au predat lui Darius fără luptă. Geții, însă, fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost îndată robiți, măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci.

IV, 94: Iată cum se cred nemuritori geții: ei cred că nu mor și că acel care dispare din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis. Unii din ei îi mai spun și Gebeleizis. Tot la al cincilea an ei trimit la Zalmoxis un sol, tras la sorți, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care, de fiecare dată, au nevoie. Iată cum îl trimit pe sol. Unii din ei primesc poruncă să țină trei sulițe [cu vârful în sus], iar alții, apucând de mâini și picioare pe cel ce urmează să fie trimis sol la Zalmoxis și ridicându-l în sus, îl azvârlu în sulițe. Dacă — străpuns de sulițe — acesta moare, geții socot că zeul le este binevoitor. Iar dacă nu moare, aduc învinuiri solului, zicând că e un om ticălos și, după învinuirile aduse, trimit un altul, căruia îi dau însărcinări încă fiind în viață. Aceiași traci, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea [care provoacă aceste fenomene], deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor.[1]

V, 3: Neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după acel al inzilor. Dacă ar avea un singur cârmuitor sau dacă tracii s-ar înțelege între ei, el ar fi de nebiruit și cu mult mai puternic decât toate neamurile, după socotința mea. Dar acest lucru este cu neputință și niciodată nu se va înfăptui. De aceea sunt aceștia slabi. Tracii au mai multe nume, după regiuni, dar obiceiurile sunt cam aceleași la toți, afară de geți, trausi și de acei care locuiesc la nord de crestomai.

V, 4: Despre obiceiurile pe care le au geții, care se cred nemuritori, am vorbit.

(*FHDR*, I, p. 47, 49, 65)

---

[1] Pasajul a fost supus unei critici severe, cu o interpretare diferită, de C. Daicoviciu, *Herodot și pretinsul monoteism al geților*, Apulum, 2, 1943–1945, p. 90–94 (pledează pentru caracterul politeist al religiei geto-dacilor).

Religia getică în raport cu celelalte religii antice — Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2

Într-adevăr, se povestește că la ariani Zathraustes a făcut să se credă că o zeitate bună i-a dat legile întocmite de el. La așa-numiții geți, care se cred nemuritori, Zamolxis susținea și el că a intrat în legătură cu zeița Hestia, iar — la iudei — Moise, cu divinitatea căreia i se spune Iahve...

(*FHDR*, I, p.189)

Nota Bene: Importanța pasajului, în afara afirmației despre speranța în nemurire, constă în menționarea faptului că învățătura lui Zalmoxis este revelată de o divinitate, asemeni celor două mari credințe ale Orientului antic (zoroastrismul și iudaismul).

Neamul și limba geto-dacilor — Strabo, *Geographia*, VII, 3,12–13

VII, 3,12 (C. 304) A existat și o altă împărțire a teritoriului chiar din cele mai vechi timpuri: căci [autorii] îi denumesc pe unii daci, iar pe alții geți. Geții sunt cei care se întind spre Pont și spre răsărit, iar dacii cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele Istrului. Socot că ei se numeau în vechime *Daoi*. De aici și numele de sclavi, *Getai și Daoi* la attici [...] Neamul geților, care se înălțase atât de mult sub Burebista, a decăzut [apoi] cu totul din pricina dezbinărilor lăuntrice și din pricina romanilor. Totuși, ei sunt încă în stare și astăzi să trimită la luptă patruzeci de mii de oameni.

VII, 3,13 (C. 304) Prin țara lor curge râul Marisos, care se varsă în Dunăre[1]. Pe aceasta își făceau romanii aprovizionările pentru război. Ei numeau Danubius partea superioară a fluviului și cea dinspre izvoare până la cataracte. Ținuturile de aci se află, în cea mai mare parte, în stăpânirea dacilor. (C. 305) Partea inferioară a fluviului, până la Pont — de-a lungul căreia trăiesc geții — ei o numesc Istros. Dacii au aceeași limbă cu geții. Aceștia sunt mai bine cunoscuți de eleni, deoarece se mută des de pe o parte pe alta a Istrului și totodată mulțumită faptului că s-au amestecat cu tracii și cu misii. Același lucru s-a petrecut și cu tribalii, ei fiind de neam trac. Căci ei au primit imigrări, întrucât vecinii lor îi cotropeau, fiind mai slabi. Ba chiar cei de dincolo de Istru — și anume sciții, bastarnii și sarmații —, după ce îi învingeau, treceau și fluviul o dată cu cei alungați de ei, statornicindu-se chiar, unii dintre aceștia, fie în insule, fie în Thracia. Cei care locuiau de cealaltă parte a fluviului erau biruiți mai ales de illiri. Cât despre geți și daci, după ce numărul lor crescuse neînchipuit de mult, într-atât încât puteau să trimită la luptă până la două sute de mii de oameni, ei s-au împuținat și au ajuns în zilele noastre cam la vreo patruzeci de mii și sunt acum pe cale de a se supune romanilor. Nu se află încă de tot sub stăpânirea lor, pentru că își mai pun nădejdea în germani, dușmanii romanilor.

(*FHDR*, I, 239, 241)

Limba geților, total diferită de limba latină — Publius Ovidius Naso, *Tristele*, V, 10, 35–39 și *Scrisori din Pont*, III, 2, 40, IV, 13, 17–24, 33–40

Ei [geții] vorbesc între ei o limbă pe care o înțeleg;
dar eu trebuie să mă înțeleg prin semne.

[1] Probabil că denumirea de Marisos este extinsă și asupra cursului inferior al Tisei, al cărei afluent este Mureșul.

Eu sunt aici barbarul, căci nu sunt înțeles de nimeni:
când aud cuvinte latinești, geții râd prostește;
cu siguranță că deseori vorbesc rău despre mine pe față;
. . . . . .
căci am învățat să vorbesc limba getică și sarmatică,
. . . . . .
Nu trebuie să te miri dacă versurile mele sunt cumva rele:
eu care le scriu am devenit aproape un poet get.
Ah! Mi-e rușine: am scris o cărțulie în limba getică,
în care cuvintele barbare au fost așezate după ritmul versurilor noastre.
Le-au plăcut – felicită-mă – și am început să am
faimă de poet printre neomenoșii geți barbari.
Mă întrebi de subiect? Am adus laude împăratului.
. . . . . .
Când am terminat de citit aceste versuri inspirate de o muză străină,
când sfârșitul volumului a trecut printre degetele mele,
toți au dat din cap și și-au mișcat tolbele pline:
un murmur lung s-a auzit din gura geților.
Iar unul din ei spuse: „Deoarece scrii astfel de lucruri despre împărat,
ar fi trebuit să fii trimis înapoi sub stăpânirea împăratului„.
El a grăit întocmai; dar iată, o, Carus, pe mine acum
a șasea iarnă mă găsește sub polul acoperit de zăpadă.
(*FHDR*, I, p. 305, 323 și 337)

Dacii și vecinii lor — Cassius Dio, *Istoria romană*, LI, 22, 6

Deci aceste [animale] au fost aduse [la jocuri], iar dacii și suebii – în grupuri – au luptat între dânșii. Aceștia din urmă sunt celți [...]. Ceilalți [adică dacii] locuiesc pe ambele maluri ale Istrului. Dar cei care sunt dincoace de fluviu – lângă țara tribalilor – țin cu plata birurilor de Moesia și se numesc moesi, afară de cei așezați foarte aproape de tribali. Cei de dincolo poartă numele de daci, fie că sunt geți, fie că sunt traci din neamul dacilor, care locuiau odinioară în Rhodope. Acești daci trimiseseră mai înainte vreme soli la Caesar[1], dar nu căpătaseră nimic din cele ce ceruseră și trecuseră de partea lui Antonius, fără a-i fi însă de mult folos, căci erau dezbinați. În această împrejurare, unii au ajuns prizonieri și au fost puși apoi să se lupte cu suebii[2].

(*FHDR*, I, p. 671, 673)

Nota Bene: pasajul este important deoarece îi arată pe daci locuind pe ambele maluri ale Dunării.

Histrianorum rex — relatarea lui Trogus Pompeius, IX, 2,1–2

1. În acea vreme era rege al sciților Atheas. Fiind strâmtorat de războiul cu istrienii (*cum bello Histrianorum premeretur*), acesta ceru, prin mijlocirea cetățenilor din Apollonia, ajutor

[1] Este vorba de viitorul împărat Augustus.

[2] Jocurile au avut loc în anul 29 î.Hr., cu ocazia consacrării templului lui *Divus Iulius*.

de la Filip, spunând că ar avea de gând să-l lase urmaș la domnie în Sciția. 2. Murind între timp conducătorul istrienilor (*Histrianorum rex*), sciții au scăpat și de teama războiului și de nevoia de a mai cere ajutor.

(*FHDR*, I, p. 353)

Nota Bene: Atheas – rege scit, contemporan cu Filip al II-lea al Macedoniei.

Dromichaites — Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XXI, 11–12

XXI, 11: Tracii, care îl făcuseră prizonier pe fiul regelui, pe Agathocles, l-au trimis cu daruri înapoi la tatăl său, pregătindu-și astfel o scăpare împotriva întâmplărilor neprevăzute ale soartei. În același timp ei nădăjduiau să-și recapete prin această binefacere pământul pe care îl ocupase Lysimach. Ei nu sperau deloc să poată câștiga războiul, de vreme ce aproape toți regii cei mai puternici s-au înțeles între ei și se ajutau unul pe celălalt.

XXI, 12, 1–6: Armata lui Lysimach era chinuită de foame. Prietenii îl sfătuiau pe rege să scape cum va putea și să-și mute gândul că oastea lui l-ar putea salva. Lysimach le răspunse însă că nu era drept să-și părăsească ostașii și prietenii, asigurându-și lui o scăpare rușinoasă.[...]

Dromichaites, regele tracilor, după ce primi cu multă prietenie pe regele Lysimach, numindu-l și tată, îl conduse împreună cu copiii săi într-o cetate numită Helis[1].

Ajungând oștirea lui Lysimach în puterea tracilor, aceștia se strânseră la un loc – alergând în număr mare – și strigară să le fie dat pe mână regele prizonier, ca să-l pedepsească. Căci – spuneau ei – poporul, care luase parte la primejdii, trebuie să aibă dreptul de a chibzui asupra felului cum să fie tratați cei prinși. Dromichaites fu împotriva pedepsirii regelui și-i lămuri pe oșteni că este bine să-l cruțe pe bărbatul acesta. Dacă l-ar omorî pe Lysimach – spunea el –, alți regi au să-i ia domnia și se prea poate ca regii aceștia să fie mult mai de temut decât înaintașul său. Dar cruțându-l pe Lysimach, acesta – cum se și cuvine – are să se arate recunoscător tracilor, care i-au dăruit viața. Iar locurile întărite, aflate mai înainte vreme în stăpânirea tracilor, ei le vor dobândi înapoi fără nici o primejdie.

Cu încuviințarea mulțimii, Dromichaites căută printre prizonieri pe prietenii lui Lysimach și totodată pe sclavii care obișnuiau ca să-l slujească și-i aduse în fața regelui prizonier. Săvârși apoi jertfa și îl pofti pe Lysimach la ospăț – împreună cu prietenii săi și pe tracii cei mai de vază. [Dromichaites] pregăti mese [deosebite]. Pentru cei din jurul lui Lysimach, întinse un covor regal, luat în luptă, iar pentru sine și prietenii săi așternu doar paie.

De asemenea, fură pregătite două ospețe: pentru cei macedoneni, Dromichaites rândui tot felul de mâncăruri alese, servite pe o masă de argint, iar tracilor le dădu să mănânce zarzavaturi și carne, dar pregătite cu măsură, așezate pe niște tăbliță de lemn, care țineau loc de masă. În cele din urmă, puse să le toarne macedonenilor vin în cupe de argint și aur, pe câtă vreme el și tracii lui beau vinul în pahare de corn și lemn, așa cum obișnuiesc geții. Pe când băutura era în toi, Dromichaites umplu [cu vin] cornul cel mai mare, îi spuse lui Lysimach „tată" și îl întrebă care din cele două ospețe i se pare mai vrednic de un rege: al macedonenilor sau al tracilor. Lysimach îi răspunse că al macedonenilor [...]

---

[1] În legătură cu identificarea acestei localități, vezi: *Fontes*, II, p. 197, nota 31; vezi de asemenea C.C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman*, București, 2000, p. 365, nota 129 (probabil cetatea getică de la Zimnicea).

„Atunci – zise Dromichaites – de ce ai lăsat acasă atâtea deprinderi, un trai cât se poate de ademenitor și o domnie plină de strălucire, și te-a cuprins dorința să vii la niște barbari, care au o viață de sălbatici, locuiesc într-o țară bântuită de geruri și n-au parte de roade îngrijite? De ce te-ai silit, împotriva firii, să-ți duci oștenii pe niște meleaguri în care orice oaste străină nu poate afla scăpare sub cerul liber?". Luând din nou cuvântul, Lysimach spuse regelui că nu știa ce război poartă, dar că pe viitor va fi prietenul și aliatul tracilor; iar – cât despre recunoștința datorată – nu va rămâne vreodată mai prejos decât binefăcătorii săi. Dromichaites primi cu un simțământ de prietenie spusele lui Lysimach. El căpătă înapoi de la acesta toate întăriturile ocupate de oamenii lui Lysimach. Apoi îi puse pe cap o diademă și îi îngădui să se întoarcă acasă."

(*FHDR*, I, p.195–199)

Dromichaites — Pausanias, *Descrierea Greciei*, I, 9,7

Atunci Lysimach, dintre vecini, s-a războit mai întâi cu odrisii și apoi a pornit cu armata împotriva lui Dromichaites și a geților. Dar avu de înfruntat niște bărbați foarte pricepuți în războaie și care îl întreceau cu mult prin numărul lor. El însuși ajunse într-o primejdie cât se poate de mare și scăpă cu fuga. Fiul său, Agathocles, care-l sprijinea atunci în luptă pentru prima oară, fu luat prizonier de către geți. Lysimach a fost biruit și în alte lupte. Și deoarece socotea că nu este puțin lucru să-și aibă fiul prins în război, încheie o pace cu Dromichaites și din stăpânirea sa cedă getului *ținuturile de dincolo de Istru*. Mai mult de nevoie îi dădu în căsătorie pe fiica sa. Unii spun că nu Agathocles a fost prins, ci însuși Lysimach; că l-a salvat Agathocles, care ar fi căutat să cadă la o înțelegere cu Dromichaites, pentru răscumpărarea lui. Când s-a întors, l-a căsătorit pe Agathocles cu Lysandra, fiica lui Ptolemaios Lagos și a Euridicei.

(*FHDR*, I, p.619, 621)

Nota Bene: Acest pasaj notează faptul că Dromichaites domnea asupra geților de la nord de Dunăre, în Muntenia.

Zalmodegikos — inscripție de la Histria (sec. III î.Hr.)[1]

Decret al Sfatului și al Poporului. Sub președinția lui Theocritos, Pythoteles al lui Archelochos a propus:

Întrucât Diodoros al lui Thrasycles, Procritos al lui Pherecles și Clearchos al lui Aristomachos, trimiși soli la Zalmodegicos în privința ostaticilor, au călătorit prin țară dușmană și – înfruntând primejdii de tot felul și dând dovadă de cea mai deplină râvnă – au adus înapoi ostaticii [fiind aceștia la număr peste șaizeci], convingându-l totodată pe Zalmodegikos să restituie cetății veniturile, Sfatul și Poporul să găsească cu cale ca aceștia și urmașii lor să fie înscriși printre binefăcătorii obștii; să fie încununați, ei și urmașii lor, la toate spectacolele

[1] În comentariul la această inscripție, D.M. Pippidi (*ISM, I*, p.70) notează: „Cu privire la pământul stăpânit de Zalmodegikos, arătările textului sunt sărace, până-ntr-atât că la prima vedere pare cu neputință de hotărât dacă acesta își avea reședința în nordul sau în sudul Dunării, în Muntenia sau în Dobrogea. Către prima ipoteză îndeamnă fraza din decret unde spune că, pentru a ajunge la țintă, solii ar fi călătorit „prin țară străină, înfruntând primejdii de tot felul".

de teatru, pentru bărbăția și râvna față de Popor; pentru ca și ceilalți cetățeni, cunoscând că Poporul cinstește pe bărbații vrednici, să se îndemne a sluji cetatea. Hegemonii să poarte de grijă ca prezentul decret să fie săpat pe două lespezi, din care una să se așeze în agora, în fața porticului, iar cealaltă în preajma altarului lui Zeus Polieus.

(*ISM*, I, p. 68–72, nr. 8)

Rhemaxos — inscripție de la Histria (sec. II î.Hr.)

Sfatul și Poporul au găsit cu cale; președinte al Adunării fiind Dionysios al lui Bianor, Apollonios al lui Cleobrotos a propus:

Întrucât Agathocles al lui Antiphilos, coborâtor dintr-un părinte binefăcător al obștii, se poartă față de cetate și de cetățeni ca un om vrednic și de seamă, dovedindu-și în chipul cel mai deplin, cu vorba și cu fapta, râvna față de popor, în orice împrejurare grea pentru cetate precum și în toate dregătoriile, însărcinările și slujbele; și mai întâi, într-o vreme când cetatea era bântuită de tulburări, iar tracii în număr mare atacau orașul și teritoriul, când grânele stăteau să dea în pârg iar cetățenii se frământau foarte, fiind ales căpetenie a arcașilor și strângând oșteni cu plată Agathocles a știut să păzească țarinile, dând putință fiștecăruia să-și strângă grânele fără vătămare; iar când tracii din jurul lui Zoltes au pătruns cu oaste mare în Scythia[1], către orașele grecești de sub oblăduirea regelui Rhemaxos, [tot el] ales sol, a pornit în țară străină, străbătând pământurile mai multor noroade și, înfruntând primejdii de tot felul, a convins pe barbari nu numai să cruțe cetatea, dar și să [...] adunate înainte de tâlhari [...] ce se aflau la ordinul lui Zoltes, [...] să mântuiască toate [...] și împreună cu ei s-a grăbit [...] cetatea să plătească cinci [talanți?] pentru ca să cadă la înțelegere cu cetatea în privința hranei...

Când după aceasta, aceiași [barbari] au năpădit ținutul și au prins să asedieze Bizone și să pustiască teritoriul, grânele noastre fiind [și de data aceasta] gata să dea în pârg, ales sol și pornind spre locul unde se afla oastea, rânduit de cetățeni să răscumpere după putință teritoriul și recolta, i-a convins pe Zoltes și pe traci, cu preț de 600 de galbeni, să nu pătrundă în teritoriu, nici să se apropie de oraș, ceea ce a îngăduit cetățenilor să rămână stăpâni pe toate grânele de pe ogoare.

Și iarăși, ales sol în Tracia și la căpetenia acestora Zoltes, a reînnoit învoielile și înțelegerile încheiate cu ei: și simțind că se strâng laolaltă tâlhari mulți, a adus faptul la cunoștința lui Zoltes, dând de știre și cetățenilor după întoarcerea sa acasă: din care pricină uneltirea a rămas fără urmări.

Iar mai târziu, călcând tracii jurămintele și învoiala și tot dând năvală [pe pământurile cetății], ales de popor comandant cu depline puteri al teritoriului și strângând oșteni voluntari dintre cetățeni și barbarii adăpostiți în cetate, a păzit ogoarele și turmele și grânele până la trecerea [spre noi] a regelui Rhemaxos. Iar după ce regele a trecut pe malul din față, nelăsând în urmă-i străji de teamă și trimițând numai vestitori ca să ceară tributul, ales sol și pornind la drum pe apă, ținutul fiind cuprins de război, l-a convins pe regele Rhemaxos să dea spre paza

[1] Prima atestare a acestei denumiri antice pentru actualul teritoriu al Dobrogei; Strabo (*Geogr.* VII 4,5) o denumește „Sciția Mică".

cetății călărești o sută; iar când tracii au căzut în număr mare asupra străjerilor, iar aceștia — de frică — au fugit pe celălalt mal, lăsând teritoriul [cetății] fără pază, trimis sol la feciorul regelui, Phradmon [?], l-a convins pe acesta să dea strajă cetății călărești șase sute, care, întrecând oastea vrăjmașilor, au înfrânt pe căpetenia acestora Zoltes și [...].[1]

(*ISM*, I, p. 82–93, nr. 15)

Oroles — relatarea lui Trogus Pompeius

Și dacii sunt o mlădiță a geților (*Daci quoque suboles Getarum sunt*). În vremea regelui Oroles, se luptară fără succes împotriva bastarnilor și de aceea, ca pedeapsă pentru slăbiciunea arătată, au fost siliți, din porunca regelui, ca atunci când voiau să doarmă, să pună capul în locul picioarelor și să facă soțiilor lor serviciile pe care mai înainte acestea obișnuiau să le facă lor. Această pedeapsă a fost înlăturată numai după ce prin vitejia lor au șters rușinea pe care și-au atras-o în războiul de mai înainte.

(*FHDR*, I, p. 359)

Burebista — Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11, XVI, 2, 39

Regele lucra în înțelegere cu el [este vorba de Zamolxis] fiindcă vedea că oamenii ajunseseră [datorită lui] mult mai ascultători decât înainte. Căci supușii lui credeau că [regele] dă poruncile sfătuit de zei. Obiceiul acesta a continuat până în zilele noastre, pentru că mereu se găsea cineva gata să-l sfătuiască pe rege — și acelui om geții îi spuneau zeu. Muntele [unde se afla peștera] a fost socotit sfânt și s-a numit așa. I se zicea Cogaionon și la fel a fost și numele râului care curgea pe lângă el. Pe când domnea asupra geților Burebista — împotriva cărora s-a pregătit să pornească divinul Caesar —, cinstirea mai sus amintită o avea Decaineos.

VII, 3, 11: Ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, Burebista, bărbat get, l-a înălțat atât de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci, încât, în câțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani. Căci trecând plin de îndrăzneală Dunărea și jefuind Thracia — până în Macedonia și Illyria —, a pustiit pe celții care erau amestecați cu tracii și cu illirii și a nimicit pe de-a întregul pe boii aflați sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci[2]. Spre a ține în ascultare poporul, el și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un magician care rătăcise multă vreme prin Egipt, învățând acolo unele semne de prorocire, mulțumită cărora susținea că tălmăcește voința zeilor. Ba încă de un timp fusese socotit și zeu, așa cum am arătat când am vorbit despre Zamolxis. Ca o dovadă pentru ascultarea ce i-o dădeau [geții], este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin. Cât

[1] În comentariul la această inscripție, D.M. Pippidi (*ISM, I*, p. 86) notează: „Decretul în cinstea lui Agathocles reprezintă un document de primă importanță pentru istoria Dunării-de-Jos în perioada elenistică și un document tot atât de prețios pentru istoria Histriei la începutul sec. II. Însemnătatea lui stă, în primul rând, în oglindirea primejdiilor care amenințau orașul din partea unor căpetenii trace în căutare de prăzi lesnicioase, dar mai ales în ilustrarea raporturilor politice stabilite în aceste condiții între cetățile grecești de pe coasta dobrogeană și un basileu din stânga Dunării, în care avem temeiuri să recunoaștem un rege al geților din Sudul Moldovei sau din Câmpia munteană".

[2] Semințiile celtice.

despre Burebista, acesta a pierit din pricina unei răscoale, mai înainte ca romanii să apuce a trimite o armată împotriva lui. Urmașii acestuia la domnie s-au dezbinat, fărâmițând puterea în mai multe părți. De curând, când Caesar Augustus a trimis o armată împotriva lor, puterea era împărțită în cinci părți. Atunci însă stăpânirea se împărțise în patru. Astfel de împărțiri sunt vremelnice și se schimbă când într-un fel, când într-altul.

XVI, 2, 39: Și profeții erau cinstiți, încât erau socotiți vrednici de domnie, [...] astfel [...] Orfeu, Musaios și zeul la geți, în vechime Zamolxis, un pitagoreu, iar în vremea noastră Decaineos care prorocește lui Burebista.

(*FHDR*, I, p. 237–239, 253)

Burebista — Inscripția de la Dionysopolis (Balcic, Bulgaria)

[Acornion al lui Dionysios a condus o solie] pe cheltuiala sa [...], călătorind departe, împreună cu tovărășii săi de drum [...]; ajungând la Argedava la tatăl [acestuia][1] și întâlnindu-l, a obținut în același timp de la el bunăvoință pentru oraș [...] și a dezlegat poporul [de tributul datorat]. Devenind apoi preot al Marelui Zeu, a săvârșit cu pietate procesiunile și jertfele, iar din carnea jertfelor a împărțit și cetățenilor. Ales preot al zeului Sarapis, tot așa a susținut cheltuielile după cuviință și cu tragere de inimă. Cum zeul eponim al orașului, Dionysos, nu mai avusese preot de mai mulți ani, iar el fiind aclamat de concetățeni, s-a consacrat acestei slujbe și, luând coroana zeului, pe vremea când Caius Antonius[2] își stabilise aci cartierul de iarnă, a îndeplinit procesiunile și jertfele frumos și măreț, iar carnea le-a dat-o cetățenilor din belșug. Și luând coroana zeilor din Samothrace pe viață, a săvârșit procesiunile și jerfele pentru inițiații misterelor și pentru oraș. Iar mai de curând, devenind regele Burebista cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Thracia și stăpânind toată țara de dincolo de fluviu și pe cea de dincoace, a ajuns și la acesta în cea dintâi și cea mai mare prietenie și a obținut cele mai bune foloase pentru patria sa, vorbindu-i totdeauna și dându-i sfaturi în cele mai importante treburi și atrăgând bunăvoința regelui pentru mântuirea orașului. Iar în toate celelalte prilejuri s-a oferit fără cruțare pentru îndeplinirea soliilor orașului și și-a asumat fără șovăire sarcini primejdioase ca să contribuie în tot felul la binele patriei sale. Și fiind el trimis ca sol de către regele Burebista la imperatorul roman Cnaeus Pompeius fiul lui Cnaeus și întâlnindu-l pe acesta în Macedonia, lângă Heraclea Lyncestis, a dus la capăt nu numai treburile regelui, câștigând buna dispoziție a romanilor față de rege, dar și pentru patria sa a negociat cu foarte frumoase rezultate. Îndeobște, în orice stare a împrejurărilor dăruindu-se cu trup și suflet, luându-și din ale vieții pentru a susține cheltuielile și învigorând din averea sa unele din dregătoriile orașului, el arătă cel mai mare zel pentru ridicarea patriei sale. Așadar, pentru ca și poporul să arate că cinstește pe bărbații cei buni și destoinici și care îi fac bine, Sfatul și Poporul hotărăsc să fie lăudat Acornion al lui Dionysios pentru acestea și să fie încununat la sărbătorile lui Dionysos cu o coroană de aur și onorat cu o statuie de bronz, apoi să mai fie încununat și pe viitor, în

[1] Majoritatea istoricilor cred că această lacună se referă la tatăl lui Burebista.

[2] Este vorba de C. Antonius Hybrida, proconsulul (guvernatorul) Macedoniei, prezent la Dionysopolis în iarna anilor 62–61 î.Hr.

fiecare an la sărbătorile lui Dionysos, cu o coroană de aur și să i se dea pentru ridicarea statuii locul cel mai de vază din *agora*" (traducerea lui R. Vulpe).

(G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I, Sofia 1970 (cu bibliografia anterioară); pentru prezentare și traducere, vezi: G.G. Mateescu, în Anuarul Institutului de Istorie Națională (Cluj), 4, 1926–1927, p. 323–336; G. Popa Liseanu, *Dacii în autorii clasici*, II, București, 1942, p. 172; R. Vulpe, în Studii și comunicări, I, Pitești, 1968, p. 38; I.H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 92–94)

Burebista — Iordanes[1], *Getica*, 67

Apoi, în timpul domniei la goți a regelui Buruista[2], a venit în Gothia[3] Dicineus, pe vremea când Sylla a pus mâna pe putere la Roma. Primindu-l pe Dicineus, Buruista i-a dat o putere aproape regală. După sfatul acestuia, goții au început să pustiască pământurile germanilor[4] pe care acum le stăpânesc francii (*Dehinc regnante Gothis Buruista Dicineus venit in Gothiam, quo tempore Romanorum Sylla potitus est principatum. Quem Dicinem suscipiens Buruista dedit ei pene regiam potestatem, cuius consilio Gothi Germanorum terras, quas nunc Franci optinent, populati sunt*)

(*FHDR*, II, p. 416)

Urmașii lui Burebista — Iordanes, *Getica*, 71, 73

Comunicând acestea și alte multe goților cu măiestrie, Deceneu a devenit în ochii lor o ființă miraculoasă, încât a condus nu numai pe oamenii de rând, dar chiar și pe regi (*ut non solo mediocribus, immo et regibus imperaret*). [...] Iar după moartea lui Deceneu, ei au avut aproape în aceeași venerație pe Comosicus, fiindcă era tot așa de iscusit. Acesta era considerat la ei și rege și preot și ca judecător, datorită priceperii sale, și împărțea poporului dreptatea în ultima instanță (*hic etenim et rex illis et pontifex, ob suam peritiam habebatur et in summa iustitia populos iudicabant*). Părăsind și acesta viața, s-a urcat pe tron, ca rege al goților, Corilos[5], care a condus timp de patruzeci de ani popoarele sale din Dacia.

(*FHDR*, II, p.419)

Rholes, Dapyx și Zyraxes — Cassius Dio, *Istoria romană*, LI, 24, 5–7, 26, 1–6

LI, 24, 5–7 Aceste întâmplări[6] s-au petrecut în chipul arătat. Dintre ceilalți barbari, unii fugiră într-o pădurice sacră și fură învăluiți de focul pus jur-împrejur, iar alții se adăpostiră într-un anume loc întărit și fură luați prizonieri. Unii se aruncară în Istru, iar alții se împrăștiară prin țară și pieriră. O parte din ei au rămas în viață, luând în stăpânire un loc întărit. Crassus îi

---

1 Iordanes – autor roman de origine gotică (sec. VI d.Hr.); a compus o istorie a romanilor (Romana) și o istorie a goților (denumită Getica, deoarece Iordanes, ca și alți autori târzii, confundă pe goți cu geții).

2 În scrierea lui Iordanes, multe antroponime și hidronime sunt corupte.

3 La o serie de autori târzii, între care și Iordanes, goții sunt confundați cu geții, iar țara geților (dacilor) este denumită Gothia.

4 De fapt ale celților, după mărturia lui Strabo.

5 Formă coruptă pentru *Scorylo* (situație frecventă în *Getica* lui Iordanes).

6 Referire la luptele cu bastarnii din anii 29–28 î.Hr.

împresură fără succes, câteva zile. Apoi, ajutat de Rholes[1], regele unor geți, îi nimici. Rholes a mers la împărat și pentru această faptă a fost numit *prieten și aliat al acestuia,* iar prizonierii au fost împărțiți între soldați.

LI, 26, 1–6 Pe când înfăptui acestea [este vorba de războiul din Moesia și Thracia], îl chemă în ajutor Rholes, care se afla în luptă cu Dapyx, regele unor geți. Crassus porni să-l ajute. El aruncă cavaleria vrăjmașilor peste pedestrimea lor. Înspăimântându-i și pe călărești în felul acesta, nu mai dădu nici o luptă, ci făcu un mare măcel în rândurile unora și ale altora, care fugeau. Apoi îl împresură și pe Dapyx — refugiat într-o fortăreață. Unul din cei aflați în fortăreață îl salută de pe zid în limba greacă, intră în vorbă cu el și hotărî să-i predea fortăreața. Prinși în felul acesta, barbarii porniră unii împotriva altora. Dapyx și mulți alții își găsiră moartea. Crassus prinse de viu pe fratele acestuia, însă nu numai că nu i-a făcut nici un rău, ba chiar i-a dat drumul. După ce a săvârșit acestea, Crassus s-a îndreptat apoi spre peștera Keiris[2]. Aceasta era atât de încăpătoare și totodată atât de trainică încât se povestește că titanii, când au fost biruiți de zei, s-au refugiat acolo. În felul acesta, băștinașii — veniți în număr mare — aduseseră cu ei printre altele lucrurile cele mai de preț și toate turmele lor. Crassus căută și astupă toate intrările întortochiate și greu de aflat [ale peșterii]; de aceea îi înfrânse pe aceștia prin foame. Biruitor, el nu cruță nici pe ceilalți geți, deși între Dapyx și ei nu era nici o legătură. [Crassus] a pornit apoi împotriva Genuclei, cea mai puternică întăritură a stăpânirii lui Zyraxes, căci auzise că se află acolo steagurile luate de bastarni de la Caius Antonius[3], lângă cetatea istrienilor. Asediind Genucla — în același timp de pe uscat și de pe Istru, deoarece era durată lângă apă — în scurtă vreme o cuceri, dar cu multă osteneală, deși Zyraxes nu era de față. Căci el, îndată ce aflase de atacul lui Crassus, s-a îmbarcat și a pornit la sciți[4] cu mulți bani, pentru a le cere ajutor, dar nu a mai apucat să se întoarcă. Iată cele săvârșite de Crassus la geți. Prin locotenenții săi supuse din nou o parte a moesilor, care, biruiți înainte vreme, se răsculaseră.

(*FHDR*, I, p. 675, 677)

Cotiso – Florus, *Războiul cu dacii*, II, 28

Dacii trăiesc nedeslipiți de munți (*Daci montibus inhaerent*). De acolo, sub conducerea regelui Cotiso[5] (*inde Cotisonis regis*), obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de câte ori Dunărea, înghețată de ger, își unea malurile. Împăratul Augustus a hotărât să

---

[1] Acest nume este atestat recent de o diplomă militară din anul 179, acordată unui călăreț dintr-o trupă auxiliară (cohors VII Thracum) staționată în Britannia: *ex equite Thiodo Rolae f(ilio) Daco* (Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1985–1993*, Londra, 1994, nr. 184).

[2] V. Pârvan (*Getica. O protoistorie a Daciei, București, 1926*) identifica această peșteră cu una din grotele de la Gura Dobrogei; vezi de asemenea *Din istoria Dobrogei*, I, București 1965, p. 292 și nota 20 (D.M. Pippidi) și II, 1968, p. 34 și nota 43 (R. Vulpe).

[3] Este vorba de C. Antonius Hybrida (unchiul viitorului triumvir Marcus Antonius); înfrângerea și fuga rușinoasă a acestuia este menționată de tot Cassius Dio (XXXVIII 10,3) (vezi D.M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 281).

[4] Este vorba probabil de bastarni.

[5] Rege dac, căruia i se atribuie importantele descoperiri de monede de aur (stateri) cu legenda Coson.

îndepărteze această populație, de care era foarte greu să te apropii. Astfel a trimis pe Lentulus și i-a alungat pe malul de dincolo [al Dunării]; dincoace au fost așezate garnizoane. Astfel, atunci dacii n-au fost înfrânți, ci doar respinși și împrăștiați (*sic tunc Dacia non victa, sed summota atque dilata est*).

(*FHDR*, I, p.525)

Dicomes — Plutarh, *Vieți paralele*, Antonius, 63

Într-adevăr, Dicomes, regele geților, îi făgăduise că-l va ajuta cu armată numeroasă...[1].

(*FHDR*, I, p.461)

Scorylo — Frontinus, *Stratagemele*, I, 10, 4

Scorylo, conducătorul dacilor (*Scorylo, dux Dacorum*), știind că poporul roman era dezbinat din pricina războaielor civile și socotind că nu-i nimerit să-i atace, deoarece datorită unui război cu un dușman din afară s-ar putea restabili înțelegerea între cetățeni, a pus în fața concetățenilor săi doi câini și pe când se băteau între ei cu îndârjire, le-a arătat un lup. Imediat câinii s-au aruncat asupra acestuia, uitând de cearta lor. Prin această pildă i-a oprit pe barbari de la un atac care ar fi adus foloase romanilor.

(*FHDR*, I, p. 431)

Diurpaneus — Orosius, *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți*, VII, 10, 3–4

3: Războiul contra germanilor și a dacilor a fost dus de locțiitorii săi într-un mod atât de nenorocit pentru stat precum și el, la Roma, decima senatul și poporul, iar la hotare, armata, rău condusă, era distrusă de dușmani prin măceluri necontenite.

4: Căci cât de mari au fost luptele lui Diurpaneus, regele dacilor, cu generalul Fuscus, și cât de mari dezastrele romanilor, le-aș enumera, într-o înșirare lungă, dacă Cornelius Tacitus, care a tratat în mod organic și cu foarte mare exactitate aceste evenimente istorice...

(*FHDR*, II, p. 195)

Diurpaneus — Iordanes, *Getica*, 76–78

76: După un interval de timp îndelungat, sub domnia împăratului Domitian, goții, de teama zgârceniei sale, desfăcură tratatul ce-l încheiaseră odinioară cu alți împărați și începură să devasteze, împreună cu șefii lor, malurile Dunării care erau de mult în stăpânirea Imperiului roman, distrugându-le armatele împreună cu comandanții lor. În fruntea acestei provincii[2] se găsea pe atunci ca guvernator, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar la goți conducerea o avea Diurpaneus. Dându-se lupta, romanii au fost învinși, iar lui Oppius Sabinus i s-a tăiat capul, și goții, năvălind asupra mai multor castele și cetăți, au prădat regiunile care țineau de imperiu.

77: Din cauza nenorocirii celor ai săi, Domitian a plecat cu toate forțele sale în Illyria și încredințând conducerea aproape întregii armate generalului său Fuscus și câtorva bărbați aleși, i-a obligat să treacă peste Dunăre împotriva lui Diurpaneus, pe un pod de corăbii legate între ele.

---

[1] Înainte de bătălia de la Actium.

[2] Este vorba de provincia Moesia.

78: Atunci goții, care n-au fost luați pe neașteptate, au pus mâna și pe arme și chiar la prima ciocnire au învins pe romani, omorând pe comandantul acestora Fuscus și au jefuit bogățiile din lagărul soldaților.

(*FHDR*, II, p. 419, 421)

Războiul dacilor cu Domițian — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXVII, 6–7, 10

LXVII 6, 1–5: Cel mai însemnat război de atunci al romanilor a fost cel împotriva dacilor, asupra cărora, în vremea aceea, domnea Decebal. [*Excerpta Valesiana*: Douras, care domnise mai înainte, lăsase lui Decebal de bună voie domnia pentru că era] foarte priceput la planurile de război și iscusit în înfăptuirea lor, știind să aleagă prilejul pentru a-l ataca pe dușman și a se retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător și se pricepea să folosească izbânda, dar și să iasă cu bine dintr-o înfrângere. Din această pricină, multă vreme a fost un dușman de temut pentru dușmani. Eu îi numesc daci pe oamenii pomeniți mai sus, cum își spun ei înșiși și cum le zic și romanii, măcar că știu prea bine că unii dintre greci îi numesc geți, fie pe drept, fie pe nedrept. Căci eu îmi dau bine seama că geții locuiesc dincolo de Haemus, de-a lungul Istrului. Domitian a pornit cu oaste împotriva lor, dar puțin îi păsa de război; el zăbovi într-un oraș din Moesia și se dădu pradă desfrâului, cum îi era obiceiul. Într-adevăr, nu numai că nu era în stare să îndure osteneli și era fără curaj, dar se arăta cu totul lipsit de frâu și de rușine față de femei și băieți tineri. Trimetea la război în locul său pe alți conducători de oști și de cele mai multe ori nu izbândea.

Decebal, regele dacilor, a trimis soli lui Domitian și-i făgăduia pacea. Drept care, Domitian îl porni pe Fuscus cu multă armată. Când a aflat de aceasta, Decebal i-a trimis din nou solie, în bătaie de joc, spunând că va încheia pace dacă Domitian are să vrea ca fiecare roman să-i dea lui Decebal, anual, câte doi oboli. Iar dacă nu va primi această propunere, Decebal spunea că va duce mai departe războiul și că romanii vor avea de îndurat mari nenorociri.

LXVII 7, 1-4: Domitian vru să se răzbune pe cvazi și marcomani, fiindcă nu-l ajutaseră împotriva dacilor. Veni în Pannonia, ca să se lupte cu ei și ucise solii de pace, pe care ei îi trimiseseră pentru a doua oară. Învins și pus pe fugă de marcomani, Domitian a pornit grabnic o solie la Decebal, regele dacilor, îndemnându-l să încheie un tratat, pe care el [Domitian] îl refuzase mai înainte, deși [regele] i-l ceruse adesea. Decebal primi propunerea de pace (căci era la mare strâmtoare), dar nu a vrut să vină el însuși să stea de vorbă cu Domitian, ci l-a trimis pe Diegis, împreună cu câțiva bărbați, ca să-i predea armele și câțiva prizonieri, sub cuvânt că i-ar avea numai pe aceștia. După sosirea acestuia, Domitian puse lui Diegis o diademă pe cap — ca și cum ar fi fost un adevărat învingător și omul în stare să dea un rege dacilor —, iar soldaților lui le împărți onoruri și bani. Ca biruitor, trimise la Roma, între altele, niște așa-ziși soli ai lui Decebal și o pretinsă scrisoare de-a acestuia, despre care se spune că ar fi plăsmuit-o el. Domitian își împodobi triumful cu multe lucruri ce nu fuseseră luate ca pradă. Dimpotrivă, el cheltuise foarte mulți bani pentru încheierea păcii, căci fără întârziere dădu lui Decebal nu numai însemnate sume de bani, dar și meșteri pricepuți la felurite lucrări folositoare în timp de pace și de război și făgădui să-i dea mereu multe. Aceste lucruri el le-a scos din mobilierul împărătesc. Căci el

folosea totdeauna asemenea lucruri ca pradă de război, ca unul care adusese împărăția însăși în stare de robie.

LXVII 10, 1–3: În vremea războiului dacic s-au întâmplat următoarele evenimente vrednice de a fi pomenite. Iulianus[1], rânduit de împărat cu conducerea războiului, printre alte măsuri bune luă și pe aceea de a-i obliga pe soldați să scrie pe scuturi numele lor și ale centurionilor, pentru a se deosebi mai lesne cei ce se vor arăta viteji de cei cu purtare mișelească. Și dând lupta cu dușmanii la Tapae, măcelări pe cei mai mulți dintre ei. Între dușmani se afla și Vezinas, care venea, ca demnitate, îndată după Decebal; pentru că nu putea scăpa cu fuga, el se trânti la pământ, ca și cum ar fi murit; și astfel rămase nebăgat în seamă, iar în timpul nopții a fugit. Decebal se temu ca romanii victorioși să nu pornească spre capitala lui. De aceea tăie copacii din preajma lor [la o oarecare înălțime] puse arme pe trunchiuri, pentru ca dușmanii să creadă că sunt soldați și să se retragă înspăimântați. Ceea ce s-a și întâmplat.

(*FHDR*, I, p. 683–687)

Solia lui Diegis la Roma (89 d.Hr.) — Marțial, *Epigrame*, V, 3, 1–6

Diegis[2], locuitor de pe țărmul care acum ne aparține, /a venit să te vadă, o Germanicus, tocmai de pe apele Istrului, / care se află sub stăpânirea ta. Bucuros și uimit când a văzut pe stăpânul lumii, / se zice că ar fi spus celor ce-l însoțeau: / „Soarta mea este mai bună decât a fratelui meu, fiindcă mie îmi este îngăduit / să privesc atât de aproape Zeul[3] pe care el îl cinstește atât de departe".

(*FHDR*, I, p. 435)

Primul război dacic al lui Traian — Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVIII, 6–10

LXVIII 6, 1–3: După ce zăbovi un timp la Roma, Traian porni cu oaste împotriva dacilor. Cugeta la cele săvârșite de aceștia și era copleșit când se gândea la sumele de bani pe care romanii trebuiau să le plătească în fiecare an. Vedea apoi că puterea și îngâmfarea dacilor sporesc necontenit. Când află de expediția lui, Decebal fu cuprins de spaimă, căci înțelegea bine că mai înainte biruise nu pe romani, ci pe Domitian, iar de data aceasta va trebui să lupte cu romanii și cu împăratul Traian. Acesta era un om cu totul deosebit, mai ales prin dreptatea și bărbăția sa, precum și prin simplitatea moravurilor sale. Avea un trup vânjos [începuse să domnească la vârsta de patruzeci și doi de ani] și înfrunta toate greutățile cot la cot cu ceilalți; iar cu sufletul era la înălțime, deoarece nici nu se lăsa purtat de îndrăzneala tinereții, dar nici împiedicat de bătrânețe...

LXVIII 7, 5: De aceea Decebal se temea [de Traian] pe bună dreptate...

LXVIII 8, 1–3[4]: Când Traian a pornit împotriva dacilor și se apropia de Tapae, locul unde barbarii își aveau tabăra, i se aduse o ciupercă mare, pe care era scris cu litere latine că atât ceilalți aliați, cât și burii sfătuiesc pe Traian să se întoarcă și să facă pace. Dar Traian dădu lupta

---

1 Este vorba de Tettius Iulianus, guvernatorul Moesiei Superioare.

2 Fratele lui Decebal.

3 Referire la pretenția lui Domițian de a fi numit *Dominus et deus*.

4 Vezi încă Tzetzes, *Chil.* II, 62–63.

cu ei, văzu răniți pe mulți dintre ai săi și ucise mulți dușmani. Deoarece îi lipseau bandajele, se zice că nu și-a cruțat nici propriile sale vestminte, ci le-a tăiat fâșii. Apoi a poruncit să se ridice un altar soldaților căzuți în luptă și să li se aducă în fiecare an jertfă pentru morți.

LXVIII 9, 1–7: Decebal a trimis soli, chiar înainte de înfrângere, nu dintre comați — ca mai înainte —, ci pe cei mai buni dintre pileați. Aceștia azvârliră armele, se aruncară la pământ și stăruiră pe lângă Traian îndeosebi să încuviințeze lui Decebal să vină în fața lui și să stea de vorbă, deoarece este gata să îndeplinească toate cele cerute; iar dacă nu, cel puțin să trimită Traian pe cineva care să se înțeleagă cu el. [Petrus Patricius, *Excerpta De legationibus*: Decebal a trimis lui Traian soli dintre pileați. Aceștia sunt la ei oamenii cei mai onorați. Trimisese comați mai înainte. Aceștia se bucură de mai puțină trecere la ei. Venind aceștia [pileații] la Traian, aruncară la pământ armele, își legară mâinile la spate și în felul captivilor l-au rugat pe Traian să stea de vorbă cu Decebal]. Au fost trimiși Sura și Claudius Livianus, prefectul pretoriului. Dar nu s-a realizat nimic, deoarece Decebal nu a cutezat să se întâlnească cu aceștia, ci a trimis și atunci pe alții. Traian a ocupat munții întăriți și a găsit acolo armele și mașinile de război capturate [de la romani], precum și steagul luat de la Fuscus. [De la Xiphilinus mai aflăm: a dat poruncă... încât a început să urce pe înălțimi, ocupând cu mari primejdii colină după colină, și se apropia de capitala dacilor. Lusius i-a atacat din altă parte; el ucise mulți dușmani și prinse de vii un număr și mai mare. În acest timp, Decebal a trimis 20 dintre soli pe cei mai buni pileați și se rugă la împărat, prin mijlocirea lor: nimic mai mult decât că este gata să încheie pace în condițiile impuse]. Pentru aceste motive, dar mai ales pentru că Maximus prinsese în acest timp pe sora aceluia și cucerise un loc întărit, Decebal era gata să primească orice condiții ce i s-ar fi impus, nu fiindcă ar fi avut de gând să le respecte, ci ca să mai prindă putere, după pierderile suferite atunci: anume, să dea înapoi armele, mașinile de război și pe constructorii acestor mașini, să predea pe dezertori, să distrugă întăriturile și să se retragă din teritoriul cucerit, ba încă să-i socotească dușmani sau prieteni ai săi pe cei ai romanilor; să nu mai primească nici un fugar, nici să nu mai ia în slujba lui vreun ostaș din Imperiul roman [căci Decebal atrăgea la sine prin momeli pe foarte mulți oameni viteji]. De nevoie el primi aceste condiții. Merse la Traian, căzu la pământ spre a i se închina și azvârli armele. Despre toate acestea [Traian] trimise solie Senatului, pentru ca și Senatul să întărească pacea. După ce rândui acestea și lăsă oaste la Sarmizegetusa, punând străji și în restul țării, el se întoarse în Italia.

LXVIII 10, 1–2: Trimișii lui Decebal fură aduși în Senat. Ei puseră armele jos, își legară mâinile în felul prinșilor de război și rostiră câteva cuvinte de implorare. În chipul acesta îi înduplecară la pace și-și luară înapoi armele. Traian își sărbători triumful și fu numit „Dacicus".

(*FHDR*, I, p. 687–691)

Legăturile lui Decebal cu Pacorus, regele parților — Scrisoarea lui Plinius cel Tânăr către Traian, 74, 1–3

Stăpâne, ostașul Apuleius din postul de la Nicomedia mi-a scris că un anume Callidromus, fiind reținut cu forța de brutarii Maximus și Dionysius, cărora le închiriase munca sa, s-a refugiat la statuia ta și, după ce a fost dus în fața autorităților, a arătat că a fost cândva sclavul

lui Laberius Maximus[1], că a fost luat prizonier în Moesia de către Susagus[2] și că a fost trimis în dar de către Decebal lui Pacorus[3] , regele parților, că a fost mai mulți ani în slujba acestuia, de unde mai târziu a fugit și că astfel a ajuns în Nicomedia. El a fost adus în fața mea și după ce mi-a istorisit același lucru, am socotit că trebuie să-l trimit la tine. Am făcut aceasta cu oarecare întârziere, deoarece am căutat o gemă [având pe ea chipul lui Pacorus cu semnele puterii regale], despre care pretindea că i-a fost sustrasă. Aș fi vrut să ți-o trimit și pe aceasta, dacă s-ar fi putut găsi, precum ți-am trimis și bulgărașul despre care spunea că l-a adus dintr-o mină din țara parților. Acesta a fost sigilat cu inelul meu, care are ca pecete o cvadrigă[4].

(*FHDR*, I, p. 479)

Al doilea război dacic al lui Traian — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXVIII, 10–15

LXVIII 10,3-4: Dar când i s-a anunțat că Decebal în multe privințe nu respectă tratatul, ci își pregătește arme, primește fugari, reface întăriturile, trimite soli la vecini și aduce pagube celor ce mai înainte nu se înțelegeau cu el, iar iazigilor le-a smuls un ținut [pe care, după aceea, deși ei îl cereau, Traian nu-l mai dădu înapoi], Senatul decretă că Decebal este din nou vrăjmaș, iar Traian însuși, fără să lase conducerea altor generali, porni din nou război împotriva aceluia.

LXVIII 11, 1–3: Întrucât mulți daci trecuseră de partea lui Traian — și încă din alte pricini —, Decebal ceru iarăși pace. Însă el nu înțelegea să depună armele și să se predea, își aduna — în văzul tuturor — trupe și chema în ajutor pe vecini. Spunea că dacă-l vor părăsi pe dânsul, și ei vor fi în primejdie; că mai ușor și mai sigur își vor păstra libertatea, ajutându-l în luptă, înainte ca el să fi suferit vreo nenorocire. Însă privind nepăsători cum sunt nimiciți dacii, mai pe urmă vor ajunge ei înșiși robi, căci vor rămâne fără aliați. Prin forță Decebal n-a izbutit. Dar era cât pe aci să-l ucidă pe Traian prin vicleșug, întinzându-i o cursă. Trimise în Moesia câțiva dezertori, ca să încerce să-l omoare, întrucât se putea ajunge ușor la el. Atunci, din cauza nevoilor războiului, primea fără excepție pe oricine voia să-i vorbească. Oamenii aceia nu au putut însă să-și aducă la îndeplinire planul, fiindcă unul dintre ei a fost bănuit și prins. Supus la cazne, a dat în vileag întreaga urzeală.

LXVIII 12, 1–5: Atunci Decebal chemă la dânsul pe Longinus, comandantul unei legiuni, a cărui dârzenie o simțise în luptele purtate cu el și, după ce-l convinse să vină, cu gând să-l facă să i se supună, îl prinse și-l întrebă de față cu alții despre planurile lui Traian. Pentru că [Longinus] nu voia să mărturisească nimic, îl ținu sub pază, dar nelegat. Decebal trimise apoi un sol la Traian și ceru acestuia — în schimbul eliberării lui Longinus — să-i cedeze țara până la Istru și să-i plătească banii pe care i-a cheltuit cu războiul. [Traian] răspunse cu vorbe îndoielnice prin care voia să arate că nici nu-l prețuiește prea mult pe Longinus, dar nici prea puțin;

---

1 Manius Laberius Maximus a guvernat Moesia Inferioară (anii 100–102) și a participat la primul război dacic (când a capturat pe sora regelui Decebal; vezi Cassius Dio, LXVIII 9, 4).

2 Probabil căpetenie a sarmaților, care au năvălit în iarna 101/102 în Moesia Inferioară.

3 Pacorus al II-lea (78–110 d.Hr.), la care regele Decebal a trimis o solie, pentru încheierea unei alianțe antiromane.

4 Pliniu cel Tânăr a guvernat provincia Bithynia et Pontus între cca 109–113.

că nici nu dorea să-l piardă, dar nici să-l scape cu sacrificii prea mari. Decebal mai stătea în cumpănă, neștiind ce să facă. Dar între timp Longinus își făcu rost de otravă, cu ajutorul unui libert de-al său și făgădui lui Decebal că are să-l împace cu Traian, pentru ca regele să nu bănuiască deloc ce are în gând și să nu i se pună o pază aspră; Longinus scrise o scrisoare plină de rugăminți și o dădu libertului s-o ducă lui Traian, spre a putea să rămână nestânjenit. După ce libertul plecă, Longinus bău otravă în timpul nopții și muri. După această întâmplare, Decebal ceru lui Traian pe libert făgăduind să-i dea în schimb trupul lui Longinus și zece prizonieri. Și trimise îndată un centurion prins împreună cu Longinus, spre a aduce la îndeplinire cele cerute. Traian află de la acesta tot ceea ce se petrecuse cu Longinus. Dar nu-i trimise înapoi lui Decebal nici pe acela, și nu-i dădu nici pe libert, socotind că viața libertului este mai de preț pentru demnitatea imperiului decât înmormântarea lui Longinus.

LXVIII 13,1–6: Traian construi peste Istru un pod de piatră, pentru care nu știu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sunt și celelalte construcții ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea. Stâlpii, din piatră în patru muchii, sunt în număr de douăzeci; înălțimea este de o sută cincizeci de picioare, în afară de temelie, iar lățimea de șaizeci. Ei se află, unul față de altul, la o distanță de o sută șaptezeci de picioare și sunt uniți printr-o boltă. Cum să nu ne mirăm de cheltuiala făcută pentru acești stâlpi? Nu trebuie oare să ne uimească și felul meșteșugit în care a fost așezat în mijlocul fluviului fiecare stâlp, într-o apă plină de vârtejuri, într-un pământ nămolos, de vreme ce cursul apei nu putea fi abătut? Am arătat lățimea fluviului, nu pentru că ar curge numai pe această lățime — căci pe parcurs se lățește de două ori și de trei ori pe atât, — ci pentru că acolo este locul cel mai îngust și cel mai potrivit pentru construirea unui pod. Cu cât spațiul se îngustează mai mult aci — deoarece apa coboară dintr-o întindere largă, pentru a intra în alta și mai mare - cu atât se face mai năvalnică și mai adâncă. Concepția măreață a lui Traian se vădește și din aceste lucrări. Astăzi însă podul nu folosește la nimic, căci nu mai există decât stâlpii, iar pe deasupra lor nu se mai poate trece: ai zice că au fost făcuți numai ca să facă dovada că firii omenești nimic nu-i este cu neputință. Traian se temea că, după ce îngheață Istrul, să nu se pornească războaie împotriva romanilor rămași dincolo și construi acest pod, pentru ca transporturile să se facă cu ușurință peste el. Dimpotrivă, Hadrian se temu că barbarii vor birui străjile acestuia și vor avea trecere lesnicioasă spre Moesia; de aceea distruse partea de deasupra.

LXVIII 14, 1–5. Traian trecu Istrul pe acest pod; și a purtat război mai mult cu chibzuială decât cu înfocare, biruindu-i pe daci după îndelungi și grele strădanii. El însuși dădu multe dovezi de pricepere la comandă și de vitejie, iar oștenii trecură împreună cu dânsul prin multe primejdii și dădură dovadă de vrednicie. Un călăreț greu lovit fu scos din luptă în nădejdea că va mai putea fi salvat. Dar simțind el că nu se mai vindecă, se repezi din cort (căci rana nu-l istovise de tot) și se întoarse la postul său, prăbușindu-se fără suflare, după ce săvârși fapte mărețe. Când a văzut Decebal că scaunul lui de domnie și toată țara sunt în mâinile dușmanului, că el însuși este în primejdie să fie luat prizonier, își curmă zilele. Capul său fu dus la Roma. În felul acesta Dacia ajunse sub ascultarea romanilor și Traian stabili în ea orașe de coloniști. Fură descoperite și comorile lui Decebal, deși se aflau ascunse sub râul Sargetia, din apropierea capitalei sale. Căci [Decebal] abătuse râul cu ajutorul unor prizonieri și săpase

acolo o groapă. Pusese în ea o mulțime de argint și de aur, precum și alte lucruri foarte prețioase — mai ales dintre cele care suportau umezeala —, așezase peste ele pietre și îngrămădise pământ, iar după aceea aduse râul din nou în albia lui. Tot cu oamenii aceia, [Decebal] pusese în siguranță, în niște peșteri, veșminte și alte lucruri la fel. După ce făcu toate acestea, îl măcelări, ca să nu dea nimic pe față. Dar Bicilis, un tovarăș al său care cunoștea cele întâmplate, fu luat prizonier și dădu în vileag toate acestea.

LXVIII 15, 1: După întoarcerea la Roma, veniră la Traian nenumărate solii din partea altor barbari și de la inzi. El dădu spectacole timp de o sută douăzeci și trei de zile, în cursul cărora au fost ucise unsprezece mii de animale sălbatice și domestice. Au luptat zece mii de gladiatori.

(*FHDR*, I, p. 691–697)

Însemnătatea victoriei lui Traian asupra lui Decebal, reliefată de Plinius cel Tânăr

Foarte bine faci că te pregătești să scrii despre războiul dacic. Căci ce subiect poate fi mai actual, mai bogat, mai vast, în sfârșit mai plin de poezie și mai de domeniul legendelor, deși este vorba de lucruri foarte adevărate? Vei cânta râuri noi, fluvii conduse peste câmpii, noi poduri aruncate peste fluvii, tabere așezate pe coastele abrupte ale munților, un rege alungat din reședința sa, izgonit chiar din viață, fără ca să fi pierdut niciodată nădejdea (*pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil desperantem*); pe lângă acestea, două triumfuri, din care unul a fost cel dintâi împotriva unui neam neînvins, iar celălalt cel din urmă.

(*FHDR*, I, p. 477)

Bogăția Daciei și a prăzilor luate de Traian în memoria urmașilor — relatarea lui Ioannes Lydus, *Despre magistraturile statului roman*, II, 28

[Împăratul Iustinian] silindu-se să procure statului orice lucru folositor și readucând toată strălucirea vechei înfățișări, mai întâi a numit un prefect al Scythiei. Căci fiind un om înțelept și aflând din cărți că această țară este bogată în averi și puternică în arme și acum și că a fost și mai înainte — țară pe care mai întâi a cucerit-o marele Traian, învingând pe Decebal, regele geților, și a adus romanilor cinci milioane de libre de aur și de două ori pe atâtea de argint, afară de cupe și de obiecte care depășesc limita oricărui preț, de turme, de arme și de peste cinci sute de mii de bărbați foarte războinici cu arme cu tot, după cum a afirmat Criton, care luase parte la război — nevoind să cedeze întru nimic lui Traian, a hotărât să păstreze pentru romani regiunea de nord, care lepădase jugul cândva. Și nu e de mirare că toate i-au ieșit după voie, căci nu numai că a căutat să egaleze pe Traian, în arme, dar a întrecut chiar pe August prin pietatea față de Dumnezeu și prin modestia moravurilor, pe Titus prin cinste și pe Marcus prin înțelepciune.

(*FHDR*, II, p. 493)

II. DACIA ROMANĂ

Colonizarea de veterani în Dacia — diploma lui Marcus Herennius Polymita (109 d.Hr.)

Diploma din 14 octombrie 109 privitoare la organizarea provinciei Dacia:

„Împăratul Caesar Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus [învingătorul germanilor și dacilor], mare pontif, având cea de-a XIII-a putere tribuniciană[1], salutat de șase ori imperator [general victorios], având cinci consulate, părinte al patriei, călăreților și pedestrașilor care au făcut serviciul militar în cele trei *alae* și 16 *cohortes* care se numesc: (1) ala de cetățeni romani și (2) ala II Flavia de arcași commageni[2] și (3) ala II de pannoni „veterana" și (1) cohorta I de brittoni cu efectiv de o mie de oameni supranumită *Ulpia torquata* (decorată cu *torques*) din cetățeni romani și (2) cohorta I britanică cu efectiv de o mie de oameni, din cetățeni romani și (3) cohorta I de iturei[3] și (4) cohorta de traci cetățeni romani și (5) cohorta I Augusta de iturei și (6) cohorta de vindelici, cetățeni romani, cea pioasă și fidelă și (7) cohorta I de pannoni „veterana" și (8) cohorta I de munteni și (9) cohorta II de galli „Pannonica" și (10) cohorta II de hispani și (11) cohorta II de britani cu efectiv de o mie de oameni, cetățeni romani, cea pioasă și fidelă și (12) cohorta II de galli „Macedonica" și (13) cohorta III campestră din cetățeni romani și (14) cohorta IIII de ciprioți cetățeni romani și (15) cohorta V de galli și (16) cohorta VIII de reți [din Raetia], și care se află acum în Dacia sub ordinele lui Decimus Terentius Scaurianus, celor lăsați la vatră cu cinste după douăzeci și cinci de ani de serviciu militar sau chiar mai mulți de către Iulius Sabinus[4], ale căror nume sunt scrise mai jos, lor înșile, copiilor și urmașilor lor le-a dat [împăratul] cetățenie și legitimarea căsătoriei cu soțiile pe care le-ar fi avut atunci când li s-a dat cetățenia sau, dacă nu sunt încă căsătoriți cu acelea pe care le-ar lua mai apoi, dar pentru una singură.

În ajunul idelor lui Octombrie [14 octombrie][5], pe când erau consuli Caius Iulius Proculus și Caius Aburnius Valens.

Fostului pedestraș Marcus Herennius Polymita, fiul lui Marcus, originar din Beroe, care a servit în *cohors I Montanorum*, sub ordinele prefectului Cornelius Felicior, precum și fiilor săi Ianuarius și Marcellus și fiicei sale Lucana.

Copiat și autentificat după tabla de bronz care este fixată la Roma în zid în spatele templului Divului Augustus, la statuia Minervei.".

(*Année épigraphique,* 1990, nr. 860)

---

1 *Tribunicia potestas* se reînnoia anual, la 10 decembrie; prin urmare, diploma noastră datează între 10 decembrie 108 – 9 decembrie 109; vezi și mai departe nota.

2 De fapt, este vorba de o eroare de gravare, în loc de *cohors II Flavia Commagenorum*, care staționa la *Micia* (azi Vețel, mun. Deva).

3 Este vorba în realitate de *ala I Ituraeorum*, în locul trupei de commageni la care ne-am referit în nota precedentă.

4 Iulius Sabinus, cunoscut pentru prima dată prin această diplomă militară, a fost primul guvernator al Daciei (circa 105–108). Lui i-a urmat D. Terentius Scaurianus, cunoscut din alte trei diplome (din anul 110) privitoare la trupele auxiliare din această provincie.

5 Această indicație, coroborată cu cea de-a XIII-a putere tribuniciană, permite datarea diplomei la 14 octombrie 109.

Începuturile provinciei Dacia — Eutropius, *Scurtă istorie de la întemeierea Romei*, VIII 2, 1–2, 6, 1–2

VIII 2, 1–2: I-a urmat la tron Ulpius Traianus [...] învingând pe Decebal el a supus Dacia și a transformat în provincie romană ținuturile de dincolo de Dunăre, pe care le stăpânesc acum taifalii, victofalii și tervingii. Această provincie are o circumferință de un milion de pași.

VIII 6, 1–2: După moartea lui Traian a fost făcut împărat Aelius Hadrianus. [...] el a rechemat armatele din Asiria [...] A încercat să facă același lucru și în Dacia, dar l-au oprit de la aceasta prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mâna barbarilor numeroși cetățeni romani; deoarece Traian, după cucerirea Daciei, adusese o mulțime foarte mare de oameni din toate colțurile lumii romane pentru populare orașelor și cultivarea ogoarelor: căci Dacia fusese secătuită de bărbați în urma lungului război al lui Decebal.

(*FHDR*, II, p. 37)

Descrierea provinciei Dacia — Ptolemeu, *Îndreptarul geografic*, III, 8, 1, 3–4

1: Dacia se mărginește la miazănoapte cu acea parte a Sarmatiei europene care se întinde de la muntele Carpatos până la cotitura pomenită a fluviului Tyras, care se află la gradele 53° — 48°30′ la apus cu iazigii metanaști, pe lângă râul Tibiscos, iar la miazăzi cu acea parte a fluviului Danubius care merge de la vărsarea râului Tibiscos până la Axiopolis, de unde, până în Pont și la gurile sale, Danubius se numește Istros.

3: Locuiesc Dacia în partea cea mai de miazănoapte, dacă începem de la apus: anarții și teuriscii și costobocii, iar dedesubtul lor [vin] predavensii și ratacensii și caucoensii, tot așa, mai jos de aceștia [sunt] biefii, buridavensii și cotensii și mai jos de ei albocensii, potulatensii și sensii, după care [sunt], în partea cea mai de miazăzi, saldensii, ceiagiscii și piefigii.[...]

4: Cele mai însemnate orașe din Dacia sunt următoarele:

Ruconium, Docidava, Porolissum, Arcobadera, Triphulum, Petridava, Carsidava, Petrodava, Ulpianum, Napoca, Potaissa, Salinae, Praetoria Augusta, Sangidava, Angustia, Utidava, Marcodava, Yiridava, Singidava, Apulum, Germizera, Cumidava, Ramidava, Pirum, Zusidava, Polonda, Zurobara, Aizizis, Argidava, Tibiscum, Sarmizegethusa Regia, Aquae, Netindava, Tiasum, Zeugma, Tibiscum, Dierna, Acmonia, Drubetis, Frateria, Arcinna, Pinum, Amutrium, Sornum.

(*FHDR*, I, p. 541–547)

Descrierea provinciei Moesia Inferior — Ptolemeu, *Îndreptarul geografic*, III 10, 1–9

Așezarea Moesiei Inferioare. [Harta a noua a Europei]. Moesia Inferioară se mărginește la apus cu acea parte a râului Ciabrus despre care am vorbit; la miazăzi, cu partea Traciei de peste muntele Haemus de la Ciabrus până la Pont, [...], la miazănoapte cu acea parte a fluviului Dunărea ce merge de la pomenitul râu Ciabrus până la Axiopolis și cu Dunărea, care de aici încolo poartă numele de Istru, până la vărsarea ei în Pont...

Coasta de miazănoapte a Moesiei se mărginește cu țărmul Pontului ce vine după acele guri [ale fluviului], până la punctul terminal [...] de lângă Tracia. [...] Așezarea acestei coaste

se prezintă astfel. După Gura Sacră [azi Sf. Gheorghe] a fluviului Istru: Promontoriul Pteron, Cetatea Istros, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Promontoriul Tiristis, Odessos, gurile fluviului Panysos, Mesembria. [...]

Iată orașele de lângă fluviul Dunărea: Regianum, Oescus al tribalilor, Diacum, Novae, Trimammium, Orașul Prista, Durostorum – legiunea I Italică, Transmarisca, Sucidava, Axiopolis, Carsum, Troesmis – legiunea a V-a Macedonică, Dinogetia, Noviodunum, Sitioenta. Între fluviu [și muntele Haemus] se află orașele: Dausdava, Tibisca. [...]

[Alte așezări și puncte notate spre miazănoapte:] Orașul Fisca, gurile râului Tyras, satul lui Hermonact, orașul Harpis.

Orașe în interiorul țării sunt și în această parte, pe lângă râul Hierasus: Zargidava, Tamasidava, Piroboridava, iar între râurile Hierasus și Tyras: Niconium, Ophiussa, orașul Tyras.

Insulele situate în vecinătatea Moesiei Inferioare în acea parte a Pontului pe care am pomenit-o sunt: insula numită Boristene și insula lui Ahile sau Leuke.

(*FHDR*, I, p. 549–555)

Nota Bene: Nu toate aceste orașe din lista lui Ptolemeu nu sunt identificate în teren după cum altele, cunoscute inclusiv arheologic (cu sau mai ales fără nume știut) nu se regăsesc în lista acestuia.

Armata în provinciile Dacia și Moesia Inferior — Cassius Dio, *Istoria romană*, LV 23, 3–5, 24, 2

Legiunea [...] a V-a Macedonica în Dacia [...], a XI-a Claudia în Moesia Inferior [...], a XIII-a Gemina în Dacia [...].

Nero a înființat legiunea numită Italica, acum cu cartierul de iarnă în Moesia Inferioară [...].

(*FHDR*, I, p. 679–681)

Nota Bene: Legiunea a V-a Macedonica se afla în garnizoană la Potaissa (azi Turda) din anul 167, când a fost transferată de la Troesmis (lângă Turcoaia, jud. Tulcea), din Moesia Inferior, în urma reorganizării provinci-ilor; sediul legiunii a XI-a Claudia se afla la Durostorum (azi Silistra, Bulgaria), iar al legiunii a XIII-a Gemina, la Apulum (azi Alba Iulia). Legiunea I Italica, cu sediul la Novae (azi Sviștov, Bulgaria).

„Capitalist" roman care controlează vămile din provinciile dunărene — inscripția de la Oescus (Moesia Inferior) în cinstea lui T. Iulius Capito (sec. II d.Hr)

„Lui T. Iulius Capito, arendaș al taxelor vamale din Illyricum și țărmul Thraciei, cinstit cu toate onorurile de consiliul coloniei Flavia Sirmium și cu dreptul de a-și exprima părerea, precum și cu onoruri sacerdotale de către consiliul coloniei Ulpia Oescus și cu statuie din bani de contribuție, (și) prin decrete încă mai înainte de către același consiliu cu ornamente duumvirale; de asemenea onorat cu ornamente decurionale de consiliile coloniilor Ulpia Poetovio din Pannonia Superior, Ulpia Ratiaria din Moisei Superior, Traiana Sarmizegetusa din Dacia Superior; precum și de duumvir de către consiliul municipiului Romula; membru al sfatului cetății pontice Tomis; patron al augustalilor coloniei Oescus. Consiliul coloniei Ulpia Oescus (îi acordă) statuia din bani de contribuție (colectă) cu însemnele sacerdotale după decret și cu ornamentele duumvirale celui onorat mai înainte pentru meritele lui față de el. Mulțumit cu cinstea, a înapoiat cheltuiala. Locul dat prin decretul decurionilor".

(*CIL*, III, nr. 753 = 7429)

Comerțul cu barbarii — Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXXI, 19, 1

Marcus [Aurelius] nu primea în același timp pe solii tuturor neamurilor barbare, ci după cum fiecare din ele merita fie dreptul de cetățenie, fie o iertare de biruri – pentru totdeauna sau vremelnică – ori chiar acordarea vreunui ajutor statornic de grâne. Cum iazigii se dovediseră a-i fi foarte de folos, le iertă multe din îndatoririle lor și – aș putea spune – pe toate, cu excepția celor în legătură cu adunările și negoțul. Rămânea de asemenea opreliștea de a se folosi de corăbii proprii și de a se apropia de insulele din Istru. Le-a îngăduit însă să facă comerț cu roxolanii, prin teritoriul Daciei, ori de câte ori guvernatorul acestei provincii le va da voie.

(*FHDR*, I, p. 703)

Nota Bene: Iazigii erau o ramură a sarmaților care s-a deplasat în sec. I d.Hr. între Dunăre și Tisa, venind dinspre stepele nord-pontice. Neamuri ale lor, roxolanii se aflau încă pe timpul lui Marcus Aurelius în ținuturile de la nordul gurilor Dunării.

Barbari colonizați în provincia Dacia — Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXII, 3, 3

Același Sabinianus a supus și douăsprezece mii de daci dintre cei din vecinătate, care fuseseră alungați din țara lor de baștină și erau gata să dea ajutor celorlalți, făgăduind că le va da pământ în Dacia noastră.

(*FHDR*, I, p. 705)

Nota Bene*:* C. Vettius Sabinianus a fost legatul (guvernatorul) celor trei Dacii în timpul lui Commodus și a luptat în anul 180 d.Hr. împotriva dacilor din afara provinciei, împinși la rândul lor, dinspre nord-est unde locuiau, de migrarea gotică, așa cum mai înainte cu un deceniu se întâmplase cu invazia costobocilor către Peninsula Balcanică.

Nimicirea dacilor — patriarhul Arethas, *Scolii la Icaromenipus de Lucian*, 16

Geții, un neam barbar și puternic, care se ridicase împotriva romanilor și îi umilise până la plătirea tributului; dar mai târziu, când aveau rege pe Decebal, a fost până într-atâta de zdrobit de Traian, încât tot neamul ajunsese la vreo patruzeci de bărbați, după cum povestește Criton în Getice.

(*FHDR*, I, p. 615)

Nota Bene: Acest text apare ca o explicație („scolie", σκολιον) la opusculul Icaromenipos al lui Lucian din Samosata, întocmită probabil de patriarhul Arethas din Caesareea – Palestina (începutul sec. X).

Recenzarea populației dacice din ordinul lui Traian — Lactantius, *Despre cum au murit prigonitorii*, XXIII, 5, XXVII, 9

XXIII, 5: El a îndrăznit să procedeze cu romanii și cu supușii lor la fel cum au procedat strămoșii noștri cu cei învinși, conform legilor războiului, deoarece părinții lui au fost supuși recensământului, pe care Traian, după ce i-a învins pe dacii care reluaseră luptele cu încăpățânare, l-a introdus drept pedeapsă (*quia parentes eius censui subiugati fuerant, quem Traianus Dacis assidue rebellantibus poene gratia victor imposuit*).

XXVII, 9: Odinioară, când primise titlul de împărat, el a declarat că este dușmanul numelui de roman și că vrea să schimbe titulatura imperiului roman cu aceea de imperiu dacic (*ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur*).

(*FHDR*, II, p. 7)

Orașele Daciei și Moesiei după Geograful din Ravenna, *Descrierea lumii*, IV, 5, p.47; 6, p.47; 7, pp. 49–50; 14, pp. 53–54

IV 5, p. 47: De asemenea în altă parte sunt orașele care se numesc: Tyras, [...], Ermenium, Urgum, Sturium, Congri, Porolissum, Cersiae. De asemenea în altă parte sunt orașe, și anume: Gura Peuce, Salsovia, Aegyssus, Noviodunum, Dinogetia, Arrubium, Troesmis, Beroe, Carsium, Capidava.[...]

IV 6, p. 47: Tot lângă Marea cea Mare este țara care se numește Tracia. În această țară am citit că au fost foarte multe orașe, dintre care vom arăta pe unele, și anume lângă țărmul mării... Dionysopolis, Bizone, Timum, Tiriza, Callatis, Stratonis, Tomis, Histria. [...].

IV 7, pp. 49–50: Tot așa [...] sunt așezate două Moesii, adică cea de Jos și cea de Sus [...] În această Moesie [de Jos] am citit că au existat numeroase orașe dintre care vom arăta pe unele și anume: Beroe, Carsium, Capidava, Sucidava, Durostorum, Tegulicium, Nigriana, Transmarisca... De asemenea, peste fluviul Dunărea, sunt orașele Moesiei Inferioare [de fapt Daciei], și anume: Porolissum, Certia, Largiana, Optatiana, Macedonica [legiunea a V-a], Napoca, Potaissa, Salinae, Brucla, Apulum, Acidava, Cedonia, Caput Stenarum, Pons Vetus, Pons Aluti, Romula. De asemenea, chiar lângă Cedonia este un oraș numit Burticum, Blandiana, Germisara, Petris, Aquae, Sarmizegetusa, Acmonia.

IV 14, pp. 53–54: În aceste regiuni ale dacilor am citit că odinioară au existat foarte multe orașe, dintre care vom arăta pe unele, și anume: Drobeta, Ad Mediam, Praetorium, Ad Pannonios, Gaganis, Masclianis, Tibiscum, care se leagă cu orașul Acmonia din provincia Moesia. De asemenea în altă parte există orașe chiar în Dacii, și anume: Tema, Tibiscum, Caput Bubali, Aizizis, Bersovia, Argidava, Centum Putea, Bacaucis.

Prin aceste regiuni ale dacilor trec foarte multe râuri, între altele și acelea care sunt numite Tisia, Tibiscum, Drica, Marisia, Arine, Gilpit, Crisia. Toate aceste râuri se varsă în Dunăre.

(*FHDR*, II, p. 579–581)

Nota Bene: Așa cum se înțelege din chiar textul citat, autorul antic a folosit surse anterioare scrise, unele confuzii datorându-se distanței mari în timp față de epoca evocată (de pildă, Dacia romană era de mult pierdută de Imperiu). Există și unele informații remarcabile, ca notarea drumului dintre Tyras (Cetatea Albă) și Porolissum (Moigrad), utilizat cândva (v. Cassius Dio, LXXI, 19, 1–2, extras în această culegere) prin provincia Dacia în comerțul dintre roxolani și iazigi.

Piatra de fundație a unei conducte de apă din Ulpia Traiana Sarmizegetusa

„În timpul împăratului caesar, fiu al răposatului Traian Particul, nepot al răposatului Nerva, Traian Hadrian augustul, cu puterea tribuniciană a XVI-a oară, consul a treia oară, părinte al Patriei, apa a fost adusă în colonia Dacica Sarmizegetusa prin Cnaeus Papirius Aelianus, guvernatorul său *pro praetore*".

(*IDR,* III/2, nr. 8, p. 33–34)

Nota Bene: Această inscripție, tradusă din limba latină, a fost scrisă pe o placă din marmură albă la o dată cuprinsă între 10.12.131 și 9.12.132 d.Hr., și arată grija autorităților locale pentru aprovizionarea cu apă a capitalei Daciei Romane.

Inscripție grecească pentru caesar–ul Marcus Aurelius Verus la Tomis

„Noroc bun! Fiului împăratului, caesar-ul Marcus Aurelius Verus, asociația armatorilor din Tomis, statuia ridicând-o din banii săi Titus, fiu al lui Titus cel Tânăr."

(*ISM*, II, nr. 60, p. 90–91)

Nota Bene: Găsită într-un cartier al Constanței pe la jumătatea secolului al XIX-lea, această inscripție, care se află la Muzeul Louvre din Paris, a stat la baza statuii despre care vorbește și se datează între anii 139–145 d.Hr. La Tomis, este singura dedicată lui M. Aurelius singur ca cezar.

Inscripție dedicată zeilor sănătății

„Lui Aesculapios și Hygiei, întru sănătatea Aeliei Flora și a lui Mettius Protenus, Mettius Cassianus și Mettiei Flora, fiică, Caius Mettius Cassianus, duumvir al coloniei, juruința făcută [zeilor] a împlinit cu bucurie după merit."

(*IDR*, III/2, nr. 153, p. 145–146)

Nota Bene: Inscripția de pe acest altar este cunoscută prin publicare din 1912 și se află în apropiere de locul descoperirii, în muzeul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Inscripție dedicată zeilor de către P. Aelius Hammonius, procurator al Daciei Apulensis (238 d.Hr.)

„Lui Iupiter Optimus Maximus, Iunonei, Minervei, Zeilor participanți la sfatul zeilor (*Di consentes*), zeiței Salus, Fortunei Redux (cea a întoarcerii cu bine), lui Apollo, Dianei Victorioase, Zeiței Nemesis, lui Mercurius, Hercule, Sol invictus (Soarele nebiruit), lui Esculap și Hygiei, zeilor și zeițelor nemuritori, (a pus această inscripție) P. Aelius Hammonius, bărbat distins, procurator al celor doi împărați."

(*IDR*, III/2, București 1980, p. 216–217, nr. 246)

Nota bene: Inscripția a fost dedicată de P. Aelius Hammonius, procurator al Daciei Apulensis, pe vremea când domneau doi Augusti, aceștia sunt Maximin Tracul și fiul său (anul 238) — *Digesta* 50,15,1 (culegerea de legi din timpul lui Iustinian, anul 529).

Inscripția sătenilor din Petra

„Să fie cu bine, noroc și fericire! Sătenii din Petra au contribuit să construiască o baie pentru sănătatea lor trupească; această lucrare s-a îndeplinit în timpul magistraților anului, Nymphidius Maximus și Aelius Geminus, cu casierii satului Ulpius Romanus și Cassius Primitivus, sub îngrijirea lui Nymphidius Maximus mai sus scris și a lui Aelius Iulius."

(*ISM*, V, nr. 222, p. 240–242)

Nota Bene: Documentul, databil cam în epoca Severilor sau nu cu mult mai devreme, a fost descoperit mai de mult pe locul fostului sat roman Petra (azi Camena, adică traducerea slavă a toponimului latin, județul Tulcea).

Inscripție funerară pentru Zia

„Mani. (Reginei) Zia, fiica lui Tiatus, soția lui Pieporus, regele costobocilor; au făcut (acest monument) Natoporus și Drilgisa, bunicii, care a binemeritat."

Inscripție funerară; *Roma* (*CIL*, VI, 1801; *ILS*, 854; *IDRE*, I, 69)

Participarea costobocilor la alianța antiromană din timpul războaielor marcomanice ale lui Marcus Aurelius, *Istoria Augustă*, 22, 1

Toate neamurile, începând de la granița Illyricului și până în Gallia, au conspirat împotriva Imperiului, cum ar fi marcomanii, variștii, hermundurii și cvazii, suevii, sarmații, lacringii și burii; aceștia și alții împreună cu victualii, sosibii, sicoboții, roxolanii, bastarnii, alanii, peucinii, costobocii.

(*FHDR*, II, p. 99)

Inscripția în memoria lui Lucius Fufidius Lucianus

„Zeilor Mani, Lucius Fufidius Lucianus, decurion al municipiului, omorât de costoboci în timpul duumviratului său, în a cărui memorie a pus inscripția Ulpia Marcia, soția."

(Em. Popescu, *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 193; trad. Al. Barnea)

Nota Bene: Acest document, important și pentru organizarea municipală a orașului antic Tropaeum Traiani (azi Adamclisi, jud. Constanța) unde a fost găsit, arată clar traseul către sud al costobocilor în invazia lor din anul 170 d.Hr. El se adaugă unei alte pietre funerare puse tot atunci și acolo pentru un anume Daizus al lui Comozous (nume tipic pentru un trac romanizat), „masacrat de costoboci", de către fiii lui cu nume deja romane: Iustus și Valens (CIL, III, 14214, nr. 12 și V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 7).

Incursiunea costobocilor în Grecia (170 d.Hr.) — Pausanias, *Descrierea Greciei*, X, 34, 5

[Neamul] costobocilor, cu apucăturile lui tâlhărești, a năvălit pe timpul meu în Grecia, ajungând până la Elateia. Acolo, un bărbat [cu numele] Mnesiboulos a strâns în juru-i o ceată de oameni și, după ce a omorît pe mulți dintre barbari, a căzut și el în luptă. Mnesiboulos a biruit la alergări; pe lângă alte izbânzi, la olimpiada a 235-a a câștigat și întrecerea în stadiu, precum și dubla alergare cu scutul...[1]

(*FHDR*, I, p. 621)

Romanii refuză să le plătească subsidii carpilor — Petrus Patricius, *Istorii*, 8

Carpii îi invidiau pe goți pentru că primeau în fiecare an un tribut de la romani. Ei au trimis o solie la Iulius Menophilus[2] și i-au cerut cu îngâmfare bani. Acesta era comandant în Moesia și în fiecare zi își instruia armata. Aflând de îngâmfarea lor, nu i-a primit decât după mai multe zile, dându-le prilejul să vadă cum își făceau soldații instrucția. Și pentru a le frânge îndrăzneala din inimi cu tărăgăneli, el s-a suit pe o tribună, a așezat în jurul său pe mai marii oștirii și apoi a primit pe carpi, dar nu asculta cuvintele lor, ci în vreme ce solii își arătau păsurile, el sta de vorbă cu alții, ca unul care avea ceva mai bun de făcut. Carpii și-au pierdut cumpătul și n-au spus nimic altceva decât atât: „De ce primesc goții de la voi atât de mulți bani, iar noi nu primim?". El spuse: „Împăratul stăpânește multe bogății și se îndură de cei care vin la el cu rugăminți". Ei adăugară: „Să ne socotească și pe noi în numărul celor care vin la el cu rugăminți și să ne dea și nouă la fel, deoarece noi suntem mai vrednici decât goții". Menophilus începu

[1] În anul 164.

[2] Este vorba de fapt de *Tullius Menophilus*, guvernatorul provinciei *Moesia Inferior*, în anii 239–240.

a râde și spuse: „Despre lucrurile acestea sunt dator să-l înștiințez pe împărat. Întoarceți-vă după patru luni în acest loc și veți primi răspunsul". Apoi s-a dus și-și instruia din nou soldații. Carpii au venit după patru luni. El s-a purtat cu ei la fel ca mai înainte și le-a dat o nouă amânare de trei luni. Apoi iarăși i-a primit, dar în altă tabără, însă în același chip, și le-a împărtășit răspunsul: „Împăratul nu vă dă nimic decât în urma unei învoieli. Dacă aveți nevoie de mărinimia lui, duceți-vă la el, aruncați-vă la picioarele lui și rugați-vă. Poate se va arăta mărinimos cu voi". Dar ei s-au retras înfuriați și, timp de trei ani cât a condus Menophilus provincia, au rămas liniștiți.

(*FHDR*, II, p. 489)

Războiul împăratului Filip Arabul cu carpii — Zosimos, *Istoria contemporană*, I, 20, IV, 34

I, 20: Socotind că în felul acesta își va vedea întărită domnia, Filip a pornit cu oaste împotriva carpilor, care acum pustiau meleagurile de lângă Istru. Și, având loc o bătălie, barbarii n-au îndurat atacul, ci au fugit într-o cetate, unde au fost împresurați. Văzând că aceia dintre ei care se împrăștiaseră în toate părțile se strâng laolaltă, au prins inimă. Ei năvăliră afară din cetate și pe negândite se năpustiră asupra oștirii romane. Dar neputând ține piept atacului maurilor, ei propuseră o înțelegere pe care Filip a primit-o ușor. Apoi acesta s-a retras.

IV, 34: Theodosius respinse pe sciri și pe carpodaci, amestecați cu huni, și învingându-i în luptă îi sili să treacă Istrul și să se întoarcă în locurile lor[1].

(*FHDR*, II, p. 301 și 313)

Mutarea carpilor în Pannonia de către Dioclețian — Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXVIII, 1, 5

Maximinus, fost cândva locțiitor de prefect la Roma, s-a născut dintr-un neam de jos la Sopianae, oraș din provincia Valeria. Tatăl său era arhivar în cancelaria garnizoanei și se trăgea din urmașii carpilor, pe care Diocletian, văzându-i stârniți din locurile lor vechi, îi strămutase în Pannonia.

(*FHDR*, II, p. 127)

Abandonarea Daciei de către Imperiul roman

A. Sextus Aurelius Victor, *Despre împărați*, 33, 3 (despre împăratul Gallienus)

Împreună cu fiul său Saloninus, căruia-i dăduse titlul de Caesar, el a adus statul roman aproape de marginea prăpastiei, astfel încât goții care înaintaseră nestingheriți prin Thracia au ocupat Macedonia, Achaia și ținuturile învecinate cu Asia: [...] și fiind pierdute teritoriile de dincolo de Dunăre pe care le câștigase Traian (*et amissa trans Istrum, quae Traianus quaesierat*).

(*FHDR*, II, p. 25)

B. Eutropius, *Scurtă istorie de la întemeierea Romei*, IX 8, 2 și 15, 1 (cu privire la Gallienus)

IX 8,2: Dacia, pe care Traian o adăugase dincolo de Dunăre Imperiului, a fost pierdută (*Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amisa est*). Grecia, Macedonia, Pontul,

[1] În anul 381.

Asia au fost devastate de goți. Pannonia a fost pustiită de către sarmați și cvazi.

IX 15, 1 (despre Aurelian): Provincia Dacia, pe care Traian o făcuse dincolo de Dunăre, a abandonat-o, deoarece întregul Illyricum și Moesia erau devastate și nesperând s-o mai poată reține; iar pe romanii aduși din orașele și de pe ogoarele Daciei i-a așezat în partea de mijloc a Moesiei. Și astfel provincia Dacia este acum în dreapta Dunării, pe când înainte fusese în stânga ei.

(*FHDR*, II, p. 39)

C. Rufius Festus, *Scurtă istorie a poporului roman*, VIII

Traian i-a învins pe dacii lui Decebal și a transformat în provincie romană teritoriul de dincolo de Dunăre; acesta are de jur împrejur un milion de pași; dar în timpul împăratului Gallienus ea a fost pierdută, iar Aurelian, după ce i-a mutat de acolo pe romani, a creat două Dacii în regiunea Moesiei și a Dardaniei.

(*FHDR*, II, p. 43)

D. *Istoria Augustă*, Aurelian, 39, 7

Văzând că Illyricum este devastat iar Moesia pierdută, a părăsit provincia transdanubiană Dacia creată de Traian, nemaiputând spera s-o poată reține, fiind retrase armata și provincialii; iar noroadele aduse din ea le-a stabilit în Moesia și a numit-o Dacia sa, cea care acum desparte cele două Moesii.

(*Istoria Augusta*, Trad. și note de David Popescu și Constantin Drăgulescu ed., București, 1971, p. 469)

E. Orosius, *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți*, VII 22, 7, 23, 4

VII 22,7 (sub Gallienus): Grecia, Macedonia, Pontul, Asia sunt inundate și distruse de năvala goților; iar Dacia de peste Dunăre este răpită pentru totdeauna; cvazii și marcomanii pustiesc Panoniile.

23,4 (sub Aurelian): întreprinzând o expediție la Dunăre, i-a bătut prin mari lupte pe goți și a restabilit stăpânirea romană în vechile hotare.

(*FHDR*, II, p. 195)

F. Iordanes, *Faptele romanilor*, 217

După aceasta, pe dacii din ținuturile de dincolo de Dunăre, care au o întindere de un milion de pași, i-a prefăcut în provincie Traian, în timpul domniei sale, după ce regele lor Decebal a fost omorât. Gallienus însă le-a pierdut în timpul domniei sale, iar împăratul Aurelian, rechemând de acolo legiunile, le-a așezat în Moesia și acolo, într-o parte a acesteia, a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis, la care a adăugat Dardania.

(*FHDR*, II, p. 407)

III. ROMANITATEA ORIENTALĂ ÎN MILENIUL MARILOR MIGRAȚII

Problema romanizării Daciei

A. Poziția lui Robert Roesler (1871)

Dacia era provincie imperială în frunte cu un legat de rang pretorian la început, apoi, din vremea lui Marcus Aurelius, cu rang consular. Țara, care și-a pierdut cea mai bună și cea mai mare parte a puterii sale demografice de-a lungul unui război îndârjit și sângeros care a durat mai mulți ani, ca și prin emigrare, primi o nouă populație prin coloniștii romani care s-au revărsat aici din toate provinciile Imperiului roman, dar în mare măsură din Italia de Jos.

Avem motive să credem că elementul dacic supus s-a ținut departe de contactul cu civilizația romană și și-a menținut dușmănia față de Roma. Romanitatea Daciei a fost însă diferită de cea a altor provincii cucerite de armata Romei. În Italia de Sus, Gallia, Spania, Britannia, Pannonia etc. ea a fost produsul unei fericite deznaționalizări a unei populații numeroase preexistente care a continuat să reprezinte majoritatea, a atragerii acestei populații la un alt mod de a gândi și de a vorbi, a amestecului unei părți a sângelui roman imigrat cu cel local iberic, celtic și alte neamuri. În Dacia însă a fost creată o adevărată țară de colonizare dintr-un teritoriu slab locuit și înconjurat de o populație dușmănoasă, în care însă romanitatea nu și-a înfipt rădăcini atât de adânci, nesprijinindu-se pe bazele sigure ale unei naționalități cucerite și din punct de vedere spiritual. De aici și ușurința cu care mai târziu a putut să fie îndepărtată și a dispărut, fără a lăsa atât de multe urme ca în Britannia sau în Noricum, fiind ștearsă ca o simplă poleială.

(Robert Roesler, *Romänische Studien. Untersuchungen zur alteren Geschichte Rümäniens*, Leipzig, 1871, p. 44–45)

B. Răspunsul lui A.D. Xenopol (1884)

Roesler pare deci a primi de adevărate spusele lui Eutropiu, care zice că „Dacia pierduse prin lungul război împotriva romanilor poporațiunea sa bărbătească". [...] Dară, chiar dacă am lua ca atare spusele lui Eutropiu, nu arată el oare prin cuvintele sale că femeile și copii dacilor nu suferiră cu toții soarta părinților? Apoi această nouă generație nu era ea îndestulătoare pentru a reconstitui în țară o bază națională pe care să se poată hultui elementul roman? De aceea, și inscripțiunile găsite atât în Dacia, cât și aiurea ne dovedesc cu prisosință ființarea poporului dac după cucerire, precum și romanizarea lui. Trebuie amintit că poporul roman înțelegea a lipi de imperiul său provinciile cucerite într-un cu totul alt chip de cum au făcut-o în timpurile mai noi ungurii sau nemții. Departe de a alcătui o castă despărțită de poporul cucerit, romanii se legau cu el prin căsătorii, îi înlesneau intrarea în cetățenia romană și cu toate că îl întrebuințau la toate lucrările, îl făceau să se bucure de toate foloasele.

(A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București, 1998, p. 22–23)

C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886)

[...] Pe baza indiciilor istorice, noi nu putem susține romanizarea acestei țări decât în partea apuseană a Ardealului cu Banatul timișan și Oltenia, pe care teritoriu se mărginise colonizarea romană. In Moldova și Valahia răsăriteană, precum și în regiunea dintre Tisa superioară și Ardeal, lipsea această temelie; aici nomenclatura topografică a rămas sub dominația romană curat dacă, ca și populația. [...] Și după părăsirea provinciei dacii din țară susțin ostilități cu Imperiul roman. Acest element ostil, în cea mai mare parte, nu se poate privi ca romanizat.

(Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ed. critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, Editura Științifică, 1968, p. 167–168)

Continuitatea populației romanice după retragerea aureliană

A. Poziția lui Robert Roesler (1871)

Cei care susțin menținerea unei populații romanice în Dacia se împart în două categorii. Unii susțin părerea că provincialii romani s-au refugiat în munți pentru a-și păstra acolo libertatea și viața, alții, printre care Maior[1] și Laurian[2], consideră că ei au rămas netulburați în văi și câmpii în vechile lor case și așezări. Împotriva primei păreri putem ridica întrebarea de ce coloniștii romani, obișnuiți cu bunurile unei culturi mai dezvoltate, ar fi preferat să îmbrățișeze o viață în sălbăticie, să schimbe modul de viață urban și agricultura cu păstoritul, când împăratul[3] lor le asigurase în Moesia locuințe și pământuri, în mijlocul poporului lor, în condițiile plăcute ale unei existențe obișnuite, sub protecția săbiilor legiunilor romane, unde nu trebuiau să părăsească nici măcar vechiul nume al provinciei lor? A doua părere își găsește respingerea în căutarea zadarnică a presupusei continuități a orașelor și populației Daciei în toate monumentele literare ale vecinilor.

(Robert Roesler, *Romänische Studien. Untersuchungen zur alteren Geschichte Rümäniens*, Leipzig, 1871, p. 118–119)

B. Răspunsul lui A.D. Xenopol (1884)

Chiar bogații când fugeau din Dacia, încă nu o părăseau fără gândul de a se întoarce, căci greu se dezlipește omul de ceea ce a agonisit, dovadă mulțimea de comori îngropate, găsite pe pământul vechii Dacii! Dar încă sărmanul! El se retrăgea totdeauna în preajma locuinței sale, sperând că se vor liniști vremile și că va putea să-și revadă așezarea și casa. [...] Timpul trecea și o generație se strîngea după alta în creierii munților, încît cei născuți la umbra înaltelor lor piscuri se deprinseră în curând a găsi aici o nouă patrie. [...] Cei bogați s-au dus, daci

---

1 Petru Maior (cca. 1761–1821), strălucit reprezentant al Școlii Ardelene și apărător al continuității populației autohtone la nord de Dunăre în lucrarea, la care face trimitere și Roesler, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, apărută la Buda în 1812.

2 August Treboniu Laurian (1810–1881), revoluționar pașoptist, editează, împreună cu Nicolae Bălcescu, Magazin istoric pentru Dacia, editor al operelor reprezentanților Școlii Ardelene și autor al mai multor lucrări de istorie a românilor.

3 Este vorba despre împăratul roman Aurelian (270–275), care a retras armata și administrația romană din Dacia.

sau romani; cei săraci au rămas aici, ori de ce naționalitate s-ar fi ținut. [...] Un popor așezat nu fuge niciodată în întregimea lui în fața unei năvăliri. [...]

(A.D.Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București, 1998, p. 38–39)

C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886)

Plecarea deosebită a românilor din astă parte a Dunării către agricultură este general cunoscută. De dragul acesteia ei disprețuiesc chiar industria și comerțul. Această împrejurare este îndestul spre a arăta că agricultura a fost totdeauna pusă în lucrare de acest popor, fapt adeverit pe deplin prin limbă, care posedă un mare număr de cuvinte de origine latină din această sferă. Astfel imigrarea românilor ca păstori nomazi, după cum voiesc roeslerianii, nu este nimic mai puțin decât adevărată. Deprinderea statornică cu agricultura cere însă ca poporul român trebuie să fi avut în stăpânirea sa un teritoriu, pe care s-o fi putut pune în aplicare. Cum să se explice deci aceasta, dacă el ar fi venit mai târziu în țara sa, când aceasta era acum ocupată de alte popoare, slavoni și unguri ș. a., fără ca el s-o fi cucerit, pentru a putea deveni proprietar de pământ și agricultor? [...]

(Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ed. critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, Editura Stiințifică, 1968, p. 157)

Migrarea vlahilor la nord de Dunăre

A. Poziția lui Robert Roesler (1871)

Invadarea și ocuparea Valahiei a fost liniștită și imperceptibilă, începutul ei, care trebuie să fi fost încă în perioada dominației cumane, neputând fi precizată. La fel de puțin menționată este și așezarea vlahilor de sud pe pământul Greciei care a avut loc ca urmare a migrației albanezilor începând cu secolul al XII-lea. Multă vreme și mulți dintre ei au zăbovit doar o parte a anului pe văile și câmpiile țării care a fost numită apoi după numele lor Valahia, considerând încă câmpiile din Haemus drept adevărata patrie, cămin părintesc, până să ajungă la așezări stabile în nord. Așa migrează și astăzi mocanii din Moldova nu numai în Dobrogea, dar până în Macedonia și Grecia [...] Prin ipoteza migrării treptate spre nord a valahilor din Moesia se poate explica împrejurarea surprinzătoare că populația valahă se întâlnește la nord de Dunăre numai după începutul veacului al XIII-lea, devenind apoi din ce în ce mai numeroasă, până ce vor umple în mare măsură țara numită azi Valahia și apoi țările din jur, în timp ce în Moesia, locul de odinioară al primului lor stat, au dispărut până la nivelul unei enclave sporadice.

(Robert Roesler, *Romänische Studien. Untersuchungen zur alteren Geschichte Rümäniens*, Leipzig, 1871, p. 118–119)

B. Răspunsul lui A.D. Xenopol (1884)

Pentru ca poporul român să revină în Dacia din Moesia, trebuia ca el să se fi aflat acolo la epoca la care se presupune că a părăsit-o, sau cel puțin la o epocă anterioară. Însă noi vom vedea că aceasta niciodată nu s-a întâmplat, că elementul roman întotdeauna a fost prea slab

în Moesia [...]. Dar chiar când acesta din urmă ar fi avut o oarecare vlagă, încă este vădit că Moesia a fost expusă unei năvăliri tot atât de sălbatice ca și aceea îndurată de Dacia. Mai ales orașele, fiind dărâmate de barbari, locuitorii lor fugiră pentru a găsi o scăpare în părțile mai retrase ale împărăției, pe când săracii trebuiră să-și adăpostească viața lor retrăgându-se în munții care mărgineau țara despre miazăzi, Haemul sau Balcanul. [...] Ce nevoie ar fi împins pe valachi a trece Dunărea în cei dintîi ani ai ființării statului valacho-bulgar? [...] Cum să ne putem închipui că valachii să fi părăsit țara lor tocmai în momentul când, întemeind un stat neatârnat, ei puteau să se bucure de toate drepturile lor, și în ce scop?

(A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București, 1998, p. 49)

C. Punctul de vedere al lui Dimitrie Onciul (1885–1886)

Admigrarea română din dreapta Dunării, care trebuie deci s-o admitem, nu alteră caracterul de continuitate al elementului roman în Dacia Traiană, așa că se păstră tradiția despre originea dacoromânilor din timpul dominației romane asupra acestei țări. Partea rămasă în Dacia, după pierderea provinciei, formă elementul fundamental, din care se născu poporul dacoromân. Adaosul primit succesiv din dreapta Dunării contribui mai mult la întărirea numerică a acestuia, decât la întemeierea lui. Până în secolul VII, când începe admigrarea de care e vorba, s-au putut păstra în părțile muntoase ale Daciei încă destul element roman, pentru ca continuitatea să nu fie aici nicidecum întreruptă. Argumentul toponimic împreună cu tradiția istorică pun aceasta, cum am văzut, afară de îndoială.

(Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ed. critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, Editura Stiințifică, 1968, p. 257)

Reconstrucția orașului Tropaeum Traiani (316) — Inscripție marcând reconstrucția orașului

„Ca apărători ai siguranței și libertății romane, domnii noștri Flavius Valerius Constantinus și Licinianus Licinius, pioși, fericiți și veșnic augusți, prin a căror virtute și providență au fost supuse pretutindeni neamurile de obârșie străină, pentru întărirea pazei limesului a fost construită în mod fericit din temelii și cetatea tropeenilor pe când Petronius Annianus, bărbat de rang senatorial și Iulius Iulianus, de rang ecvestru, erau prefecți ai pretoriului, prea credincioși voinței divine a împăraților."

(*IGLR*, nr. 170, p. 183–185; trad. Al. Barnea)

Reconstrucția orașului Tropaeum Traiani (316) — Inscripție referitoare la aprovizionarea cu apă

„Herei Regina, pentru găsirea apei, orașul tropeenilor mulțumește pentru împlinire".

(*IGLR*, nr. 171, p. 185-186; trad. Al. Barnea)

Nota Bene: ambele documente epigrafice de mai sus sunt relativ contemporane și arată, primul în limba latină, al doilea în limba greacă, eforturile pentru reconstrucția orașului roman la începutul epocii Dominatului.

Constantin cel Mare trece la nord de Dunăre (328) — Theophanes Confessor, *Cronografia*, anul 5820

În acest an [328] Constantin cucernicul a trecut Dunărea [Danubius], după ce a făcut peste ea un pod de piatră, și a supus pe sciți.

(*FHDR*, II, p. 591)

Pacea dintre împăratul Valens și regele Atanaric încheiată pe podul de vase de la Noviodunum — Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXVII, 5, 8–10

Împăratul [Valens] s-a arătat puțin înțelegător, dar fiind pe atunci un observator foarte cumpănit al împrejurărilor [...] a ținut sfat obștesc și a hotărât că ar fi bine să le acorde pace.[...] Dar, pentru că Athanaric spunea că era legat prin blestemul înfricoșat al jurământului și oprit de poruncile tatălui său să calce vreodată pământul romanilor, iar pentru împărat se dovedea neplăcut și nevrednic să treacă la el, s-a hotărît de către cei care cunoșteau bine lucrurile să se ducă tratativele de pace pe vase împinse de vâslași, în mijlocul fluviului, unde se afla împăratul cu oameni înarmați, iar șeful tribului stătea pe alte vase împreună cu ai săi. Căzând la învoială și primind ostateci, Valens s-a întors la Constantinopol[...]

(*FHDR*, II, p.125, 127)

Reorganizarea apărării provinciei Scythia după pacea din 369 — Themistios, *Discursul X*, 133–140

Cu toate că amândouă neamurile aveau de câștigat la fel din schimburile de mărfuri dintr-o parte și cealaltă, [Valens] a stabilit piețe numai în două cetăți așezate lângă fluviu. Acesta era un semn că încheia tratatul de pace impunând barbarilor toate condițiile și, totodată era o măsură de prevedere ca, în împrejurarea că ei ar face vreun rău, să nu se mai poată ascunde, deoarece negoțul le era limitat la o anumită regiune. El știe, cred, că poate să îi salveze pe barbari dar nu poate să le schimbe firea; deci le-a smuls orice înlesnire de a fi perfizi. Iată, prin urmare, pentru ce a clădit unele întărituri din nou și pe altele, care erau stricate, le-a refăcut, iar altora le-a mai adăugat ce le trebuia: le-a înălțat, acolo unde erau prea joase, a făcut ziduri mai groase în părțile unde era nevoie și a dus apă peste tot, acolo unde mai înainte era mare lipsă; a mai făcut și magazii pretutindeni și porturi la mare; a adus soldați după liste și un număr însemnat de gărzi; a adus arme, săgeți și mașini de război, toate puse la încercare cu cea mai mare grijă. Căci până acum, din pricină că posturile de pază erau neglijate, dușmanii crezuseră că războiul și pacea sunt la mâna lor. [...] Nu voi spune ce am aflat din auzite de la alții, ci fapte la care am fost martor ocular. [...] Împăratul nu s-a lăsat lipsit de mijloace în fața naturii locului. Descoperind o limbă de pământ îngustă și mică ce înainta în mlaștină și se sfârșea la o colină înaltă, de la care se putea vedea întreg ținutul de jur împrejur a înălțat din nou o fortăreață [...] Când nu se găsește în apropiere nici piatră, nici cărămidă arsă și când nu se poate aduce ușor nici nisip, ci toate trebuie cărate cu nenumărate vite de la o depărtare de mai multe stadii, cine nu ar fi iertat pe cei care au renunțat la acest plan [...] ai fi zis că pietrele se rostogoleau singure și că fortificația se înălța fără arhitecți și pietrari. Mă veți crede că el [Valens] nu s-a ținut departe nici de sclavii care slujeau în odaia

de dormit, nici de cei care stăteau de pază în fața ei, ci și aceștia și-au dat o anume osteneală la sfărâmatul cărămizii ? [...]

Acum pacea domnește aproape pe toată întinderea granițelor imperiului, dar s-au ivit peste tot și pregătiri de război. Căci împăratul știe că trăiesc în pace cu adevărat mai ales aceia care s-au pregătit pentru război; malul fluviului este plin de fortărețe, fortărețele de soldați, soldații de arme, armele de frumusețe și de tărie.

(*FHDR*, II, p. 61-65)

Nota Bene: Episodul reconstruirii fortificației poate fi localizat. Toată descrierea corespunde așezării fortificate Cius (azi lângă Gârliciu, jud. Constanța) de unde provine inscripția IGLR, nr. 233, p. 243, datată în anul 369, care confirmă și completează informația de mai sus.

Iustinian reface fortificațiile de la Dunăre — Procopius din Caesarea, *Despre zidiri*, IV, 1, 33–35, IV, 5, 1–8

IV, 5, 1–8: [...] În felul acesta, împăratul Iustinian a fortificat tot ținutul dinlăuntrul Illyricului. Acum voi arăta și cum a întărit țărmul fluviului Istru, care se mai numește și Danubius, cu fortificații și garnizoane de soldați. Căutând să oprească trecerea Danubiului de către barbarii care locuiau de cealaltă parte, împărații romani de odinioară au acoperit tot țărmul acestui fluviu cu fortificații, nu numai în dreapta fluviului, ci au zidit pe alocuri și în partea opusă orășele întărite și cetăți. Dar aceste întăriturи nu fuseseră făcute în așa fel încât să poată rezista vreunui atac, ci numai ca să nu rămână țărmul fluviului fără apărători; pentru că barbarii de prin acele părți nu știau să ia cu asalt ziduri. E adevărat că cele mai multe întăriturи constau dintr-un singur turn și de aceea se numeau *monopyrgia*. În ele se afla un număr de oameni cu totul redus; și atâta era de ajuns pe atunci pentru a speria triburile barbare, care se fereau să atace pe romani. Mai târziu însă, când Attila năvăli cu oaste multă, el dărâmă aceste întăriturи până la pământ, fără nici o greutate, și pustii cea mai mare parte a teritoriului roman fără să întâmpine vreo împotrivire. Însă împăratul Iustinian a zidit din nou întăriturile darâmate, nu cum fuseseră mai înainte, ci cu mult mai puternice; și pe foarte multe le-a dres și le-a înnoit tot el. În felul acesta a redat complet imperiului roman siguranța pe care o pierduse.

IV, 1, 33–35: [...] Vrând să facă din Istru cea mai puternică apărare a noastră și a întregii Europe, împăratul [Iustinian] a acoperit țărmul fluviului cu întăriturи dese, după cum vom arăta ceva mai încolo, și a așezat pretutindeni pe țărm străji de oșteni, pentru a opri cu strășnicie trecerea barbarilor din părțile acelea. Cu toate aceste înfăptuiri, neavând încredere în amăgitoarea nădejde omenească [...] împăratul nu se mulțumi să le dea o siguranță comună prin fortificațiile de pe malul fluviului, ci le mai dădu și una deosebită. El făcu atât de dese întăriturи în sate, încât fiecare ogor își are fortificația sa, sau se află în vecinătatea unui loc întărit.

(*FHDR*, II, p. 461)

Nota Bene: Evoluția, din punct de vedere economic, începuse mai de multă vreme, către dispariția sistemului de exploatare agrară de tip villa, comunitățile militar-agrare câștigând un rol tot mai important în secolele V–VI, acestea fiind grupate în jurul unor centre fortificate cu caracter urban.

Sf. Apostol Andrei

A. Hipolit „Romanul", *Despre cei doisprezece apostoli*, PG, X, col. 951

Andrei a vestit [cuvântul Evangheliei] sciților și tracilor. El a fost răstignit la Patras, în Ahaia, fiind legat în picioare de un măslin și este înmormântat acolo.

(*FHDR*, I, p. 713)

B. Origene, *Cartea a treia a comentariilor la Geneză*, 24

Când sfinții apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au răspândit în toată lumea, Toma, după cum spune tradiția, a primit [prin tragere la sorți] Parția, iar Andrei Sciția [...]

(*FHDR*, I, p. 717)

C. Origene, *Vechea tălmăcire a Comentariilor la Matei*, 39 [858]

Căci nu se spune că Evanghelia a fost propovăduită la toți etiopienii, mai ales la cei care sunt dincolo de fluviu; nici la seri, nici la cei din răsărit nu s-a auzit cuvântul creștinătății. Ce să mai spunem de britani sau de germani, care locuiesc lângă Ocean; ori de barbarii daci, sarmați și sciți, dintre care cei mai mulți încă n-au auzit cuvântul Evangheliei, dar îl vor auzi, chiar la sfârșitul lumii.

(*FHDR*, I, p. 717)

D. Eusebius din Cezareea, *Istoria Bisericească*, III, 1, 1–3

[...] sfinții apostoli ai Mântuitorului, precum și ucenicii lor, s-au împrăștiat în toată lumea locuită pe atunci. După tradiție, lui Toma i-a căzut la sorți să meargă în Parția, lui Andrei în Sciția, lui Ioan în Asia, unde a și petrecut vreme mai îndelungată, murind în orașul Efes [...].

(*Scrieri*, vol I, București, 1987; trad. T. Bodogae, p. 99)

Nota Bene: În afară de Noul Testament, notele de mai sus se află printre foarte puținele știri ceva mai concrete privindu-l pe apostolul Andrei. De unde și controversa privind prezența (sau nu) a acestuia la Dunărea de Jos, greu de rezolvat, dar de loc importantă atâta vreme cât, inclusiv pentru regiunea în cauză, argumentele istorice pentru apariția și evoluția creștinismului sunt firești și nu au nevoie de asemenea justificare. Cât privește imaginea recompusă în ultimul deceniu al sec. XX pornind de la cea propusă către jumătatea aceluiași secol (prof. Jean Dinu din Adamclisi) a utilizării de către apostol a vreunei grote retrase din Dobrogea, aceasta contravine în primul rând relatărilor directe care se găsesc în Noul Testament (Matei, 10, 1 și urm., dar și multe altele), unde se vede că apostolii au predicat mai ales în locurile foarte populate, de obicei în centrele urbane. Or, despre Tomis și alte orașe din regiune nu avem încă știri în acest sens. În al doilea rând, se poate observa că retragerea individuală spre contemplare apare la creștini mult mai târziu decât activitatea apostolilor. Nu este loc aici pentru bibliografia completă a discuției regionale; ea se regăsește relativ recent sub numele D.M. Pippidi, I. Barnea, Em. Popescu, Al. Suceveanu, Al. Barnea, N. Dănilă, N. Zugravu ș.a., unde și bibliografia anterioară.

Ulfila — Auxentius din Durostorum, *Scrisoare despre credința, viața și moartea lui Ulfila*

Și era Ulfila un episcop cu o viață [...] și o vorbă [...] foarte aleasă, drept credincios al lui Christos, dascăl întru sfințenie și propovăduitor al adevărului [...]

Săvârșind acestea și altele asemenea și strălucind cu glorie timp de patru zeci de ani în episcopat, a propovăduit, prin harul apostolic, fără întrerupere în limba greacă, latină și gotică în una și singura biserică a lui Christos [...]

Și bântuind cu furie persecuția, după pătimirea glorioasă a multor slujitori și slujitoare ale lui Christos și după împlinirea a șapte ani de episcopat, pomenitul bărbat, prea sfântul și fericitul Ulfila, fiind izgonit cu o mare mulțime de credincioși din ținutul barbar pe pământul romanilor, a fost primit cu cinste de împăratul Constantius, de fericită pomenire până acum [...] Trăind cu poporul său în pământul romanilor, el a predicat în afară de cei șapte ani, încă trei zeci și trei de ani adevărul, încât și în această privință a urmat răstimpul de patru zeci de ani al acelor sfinți pe care îi avea ca pildă...

(*FHDR*, II, pag. 111, 113)

Martiri în nordul Dobrogei la începutul secolului IV — inscripția din cripta de la Niculițel

Martirii lui Christos: Zotikos
Attalos
Kamasis
Philippos

(*IGLR*, nr. 267, p. 268 = MPR, nr. 63, p. 91–93)

Nota Bene: Martiri menționați nominal de Martyrologium Hieronymianum, la 4 iunie, la Noviodunum (azi Isaccea, jud. Tulcea); Acta Sanctorum, Novembris, II, 2, Bruxelles, 1931, p. 302–304. Martirii datează din timpul persecuțiilor lui Dioclețian. Cripta a fost ridicată pentru adăpostirea relicvelor martirilor la o dată ulterioară sacrificării lor. Acest document arheologic și epigrafic este unul din exemplele rare și de o valoare extraordinară în confirmarea datelor literare transmise prin informațiile literare de la sfârșitul Antichității referitoare la istoria de început a creștinismului.

Persecuțiile anticreștine ale lui Athanaric și pătimirea Sf. Sava Gotul — *Scrisoarea CLV* a Sf. Vasile cel Mare către Iunius Soranus, comandantul militar al provinciei Scythia

[...] Până astăzi nu am putut să găsesc pe cineva care să plece de la noi în Scythia. Nu mi s-a pomenit nici despre vreun om din casa ta, care să fi venit aici, ca să mă îndrept spre tine prin mijlocirea lui. Totuși am toată râvna, ori de câte ori mi se ivește prilejul, să te salut, preaslăvite. Îmi este cu neputință să uit de tine în rugăciunile mele, afară doar dacă aș putea înainte să uit de slujba ce trebuie să îndeplinesc și la care Domnul m-a orânduit [...] Tu, însă, câte fapte bune săvârșești, tot atâtea lucruri de mare preț aduni, ca într-o vistierie. Ușurarea pe care o prilejuiești celor prigoniți, pentru numele Domnului, e ceva pregătit de tine, din vreme, pentru ziua răsplăților. Vei face un lucru bun dacă vei trimite în patrie moaștele mucenicilor. După cum ne scrii, prigoana de acolo dă și acum la iveală mărturisitori ai Domnului.

(*FHDR*, II, p. 89)

Nota Bene: Scrisoarea se referă, după cum s-a demonstrat, la cei care au murit din cauza persecuțiilor comandate de Athanaric în 372, când a fost omorât, la 12 aprilie, și Sava, numit Gotul, în realitate misionar de origine greco-orientală (V. și Acta Sanctorum, aprilie, în FHDR, II, p. 711, 713)

Episcopatele din Scythia Minor în secolul al VI-lea

Tomis, mitropolie; episcopi de: Axiopolis, Capidava, Beroe [?], Carsium, Noviodunum, Aegyssus, Salsovia, Halmyris, Tropaeum, Zaldapa, Dionysopolis, Callatis, Istros, Constantianae.

(Carl de Boor, *Nachträge zu den Notitiae Episcopatuum*, în Zeitschrift für Kirchengeschichte, XII, 1890, p. 520 și urm, nr. 584–598; I. Barnea, op.cit. p. 16–17)

Nota Bene: De remarcat că episcopatele, așa cum se repartizează din timpul lui Anastasius, corespund în majoritate orașelor cu teritoriile lor din organizarea administrativă a epocii Principatului.

Autohtoni și migratori — Orosius[1], *Istorii împotriva păgânilor în șapte cărți*, I 2,52 și 16,2

[Europa] începe de la munții Rifei, de la fluviul Tanais[2] și de la lacul Meotic[3], care se află înspre răsărit; coboară de-a lungul țărmului Oceanului de Nord pînă în Gallia Belgica și până la fluviul Rin, care se află spre apus, apoi până la Dunăre, numită și Istru, care se află la miazăzi și care, îndreptându-se spre răsărit, se varsă în Pont. La răsărit se găsește Alania, la mijloc Dacia unde e și Goția, apoi se află Germania [...].

De curând geții aceia, care acum sunt goți și despre care Alexandru declarase că trebuie să te ferești, de care Pyrrhus se îngrozise și Caesar i-a evitat, după ce și-au golit locuințele și le-au părăsit, au intrat în bloc, cu toate forțele lor, în provinciile romane și totodată, deși mult timp inspiraseră doar groază, au nădăjduit totuși să [dobândească] prin rugăminți de la romani un tratat de prietenie pe care l-ar fi putut cere cu armele [...].

(*FHDR*, II, p. 189, 191)

Nota Bene: Textul ilustrează practica autorilor antici de a folosi denumiri arhaizante pentru realități deosebite de cele vechi. „Dacia unde e și Goția" arată felul în care clanul stăpânitor al goților a determinat schimbarea numelui fostei provincii Dacia. De asemenea, aici este clară confuzia făcută între geți și goți, ca și între aceștia din urmă și sciți, cei cu care s-a înfruntat Alexandru cel Mare.

Priscus Panites despre populația autohtonă din teritoriile stăpânite de huni și despre curtea lui Attlila (448), în *Istoria goților*

De acolo am călătorit pe un drum neted, așezat într-o câmpie, și am trecut peste mai multe râuri navigabile, dintre care cele mai mari, după Istru, erau așa-numitul Drecon, apoi Tigas și Tifisas. Pe acestea le-am trecut în bărci monoxile, de care se foloseau locuitorii de pe malurile râurilor, iar pe celelalte le-am trecut pe plute, pe care barbarii le poartă în căruțe, deoarece locurile sunt mlăștinoase. Prin sate ni se aducea de mâncare, și anume, în loc de grâu, mei, iar în loc de vin, mied, după cum îl numesc localnicii[4]. Slujitorii care ne însoțeau aveau și ei mei și o băutură preparată din orz. Barbarii o numesc camos. După ce am străbătut un drum lung, spre scăpătat ne-am așezat cortul lângă un lac, care avea apă bună de băut, de unde veneau să se adape locuitorii din satul vecin. [...] Când am ajuns la colibele din sat (căci toți ne-am îndreptat spre acesta pe diferite căi) ne-am întâlnit la un loc și am început să-i chemăm prin strigăte pe cei care rămăseseră în urmă. La strigătele noastre sciții au ieșit afară din locuințele lor, au aprins trestii, de care se folosesc pentru foc, au făcut lumină și ne-au

---

1 Paulus Orosius, istoric de la sfârșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea.

2 Don.

3 Marea de Azov.

4 Este vorba de *medus*, cuvânt latinesc, dar cu circulație mai restrânsă; prin urmare, „graiul local" era cel al unei populații romanice (vezi C.C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman*, București, 2000, p. 395, nota 215).

întrebat dacă avem nevoie de ceva, de facem atâta gălăgie. Însoțitorii noștri barbari au răspuns că ne-am speriat din pricina furtunii. Atunci sciții ne-au poftit la dânșii, ne-au primit și ne-au dat adăpost și au aprins mai multe trestii. Stăpâna satului era una din soțiile lui Bleda. Ea ne-a trimis hrană și femei frumoase pentru culcare (la sciți acesta este un semn de cinste). Noi le-am poftit pe femei să mănânce din mâncările aduse, dar ne-am ferit să ne atingem de ele. Am rămas în aceste bordeie și la ivirea zilei ne-am dus să ne căutăm lucrurile. Le-am găsit pe toate, pe unele în locul unde poposiserăm cu o zi mai înainte, pe altele pe malul lacului, iar pe celelalte le-am pescuit din lac. În ziua aceea am stat în sat și ne-am uscat lucrurile, căci furtuna încetase și era un soare strălucitor. Ne-am îngrijit de cai și de celelalte vite de povară, apoi ne-am dus să salutăm pe regină și s-o cinstim cu daruri: trei cupe de argint, piei vopsite în roșu, piper din India, curmale și diferite alte delicatese exotice care erau prețuite de către barbari. I-am urat tot binele pentru ospitalitate și am plecat.

Îmi petreceam timpul plimbându-mă în fața împrejmuirii palatului, când mi-a ieșit în cale un om pe care după îmbrăcămintea sa scitică l-am crezut un barbar. Dar el m-a salutat în limba grecească, spunându-mi: „Fiți bineveniți !", iar eu am răspuns mirat că un scit vorbește grecește. Căci sciții sunt amestecați, și pe lângă limba lor barbară caută să vorbească sau limba hunilor sau a goților sau a ausonilor, atunci când unii dintre dânșii au de-a face cu romanii.

După ce ne-am întors în cort, a sosit tatăl lui Oreste și ne-a adus știrea că Attila ne poftește pe amândoi la un banchet, care va avea loc la ora a noua din zi. Noi am păzit ceasul ce ni s-a rânduit și am sosit ca oaspeți la masă împreună cu solii romanilor din apus, oprindu-ne drept în fața lui Attila. Paharnicii ne-au întins câte o cupă, după obiceiul locului, spre a închina și noi, înainte de a lua loc pe scaune. Am făcut întocmai, adică am gustat din pahare, apoi ne-am îndreptat spre scaunele pe care trebuia să ne așezăm și să mâncăm la masă. Toate aceste jilțuri erau așezate lângă pereții casei, de o parte și de alta. Drept la mijloc, pe un pat, stătea Attila, în spatele său se afla alt pat, iar alături de el erau câteva trepte ce duceau la acest pat. Acesta era acoperit cu țesături de pânză și cu covoare de diferite culori, cum sunt acelea pe care grecii și romanii le folosesc la nunți. [...]

(*FHDR*, II, p. 259–277)

Diversele stăpâniri asupra Daciei — Iordanes, *Getica*, 33–34, 74

33: În această Scythia primul neam care este așezat, pornind de la apus, este cel al gepizilor. Partea aceasta a Scythiei este străbătută de fluvii mari și celebre. Căci Tisa aleargă prin nordul și vestul ei; înspre sud se află însăși marea Dunăre, iar dinspre est o taie Flutausis care este repede și vijelios și se varsă cu furie în undele Dunării.

34: În mijlocul lor se află *Dacia*, apărată de Alpii abrupți, ca de o coroană.

74: Am în vedere Dacia cea veche pe care acum o ocupă popoarele gepizilor. Această țară, așezată în fața Moesiei, dincolo de Dunăre, este înconjurată de o cunună de munți (*corona montium cingitur*), având numai două intrări, una pe la Boutae și alta pe la Tapae. Această Gotia pe care strămoșii noștri au numit-o Dacia și care acum se numește *Gepidia*, după cum am spus, se mărginește la răsărit cu roxolanii, la apus cu iazigii, la miazănoapte cu sarmații și bastarnii și la miazăzi cu fluviul Danubius. Iazigii sunt despărțiți de roxolani numai prin râul Aluta.

(*FHDR*, II, p. 411, 413 și 419)

Torna, torna, fratre — limba latină în Balcani

A. Theophilact Simocattes[1], *Istoria domniei împăratului Mauriciu*, II, 15

[...] Comentiolos[2] a aranjat armata și punînd-o pe o singură linie de luptă a lăsat-o să înainteze; a poruncit să se îndrepte spre Astice, noaptea să fie sub pază, iar a doua zi să năvălească asupra haganului[3] ca o furtună și să facă un mare măcel printre dușmani. Dar o soartă potrivnică a găsit cale să schimbe socotelile acestei expediții. [...] După ce soarele și-a arătat spatele nopții întunecate și lampa prea frumoasă și dătătoare de lumină acoperindu-și strălucirea a cedat puterea nopții, unul dintre animalele de povară și-a scuturat sarcina de pe el. S-a întâmplat însă ca stăpânul lui să meargă înainte. Dar cei ce veneau în urmă și au văzut animalul de povară târând în neregulă încărcătura după el au strigat la stăpân să se întoarcă și să îndrepte bagajul de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost pricina tulburării ordinii în armată și a făcut să înceapă fuga înapoi; căci mulțimea a auzit glasul și cele spuse au fost luate greșit drept un semnal care se părea că era pentru fugă, ca și cum dușmanii s-ar fi ivit în apropiere de ei mai repede decât orice închipuire. S-a produs o mare învălmășeală în armată și mult zgomot; fiecare striga tare să se întoarcă și se îndemna unul pe altul în limba băștinașă să se întoarcă, grăind cu foarte mare tulburare *torna*, *torna*, ca și cum li s-ar fi ivit pe neașteptate o luptă în timpul nopții [...].

(*FHDR*, vol. II, p. 539)

B. Theophanes Confessor[4], *Chronographia*

[...] Comentiolos s-a ascuns mai întâi în pădurile din Haemus, apoi a ieșit la iveală împreună cu Martinos. Și luând pe han pe nepregătite, deoarece mulțimea barbarilor se împrăștiase prin Tracia, a înaintat împotriva lui la primul schimb al gărzilor de noapte. Și a avut în mâinile sale prilej de mare izbândă, dacă n-ar fi fost abătut de la această încercare din pricina unei întâmplări. Un animal de povară aruncase sarcina de pe el și cineva a strigat pe stăpânul animalului să îndrepte povara, zicându-i în limba maternă: *torna, torna, fratre*. Stăpânul catârului n-a auzit glasul, dar l-au auzit ostașii și, crezând că sunt înfrânți de dușmani, au luat-o la fugă, strigând în gura mare: torna, torna. Cuprins de spaimă grozavă, hanul a început să fugă și el din răsputeri. Și a fost lucru vrednic de văzut cum avarii și romanii fugeau unii de alții, fără să fie urmăriți de nimeni. [...].

(*FHDR*, II, p. 605)

Nota Bene: Enunțul citat de cei doi autori, la distanță de peste un secol unul de altul, în condițiile în care se pare că Theophanes a avut la dispoziție și altă sursă în afara Istoriei lui Theophilact, a suscitat numeroase discuții printre savanți. Unii au considerat că respectivele cuvinte ar reprezenta o simplă comandă militară în latină, în vreme ce alții, observînd evoluția lingvistică a termenilor, au afirmat că ar fi vorba de cuvinte în limba română incipientă, într-un moment al trecerii latinei în limba romanică în curs de a deveni limba română. Pe de altă parte, locul petrecerii evenimentului este și cel

---

1 Istoric bizantin născut la Alexandria, în Egipt; a scris între 610–641 o *Istorie a domniei împăratului Mauriciu*.

2 Înalt ofițer bizantin care în 587 conducea o expediție în Balcani împotriva avarilor.

3 Conducătorul avarilor.

4 Cronicar bizantin născut la Constantinopol pe la 752, autorul unei cronici universale redactată la sfârșitul sec. al VIII-lea și începutul celui următor; a murit în exil în insula Samotrace, în 817.

al regiunii vaste din Europa de Răsărit în care s-a format această limbă și faptul că ambii autori vorbesc despre o limbă locală, părintească, corespunde recrutării locale a trupelor din acea vreme.

Cronica lui Nestor[1] despre românii găsiți de unguri în Pannonia

XIX. [...] Ungurii trecură pe lângă Kiev, peste muntele care și acum se numește Ugors Koie, și au ajuns la Nipru și-și întinseră corturile, căci erau nomazi, cum sunt polovcii. Venind dinspre răsărit, mergeau grăbiți prin munții cei înalți, care s-au numit Ungurești[2] și începură să se lupte cu volohii și cu slavii[3] care trăiau acolo [...]. În urmă însă ungurii goniră pe volohi, și luară în stăpânire această țară și se așezară cu slavii împreună pe care și-i supuseseră și de atunci țara se numește Ungaria.

(Popa-Lisseanu, VII, p. 46–47)

Anonymus[4] despre formațiunile politice găsite de unguri în Transilvania

A. Menumorut

[...] XX. Trimișii lui Arpad[5], Usubuu și Veluc, [...] venind în fortăreața Bihor, au salutat pe ducele Menumorut [...]. La urmă însă [...] au pretins teritoriul numit mai sus[6]. Ducele Menumorut i-a primit însă cu bunăvoință, și dându-le diverse daruri, a treia zi le-a cerut să se întoarcă la ei acasă. Totuși, le-a dat răspuns, zicându-le: „Spuneți-i lui Arpad, ducele Ungariei, stăpânul vostru, datori îi suntem ca un prieten unui prieten, în toate care îi sunt necesare, fiindcă este om străin, și de multe duce lipsă. Teritoriul însă pe care l-a cerut bunăvoinței noastre nu i-l vom ceda niciodată, cât vom trăi. Ne-a părut rău că ducele Salanus[7] i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, după cum se spune, fie de frică, ceea ce se neagă. Noi însă nici din dragoste, nici de frică, nu-i cedăm din pământ, chiar și cât cuprinde un pumn, deși a zis că este dreptul lui. Și vorbele lui nu ne tulbură inima, deși ne-a arătat că descinde din neamul regelui Attila[8], care se numea biciul lui Dumnezeu, și chiar dacă pe calea violenței

---

1 Numită și *Povestea vremurilor de demult,* este prima cronică rusă, scrisă în slavonă, în sec. al XI-lea, la Kiev.

2 Este vorba de Carpații Păduroși, din zona de la nord de izvoarele Tisei.

3 Nestor aduce astfel argumente în favoarea faptului că elementul romanic a supraviețuit în Pannonia până la sosirea ungurilor, nefiind eliminat în întregime de migratori după ce această zonă a încetat să mai fie controlată de Imperiul roman.

4 Este vorba de autorul anonim al lucrării *Gesta Hungarorum.* Singurul lucru știut cu certitudine despre el este că a fost notar al regelui Bela al Ungariei. Au existat însă patru regi cu acest nume: Bela I (1061–1063); Bela al II-lea (1131–1141); Bela al III-lea (1173–1196) și Bela al IV-lea (1235–1270), deci identificarea este dificilă. Se pare însă că acest P. dictus magister, cum îl numește însemnarea de pe manuscrisul cronicii, a scris într-o perioadă mai târzie, fiind probabil notar în timpul lui Bela al III-lea sau al IV-lea. O analiză recentă la Alexandru Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim,* Cluj-Napoca, 2001

5 Conducătorul ungurilor în timpul expansiunii în Transilvania, întemeietorul primei dinastii regale din Ungaria.

6 Este vorba de teritoriiul dintre Someș, Nyr și Porțile Mezeșului.

7 Conducător al bulgarilor din dreapta Tisei.

8 Ungurii începuseră să se revendice drept urmași ai hunilor, cu care fuseseră identificați de cărturari occidentali, printre altele și pentru a-și justifica pretențiile de stăpânire ale unor teritorii care fuseseră cândva sub dominația hunilor lui Attila.

a răpit acest teritoriu de la strămoșul meu, dar acum însă grație stăpânului meu, împăratul din Constantinopol[1], nimeni nu poate să mi-l smulgă din mâinile mele". Și zicându-le acestea, le-a dat permisiunea să plece. Atunci Usubuu și Veluc, solii ducelui Arpad, s-au dus grabnic la stăpânul lor, și, sosind, au transmis lui Arpad ce a spus Menumorut. Iar ducele Arpad și nobilii săi aflând aceasta s-au aprins de mânie, și au ordonat ca îndată să se trimită o armată împotriva lui. [...] Menumorut a fost cuprins de o atât de mare groază încât n-a mai îndrăznit să-și ridice mâna, căci toți locuitorii se temeau de ei foarte mult [...].

LI. Când a auzit Menumorut că Usubuu și Veluc, cei mai buni războinici ai ducelui Arpad, vin contra lui cu o puternică armată, precedată de secui, s-a temut foarte mult și contra lor nu a îndrăznit să le iasă în cale [...]. Atunci, lăsând liberă mulțimea de ostași în fortăreața Bihor, ducele Menumorut, cu soția și fiica sa, au fugit din fața lor, și a încercat să se adăpostească în pădurea Ygfon[2]. Usubuu și Veluc, și toată armata lor, au început să înainteze călări împotriva fortăreței Bihor, și și-au așezat tabăra lângă râul Iuzos[3]. Iar în a treia zi, orânduindu-și armatele, au plecat spre castrul Belland[4], și din cealaltă parte ostașii strânși din diferite neamuri[5] au început lupta împotriva lui Usubuu și a lui Veluc. Secuii și ungurii au ucis mulți oameni prin lovituri de săgeți. Usubuu și Veluc au masacrat cu balistele 125 de ostași. Și s-au luptat între ei douăsprezece zile și din soldații lui Usubuu au fost uciși 20 de unguri și 15 secui. A treisprezecea zi însă, după ce ungurii și secuii au umplut șanțurile fortăreței și voiau să pună scări pe ziduri, ostașii ducelui Menumorut, văzând îndrăzneala ungurilor, încep să se roage de aceste două căpetenii militare și, deschizându-le fortăreața, au venit în picioarele goale rugându-se înaintea lui Usubuu și Velec, și punându-le acestora sentinele, Usubuu și Velec ei înșiși au intrat în fortăreșață și au găsit acolo multe avuții ale ostașilor. Și auzind aceasta Menumorut de la vestitorii scăpați cu fuga a fost cuprins de o mare teamă și a trimis soli la Usubuu și Velec cu diverse daruri, și i-a rugat ca ei înșiși să fie favorabili păcii și să lase pe solii săi să meargă la ducele Arpad, pentru a-l anunța că Menumorut, care inițial, prin solii săi, cu o inimă bulgărească[6], i-a comunicat că refuză de a-i da vreo palmă de pământ, în prezent, prin aceiași soli, învins și prosternat, nu stă la îndoială pentru a-i da tot teritoriul[7], și lui Zulta, fiul lui Arpad,

---

[1] Menumorut face apel la suzeranitatea împăratului de la Constantinopol, care în calitate de continuator al Imperiului roman, se bucura de o legitimitate superioară celei a lui Attila, presupusul înaintaș al lui Arpad. Pe de altă parte, Imperiul bizantin reprezenta, cel puțin teoretic, o forță politică și militară capabilă să se opună expansiunii condusă de Arpad.

[2] Pădure situată la stânga Tisei, spre Transilvania.

[3] Râu în Bihor, spre Criș.

[4] Există și părerea potrivit căreia n-ar fi vorba de o localitate, Belland sau Bellarad, ci de gerunziul *bellando*. În acest caz, traducerea ar fi: „au plecat spre castru luptându-se".

[5] Aceasta indică un caracter plurietnic al oștirii lui Menumorut, fapt de altfel frecvent întâlnit în această epocă și în alte zone.

[6] În textul latin se găsește expresia *bulgarico corde*. Anonymus mai folosește și cu alte ocazii această expresie, sau altele înrudite, de tipul *bulgarico more*, „după obiceiul bulgăresc", în contexte în care, ca și aici, vrea să evidențieze aroganța deșartă a dușmanilor ungurilor, indiferent de etnia acestora.

[7] În textul latinesc este *totum regnum*, ceea ce s-ar traduce prin „întreg regatul", dar formularea nu este potrivită, ținând seama că Menumorut este numit doar *dux*, „duce".

pe fiica sa. [...] Iar ducele Arpad, când a auzit că fiica lui Menumorut este de aceeași vârstă cu fiul său, Zulta, n-a amânat cererea lui Menumorut și a acceptat pe fiica lui ca soție pentru Zulta, cu teritoriul promis lui, și, trimițând delegați la Usubuu și Velec, le-a dat împuternicirea să celebreze căsătoria și să primească pe fiica lui Menumorut ca soție pentru Zulta și pe fii locuitorilor, luați ca ostateci, să-i aducă cu ei și ducelui Menumorut să-i dea fortăreața Bihor[1].

B. Gelu

XXIV. Și oprindu-se aici mult timp, atunci Tuhutum, tatăl lui Horca, cum era el om priceput, după ce a început să afle de la locuitori despre bunătățile țării Ultrasilvane[2], unde stăpânirea o ținea un oarecare blac Gelu[3], a început să ofteze, dacă n-ar fi posibil, prin grația ducelui Arpad, domnul său, să obțină țara Ultrasilvana, pentru sine și urmașii săi. Ceea ce pe urmă s-a și înfăptuit, căci urmașii lui Tuhutum au deținut teritoriile de peste munți până în timpul regelui Ștefan cel Sfânt[4], și mult timp le-ar fi stăpânit dacă Gyla cel mic[5], împreună cu cei doi fii ai săi, Bivia și Bucna, ar fi vrut să se facă creștini și dacă n-ar fi acționat fără încetare împotriva sfântului rege [...].

XXV. Iar Tuhutum numit mai sus, om foarte prudent, a trimis pe un oarecare bărbat viclean, pe Ogmand, tatăl lui Opaforcos, pentru ca umblând pe furiș, să se informeze asupra calității și fertillității țării Ultrasilvane, și cum sunt locuitorii săi, și dacă ar fi cu putință să se facă război cu ei, căci Tuhutum voia să-și câștige nume și pământ. După ce a sosit, i-a spus stăpânului său despre bunătățile acelui pământ. [...] Locuitorii acelui pământ sunt cei mai săraci oameni din toată lumea, fiind Blasi și Sclaui[6], fiindcă nu au alte arme, nici arcuri și săgeți, și ducele lor Gelu este cel mai puțin tenace și nu are în jurul său ostași buni și nu îndrăznește să se împotrivească vitejiei ungurilor, căci are multe de îndurat de la cumani și pecenegi.

XXVI. Atunci Tuhutum, auzind despre bunătățile acelui teritoriu, a trimis solii săi la ducele Arpad, ca să-i dea voie să se ducă dincolo de păduri pentru a lupta contra ducelui Gelu. Ducele Arpad, după consfătuirea avută, a lăudat voința pe Tuhutum și i-a dat îngăduința să meargă dincolo de păduri pentru a lupta contra lui Gelu. Auzind aceasta de la trimisul său, Tuhutum s-a pregătit cu ostașii săi și, după ce și-a lăsat tovarășii săi acolo, a plecat peste păduri, către răsărit, contra lui Gelu, ducele blachilor. Iar Gelu, ducele ultrasilvan, aflând despre venirea lui, și-a strâns armata și, foarte repede, a pornit călare în calea lui, pentru a-l opri la porțile Mezeșului, dar Tuhutum, traversând pădurea într-o zi, a sosit la râul Almas. Atunci ambele armate au ajuns față în față, între ele găsindu-se numai râul. Ducele Gelu, cu arcașii săi, voia să-i oprească acolo.

XXVII. Și făcându-se dimineață, Tuhutum, înainte de auroră, a divizat armata sa în două părți și partea cealaltă a trimis-o puțin mai sus, pentru ca, trecând râul, fără să știe soldații lui

---

[1] Menumorut continuă deci să dețină o stăpânire teritorială, dar în calitate de supus al lui Arpad.

[2] Țara de dincolo de păduri, cum era văzută Transilvania din perspectiva ungurilor.

[3] În textul latin: *Gelou quidam Blacus dominium tenebat*. Este singura afirmare clară a etniei în cazul căpeteniilor formațiunilor politice găsite de unguri în spațiul românesc.

[4] Ștefan cel Sfânt, rege al Ungariei (997–1038).

[5] Gyla, conducător al voievodatului Transilvaniei în sec. al XI-lea, supus coroanei ungare de către regele Ștefan.

[6] Blaci (români) și slavi.

Gelu, să intre în luptă. Cum s-a și făcut. Și deoarece trecerea le-a fost ușoară, ambele linii au ajuns deodată la luptă, și s-au luptat între ei cu înverșunare, dar ostașii ducelui Gelu au fost învinși și mulți dintre ei uciși, și încă cei mai mulți capturați. Când ducele Gelu a văzut aceasta, pentru a-și apăra viața, cu puțini a început să fugă. Și când fugea în grabă spre fortăreața lui situată lângă râul Someș, ostașii lui Tuhutum, urmărindu-l în fuga mare, l-au ucis pe Gelu lângă râul Căpuși[1]. Atunci locuitorii țării, văzând moartea domnului lor, după propria voință, dând mâna dreaptă, și-au ales ca domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca, și în locul acela care se cheamă Esculeu[2], au întărit fidelitatea prin jurământ, și din ziua aceea locul acela a fost numit Esculeu, fiindcă acolo au jurat[3] [...].

C. Glad

XLIV. [...] A hotărât[4] să trimită o armată împotriva ducelui Glad, care avea stăpânirea de la râul Mureș până la fortăreața Horom[5], din neamul căruia, după mult timp, a descins Ohtum[6], pe care l-a ucis Sunad. Iar în scopul acesta au fost trimiși Zuardu și Cadusa și Boyta, care, după ce și-au luat rămas bun, au plecat călări și au trecut peste Tisa la Kenesna[7] și au descălecat lângă râul Sezstureg[8]. Și nu s-a aflat nici un adversar care să ridice mâna contra lor, deoarece groaza cuprinsese pe toți oamenii din acel teritoriu. Și plecând de aici, au ajuns în părțile de la Beguey[9], și aici au rămas două săptămâni, până ce toți locuitorii acelui teritoriu, de la Mureș până la râul Timiș, li s-au supus și au dat pe fii lor ca ostateci. Apoi, îndepărtându-se cu oastea, au venit spre râul Timiș și și-au așezat tabăra lângă Vadul Nisipurilor și când au vrut să treacă peste râul Timiș, le-a ieșit înainte Glad, din neamul căruia descinde Ohtun, ducele acelei patrii, cu o mare armată de călăreți și de pedeștri, cu ajutorul cumanilor și bulgarilor și blachilor. A doua zi însă, deoarece fiecare din ambele linii de bătaie nu putuse să treacă vadurile râului Timiș, care se afla între ele, atunci Zuardu a invitat pe fratele său, Cadusa, ca împreună cu o jumătate din armata lui, să se deplaseze mai jos, și în orice mod va putea, să treacă dincolo și să lupte contra dușmanilor. Îndată Cadusa, dând ascultare dorinții fratelui său, a pornit călare cu jumătate din armată, și, descălecând, s-a deplasat mai jos în fuga mare, și, cum grația divină a fost de partea lor, trecerea le-a fost ușoară. Și în timp ce o parte a armatei ungurilor cu Cadusa era dincolo, și o jumătate, cu Zuard, dincoace, atunci ungurii au sunat din trompetele de război și trecând înot peste râu au început să lupte cu înverșunare. Și fiindcă Dumnezeu cu mila sa era alături de unguri, le-a dat o mare victorie, și dușmanii lor cădeau în fața lor ca snopii

---

1 Afluent al Someșului Cald.

2 Localitate lângă Cluj.

3 Autorul descrie, după uzanțele vremii sale, ritualul intrării în vasalitate a celor care după moartea lui Gelu îl recunosc drept senior pe Tuhutum.

4 Ducele Arpad.

5 Lângă Palanca, în Timiș.

6 Ahtum, care în secolul XI conducea o formațiune politică în aceeași regiune, și își manifesta în continuare independența față de regatul maghiar.

7 Localitate pe cursul inferior al Tisei.

8 Afluent al Tisei.

9 Probabil Begej, pe Bega.

după secerători. Și în acest război au murit doi duci ai cumanilor și trei cneji ai bulgarilor, și însuși Glad, ducele lor, s-a salvat luând-o la fugă, dar toată armata lui s-a topit ca ceara de flăcările focului, și a fost distrusă de ascuțișul săbiilor. [...] Iar ducele Glad, care fugise de teama ungurilor, cum am spus mai sus, a intrat în castrul Keve[1] și în a treia zi Zuardu și Cadusa și Boyta, din neamul căruia descinde Brucsa, aranjân-du-și armata împotriva castrului Keve, au început să lupte. Văzând aceasta Glad, ducele acestora, a trimis soli la ei pentru a cere pace și le-a dat castrul de bunăvoie împreună cu diferite daruri. [...]

(P. Magistri, qui Anonymus dicitur, *Gesta Hungarorum, în Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis arpadianae gestarum*, ed. E. Szentpetery, Budapesta, 1999, reproducând ediția din 1937; confruntat cu traducerea românească din Popa-Lisseanu, p. 91–92, 117–118, 94–96, 110–111)

Întemeierea unei mănăstiri catolice pe un pământ luat de la români (1223)

În numele Sfintei Treimi una și nedespărțită, Andrei[2], din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei [...] întărim prin privilegiul de față ținutul luat de la români pe care mai înainte îl dăruisem spre mântuirea sufletului nostru aceleiași mănăstiri[3], punând să i se dea în stăpânire prin mijlocirea credinciosului și iubitului nostru Benedict, care în vremea aceea era voievod al Transilvaniei. Hotarul acestui ținut începând de la râul Olt, unde este capătul unei insule, se suie printr-o mlaștină ce se numește Eguerpotak până la făgetul care se numește *Nogebik* și, la capătul acestui făget, se varsă în râulețul numit Arpaș și de aici, de-a lungul aceluiași râuleț, se urcă până la munții înalți și mergând pe acești munți se coboară spre plaiul de miazăzi până la râul numit Cârța și pe acest râu ajunge la râul Olt și aici se sfârșește.

(*DIR,* C, I., p. 199–200)

Românii și secuii în viziunea cronicilor maghiare — Simon de Keza (sfârșitul sec. XIII)

Mai rămăseseră dintre huni trei mii de bărbați care au scăpat cu fuga din războiul Crimhildin[4] și care, temându-se de popoarele din apus, au rămas tot timpul în câmpia de la Chigla[5], până în vremea lui Arpad. Aceștia nu s-au chemat aici huni, ci secui. Căci toți acești secui sunt rămășițe ale hunilor[6] care, când au aflat că ungurii se întorc din nou în Pannonia[7], le-au ieșit în cale, când se întorceau, în Rutenia și, după ce au cucerit împreună Pannonia, au dobândit o parte din aceasta, dar nu în câmpia Pannoniei, ci vecini cu românii, au avut aceeași soartă în munții de graniță. De aceea, amestecându-se cu românii, se spune că se folosesc de literele lor.[8]

(Popa-Lisseanu, IV, trad. rom. cu unele modificări, p. 84–85)

---

1 Cuvin.

2 Andrei al II-lea, regele Ungariei (1205–1235)

3 Este vorba despre mănăstirea cisterciană de la Cârța din Țara Făgărașului, întemeiată în primii ani ai secolului al XIII-lea.

4 Referire la un pasaj din Niebelungenlied în care se relatează înfrângerea hunilor de către germani.

5 Regiune neindentificată

6 Origine puțin probabilă, ar putea fi vorba mai de grabă de urmașii avarilor, cazarilor sau bulgarilor.

7 Începând cu sec. XIII, în cronicile maghiare apare ideea eronată a originii hunice a ungurilor.

8 Ar putea fi vorba de literele runice atestate mai târziu în Secuime.

Românii în adunarea generală a Transilvaniei — Alba Iulia, 11 martie 1291

Noi Andrei,[1] din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, aducem la cunoștința tuturor cărora se cuvine că, atunci când am ținut noi împreună cu toți nobilii, sașii, secuii și românii din părțile Transilvaniei o adunare la Alba Iulia, pentru îndreptarea stării acestora, cu sfatul tuturor prelaților și baronilor regatului nostru, care se aflau cu noi în acea vreme, magistrul Ugrinus, iubitul și credinciosul nostru, ridicându-se în acea adunare a noastră, a cerut să i se înapoieze și restituie prin noi niște moșii ale sale numite Făgăraș și Sâmbăta, aflătoare lângă râul Olt, zicând că i-au fost înstrăinate pe nedrept și a înfățișat actele și privilegiile sale cu privire la aceasta.

Iar noi, voind să ne lămurim mai bine asupra pricinei numitelor moșii, adică dacă ele au fost sau nu ale numitului magistru Ugrinus, am pus să se cerceteze cu luare aminte printre numiții nobili, printre sași, secui și români, dacă se știe că numitele moșii aparțin de drept și legiuit numitului magistru Ugrinus. Aceștia toți și fiecare în parte au declarat că pomenitele moșii numite Făgăraș și Sâmbăta au fost și sunt ale magistrului Ugrinus și ale înaintașilor săi.

Așadar noi, deoarece am văzut și am aflat că acele moșii aparțin de drept și legiuit acestui magistru Ugrinus, i le-am înapoiat și restituit împreună cu toate folosințele și cu tot ce țin de ele, numitului magistru Ugrinus și prin el moștenitorilor săi și urmașilor acestor moștenitori, ca să le stăpânească pe veci și nestrămutat, în același fel și cu aceeași deplinătate cu care au fost stăpânite și ținute aceste moșii de către înaintașii lui Ugrinus.

Dat în Alba Iulia, în duminica Invocavit[2], în anul Domnului o mie două sute nouăzeci și unu (*DIR*, C, II, p. 369)

Nota Bene: Documentul este important pentru că atestă prezența românilor din Transilvania în adunările generale ale țării, din care vor fi excluși, treptat, în veacurile următoare.

Primii coloniști sași și crearea structurilor ecleziastice proprii —1192

Grigore de Sancto Apostolo, din mila lui Dumnezeu, cardinal diacon al sfintei Maria din Portic, legatul scaunului apostolic, tuturor credincioșilor lui Hristos la care va ajunge scrisoarea de față mântuire și rugăciune întru Domnul [...] voim să ajungă la știrea tuturor credincioșilor că atunci când cu prilejul cuvântului „pustiu", cuvânt ce se află în privilegiul slăvitului și ilustrului domn rege Bela[3] și în privilegiul nostru, cerut și dobândit de la noi la rugămințile numitului rege, cu privire la înființarea unei prepoziturii a Transilvaniei, pe care am întemeiat-o pe vremea când îndeplineam slujba de legat în Ungaria, s-a stârnit între venerabilul frate al nostru Adrian episcopul Transilvaniei și iubitul nostru Prieten P. prepozitul de Sibiu o pricină privitoare la faptul că, cu prilejul sus numitului cuvânt prepozitul spunea că îndeobște toți flandrenzii au fost supuși bisericii sale, iar episcopul susținea că, dimpotrivă, regele și noi am înțeles că a fost vorba numai de aceia care se aflau atunci în acel ținut pustiu, pe care regele Geza[4] de slăvită aducere aminte îl dăduse Flandrenzilor și de aceia care urmau să locuiască

---

1 Andrei al III-lea (1290–1301)

2 A șasea duminică înainte de Paști (în anul 1291, în data de 11 martie).

3 Bela al III-lea, rege al Ungariei (1172–1196)

4 Geza al II-lea, rege al Ungariei (1142–1162)

numai în același pustiu și s-a ajuns până acolo că această pricină să fie înfățișată papei, de unde ne-a fost trimisă nouă, ca unuia căruia trebuie să fie foarte bine cunoscute înțelesul și tălmăcirea pe care regele o da acestui cuvânt. Sus numitul ilustru și slăvit rege, în localitatea Vesprim, de față cu magnații săi, la întrebarea noastră, a adus la cunoștința obștească această lămurire că, nici în vremea în care s-a înființat prepozitura, nici după aceea, nu a fost gândul lui ca să fie supuși prepozitului și alți flandrenzi afară de aceia care locuiau acel pustiu pe care tatăl său Geza, de sfântă amintire, îl dăruise flandrenzilor și care în viitor aveau să locuiască în acel loc. Iar noi, având aceeași părere ca și regele și dând în cugetul nostru aceeași lămurire, tălmăcim pomenitul cuvânt în felul că n-am înțeles că e vorba de alți flandrenzi și nici n-am hotărât să fie supuși prepoziturii alți flandrenzi, afară de aceia care, în vremea în care am înființat acea prepozitură, locuiau acolo și aveau să locuiască și mai departe în pustiul pe care regele Geza îl dăruise celor dintâi Flandrenzi. Și pentru ca această lămurire a noastră și a regelui să aibă deplină tărie și trainică statornicie, am hotărât să se întocmească acest act și să fie pecetluit cu pecetea noastră.

(*DIR,* C, I, p. 11–12)

Privilegiile sașilor de pe pământul crăiesc — Bula de aur a sașilor, 1224

În numele Sfintei Treimi una și nedespărțită, Andrei[1], din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei [...]. Venind așadar toți credincioșii noștri oaspeți teutoni din Transilvania și căzând cu umilință la picioarele maiestății noastre și plângându-se ne-au arătat că ar fi căzut cu totul din libertatea cu care au fost chemați de prea evlaviosul rege Geza[2], bunicul nostru, și dacă maiestatea noastră regală nu deschide spre dânșii ochii cu obișnuita sa bunătate, aflându-se cu totul săraci, nu ar putea face maiestății regale nici o slujbă. [...] Mișcați fiind din adâncul inimii, le-am înoit libertatea de mai înainte. Însă în așa fel ca tot poporul începând de la Orăștie până la Baraolt, împreună cu pământul secuilor din Sepsi și cu pământul Draos să fie un popor și să se socotească sub un jude, desființându-se din rădăcină toate comitatele, afară de cel de Sibiu. Iar comitele Sibiului, oricine va fi, să nu cuteze a orândui dregători în suszisele comitate decât numai dintre cei ce locuiesc între dânșii, și poporul să aleagă pe acela care va părea mai potrivit. Și nimeni din comitatul Sibiului să nu cuteze a cumpăra dregătorie pe bani. Iar pentru folosul cămării noastre să fie datori a plăti pe an cinci sute de mărci de argint. [...] Vor trimite cinci sute de ostași în expedițiile regale în cuprinsul granițelor regatului și peste graniță o sută, dacă regele va merge în persoană; iar dacă el va trimite pe un iobag[3] al său în afara regatului, sau spre ajutorul unui prieten al său, sau în treburile sale proprii, ei vor fi datori a-i trimite numai cincizeci de ostași. [...] În afară de cele mai sus zise, le-am dat pădurea românilor și a pecenegilor, dimpreună cu apele, ca să le folosească împreună cu susnumiții români și pecenegi și să nu fie datori a face nici o slujbă pentru aceasta, bucurându-se de mai suszisa libertate. Apoi le-am mai îngăduit să aibă o singură

[1] Andrei al II-lea (1205–1235)

[2] Geza al II-lea (1142–1162)

[3] În vremea respectivă termenul avea înțelesul de om liber, slujitor al regelui, și nu pe acela de mai târziu de țăran aservit.

pecete, care să fie cunoscută de noi și de magnații noștri în chip lămurit.[...]. Mai adăugăm la susnumitele drepturi ca negustorii lor să poată merge și întoarce liberi și fără vamă oriunde în regatul nostru, folosindu-se cu adevărat de dreptul lor în fața maiestății regale. Poruncim ca toate târgurile lor să se țină fără să plătească vămi. [...]

(*DIR,* C, I, p. 208–210)

Danie regală pentru secuii din scaunul Arieș (1289)

Ladislau[1], din mila lui Dumnezeu regele Ungariei [...] ținând seamă de credința și slujbele vrednice de răsplată ale secuilor noștri, așezați sau locuind pe pământul Arieș, ce le-au adus în chip pilduitor [...] atunci când cumanii, apucând pe calea necredinței, [...] se răsculaseră împotriva domniei noastre și se adunaseră la Houd[2], numiții secui, fără a se teme de primejdiile soartei, s-au împotrivit bărbătește și în chip vrednic de laudă, sub ochii noștri, pomeniților cumani și oastei lor și în lupta aceea și-au câștigat în multe chipuri recunoștința noastră.

Pe lângă aceasta, atunci când neamul fără de credință al tătarilor a venit cu cruzime și dușmănie asupra regatului nostru[3], pustiind și jefuind pretutindeni [...] și când zișii tătari, încărcați cu bunurile și lucrurile jefuite în regatul nostru se întorceau la ei acasă, acești secui s-au împotrivit bărbătește în fața cetății[4] năvalei și furiei tătarilor cu care au luptat în chip vrednic de laudă pentru liberarea patriei și a neamului lor, și în această luptă au slobozit mai bine de o mie de oameni din jalnica și nelegiuita robie a acelor tătari.

Drept aceea noi [...] am dăruit și am predat cu drept veșnic mai sus-zișilor secui și moștenitorilor lor și urmașilor moștenitorilor lor, ca să-l stăpânească nestrămutat pământul cetății noastre din Turda numit Arieș ce se află lângă râurile Arieș și Mureș, pământ pe care îl dăruise mai întâi numitul rege Ștefan[5] suszișilor secui, împreună cu toate folosințele și cele ce țin de el, drept răsplată pentru slujbele credincioase ale acestor secui și pentru optzeci de cai pe care i-am luat de nevoie de la pomeniții secui [...].

(*DIR,* C, II, p. 312–313)

Ana Comnena[6] despre formațiunile politice de la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XI-lea

[...] Un neam scitic[7], prădat zilnic de sauromati, părăsindu-și sălașele, a coborât la Danubios[8]. Cum aveau nevoie să se înțeleagă cu cei care locuiau la Danubios, căzând de acord asupra acestui lucru, au intrat în tratative cu conducătorii lor, cu Tatos, numit și Chalis, cu Sestlab și Sața, căci trebuie să amintesc și numele celor mai de seamă dintre ei, deși trupul

[1] Ladislau al IV-lea Cumanul (1272–1290)

[2] Este vorba de bătălia de la Hodtava, în Ungaria, în 1280 sau 1282.

[3] Referire la invazia tătară din 1285.

[4] Probabil cetatea Turda.

[5] Ștefan al V-lea (1270–1272), tatăl lui Ladislau al IV-lea.

[6] Fiica împăratului Alexios I Comnenul, născută la 1083, nu i se cunoaște data morții. A scris *Alexiada*, istorie a domniei tatălui său, la 1148.

[7] Pentru autorii bizantini, popoarele care trăiesc la nordul Dunării descind din neamuri antice precum sciții, sau, mai jos, sarmații.

[8] Numele antichizant al Dunării.

istoriei se murdărește cu aceștia, unul ținând în stăpânirea sa Dristra[1], ceilalți Vicina și celelalte. După ce s-au înțeles cu aceștia, trecând Danubiul fără teamă de acum încolo, prădând ținutul învecinat, ocupând chiar și unele orășele. Apoi, bucurându-se de oarecare tihnă, au arat pământul, semănând mei și grâu. [...]

(*FHDR*, III, p.89)

Răscoala Asăneștilor (1185) — relatarea lui Niketas Choniates

„Împăratul Isaac Anghelos (1185–1195) se căsătorește cu fiica regelui Ungariei, Bela al III-lea (1172–1196)"

[...] Dar zgârcindu-se să cheltuiască pentru serbările de nuntă din banii vistieriei, îi aduna fără cruțare din propriile ținuturi; și a jecmănit, din meschinărie, și alte orașe din părțile Anchialosului, pe furiș, dar mai ales și i-a făcut sieși și romeilor dușmani pe barbarii din Muntele Haemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi[2]. Aceștia, încredințați de inaccesibilitatea ținutului în care locuiau și bizuindu-se pe fortărețele lor, care sunt și foarte numeroase și ridicate pe stânci abrupte, s-au sumețit și altădată împotriva romeilor[3] [...]. Și erau izvoditori ai nenorocirii și agitatori ai întregului neam, unul Petru și cu Asan, de același neam și obârșie. Aceștia, ca să nu facă răzvrătirea fără motiv, se înfățișează împăratului, care se afla în tabără la Kypsela, cerându-i să fie înrolați în armată împreună cu romeii și să li se acorde prin carte împărătească un domeniu cu ceva venit situat pe muntele Haemus[4]. Dar cererea lor n-a fost împlinită; căci a biruit voința lui Dumnezeu. [...] După ce misienii au început să acționeze fățiș ca niște răzvrătiți, începători ai acestei fărădelegi fiind cei despre care am vorbit, împăratul pornește împotriva lor. [...] La început vlahii se codeau și fugeau de răscoala la care erau împinși de Petru și Asan, temându-se de o acțiune atât de însemnată. Încercând să-i elibereze de această teamă pe cei din același neam cu ei, consângenii construiră un lăcaș de ruguciune, cu hramul sfântului mucenic Dimitrie[5], în care adunară mulți stăpâniți de demoni, de ambe sexe, cu ochii injectați și privirile rătăcite, cu părul în dezordine și care se înfățișau aidoma celor stăpâniți de demoni și în toate celelalte privințe. Îi învățară pe acești exaltați să spună că Dumnezeu a hotărât libertate pentru neamul bulgarilor și al vlahilor și a încuviințat scuturarea jugului celui îndelung purtat; din care cauză și Dimitrie, mucenicul lui Hristos, a părăsit cetatea tesalonicienilor și biserica-i de acolo și petrecerea lui printre romei și a venit la ei ca să-i ajute și să le fie părtaș la faptă. [...] Convinși de asemenea profeții, neamul întreg ia armele. Și socotind că puțin lucru e propria lor descătușare și eliberare, se lățesc și spre târgurile și așezările mai depărtate de Haemus. Iar unul dintre cei doi frați, Petru, își încununează capul cu o coroniță de aur și-și meșterește și își pune în picioare încălțăminte de culoare roșie[6]. [...].

(*FHDR*, III, p. 255)

---

1 Dârstorul, Silistra.

2 Dovadă a conștiinței faptului că aromânii din Peninsula Balcanică erau urmașii vechii populații romanizate (misienii, locuitorii Moesiei).

3 Romei – bizantini.

4 Ei cereau de fapt să primească o *pronoia*, domeniu feudal, în schimbul căruia ar fi fost datori să presteze serviciul militar.

5 Sfântul Dimitrie era patronul Thessalonicului și era foarte venerat de bizantini, mai ales pentru miracolele care i se atribuiau în perioada invaziei slave.

6 Încălțămintea roșie și diadema erau însemne imperiale, deci autorul arată că Petru se proclamă împărat.

Corespondența lui Ioniță cel Frumos cu papa Inocențiu al III-lea (1199–1202)

A. Scrisoarea lui Inocențiu al III-lea către Ioniță — decembrie 1199

Nobilului bărbat Ioanițiu

Privit-a domnul către smerenia ta și spre devotamentul pe care e cunoscut că-l ai față de Biserica Romană și între valurile războinice și primejdiile războaielor pe tine nu numai că te-a apărat cu putere, dar minunat și milostiv te-a ajutat să-ți lărgești stăpânirea. Iar noi auzind că înaintașii tăi își trăgeau originea din nobilul neam al Romei și tu ai moștenit de la ei atât noblețea sângelui cât și sentimentul devotamentului sincer pe care îl porți față de Scaunul Apostolic așa zicând cu drept de moștenire, de mult ne-am propus să te cercetăm prin scrisoare și trimiși; dar prinși de diferite griji ale Bisericii, nu ne-am putut plini propusul până acum. [...]

B. Scrisoarea lui Ioniță către papă — noiembrie 1202

Venerabilului și Preafericitului Părinte, pontificelui suprem

Eu, Caloian, împăratul bulgarilor și al vlachilor, îți trimit voie bună și sănătate.

Te înștiințăm pe Sfinția Ta, că am primit preasfânta scrisoare pe care ne-a adus-o cucernicul arhipresbiter de Brindisi[1] și am prețuit-o mai mult ca orice aur și piatră prețioasă. Pentru aceea aducem mare mulțumită Atotputernicului care ne-a cercetat pe noi nevrednicii Săi servi după nespusa Sa bunătate și a privit spre smerenia noastră și ne-a făcut să ne aducem aminte de sângele și de patria noastră din care ne tragem. [...] Iată ce cere împărăția mea de la Scaunul Apostolic: ca să fim în biserica Romei ca fii adevărați ai adevăratei mame. Întâi și întâi cer de la Biserica Romei, maica noastră, coroană și cinste ca un fiu iubit, după cum au avut și vechii noștri împărați[2]. [...]

C. Scrisoarea arhiepiscopului Vasile de Târnovo către papa Inocențiu al III-lea — 1202

[...] Noi, cu mic cu mare, ca fii buni, vă rugăm ca pe un bun părinte, să faceți împăratului nostru ceea ce cere, că e vrednic, căci el și toată împărăția lui are bunăvoință față de Biserica Romei ca niște moștenitori ce se trag din sânge roman[3]. [...]

(Aloisie L. Tăutu, *Devotamentul lui Ioniță Asan către Scaunul Apostolic al Romei*, „Buna Vestire", nr. 1, 1966, p. 7–9)

Bula papală din 1234 despre românii din Episcopia cumanilor

[...] După cum am aflat, în episcopatul cumanilor sunt niște oameni care se numesc vlahi, care, deși după nume se socot creștini, îmbrățișând diferite rituri și obiceiuri într-o singură credință, săvârșesc fapte care sunt potrivnice acestui nume. Căci, nesocotind biserica romană, primesc toate tainele bisericești nu de la venerabilul nostru frate..., episcopul cumanilor, care e diecezan al acelui ținut, ci de la niște pseudoepiscopi care țin ritul grecilor iar unii, atât

---

1 Dominic, solul a cărui trimitere era anunțată de papă în finalul scrisorii anterioare.

2 Ioniță se revendica de la tradiția primului imperiu bulgar, și îi are în vedere pe împărații Petru (927–969) și Samuel (976–1014).

3 Scrisoarea ilustrează că originea romană a aromânilor din Balcani era o componentă a ideologiei imperiului Asăneștilor, cu funcție de legitimare a stăpânirii acestora în competiție cu bizantinii, și ei urmași ai romanilor.

unguri, cât și teutoni, împreună cu alți drept credincioși din regatul Ungariei, trec la ei ca să locuiască acolo și astfel, alcătuind un singur popor cu pomeniții vlahi, nesocotindu-l pe acesta, primesc susnumitele taine spre marea indignare a dreptcredincioșilor și spre o mare abatere a credinței creștine.

Așadar, pentru ca din felurimea riturilor să nu se ivească o primejdie pentru suflete, noi, în dorința noastră de a preîntâmpina această primejdie, și ca să nu aibă susnumiții vlahi cuvânt din lipsa tainelor de a se îndrepta către episcopii schismatici, dăm prin scrisoarea noastră numitului episcop porunca de a le orândui, pentru nevoile de mai sus, după chibzuită consfătuire și potrivit rânduielilor conciliului general, un episcop catolic potrivit acelui popor, care să-i fie vicar pentru acestea și care să fie ascultător și supus în toate, silindu-i prin pedepse bisericești, fără drept de apel, pe cei care s-ar împotrivi. [...]

(*DRH,* D, p. 20–21)

Invazia mongolilor din anul 1241 — relatarea călugărului Rogerius

Iar, după ce regele, pornind din orașul Pesta, după cum am spus mai sus, a început să înainteze cu mulțimea ostașilor săi împotriva Tătarilor, aceștia după s-au întors de la incendierea satelor, s-au strâns la un loc și apoi s-au îndreptat îndărăt pe calea pe care veniseră. Și pe cât Ungurii îi urmăreau, pas cu pas, pe atâta ei se prefăceau că fug dinaintea lor. Și au ajuns la o apă oarecare ce se numește Sayo și care nu curge prea departe de cetatea Agria[1] și se varsă în Tisa, după ce au trecut apa de un pod, s-au oprit, ridicându-și o tabără și așezând străjeri la pod cari să păzească noaptea. Tătarii la rândul lor, după trecerea aceleeași ape s-au oprit lângă ea pe o câmpie. Și, fiindcă apa era mare și cu multe mlaștini, ungurii nu puteau să creadă că cineva ar avea posibilitatea să o treacă altfel decât pe pod. [...] Tătarii găsind un vad mai departe de armată, trecură cu toții într'o singură noapte și în zorii zilei înconjurând întreaga oștire a regelui, începură să arunce ca grindina săgeți asupra oștirii. Ungurii însă, fiindcă au fost în chipul acesta surprinși și înșelați de viclenia dușmanului, când, cu armele în mâini, au voit să încalece pe cai, nici soldații nu-și puteau găsi stăpânii, nici stăpânii nu-și puteau găsi soldații. Iar când porneau la luptă, porneau cu indiferență și nepăsare. Căci atât de des se aruncau săgețile, că aproape să făcea umbră luptătorilor și aceste săgeți zburau prin aer cum se îngrămădesc când vin lăcustele și libelulele. Și nemaiputând suporta loviturile de săgeți, soldații se întorceau înapoi în dosul cercului de atac. Regele însă nu mai putea să-și orânduiască linia de bătaie, ci, în dezordine, din orice parte ar fi pornit ungurii la luptă, tătarii ieșindu-le în cale cu săgețile lor, îi făceau să se retragă spre mijlocul armatei. Și din cauza unei călduri prea mari și din cauza unei extreme strâmtori, ajunseră astfel la atâta istovire că regele și arhiepiscopul din Calocea care dârdăiau de frică, nu mai puteau să mâne pe cineva la luptă nici prin amenințări, nici prin rugăminți și nici prin îndemnuri. Și într-o astfel de strâmtoare se găseau ei din zorii zilei până la amiază.

În cele din urmă, deși se părea că nu mai pot să susție lupta, totuși ducele Coloman, fratele regelui, împreună cu oamenii săi, pe cari a mai putut să-i strângă într-un astfel de teasc, a avut dintr-o parte a armatei o puternică ciocnire cu tătarii, stăruind la luptă o bună parte din zi;

[1] Azi Eger, în nordul Ungariei.

dar, când a crezut că va fi ajutat de restul armatei, s-a văzut înșelat. Căci, cu toate că el credea că și din cealaltă parte a armatei cei mai mulți vor porni la luptă, aceștia nu porneau, iar tătarii, dându-se puțin în lături, le deschideau, fără să mai arunce săgeți, drumul prin mijlocul lor. Și cu cât mai mulți treceau, cu atât mai larg li se deschidea drumul de tătari; și în această ciocnire nu era între ei nici un sgomot nici o vorbă. Și în vreme ce regele socotea că ei merg la luptă, ei mai degrabă ieșeau la fugă decât la luptă. Tătarii însă așteptând armata regelui, steteau pe loc nemișcați. Și fiindcă din mai multe părți se deschideau ieșiri pentru armata regelui, chiar regele, necunoscut de ei, și-a făcut drumul împreună cu câțiva inși spre o pădure.

(Popa-Lisseanu, V, p. 77–79)

IV. STATUL MEDIEVAL ȘI INSTITUȚIILE SALE

Prima atestare documentară a titlului de voievod al Transilvaniei — Leustachie (1176–1230)

Bela[1], din mila lui Dumnezeu regele Ungariei [...] ținând seamă de slujbele credincioase și deosebite ale lui Lob, tatăl său și ale nobilului Chamaț și ale lui Toma, fratele său, de care au dat dovadă în Grecia, veghind cu credință asupra maiestății noastre și asupra cinstei noastre până la vărsarea sângelui și luptând fără teamă de a înfrunta primejdia morții, cinstea, faptele și slujbele alese săvârșite cu credință de ei fiind aduse la auzul și la cunoștința regelui Bela[2] de către Ompudin, pe atunci ban și de voievodul Leustachiu, în tovărășia cărora au luptat zișii oameni în Grecia, [...] bunicul nostru a dat și dăruit lui Lob și Toma [...] pentru a le stăpâni pe veci moșiile următoare: Ielciu, Ombuz, Fizeș, Popteleac, Măhal, Diviciorii de Jos, Diviciorii de Sus și satul Sântu lângă Șieu[3] [...]

(*DIR,* C, I, p. 242)

Veniturile regale și episcopale din Transilvania (circa 1185)

Sufraganii[4] arhiepiscopiei de Calocea sunt: episcopul de Cenad sau de Mureș după râul care curge lângă el, având două mii de mărci; episcopul de Bihor al cărui scaun se zice că este la Oradea, având o mie de mărci; episcopul Transilvaniei având două mii de mărci[5] [...] Același rege al Ungariei[6] are 16 000 de mărci din sare. Același are din vămile drumurilor și ale trecătorilor prin vad și din acelea ale târgurilor sau bâlciurilor în total 30 000 de mărci. Același are 15 000 de mărci de la oaspeții străini din Transilvania ai regelui. Același are un venit anual de 25 000 de mărci din a treia parte a sa pe care o are de la cei șaptezeci și doi de comiți ai săi [...] Fiecare din cei șaptezeci și doi de comiți găzduiește odată pe an pe regele Ungariei și înainte de a se ridica de la masă îi dăruiește o sută de mărci, iar unii dintre ei două sute de mărci. Din acestea se presupune, socotind că regele primește cel puțin suma de 10 000 de mărci și afară de aceasta regina și fiii regelui primesc daruri mari în argint, în postavuri, în mătăsuri și în cai. Poporul țării asigură regelui întreținerea sa completă.

(*DIR,* C., I, p. 10)

Bula de aur a regelui Andrei al II-lea (1222)

În numele Sfintei Treimi una și nedespărțită. Andrei, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei [...] Deoarece atât libertățile nobililor regatului nostru, cât și ale altora, ce le fuseseră date de

---

1 Bela al IV-lea (1235–1270)

2 Bela al III-lea (1172–1196), bunicul lui Bela al IV-lea.

3 Sate aflate în zona Gherla–Dej–Cluj.

4 Episcopii aflati sub jurisdicția unui arhiepiscop. În regatul Ungariei existau două arhiepiscopii: Strigoniu și Kolocsa (Calocea).

5 Marca era o unitate de greutate și avea de regulă între 200 și 300 de grame.

6 Este vorba probabil de regele Bela al III-lea (1172–1196).

sfântul rege Ștefan[1], fuseseră micșorate de multe ori prin puterea unor regi [...] dorind noi să împlinim întru totul cererea lor [...] le dăm [...] libertățile ce le-au fost date de sfântul rege și orânduim și alte lucruri folositoare pentru îndreptarea stării regatului nostru, după cum urmează:

În fiecare an vom fi datori să ținem sărbătoarea sfântului rege la Alba Regală[2] afară de când am fi împiedicați de grija unor treburi grele sau de boală. Iar dacă noi nu vom putea să fim de față, palatinul[3] se va înfățișa neapărat acolo pentru noi, pentru ca în locul nostru să asculte pricinile noastre și toți slujitorii care vor voi să se adune acolo în chip slobod.

Mai voim ca nici noi, nici urmașii noștri, nicicând să nu prindă sau să nimicească pe slujitori în folosul vreunui potentat, decât dacă mai înainte ei au fost chemați și au fost osândiți pe cale de judecată.

De asemenea, nu vom porunci să se strângă nici o dare și nici să se ia dinari liberi. Nu ne vom găzdui în prediile slujitorilor, nici în casele și satele lor, decât dacă vom fi chemați. Vom porunci ca de la oamenii bisericilor acelora să nu se ia nici o dare.

Dacă vreun slujitor va muri fără a lăsa vreun fiu, fiica va dobândi a patra parte din averea sa, iar cu privire la rest va hotărî cum va voi el. Iar dacă, surprins de moarte, nu va putea hotărî, atunci restul îl vor primi rudele sale cele mai apropiate. Și dacă nu va avea nici un fel de rude, îl va dobândi regele. [...]

Dacă vor veni în regat oaspeți, adică oameni buni, ei nu vor fi înălțați la dregătorii fără sfatul țării. [...]

Nu vom dărui pe veci ca predii sau moșii comitate întregi sau orice alte dregătorii.

Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și strângătorii vămilor să fie nobili ai regatului, să nu poată fi ismaeliți[4] și evrei.

Nu se vor dărui moșii oamenilor din afara regatului, iar dacă vreunele au fost dăruite sau vândute, se vor înapoia locuitorilor regatului pentru a fi răscumpărate. [...]

(*DIR*, C, I, p. 189–192)

Cnezate și voievodate românești la sud de Carpați — *Diploma cavalerilor ioaniți* (1247)

În numele Sfintei Treimi una și nedespărțită, Amin. Bela[5], din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției, Lodomeriei și Cumaniei de-a pururea.[...]

După o îndelungată sfătuire cu fruntașii și baronii regatului nostru, ne-am oprit la această hotărâre, luată dimpreună cu venerabilul bărbat Rembald, marele preceptor al caselor ospitalierilor din Ierusalim din părțile de dincolo de mare, [...] îi dăm și îi dăruim lui și prin dânsul numitei case, întreagă țară a Severinului împreună cu munții ce țin de ea și cu toate celelalte ce atârnă de ea, precum și cu cnezatele lui Ioan și Farcaș până la râul Olt,

[1] Ștefan I cel Sfânt (997–1038).
[2] 20 august, zi de judecată a regelui.
[3] Cel mai înalt dregător al regatului.
[4] Musulmani așezați în Ungaria.
[5] Bela al IV-lea (1235–1270).

afară de pământul cnezatului voievodului Litovoi, pe care îl lăsăm românilor așa cum l-au stăpânit aceștia și până acum. [...] Și mai îngăduim ca jumătate din toate veniturile și foloasele ce se vor strânge pe seama regelui de la românii care locuiesc în țara Litua – în afară de Țara Hațegului cu cele ce țin de dânsa – să le culeagă sus-zisa casă. Mai voim ca sus-zișii români să ajute pe sus-zișii frați cu mijloacele lor ostășești întru apărarea țării și înfrângerea și pedepsirea atacurilor ce ni s-ar aduce de către străini, iar din partea lor acești frați să fie datori la prilejuri asemănătoare să le dea lor sprijin și ajutor, pe cât le va sta în putință. [...] Pe lângă aceasta, am dăruit amintitului preceptor și prin dânsul casei ospitalierilor toată Cumania, de la râul Olt și munții Transilvaniei, sub aceleași îndatoriri ce sunt arătate mai sus cu privire la țara Severinului – în afară de țara lui Seneslau, voievodul românilor, pe care le-am lăsat-o acelora, așa cum au stăpânit-o și până acum – și întru totul sub acele îndatoriri, rânduite mai sus cu privire la țara Litua. Însă nu vrem să trecem cu vederea acest lucru, că de la intrarea în stăpânire a des-pomeniților frați, timp de douăzeci și cinci de ani, numita casă va strânge toate veniturile țării Cumaniei în întregime, afară de cele din sus-amintita țară a lui Seneslau, din care vor avea numai jumătate din venituri și din foloase. [...]

(*DRH, D*, I, p. 24–26)

Răzvrătirea lui Litovoi împotriva regelui Ungariei (circa 1272–1279) — dania regală pentru magistrul George (1285)

Ladislau[1], din mila lui Dumnezeu regele Ungariei [...] voim să ajungă la știrea tuturor că, ținând seama de slujbele credincioase și vrednice de răsplată pe care ni le-a adus nouă magistrul Gheorghe, fiul lui Simion, după moartea preaiubitului nostru tată de fericită pomenire[2], când am pus mâna pe frânele domniei, dovedind cu râvnă, în deosebitele războaie ale regatului nostru, credință față de coroana regală, slujbe care ar cere prea multă vreme pentru a fi povestite cu de-amănuntul și ar obosi dacă le-am înșira pe toate în această scrisoare, din cele multe am hotărât totuși să fie însemnate câteva în cele de față. [...]

Și, în sfârșit, când începusem noi a domni, fiind încă copil, după moartea preaiubitului nostru tată, iar voievodul Litovoi, împreună cu frații săi, în necredința sa, cuprinse pe seama sa o parte din regatul nostru, aflătoare dincolo de Carpați, și cu toate îndemnurile noastre nu s-a îngrijit să ne plătească veniturile ce ni se cuveneau din acea parte, l-am trimis împotriva lui pe des-numitul magistru Gheorghe, care, luptând împotriva aceluia cu cea mai mare credință, l-a ucis pe el, iar pe fratele lui, cu numele Bărbat, l-a luat în prinsoare și ni l-a adus nouă. Pentru răscumpărarea acestuia, noi am stors o sumă de bani foarte mare și astfel, prin slujbele acelui magistru Gheorghe, s-a așezat iar tributul ce ni se datora din acele părți. [...]

(*DRH, D*, p. 32–33)

Nota Bene: Datarea acțiunii voievodului Litovoi este controversată, istoricii propunând intervale diferite: 1272–1282, 1277–1279, 1275–1276.

[1] Ladislau al IV-lea Cumanul (1272–1290).

[2] Ștefan al V-lea (1270–1272).

Campania lui Carol Robert de Anjou și bătălia de la Posada (1330) — relatarea *Cronicii pictate de la Viena*

În același an în care a murit nevrednicul de pomenire Felician, adică în anul domnului 1330, regele și-a adunat o mare oaste — nu însă toată puterea sa armată, căci trimisese soldați la hotarele țării în diferite expediții împotriva numeroșilor săi dușmani — și la îndemnul voievodului ardelean Toma și a lui Dionisie, fiul lui Nicolae, nepotul lui Ivanca, s-a dus în persoană, în luna lui septembrie, prin Severin în țara voievodului românilor, Basarab, țară care nu poate fi locuită de un popor neobișnuit cu ea, ca să alunge din această țară pe Basarab, sau cel puțin să dea în posesiune țara aceluia unuia dintre curtenii săi, cu toate că voievodul plătise întotdeauna cu credință darea cuvenită maiestății sale regelui.

După ce regele a cuprins Severinul și fortăreața lui, le-a încredințat toate numitului Dionisie împreună cu demnitatea de ban. Făcându-se aceasta, Basarab a trimis la rege o solie vrednică de toată cinstea ca să-i spună regelui: „Fiindcă voi, rege și stăpân al meu, v-ați ostenit cu strângerea oștirii, eu voi răsplăti osteneala voastră cu 7000 de mărci de argint și vă voi lăsa în pace și Severinul cu toate cele ce țin de el, pe care acum cu puterea le țineți în mâinile voastre. Pe deasupra, tributul pe care-l datorez coroanei voastre îl voi plăti cu credință în tot anul. Și nu mai puțin voi trimite la curtea voastră pe unul dintre fiii mei, pentru ca să servească pe banii mei și pe cheltuiala mea, numai să vă întoarceți îndărăt cu pace și să înconjurați primejdia persoanelor voastre, pentru că dacă veniți și mai mult înlăuntrul țării, nu veți putea nicidecum să înconjurați primejdia". Regele auzind acestea, cu mintea trufașă, a izbucnit față de soli cu următoarele vorbe, zicându-le: „Să spuneți așa lui Basarab că el e păstorul oilor mele și eu din ascunzișurile sale de barbă îl voi scoate." [...]

Regele a ajuns pe o cale oarecare cu toată oastea sa, dar calea aceasta era cotită și închisă de amândouă părțile de râpe foarte înalte de jur împrejur, și pe unde această cale era mai largă, acolo românii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci. Iar regele și toți ai săi, negândindu-se în adevăr la așa ceva, mulțimea nenumărată a românilor sus pe râpe a alergat din toate părțile și a aruncat săgeți asupra oastei regelui care se găsea în fundul unei căi adânci, ce nici nu se putea numi cale, ci mai curând un fel de corabie strâmtă, unde din pricina înghesuielii cei mai sprinteni cai și ostași cădeau din toate părțile în luptă. [...]

Cădeau tineri și bătrâni, principi și nobili fără nici o deosebire. Căci această tristă întâmplare a ținut mult de la ziua a șasea a săptămânii până la ziua a doua a săptămânii viitoare[1], în care zile soldații aleși se izbeau unii de alții precum în leagăn se leagănă și se scutură pruncii sau cum se clatină trestiile de vânt. Și a fost aici un cumplit dezastru, căci au căzut o mulțime de ostași, de principi și de nobili și numărul lor nu se poate socoti, din ziua a șasea, în preziua sfântului Martin[2] și după aceea în cea următoare. [...]

Iar regele își schimbase însemnele armelor sale, cu care s-a îmbrăcat Deseu, fiul lui Dionisie, pe care crezându-l românii a fi însuși regele, l-au omorât cu cruzime. Și însuși regele abia a scăpat cu câțiva inși. [...]

(Popa-Lisseanu, XI, p. 233–236)

---

1 De vineri până luni.

2 Inadvertență cronologică: în 1330 ziua episcopului Martin a căzut duminică, 11 noiembrie, deci ziua a sasea a săptămânii, vinerea în calendarul catolic, nu a fost preziua sărbătorii amintite.

Dania regelui Ludovic I pentru Dragoș, fiul lui Gyula (1360)

Ludovic[1], din mila lui Dumnezeu regele Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției Lodomeriei, Cumaniei și Bulgariei, principe de Salerno și domn al ținutului Muntelui Sant'Angelo, tuturor credincioșilor întru Hristos, celor de acum ca și celor viitori, care vor lua cunoștință de cele de față, mântuire întru mântuitorul tuturor.

Înălțimea regească obișnuiește să ridice pe o treaptă mai înaltă pe supușii săi, pentru ca, prin aceasta, coroana și tronul regesc să se înalțe și numărul credincioșilor să sporească.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că înălțimea noastră, aducându-și aminte de feluritele fapte de credință și de preastrălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Dragoș, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureș, slujbe pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reașezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors cu veghetoare grijă și cu neobosită străduanie pe calea statornicei credințe ce trebuie păstrată către coroana regească pe mulți români răzvrătiți, rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-l răsplătim cu un dar regesc, pentru ca [și] ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea faptelor datoratei credințe și să învețe să slujească cu [și] mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș, și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei noi danii a noastre, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor [sale], niște sate românești ale noastre numite Zalatina, Breb, Kopacsfalva, Desești, Hărnicești și Sat-Șugatag, aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din *quinquagesimă* [2], cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea pri-vilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și [mai] poruncim și hotărâm cu regească putere ca zisul Dragoș și fiii săi și moștenitorii lor să se bucure și să se folosească pe veci, dimpreună cu numitele lor sate, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc [și] ceilalți nobili adevărați, dintâi și firești ai regatului nostru, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea totuși ca acel Dragoș și fiii săi și moștenitorii lor să fie ținuți a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe.

(*DRH,* D, p. 77–78)

Dania regelui Ludovic I pentru Balc — constatarea pierderii Moldovei de către regatul Ungariei (1366)

[...] Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutătura privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care aceasta s-a făcut plăcut maiestății noastre, în tot timpul de când s-a alăturat maiestății noaste, cu o dragoste atât de fierbinte, încât părăsindu-și și lăsându-și

[1] Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei, 1342–1382.

[2] quinquagesima = cincizecimea, darea din oi datorată de români regelui.

în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude ca și toată averea lui, a venit din țara noastră moldovenească în regatul nostru al Ungariei în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înnăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de acestea și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință în chipul de mai sus, cu râvna celor mai mari stăruințe, oriunde și mai cu osebire în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care [slujbe] știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să învioreze trudnicile osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese, doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească să le țină și să le aibă, pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și veci hotare, în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită Cuhea, ce se află în țara noastră a Maramureșului,[...] trecută în mâinile noastre regești de la voievodul Bogdan și fii săi, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și fii săi, fulgerați de diavol, dușmanul neamului omenesc — care, rănindu-le greu inima cu săgețile [sale] înveninate de viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat de mai multe ori să se abată de la calea adevărului și de la statornicia credinței datorate — plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus-pomenita noastră țară moldovenească, uneltesc să o păstreze spre paguba maiestății noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit și despuiat cu totul, ca pe niște nevrednici, pe acel Bogdan și fiii săi sus-ziși de sus-numitele moșii.

(*DRH,* D, p. 82–83)

Nota Bene: Diferența dintre cele două diplome pune clar în evidență pierderea Moldovei de către coroana maghiară. Dacă în prima diplomă Dragoș a „reașezat țara noastră, a Moldovei" și a „întors [...] pe calea statornicei credințe [...] către coroana regească pe mulți români răzvrătiți", în a doua diplomă, Balc fuge din Moldova, își pierde avutul, rudele, prietenii și se refugiază în Ungaria. În plus, „necredinciosul" Bogdan și fiii săi „uneltesc să o păstreze șMoldovaț spre paguba maiestății noastre" ceea ce demonstrează că în octombrie 1366 regalitatea maghiară nu mai stăpânea Moldova.

Formarea statului moldovean în viziunea cronicarului Ioan, arhidiacon de Târnava (mijlocul secolului al XIV-lea)

Iar în acel timp Bogdan, voievodul românilor din Maramureș, adunând în jurul său pe românii din acel district, trecu pe ascuns în țara Moldovei, supusă coroanei regatului ungar, dar lipsită de locuitori de multă vreme datorită vecinătății tătarilor și, cu toate că a fost lovit de multe ori de armata regelui, crescând mult numărul locuitorilor români, acea țară a crescut [devenind] un stat. Însă voievodul pe care-l alegeau românii din acea țară se recunoștea drept vasal al regelui Ungariei, obligându-se să plătească censul la timpul obișnuit.

(Johannes de Thurocz, *Cronica Hungarorum*, ed. E. Galantai și J. Kristo, Budapesta, 1985, p. 185)

Letopisețul de la Putna despre primii domni ai Moldovei

Povestirea pe scurt despre domnii Moldovei.

De la facerea lumii în anul 6867[1359], de atunci, cu voia lui Dumnezeu, s-a început țara Moldovei: a venit Dragoș voievod din țara Ungurească, din Maramureș, la vânătoare după un bour și a domnit 2 ani.

Și a domnit fiul lui Sas, 4 ani.

Și a domnit Bogdan, 4 ani.

Și a domnit fiul lui, Lațco, 8 ani.

Și a domnit fiul Mușatei, Petru, 16 ani.

Și a domnit fratele lui, Roman, 3 ani.

Și după dânsul a domnit fratele lui, Ștefan, 7 ani.

Și a domnit Iuga 2 ani.

În anul 6907 [1399][1] a venit la domnie Alexandru voievod și a domnit 32 de ani și 8 luni.

Iliaș, întâiul lui fiu, a domnit 2 ani și 9 luni singur, iar cu fratele său, Ștefan, au domnit împreună 7 ani. A prins Ștefan voievod, pe fratele său Iliaș și l-a orbit. Iar Ștefan voievod, singur, a domnit 5 ani.

Și i-a tăiat capul Roman voievod și a domnit Roman voievod, fiul lui Iliaș, un an.

A domnit Petru voievod, fiul lui Alexandru voievod, un an. Și el a dat cetatea Chilia ungurilor.

Și a domnit Ciubăr 2 luni.

A domnit Alexăndrel, fiul lui Iliaș voievod, 4 ani. Și în vremea lui a fost binecuvântat prea sfințitul chir Theoctist ca mitropolit de patriarhul Nicodim al țării Sârbești, în vremea bine credinciosului despot Gheorghie[2].

Și a murit la Cetatea Albă, în anul 6962 [1454] august 26.

A domnit Bogdan voievod, fiul lui Alexandru voievod, tatăl lui Ștefan voievod, 2 ani. Și i-a tăiat capul Petru numit Aron, la Răuseni.

A domnit Aron 2 ani. Și în vremea lui s-a început darea turcească. Și după câtva timp i-a tăiat capul Ștefan voievod.

(*Cronicile slavo-române*, p. 60–61)

Nota Bene: În lumea medievală, memoria istorică este foarte scurtă și selectivă. La un secol de la începuturile statului moldovean, tot ce se mai consemnează sunt numele și, cu aproximație, durata domniei, inclusiv pentru Alexandru cel Bun, care este bunicul lui Ștefan cel Mare.

Titlul lui Roman I (1392)

Marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod, stăpânind Țara Moldovei de la munte până la mare. [...]

(*DRH, A,* I, p. 3)

---

[1] Data 1399 pentru urcarea în scaun a lui Alexandru cel Bun este inexactă. Data exactă, după documente, 1400.

[2] Gheorghe Bracovici, despotul Serbiei (1427–1456).

Titlul lui Mircea cel Bătrân — Danie către mănăstirea Cozia (1404–1406)

Eu cel întru Hristos Dumnezeu, binecredinciosul și la Hristos iubitorul și binefăcătorul, Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu[1], stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei[2] și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești[3], și Amlașului și Făgărașului herțeg[4] și domn al banatului Severinului și pe amândouă părțile pe toată Podunavia[5], încă și până la Marea cea Mare și stăpânitor al cetății Dârstorului[6]. [...]

(*DRH,* B, I, p. 64)

Grigore Ureche despre originea limbii românești și despre instituțiile Moldovei

Pentru limba noastră moldovenească

Așișderea și limba noastră din multe limbi este adunată și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin prejur, măcar că de la Râm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. Cum spune și la predoslovia letopisețului celui moldovenesc de toate pe rând: Ce fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de prin prejur venind și descălecând, din limbile lor s-au amestecat a noastră: de la râmleni, cele ce zicem latină, pâine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găină, ei zic galina, [...] fămeia, femina, părinte, pater, al nostru, noster și altele multe din limba latinească, că de ne-am socoti pe amănuntul, toate cuvintele le-am înțelege. Așișderea și de la frânci, noi zicem cal, ei zic caval, de la greci straste, ei zic strafas, de la leși prag, ei zic prog, de la turci, m-am căsătorit, de la sârbi cracatiță și alte multe ca acestea din toate limbile, carele nu le putem să le însemnăm toate. Și pentru aceasta se cunoaște că cum nu-i descălecată țara de oameni așezați, așa nici legile, nici tocmeala țării pe obiceiuri bune și legate, ci toată dreptatea au lăsat-o pe acel mai mare, ca să o judece și ce i-au părut lui, ori bine, ori rău, aceea a fost lege, de unde au luat și voie așa mare și vârf. Deci cumu-i voia domnului, de caută să le placă tuturor ori cu folos, ori cu paguba țării, care obicei până astăzi trăiește.

(Ureche, p.61)

---

[1] „Din mila lui Dumnezeu" este o formulă care afirmă independența politică a celui ce nu recunoaște alt stăpân asupra sa decât divinitatea.

[2] Ungrovlahia este numele Țării Românești, folosit mai întâi în documente de proveniență externă, pentru a face deosebirea dintre această Vlahie de lângă Ungaria și alte vlahii, precum Moldova sau cele din sudul Dunării.

[3] Sudul Basarabiei.

[4] Herzog, comite al Amlașului și Făgărașului, conform ierarhiei regatului ungar. Cele două țări românești de dincolo de Carpați reprezintă feude acordate domnilor munteni în schimbul jurământului de vasalitate prestat regilor maghiari.

[5] Dobrogea.

[6] Silistra.

Sistemul politic al principatului Transilvaniei

A. Jurământul principelui Gabriel Bathory (1608)

Eu, Gabriel Bathory,[1] principe ales al țării Transilvaniei, domn al părților Ungariei și comite al secuilor etc. jur pe Dumnezeul cel viu, pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, pe întreaga Sfântă Treime, că în imperiul meu și în țara amintită voi respecta pe domnii magnați, pe nobili și cavaleri, săcuimea orașelor îngrădite și cele de câmp existente, și în general toate națiunile, ordinele și stările, în religiile recepte, în alegerea liberă cu privire la principat, în libera pronunțare a votului și a voinței lor, în libertățile, legile și obiceiurile lor consfințite. Voi respecta și voi face să fie respectate decretul regelui Sfântul Andrei,[2] decretul scris al Ungariei, donațiunile principilor dinaintea mea, cesiunile, privilegiile, promisiunile, asigurările, aprobările și cu menținerea drepturilor altora, articolele din trecut și de acum și cele viitoare, întrucât nu au fost casate, după conținutul decretului sau articolului; tuturor, fără considerarea persoanei, după puterile mele, voi servi legi drepte și voi face executări demne, nu voi supăra pe nimeni, nici nu voi supăra prin alții, nici în persoana sa, nici în proprietatea sa, nici în vitele sale, fără lege, nu voi lăsa nici pe alții să supere pe cineva după puterile mele, și nu voi introduce nici o înnoire în contra obiceiurilor bune și a libertăților de demult ale acestei țări; din contră, voi face totul spre folosul și binele general al acestei sărmane patrii și a tuturor ordinelor dinăuntrul ei, precum și pentru libertatea după lege, după puterea mea voi fi pentru aceasta cât timp mă va ajuta Dumnezeu.

(*Aprobatele,* p. 63)

B. Politica principelui Gabriel Bathory împotriva stărilor privilegiate (1608) — relatarea cronicii lui Georg Kraus

Noi am aflat temeinic și destul de amănunțit, din cele îmfățișate mai înainte de acel autor[3], schimbări și întâmplări foarte ciudate și primejdioase — vai Doamne! — poate toate stările țării, a fost ales ca principe Gabriel Barthory, cu nădejdea că acesta va păstra țara în pază și bună pace. Însă [...] el a păcătuit foarte rău și în multe privințe. De altfel, gândurile sale rele s-au vădit chiar de la prima lui sosire la Cluj [...] Numitul Bathory, luând la Cluj primul prânz cu seniorii săi, a întrebat la masă pentru ce a împresurat regele Ioan[4] pe vremuri orașul Sibiu. Se spune că el însuși a răspuns la acesta cu următoarele cuvinte: „Pentru că sașii au bani din belșug[5]" și, după puțin timp a mai spus: „Apoi, domnilor, cine vrea să stăpânească Transilvania să-și pună cheile orașului Sibiu în buzunar și-i va stăpâni pe sași după pofta inimii"[5]. Care vorbe fiind auzite de nobilul Baltazar Kornis, acesta ar fi spus pe ascuns domnilor care ședeau lângă el: „Domnilor, acest lotru cu adevărat va înghiți Transilvania"[5].

(Gheorghe Kraus, *Cronica Transilvaniei* (*1608–1665)*, ed. G. Duzinchevici și E. Reaus-Mîrză, București, 1965, p.7)

---

1 Gabriel Bathory a fost principe între 1608–1613.

2 Referire la Bula de aur din 1222 emisă de regele Andrei al II-lea (1205–1235). În realitate, regele nu a fost sanctificat.

3 Gheorghe Kraus (1607–1679), notar al orașului Sighișoara, autor al mai multor lucrări istorice; a scris istoria Transilvania în perioada 1608–1665, izvor capital, redactat pe baza însemnărilor unor predecesori, a relatărilor unor personalități importante care au participat la evenimentele descrise.

4 Referire la asedierea Sibiului de către regele Ungariei Ioan Zápolya.

5 Citatele sunt în limba maghiară în original.

Raporturile dintre domn și boieri

A. Modelul bizantin al autocrației suveranului — Învățăturile lui Neagoe Basarab despre împărțirea dregătoriilor de către domn

[...] Dacă vrea să pună pe cineva în dregătorie, să-l puie pe fiecare după cum se potrivește fiecăruia. Așa se cuvine, dacă vreți să așezați pe dregătorii voștri în dregătoria voastră, nu după părtenire și pentru înrudire. Pentru că dacă vor avea unii o mulțime de rude, sau dacă vor fi unii și dintre rudele voastre, atunci să le dați mai multă putere, pentru că sunt rude sau celor ce vor fi rudele domnilor voștri? Pentru că cel ce este domn adevărat, nu i se cuvine să aibă rude, ci numai slugi drepte. Iar pe slugile care sunt sărace și se vor trudi pentru voi cu slujbă dreaptă și bună, iar voi să-i dați înapoi și să aveți grijă numai de cei cu rudenie? Sau astfel spun și alții: noi suntem fii de boieri, nu se cuvine să ne dai să fim în urma celor săraci. Dar dacă veți avea o mulțime de rude și vor fi plini de neomenie și de nebunie, sau dacă vă vor fi și rude, dar vor fi nevrednici? Sau și dintre fiii de boieri, chiar dacă părinții lor au fost buni și ei sunt nevrednici la ce veți avea nevoie de ei? Știi că nu te-au uns pe tine ca domn ei, ci te-a uns Dumnezeu, ca să fii drept față de toți.

În adevăr, dacă cei de neam mare sau dintre rudele voastre sau dintre fiii de boieri vor fi buni și destoinici, este bine să fie acela în dregătorii. Nu am spus eu că va fi rău, ci e bine să fie așa, pentru că se cuvine să fie și a fost și mai înainte.

Însă pe cei săraci care se trudesc cu slujba voastră pe aceștia să nu-i puneți mai prejos de fiii de boieri, ci să fie alături de dânșii, pentru că și de aceștia veți avea nevoie cândva, după cum și lor le va fi cu putință din mâinile lor.

Dacă va fi dintre acești săraci unul mai bun decât cei de neam mare sau din rudele voastre sau din fiii de boieri să nu dați acestora locul cel mai de cinste la părtenire pentru cel nevrednic, ci dați-l celui vrednic, chiar dacă este sărac. Și dacă va păzi dregătoria cu cinste se cuvine să fie în mai mare cinste cel sărac și să aibă cinste mai mare decât cei dintre boieri, dar nedestoinici. Cu cinste să fie sau dintre boieri, sau dintre cei săraci. [...]

(*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, fragmentul VI. *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI. Publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 277–278)

B. Viziunea boierească asupra domnului ideal — Miron Costin despre domnia lui Radu Mihnea în Moldova (1616–1619, 1623–1626)

Fost-au acest domn, Radul-vodă, deplin la toate și întreg la fire. Cuvântul ce-l grăia ca o pravilă era tuturora, judecățile cu mare dreptate și socoteală, fără fățărie, cu cinste [...]. Avea acest cuvânt: „Domnul fiecare, când judecă pe un boier cu un curtean, ochii domnului să fie pe boier, iară județul pe calea sa să meargă. Și așa, când se pârăște un curtean cu un țăran, mai de cinste să fie curteanul și la cuvântul, și la căutătura domnului, iară nu abătându-se județul din calea sa cea dreaptă". [...] Zicea de multe ori: „Nimic nu ocărăște pe domn așa ca cuvântul nestătător". Pentru boieri zicea: „De mare folos și cinste este domniei și țării boierinul înțelept și avut, că dacă are domnul cinci-șase boieri avuți, nici de o nevoie a țării nu se teme". Cu boierul ca c-un boier, cu slujitorul ca c-un slujitor, cu țăranul ca c-un țăran făcea voroave, și tot cu blândețe și cu mare înțelepciune [...].

Boierii la mare cinste-i avea și zicea: „Pe un om, dacă-l boierește domnul, nu încape să-l suduiască. De nu se poartă cum se cade unui boier, să-l scoată și să puie altul în loc, iară a-l sudui, sau să nu i se treacă cuvântul grăit cu cale, nu se cade".

(Costin, I, p. 66–67)

Consens și confruntare între domn și boieri — exemplul domniei lui Constantin Brâncoveanu

A. Înscăunarea ca domn prezentată de *Letopisețul cantacuzinesc* (1688)

Plinindu-se [...] octombrie 29 de zile, cursul anilor 7197, luni dimineața la două ceasuri din zi, pristăvitu-s-au Șerban vodă[1], dându-și fericitul suflet în mâna lui Dumnezeu. Dumnezeu să-l pomenească! Deci întâmplându-se la pristăvirea lui părintele mitropolitul Theodosie și frate-său Constantin Cantacuzino, ce-au fost mare stolnic, și toți boierii, numaidecât merseră la sfânta mitropolie și porunciră de se strânseră toți căpitanii de pe la toate cetele și mulțime de boieri mari și mici din țară și toți neguțătorii. Atunci aduseră pe un capugi baș[2] turc, Hamet aga, care era venit aici cu trebi împărătești și mai erau și alți agalari turci; aduseră și pe părintele Dionisie, patriarhul Țarigradului, și așa cu toții merseră înaintea acelui agă turc de-i spuseră de moartea lui Șerban vodă și-l întrebară de sfat, să-i învețe cum vor face. Atunci acel agă turc împreună cu alalți deteră răspuns întru auzul tuturor boierilor și a tuturor slujitorilor la mari și la mici ca fără zăbavă să-și ridice domn din țară să nu care cumva să se prinză vreo sminteală [...].

Deci boierimea și cu alți cu toți nu avură cum face într-alt chip, ci cu toții făcură sfat și aleseră dintre dânșii pe un boier anume jupan Constantin Brâncoveanu, marele logofăt, de-l ridicară să le fie domn, că-l știau că este înțelept și se trăgea din odraslă domnească.

Atunci cu toții se închinară lui cu mare bucurie și toți cu un glas bun, ziseră: Într-un ceas bun să ne fii măria ta domn până la adânci bătrânеți.

Și îndată-l duseră în sfânta mitropolie cu mare cinste, luându-l de mână părintele Theodosie mitropolitul, până l-au băgat în sfântul altar, pe poarta cea mare împărătească și acolo l-au purtat împrejurul sfântului pristol, sărutând masa cea sfântă și evanghelia cea dumnezeiască și cinstita cruce. Și închinându-se, au îngenunchiat înaintea pristolului, de i-au citit deasupra capului molitvele de domnie patriarhul Dionisie și l-au blagoslovit. Și așa ieșind de acolo, l-au pus în scaun domnesc până i-au cântat mnoga leta [mulți ani trăiască], mergând toată boierimea de i-au sărutat mâna.

După aceea ieșind afară, numaidecât purceseră cu toții de merseră la curtea domnească, ieșindu-i în cale toți preoții cu litie și cu cântări dumnezeiești, până l-au băgat în biserica domnească, de au sărutat sfintele icoane și au șezut în scaunul cel domnesc.

Atunci Constantin vodă au strigat către toți boierii cu glas de bună cinste zicându-le: Iată, am ascultat eu rugăciunea dumneavoastră de mi-am lăsat toată odihna și toate moșiile mele și mai mult fără voia mea m-ați ridicat domn. Acum dară se cade și dumneavoastră să vă arătați credința cea adevărată, cum că vă veți afla toată vremea lângă noi cu slujbă dreaptă

---

[1] Este vorba de Șerban Cantacuzino (1678–1688).

[2] Capugi baș a – dregător otoman, trimis cu însărcinări speciale de către sultan sau de către marele vizir.

și credincioasă și veți face toate poruncile domniei fără nici o îndoială, precum și noi ne făgăduim să aveți dumneavoastră și toată țara de la noi dreptate.

Așișderea și boierii răspunseră: Cum de vreme ce au dăruit Dumnezeu pe măria ta cu domnia după pofta noastră, suntem bucuroși foarte să ne dăm credința neclătită. Și câte unul, câte unul, pe rând, fiind sfânta evanghelie așezată în mijlocul bisericii, puseră mâinile toți pe dânsa, jurându-se și legându-se cu numele marelui Dumnezeu, cum vor sluji domnului lor, cu credință și cu mare dreptate, dând la mâna domnu-său și o scrisoare a lor încredințată, precum iaste mai sus scris.

Isprăvindu-se de aceasta, cu toți dimpreună se închinară și ieșind din biserică, suindu-se toți în casele domnești, șezând în cinstitul scaun, alergară către dânsul toți boierii mari și mici și toate gloatele sărutând mâna zicea: Într-un ceas bun să ne fii măria ta domn și să ne stăpânești cu pace în toată viața măriei tale. Și aciiaș porunci Constantin vodă tuturor logofeților domnești de scriseră cărți pe numele lui în toate târgurile și la toată țara, dând veste de pristăvirea lui Șerban vodă și de domnie nouă a lui Constantin vodă.

(*Letopisețul cantacuzinesc*, p. 189–191)

B. Reprimarea opoziției boierești (1689–1690)

Întru aceste vremi tulburate ce erau au trimis Constantin vodă slujitor și au luat după la casele lor pe Cârstea Scordoc ce fusese postelnic mare la Șerban vodă și pe Oprea căpitanu și pe Vlaicul armașul și i-au închis la Căldărușani pe unii, iar pe alții la Snagov, ci pe Cârstea postelnicul au trimis fără zăbavă de l-au omorât, iar cei doi au șezut multă vreme la închisoare și i-au slobozit. Pricina morții Cârstii alta n-au fost fără decât numai că s-au certat cu Brâncoveanul în boieriile lor, pentru lucru mai de nimic. Deci Brâncoveanul țiind pizmă ascunsă și venind la domnie, și-au vărsat mânia cu moarte ce l-au omorât.

Iarăși într-aceste vremi au trimis Constantin vodă pe Văcărescul, vătaful de copii, la Craiova de au prins pe Ștefan Cioran, ce au fost sluger și l-au adus la București, învinuindu-l precum s-ar fi unit cu aga Constantin Bălăceanul și închizându-l la mănăstirea Mihai vodă, au trimis într-o noapte armaș și l-au sugrumat.

[...] Într-acest război au pierit Bălăceanul[1], vrăjmașul lui Constantin vodă, și i-au trimis capul la București, puindu-l într-o suliță, în curtea lui, în ziua de sântă Mărie.

(Radu Popescu, p. 191–192)

Divergențe cu privire la raporturile de putere, între domn și boieri în Moldova (1711)

Atunci Iordache Ruset vornicul și cu o seamă de rude ale sale, cu Dumitrașco Racoviță hatmanul și cu Savin Zmucilă banul au început a ajunge cu cleveteli asupra lui Dumitrașco-vodă, cum că nu este bine să fie domn veșnic, pe neam, în Moldova, ci este bine să se schimbe după cum va pofti țara, adică precum este și acum domniile la turci.

---

[1] Aga Constantin Bălăceanu era ginerele fostului domn Șerban Cantacuzino și s-a alăturat austriecilor împotriva lui Brâncoveanu. A fost ucis în bătălia de la Zărnesti (1690).

Deci împăratul[1], oblicind de această poftă a lor, au învățat pe Goloftin[2] și pe Rogojenschii de au chemat pe toți boierii țării la gazda lor, în casele Dediului spătarul lângă curțile domnești. Și au început a spune Goloftin cuvântul împăratului către boierii Moldovii, cum marele împărat silește să scoată această țară din robie, de sub mâna păgânilor, și nu-i trebuie nimic de la dânsa să ia, ci voia să-și facă pomană fiind creștini mâncați de păgâni. Și domniile să nu se schimbe într-însa, să se facă cheltuială ca la păgâni [...].

Și auzind boierii aceste cuvinte, toți s-au închinat și au mulțumit.

Iar Iordache Ruset cu ceata lui, precum mai sus s-au zis, iar au început a striga că nu-i bine să fie tot de un neam domn, ci să se schimbe. Deci o seamă de boieri țineau partea lui Dumitrașco-vodă și ziceau că nu-i bine să se schimbe domnii, ci să fie pe neam, să iasă zavistia și cheltuiala din țară, iar Iordachi tot striga că iaste bine să se schimbe. Și se priciia ei între ei înaintea lui Goloftin și nu socotea că este lucru cu rușine. Atunci le-au răspuns Goloftin că într-alt chip nu se poate.

Și au ieșit boierii cu acest răspuns și s-au dus pe la gazdele sale. Atunci au priceput Goloftin pe boierii Moldovei ce fel de oameni pizmători sunt și cum nu se iubesc.

Sculatu-s-au Savin Zmucilă banul, care era învoit cu Iordache Ruset, și s-au dus la Dumitrașco-vodă și la împăratul și au spus toată taina lui Iordache. Deci împăratul s-au mâniat și au făcut surghiun pe Iordache la Soroca, iar pe Savin Zmucilă l-au făcut Dumitrașco-vodă postelnic mare.

(Neculce, p. 555–557)

Generalul habsburgic Heissler îl sfidează pe Brâncoveanu (1690)

Și într-acest război[3] au pierit și Teleki generalul ungurilor Ardealului și aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban Vodă și au prins viu pe Haizler generalul nemților și despre partea turcească încă au pierit paşa seraschierul, iar Constantin Vodă văzând că biruiesc turcii pe nemți s-au pogorât cu sultanul în vale și s-au împreunat cu Tukili. Și fiind toți acolo atunci aduseră pe Haizler legat, căruia i-au zis Constantin-vodă: Jupâne Haizler, ți-am adus oaspeți, care ți-am scris că-ți voi aduce, primește-i. Iară el răspunse lui Constantin Vodă: Nu te bucura de această întâmplare, că de am pierdut noi războiul, împăratul nostru mai are ca noi mulți, ci te bucură de vrăjmașul tău, de Bălăceanu, că au pierit; că eu pentru ca să-l mântuiesc pe dânsul am căzut în robie și de sunt și rob, astăzi am căzut în robie, iar tu ești rob de când te-au făcut tată-tău. Deci întrebând Constantin Vodă unde au pierit Bălăceanu, au trimis slujitori și l-au adus acolo mort.

(*Istoria Tării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717* (ed. Constantin Grecescu), București, 1959, p. 31–32)

Nota Bene: Dincolo de spontaneitatea altercației, Heissler îl consideră pe Brâncoveanu „rob de când te-au făcut tată-tău" deoarece acesta era supus sultanului otoman musulman, nebucurându-se deci de „libertatea" din lumea creștină. Se cuvine remarcat și faptul că autorul anonim al cronicii nu comentează deloc evenimentul, înregistrând doar cu secretă bucurie felul în care a fost ofensat domnul.

---

[1] Petru cel Mare al Rusiei (1682–1725), aflat la Iași cu prilejul campaniei antiotomane din 1711.

[2] Gavril Ivanovici Golovkin, cancelarul Rusiei.

[3] Bătălia de la Zărnești, unde trupele otomane, tătare și muntene, împreună cu curuții lui Imre Thököly, au învins o armată austriacă.

Primirea unui mare sol polon de către domnul Moldovei Antioh Cantemir (1699)

Iară de iarnă, tot întru acel an, venit-au alt sol din Tara Leșească, mai mare, pe nume Lișcinschii, voievodul Poznvschii, ce era ginere hatmanului Iablanovschii, al căruia un fecior, pe nume Stanislav Lișcinschii, au ajuns de au fost crai în Tara Leșească [...].

Deci acel sol mare venea cu multă pohvală [falâ] și podoabe și cu mulți feciori de domni leșești. Și i-au ieșit Antioh-vodă înainte pe Bahlui, cale de un ceas, și așa tot alăturea au venit cu dânsul până la gazda lui. Și apoi, a doua zi, Antioh-vodă l-au poftit pe sol la curtea domnească, la cinste.

Deci acel sol se ținea pre [foarte] mare, după cum li se și cade să se ție, că n-au călcare de nimeni și sunt nelipsiți de cele trebuitoare, ce le trebuiesc, și nu știu pedeapsa sărăciei aceștii lumi, ca noi. Și i-au răspuns lui Antioh-vodă, de-i va ieși înainte să-l întâmpine la jumătate de scări a cerdacului, va veni la cinste, iar de nu-i va ieși înainte așa, nu va veni. Deci așa s-au așezat: să se scoboare Antioh-vodă până la trei scări și solul să se suie iar până la trei scări. Și la a șaptea scară, unde este jumătate, să se închine unul altuia; și așa, alăturea, să meargă până în casă. Și la băut tot o dată să bea amândoi [...].

Deci i-au făcut Antioh-vodă mare cinste solului, și au purces după aceea solul de s-au dus la Țarigrad, pentru întărirea păcii, pentru ca să fie pace veșnică leșii cu turcii.

(Neculce, p. 405–407)

Nota Bene: De observat felul cum Neculce, altfel partizan al unei domnii puternice și adept al familiei Cantemireștilor, aprobă faptul că solul polon, prin insistența sa ca domnul să coboare la jumătatea scării, marca simbolic inferioritatea domnului Moldovei în raport cu ceilalți suverani europeni.

Genealogia ca formă de consolidare a legitimității politice — exemplul Mavrocordaților

A. Vița prea luminatului neam al prea înălțatului și milostivului domn Io Nicolae Alexandru voevod prea bunul stăpânitorul Țării Rumânești[1], care se trage din Alexandru vodă cel Bun.

Alexandru vodă cel Bun, care a fost trimis și sol la soborul de la Florența[2] și a avut fiu pe Iliaș vodă. Iliaș vodă a avut fiu pe Alexandru vodă. Alexandru vodă, fiul lui Iliaș vodă, a avut fiu pe Bogdan vodă. Bogdan vodă a avut fiu pe Ștefan vodă cel Bun. Ștefan cel Bun a avut doi fii, pe Bogdan vodă și pe Petru vodă Rareș. Bogdan vodă feciori a avut, iar nepoți n-a avut. Iar Petru vodă Rareș a avut fiu pe Iliaș vodă. Iliaș vodă a avut fiu pe Alexandru vodă, pe moșul despre mumă al prea luminatului domn Nicolae Alexandru vodă; căci Alexandru vodă a avut fiică pe doamna Casandra. Doamna Casandra a avut fiică pe măria sa doamna Sultana. Măria sa doamna Sultana are fiu pe măria sa prea luminatul și înălțatul domnul nostru Io Nicolae Alexandru voevod, pre carele l-a încoronat prea puternicul D-zeu cu soarta domniei în țara Moldovei în două rânduri și aicea în Țara Rumânească așijderea.

---

[1] Nicolae Mavrocordat, domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) și Țării Românești (1715–1716, 1719–1730).

[2] Eroare: atunci când a avut loc conciliul de la Ferrara–Florența (1438–1445) Alexandru cel Bun nu mai era în viață. De altfel, textul lui Radu Popescu mai cuprinde și alte erori factuale – de exemplu, Bogdan al II-lea nu era fiul lui Alexăndrel, ci al lui Alexandru cel Bun – care arată nivelul precar al cunoștințelor pe care cronicarii secolului al XVIII-lea le aveau despre realitățile secolului al XV-lea.

Dumnezeu cel milostiv să-i adauge anii vieții măriei sale până la adânci bătrâneți întru îndelungată stăpânire.

(Radu Popescu, p. 215)

B. Radul-vodă[1] făcând nuntă cu fiul său Alexandru-vodă[2], domnul muntenesc, au luat pe fata lui Scarlat cel bogat de la Țarigrad. Care se pomenește într-alt rând mai sus, că a ținut Scarlat fata lui Iliaș-vodă cel turcit[3]. Și având fata lui Scarlat albeață pe un ochi, n-a avut viață bună cu Alexandru-vodă. Și a trimis Scarlat firman împărătesc de și-a luat fata de după Alexandru-vodă, de au dus-o la Țarigrad, și a dat-o după un grammatic, anume Mavrocordat. Și acel Mavrocordat a făcut pe Alexandru Exaporitul[4], și Alexandru Exaporitul a făcut pe Nicolae-vodă, și Nicolae-vodă a făcut pe Constantin-vodă, care a fost domn aici la noi în Moldova, în anii de la zidirea lumii 7242 [1734], care se trage de pre strămoașă-sa neam din domnii cei vechi moldovenești.

(Neculce, p. 176)

Nota Bene: Dincolo de nepotrivirile de amănunt dintre cei doi cronicari, este semnificativ faptul că amândoi au trebuit să includă în cronicile lor pasaje care să justifice drepturile la domnie ale Mavrocordaților.

Biserica și problemele religioase

Confruntarea dintre catolocism și ortodoxie — soarta unui episcopat ortodox după căderea Constantinopolului (1205)

Inocențiu episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, către venerabilul frate arhiepiscopul de Calocea, mântuire și binecuvântare apostolică. Am fost înștiințați din partea ta că pe pământul fiilor cnezului Bela[5] se află un oarecare episcopat pe care, cum nu e supus nici unei mitropolii, vrei să-l aduci la ascultarea scaunului apostolic și să-l așezi sub jurisdicția bisericii din Calocea, dacă noi îți dăm învoirea noastră în această privință. Iar noi, încuviințând dorința ta, pe cât putem, cu ajutorul domnului, îți îngăduim prin autoritatea scrisorii de față ca, în cazul că cele de mai sus sunt adevărate, să ai voie să aduci acel episcopat la ascultarea scaunului apostolic și să-l așezi sub atârnarea bisericii din Calocea. Totuși să fii cu multă băgare de seamă ca acel episcopat să nu fie cumva supus bisericii din Constantinopol, deoarece, întrucât această biserică din Constantinopol s-a reîntors de curând la unitatea scaunului apostolic, nu vrem s-o lipsim de dreptul ei. Dat în a cincea zi înainte de nonele lui Mai [3 mai].

(*DIR, C.*, I, p. 29)

Înființarea Mitropoliei Ungrovlahiei (1359)

Cel de prea bun neam, marele voievod și domn a toată Ungrovlahia, întru Duhul Sfânt prea adevăratului fiu al smereniei noastre, domnul Alexandru[6], împins de un gând cucernic și

1 Radu Mihnea, domn al Țării Românești (1611–1616, 1620–1623) și al Moldovei (1616–1619, 1623–1626).
2 Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623–1627).
3 Ilias Rareș, domn al Moldovei în anii 1546–1551.
4 Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1633-1709) a fost timp de trei decenii mare dragoman al Porții.
5 Zonă neidentificată cu precizie.
6 Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I, domnul Țării Românești (numită Ungrovlahia în documentul patriarhului) între 1352–1364.

arătând multă dragoste și supunere și ascultare către sfânta a lui Dumnezeu catolicească și apostolicească Biserică, a cerut nu odată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale și s-a rugat de smerenia noastră și de dumnezeiescul și sfințitul sinod de lângă dânsa, ca să fie de acum și în viitor întreaga lui stăpânire și cârmuire sub jurisdicția și conducerea preasfintei mari Biserici a lui Dumnezeu, cea de sub păstoria noastră și să primească un arhiereu hirotonisit de smerenia noastră și făcând parte din dumnezeiescul și sfințitul sinod și sa-l aibă pe acesta ca legiuit păstor a toată Ungrovlahia spre binecuvântarea și duhovnicească alcătuire a sa și a fiilor săi și a toată domnia sa.

Pentru aceea a și chemat acum câtva timp pe apropiatul său, preasfințitul mitropolit de Vicina, prea cinstit, întru Domnul iubit frate și împreună liturghisitor al smereniei noastre, chir Iachint și a primit cu cea mai mare bucurie binecuvântarea sa și i-a arătat cuvenita supunere și cucernicie și a cerut cu mare rugăminte, ca deocamdată să se strămute acest preasfințit mitropolit de Vicina, care se arată a fi foarte bine primit de un asemenea mare voievod, în Biserica a toată Ungrovlahia, iar după moartea acestui mitropolit al Vicinei să se aleagă altul și hirotonisit de preasfânta noastră mare Biserică a lui Hristos, să-i fie trimis acolo ca păstor și arhiereu legiuit a toată Ungrovlahia....

Să fie deci de aci încolo, în toată vremea, zisul preasfințit mitropolit a toată Ungrovlahia, preacinstit întru Domnul iubit al nostru frate și împreună liturghisitor, împărtășindu-se și bucurându-se, ca și de scaunul și numele acesteia, tot așa și de înscăunarea din partea sfințitului sinod, ca un legiuit arhiereu restabilit în zisa preasfântă mitropolie a Ungrovlahiei, după rânduiala și tipicul bisericesc, întărind pe citeți din toată eparhia și enoria lui, ridicând în treaptă ipodiaconi și diaconi și hirotonind preoți, luând pe mâna sa și toate drepturile, din orice parte ar fi, care o privesc...

(*DIR, B, veacul XIII–XV*, p. 13–14)

Confesiune și statut social în Transilvania — 1366

Ludovic, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei [...] prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, deoarece toți nobilii țării noastre Transilvania, credincioșii noștri, sufereau zi de zi nenumărate neajunsuri din pricina semeției viclenii a tot felul de făcători de rele, mai ales români, aflători în acea țară a noastră, și din pricina felului lor de a fi și de a se purta fără astâmpăr, de aceea din plinătatea puterii noastre regești și din osebita noastră milostivire, am dat acestor nobili credincioși ai noștri și ai țării noastre Transilvania, pentru a stârpi și a nimici din pomenita țară pe făcătorii de rele de orice neam, mai ales pe români, acest drept, ca orice om ce va fi învinovățit în chip învederat de furt sau tâlhărie sau altă faptă nelegiuită, chiar de n-ar fi fost prins asupra faptului, atunci când e învinovățit, să poată fi dat morții de partea potrivnică, potrivit legii, cu mărturia a cincizeci de nobili, dacă învinuitul este nobil, și cu mărturia a cincizeci de oameni de rând dacă învinovățitul este om de rând. Acela însă care va fi prins pe față că a făptuit vreuna din nelegiuirile de mai sus, să poată fi omorât de potrivnicul său, potrivit legii, sub mărturie a șapte oameni de o seamă cu el. Și dacă un român de rând va fi învinovățit sau prins pe față, să se poată face dovadă împotriva lui cu orice oameni de rând și, dimpotrivă, un român de rând să poată dovedi în chip legiuit pâra sa într-o

împrejurare asemănătoare, împotriva unui om de rând de alt neam, prin mărturia unor români de rând sau a altor oameni de rând; dacă însă un român de rând învinovățind pe un nobil de o nelegiuire făcută pe față, n-ar putea să-și dovedească pâra prin întregul număr de nobili cerut de lege, atunci să facă dovada cum poate, prin nobili sau prin cnezi sau prin oameni de rând sau români, până la numărul deplin de cincizeci de nobili, când fiecare cneaz, întărit în cneza-tul său printr-o scrisoare regească a noastră, să fie socotit ca un adevărat nobil, iar cneazul de rând să fie socotit ca un jude sătesc cu mărturia de un fertun[1], iar oamenii de rând sau românii să fie primiți la facerea pomenitei dovezi ca oameni cu mărturie de jumătate de fertun și în același fel să poată dovedi și un român de rând și pâra sa împotriva unui nobil pe care-l va fi prins pe față făptuind vreuna din aceste nelegiuiri. [...].

(*DIR, C*, XIII, p. 161–162)

Diversitatea practicilor religioase — mărturia lui Bartolomeu de Alverna (1379–1382)[2]

„Acestea sunt greșelile și ereziile schismaticilor și ereticilor sârbi, bulgari și valahi din regatul Ungariei"[3]

În primul rând, ei nu cred că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul, ca și grecii, dar nu cred în autoritatea doctorilor greci și vorbesc în mod confuz despre aceasta.

În al doilea rând, ei nu cred că sfânta Biserică catolică și apostolică este una și spun că fericitul Petru și urmașii săi nu sunt conducătorii creștinătății, ci fiecare apostol și patriarh există cu aceeași autoritate.

În al treilea rând, afirmă că fiecare om se poate mântui în ritul său, pentru că ar fi imposibil ca Dumnezeu să-i fi condamnat pe toți ceilalți oameni care nu sunt creștini.[4]

În al patrulea rând [...] fiecare plăsmuiește cuvintele după cum i se pare și în timp ce îl scufundă cu capul în apă pe cel care este botezat, unul citește: Fericiților cărora [...], altul: Stropește-mă[5], un altul citește: Cât timp vei fi botezat îl vei purta pe Hristos, iar altul spune de trei ori: Aleluia, altul: Se botează robul lui Dumnezeu cu numele sfântului Petru sau Dumitru, după cum vrea să aibă numele. Și cu greu vei găsi din douăzeci de preoți, doi, care

---

1 Mărturie de mică valoare, un fertun reprezenta ¼ dintr-o marcă.

2 Bartolomeu de Alverna (1367–1407) vicar al Bosniei, subdiviziune a ordinului franciscan care cuprindea regiunile Bosnia, Ozora, Macva, banatul de Vidin și banatul Timișoarei, locuite majoritar de populații ortodoxe : bosniaci, sârbi, bulgari și români. Lucrările, multe cu caracter polemic, ale vicarului sunt izvoare de primă mână pentru cunoașterea metodelor și a mijloacelor de convertire a populațiilor ortodoxe la catolicism, acțiune în care ordinul franciscan a fost susținut de regele Ungariei Ludovic I de Anjou, ca și pentru surprinderea unor realități concrete privind viața religioasă a popoarelor respective.

3 Lucrarea, împreună cu alte două scrieri importante ale lui Bartolomeu de Alverna, a fost publicată abia în 1962. Pentru detalii, vezi studiile fundamentale ale lui Șerban Papacostea, *Întregiri la cunoașterea vieții bisericești a românilor în evul mediu (secolul XIV)*, în volumul aceluiași *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 205–221 și *Întemeierea Țării Românești și a Moldovei și românii din Transilvania: un nou izvor*, în același volum, p. 76–96.

4 Misionarul franciscan foloseste termenul cu sensul de catolic.

5 Cu sensul: sfințește-mă.

să boteze la fel, ci fiecare se crede deasupra celorlalți. Și fac atâtea scamatorii asupra celui care urmează a fi botezat încât este îngrozitor de știut sau de văzut pentru înțelegerea unui creștin. [...]

(Dionisius Lasic, O.F.M., *Fr. Bartholomaei de Alverna, Vicarii Bosniae 1367–1407, quaedam scripta hucusque inedita*, „Archivum Francescanum Historicum", LV, 1962, 1–2, p. 66–68)

Introducerea reformei lutherane în Transilvania — Johannes Honterus, *Cartea Reformei* (1543)[1]

Noi nu schimbăm nimic din ceea ce a păstrat biserica primelor timpuri, afară de faptul că, după citirea Epistolei, uneori folosim cântece bisericești germane, alteori și din celelalte, potrivit obiceiurilor, dacă ele nu contravin Bibliei [...][2]

[...] Am întemeiat pretutindeni din banii obștei școli care până acum, datorită vitregiei vremurilor, ca și prin delăsare, au fost devastate sau a fost aproape cu totul în paragină. Dar pentru ca răul acesta să nu se mai întindă la noi, am avut – pe cât ne-a stat în puteri – o grijă deosebită față de tineretul aplecat spre învățătură... La acestea se mai adaugă și faptul că în toate localitățile ținutului s-au clădit școli corespunzătoare, s-au numit rectori potriviți și s-au dat salarii pe măsură [...] Și dacă vrem să recunoaștem cinstit, ar fi mai nimerit pentru toată obștea să fie folosite pentru întreținerea săracilor veniturile congregațiilor și ale ctitoriilor religioase care nu aduc folos, legatele nechibzuite înscrise în unele testamente, proprietățile unor mănăstiri pustii, precum și contribuțiile breslelor care fără rost au fost irosite pentru lumânări la prânzurile orbilor și alte asemenea.[3]

(*Gernot Nussbacher*, Johannes Honterus. *Viața și opera sa în imagini*, Brașov, 1999, p. 73)

Pătrunderea Reformei la românii din Transilvania (1567)

Ioan al doilea, prin mila lui Dumnezeu rege ales al Ungariei, Dalmației, Croației etc. tuturor credincioșilor noștri [...] Înțelegem din vestea în care se plânge credinciosul nostru popa Gheorghe, episcopul bisericilor românești[4], că ar fi mulți popi și călugări români îndrăzneți, care nu ar voi să se pună împotriva greșelii dinainte a întunecimii papei și să se întoarcă la dreptatea Evangheliei și la știința curată, împotriva hotărârii și a poruncii țării noastre[5] și care nu vor să facă slujba bisericească în românește, pe limba tuturor, ci în limba străină sârbească. Voind, după hotărârea țării, să silim pe neascultătorii aceștia de popi români, să-i silim să

[1] Johannes Honterus (1498–1549), umanist și reformator din Brașov. Pornind de la regulamentul bisericesc din Wittenberg, Honterus a elaborat principiile care au stat la baza introducerii luteranismului la sașii din Transilvania. Introducerea limbii germane în serviciul divin, împărtășania sub ambele forme, cu pâine și cu vin, ieșirea de sub obediența papei și ridicarea poporului prin învățătură vor sta la baza organizării bisericii lutherane din Transilvania.

[2] Pentru reformatorii protestanți Biblia singură era izvorul organizării Bisericii creștine. Din acest motiv, Biserica lutherană mai este numită și Biserica Evanghelică.

[3] Secularizarea averilor mănăstirilor catolice va fi unul dintre obiectivele reformatorilor de toate nuanțele.

[4] Gheorghe de Sângeorz, a fost numit de regele Ioan Sigismund superintendent al bisericilor românești pentru introducerea Reformei în rândul populației românești din Transilvania.

[5] Adică a stărilor privilegiate.

propovăduiască Cuvântul lui Dumnezeu în adevărata limba lor românească, după rânduiala acestui popă Gheorghe, vă poruncim cu tărie prin această scrisoare să-i siliți la ceea ce vrea popa Gheorghe și să-i fiți lui sau oamenilor lui într-ajutor [...]

(N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 386–387; traducere românească cu unele modificări)

Reglementarea situației bisericești din Transilvania în *Approbatae Constitutiones* (1653)

Partea I, titlul I, articolul II.

Cele patru religii recepte, potrivit hotărârilor convenite obișnuite ale țării[1], și de acum înainte să fie menținute în perpetuu ca recepte, după pilda lăudabilă a predecesorilor noștri, de fericită memorie, deoarece este cerută și de menținerea comună a patriei, de asemenea de constituțiile țării și de uniunile care au avut loc în câteva rânduri. Acestor religii recepte și anume: Evanghelică reformată (în limba vulgară Calvină), Luterană sau Augustană, Romano-Catolică, Unitariană sau Antitrinitară, să li se permită și de acum înainte liberul exercițiu în locurile obișnuite conform legilor țării.

Articolul III.

În afară de cele patru religii recepte, în normele de credință și de religie, nici oameni privați de orice stare și nici adunări să nu îndrăznească să introducă sau să facă vreo înnoire sau sciziune, sub pedeapsa vinei de infidelitate...

Articolul IV

Iudaismul, din timpurile vechi începând, nu numai că nu a fost socotit printre cele patru religii recepte, ci din contra a fost interzis prin legile publice ale țării sub sancțiunea unor pedepse severe [...] se hotărăște să fie de acum înainte în perpetuu pedepsiți ca aceia, precum și celor ce urmează să se aplice aceeași pedeapsă în puterea acelorași articole și a a acelor prezente [...]

Titlul al III-lea

Despre confirmarea excluderii iezuiților și despre favorizatorii acelora

Articolul I

Cu mult timp înainte, ordinul iezuit a fost exclus și proscris pentru totdeauna din această țară și a fost privat de stăpânirea bunurilor denumite cu orice titlu, de asemenea și favorizatorii acestora; dându-se libertate tuturor ordinelor că dacă ar îndrăzni să intre în țară împotriva hotărârilor, să fie urmăriți pretutindeni și să se facă pradă tuturor bunurilor lor și niciodată în această țară să nu se audă de acest ordin și nici să nu fie admis în nici o vreme și din nici un punct de vedere, după cum între ele s-a amintit mai clar despre aceasta în special în articolele din anii 1588, 1607, 1610; iar acum, din aceleași motive, confirmându-se acele articole, s-a hotărât din nou ca ordinul iezuit și cei care urmează acest ordin să fie excluși pentru totdeauna în modul descris mai sus...

[1] Statutul diferitelor culte religioase din Transilvania a fost precizat în mod treptat, după numeroase decizii ale Dietei din anii 1564, 1572, 1581, 1588, 1595, 1600, 1607, 1608, 1630, sintetizate în *Approbatae* și menținute apoi până în secolul al XIX-lea. Au fost recunoscute doar bisericile stărilor privilegiate, religia ortodoxă fiind doar tolerată.

Titlul al VIII-lea

Despre preoții valahi

Articolul I

Deși neamul valahilor nu a fost socotit în această țară nici între stări și nici între religii, nefiind între religiile recepte, cu toate acestea, pentru folosul țării, atâta vreme cât sunt tolerați, ordinele bisericești valahe să se supună la această [rânduială]:

1. Să-și ceară episcopul de la principe, unul pe care preoții valahi îl socotesc apt prin aprecierea lor unanimă pe care, dacă principii îl socotesc a fi demn, să-l întărească potrivit condițiilor și modurilor atât al fidelității față de principe, cât și a binelui țării și pentru alte cauze necesare.

2. Episcopii, protopopii și preoții valahi, în timpul vizitațiilor să nu se amestece în serviciul slujbașilor laici, să nu stoarcă sărăcimea, să nu administreze lucruri străine de biserică și să nu facă execuții în privința acestora, ci să-și viziteze numai preoții și diecii lor, bisericile, cimitirele și locurile de îngropăciune; atât unirea cât și despărțirea persoanelor ce se căsătoresc, serviciile bisericești după ritul lor; îndatoririle eccleziastice și alte treburi asemănătoare, care privesc numai funcția și starea lor, în toate acestea să se acomodeze hotărârilor țării și să nu se amestece în pedepsiri și în amendări laice.

Articolul II

Preoții valahi care vin din alte țări să fie obligați să se înfățișeze protopopului; iar aceștia, ei înșiși sau prin episcopul lor, să fie obligați să-i aducă pentru cercetare înaintea slujbașilor din acele comitate, scaune sau cetăți mai apropiate, care cercetându-i, dacă constată un astfel de caz, să fie ținuți conform obligațiilor să raporteze principelui.

Articolul III.

Pentru ca proprietatea moșierilor să nu fie periclitată și mai mult în viitor, preoții valahi să fie obligați anual să dea un anumit onorariu, dar numai ceea ce se cuvine în raport cu starea și valoarea lor; în care privință dacă moșierul ar avea dorințe imposibile față de ei, adresându-se județului, să-l limiteze conștiincios, căutând nu atât folosul acestuia, cât mai ales menținerea ordinei succesorale.

Pe fiii preoților valahi, dacă nu sunt preoți, imediat ce se căsătoresc sau își câștigă singuri existența, să-i pretindă înapoi la fel ca pe ceilalți iobagi; mai mult, dacă sunt copii sau în general flăcăi neînsurați, oriunde s-ar găsi împreună cu tatăl lor să-i poată prinde și să-i poată lua sub garanție; dacă sunt fără tatăl lor, să-i poată pretinde înapoi, orice vârstă ar avea.

(*Aprobatele*, p. 47, 49, 52–53, 58–59)

V. LUMEA RURALĂ ȘI LUMEA URBANĂ ÎN EVUL MEDIU

Societatea românească din Transilvania — statutele Țării Făgărașului (1508)

Noi Ioan Bornemisza, castelanul acestei cetăți a Budei și sfetnic al maiestății regale, încredințăm amintirii tuturor că onorabilul Paul Tomori, castelanul cetății noastre Făgăraș, văzând greutățile boierilor și tuturor celorlalți români ai noștri din districtul și pertinențele zisei cetăți a noastre Făgăraș, de care sufereau în strângerea gloabelor obișnuite din vechime datorită înmulțirii hoților, și adesea fiind chiar apăsați de diferite gloabe neobișnuite ale castelanilor de dinainte, din cauza cărora acel district și pertinențe ale acelei cetăți nu se puteau reface, acel Paul, împreună cu boierii și cu toți românii din acel district Făgăraș, a făcut următoarea rânduială și reglementare, cuprinsă în articolele mai jos scrise, ca prin reducerea și micșorarea gloabelor și sarcinilor acel district al cetății noastre Făgăraș și pertinențele sale să fie împodobite cu mulțimea locuitorilor.

Iar primul articol este că până acum toți boierii găsiți vinovați prin judecată într-o cauză și condamnați la răscumpărarea crimei (*humagio hominis*), juzii și castelanii pretindeau mereu de la ei 66 de florini; de aceea a fost rânduit ca de acum boierii condamnați la răscumpărare să plătească castelanilor sau slujbașilor sus-ziși doar 33 de florini, sau cât vor putea să convină cu aceștia mai puțin de cei 33 de florini, dar nu mai mult.

La românii de rând era obiceiul înainte ca cei condamnați de juzi la răscumpărarea crimei să plătească 33 de florini. Așadar, acum a fost rânduit ca astfel de săteni care au fost condamnați prin judecată să plătească doar 25 de florini sau mai puțin de 25 de florini dacă pot și vor să se înțeleagă. [...]

Dacă boierul se întâmplă să moară fără a avea moștenitori, atunci mai întâi se dă soției a treia parte din bunurile mobile, iar celelalte două părți rămân stăpânului, împreună cu cele de moștenire din care nu împarte cu nimeni.

Dacă cineva nu are [moștenitori] masculini ci doar fiică, atunci fiica moștenește toate bunurile mobile, iar din eredități e scoasă a patra parte de fiică, urmându-se o astfel de rânduială după aprecierea [moștenirii] că se dă fiicei pentru fiecare sesie locuită 12 denari, pentru cele pustii câte șase denari, iar pentru cele pustii și lipsite de construcții trei denari. Dacă are frați de împărțeală, acela sau aceia o vor compensa pe fată și vor răscumpăra moștenirile cu aceeași socoteală pentru ei, în cazul în care nu are frați de împărțeală, ceea ce se întâmplă rar sau deloc, stăpânul pământului poate să o excludă pe fată, pe lângă această compensare, de la aceste moșteniri, chiar dacă fata a fost măritată înainte de moartea tatălui său, fără să-i poată lua nimic din bunurile mobile. Dar rămâne numai în seama stăpânului pământului dacă să fie exclusă, pe lângă compensarea amintită, căci după legea românilor femeile la eredități nu au drept de moștenire în afară de porțiunile soților, după cum s-a spus adesea.

Cine vrea să-și prefacă fiica sau fiicele în moștenitori bărbătești, trebuie să aibă mai întâi carte în deplină putere de la stăpânul pământului și apoi de la jurați, întărită cu sigiliu, și astfel eredițățile pot să-i rămână aceleia ca bărbat. [...]

(Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria. Documente con-*

temporane, I, 1508–1820, București, 1921, p. 243–246)

Nota Bene: Statutele Țării Făgărașului reprezintă cea mai veche consemnare în scris consuetudinar al acestei „țări" medievale românești. Consemnarea, cu schimburile consemnate în text, a fost făcută în contextul revoltei boierilor făgărășeni care doreau readucerea „țării" sub stăpânirea domnilor munteni, așa cum fusese în secolul precedent.

Felul de viață al țăranilor din Oltenia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea — relatarea ofițerului Friedrich Schwanz von Springfels

XII. *Despre îndeletniciri, felul de viață și comerț*

Din acestea se poate ușor înțelege care este îndeletnicirea locuitorilor de aici din țară, anume plugăria și îngrijirea viilor, creșterea vitelor și a albinelor. Tot din aceasta constă și negoțul lor în cea mai mare măsură, adică din cai, oi, vite, miere, ceară, unt, vin, lână, pește, și porci, pe care îi mână cu droaia din Transilvania. Ca meseriași, găsești doar puțini cizmari și croitori, cât și blănari. Maiștri meșteșugari nu sunt deloc, decât doar dacă am vrea să socotim astfel pe țiganii care îndestulează toată țara cu munca lor de fierari și lăcătuși.

În ce privește felul lor de viață, ei nu sunt greu de mulțumit cu mâncarea, grâu, carne, pește, vânat se pot avea din belșug, dar la gătit nu se pricep. Apoi și multele posturi condamnă pe bieții români, de cele mai multe ori, la usturoi, ceapă și supă de varză, pâine se mănâncă de asemenea puțină, căci boierii înșiși și toți cei care sunt mai de seamă, întrebuințează în locul ei azimă, adică un aluat de făină de grâu cea mai bună și cea mai albă, copt în spuză, iar cei de rând un aluat din făină de mei sau chiar mămăligă, adică o fiertură vârtoasă de făină de păpușoi fiartă cu apă într-o tingire, putând apoi fi tăiat cu cuțitul. Dar pe de altă parte, vinul bun și mult trebuie să suplinească într-o oarecare măsură acest cusur.

XIII. *Despre portul și îmbrăcămintea lor*

Portul și îmbrăcămintea celor mai de seamă este asemănător cu acela al polonilor, dar nu în ceea ce privește pe al femeilor [...]. Țăranii merg vara îmbrăcați cu o cămașă pe care ei o lasă să atârne peste iți; își încing trupul cu o cingătoare îngustă, iar în locul cizmelor polone poartă opinci croite din piele netăbăcită de porc sau de vită, pe care ei le leagă meșteșugit de picior cu nojițe și le numesc opinci „Opintsch".

Iarna își acoperă capul cu căciuli păroase de blană de miel și trupul cu cojoace lungi de blană de oaie care au blana pe dinafară și care atârnă până la glezne; își înfășoară picioarele cu multe obiele, pe care ei le leagă cu multe nojițe împletite până deasupra piciorului.

XV. *Despre locuințele lor*

Locuințele lor erau odinioară mai mult sub pământ, pe acestea ei le numesc bordeie, dar după ce Excelența sa domnul general comandant a poruncit să fie clădite case, ei au început să locuiască în case deasupra pământului.

Printre mănăstirile lor se află unele mari și destul de bine clădite; odăile de sus ca și cele de jos sunt boltite. Dintre casele stăpânirii sau ale boierilor se găsesc puține bune afară de hanul de la Craiova și de palatul domnului Constantin la Brâncoveni, unde se află casa lui de baștină.

(*Călători,* IX, București, 1997, p. 67–68)

Moravurile moldovenilor în viziunea lui Dimitre Cantemir

Având a descrie moravurile moldovenilor, subiect de altminteri necunoscut vreunuia sau doar câtorva dintre străini, iubirea de țară mă îndeamnă și-mi poruncește să laud neamul în care m-am născut și să pun în bună lumină pe locuitorii acestui pământ de unde mă trag; pe de altă parte, iubirea de adevăr se opune și mă împiedică a lăuda lucruri pe care dreapta judecată mă îndeamnă să le critic. Cred că este mai bine pentru țară să fie puse deschis sub ochii locuitorilor ei mulțimea de păcate pe care le au decât să se lase înșelați prin lingușiri amăgitoare și prin dezvinovățiri iscusite, și astfel să fie încredințați că tot ce fac ei fac bine, în vreme ce toată lumea care are moravuri mai ales critică asemenea purtări.

Învins de argumentele acestei iubiri de adevăr, mărturisesc sincer că, în afară de credința ortodoxă și de ospitalitate, cu greu am putea găsi printre moravurile moldovenilor ce să lăudăm pe bună dreptate. Toate viițiile care se întâlnesc la ceilalți oameni stăpânesc și pe moldoveni, dacă nu totdeauna în mai mare măsură, cu siguranță însă nu în mai mică; calitățile lor, dimpotrivă, sunt rare și, cum sunt lipsiți atât de o bună învățătură cât și de exercițiul virtuților, cu greu vei găsi un om care să strălucească prin virtuți față de ceilalți, afară doar dacă l-a ajutat o fericită înzestrare din naștere. Îngâmfarea le este mamă și trufia soră; dacă un moldovean are un cal de soi și arme mai de fală, crede că nimeni nu-l întrece, nu se va da în lături să se lupte nici cu Dumnezeu, dacă e nevoie.[...]

Sunt glumeți și veseli, iar inima nu o au prea departe de gură, dar așa cum uită lesne dușmăniile, tot astfel nu păstrează prea mult prieteniile. De beție nici nu se dau în lături, nici nu se prăpădesc după ea; plăcerea lor cea mare este totuși să întindă mese de la a șasea oră din zi până la trei noaptea, uneori chiar până în zorii zilei, și să se îndoape cu vin până ce varsă. Totuși nu fac asta în fiecare zi, ci numai în zilele de sărbătoare sau pe timp urât de iarnă, când frigul închide pe locuitori între pereții odăilor și-i îndeamnă să-și încălzească mădularele cu vin. [...]

Trag foarte bine cu săgeata, știu să arunce chiar și sulița, dar treabă mai bună au făcut totdeauna cu sabia; de pușcă nu se folosesc decât vânătorii, căci socotesc că nu este lucru de cinste să întrebuințeze împotriva dușmanului o armă la folosirea căreia nu se cere nici un fel de îndemânare și nici o vitejie. La primul lor atac se arată totdeauna foarte aprigi, la al doilea mai moi, respinși și de astă dată, rareori îndrăznesc să atace și a treia oară. Totuși au învățat de la tătari să se întoarcă din fugă și cu acest meșteșug nu o dată au smuls victoria dușmanului învingător. [...]

Nu cunosc nici un fel de măsură: când le merge bine, se îngâmfă; când le merge rău, se descurajează. La prima vedere nimic nu le pare greu; dacă se ivește cea mai mică greutate, se tulbură, nu știu ce să facă și în sfârșit, dacă văd că încercările lor sunt zadarnice, sunt cuprinși de căință, târzie însă, de ce-au făcut. [...]

Adulterele sunt rare la ei, dar tinerii socotesc că nu e de rușine, ci de laudă ca, până se căsătoresc, să facă dragoste într-ascuns, ca și cum ar fi dezlegați de orice lege. [...]

Totuși trebuie să fie lăudată și ridicată tot timpul în slăvi ospitalitatea pe care o arată străinilor și drumeților. Într-adevăr, cu toate că sunt foarte săraci din pricina vecinătății cu

[1] Unitate administrativ-teritorială.

tătarii, totuși nu refuză niciodată oaspetelui pâine și găzduire, hrănindu-l și pe el și caii lui timp de trei zile fără nici o plată. [...]

La ei [în Moldova de Sus] furturile sunt puține sau nu sunt deloc, față de domn s-au dovedit totdeauna credincioși și dacă și pe ei i-au muncit unele dihonii lăuntrice, focul n-a pornit de nicăieri decât de la boierii din Moldova de jos. Își păstrează curățenia trupească și moravurile frumoase chiar și înainte de căsătorie, ceea ce rar vei găsi la moldovenii din Țara de Jos. Sunt mai pricepuți decât ceilalți la conducerea trebilor obștești își îngrijesc mai bine avutul, îndeplinesc poruncile ce li se dau cu cea mai mare râvnă, dar față de oaspeți sunt cu mult mai socotiți decât locuitorii din Moldova de Jos.

(Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Academiei, București, 1973, p. 309–313)

„Populaționismul" secolului al XVIII-lea — ordin al guberniului Transilvaniei din 3 martie 1770

„Deoarece Majestatea Sa Preasfântă [...] a considerat că, astfel ca și altor țări, chiar și în acest Mare Principat, fericirea [...] într-aceea mai ales este așezată și constă în poporul care abundă, care cultivă ogoarele și împlinește multe și diferite [sarcini pentru stat].

[...] prin rezoluția regală binevoitoare din 5 decembrie 1767, următoarea modificare s-a petrecut, ca pedeapsa de carceră pe 5 și 10 ani — extinsă pentru toți emigranții, nediscriminat, dacă pot fi prinși — totuși să fie restrânsă numai la corifeii și la șefii fugarilor; [...]

3. Preoților, după capul cărora plebea valahă ascultă mai mult, să le fie impus să oprească poporul de la fugă în orice fel posibil, și să avertizeze pe cei ce au intenția să plece și să ia măsuri ca pe cei care au gânduri de plecare să îi denunțe. Pentru care denunț însă, atât suszișilor preoți, cât și altor denunțători de orice fel, li se promite o anumită răsplată, proporționată sau un premiu sau o remunerație, guberniul stabilind ca această plată să constea într-un galben sau cinci sau 6 florini, după situație. Care să nu fie totuși plătite înainte, decât după ce realitatea a fost descoperită cu indicii foarte certe, că nu este un denunț fals.

4. [...] este destul de greu ca cineva cu domiciliu, cu familia și cu celelalte bunuri prevăzute, astfel să se poate sustrage încât ceilalți colocuitori ai acelui sat n-ar putea să vadă câteva indicii ale fugii intenționate [...] Deci ca remediu contra acestor fugi, pentru viitor, Majestatea Sa Preasfântă a hotărât că, dacă se întâmplă ca cineva domiciliat dintr-un sat să fugă pe ascuns, taxa capului acelui fugar să fie plătită timp de cinci ani ca amendă de acel sat, din care fugarul a plecat, dacă nu se poate demonstra cu certificat autentic de la acel loc sau plasă[1] oficială, că fugarul și-a stabilit reședința în țările Majestății Sale sau din întâmplare acel fugar, în curând după ce a fugit, vine din nou să se așeze. În cazul taxei capului unui astfel de fugar, în fiecare an trebuie introdus în tabele și trebuie să fie dată satelor cu precizarea că se plătește de ei și să știe fiecare pentru ce acest adaos trebuie plătit anual.

5. În sfârșit, cum unora lipsa de rodnicie a terenurilor le va inspira intenția de fugă, binevoitor Majestatea Sa a poruncit ca, pentru creșterea rodniciei terenurilor, comunitățile sătești să dispună în viitor, unde acest lucru este posibil, împărțirea terenurilor în trei asolamente. [...]

[1] Stăpâni feudali.

Au mai rămas totuși, deoarece între alte surse ale emigrației, două sunt menționate în actele mai vechi și mai recente, din care decurge acest rău, că sunteți avizați să vă opuneți lor. Unul este bunul plac al unor domni de pământ[1], orientat spre obținerea cât mai mare a robotelor și a altor prestații ilicite. Celălalt însă este sărăcia generală a locuitorilor contribuabili, care este declarată de unii drept motiv al fugii.

(Arhivele Naționale Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, doc. 109/1770, f. 1–4)

Ordine ale guberniului Transilvaniei privind introducerea culturii cartofului

A. Toți și fiecare din locuitorii acestui Mare Principat pe care îi privește acest fel de economie rurală, sunt cu hotărâre îndemnați să-și aplece sufletul mai mult să exercite agricultura, din care pot să-și adune o provizie de cereale mai bogată, și încă în afară de felurile obișnuite de cereale să se străduiască să însămânțeze astfel de fructe și legume, care mai rar se întâmplă să nu rodească [...]. În care scop așa-zisele „poame de pământ", numite popular „mere de pământ" sau „fructe de sol", care în alte părți sunt în folosință însemnată și se constată o mare creștere a lucrărilor gospodărești, va trebui recomandat locuitorilor înstăriți să cultive locurile sterile cu ele.

(Arhivele Naționale Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului Brașov, doc. 303/1767)

B. Deoarece prin experiență s-a aflat că din poamele de pământ, numite și „mere de pământ", poate fi făcut și rachiu și un venit mai mare din acestea se obține mai ales în acele regiuni unde în mod obișnuit lipsa grâului se arată cu prisosință [...] a poruncit Prea Sfânta Sa Majestate [...] ca toți locuitorii acestui Mare Principat al Transilvaniei să fie îndemnați la mai sârguincioasa plantare și cultivare a poamelor acelora și să fie îndemnați să obțină din ele rachiul [...].

(Arhivele Naționale Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului Brașov, doc. 119/1769)

Brașovul — placa turnantă a comerțului dintre Țările Române (1368)

Vladislav, din mila lui Dumnezeu și a maiestății regești voievod transalpin și ban de Severin, prin cuprinsul scrisorii de față dăm de știre tuturor cărora se cuvine că [...] noi dorind întotdeauna să dăm ascultare poruncilor regești, am hotărât să hărăzim pe veci sus-zișilor orășeni și locuitori ai provinciei Brașov libertățile acestea: ca toți negustorii din Brașov și din districtul Brașovului, trecând spre țări străine, pe orice drum al Țării noastre Românești, afară de drumul Brăilei, vor fi datori să ne plătească pentru mărfurile lor numai de două ori tricesima și anume odată la ducere și a doua oară la întoarcere, așa fel încât la intrarea în țara noastră să ne plătească numai o dată tricesima, la Câmpulung sau în apropiere, și, după ce li se va pune acolo pecetea de către vameșul nostru, să treacă slobozi și nestânjeniți prin țara noastră. De asemenea, la întoarcere, să ne plătească tricesima la Dunăre și, după ce, din nou, li se va pune pecetea, să plece mai departe nestânjeniți prin țara noastră. Iar când acești negustori purced

[1] Cincul, Sighișoara, Rupea, Miercurea, Sebeș, Orăștie, Nocrich, Mediaș și Șeica.

cu mărfurile lor pe pomenita cale a Brăilei, spre țări străine, vor fi datori să ne plătească tricesima, la Câmpulung, nu la ducere, ci la întoarcere. Când însă acești negustori își vor vinde sau cumpăra mărfurile înlăuntrul țării noastre, atunci nu vor fi datori să ne plătească pentru acestea nici vamă, nici tricesima, decât la Câmpulung sau în apropiere, și nu tricesima ci numai dreapta vamă de demult. Pe lângă aceasta, scutim cu totul pe toți negustorii din Brașov și din districtul lui de vama noastră de la Slatina. Poruncim chiar ca nici unul dintre supușii noștri să nu poată și să nu se încumete a popri sau a stânjeni în vreun chip oarecare pe vreun negustor din Brașov sau din districtul lui, sub cuvântul unor datorii [pentru lucruri] date pe încredere [orașului] Brașov sau districtului Brașovului. [...]

(*DRH, D*, p. 87)

Statutele municipale ale sașilor (1586)

CARTEA I

TITLUL I

§ 1 *Despre alegerea autorității publice*

Sașii din Transilvania, în șapte orașe și două scaune[1], au fost privilegiați și eliberați și au primit puterea și dreptul de a alege dregătorii lor, judecătorii și administratorii orașelor (villicos). Astfel, anual după Crăciun, prin alegeri generale și libere cu participarea tuturor vor fi aleși un număr de jurați. După aceea ceilalți jurați vor fi aleși de către nou aleasa autoritate publică, potrivit obiceiului străvechi. Așa se va cădea să se aleagă persoane capabile și utile pentru comunitate, care după scurgerea anului, vor fi obligate să dea socoteală despre activitatea desfășurată în față onoratului consiliu. [...]

§ 7 *Când este necesar să se aplice dreptul imperial (roman)*

Ceea ce nu este cuprins în mod expres în acest scurt extras de legi, să se preia din vechile legi imperiale (romane), în măsura în care corespund situației actuale. [...]

CARTEA II

TITLUL I

§ 1 *Despre căsătorie*

Căsătoria este o unitate ordonată între un bărbat și o femeie, în scopul întemeierii unei relații conjugale între soți, pe toată viața.

§ 4 *Cine nu se poate căsători*

Persoane care trăiesc împreună cu părinții și copii, ambele rude de sânge sau provenind din adevărată cumnăție, nu se pot lua în căsătorie. Dacă aceștia se căsătoresc, ei comit un incest și trebuie expulzați din țară sau ținut.

§ 7 *Soțul și soția în cazul unor nenorociri să nu se despartă fără motive întemeiate*

În viață și societatea omenească nu există o fericire mai mare decât bărbatul și femeia, după ce s-au căsătorit potrivit legii, împart împreună fericirea și nenorocirea, dragostea și suferința. Dacă soțul își părăsește soția sau soția soțul, fără vină și cauză întemeiată, soțul

[1] Nagy Szabó Ferencz (1581–1659), provenind dintr-o familie înstărită din Târgu Mureș, a participat la multe din evenimentele politice și militare ale primei jumătăți a veacului al XVII-lea. Spre sfârșitul vieții s-a retras în orașul său natal și, pe baza însemnărilor făcute de-a lungul anilor, a scris Memorialul, un foarte important izvor istoric, scris de pe pozițiile orășenilor.

vinovat va primi a patra parte din lucruri sau partea corespunzătoare de bunuri.

§ 11 *Cât timp soțul părăsit trebuie să-și respecte obligația conjugală*

Atâta timp cât există știri sigure, că soțul aflat în străinătate trăiește, celălalt nu se poate căsători cu altul. Dacă nu se aude nimic despre el și este nesigur că mai trăiește sau nu, soțul aflat în țară să se comporte timp de șapte ani corect și să aștepte, iar după aceea se poate duce fără pedeapsă la un alt bărbat. [...]

CARTEA IV

TITLUL I

§ 1 *Judecățile publice sunt de două feluri*

Judecățile publice sunt *extraordinare* (numite în limba latină Capitalia) care aplică pedeapsa cu moartea, și cele ordinare care nu aplică pedeapsa cu moartea; ele dau pedepse ce privesc onoarea sau pedepsesc cu pedepse corporale și cu expulzarea din țară.

§ 2 *De ce judecățile sunt numite publice*

Ele sunt numite publice pentru că adesea este lăsat și i se permite oricui din popor [participarea] la execuția [pe care o pronunță] ca și la îndeplinirea și procesul lor; astfel de procese sunt cele de lesmajestate, adulterul și orice fel de prostituție rânduită de Legea Iulia de Majestatis; omorul și falsul stabilite și săvârșite potrivit Legii Cornelia. Pentru că este util și necesar ca păcatul săvârșit cu vină să fie scos la lumină, pedepsit și stârpit.

§ 4 *Pe o simplă bănuială să nu fie nimeni condamnat*

Pe o presupunere sau bănuială să nu se judece și să nu fie cei absenți condamnați pentru fapte (penale); pentru că este mai bine ca fapta să rămână un timp nepedepsită decât ca un nevinovat să fie pripit judecat și condamnat.

(Felix Sutschek, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania*, Stuttgart, 1997)

Averea cronicarului Nagy Szabó Ferencz (1613)[1]

În acest an, într-un răgaz liniștit, mi-am făcut socoteala; neînsemnatele mele bunuri erau astfel rânduite:

Miere curată .....aveam vase ...9 — nouă
Mied .....aveam vase.... 2 — două
Vin .....vase.....2 — două
Grâu, vedre mari .....nro. 65 — șaizeci și cinci
Ovăz, vedre .....nro. 20 — douăzeci
Cai .....nro. 3 — trei
Mânji .....nro. 2 — două
Vaci .....nro. 2 — două

---

[1] Georg Reicherstorffer, sas originar din regiunea Sibiului, a întreprins mai multe misiuni diplomatice în Moldova și Transilvania ca secretar regal și consilier al lui Ferdinand de Habsburg în contextul luptelor pentru stăpânirea Transilvaniei între regele amintit și Ioan Zapolya. Este autorul unei descrieri a Moldovei și Chorographia Transilvaniae, apărută la Viena în 1550.

[2] De fapt românii din Șcheii Brașovului.

[3] Biserica Neagră.

[4] moschei.

Junincă .....nro. 1 — una
Tătarii au mânat din Ulieș zece vite, vaci cornute..10 — zece
Scule de argint aveam:.....zece pahare de argint
Slănină .....nro. 10 — zece
Linguri bune, de argint .....nro. 5 — cinci
Una cingătoare, catarame mari .....nro. 2 — două
Am găsit dimpreună cu toate acestea...flor. 590 — cinci sute nouăzeci
Galbeni n-am avut nici unul, nici taleri.

Hainele mele și ale soției mele, cu spate și umeri căptușiți, șerauț frumoase, ca și fustele soției mele, pe lângă acestea, casa mea, viile mele erau bune și bune îmi erau și armele — slavă Domnului.

(*Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș* (1580–1658), ed. Ștefania Gáll Mihăilescu, București, 1993, p.163–164)

Nota Bene: Inventarele de avere permit cunoașterea stării materiale a oamenilor din trecut. În cazul acesta, se cuvine să fie observată componenta agricolă a averii unui orășean înstărit, ca și faptul că acesta nu a avut nici monede de aur (galbeni), nici monede mari de argint (taleri), argintul fiind păstrat în obiecte utilitare(pahare, linguri, catarame) sau în monede mărunte. De semnalat și absența cărților propietate personală.

Descrierea orașului Brașov de către Georg Reicherstorffer (1550)[1]

Corona sau Brașovul, oraș vestit prin mărfurile turcești, e așezat între munții cei mai frumoși și întărit bine cu ziduri, șanțuri și fortificații, are trei suburbii aflătoare pe trei văi deosebite, din care pe una o locuiesc bulgarii[2], pe cealaltă ungurii și pe a treia sașii. Aproape în fiecare cartier curg la vale pâraie nesecate născute din țâșnirea binefăcătoare a izvoarelor. Are în lung și în lat câmpiile cele mai netede, încinse de dealuri dese și de munți; este despărțit de Țara Românească de munți foarte înalți; este bogat mai ales în grâu și este ca un grânar al neamurilor vecine. Este renumit peste celelalte orașe în vremea de acum prin studiile liberale. S-a clădit acolo de curând Biblioteca, neîntrecută vreodată de o alta mai vestită, după risipirea Bibliotecii din Buda a lui Matiaș Corvin. [...]

Iar suburbiile împlinesc ce mai rămâne din văi în afara zidurilor. Acolo locuiesc amestecați acești sași împreună cu secuii. Aproape toată partea ce rămâne din acest loc până chiar printre strâmtorile munților o ocupă românii. Aici au o biserică unde slujește un preot. De aici mai departe iarăși locuiesc sași în cătune foarte lungi împreună cu secuii. Dar în oraș nu sunt primiți să locuiască decât germanii. Dintre clădirile mărețe din oraș primul loc îl ține biserica de piatră închinată Fecioarei Maria.[3]

(*Călători*, I, p. 216–217)

Descrierea Timișoarei — Evliya Celebi (1652)

[1] mănăstiri musulmane.

[2] Edmund Chishull (1670–1733) reverend englez, se întorcea la 1702 în Anglia, în suita ambasadorului britanic care-și încheiase misiunea.

Înfățișarea cetății Timișoara

[...] În cetate sunt patru geamii[4].

Geamia lui Suleiman han a fost un lăcaș mare de rugăciune, dar [acum] e șubredă. E o clădire din calcar și nu din piatră [!]. În prezent, această geamie e plină cu grămezi de pesmeți pentru gaziii musulmani. Mai sunt: geamia Gemgeme [?], geamia Șiket [?], patru lăcașuri pentru dervișii[1], șapte școli pentru copii, trei hanuri și patru băi frumoase, dintre care baia de la Poarta de apă și cea de lângă Poarta de la mal se află în interiorul porților.

În cetate se găsesc patru sute de dughene; bazarul este împodobit, iar toate străzile sunt pardosite cu scânduri; pavaj de piatră nu există, dar nici nu e cu putință. Prin interiorul cetății trece, prin două locuri, prin canele, râul Timiș, și toată populația de acolo ia apă și-și potolește stea; cișmele nu sunt deloc. Toate murdăriile se aruncă în râul Timiș și plutesc pe el. În această cetate se află și cafenele, precum și hambare pentru grâu.

Orașul — Timișoara.

E alcătuit cu totul, din zece mahalale. Are o mie cinci sute de case spațioase, mai scunde sau mai înalte, acoperite cu șindrilă, având curți împrejmuite cu scânduri. Fiecare casă are două porți: printr-una circulă călărețiii și căruțele, iar prin cealaltă intră și ies pietonii; aceasta este poarta cea mică. [...]

Populația pașnică e formată din oameni simpli și milostivi. Aici se află ostași veseli, negustori și oameni învățați. Locuitorii poartă mai ales haine de postav, șalvari de postav copci și cu genunchii acoperiți cu piele de saftian; pe cap poartă căciuli de postav verde, iar în picioare papuci groși. Datorită apei și climei bune, locuitori sunt oameni veseli și cumpătați.

Alimentele. Orașul este vestit prin pâinea țipău, prin turta sa cu unt, plăcinta cu miere, ciorba neagră, varza și dovleceii umpluți. Dintre băuturi, sunt vestite vișinata și miedul. În această regiune e o rușine mare să bei vin; se bea, de obicei, mied.

(*Călători,* VI, p. 496–501)

Descrieri ale orașului București la începutul secolului al XVIII-lea

A. Chishull (1702) [2]

Bucureștiul este un oraș întins și împrăștiat, de o factură foarte specială. Părțile mărginașe sunt foarte sărăcăcioase, alcătuite din case având cea mai mare parte a lor sub pământ, ca pivnițele noastre, și fiind acoperite pe deasupra cu paie sau coajă de copac. Case mai bune sunt prin jurul palatului domnesc și sunt învelite cu șindrilă frumoasă, cu zidurile clădite din piatră solidă și curțile și grădinile întotdeauna foarte întinse împrejmuite cu trunchiuri întregi de stejar așezate cât se poate de aproape unele de altele. Străzile parcă ar fi un pod neîntrerupt, fiind podite de la o margine la cealaltă cu dulapi masivi, lungi de zece yarzi și largi de tot atâtea degete, și această lucrare, oricât ar părea de costisitoare a fost dusă mai departe printre toate clădirile orașului, pe o lungime de câteva mile, socotindu-le împreună. Priveliștea de departe a orașului ca un întreg e plăcută ochilor, datorită unor case ale boierilor, a pala-

---

1 Curtea veche din București.

2 Legi

3 Despre oraș. Politia era orașul, după denumirea greacă, polis.

tului domnesc, și a numărului de biserici și mănăstiri. Acestea din urmă sunt toate după același

tipic, sunt clădite cu îngrijire și înalță turle în care adesea sunt atârnate clopote, pe care le

pomenesc aici, ca fiind primele pe care le-am auzit de la sosirea mea din Turcia.

(*Călători*, vol. VIII, p. 199)

[1] Vopsitori

[2] Alexandru Moruzi: domn al Țării Românești (1793–1796; 1799–1800) și al Moldovei (1792, 1802–1806; 1806–1807).

B. Anton Maria del Chiaro (1718)

București, acum reședința obișnuită a domnului, e așezat în loc foarte jos și mlăștinos și fără îndoială ar fi cu neputință a se umbla prin el când e noroi mare, dacă străzile sale principale n-ar fi prevăzute cu bârne mari de stejar, dintr-o parte până în cealaltă, în chip de pod. Casele cele mai de seamă în Țara Românească nu au împrejmuire de zid în jurul lor, ci un gard de trunchiuri groase și rotunde de stejar, înalte de șase până la șapte brațe, și atât de bine îmbinate între ele, că pot dura treizeci și chiar patruzeci de ani.

Numai curtea domnului[1] are împrejmuire de zid: a fost terminată de principele Brâncoveanu cu puține luni înainte de mazilirea sa.

Curtea de la Târgoviște are o împrejmuire cu un terasament destul de vechi. Amintiții stâlpi de stejar sunt numiți de român: „bolovani".

Orașul București e de formă aproape rotundă, întinderea sa e desigur destul de mare; dar numărul locuitorilor nu răspunde la mărimea orașului, deoarece casele sunt răzlețe și depărtate una de alta, având fiecare casă curtea ei cu bucătărie și grajd, și deosebit, grădina ei cu diferiți pomi, ceea ce-i dă o înfățișare veselă și încântătoare. [Însă] nu s-a întâmplat vreodată, nici chiar în vremea petrecută de mine aici, ca să aibă mai mult de 50 000 de locuitori. Nu sunt fântâni și puținele puțuri [câte sunt] au apa tulbure și rea; această lipsă este însă împlinită de Dâmbovița care, împărțită în două brațe scaldă București și ale cărei ape sunt foarte ușoare și sănătoase.

(*Călători*, VIII, p. 372)

Regulament urban (București, 1768)

Io Alexandru Scarlat Ghica voevod bojieiu milostiiu gospodar.

Firea omenească, ceea ce să schimbă în multe fealuri, și iaste pornită spre nestatornicie, și are trebuință de a să îndrepta, nu va putea veni la starea cea bună, nici să va așeza întru liniștire de nu să vor îndrepta ceale ce pe alocurea să întâmplă împotrivitoare. Care întâmplându-să și acum, fost-au trebuință să purtăm grija și noi pentru întocmirea unor pravili[2] politicești[3], care să începuse a nu se băga în seamă de unii.

Și cu această nesfătuire caută numai la ceaia ce li să pară lor că iaste bine și de folos, și la pricinile lor pun temei putred, necercetând poruncile pravilelor: poate socotind că le știu. Care va să zică, cu cât cinevași va avea știință la pravili să nu facă nebăgare de seamă, și dintr-aceasta să facă nedreptate, ci să ia aminte la dreptate. Însă fiind nedreptatea în multe fealuri, un fel de nedreptate iaste și acesta: ca să zidească cineva zidiri nouă spre paguba vecinilor lui și a altora, și să facă lucruri nouă făr de sfătuire, adecă făr de a nu arăta scoposul lui la domnie, și făr de a nu ceare răspunsul ce să cuvine după pravilă pentru aceasta. Ci să arate cu nebăgare de seamă, atât la poruncile pravilii, cât și la cercetările ce hotărăsc acealea pentru unii ca aceștia ce nu să sfătuesc și să fac izvoditori de lucruri nouă.

Carii precum am zis cu nebăgare de seamă poprindu-se au început să facă începere făr de știrea domniei. Și ca când ar fi având a lor stăpânire pe deplin, și nesfătuire să îndrăznească

[1] Privilegii.

să zidească zidiri nouă, din temei nou, pe locuri de drumuri și a obștii. Și mai vârtos că aceastea sunt zidiri de prăvălii de brutărie, și altele ca aceastea, care au apururea treaba lor a să face cu focul.

Și iarăși altă pravilă zice: cum că când cinevași va vrea să zidească zidire nouă are trebuință să întrebe întâi domnia și pe vecini.

Și iarăși alta: pentru orice zidire, zice: poruncim că oricine va vrea să înnoiască casa lui cea veche, să nu schimbe nici cum făptura cea dintâi a casii aceia, ci după cum s-au aflat întâi, tot într-acest fel de făptură să o înnoiască, nici să închiză lumina sau priveala vecinilor.

Și într-altă parte fericitul Zinon împărat hotărăște: că nu poate cineva să oprească priveala munților, precum nu poate opri și priveala mării.

Care aceastea așa hotărăsc pentru brutarii și simigerii: că acela carele va să facă acest fel de cuptoriu în oraș și să va întâmpla împotriva acelui loc unde va să zidească acel cuptor, vreo casă înaltă cu două sau trei învălitori, atuncea trebuie să fie depărtată casa aceaia la care va să să facă cuptoriul, departe de casa vecinului 60 coți (afară din 10 coți), sau cum zice altă pravilă 12 coți, cu care trebuie să fie departe orice zidire de la locul cel de obște, iar cuptiorul să fie depărtat coți 20, când va avea casa vecinului ferestre care să caute spre partea aceaia a cuptiorului, și iaste și spre partea apusului.

Iar pentru prăvăliile de boiangii[1] hotărăsc să să zidească depărtat 60 coți. Așijderea și pentru băi să fie cuptoarele lor depărtate coți 30 de la casa vecinului. Așijderea hotărăsc și pentru orice altă pravilă care are trebuință cu focul, și în multe fealuri orânduiesc pentru ca să nu să supere vecinii și ca să nu să zmintească ceva și politiia.

(*Documente București*, p. 475–478)

Regulamentul manufacturii de la Pociovalișteе

Fiindcă cea dintâi îndăstulare a unii țări iaste înmulțirea negustorii și mai vărtos a felurilor de meșteșuguri și lucruri de mâini încăt nu numai că nu are trebuință țara aceia de lucruri ce vin din părți streine, să piarză atâția bani, ci încă să câștige trimițând la alte părți acelea ce ar putea pune la stare în faptă ca să să lucreze și să să facă întrânsa. Și cu acest mijloc atât îndăstularea ei și mijlocirea chiverniselii să înmulțește, cât și slavă numelui său și laudă căștigă. Drept aceia întru altele folositoare care ne sărguim spre a izvodi și a pune în faptă într-această țară a Valahii unde din pronia dumnezeiască stăpânim și oblăduim, răvnit-am și pentru meșteșugu lucrării a felurimilor de postavuri care este mai trebuincios tuturor de obște într-această țară, pentru care întradinsu am avut și înaltă poruncă de la prea puternicul și milostivul nostru împărat carele voește a vedea chielerul împărății sale împodobit de toate. Unde măcar că fusese mai înainte fabrică de postavuri la Pociovalișteе, dar la această vreme am găsit-o domniia mea[2] cu totul pustie, părăsită de mulți ani și făr de nici un fel de ființă.

Și așa ca din în [...] ceput am pus domniia mea sărguință, cu a noastră cheltuială, de a o izvodi și o pune în faptă. [...]

17. Numitul epistat să fie dator după făgăduiala ce au dat a să sili în tot chipu și a pune toată purtarea dă grijă și nevoința ca să meargă treaba fabricii spre înmulțire și adaos și ca din zi în zi să să înlesnească și să înbunătățeze lucrul spre a eși postav cât să va putea de

bun, lucănd fabrica nelipsit ca unul ce numai pentru acest sfărșit i s-au dat fabrica asupră, să să sileascâ, să să nevoiască de a scoate plăcut postav, în vreme ce pentru întocmirea ei în oblastiia împărăteștii stăpăniri dă domnia atătea pronomii[1] și pierde atăția oameni; cerăndu-se aceasta însuși de prea puternicul nostru împărat și din poruncă împărătească făcănd domnia acest lucru de folos la a cărui bună stare cănd numitul epistat nu va pune cuvincioasa silință, rămăne la grea învinovățire, cum și cei ce s-ar împotrivi la acest domnesc hrisov.

Scriindu-să hrisovul acesta în anul de al doilea, dentru întăia domnie a domnii mele, aici în scaunul orașului domnii mele București, la leat 1794 avgust 18, de Ioniță Rafail *biv treti* logofăt.

(*Documente București*, p. 581–585)

Regulament pentru siguranța orașului București (1820)

16. Înlătuntru politii atăt în târg căt și în mahalale la locuri analoghiste și la locuri dăpărtate și bănuite unde cu înlesnire să ascundu făcătorii de rău, să să așaze stălpi cu felinare spre luminarea tuturor părților trebuincioase i a târgului, a cărora îngrijire să o aibă casa, analoghisind acea cheltuială pă mahalagii pă fiește lună prin știința și a mahalagiilor și prin dreaptă cislă făr dă cătuși dă puțină încărcătură.

29. Fiește epistat să fie dator a ține catastih dă toți streinii ce se află aici în politie făr dă lăcuință, arătător dă numele, i vărsta, i patriia dă unde este și faptele lui; cum și ce oameni să află cu bănueli într-acea plasă a epistasiei sale.

30. În orice parte a politii să va întămpla aprindere de foc sau vreo altă turburare, să fie dator epistatul aceștii plăși ca numai dă cât o parte să dea dă știre dumnealui vel spătarului și dumnealui vel agă și dumnealor baș (*indescifrabil*) a merge spre stingerea focului și liniștea turburării.

(*Documente București*, p. 740–745)

Răscoala de la Bobâlna

A. Prima înțelegere între țărani și nobili (6 iulie 1437)

Conventul mănăstirii sfintei fecioare Maria din Cluj-Mănăștur [...] Prin scrisoarea de față voim să ajungă la cunoștința tuturor că, venind înșiși înaintea nostră nobilii bărbați: Ladislau, fiul lui Benedict de Sfăraș, alt Ladislau, fiul lui Gereu din Someșfalău, Benedict de Juc și Dionisie de Sfăraș, aleși de obștea nobililor, pe de o parte, iar pe de altă parte cinstiții bărbați: Ladislau Biro, Vincențiu judele și Ladislau Bana din Olpret, iobagii distinsului Ladislau, fiul banului Ioan de Maroth și Anton din Bogata Ungurească, iobagul distinsului Desideriu de Losontz, [apoi] magistrul Anton și Gal din Chendru, magistrul Toma din Sic, Ioan, fiul magistrului Iacob din Cluj din partea ungurilor, și Ladislau, fiul lui Gal, locuitor din Anteș, căpitani și războinici, precum și magistrul Paul de Voivodeni, stegarul obștii locuitorilor unguri și români din aceste părți ale Transilvaniei, și aleși de acea obște pentru ducerea la îndeplinire

[1] 20 august.
[2] quinquagesima – cincizecimea
[3] 16 septembrie

a celor de mai jos, ne-au împărtășit și mărturisit deopotrivă, prin viu grai, în chipul următor: că susnumita obște a ungurilor și românilor, locuind pe orice moșii în aceste părți ale Transilvaniei, pe de o parte din pricina reverendului întru Hristos părinte, domnul Gheorghe Lepeș, episcopul Transilvaniei, nu a voit să strângă dijmele datorate lui de acea obște a ungurilor, în dinari umblători de valoare mică, le-a lăsat să se adune la ei aproape trei ani, iar de curând a voit să le stoarcă în monedă mare și grea, apăsându-i în chip vădit și cu nedreptate. Pentru neplata acelor dijme a aruncat pe nedrept afurisenie, sub care afurisenie rudele lor, adică tații și mamele, frații și surorile, fiii și fiicele și alte rude, trecând din această lume fără primirea tainei împărtășaniei și a celorlalte taine bisericești, au fost îngropați în pământ în afară de biserică și de țintirim, cu sufletul plin de amărăciune și cu întristată durere; apoi surorile și fiicele lor, împotriva rânduielilor și ritului ce trebuie ținut în sfânta Biserică romană și catolică, au fost căsătorite sau măritate fără binecuvântarea bisericii.

Apoi de asemenea, din pricină că domnii lor de pământ i-au aruncat în grea șerbie, ca pe niște robi cumpărați, deoarece când au voit să plece de pe unele moșii în alte locuri, i-au jefuit de toate lucrurile și bunurile lor și nu le-au îngăduit nicidecum să plece [...].

Pentru a câștiga și dobândi din nou vechile libertăți, date și lăsate de sfinții regi tuturor locuitorilor acestui regat al Ungariei, scuturând și aruncând greutățile poverilor de neîndurat, ținând ei sfat chibzuit, s-au adunat pe dealul Bobâlna, așezat pe pământul pomenitei moșii Olpret și sfătuindu-se îndelung asupra necazurilor lor, au trimis soli și au cerut, prea plecați și cu supunere de la domnii lor să-i lase în zisele libertăți ale sfinților regi și să scoată capetele lor din jugul nesuferit al șerbiei.

Stăpânii lor, astupându-și urechile, nu le-au primit rugămințile, iar trimișii lor au fost prinși, li s-au tăiat capetele și au fost tăiați în bucăți de măritul Ladislau Chaak, voievodul Transilvaniei.

Apoi mergând asupra lor cu război, acel voievod, împreună cu Lorand, vicevoievodul său, și cu ajutorul măriților Henric de Tămășeni și Mihail Jakch de Cășei, comiții secuilor, ei li s-au împotrivit. Și începându-se lupta, au căzut și au murit mulți din amândouă părțile.

În cele din urmă, luminați de milostivirea atotputernicului Dumnezeu și de harul Duhului Sfânt, cu inimile îmblânzite, unii nobili temători de Dumnezeu și oameni cinstiți, dintre acei nobili și locuitori, sau din obștile poporului, s-au străduit pentru încheierea păcii între părți și potolind luptele acestui război, au ajuns la unirea păcii și înțelegerii depline. [...]

[...] au statornicit ca de acum încolo, pentru plata dijmelor episcopale, să trebuiască să dea și să plătească după douăzeci de căi un florin sau o sută de dinari umblători acum [...] mai departe, nici unul dintre magnați, nobili și persoanele înalte sau vreun alt om să nu cuteze în nici un chip să ia a noua parte din bucate, din orice fel de grâne sau semănături sau din vin, nici de la iobagii proprii, nici de la străini, agricultori sau cultivatorii de vii. [...]

De asemenea, au hotărât ca din bunurile acelora care ar muri fără mângâierea urmașilor, dar rămânând după ei soție, stăpânul de pământ să nu poată lua mai mult decât o vită de trei ani și toate bunurile celor care mor astfel, dacă ar avea, să rămână soțiilor și rudelor de sânge. [...]

---

[1] Gheoghe Doja, conducătorul răscoalei.

Au statornicit și au hotărât să țină neclintit, ca întotdeauna, în fiecare an pe viitor, înainte de sărbătoarea Înălțării Domnului, din fiecare sat, moșie sau oraș, să se adune pe sus-pomenitul deal Bobâlna doi bătrâni mai înțelepți și mai vrednici de încredere, împreună cu numiții căpitani, sau cel puțin cu unii dintre ei, ori cu alții care vor fi aleși atunci. Și acolo, acei căpitani sau vreunul dintre ei, să poată cerceta și întreba pe acei bătrâni, dacă domnii lor îi lasă în libertățile lor sau nu, și dacă vreun nobil a călcat hotărârea de mai sus cu punctele de mai jos, în întregime sau în vreo parte, și dacă se va afla că a făptuit ceva împotrivă, să fie socotit călcător de jurământ și ceilalți nobili să se ferească și să se păzească de a-l apăra. [...]

Ca dare anuală, fiecare iobag să fie dator să plătească, la sărbătoarea sfântului Ștefan[1], zece dinari umblători iar nu mai mulți. [...]

Ca slujbe, trebuie să facă o zi de coasă sau de seceră și să repare iazurile morilor, ținându-le în bună stare, după obiceiul de totdeauna.

De asemenea, dijma sau altă dare din porci și albine, cum s-a luat până acum atâta vreme, anume de la unguri și de la români, mai ales din jurul cetăților, precum și darea numită în popor „ako" [ocaua] să nu mai fie nimeni silit a o plăti stăpânilor de moșie. [...]

Au mai hotărât să plătească dijmele episcopale neplătite de câțiva ani, cu cinci dinari ublători, anume pentru douăzeci de căi o sută de dinari, iar darea oilor[2] dijmuită după dreptul regesc să o plătească așa cum s-a hotărât, fără a mai aștepta porunca regelui de ușurarea ei. [...]

(*Crestomație*, II, p. 220–225)

B. Înțelegerea de la Căpâlna dintre nobili, sași și secui — *Unio trium nationum* (16 septembrie 1437)

Noi Lorand Lepeș de Varaskezy, vicevoievodul Transilvaniei, prin scrisoarea de față dăm de știre tuturor [...] că în lunea de după sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci[3] adunându-ne și strângându-ne noi, împreună cu măriții Mihail Jach de Cășei și Henric de Tămășeni, comiții secuilor, și cu nobilii țării, cu sașii din cele șapte plus două scaune săsești și cu cei din Bistrița, cât și cu secuii din toate scaunele, în târgul Căpâlna, ca să discutăm treburile grele ale acestor părți, a fost făcută o astfel de unire frățească între sus-zișii nobili, sași și secui, aceștia, sub semnul crucii Domnului, rostind un jurământ, s-au legat pe veci să păstreze de-a pururi credință față de sfânta coroană și nebiruitul principe și domn, domnul Sigismund, împăratul romanilor și regele Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației etc., stăpânul nostru natural foarte de temut, și să se împotrivească tuturor acelora care vor lupta împotriva acestei țări, de orice stare ar fi acei dușmani, și au jurat să fie frați nedespărțiți unul de altul pentru apărarea acestei țări, totuși cu o astfel de condiție ca, atât timp și atunci când nebiruitul principe și domn, domnul nostru Sigismund [...] ar avea vreun gând sau ar dori să facă ceva împotriva uneia din

---

[1] Desființarea rumâniei, cum era numită șerbia în Țara Românească, s-a făcut în timpul lui Constantin Mavrocordat, domn în mai multe rânduri în Țara Românească și Moldova.

[2] Pravoslavnici — dreptcredincioși, ortodocși.

[3] Se observă că aici eliberarea din șerbie e prezentată ca un act pios, al bunilor creștini care se gândesc la mântuirea sufletelor lor și a celor apropiați lor.

cele trei părți, adică împotriva nobililor, a sașilor sau a secuilor, atunci celelalte două părți să vină în ajutorul celei de-a treia părți, dar numai cu genunchii îndoiți, pentru a obține milostivire șde la regeț și să nu fie îndatorate și să nu îndrăznească să-i dea ajutor.

[...] Când vreuna din aceste părți ar avea de gând să pornească război, ostașii să fie datori a-și face tabăra de vară pe câmp, iar bătrânii din satul mai apropiat sau învecinat să fie datori să le dea bucatele de trebuință, dar nu cu un preț mai ridicat, ci cu prețul cu care îngăduie ei sătenilor să le vândă, iar ostașii să se îndatoreze a primi acest fel de plată.

[...] În vreme de iarnă ostașii să fie găzduiți în orașe, târguri și sate și să li se dea sălaș, dar nici un nobil, nici un sas sau secui, din orice stare ar fi să nu pricinuiască vreun neajuns sau pagubă gazdei sale.

[...] Să se păzească cu tărie ca oricând se va întâmpla să aibă loc vreun atac dușman sau vreo neînțelegere de orice fel împotriva vreuneia din pomenitele părți, adică împotriva nobililor, a sașilor sau a secuilor, iar o parte va chema în ajutor o altă parte, partea chemată să fie datoare a porni chiar a doua zi în ajutor și să nu pregete a face în fiecare zi trei mile spre a veni de grabă în ajutor.

[...] Prin jurământ puternic să se curme și să se stingă cu totul și pe deplin orice prilej mai vechi de pizmă și dușmănie [...] între [...] Gheorghe Lepeș, episcopul Transilvaniei, și capitlul aceleiași biserici, precum și între nobili, sași și secui, și de acum înainte nici una din acele părți să nu cuteze a le înnoi sau să facă vreo atâtare [...] Iar dacă o parte va face sau va porni pără împotriva altei părți, s-o urmărească în chip legiuit pe calea legii, înaintea judecătorului ei și judele părții potrivnice să fie ținut a-i face dreptate fără întârziere. Părțile pomenitei uniri frățești, adică nobilii, sașii și secuii, cu prea smerite rugăminți ne-au cerut să punem să se întărească și să se încuviințeze pentru ei cu pecetea noastră acea scrisoare pentru veșnică tărie și dăinuire [...]

(*Crestomație*, II, p. 123–124)

Reglementarea iobăgiei în *Tripartitul* a lui Werböczy (1517)

Starea iobagilor este felurită căci unii sunt unguri, alții sași și germani, iar alții boemi și slavi, mărturisitori ai credinței creștine. Pe lângă aceștia unii sunt români și ruteni, iar alții rasci sau sârbi și bulgari, ce urmează ereziile grecilor. Sunt pe deasupra filisteni și cumani sălășluind pe pământurile regești, mărturisind la fel religia creștină. Iar dintre ruteni și bulgari, unii urmează credința noastră, iar alții erezia grecilor.

Și deși toate aceste popoare, afară de filisteni, cumani, ruteni și bulgarii regești, s-au bucurat până acum de privilegiul acestei libertăți ca — plătind darea cuvenită după pământ și datoriile lor — să aibă libera voie să se mute ori de câte ori ar voi de la locul unde sălășluiesc și să se stabilească în alte locuri preferate, totuși au pierdut întru totul această libertate a lor, în vara acum trecută, din pricina răscoalei și ridicării răzvrătiroare a lor împotriva întregii nobilimi, sub numele de cruciată, din îndemnul nelegiuitului răufăcător Gheorghe Secuiul[1] și din pricina căderii lor, prin aceasta, în vina trădării veșnice; și astfel au fost ei legați pe veci și pe deplin de glia stăpânilor lor de pământ.

(*Crestomație*, II, p. 617)

[1] Defrișate.

„Legătura lui Mihai Viteazul" — document de la Radu Mihnea (1613)

Iar când a fost acum, în zilele domniei mele, Ghinea diaconu, ginerele lui Câstian, a spus că acești vecini mai sus spuși au fost ai socrului său Cârstian: apoi, el a venit cu pâra de față înaintea domniei mele cu slugile domniei mele postelnicii Pârvu și Radul. Iar domnia mea am cercetat și am adeverit foarte bine cu toți cinstiții dregători ai domniei mele că pe acești vecini mai sus spuși i-a apucat așezământul atunci: care pe unde va fi, să fie vecin în veci. Apoi domnia mea am cercatat și am judecat cu toți cinstiții dregători domniei mele, iar domnia mea nu am voit să stric așezământul lui Mihai voevod, ci domnia mea am dat să fie acești vecini mai spuși, cum au fost și de atunci până acum în zilele domniei mele.

(*DIR*, *B.*, II, p. 177)

Nota bene: „Legătura lui Mihai" nu se păstrează decât în relații indirecte, cea mai veche fiind aceasta la aproape două decenii distanță de evenimente. Există în rândul istoricilor două interpretări. Prima consideră că Mihai a transformat țăranii în vecini legându-i de glie. A doua că el a hotărât doar că țăranii fugiți de la casele lor ca urmare a anilor de lupte cu turcii și care erau foarte numeroși, să rămână fiecare pe moșia pe care se găsește pentru a preveni interminabilele certuri dintre boierii care voiau să-i aducă înapoi și cei care voiau să-i păstreze.

Desființarea rumâniei în Țara Românească — 5 august 1746[1]

[...] Deci dar cunoscând și noi cu toții de obște că acest lucru, a avea supusă robiei pe pravoslavnicii[2] creștini, care sântu întru o credință cu noi, nu iaste lucru creștinescu, ci de mare pagubă sufletelor noastre, socotit-am cu toții pentru rumânii ce i-am avut până acum la stăpânirea noastră, fiind vânduți cu moșiile lor den vremile ceale vechi la strămoșii noștrii, așa am găsit cu cale mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, a moșilor și a strămoșilor, ca ori la cine den neamul boerescu, sau la mănăstiri vor fi rumâni cu moșiile lor, moșiile să rămână în stăpânirea noastră, să le stăpânim ca și până acum, iar cât pentru capetele rumânilor, fără de moșie, care din noi va vrea den bună voința lui ca să-i iarte pentru a sa pomenire, bine va face[3]; iar de nu va vrea să facă această facere de bine sufletului său să aibă a face acei rumâni cum vor putea, și să dea bani de fieștece cap câte taleri zeace, și să să răscumpere, au cu voe de va fi stăpânului său, și fără de voie, ei să facă bani și să-i dea la stăpânul său și, nevrând să-i primească, va veni de va face jalbă la divan, pentru că acest lucru, bun și sufletescu, noi cu toții l-am găsit și l-am legat să fie la mijlocul nostru păzit și întărit și de către noi și de către tot neamul nostru carii în urma noastră vor rămânea noaă moștenitori. Pentru care noi după hotărârea ce am legat, rugatu-ne-am și mării sale, prea luminatul nostru domn Io Constantin Nicolae voevod, ca să fie și cu voia mării sale și să ne întărească această legătură și facere de bine sufletului nostru și cu a mării sale domnească pecete și iscălitură. Și noi împreună cu prea sfinții arhierei ce să află la această parte de loc și cu toți părinții egumeni am iscălit și am pus și pecețile noastre ca să rămâie în veci nestrămutate. Și s-au scris cartea aceasta în anul de la zidirea lumii, leat 7254, iar de la nașterea domnului și mântuitorului nostru Iisus Hristos 1746. [...]

Această hotărâre ce s-au făcut printr-această carte pentru slobozirea și răscumpărarea rumânilor, atât de către toată obștea bisericească cât și de către toți boiarii țării, am întărit și domnia mea cu pecetea și cu iscălitura domniei meale ca să să păzească nestrămutat.

(*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Vol. I: Țara Românească, Ed. Academiei R. P. R., București, 1961, p. 463–464)

Reglementarea raporturilor dintre nobili și țărani în Transilvania — *Certa puncta* (1769)

I. *Despre serviciile iobagilor și jelerilor*

[...] fiecare iobag este dator a servi domnului său de pământ pe săptămână patru zile cu brațele, iar cu vitele sale trei zile, de cumva are atâția boi câți sunt de lipsă la un plug, ori la un car; iar de nu are vite de ajuns și este avizat a-și prinde vitele la plug și la car în tovărășie cu vitele altui iobag, de o stare materială cu el, este dator a servi patru zile. La serviciu mai mare decât cel indicat iobagul nu poate fi constrâns. [...]

4. Iobagii și jelerii în zilele rânduite pentru robote în moșia domnilor sau trebuie să servească în persoană, sau să se substituiască prin un lucrător bun și au să lucre de la răsăritul până la apusul soarelui, dar celor ce nu locuiesc pe moșia domnului trebuie să li se lase timp de ajuns spre a merge la moșie și să se întoarcă de acolo acasă.

II. *Despre datorințele iobagilor și jelerilor* [...]

Orice fel de prestații și stoarceri care nu sunt prevăzute în lege sau nu se regăsesc în urbariile vechi, sunt oprite.[...]

Întreținerea și iernarea vitelor domnilor de pământ, smulgerea penelor de la gâștele iobagilor și jelerilor pe seama domeniilor și a domnilor de pământ, plățile care juzii și dregătorii dominali obișnuiau să le ia de la iobagi și jeleri pentru paza viilor [...] se desființează și se șterg ori unde ar fi fost în practică.

III. *Despre beneficiile ce domnul de pământ este dator a le da iobagilor și jelerilor săi.*

Domnul de pământ este dator a asigura iobagilor și jelerilor care locuiesc pe domeniul său, loc de casă potrivit și corespunzător stării lor.

Este dator domnul de pământ a le mai da, după felul hotarelor, pământuri de arat și de cosit. [...]

9. [...] nu este permis domnului de pământ a lua de la iobagi și jeleri pământurile lăzuite[1] sau îmbunătățite de dânșii, fără a le răsplăti munca pusă în acele pământuri. [...]

IV. *Cum să fie constrânși domnii de pământ și iobagii și jelerii a împlini aceea ce sunt datori unii altora*

Dacă iobagul sau jelerul nu voiesc să îndeplinească serviciul și robotele obligate [...] ori trebuie să i se aplice pedeapsa trupească (dar să nu i se deie mai mult de 24 de bețe sau lopeți sau, dacă este vorba de o femeie, să nu i se dea mai mult de 24 lovituri cu gârbaciul) ori, dacă persoana este bătrână sau bolnăvicioasă, să fie închisă câteva zile. [...]

Dacă domnii de pământ nu ar da iobagilor și jelerilor acele ce sunt datori [...] [aceștia din urmă] pot recurge de-a dreptul la Tablele Continue, care conform datoriei lor trebuie să examineze plângerile, să stea întru ajutor celor nedreptățiți [...].

(Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici, sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 404–412)

Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784)

A. Interogatoriul lui Horea (Alba Iulia, 28 ianuarie 1785)

Nicola Ursz, alias Hora, locuitor din Râul Mare, cam de 54 de ani, iobag cameral.

1. Pentru ce este în arest?

Nu cunoaște cauza, știe însă că este urmărit de 4 ani că a fost la împăratul. [...]

7. Dacă nu știe că în Mesteacăn s-a ținut o adunare și o consfătuire și ce s-a pus la cale acolo?

Nu știe nimic despre toate acestea.

8. Dacă nu-l cunoaște pe Crișan Giurgiu?

Nu, nu-l cunoaște pe acesta. [...]

11. Dacă a avut un oarecare rol în timpul răscoalei?

Nici unul. [...]

66. Dacă Horea și cu căpeteniile sale s-au lăudat în prezenta acestui nobil [Alexandru Chendi] că au supus Principatul Transilvaniei de la Beiuș la Turda într-așa fel, încât dacă el, Horea, ar porunci, nu numai românii, dar și ungurii s-ar răscula pe loc contra nobililor și funcționarilor?

Nu a spus acele cuvinte și nici nu știe așa ceva de la alții. [...]

98. Acuzatul să mărturisească adevărul dacă în ceata tumultuanților au fost și oameni străini?

Nu știe că oameni străini să fi fost între tumultuanți.

110. Ce înțelegere a avut acuzatul cu iobagii din Țara Românească?

N-a avut nicicând o înțelegere cu iobagii din Țara Românească, nici n-a cunoscut pe vreunii din această țară.

115. Acuzatul [...] să mărturisească în mod sincer ce participare a avut la neliniștile ce au fost în țara aceasta și la violențele comise?

El a vorbit până acum ca și cum ar vorbi înaintea lui Dumnezeu și n-a avut nici o participare la răscoală.

B. Interogatoriul lui Cloșca (Alba Iulia, 26 ianuarie 1785)

Varga sau Cloșca Ion, din Cărpiniș, cam de 30 de ani, iobag cameral. [...]

14. El trebuie să dea socoteală și să răspundă fiindcă el a început răzvrătirea?

El n-a început răzvrătirea. [...]

16. Ce fel de funcție a avut în timpul răscoalei și ce a făcut în timpul tumultului?

El n-a avut nici o participare la toată turburarea și mai puțin vreo funcție...

25. În care scop au început oamenii această răscoală?

Nu știe nimic despre aceasta...

35. [...] De ce a început această răscoală?

Doamne ferește, el n-a început un astfel de lucru, Dumnezeu să tragă la răspundere pe

---

1 Categorie de curteni cu îndatoriri militare.

2 Ughi – denumire românească pentru ducații de aur ungurești, care au circulat intens în Țara Românească și în Moldova, fiind temporar folosiți și ca monedă de calcul.

acela care este vinovat de această nenorocire.

43. Dacă printre tumultuanți n-au fost și străini în afară de locuitorii țării?

N-a văzut alți oameni decât români.

45. Unde a jefuit, incendiat și asasinat?

Nicăieri.

C. Interogatoriul lui Crișan (2 februarie 1785, Alba Iulia)

Crișan, alias Marcu Giurgiu, locuitor din Cărpiniș, în etate de 52 de ani, iobag cameral.

2. Pentru ce e în arest?

Fiindcă s-a adunat cu ceva popor la biserica din Mesteacăn și cu acest popor pentru luare armei a voit să meargă la Alba Iulia. [...]

5. [...] Cine a ordonat această adunare a poporului?

El însuși a ordonat această adunare a poporului. [...]

18. Fiindcă a mărturisit că el a fost capul acestor jefuitori, pentru ce a îngăduit să se întâmple atâtea jefuiri și omoruri?

După ce au început fărădelegile, nu l-a mai ascultat nimeni. [...]

30. [...] ce l-a determinat să săvârșească toate aceste fărădelegi?

Greutatea serviciului la domni, fiindcă iobagii au trebuit să lucreze în timpul muncii celei mai urgente de la o duminică la cealaltă, fără să primească cea mai mică bucățică de pâine; în celelalte anotimpuri au trebuit să lucreze câte patru zile pe săptămână; afară de acestea li s-a luat și zeciuiala, pe deasupra acestora, contribuțiile erau prea mari: aceia care n-aveau pământ, trebuiau să plătească anual 4 până la 5 florini: acei cu pământ, 15 până la 20 florini și dintre oi, afară de zeciuiala mieilor, tot astfel, dintre porcii grași trebuiau să dea al zecelea.

31. Dacă în calitate de iobag cameral trebuia și era constrâns să plătească cele de mai sus?

Aceste dări și munci nu trebuiau să fie plătite de iobagii camerali, numai de aceia care se înrolau în armată.

32. Pentru ce au încercat să exopereze micșorarea și ușurarea dărilor și muncilor pe o cale așa sălbatică și n-au așteptat rezoluțiile preaînalte în liniște?

Fiindcă nobilii și funcționarii comitatului n-au voit să facă cunoscute poporului sărac rezoluțiile preaînalte pe care le aveau deja în mână.

33. De unde putea ști că rezoluțiile preaînalte au ajuns în mâinile nobililor și funcționarilor comitatului și sunt ascunse de aceștia?

Chiar Horea le-a spus aceasta.

(Ioan Fruma, *Horia, procesul și martiriul său*, Sibiu, 1947, p. 117–140 și 169–175)

Nota Bene: Negarea participării la răscoală de către Horea și Cloșca este de înțeles în plan uman, mai ales dacă avem în vedere grozăvia pedepselor pronunțate de autorități.

---

[1] Rumelia („țara grecilor") era denumirea curentă pentru teritoriile otomane din Peninsula Balcanică.

„Dosarul grecilor"

A. Hrisov de eliminare a grecilor din dregătorii în Țara Românească (1631)

Deci văzând toți atâta sărăcie și pustiire țării, căutat-am domnia mea, cu tot sfatul țării, să se afle de unde cad acele nevoi pe țară. Aflatu-s-au și s-au adeverit cum toate nevoile și sărăcia țarii se încep de la greci străini, care amestecă domniile și vând țara fără milă și o precupesc pe camete asuprite. Și dacă vin aici în țară, ei nu socotesc să umble după obiceiul țarii, ci strică toate lucrurile bune și adaogă legi rele și asuprite și alte slujbe le-au mărit și le-au ridicat fără seamă pe atâta greime, ca să-și plătească ei cametele lor și să-și îmbogățească casele lor. Și încă alte multe străinări au arătat spre oamenii țării, nesocotind pe nici un om de țară, înstrăinând oamenii țării de domnia mea cu pizme și cu năpăști și asuprind săracii fără milă și arătând vrăjmășie către toți oamenii țării.

Deci văzând domnia mea niște lucruri ca acelea [...] socotit-am domnia mea, dimpreună cu tot sfatul țării, de am făcut domnia mea legătură și jurământ mare, de am jurat domnia mea țării pe Sfânta Evanghelie și cu mare afurisenie dinaintea cinstitului și prea luminatului părintelui nostru, al Țării Românești chir vlădica Grigorie și dinaintea părintelui Theofil episcopul de la Râmnic, în sfânta biserică a domniei mele cea mare din cetatea scaunului domniei mele din București. Și după jurământ, cu tot sfatul țării, călcat-am acele obiceiuri rele și le-am pus domnia mea toate jos și am scos acei greci străini din țară afară, ca pe niște neprieteni țării fiind.

Și am tocmit domnia mea și alte lucruri bune, care să fie de folos țării, ca și cum cele legi și obiceiuri bune ce le-au fost tocmit cei domni bătrâni, ce li se fericează viața lor și li se cunosc tocmelile, că au fost de folos țării. Așișderea și domnia mea încă am tocmit și am întărit legăturile cum să fie roșii[1] în pace de dijmă și de gorștină și de vinărici și să dea bir domniei mele într-un an de două ori, la Sf. Demitrie și la Sf. Gheorghe. Și popii încă să dea bir într-un an de două ori, la Sf. Demitrie ughi[2] 1 și la Sf. Gheorghe iar ughi 1 și să dea Sf. episcopii de la Buzău cum au fost adetul și obiceiul și mai dinainte vreme.

(*DRH*, B, XXIII, p. 412–413)

Nota Bene: Dincolo de retorica aparent consensuală a documentului, domnul — este vorba de Leon Tomșa (1629–1632) — a fost silit să emită această interdicție pentru ocuparea dregătoriilor de către străini în urma unei răscoale boierești care a degenerat într-un veritabil război civil. De asemenea, se cuvine remarcată împletirea dintre excluderea străinilor și argumentația conservator-tradiționalistă, ambele realizându-se sub semnul respingerii oricărei inovații fiscale și politice.

B. „Letopisețul cantacuzinesc" despre „parveniți" ajunși dregători

Aicea semnăm povestea a unor boiari răi, ce au fost în zilele lui Matei vodă, anume Ghinea vistierul, ce i-au zis Țucala și Radul armașul, ce i-au zis Vărzariul. Că domnind Matei vodă

---

[1] Venit de tânăr, de la Instanbul, în țările române, în timpul lui Radu Mihnea, căsătorit cu Elina, fiica lui Radu Șerban, Constantin Cantacuzino a fost mare dregător, aproape fără întrerupere, din 1624 până în 1663, când a fost ucis din porunca domnului Grigore I Ghica. Dintre numeroșii lui fii, unul a fost Șerban Cantacuzino (domn 1678–1688), iar altul stolnicul Constantin Cantacuzino.

[2] Vezirazim — denumire otomană a funcției de mare vizir. În acest caz concret este vorba de Mehmed Köprülü, mare vizir în anii 1656–1661.

foarte bine și cu pace și făcând multe bunătăți, până la 16 ani din domnia lui, precum scrie înapoi, la a lui istorie, iar diavolul neiubitorul de neamul omenesc, cercând, precum iaste obiciuit, ca să strice numele acelui domn bun, găsit-au dar pe aceste 2 vase rele. Că Ghinea era grec, lăcătar, de la Rumele[1], și încă de mic își dobândi această poreclă, ce-i zic Țucala, adecă olariu. Că olariul dincotro-i iaste voia, dintr-acolo-i pune mănușa. Așa zicea și acel Ghine, că încotro-i va fi voia, într-acolo va învârti roata și va lua plata. Era și căsătorit aicea în țară, cu casă la sat la Brătișeni, pe Olteț, ot sud Romanați. Acesta începătișor, pe ascuns, ca un diavol, cerca pe Matei vodă zicându-i: Dă ți-e voia să faci bani mulți, fă-mă vistier mare, și vei cunoaște mult folos, că-ți voi face bani mulți și te vor ferici multe țări. Atuncea și Matei vodă plecă-și urechia și-l făcu vel vistier, dându-i toată puterea în mâna lui. Atuncea el aievea își arătă toată răutatea și se făcu ca un lup, trimițând în toate părțile de prădă și pe mari și pe mici fără nici o dreptate și fără nici o milă. Și când era la postul cel mare, nu mergea ca creștinii, la biserică, ci ședea la gazdă de făcea socoteala banilor și-i băga în ladă. Și se lăuda că scrie toată socoteala țării pe o unghie [...].

Deci cu aceste avănii și drăcii, făcut-au lui Matei vodă bani mulți, avuție rea, de Mamon. În loc de slavă și de fericirea ce să lăuda că va să facă domnu-său, el îl ocărî și-i strică numele cel bun; asemănându-se Iudii, că el iubi pe argint și urî pe domnu-său, Isus Hristos.

Iară Radul armașul era de moșie rumân. Și tată-său era grădinariu de verze la Ploiești. Pentru aceia numele său s-au poreclit de i-au zis Vărzariul. O, rea sămânță au fost, că nu s-au făcut varză bună, ci de mic au răsărit fiul dracului. Deci cu reaua lui slujbă, ce să învățase încă din copilărie, ajuns-au la Matei vodă vel armaș, pe vremea ce era și Tucala vel vistier. Acesta era om îndrăcit și fără de rușine și iubitor a vărsa sângele oamenilor. Început-au a-și arăta veninul asupra săracilor, că să lăsa ca un șarpe mânios, de mușca pe unii și pe alții. Și pe cine afla că era cu ceva putere, el le arunca prihană și napăști și le lua tot ce avea. Nu scăpa de la el nici boiariu, nici călugăr, nici neguțător, nici nimeni.

(*Letopisețul cantacuzinesc*, p. 153)

C. Revoltă antigrecească la Iași cu prilejul mazilirii lui Dumitrașco Cantacuzino (1685)

Și la purcesul lui Dumitrașco-vodă din Iași s-au făcut mari gâlcevi și calabalâcu. Fliondor armașul și cu frate-său Gheorighiță Ciudin, cu Mitre căpitanul, cu Mileștii și cu alții au burzuluit tot târgul și slujitorimea asupra grecilor, tot cu pietre și cu bețe, de era curtea domnească plină de oameni. Și pe ziduri sta oameni, iar grecii tot în casă ședea, lângă Dumitrașco-vodă, și să ascundea care pe unde putea. [...]

Așișderea la acea gâlceavă prins-au Fliondor armașul la gazdă pe un grec, anume Mavrodin paharnic și l-au bătut și l-au dezbrăcat, de l-au lăsat numai cu cămașa. Și l-au legat și l-au pus pe un cal îndărăt, cu fața spre coada calului, și-i dăduse coada în mâini de o ținea în loc de frâu. Și-l ducea prin mijlocul târgului la Copou la plimbare și-l privea tot norodul ziua, amiazăzi mare. Și-i zicea feciorii ce-l ducea: „Zi, grece, cal murg la fântâna Bordii", iar el nu putea zice „cal murg la Fântâna Bordii", ci zicea „alogo murgo sto Fântâna Bordii". Iar slugile lui Fliondor

[1] Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437)

îi da palme și-i zicea: „Zi, grece, bine; nu zice așa". Acest fel de zaiafet frumos i-au făcut.

(Neculce, p. 298–300)

[1] Laonicos Chalcocondyles, cronicar bizantin din secolul al XV-lea, despre care se știe cu siguranță doar că și-a încheiat opera *Expuneri istorice* la 1464. Prezentând expansiunea otomană care a pus capăt existenței Imperiului bizantin, cronicarul oferă date interesante despre românii implicați în lupta antiotomană.

[2] Pentru autorul bizantin, otomanii sunt barbari.

[3] Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei din 1382, devenit însă împărat al Imperiului romano-german la 1410.

[4] Pentru că participase la cruciada antiotomană de la Nicopole.

[5] Autorii bizantini continuă să folosească denumiri arhaizante, cum ar fi Istru în loc de Dunăre.

D. Portretul unui „grec" devenit „pământean" — postelnicul Constantin Cantacuzino[1]

Atuncea Chiupriliul vezirazimul[2] foarte rău s-au mâniat, poruncind gineri-său, lui Mustafa pașa, să vie aicea în țară el domn (adecă pașă). Și rândui 4 000 de turci să vie cu dânsul. Și au poruncit să omoare pre Ghica vodă.

Iar Constantin, postelnicul, bunul creștin și vrednic de slujbă, el dacă înțelese de aceasta, mult plânse și se văita pentru săraca țară, cum să-și piarză legea, și sfintele biserici să se facă meceturi turcești. Și-și căuta ajutor într-o parte și într-alta, și pe nimeni nu-și găsea, fără-cât pe cel mare, puternicul domnul și dumnezeul nostru Isus Hristos, care au izbăvit pe izraeliți din mâna lui faraon și pe Noe din Potop și pe Lot din Sodoma și pe David din mâinile lui Saul și pe tot neamul omenesc i-au răscumpărat cu sângele lui și i-au scos din mâna diavolului. Așadar întări și inima robului său Constantin postelnicul și vitejește cuteză întocmai la vizirul. Și cu mare groază deschise buzele lui, și cu multe lacrimi i se rugă ca să milostivească încă odată pe Țara Românească, să le iarte greșalele, prinzându-se tare că nu vor mai face ce au făcut, ci va da haraciul împăratului la vremea lui și ce-i va fi porunca vor face. Și multe ca acestea zicea. [...].

Atunci dete Dumnezeu de-și conteni vizirul mânia și îndată opri pe gineri-său, Mustafa pașa, să nu vină aicea. Și pentru voia lui Constantin postelnicul, au iertat pe Ghica vodă de moarte și pe Țara Românească de a lor greșală. Că pe acel Constantin foarte-l avea Chiuprriuliul iubit, căci îl aflase că grăiește drept și ține cu raiaua împărătească și pohtește binele săracilor. Avut-au săraca de țară noroc pentru acel om bun, care sta în toată vremea pentru binele ei și-l durea inima de creștinătate și de pământul țării, ca să nu-l piarză. Că și el era moșnean într-însa, cu case și cu olate, ca și alți boieri. O mare ciudă făcu Dumnezeu cu Țara Românească că o scoase din mâinile păgânilor și bisericile i le mântui de legea lui Mehmet, și-i trimise mare bucurie. Lăudat fie numele lui în veci!

(*Letopisețul cantacuzinesc*, p. 145–146)

E. Antim Ivireanul împotriva excluderii străinilor din dregătoriile laice și ecleziastice — scrisoare către Constantin Brâncoveanu (1712)

Între altele să cuvintează și aceasta cum că sunt strein și nu s-au cuvenit să fiu eu mitropolit. În Hristos suntem toți una. Și apoi nu am fost numai eu episcop și mitropolit străin în Țara Românească, ci au fost și alții, mulți, precum se văd în condice și precum să politicește în toată biserica, precum și domni au stătut și de țară și de străini, ca și în toată lumea; că Dumnezeu au făcut lumea slobodă pentru toți.

(Antim Ivireanul, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1972, p. 231)

[1] Este vorba de Ali-pașa Candarlizade, mare vizir între 1387 și 1406.

VI. ȚĂRILE ROMÂNE ȘI STATELE VECINE ÎNTRE DIPLOMAȚIE ȘI CONFRUNTARE (SEC. XIV–XVII)

Tratatul de la Brașov dintre Sigismund de Luxemburg și Mircea cel Bătrân (1395)

Noi, Mircea, voievodul Țării Românești, duce de Făgăraș și ban al Severinului, facem cunoscut tuturor celor care vor vedea scrisoarea de față sau vor avea știință de dânsa în alt chip că, deoarece prealuminatul principe și domn, domnul Sigismund[1], din mila lui Dumnezeu, ilustrul rege al Ungariei, Dalmației, Croației etc. și margraf de Brandenburg etc., a arătat față de noi osebita bunăvoință a maiestății sale, de când ne-a cunoscut, [precum și] prielnicul și prietenescul său sprijin, și ne-a dat nouă, de la sine și cu toată milostivirea, dragostea sa, și ne-a ajutat mai ales împotriva acelor cumpliți și vicleni fii ai strâmbătății, vrăjmași ai numelui lui Hristos și neîmpăcați dușmani ai noștri, turcii, purtându-se cu noi totdeauna și în toate [împrejurările] cu bunăvoință și cu bunătate, de aceea noi, din îndemnul numai al nostru și din toată a noastră dărnicie, fără a fi siliți și nici împresurați [de nimeni], sub credința și jurământul nostru și al boierilor noștri, făcut de noi mai înainte, așa cum se cuvine, am făgăduit și făgăduim zisului domn [și] rege, prin rândurile acestea, a păzi și a băga în seamă neschimbate cele mai jos scrise.

Anume, mai întâi, că noi, când și de câte ori, de-acum înainte, domnul rege va merge cu oștirea sa, el însuși, împotriva zișilor turci sau împotriva oricăror altor părtași de-ai lor, atunci, tot cu oștirea, cu oamenii și cu toată puterea noastră, să fim ținuți și datori a merge cu dânsul, de asemenea, noi înșine, împotriva acelora. Și dacă domnul rege n-ar merge el însuși, ci ar trimite numai oștirea sa, atunci și noi să fim ținuți și datori de asemenea, a trimite numai oștirea și pe oamenii noștri, împotriva acelora, dimpreună cu oștirea domnului rege.

Și totodată, [să fim datori] a da pomenitului domn [și] rege și oștirii lui și oamenilor pe care-i va duce cu sine [la război], dacă va merge el însuși acolo, iar dacă nu va merge, atunci oștirii și oamenilor pe care-i va trimite, cum se spune mai sus, împotriva acelora, în părțile lui Dobrotici sau în orice alte pământuri, cetăți, ținuturi, trecători, porturi și în orice alte locuri supuse stăpânirii și ascultării noastre, slobodă, pașnică și sigură trecere, [precum] și hrana totdeauna potrivită pentru banii lor, atât când vor merge într-acolo și cât vor sta acolo și se vor retrage de acolo, cât și la întorsul lor acasă.

De asemenea, când și de câte ori se va întâmpla ca domnul, regele, să meargă, cum se

---

[1] Walerand de Wavrin, (născut la începutul secolului al XV, mort după 1469), cavaler burgund, a comandat flota burgundă trimisă la Constantinopol pentru a lua parte la cruciada antiotomană. În primăvara lui 1445 pleacă cu câteva galere spre Dunăre, în căutarea lui Vladislav al IV-lea rege al Ungariei și Poloniei, mort în bătălia de la Varna, din 1444, despre care circulau zvonuri că ar fi prizonier într-una din cetățile din regiune.

[2] Cardinalul Francesco Condolmieri, episcop de Verona. Era comandantul flotei creștine, în calitate de legat (reprezentant) papal.

[3] Vlad Dracul (1436–1442, 1443–1447).

[4] Boierii din țara Românească.

[5] Cam 8 m, un picior având cca 33 cm.

spune mai sus, în zisele părți, cu pomenita lui oștire și cu oamenii lui, și, cu ajutorul nostru, să ia, să pună în stăpânire, să apuce, să dobândească sau să aibă, în vreun fel oarecare, orașe, pământuri, cetăți, întărituri, trecători, porturi, ținuturi sau orice alte locuri, și, din pricina aceasta, să rămâie și să întârzie acolo el însuși, atunci [și noi cu] oștirea, oamenii și cu toată puterea noastră să fim ținuți și datori a rămâne și a întârzia acolo, înșine, cu zisul domn, regele, așa cum va face el și cât timp va rămânea el [acolo]. Iar dacă domnul, regele, ar trimite acolo numai oștirea sa, atunci și noi să fim ținuți și datori a trimite cu oștirea zisului domn rege numai oștirea și pe oamenii noștri, dar destul și în stare să se împotrivească dușmanilor și puterii părții potrivnice și să păstreze și să apere împotriva lor [acele locuri], pe care el, cu ajutorul lui Dumnezeu, se va întâmpla să le ia, să pună stăpânire, să le apuce, să le dobândească sau să le aibă, cum se spune mai sus, în părțile acelea, în orice chip [ar fi].

Dat la Brașov, în anul Domnului o mie trei sute nouăzeci și cinci.

(*DHR*, D, p. 144–145)

Bătălia de la Rovine (1395)

A. Laonic Chalcocondil[1]

II. 79–80. Asupra acestui Mircea care a început întâi mai înainte război, plecând cu armata asupra barbarilor[2] împreună cu împăratul romanilor Sigismund[3], Baiazid al lui Amurat găsindu-i vină[4] a pornit cu război; și trecând peste Istru[5] mergea înainte robind țara. Dar Mircea, strângând cu grijă oastea țării, nu și-a făcut planul să vină asupra lui și să dea lupta, că cu multă grijă și-a pus la adăpost în muntele Brașovului femeile și copiii. Mai după aceea însă se ținea și el cu armata pe urma lui Baiazid prin pădurile de stejar ale țării, care sunt multe și acoperă în toate părțile țara, să nu fie ușor de umblat pentru dușmani și nici lesne de cucerit. Și ținându-se pe urma lui, săvârșea isprăvi vrednice de amintit, dând lupte, când vreo unitate dușmană rupându-se, se îndrepta uneori prin țară după hrană sau la prădat vite; și așa cu foarte mare îndrăzneală se ținea de armată. Ținându-se de urma lui Baiazid, se lupta într-una cu el în chip strălucit. [...]

(Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 64)

Nota Bene: Textul poate fi folosit pentru a ilustra tactica luptei de hărțuială pe care domnii români erau siliți să o aplice în lupta cu un adversar mult superior numeric. Așa cum se poate observa, folosirea avantajelor cunoașterii terenului putea schimba sorții unei lupte altfel inegale.

B. Cronica lui Orudj bin Adil (a doua jumătate a secolului al XV-lea)

Mircea ghiaurul, aducând cu el oaste, a venit împotriva sultanului Bayezid și, întâlnindu-se unul cu altul, s-a dat o mare bătălie, astfel încât atât din partea musulmanilor, cât și din partea ghiaurilor mulți au fost măcelăriți; din amândouă părțile au murit mulți oameni. Când [otomanii] au văzut că oastea ghiaură este numeroasă, cele două oștiri nu s-au despărțit una de alta. Când s-a lăsat noaptea, cele două oștiri s-au separat și fiecare s-a așezat în altă parte.

---

1 Mircea cel Bătrân (1386–1418).

2 Regnaul de Comfide, cavaler de Rodos, însoțitorul lui Walerand de Wavrin.

Vizirul său, Ali-pașa[1], a luat în noaptea aceea următoarea măsură: el a pus să se aprindă torțe și, strângându-se toate cadavrele musulmanilor, a făcut ca ele să fie cărate și aruncate în apă. Îndeplinind această poruncă până în revărsatul zorilor, n-au lăsat la locul de bătălie leșurile musulmanilor. Când s-a făcut ziuă, ei au fugit din acel loc. După ce musulmanii s-au retras, necredinciosul Mircea a trimis un om la locul bătăliei. Când a văzut că nu mai era acolo nimeni, Mircea necredinciosul a venit el însuși la locul de bătălie și a văzut zăcând multe cadavre de-ale necredincioșilor, iar dintre ale musulmanilor nu se vedea nici unul. [...] și el a fugit de acolo speriat. Sultanul Bayezid-han s-a întors cu cinste și a trecut Dunărea.

(*Cronici turcești,* I, p. 48–49)

Nota Bene: Deși scrie la trei generații distanță de evenimentul descris și își focalizează atenția asupra vicleniei marelui vizir, care a îngăduit sultanului să se înapoieze „cu cinste" la sud de Dunăre, cronicarul Orudj bin Adil evidențiază implicit poziția extrem de delicată în care desfășurarea luptei pusese oștirea otomană.

Tratatul de la Adrianopol/Seghedin între Imperiul Otoman și Ungaria (1444)

Mărețul și înaltul principe, măritului împărat Ladislau, împăratul Ungariei și regele Poloniei etc., ca și unui frate și prieten premărit, Murad-beg, măritul domn și mărețul emir-sultan, fiul măritului împărat, mărețul sultan Mohamed-beg, sănătate și spor neîncetat de frăție și prietenie.

Aflați înălțimea voastră că nobilul bărbat și alesul sol, Stoica, credinciosul vostru, ne-a adus din partea înălțimii voastre o scrisoare plăcută și îndrăgită, prin care scrisoare înălțimea voastră ne-a arătat că trimisul vostru Stoica, ca orice credincios, va trata în numele vostru, astfel încât să ne încredem [în el] ca și în propria voastră persoană.

De asemenea, ne-a spus, că în ceea ce-l privește pe Vlad, voievodul român, i-ar plăcea să ajungă la pace cu el în acest fel; ca acel Vlad voievodul să-mi dea, în primul rând, tributul obișnuit, iar în toate serviciile noaste să fie din nou [obligat] după cum era obligat mai înainte, afară de cazul că nu trebuie să vină în persoană la curtea noastră. De aceea, suntem mulțumiți de dragostea excelenței voastre, și anume ca Vlad voievodul să dea tributul și chiar toate cele, de care era obligat în treburile noastre, să le facă din nou, și suntem mulțumiți că el însuși nu vine la curtea noastră, numai să ne trimită un ostatec, iar în cazul că ai noștri ar fugi în locurile lui, să ne fie trimiș [înapoi], chiar și noi să facem astfel, dacă dintre aceia ar fugi aici. Și asta se înțelege în acest fel, și anume, ca înălțimea voastră să aibă împreună cu noi o pace, frăție și prietenie bună. Din această cauză noi am jurat în fața solului înălțimii voastre, și anume a lui Stoica, că noi vom avea cu înălțimea voastră o pace bună și trainică, fără nici o înșelăciune sau vicleșug, pe zece ani. De aceea, noi trimitem pe credinciosul nostru, nobilul și alesul Soliman-beg, și anume ca înălțimea voastră în persoană să jure de bună voie, în chip drept și cinstit, fără nici o înșelăciune, că va avea cu noi o pace bună și trainică, pe zece ani.

---

[1] Este vorba de respingerea de către Iancu a sultanului Mahomed al II-lea care în 1456 asediase Belgradul, a cărui cucerire ar fi deschis otomanilor drumul spre supunerea Europei centrale.

[2] Nume arhaizant pentru unguri.

Dat la Adrianopol, la 12 iunie [1444].

(*DRH*, D., 1, p. 378–379)

[1] Ungaria.

Campania de la Dunăre din anul 1445 — relatarea lui Walerand de Wavrin[1]

Curând după ce s-au despărțit sus-numiții seniori de căpitanul suprem[2], domnul Țării Românești[3], ce se afla tăbărât cu corturi și pavilioane pe țărm, trimise la el ca să-i dea de știre că, la o zi de drum navigabil cu vânt prielnic de la acel loc, se afla o cetate de patru ori mai mare decât castelul Turcan, într-o insulă mare și care se numea Giurgiu. Și se putea merge până acolo, pentru a o împresura sau a o lua cu asalt, fără vreo primejdie din partea turcilor.

Iar aceștia[4], după ce au fost întrebați, au răspuns că părerea lor era aceasta: că, pentru binele creștinătății, cardinalul și căpitanul burgund să se ducă la cererea domnului românilor să împresoare și să cucerească acea cetate a Giurgiului. Și au spus că pentru îndeplinirea acestora, domnul românilor pusese să fie aduse două bombarde mari.

[...] A doua zi ei au ajuns în insula Giurgiului, unde era o cetate foarte puternică, pătrată, cu patru laturi lungi de zid și la colțul fiecărei laturi era câte un turn foarte mare, cu totul pătrat. [...] Și chiar în acea noapte, el a pus să fie dată jos bombarda care era pe galera sa și să fie târâtă de mulțimea de ostași, pe tălpi de sanie până în fața acelei cetăți. Dar pentru a pune la adăpost bombarda, a pus să se încheie mari apărători din gratii. Și în timpul acelei nopți s-a pregătit totul pentru a se putea trage și porni la treabă a doua zi, în zorii zilei, și a poruncit tunarilor să tragă între turn și zid, drept în inimă.

Așadar când s-a luminat de ziuă îndeajuns pentru a putea ochi cetatea, acea bombardă și-a început isprava; ghiulelele sale [erau] din piatră de Brabant, ușoare și puțin rezistente. Și a bătut drept în locul unde poruncise căpitanul, adică între turn și zid; și s-a fărâmițat piatra [făcându-se] pulbere, răspândind multă vreme foarte mult fum și într-atâta încât nu s-a mai văzut câtva timp nici turnul, nici zidul. S-a crezut că acea piatră a străpuns până dincolo, drept care printre oamenii noștri s-a ridicat mare chiot. Când s-a risipit norul de praf s-a văzut între zid și turn o mare crăpătură. Atunci s-a crezut ca lucru sigur că piatra fusese pricina. Adevărul era că nu [piatra] făcuse aceasta, ci turnul căpătase această crăpătură de când fusese clădit și se depărtase de latura zidului. Căci turnurile erau toate masive [având] mai bine de douăzeci și patru de picioare[5] înălțime.

Creștinii totuși, crezând că piatra făcuse această spărtură, au încărcat din nou bombarda și au pus-o să bată tot în locul dintâi. Și s-a făcut tot atâta puzderie de praf ca și la lovitura dinainte; după ce s-a risipit, fiecare spunea că, într-adevăr, spărtura e mult mai mare ca înainte. Și a reînceput acel chiot care a ajuns până la urechile domnului Țării Românești, care a întrebat ce s-a întâmplat. I s-a spus că bombarda celor din galere făcea minuni și că după vreo două sau trei lovituri ea va dărâma unul din turnuri. În urma acestor vești, a încălecat și a venit în această parte ca să vadă cum stă lucrul. Și atunci, ca unul căruia îi aparținea acea cetate (căci o făcuse tatăl său[1] și el fusese în ea de mai multe ori și totuși nu luase niciodată seama la spărtură) când a văzut-o a fost și el de părere că într-adevăr era făcută de bombardă. De aceea a rugat să binevoiască să o încarce din nou și să tragă din ea în fața lui. Și atunci seniorul Wavrin, cum era ora prânzului și nu mâncase încă în acea zi, a spus domnului Țării

---

1 Mathias Corvin rege al Ungariei (1458–1490)

2 Petru Aron, domn al Moldovei (1455–1457).

3 Ștefan a fost ajutat să preia tronul de Vlad Țepeș.

Românești: „Eu încredințez bombarda și tunarii în mâinile voastre; puneți-o deci să tragă după placul vostru, căci eu mă duc să prânzesc pe galera mea". Și a luat cu el pe domnul Regnault de Comfide[2] ca să mănânce [cu el].

Curând după aceea, domnul Țării Românești a pus să se încarce bombarda și să tragă după placul său. După această lovitură, când s-a risipit norul de praf, i s-a părut și lui că acea spărtură e mai lungă ca înainte și chiar că turnul se aplecase. De aceea a pus să fie încărcată și mai mult și să se mai tragă încă o lovitură și se părea că spărtura crește mereu și că turnul se apleacă din ce în ce mai mult.

Și atunci domnul Regnault de Comfide, care prânzea cu seniosul de Wavrin, îi spuse: „Acest român va pune bombarda noastră să tragă atât de des până va plesni; ar trebui să trimitem vorbă acolo să o lase să se mai răcească și să nu mai tragă până nu vă veți reîntoarce". Dar mai înainte ca trimisul să fi putut sosi, românul a mai pus iar să tragă și au plesnit două din cercurile bombardei care au ucis pe doi galiongii, oameni de ispravă și bărbați viteji în felul lor, care mult au fost plânși și căinați. Când au aflat vestea aceasta, amintiții Wavrin și Comfide au fost tare supărați. Dar comitele galerei le spuse că dacă nu s-au rupt decât două cercuri și doagele nu sunt stricate, el o va aduce iarăși în bună stare.

Curând după-masă, s-au dus Wavrin și Comfide să vadă bombarda. Dar domnul Țării Românești se și înapoiase la cartierul său din tabără pentru a porunci să tragă și cu [cele] două bombarde foarte mari pe care le adusese [...] Și nu știau tunarii să ochească [?] cetatea, astfel că pietrele treceau întotdeauna pe deasupra.

Văzând seniorul de Wavrin așadar că bombardele românilor nu aduceau nici o vătămare acelei cetăți, s-a întâlnit cu acel domn al Țării Românești și i-a spus așa: „Cu ajutorul bombardelor voastre nu vom cuceri noi această cetate și ne este cu neputință a o cuceri decât doar în chipul în care am cucerit castelul Turcan. Și mi se pare mie, din parte-mi, că ar fi nimerit ca fiecare să facă legături de surcele și să aducă atâta lemn cât va putea; și acesta să fie aruncat, ferit de vânt, pe lângă ziduri și turnuri cât se poate de sus și apoi să i se dea foc pentru ca flacăra să pătrundă în cetate". Acest sfat a fost primit de toți, și de români și cei de pe galere. S-a poruncit neîntârziat ca fiecare să aducă lângă zidul cetății atâtea legături de surcele și alte lemne cât va putea.

[...] Dar, din focul pe care l-au aruncat în coșuri s-a aprins vălvătaie atât de mare în mijlocul lemnelor, încât flacăra a zburat până la gherete care s-au aprins și focul a înaintat și mai mult și a pătruns în cetate și în turnurile care erau acoperite cu lemn și s-a întins mai departe decât ar fi voit turcii. Aceștia, cu apa pe care se duceau să o aducă de la poarta dinspre șanț, se sârguiau mult să stingă focul și pușcașii și arbaletierii își făceau prea bine datoria de a nu-i lăsa.

Subașul, când a văzut că apărarea prin luptă nu le-ar folosi la nimic și că până în cele din urmă ei nu vor putea scăpa și vor fi toți morți și prinși, atâta s-a tocmit cu domnul Țării

[1] Degrabă, imediat.

[2] Care fusese asasinat de Petru Aron.

[3] Aceasta este una din mențiunile despre existența unei adunări a stărilor care putea în anumite situații să fie consultată în probleme importante ale țării.

[4] Adică l-a uns.

Românești încât i s-au predat, cu condiția să le cruțe viața și puținele lucruri pe care le aveau în cetate; și l-a rugat să binevoiască să înceteze tragerea pentru ca să poată stinge focul și să-i predea cetatea nevătămată și întreagă.

Domnul Țării Românești care dorea mult ca cetatea să rămână nevătămată și să nu fie arsă, luă ca ostatici, drept chezășie a acestui lucru, pe acel subașiu împreună cu treizeci din turcii cei mai buni. Apoi a venit la domnul Regnault de Comfide care punea să tragă din plin împotriva celor care voiau să stingă focul. Și i-a spus că, pentru Dumnezeu, să înceteze tragerea și aruncarea de ghiulele, căci turcii i s-au predat cu condiția să le cruțe bunurile lor și viața lor, drept care el a și primit ca ostatici pe subașiul cetății și treizeci de turci. Și a spus de mai multe ori: „pentru Dumnezeu, lăsați să se stingă focul pentru ca cetatea mea să nu fie arsă; căci este cea mai puternică cetate care se află pe Dunăre și care ar putea să facă cel mai mare rău tuturor creștinilor de pe aci, dacă ea ar fi în mâinile turcilor. Căci atunci când turcii vor să facă incursiuni în țara Românească sau în Transilvania, ei trec împreună cu caii lor pe această insulă de aci ei pe podul castelului care este pe brațul râului ce pătrunde în țara Românească. Și ei cutreieră toată țara și cară cu ei pe acolo tot ce au prădat. Așa că românii, când îi urmăresc pentru a-și redobândi lucrurile lor, nu le pot face nici un rău din cauza acelei cetăți. Dar atunci când turcii treceau dincolo, prin râu, românii întotdeauna îi ajungeau din urmă și îi loveau în spate, ucigându-i și luând pe mulți din ei în prinsoare".

Atunci domnul țării Românești a dat pinteni calului; și a alergat la cardinal, căruia i-a povestit lucrul în același chip cum îl povestise domnului Regnault de Comfide, mai spunând pe deasupra cardinalului: „Dacă îmi pot redobândi întreaga cetatea mea, pe care tatăl meu a pus să o ridice, atunci chiar și femeile din Țara Românească, cu furcile lor de tors, vor fi în stare să recucerească Grecia". Dar celor care îl auzeau li se părea într-adevăr că el nu lua seama la ce spunea, decât numai doar ca să-și poată recăpăta cetatea nevătămată și întreagă. Căci el mai spunea că nu se afla nici o piatră în acea cetate care să nu fi costat pe tatăl său [cât] un bolovan de sare, care se scoate din stâncile din Țara Românească cum se scoate pe aci pietrișul din cariere.

Așadar cardinalul a poruncit să se stingă focul și să fie înapoiată cetatea domnului Țării Românești care a fost foarte bucuros [de aceasta].

(*Călători,* I, p. 101–109)

Laonic Chalcocondil despre personalitatea lui Iancu de Hunedoara

VIII, 424–425. După izgonirea împăratului[1], Iancu n-a mai trăit mult timp și după aceea s-a săvârșit din viață; și a fost acest bărbat foarte destoinic întru toate și de jos s-a ridicat la mare putere și a săvârșit isprăvi în contra germanilor și a boemilor și, ajungând la conducerea treburilor obștești la peoni[2], și-a câștigat mare renume. Dar încă și față de turci a săvârșit nu puține isprăvi mari, deși se credea că din cauza mulțimii și vitejiei lor nu o să biruiască niciodată armata împăratului; și însuși de timpuriu a luat în mâini armatele peonilor. Ceilalți

[1] Rumeliei, partea europeană a Imperiului otoman.

[2] Trimisul lui Ștefan se adresează dogelui Venetiei.

[3] Ștefan se referă la înfrângerea sa de la Războieni (26 iulie 1476).

magnați ai Peoniei[1] aveau necaz pe el și nu voiau să fie conduși de el, totuși s-a făcut stăpân pe putere, căci și aceia au căzut de acord acuma și nu aveau cum să nu cedeze unui bărbat care pretutindeni se bucura de mare renume și care purta domnia cel mai bine și punea țara la adăpost de orice primejdie. Se vede că acest bărbat toate le făcea cu râvnă și, la nevoie, știa să se folosească de ce-i sta la îndemână și îndată să fie acolo, unde ar fi nevoie de el. Se mai spune că a murit răpus de ciumă.

(Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 245)

Concepția despre domnie a lui Vlad Țepeș exprimată în scrisoarea către brașoveni (1456)

Înțelepți și cinstiți bărbați, frați, prieteni și vecini ai noștri cu adevărat iubiți.

Prin cuprinsul [scrisorii] de față vă dăm de știre, după cum v-am dat de știre și mai înainte, că, deoarece a venit acum la noi solul turcilor, să luați bine aminte și să păstrați cu tărie cele pe care le-am discutat cu voi despre frăție și pace bună și cele pe care le-am spus turcilor, acum și totdeauna, cu tragere de inimă a noastră și bunăvoință, să fie păstrate în chip credincios și cu tărie; așa după cum ne ostenim și lucrăm pentru treburile noastre, tot astfel, sau chiar mai mult, voim să ne ostenim pentru voi, și treburile voastre.

Iată, acum a venit vremea și ceasul, pe care vi le-am spus mai înainte; sarcini mari, aproape cu neputință de purtat, turcii vor să le pună pe umerii noștri și să ne îngreuie, [și] nu pentru noi sau pentru ai noștri [pun] greutăți așa de mari, ci pentru voi și ai voștri acei turci vor să facă și să ne constrângă la aceasta, deoarece, în ce privește treburile noastre, ușor am putea face pace și bună liniște, dar pentru voi și ai voștri nu putem face pace cu acei turci, deoarece ei caută cale să iasă și să prade la voi prin țara noastră; pe lângă aceasta și pe deasupra, ne constrâng în multe treburi să acționăm împotriva credinței adevărate și împotriva voastră. Însă voința noastră desăvârșită este de a nu face nimic rău împotriva voastră, ba chiar voim să nu ne despărțim niciodată de voi, după cum am spus și am jurat, voind să vă fim frate și prieten credincios. Pe de-o parte este faptul că am oprit aici acel sol al turcilor, până când vă vom da de știre, [iar pe de alta], trebuie să luați aminte că atunci când un om sau un domn este puternic și tare, poate face pace cum vrea; dar, când este fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu el ce va voi.

De aceea, vă cerem, prin cele de față, vouă și fiecăruia dintre voi ca, îndată ce veți vedea [scrisoarea] de față, pentru folosul vostru și al nostru, să ne trimiteți, fără nici o zăbavă, ajutoare, 200 sau 100 sau 50 de oameni aleși, până duminica ce va veni; când acei turci vor vedea putere de la unguri, vor fi mai moi, și le vom spune, că vor veni și mai mulți, [și]

---

[1] Din acest moment ambasadorul trece la persoana I, ca și cum cel care vorbește ar fi chiar Ștefan.

[2] Adică la trecerea Dunării.

[3] Domnitorul regretă pierderile omenești care loveau mult în forța unui stat a cărui bogăție principală o reprezenta pe atunci numărul de locuitori, plătitori de taxe și creatori de avuție.

[4] Muntenia. Expresia sugerează conștiința faptului că și Moldova și Muntenia erau țări românești, Valahii.

[5] Domnitorul fusese nevoit să permită unei părți a oștenilor să plece pentru a-și apăra familiile în fața invaziei tătarilor de dincolo de Nistru, ordonată special de sultan.

atunci vom putea rândui după cuviință treburile noastre și ale voastre, până când vom avea

poruncă de la domnul nostru regele.

(*DRH*, D., I, p. 339–340)

1 Ioan Albert regele Poloniei (1492–1501), fiul regelui Cazimir din familia Iagellonilor.

2 Acest rege unguresc, al cărui nume cronica nu-l dă, este Vladislav IV Iagellonul regele Boemiei și al Ungariei (1490–516)

3 Birtoc este Bartholomei Dragffy de Belthek voievodul Transilvaniei, 1496–1498; fiica sa era probabil căsătorită cu Alexandru, fiul mai mare al lui Ștefan cel Mare.

4 Radul voievod este Radu cel Mare, domnul Țării Românești (1495–1508).

Povestirile slavone despre Vlad Tepeș

A fost în Țara Muntenească un voievod creștin de credință grecească, anume Dracula pe limba românească, iar pe a noastră, diavol, atât era de rău. Precum i-a fost numele, așa și viața.

VII. Odată a venit un oarecare negustor străin din țara Unguréască la cetatea lui. Și după porunca lui a lăsat căruța lui pe ulița orașului, înaintea casei și marfa lui în căruță, iar el însuși dormea în casă. Și a venit cineva și a furat din căruță 160 de ducați de aur. Negustorul s-a dus la Dracula, și i-a spus de pierderea aurului. Darcula i-a spus: „Du-te, în această noapte vei afla aurul". Și a pornit să se caute hoțul prin tot orașul, spunând: „Dacă nu se află hoțul, atunci voi nimici tot orașul". Și a poruncit ca să aducă aurul său, să-l așeze în căruță în timpul nopții și a mai adăugat un zlot. Negustorul sculându-se, a găsit aurul și a numărat o dată și de două ori; s-a aflat un zlot mai mult. Și s-a dus la Dracula și i-a spus: „Stăpâne, am găsit aurul. Și iată, este un zlot mai mult, care nu este al meu". Atunci au adus și pe hoț și cu aurul. Și a spus negustorului: „Mergi în pace, dacă nu mi-ai fi spus despre un zlot, eram gata să te pun în țeapă cu acest hoț". [...]

IX. Odată mergând el pe drum a văzut la un oarecare siromah o cămașe foarte ruptă. Și l-a întrebat: „Oare ai femeie?" El a răspuns: „Am, stăpâne". El a spus: „Du-mă în casa ta, să o văd". Și a văzut pe femeia lui, tânără fiind și sănătoasă. Și a spus bărbatului ei: „Oare ați semănat in"? El a răspuns: „Stăpâne am mult in" și i-a arătat mult in. Și a spus femeii lui: „De ce ești leneșă față de bărbatul tău; el este dator să semene și să are și să te hrănească, iar tu ești datoare să faci bărbatului tău îmbrăcăminte curată și frumoasă, iar tu nici cămașă nu vrei să-i faci, sănătoasă fiind la trup. Tu ești vinovată, iar nu bărbatul tău. Dacă bărbatul nu ar fi semănat in, atunci bărbatul tău ar fi fost vinovat". Și a poruncit să-i taie mâinile și trupul ei să-l puie în țeapă. [...]

XI. Odată a venit la dânsul un sol de la craiul unguresc Matiiaș[1], om mare, boier, de neam polon și i-a poruncit să stea cu el la masă între leșurile acelea. Și lângă dânsul se afla o țeapă foarte groasă și înaltă, aurită peste tot. Și a întrebat Dracula pe sol: „Spune-mi, de ce am făcut așa această țeapă"? Solul atunci s-a înfricoșat tare și a spus: „Stăpâne, așa mi se pare, vreun om mare a greșit în fața ta și vrei să-i faci moarte mai cu cinste de cât a celorlalți". Dracula a spus: „Adevărat ai spus. Tu ești solul regal al marelui stăpân, pentru tine am făcut această țeapă". El a răspuns: „Stăpâne, dacă voi fi făptuit ceva vrednic de moarte, fă ce vrei, căci ești judecător drept, nu tu vei fi vinovat de moartea mea, ci eu singur". Dracula a râs și a spus: „Dacă nu mi-ai fi răspuns așa, în adevăr ai fi fost pe această țeapă". Și l-a cinstit mult și l-a dăruit și i-a dat drumul, spunând: „ție în adevăr se cuvine să umbli în solie de la mari stăpânitori, căci ești învățat să vorbești cu stăpânitorii cei mari, alții să nu îndrăznească, ci mai întâi să fie învățați cum să stea de vorbă cu stăpânitorii cei mari".

(*Cronicile slavo-române*, p. 207–214)

Grigore Ureche despre începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457)

Acest domn, Ștefan vodă, după doi ani a domnii lui Pătru vodă Aron[2], rădicatu-s-au de la

---

[1] Ian Dlugosz, cronicar polon, a trăit între 1414 si 1480. În ultima parte a vieții a fost arhiepiscop de Lemberg (Lvov).

[2] Aici se reflectă punctul de vedere al marelui boier care era Ureche, în dezacord cu o domnie atât de autoritară precum cea a lui Ștefan.

[3] Turcii. Pasajul următor se referă la relațiile cu Imperiul Otoman.

Țara Muntenească cu multă mulțime de oaste muntenească[3] și din țară adunați și au intrat în țară. Și silind spre scaunul Sucevii, i-au ieșitu înainte Pătru vodă Aron pe Siretiu, la Doljășți, la tină, și s-au lovitu în ziua de Joi Mari, aprilie 12, și înfrânse Ștefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu se lăsă cu atâta, ci de iznoavă[1] s-au bulucitu și al doilea rându să lovi la Orbic și iară birui Ștefan vodă. Și-l prinse pe Pătru vodă Aron și-i tăie capul, de-și răsplăti moartea tătâne-său, lui Bogdan vodă[2].

Cându s-au strânsu țara la Direptate

Deciia Ștefan vodă strâns-au boierii țării și mari și mici și altă curte măruntă și dempreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți: ieste-le cu voie tuturor să le fie domnu?[3] Ei cu toții au strigat într-un glas: „În mulți ani de la Dumnezeu să domnești". Și decii cu toții l-au rădicatu domnu și l-au pomăzuitu[4] spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acolea luo Ștefan vodă steagul țărâi Moldovei și să duse la scaunul Sucevii. Decii Ștefan vodă gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așaze țara, ci de războiu să gătiia, că au împărțitu oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit. [...]

(Ureche, p. 37–38)

Raporturile dintre Ștefan cel Mare și Matia Corvin — relatarea *Letopisețului de la Putna*

În anul 6975 [1467] noiembrie 19, s-a ridicat craiul unguresc Matiaș și a coborât la Trotuș cu toată puterea ungurească. Și au venit la târgul Romanului și l-au ars. Și apoi au venit la Baia. Și a fost gândul lui Ștefan voievod și a năvălit noaptea asupra lor la Baia. Și i-a dat Dumnezeu în mâinile lui Ștefan voievod și ale oastei lui. Și au fost uciși mare mulțime dintre ei. Și craiul atunci a fost săgetat în luptă. Și apoi s-au întors rușinați pe alt drum mai scurt. Și nu a fost cum au crezut ei, ci a fost cum era voia lui Dumnezeu. Și în același an a răposat doamna Evdochia.

Și după câtva timp au făcut pace între dânșii, Ștefan voievod cu craiul unguresc, Matiaș și încă, după împăcarea cea bună, a dăruit domnului nostru, Ștefan voievod, 2 cetăți, anume cetatea de Baltă și Ciceu; în țara Ardealului, precum sunt și până acum.

(*Cronicile slavo-române*, p. 65)

Scrisoarea adresată principilor creștini de Ștefan cel Mare după victoria de la Vaslui — 25 ianuarie 1475

Către coroana Ungariei și către toate țările, în care va veni această prezentă scrisoare. Salutare. Noi Ștefan voievod, din grația lui Dumnezeu domn al Moldovei, amical și cu plecăciune și cu toată plăcerea tuturor cărora scriu vă doresc tot binele, și vă spun domniilor

[1] Este vorba de oastea Țării Românești.

[2] Eroare, sau mai degrabă licență literară asumată de Dimitrie Cantemir: în momentul morții lui Ștefan viitorul sultan Süleyman I Kanuni (Magnificul) era un copil de 10 ani, iar sultan era bunicul său Bayezid al II-lea. Observații similare se pot aduce și în legătură cu alte evenimente incluse de Cantemir în discursul lui Ștefan, dar care s-au petrecut în realitate mult după 1504.

[3] Se referă la partea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru, anexată de Imperiul Otoman începând cu anul 1484.

voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost mult timp și este nimicitorul întregii creștinătăți, și în fiecare zi se gândește cum să distrugă și să supună toată creștinătatea. De aceea noi facem cunoscut tuturor domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută sus-numitul turc a trimis asupra mea în țara noastră o mare armată în număr de o sută și douăzeci de mii de oameni, al căror căpitan principal era Suliman-pașa beglerbegul și cu el toată curtea sus-numitului turc și toate semințiile Romaniei[1] și domnul Munteniei cu toată puterea lui, Asan-beg, Ali-beg, Scander-beg, Grana-beg și Osu-beg, Valtivubeg, Serefaga-beg domnul din Sofia, Cusenra-beg, Paier-beg și fiul lui Isac-pașa, cu toată mulțimea lui de ieniceri, și toți acești sus-numiți sunt toți comandanții cei mari ai câmpului de luptă, și auzind bine și văzând și noi pentru apărare am luat spada în mână și cu ajutorul domnului Dumnezeu am mers asupra lor și i-am călcat în picioare, și i-am trecut prin spadele noastre. Și pentru asemenea lucru lăudat să fie domnul Dumnezeu; și după ce a auzit de această înfrângere păgânul împărat al turcilor și-a pus în plan să se răzbune și el însuși în persoană cu toată puterea sa să vie în luna mai asupra noastră și să supună țara noastră care e poarta tuturor creștinilor, și pe care poartă, care e țara noastră, Dumnezeu ne-a ferit-o până acum, dar dacă această poartă va fi pierdută, Dumnezeu să ne ferească de așa ceva, toată creștinătatea va fi în mare primejdie. De aceea noi ne rugăm la amabilitatea voastră să ne trimiteți în ajutorul nostru pe căpitanii voștri contra dușmanilor creștinătății, și cât mai este timp, fiindcă turcul are mulți potrivnici și în multe părți are de-a face cu oameni care nu au opinia lui, pentru apărare cu spada în mână stau contra lor, și noi, din partea noastră, promitem cu jurământul nostru domnesc, cu viața noastră, că până la moarte ne vom apăra și vom lupta pentru credința creștină. Și similar trebuie să faceți voi, și pe mare și pe uscat, pentru că după opinia pe care noi o avem, cu ajutorul lui Dumnezeu noi i-am și luat mâna dreaptă, și de aceea fiți cu bunăvoință și gata fără întârziere. [...]

(*Documentele lui Ștefan cel Mare*, publicate de Ioan Bogdan, vol. II, București, 1913, p. 319–321)

Nota Bene: De semnalat faptul că, în lipsa unor relații diplomatice sistematice și a unor cunoștințe precise de geografie politică, Ștefan scrie direct numai regelui Ungariei și lasă neprecizați pe ceilalți eventuali destinatari ai scrisorii sale.

Concepția lui Ștefan cel Mare despre lupta antiotomană — solia lui Ioan Țamblac la Veneția (1478)

Prea înălțate prinț și domn. Acestea sunt lucrurile despre care voi referi cu gura mea, eu Ioan Țamblac, ambasador și unchi al domnului Ștefan voievod din partea sa. Că pentru toate cele care au intervenit din partea turcilor în țara sa, Excelența Voastră[2] trebuie să fi aflat de la mulți. Dar e adevărat că cele ce au urmat[3] nu ar fi intervenit dacă ar fi știut că principii creștini și vecini cu el au să se poarte cu el așa cum s-au purtat; totuși, deși aveau jurăminte și conveniri cu el, l-au înșelat și a pățit ce a pățit. Convențiile și jurămintele ce erau între ei conțineau că toți trebuie să fie gata și să ajute în orice loc pe acel dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcii. Și totuși, cu toată speranța mea[1] în ei, mi s-a întâmplat contra mea ceea ce am zis. Căci, dacă nu ar fi fost așa, aș fi făcut una din două: ori m-aș fi opus cu adevărat inamicului la trecere[2] și nu l-aș fi lăsat să treacă, ori în mod sigur, dacă aceasta

mi-ar fi fost imposibilă, aș fi încercat să salvez oamenii țării mele și nu aș fi pățit atâta daună[3]. Dar m-au lăsat singur, și a urmat cum am spus mai sus. Și dacă inamicul ar fi fost singur, n-ar fi fost atât de rău. Dar el a făcut să vie și cealalată Valachie[4] de o parte, și tătarii de alta, și el în persoană a venit cu toată puterea sa, și m-au înconjurat din trei părți, și m-au găsit singur, și toată armata mea împrăștiată pentru salvarea familiilor[5]. [...]

Nu vreau să mai spun cât de folositoare este pentru treburile creștine această țară a mea; socotesc că este de prisos, fiindcă lucrul e foarte evident, pentru că e seraiul Ungariei și Poloniei și straja acestor două regate. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, de patru ani mulți creștini au rămas în liniște. Așadar, ca domni creștini și cunoscuți ca creștini, eu recurg la ilustra domnia voastră implorând ajutorul vostru creștinesc, spre a-mi păstra această țară a mea, folositoare pentru treburile creștine, promițând că orice dar și subsidii îmi veți da eu îl voi folosi pe multe căi de câte ori veți porunci și veți avea trebuință, dar numai contra necredincioșilor, și unde veți porunci, fără nici o amânare. Afară de aceasta, Excelența voastră va face o faptă foarte onorabilă ajutând pe un domn creștin. Aceasta cer acum, și aceasta pentru că știu că turcul va veni iar contra mea în sezonul acesta pentru cele două ținuturi, al Chiliei și Cetății Albe, care le sunt foarte stânjenitoare. De aceea, în aceasta vreau să fiu ajutat acum, căci timpul nu va da a face altă pregătire generală. Și Excelența Voastră trebuie să considerați că aceste două ținuturi sunt toată Valachia și că Valachia cu aceste două ținuturi este un zid pentru Ungaria și Polonia. Afară de aceasta eu zic mai mult, că dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, turcii va fi cu putință să piardă și Caffa și Chersonesul. [...]

(*Documentele lui Ștefan cel Mare*, ed. Ioan Bogdan, vol. II, București, 1913, p. 348–350)

Primul pamflet politic cunoscut din spațiul românesc — Scrisoarea brăilenilor către Ștefan cel Mare (1481)

De la toți boierii brăileni și de la toți cnezii și de la toți rumânii, scriem ție, domnului moldovenesc, Ștefane voievod. Ai tu oare omenie, ai tu minte, ai tu creieri de-ți prăpădești cerneala și hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? Dacă ți-e fiu și vrei să-i faci bine, atunci lasă-l să fie după moartea ta domn în locul tău, iar pe mumă-sa ia-o și ține-o să-ți fie doamnă; cum au ținut-o în țara noastră toți pescarii din Brăila, ține-o și tu să-ți fie doamnă. Și învață-ți țara ta cum să te slujească, iar de noi să te ferești; căci de cauți dușman, ai să-l găsești. Și așa să știi: domn avem, mare și bun, și avem pace din toate părțile; și să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru Basarab voievod, măcar de-ar fi să ne pierdem capetele.

(Ion Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara*

---

[1] *Sulhname* – literal, carte de armistitiu, dar de fapt formă musulmană de tratat de pace; e folosit uneori în sinonimie cu ahdname (*ahidname*) – carte de legământ.

[2] Literal, Bogdanul Negru, denumire folosită de otomani atât pentru a desemna Moldova, cât și – în acest caz – pentru a desemna pe Domnul Moldovei, la acea vreme Ștefan cel Mare.

[3] Aluzie la închinarea Moldovei către turci sub Petru Aron în 1456.

[4] Denumire turcească pentru monedele de aur bătute după etalonul galbenilor venețieni.

[5] Guvernatorii unor provincii otomane de mărime mijlocie (sangeacuri).

Ungurească în sec. XV și XVI, București, 1905, p. 282)

Nota Bene: Acest text a fost scris (în slavonă) pe spatele unei scrisori (tot în slavonă) în care Ștefan cel Mare solicita brăilenilor să se alăture unui anume Mircea, pe care dorea să-l instaleze domn al Țării Românești. O scrisoare similară a trimis Ștefan buzoienilor și râmnicenilor, bucurându-se de un răspuns asemănător. Dincolo de necunoscutele care planează asupra datei, locului și autorului textului – astfel, nu știm cine anume a redactat aceste răspunsuri, și în ce măsură ele au fost scrise de o singură persoană sau sunt rodul unei consultări mai largi – el reflectă animozitatea existentă în ținuturile de graniță ale Țării Românești împotriva lui Ștefan cel Mare, care în 1470 arsese Brăila. Totodată, documentul reflectă opțiunea majorității boierimii muntene pentru acceptarea suzeranității otomane, și refuzul de a se alătura luptei antiotomane animate în acel moment de Ștefan cel Mare.

Confruntarea cu regele Ioan Albert al Poloniei (1497)

În anul 7005 [1497] s-a ridicat craiul leșesc, Albert[1], cu toate puterile sale asupra lui Ștefan voievod, cu înșelăciune, spunând că merge împotriva turcilor, să ia cetățile Chilia și Cetatea Albă. Și Ștefan voievod a trimis în întâmpinarea lui pe solii lui, Tăutul logofăt și Isac vistiernic cu multe și mari daruri. El însă îi prinse și-i băgă în fiare și îi trimise la Liov. Iar el însuși a venit la cetatea Sucevii și a înconjurat-o și a bătut-o 3 săptămâni și nu a dobândit nimic. Iar Ștefan voievod a adunat oastea sa în târgul Roman. Apoi i-a venit ajutor de la craiul unguresc[2], care era fratele craiului leșesc, 12 mii și cu dânșii era voievodul Ardealului, Birtoc[3], cuscrul lui Ștefan voievod. Și Radul voievod[4] încă i-a trimis ajutor și de la împăratul Baiazit i-a venit ajutor. Și Birtoc a rugat pe Ștefan voievod pentru pace și domnul Ștefan voievod cu greu a făcut voia lui pentru pace, dar ca ei să se înapoieze pe drumul pe care au venit.

Și Ștefan voievod a ospătat și a dăruit pe Birtoc cu mari și multe daruri și l-a trimis la ale sale. Iar craiul nu s-a înapoiat pe același drum pe care a venit, ci pe unde era țara întreagă. De aceea s-a mâniat Ștefan voievod și a gonit pe urma lor și i-a ajuns la marginea bucovinei Cozminului. Și luând pe Dumnezeu în ajutor și pe preacurata lui mamă și pe sfântul mare mucenic Dimitrie, i-a lovit și i-a învins și a fost mare măcel între ei. Și au căzut mulți nobili mari dintre ei și au fost luate schiptrele cele mari ale craiului și tunurile lui cele mari. Și a venit veste lui Ștefan voievod că vine și altă oaste leșească. Și domnul a trimis pe Boldur și i-a ucis pe toți. Și astfel craiul a plecat rușinat, abia a scăpat cu câțiva puțini ai lui.

(*Cronicile slavo-romane*, p. 60–66)

---

1 Süleyman Magnificul (1520–1566).

2 În acest caz sub denumirea de „Ungaria Superioară" sunt cuprinse atât principatul Transilvaniei, cât și teritoriile din nordul fostului regat al Ungariei, al căror control și-l disputau Habsburgii cu principii Transilvaniei. O parte dintre teritoriile aflate în dispută erau așa-numitele comitate din „Partium".

3 Documentele otomane numesc astfel pe împărații germani din dinastia de Habsburg, în acest caz concret referința fiind la Rudolf al II-lea (1576–1612).

4 Ștefan Bocskai, principe al Transilvaniei (1604–1606), care a ridicat pretenții și asupra Ungariei stăpânite de Habsburgi, fiind chiar încoronat rege cu acordul otomanilor.

Personalitatea lui Ștefan cel Mare

A. Cronicarul polon Ian Dlugosz[1]

[...] O, bărbat demn de admirat, cu nimic mai prejos de ducii eroici, pe care îi admirăm atât, care în timpul nostru primul dintre principii lumii a dobândit o victorie atât de glorioasă împotriva turcilor. După judecata mea, el este cel mai demn să i se dea conducerea și stăpânirea lumii, și mai ales funcția de comandant împotriva turcilor, cu sfatul comun, consensul și hotărârea creștinilor, câtă vreme ceilalți regi și principi catolici se destind în lene și desfătări sau în lupte civile. [...]

(Ioannis Dlugosz Senioris Canonici Cracoviensis, *Opera omnia*, ed. A. Przezdziecki, tom. XIV, Cracovia, 1878, p. 623)

B. Opinia lui Grigore Ureche

[...] Fost-au acestu Ștefan vodă om nu mare de statu, mânios și de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospeți omorâea fără județ[2]. Amintrilea era om întreg la fire, neleneș, și lucrul său îl știia a-l acoperi și unde nu gândiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși se vârâea, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăptieze și pentru aceaia raru războiu de nu biruia. Și unde biruia alții, nu perdea nădeajdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. [...]

(Ureche, p. 111)

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie despre relațiile cu turcii

Iar carii nu cred în Hristos Dumnezeul nostru[3], nici Preacuratei lui maici aceia n-au atâta minte, nici înțelepciune, ce toată mintea și înțelepciunea lor iaste mâna cea întinsă și darul să le dai și să le umpli gurile tuturor de toate. Deacii vei avea pace cu dânșii și odihnă. Ce înaintea acestora nimic den avuțiile voastre să nu arătați, nici scule, nici haine; nici boiarii tăi să nu să împodobească înaintea lor, ci să te arăți și să te face înaintea lor sărac și lipsit și nici într-unile să nu te făluiești. Ci, când vor veni de la dânșii soli mari și vei gândi să trimiți înaintea lor cinste, tu trimite și le fă cinste, însă numai cu bucate și cu băutură. Iar altă cinste sau avuție să nu arăți înaintea lor, că măcar de vă s-ar făgădui cât de cu prietnicie și cu dragoste, iar tot să nu-i crezi, nici să le arăți avuțiia ta, ci încă mai vârtos să o ascunzi de dânșii. Și până ai avere în mâinile tale, tot le dă, că toată înțelepciunea lor iaste avuțiia. Și, când vin la voi, să-i păziți cu bucate și cu băutură den dănstul și cu cuvinte bune. Iar nu cu cuvinte de taină și cu vorbe care sânt ascunse, ci cu vorbe proaste, că eu cât am socotit, așa am aflat să fie mai bine [...]

29. Deci de vor veni asupra voastră vrăjmașii voștri și veți vedea că sunt cu putere mai mare decât voi, iar priianicii voștri vă vor îndemna să mergeți asupra lor făr' de vreme, sau vă vor spera ca să ieșiți [afară] den țara voastră, să pribegiți, pre acei priiateni și îndemnători ai voștri să nu-i credeți, că nu vă voiesc binele. Că și eu însumi am fost pribeag, pentr-acéia vă spui că iaste trai și hrană cu nevoie pribegiia, și ești de toți oamenii dosădit, încă și de copii cei mici,

[1] Comandantul unei armate otomane.

și de carii sunt mai răi. Pentr-acéia să nu faci așa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decât viața cu amar și cu ocară. Nu fireți ca pasărea céia ce să cheamă cuc, care-și dă oaolă dă le clocesc alte pasări și-i scot pui, ci fiți ca șoimul și vă păziți cuibul vostru.

(*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de Gh. Mihăilă. Ed. Minerva, București, 1971, p. 277–278)

Geneza și evoluția unui mit istoric — testamentul lui Ștefan cel Mare

A. Grigore Ureche

Iar când au fost aproape de sfârșitul său, chemat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și alți toți câți s-au prilejuit, arătându-le cum nu vor putea ține țara cum o au ținut-o el, ci socotind din toți mai puternic pe turc și mai înțelept, au dat învățătură să se închine turcilor.

(Ureche, p.112)

B. Ion Neculce

Și când au murit Ștefan-vodă cel Bun, au lăsat cuvânt fiului său, lui Bogdan-vodă, să închine țara la turci, iar nu la alte neamuri, căci neamul turcilor sunt mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va putea ținea țara cu sabia, ca dânsul.

(Neculce, p.168)

C. Dimitrie Cantemir

Analele moldovene zic că Ștefan cel Mare, după ce a domnit 47 de ani și 5 luni, și după ce în acest timp a făcut atâtea lucruri frumoase, și a repurtat atâtea victorii glorioase asupra turcilor, ungurilor, polonilor, românilor[1] și tătarilor, [...] simțind că, deși tare încă în spirit, dar puterile trupești îi slăbesc, și că moartea i se apropie, a chemat la sine pe unicul său fiu și moștenitor al țării și pe mai-marii boieri și le-a vorbit precum urmează: „O! Bogdane, fiul meu, și voi toți amici ai mei de arme, care ați fost martori atâtor victorii glorioase, și ați luat parte la ele! [...] moartea e la ușă. Dar nu aceasta este de ce mă tem: căci știu eu, că îndată cu nașterea mea, am început a grăbi spre mormânt. Pericolul ce amenință această țară din partea acelui răcnitor și fioros leu de Soliman[2], care arde de setea sângelui creștin, iacă ce disturbă și umple de frică și de cutremur inima mea. El a înghițit până acum prin intrigi și uneltiri mai toată Ungaria; a supus prin puterea armelor sale Crimeea și cele până acum încă neînvinse triburi ale tătarilor [...]; Basarabia[3] noastră cotropită de violențele sale; Valahia, ai cărei locuitori, deși inamici nouă, dar sunt creștini ca și noi, geme sub jugul acelui tiran; cu un cuvânt, cea mai frumoasă parte a Europei și Asiei este sub puterea lui. Dar încă nu este îndestulat cu atât, ci-și întinde armele fatale în toate părțile, și nu vrea să cunoască margini puterii și ambițiunii sale de a domni. Așa stând lucrurile, credeți voi că [...] își va reține el mâna de a nu o pune asupra Moldaviei, care este înconjurată de atâtea provincii ale sale? Nu vă temeți voi, că după ce va fi supus toată Ungaria, se va întoarce cu toate puterile în contra noastră? [...] la vecinii mei de prin prejur, eu nu pot decât să deplâng deplorabila stare a lucrurilor. Pe poloni îi cunosc și știu că sunt inconstanți și incapabili să reziste furiei turcilor;

ungurii gem deja cu toții sub jugul lor; germanii au, precum mi se pare, atâtea încurcături interne încât nu vor sau nu pot să se ocupe cu cele externe. [...] Puterile noastre sunt prea puține; ajutorul străin, încet și departe; iar pericolul cert și aproape. Pentru aceea, eu judec că este mai bine să îmblânzim și pe această bestie turbată și sălbatică, decât să o iritǎm și mai mult prin strepitul armelor. [...] Și pentru aceea, în aceste ale mele ultime momente, vă exort [cer], ca un tată și ca frate, ca, dacă pe lângă preservațiunea legilor noastre civile și ecleziastice, puteți obține pacea sub condițiuni onorabile, chiar fie și pe lângă un tribut, atunci este mai potrivit a vă încrede în clemența sa decât în armele sale. Dar dacă v-ar prescrie alte condițiuni, atunci mai bine să pieriți cu toții de mâna inamicului, decât să fiți spectatori oțioși la profanarea religiunii voastre și la calamitatea țării voastre. Iar Dumnezeul părinților noștri, care face minuni, va întinde grația sa inexorabilă asupra voastră, și mișcat de lacrimile servitorilor săi, va trimite pe unul care să vă scape, sau să scape posteritatea voastră de sub jugul barbarilor, și să redea țării libertatea și puterea sa!". Bogdan, urmând acestei ultime voințe a părintelui său, a trimis în al șaptelea an al domniei sale delegați la Soliman, și el mai întâi i-a supus Moldova sub titlul unui tribut.

(Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman,* creșterea și scăderea lui cu note foarte instructive. Tradusă de Ios. Hodosiu, București, Ediținea Societății Academice Române, 1876, p. 272–273; față de textul extrem latinizant editat de Hodoș, ortografia și lexicul au fost adaptate normelor actuale ale limbii române, păstrând însă unele latinisme, cu atât mai mult cu cât Cantemir și-a scris opera direct în limba latină – B.M.)

D. Barbu Ștefănescu–Delavrancea

Când voi fi în fața lui, voi îndrăzni să-i zic: „Doamne, tu singur știi c-a fost pe inima mea, că-n tine am crezut, că nici o deșertăciune nu s-a lipit de sufletul meu, că am sta zid neclintit în fața păgânilor [...] Dar toți m-au părăsit [...] Doamne, osândește-mă după păcatele mele, ci nu mă osândi de pacea cu turcii spre mântuirea sărmanului meu popor! Bogdane, turcii sunt mai credincioși ca creștinii cuvântului dat [...] Tineți minte cuvintele lui Ștefan, care v-a fost baci până la adânci bătrânețe... că Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri ș-a urmașilor urmașilor voștri în veacul vecilor...

(Barbu Delavrancea, *Teatru*, Postfață și bibliografie de Constantin Cubleșan, Ed. Minerva, București, 1983, p. 52–53)

Nota Bene: „Testamentul lui Ștefan cel Mare" este o clasică invenție cărturărească. În momentul morții sale, Ștefan nu avea de ce să îndemne pe boieri și pe urmașul său să se închine turcilor, deoarece Moldova se închinase pentru prima dată deja în timpul predecesorului său Petru Aron, iar Ștefan însuși plătise tribut atât în prima parte a domniei sale (1457–1473), cât și după 1486; textul tratatului de pace din 1480, prin care Ștefan recunoștea din nou suzeranitatea otomană, este publicat în acest

---

[1] Alexandru-cel-Rău, domn al Țării Românești (1592–1593)

[2] Observație riguros exactă, verificată prin compararea cuantumului total al datoriilor, transmis de cronicarul otoman Ibrahim Pecevi, cu numărul total al locuitorilor Țării Românești înmulțit cu prețul mediu al robilor din acea vreme; pentru detalii a se vedea Bogdan Murgescu, *Câteva observații pe marginea datoriilor domnilor Țării Românești și Moldovei în 1594*, *Revista istorică*, VI, 1995, nr. 3–4, p.243–253.

volum. De altfel, cronicile din prima parte a secolului al XVI-lea nici nu pomenesc episodul „testamentului lui Ștefan cel Mare". Episodul apare la Grigore Ureche și reflectă pe de o parte o cunoaștere istorică deficitară, pe de altă parte efortul de a legitima supunerea fața de Imperiul Otoman prin „sfatul" domnului care se ilustrase cel mai mult pe plan militar în lupta antiotomană. De observat și nuanțele contractuale pe care le introduce Dimitrie Cantemir, care încerca astfel să justifice propria sa acțiune politică din 1711; prin argumentația că turcii nu și-au respectat angajamentele mitul înceta să mai îndeplinească o funcție pro-otomană, și căpăta una antiotomană. Totodată, atât la Cantemir, cât și la Delavrancea, se poate observa felul cum imperativele literar-dramatice conduc la îmbogățirea ficțiunii, care inițial fusese mult mai austeră.

Sulhname[1]-ul acordat de Mehmed al II-lea lui Ștefan cel Mare (1480)

Pricina emiterii preaslăvitului semn împărătesc [...] este aceasta: Kara-Bogdan[2], care din vremurile vechi[3], era plin de omenie și supus [...], neamânând nici o clipă îndatoririle sale de supunere, precum și dările stabilite prin firman, se supunea poruncilor mele și își plătea la timp, fără întârziere haraciul său, pe care îl fixasem. Dar, de la o vreme, șoaptele îndărătniciei diavolești vârându-i în creier gândul de răscoală și de tulburare, el [...] arătase îndrăzneală și ieșise din calea ascultării.

De aceea zelul pentru credința în Allah și efortul pentru cinstea împărăției se puseseră în mișcare. Asfel, din pricina mâniei mele, cu glorioasele mele oști, purtătoare de vijelie, am ruinat din rădăcină, ca uraganul, țara sa prosperă, [...] și-i dădusem o pedeapsă strașnică cu viteaza mea mână nimicitoare.

Cu acest prilej, deșteptându-se din somnul neștiinței, el [...] și-a plecat fața la pământ pentru slujire și s-a rugat, zicând astfel: „Predându-mi, ca și mai înainte, grumazul meu la supunere și la ascultare, și, de asemenea, dublând haraciul meu, care, așa cum îmi fusese fixat, era în fiecare an de trei mii de florini frâncești[4], și făcându-l de șase mii de florini în fiecare an, am devenit prietenul prietenilor și dușmanul dușmanilor voștri.

De asemenea, neabătându-mă, ca și în zilele de altădată, cu nici un pas din calea cea dreaptă, sunt, din tată și moș, unul dintre slujitorii acestei Porți, înaltă ca cerul.

[...] De aceea, revărsându-se oceanul mărinimiei mele și marea bunăvoinței mele,

l-am iertat pentru vina sa și am reînnoit tratatul. Și Allah cel milostiv și binevoitor a zis: „Țineți-vă legământul; sunt răspunzători cei care își încalcă legământul!"

De vreme ce, potrivit condițiilor amintite mai sus el va avea legături bune cu Poarta împărăției mele și va arăta ascultare, atunci, nici el, nici avutul său și nici țara sa nu vor fi

---

1 Originar din Saxonia, a sosit în Țara Românească în iunie 1597 și a stat o vreme la curtea lui Mihai Viteazul.

2 În care armata otomană era pe cale să-i înfrângă pe români.

3 De origine albaneză, în mai multe rânduri mare vizir al Imperiului otoman; nu se cunoaste data nașterii; a murit în 1596; în 1595 conducea invazia otomană împotriva lui Mihai Viteazul.

4 Din punctul de vedere otoman, la Călugăreni victoria a aparținut turcilor, care înaintează și ocupă capitala.

5 Măsurile de apărare luate de Sinan se încadrau în politica sa de transformare a țării în pașalâc.

6 Ostași otomani care nu primeau soldă, ci se întrețineau pe baza prăzilor luate.

7 Sigismund Bathory (1581–1598; 1598–1599; 1601; 1601–1602).

8 Mustafa bin Abdulah (1609–1657), unul dintre cei mai mari cronicari otomani; lucrarea din care selectăm acest fragment a fost scrisă pe la 1642.

atacate de mine, nici de sangeacbeii[5] mei, nici de ceilalți supuși ai mei și, atâta timp cât, din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura din partea mea de aceeași bunăvoință împărătească a mea și va fi ocrotit cu aceeași mărinimie împărătească a mea. Și l-am învrednicit cu acest ahidname, ca să-l aibă în mâna sa drept bunăvoință și ca pricină de încredere.

(Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria Romaniei*, vol. I, 1455–1774, Ed. Academiei, București, 1976, p. 6)

Ahidname **acordat de sultanul Ahmed I nobilimii din Transilvania și Ungaria Superioară (1614)**

Suretul cărții de legământ împărătesc emisă pentru beii maghiari.

Mai înainte, în timpul strămoșului aducător de fericire, al cărui loc de odihnă se află acum în paradis, răposatul ce își are reședința în rai, Majestatea sa sultanul Süleyman han[1] — milostenia și iertarea să fie asupra lui! —, beii vilaietului Ungaria Superioară[2] fuseseră supuși către această parte. Apoi, datorită nevoii, s-au arătat supuși, într-un fel regelui nemțesc[3] și au apelat la el. Dar, în anii trecuți, regele Bocskai , împreună cu toți beii Ungariei Superioare și-au întors fața de la neamț și, potrivit vechiului mod, a arătat supunere statului meu destinat veșniciei. De aceea, împreună cu actul de legământ pentru domnia sa ca rege, susnumitul Bocskai i-au fost dăruite coroana, drapel și steagul împărătesc; iar cetățile aflate acum în mâinile lor au fost eliberate de sub ocupația regelui neamț. Regele Bocskai[4] a murit atunci când, cu credință și devotament, era supus către Pragul meu — edificiu al fericirii, iar cu neamul nemțesc se afla în stare de dușmănie și ostilitate. De aceea între ei au izbucnit lupte fratricide și răzmeriță; au arătat iarăși supunere față de regele neamț. Dar față de ei neamul nemțesc nu numai că s-a purtat nerespectuos, ci a dorit să pună stăpânire pe cetățile aflate în mâna lor și chiar pe țara lor, și s-a străduit să-i convertească cu forța la religia lui proprie. La rândul lor, ei și-au manifestat dușmănia față de neamț.

Arătând și de acum încolo supunere și credință față de Poarta mea a fericirii, așa cum au fost supuși și mai înainte de aceasta, ei și-au manifestat categoric intenția de a fi prieteni prietenilor și dușmani dușmanilor mei. [...]

Din această pricină și pentru că Poarta reședinței fericirii este deschisă totdeauna celor care solicită [...] am dat această carte de legământ împărătesc și am hotărât că:

Fac legământ și jur [...] că atâta vreme cât:

sus-numiții bei și căpitani și ceilalți dregători din Ungaria Superioară, fiind supuși Porții mele a fericirii, din adâncul sufletului, cu credință și cinste, sunt prieteni prietenilor și dușmani dușmanilor mei; și fiind în unire și înțelegere cu sus-numitul Bethlen Gabriel, vor depune toate străduințele pentru îndepărtarea și nimicirea dușmanului care ar veni, din orice parte, asupra

---

1 Se observă și aici, ca și în scrisoarea lui Sinan, că din punctul de vedere otoman, armata turcă era cea care a câștigat lupta de la Călugăreni.

2 Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595–1606).

3 Asprul era o monedă otomană mică din argint; în acest caz termenul este folosit cu înțelesul general de bani.

4 Regele Poloniei Sigismund al III-lea Wasa (1587–1632).

5 Este vorba de cancelarul Poloniei, Jan Zamoyski.

țării Transilvaniei, și, pentru a dovedi că sunt credincioși și supuși, prin voința și unirea tuturor vor trimite în acest an peșcheșurile lor la Poarta mea împărătească, potrivit producției și putinței țării lor;

atunci și eu, la rândul meu, îi voi apăra sub orice formă de dușmanii lor, când va fi nevoie de ajutor și sprijin; fortărețele și cetățile și ținuturile aflate în stăpânirea lor vor rămâne și de acum înainte tot la fel, în mâinile lor, și absolut nimeni dintre beilerbeii și beii mei, precum și serascherul[1] meu să nu se amestece.

Și, nealterând și neschimbând ritul și ordinea și regulile și religia, precum și obiceiurile care sunt practicate între ei din vremuri vechi, lăsându-i în starea lor, nimeni să nu facă altceva decât de a-i lăsa liniștiți sub umbra dreptății.

[...] Și de la pomenita țară să nu se pretindă dare mai mare decât cea care a fost dată până acum.

Și atunci când stăpânitorul Transilvaniei moare, se va face raport la înalta Scară a tronului meu și, până ce nu va fi emisă încuviințarea mea împărătească, să nu fie pus un nou stăpânitor.

Și dacă din partea regelui Poloniei și a stăpânitorilor Țării Românești și Moldovei ar exista dorința de a cumpăra cetate dintre cetățile Transilvaniei, să nu se permită [...].

Și atunci când oastea noastră purtătoare a victoriei venind asupra unuia dintre voievozii Țării Românești și Moldovei, care s-a răsculat, și acesta dacă merge în Transilvania, să nu fie lăsat să stea acolo și nici să meargă în altă parte, ci să fie oprit și trimis la Poarta fericirii.

Și toți prizonierii musulmani aflați în țara Transilvaniei și în țara Ungariei, dependentă de ea, atâția câți sunt, vor fi eliberați fără bani.

Atâta vreme cât actualul stăpânitor al Transilvaniei, Bethlen Gabriel, și stăpânitorii care vor veni după el, precum și ceilalți bei și notabili și populația celor „trei nații" și supușii țării Transilvaniei, cu toții, respectând aceste legăminte și condiții, nu se vor abate de la devotamentul adevărat cuprins în cartea de legământ împărătesc, atunci și eu fac legământ și pact și jur pe credința temeinică că [...] voi ține constante acest legământ și această favoare și nu voi acționa potrivnic.

[...] Și, așa cum din trecut s-a obișnuit să se dea celor care deveneau stăpânitori ai Transilvaniei, să li se dea și de acum înainte, din partea Porții mele a fericirii, steag și stindard și sceptru și caftan.

(Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești* (*1601–1712)*, București, 1984, p.164–166)

Lupta antiotomană condusă de Radu de la Afumați și salvgardarea existenței statale a Țării Românești (1522–1524) — epitaful de pe mormântul lui Radu de la Afumați

A răposat robul lui Dumnezeu și mult milostivul Io Radul Marele Voevod și Domn a toată

[1] Autorii scrisorii se referă la evenimentele din toamna anului 1595, când intervenția polonă a împiedicat transformarea Moldovei în provincie direct administrată de Poartă, cum se decisese deja la Istanbul.

[2] Este vorba de Simion Movilă, care aspira în mod deschis la tronul Țării Românești.

Țara Românească și a părților dunărene, fiul marelui și (preabunului) Radul Voievod, în anul 7037 luna lui ianuar 4 zile, crugul soarelui 7, indicția 3.

Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu: cel dintâi război l-am făcut cu agarenii, al doilea la Gușaviț [...], al unsprezecelea, cel mai iute și vârtos din toate războaiele [...], al doisprezecilea la Didrih. Atunci m-a dăruit Dumnezeu cu stăpânire și schiptru, și m-au încins și cu caftan mohorât și cu cunună și m-au încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare, și cu mulțimea oștilor fiind încurajat, și la mulți ani am întins mâna de ajutor cu îndurare. Acum zac singur aici în mormânt mic, așteptând glasul Arhanghelului, cea de pe urmă trâmbiță, învierea a toată lumea, prefacerea stihiilor. Rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi, să păzească acest mic adăpost și casă a oaselor mele, ca să fie nestricat.

(*Antologie domnească. De la vorbe ocazionale la inscripții în piatră*, îngrijită de Barbu Berceanu, Ed. Minerva, București, 1999, p. 40—41)

Scrisoarea cifrată trimisă de Petru Rareș împăratului Carol Quintul (1537)

Generosule Domn, stimate și prieten, ne rugăm de Domnia Voastră ca de un prieten necunoscut, și credem că pentru reciproca noastră prietenie nu va refuza Domnia voastră să se ostenească pentru noi. Rugăm deci pe Domnia voastră ca pe un amic de încredere, ca să binevoiască Domnia voastră sa ne viziteze curând, pentru a ne lecui de boala noastră, căci noi pentru osteneala Domniei Voastre vom îngriji o sumă de bani buni, adică trei mii de ducați. Căci ce îi folosește omului să aibă bani, dacă e lipsit de sănătate? De aceea rugăm pe Domnia voastră să nu refuze a se obosi, pentru prietenia noastră, și apoi pe Domnia Voastră iarăși o vom conduce cu toată cinstea, după credința creștinească cu care suntem datori lui Dumnezeu. De altfel să binevoiască Domnia voastră a crede tot ce îi va cere Reverendissimul Vasile Episcopul în numele nostru. Iar ca să înțeleagă Domnia Voastră despre boala noastră și în ce fel s-a întâmplat, iată că au trecut doi ani sau puțin mai mult de când fiind la baie în vreme de iarnă, pe când am ieșit din baie ne-a lovit un vânt rece, și așa urechea noastră dreaptă din vremea aceea e parcă ar fi astupată, și astfel ne țiuie urechea parcă ar bate un vânt necontenit în ureche.

(Alexandru Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul*, „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice", s. III, t. XVII, 1935/1936, p. 251–252)

Nota Bene: Conform unui procedeu des folosit de principii renascentiști, Petru Rareș și-a cifrat mesajul sub forma unei scrisori adresate unui doctor „Froim" din Veneția. „Cheia" mesajului a fost transmisă de episcopul Vasile la Veneția agentului imperial della Vecchia, și de acesta apoi împăratului: „Interpretarea scrisorii lui, din câte îmi spune sus numitul episcop despre înțelegerea dintre ei, e că medicul se înțelege Maiestatea Voastră, și cei trei mii de ducați vor fi 25 sau 30 de mii de persoane gata la vreme de nevoie. Și unde spune că ieșind din baie l-a lovit vântul în urechea dreaptă, și îl supără tare de doi ani încoace, însemnează Turcul, care îi stă de partea dreaptă, și de când s-a întors din Persia, sus numitul Domn Carabogdan are mare frică despre partea Turcilor, care îl supără atât de tare încât dacă n-ar fi ocupat cu alte treburi, ar fi avut Turcul până acum alte purtări cu numitul Domn, atât de mare e ura și mânia tiranului împotriva acestui principe creștin". Temerile lui Petru Rareș s-au dovedit îndreptățite, sultanul conducând personal o mare campanie în Moldova în anul următor.

Cronicarul Szamosközy despre începutul domniei lui Mihai Viteazul (1593)

Fost-a Mihai Vodă la început ban mic de Mehedinți. Mehedințul e o întindere de pământ în vecinătatea Hațegului, regiune ardelenească. A fost apoi ban de Craiova, cea mai mare boierie în Țara Românească. Și această regiune se învecinează cu Ardealul și ajunge până la Dunăre. Acest Mihai Vodă a avut o rudă pe Iani Vistierul, care a fost Ban de Craiova, om înțelept și priceput; acesta i-a învârtit toate lucrurile lui Mihai Vodă la Țarigrad. Acest Iani [...] câștigatu-și-a, prin daruri și fiind om drept, atâta cinste înaintea lui Alexandru Vodă[1], domnul Țării Românești, încât Alexandru a rânduit în scaunul băniei din Craiova pe Mihai Vodă. Iani Vistierul era la Țarigrad, Mihai Vodă la Craiova; aceștia se înțelegeau unul cu altul. Întâmplatu-s-a că s-a mâniat Alexandru Vodă pe Mihai. Și dacă a văzut Iani [...], că Mihai e supărat cu Alexandru Vodă, chematu-l-a pe Mihai la Poartă, ca să-i câștige domnia Țării Românești [...].

Scris-a Sigismund Báthori pentru el lui Sinan Pașa la Poartă să-l pună în scaunul Țării Românești; căci Sigismund avea atunci mare cinste la Poartă. Scris-a Sigismund asemenea și solului englez Eduard Bartonus, să facă și el ce va putea, ca Mihai să ia domnia Țării Românești.

Purces-au împreună cu el la Poartă și boierii — care au trecut, după multe făgăduieli, de partea lui — Stroe Buzescu și Radu Florescu; acesta a fost Vel Comis sub Alexandru. L-au însoțit lângă aceștia și alți mulți boieri.

Șezut-a Mihai mai multă vreme la Poartă și toate cheltuielile lui Mihai le-a plătit Iani, până ce i-a scos domnia. După aceia când l-au îmbrăcat cu caftan în divan, făgăduit-a Mihai înaintea Vizirilor, la Țarigrad, că va plăti toată datoria ce-a rămas de la Domnii care au fost înaintea lui. Dar acest lucru era cu neputință, căci dacă s-ar fi vândut toți copiii și toți oamenii din Țara Românească tot nu s-ar fi putut plăti datoria, ce rămăsese de mai înainte[2]. Ci a făgăduit acest lucru pentru că el avea atunci alte gânduri în sufletul său. Încă și înainte, când i-au dat căciula cu surguciu în divan, a jurat în inima sa, că îndată ce va lua domnia va scoate sabia împotriva Turcilor. Chiar și când a ieșit din divan și a încălecat și-a fost dus de Pași și Begi la locuința sa, și atunci a jurat că va fi dușmanul neîmpăcat al Turcilor; ceea ce mulți au auzit, după aceea chiar din gura lui.

(Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările privitoare la români 1566–1608*, Cluj, 1928, p. 98–100)

Bătălia de la Călugăreni (1595)

A. Relatarea lui Baltazar Walter[1]

[...] Era nevoie neapărat în clipa aceea[2] de o acțiune eroică de ispravă măreață care să cutremure inimile păgânilor și să le înalțe pe ale creștinilor. Atunci mărinimosul Ion Mihai, invocând ocrotirea salvatoare a Mântuitorului, a smuls o secure sau suliță ostășească și pătrunzând el însuși în șirurile sălbatice ale dușmanilor străpunge pe un stegar al armatei, taie în bucăți cu sabia o altă căpetenie și luptând bărbătește se întoarce nevătămat. În acest timp, comandantul de oaste Kiraly Albert, adunând pe rând pe ai săi, slobozește două tunuri în

[1] Matia Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

[2] Ioan al II-lea Sigismund, principe al Transilvaniei și apoi rege ales al Ungariei (1540–1551; 1556–1571). Documentul face referire la răscoala secuilor din 1562.

scos din mlaștină. [...]

(*Cronici turcești*, II, p. 40–41)

Scrisoarea boierilor lui Mihai Viteazul către boierii munteni în Moldova (5 septembrie 1599)

Și după aceea, noi frații domniilor voastre, câți ne aflăm acum aici în Țara Românească, dăm de știre domniilor voastre că știți că v-am trimis mai înainte de această vreme niște cărți de la noi, de la toți, și de la mitropoliți și de la toți egumenii, de-am trimis atunci o carte la domnul, la Erimia voevoda[2] [...].

Iar acum încă vă scriem și vă dăm în știre că acum, în această lună a lui august 27 de zile venit-au lui Mihai vodă steag de la împăratul turcesc. Și într-aceia Mihai vodă luat-au steagul de la turci. Însă turcii tot cu înșelăciune vor să facă; că acum mai mulți se strâng pe la toate vadurile pe Dunăre.

[...] Deci turcii aud și înțeleg lucru ca acesta, că leafă n-are să dea de nicăieri, aspri[3] nu-i vin; ci acum foarte se strâng turci mulți pretutindeni și vedem bine că vor trece și ne vor călca și ne vor face mare rău. [...] iar mai mare și mai mult rău ne este că de vor trece turcii acum aici în țara noastră, ei vor descăleca țara noastră și vor pune turc de va domni țara noastră și vor turci pe toți creștinii și vor sparge atâtea mănăstiri și biserici și va pieri atâta creștinătate. [...]

Ci acum iar vă rugăm și vă cerem să cădeți și să rugați pe domnul, pe Erimie voevoda, să-l năstăvească domnul Dumnezeu să nu ne lase să pierim, ci să se milostivească pe noi și pe această săracă de țară, ori cum va putea domnia lui; și pe unde va putea să nevoiască, măcar să se roage domnia lui și prealuminatului măriei sale craiului leșesc[4] și măriei sale cancelerului[5], că înțelegem și vedem cum s-au milostivit de-au scos pe țara Moldovei din mâna tătarilor și din mâna tuturor limbilor cele rele de sunt acum cu pace și se strânge toată țara prin locurile lor. Cu aceea ne rugăm și noi să facă mare pomană cu noi să ne scoată și pe noi cum au scos au scos și Moldova[1] și într-acel chip să fim și noi plecați și să fim sub aripile luminatului măriei sale craiului leșesc cum e și domnul Erimie voevoda cu țara Moldovei, căci că suntem toți de o lege și de o limbă și sunt domni de rudă bună, că de greci și de frânci și de alți hoți ce ne-au venit de ne-au fost domni ne-am săturat cum suntem sătuli și de acesta, de Mihai vodă, că ne mănâncă și ne-a mâncat cu totul.

Și alta, [...] turcii încă foarte nevoiesc și bat cu fratele Erimiei voevoda[2] să ni-l dea să ne fie domn; și l-ar lăsa să ne domnească și doar ar tocmi și această țară cum au tocmit și țara Moldovei de e pace de către turci. Că de nu vor face turcii pentru voia luminatului crai leșesc și pentru slujba domnului Erimiei voevoda, să știți că această țară și noi de acum suntem pieriți.

Și cum veți face, nevoiți să faceți curând în ce chip veți face, ca să poată ieși acest tiran din mijloc; că de ar ieși el, noi am hălădui și am avea pace și toata lumea ar fi în pace; numai acum pentru Mihai vodă se fac toate vrajbele.

Ci foarte ne rugăm domniilor voastre, ca iubiți fraților noștri, să nu pregetați, ci să umblați și să mergeți și la luminatul crai leșesc și la măria sa cancelerul și pe la toți cine veți ști și nevoiți și cum veți tocmi și de noi să fie tocmit, ca să nu piară această țară și moșiile domniilor

voastre și ale noastre pe această vreme și iute și rea; ci cât să ne ia pe acest tiran din spinarea noastră și să-l scoată și să ne dea domn pe fratele Erimiii voevoda să ne fie domn că vedem că sunt domni buni și milostivi și le e milă de toți săracii, că așa noi iubim și toți marii și micii și sfintele mănăstiri, să ne dea pe fratele Erimiii voevoda.

(*DRH, B,* XI, p. 485–487)

Nota Bene: Această scrisoare, semnată de cei mai importanți exponenți ai „țării politice" – mitropolitul Eftimie, marele logofăt Teodosie Rudeanu, cei trei frați Buzești (Radu, Stroe și Preda), Calotă banul, banul Udrea, Sava armașul etc. – ridică dificile probleme de interpretare. Ea reprezintă un act de trădare față de domnul care tocmai pregătea campania din Transilvania. Pe de altă parte, este clar că aprecierile critice la adresa lui Mihai Viteazul, catalogat formal ca „tiran", exprimă mai puțin adevărata părere a expeditorilor, care au servit în continuare pe Mihai Viteazul până la sfârșitul anului 1600, iar unii chiar și mai târziu, și mai mult o încercare de a capta bunăvoința boierilor fugari în Moldova, și a lui Ieremia și Simion Movilă. Explicația cea mai plauzibilă este aceea că – într-un context nesigur, când nu se știa care va fi deznodământul evenimentelor – mitropolitul și boierii doreau să se asigure și pentru cazul unei victorii a Movileștilor; în mod clar, elita politică din Țara Românească nu era dispusă să riște totul pe cartea politicii lui Mihai Viteazul. De observat de asemenea faptul că apelurile la unitatea de credință și de limbă dintre moldoveni și munteni puteau servi și la scopuri ostile politicii domnului Unirii de la 1600.

Restabilirea ordinii și ierarhiei sociale după ocuparea Transilvaniei de către Mihai Viteazul — hotărârile Dietei de la Alba Iulia (20–28 noiembrie 1599)

[...]

6. Fiindcă în cursul războiului iobagii, ne mai voind să asculte de noi, au săvârșit felurite necuviințe, ne rugăm Măriei Tale să poruncească șpanilor din județe, să vestească, ca toți iobagii să asculte și după aceasta, ca mai înainte, de domnii lor și să le fie supuși, așa încât darea Măriei Tale și hrana oștirii s-o putem aduna și administra mai ușor și să putem fi și noi [...] de folos în slujba Măriei Tale și a patriei. [...]

10. Am hotărât despre servitorii fugiți: să fie restituiți, de pretutindeni, sub pedeapsa capitală, după articolele din trecut, adăugând că pe servitorii fugiți în orașe, sau care vor fugi, judele e dator a-i da îndată și de facto, sub pedeapsă capitală, în mâna acelora de la care au fugit; dacă vre-un nobil ar face apel la jude și judele nu ar împlini cele de cuviință, rămâne asupra lui prețul servitorului și, dacă l-ar achita, stăpânul vechi să poată ține un orășean în locul lui, iar servitorul fugit să poată fi urmărit pretutindeni. [...]

13. Am hotărât, ca servitorii fugiți sau pierzători de vreme, dacă ar fi intrat printre cazaci sau printre oșteni ai Măriei Tale, cu voia Măriei Tale să fie restituiți stăpânilor lor. [...]

Deoarece se poate întâmpla ca iobagii, din cauza dărilor apăsătoare, să fugă, dorind libertatea, între Secuii liberi, trecând darea lor mărită asupra altor săraci, se hotărăște că orice iobag care ar fugi acolo dinaintea dărilor și n-ar voi să se reîntoarcă la vechiul lui stăpân, să fie spânzurat; Măria Ta să dea de știre tuturor căpitanilor din scaunele secuiești și să le poruncească să respecte și ei această hotărâre.

În sfârșit Măria Ta făgăduiești că vei face jurământul după obiceiul și datina celorlalți

[1] Se numea Iacobus de Beauri și a fost după aceea căpitanul Făgărașului

principi creștini pentru păstrarea libertății patriei; vom sluji Măriei Tale, pentru aceasta, ca stăpânului nostru milostiv [...].

(Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul* (*1599–1600)*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", VII, 1936—1938, p. 625, 626, 628)

Refuzul lui Mihai Viteazul de a abandona Transilvania — scrisoare către împăratul Rudolf al II-lea (16 februarie 1600, Alba Iulia)

Eu am luat Ardealul [...] riscându-mi întru aceasta trupul și viața, având cu mine la un loc soția și pe singurul meu fiu. Dacă s-ar fi întâmplat o nenorocire, atunci ei, laolaltă cu soția și fiul și cu toți ai mei am fi rămas acolo. Eu am nădăjduit că Măria sa împăratul roman îmi va da confirmarea nu numai cu onoruri însemnate, ci cu steaguri împărătești, cu scrisori și peceți. Însă el vrea să mă gonească din Ardeal, cum se alungă o târfă din țară. Asta n-o vrea Dumnezeu. Eu nu mă voi lăsa gonit, chiar de mi-aș lăsa capul, căci eu l-am luat cu sabia mea. Eu am slujit împăratul roman nu de teamă, ci din marea dragoste ce o am față de creștinătate. Împăratului turcesc, de o bucată de vreme, i-am făcut toate rușinile și batjocurile pe care și le poate închipui cineva; iar el acuma, la sfârșit, îmi trimite un cal frumos înșeuat și 15 000 ducați, un surguci cu pene de cocor, un steag de-al lui cu o sabie, un buzdugan, și câteva caftane din foi de aur, și un dar pentru boierii mei, care sânt la Curtea mea, drept cinstire. Lui i-am făcut toate rușinile și batjocurile pe care le-am putut închipui, ca și solului său în țara Românească. Iar împăratul Roman [...] îmi trimite drept cinstire trei coli de hârtie pline de venin, rușine și batjocură, și vrea să mă gonească afară, așa cum am fost înștiințat. Mi s-a spus, într-adevăr, să nu mă încred în nemți, căci voi fi rău răsplătit pentru slujba mea credincioasă; așa precum s-a întâmplat. Voi trimite pretutindeni această scrisoare a Maiestății sale, ca să vadă toată lumea bătaia de joc și nerecunoștința ce mi s-a făcut pentru slujba mea credincioasă.

(*Antologie domnească de la vorbe ocazionale la inscripții în piatră*, îngrijită de Barbu Berceanu, Ed. Minerva, București, 1999, p. 61–62)

1 Andrei Báthory, principe al Transilvaniei (1599).

2 Adrianopol (Edirne).

Mihai Viteazul confirmă privilegiile secuilor (1600)

Noi Mihai, voievodul Țării Românești, sfetnicul Maiestății Sale împărătești și crăiești, locțiitorul său în Ardeal și căpitanul suprem al oștilor sale din hotarele ținuturilor împrejmuitoare și supuse Ardealului.

Pentru pomenirea viitoare a lucrului, fericirea, rămânerea și slobozenia comunității creștine de obște, dar mai ales grijile și silințele noastre pentru ocrotirea acestei provincii, Ardealul (care este împrejmuit din toate părțile de atâtea nevoi, primejdii și dușmani), ne silesc ca noi să dăm credincioșilor noștri secui, lăcuitorilor scaunelor secuiești Ciuc, Gurghiu și Cason, în puterea cărora, după Dumnezeu, ne punem nu nădejdea cea mai din urmă, și cu puterile, cu tăria și cu voința cărora de a fi totdeauna gata în luptele și trebile noastre nădăjduim lărgirea hotarelor Ardealului și a stăpânirii noastre, să le îngăduim și să le păstrăm în toate articolele și clauzele lor drepturile și slobozeniile date, dăruite, îngăduite și păstrate de regii de odinioară ai Ungariei, anume de regele Matia[1] de slăvită pomenire, părinților și strămoșilor lor; ba vrem să facem să se păstreze pe veci și de către alții, de toți, atât de cei de sub stăpânirea noastră, cât și de cei de după noi. Dar fiindcă lor li se întâmplă să aibă nesfârșite pâri și certuri cu nemeșii care trăiesc și lăcuiesc între secuii mai sus-pomeniți, pentru moșteniri și averi nemișcătoare, din această pricină din știința noastră și voința hotărâte, pentru a face pace între ei, am socotit că trebuie săvârșit și lămurit așa precum săvârșim și lămurim, anume că să nu vedem ordinul nemeșilor și (de aceia cu care se împodobesc ca și cu stelele strălucitoare palatele regilor și ale principilor, ca și neamurile și țările și oștile scoase pe câmpul de război) despoiați de toată nemeșia și slobozenia lor, toate averile lor, atât cele moștenite, cât și cele luate prin judecăți, începând cu vremea regilor de odinioară, și anume din vremea pomenitului rege Matia, pe care le-au câștigat și le-au stăpânit strămoșii și părinții pe temeiuri adevărate și bune și ar fi rămas și înaintea atacurilor și a gâlcevilor numiților secui împotriva regelui Ioan[2], sau pe care după aceea, ei sau părinții lor le-au luat, prin schimb sau le-au câștigat și le-au păstrat în oricare alt chip și anume: pământuri de arat, arate și nearate, câmpuri din preajma satelor, livezi, islazuri, fânețe, păduri, lunci, munți, văi, dealuri, ape, râuri, heleștee, pescării, curgeri de ape, mori și locurile lor și iarăși case, grădini măierișți și alte clădiri cu toate foloasele lor și cu toate cele ce țin de ele, de orice fel, cu cele ce se vor fi numit cu orice nume, cu cele ce sunt sub adevăratele hotare și brazde vechi, am hotărât, întrucât îngăduie vrajbele vremilor de acum, să fie date, dăruite și întărite acelor nemeși și moștenitorilor și urmașilor acelora tuturora în veci.

Din aceea pricină, acei nemeși să stăpânească de veci și de aici înainte, ca și pa acuma, tot felul de pământuri strămoșești din moștenirea lor sau cele care au trecut asupra lor în temeiul cumpărării adevărate, nu pe cele cuprinse cu samavolnicia de la supușii lor [...]

Mai îngăduim și lăsăm milostiv secuilor socotiți în aceea slobozenie ca după obiceiul de odinioară să poată lua sare slobod pentru traiul și nevoile caselor lor (dar nu pentru vânzare)

---

[1] Uric era denumirea dată în Moldova documentelor oficiale vechi și respectabile. În acest caz concret, Ieremia Movilă primise într-adevăr de la sultan ahd-name cu confirmarea domniei pe viață și ereditare în cadrul familiei sale.

[2] Cristina, fiica regelui Gustav Adolf, regina Suediei între 1632–1654. Documentul se referă la aliantele din ultima fază a Războiului de 30 de Ani.

și din ocnele cele găsite în oricare din scaunele secuiești și din cele ce se vor găsi.

Pentru tăria tuturor acestora și întărirea lor pe veci, am hotărât să se dea și să se îngăduie credincioșilor noștri acelora această scrisoare a noastră de față, întărită cu puterea peceții autorității noastre.

Dată în orașul Brașov, în ziua a șaptea de după post, în anul 1600.

(Andrei Veress, D*ocumente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VI, *Acte și scrisori* (*1600–1601)*, București , Cartea Românească, 1933, p.49–50)

O mistificare — însemnările autografe ale lui Mihai Viteazul pe spatele cererilor adresate împăratului Rudolf al II-lea (iulie 1600)

Și hotaru Ardealului
[...]
[...]

Pohta ce-am puhtit
Moldova Țara Rumănească

Nota Bene: Cele două însemnări de mai sus au fost făcute de Mihai Viteazul în limba română, cu caractere chirilice, pe spatele copiei în maghiară a cererilor adresate împăratului Rudolf al II-lea și negociate cu comisarul imperial Bartolomeus Pezzen la Alba Iulia în perioada 12–22 iulie 1600. După cum se poate vedea pe facsimil, este vorba de două însemnări distincte, plasate una în susul paginii, cealaltă în partea de jos, fiecare în dreptul cererii concrete în maghiară care se află pe cealaltă parte a paginii. Aceste două însemnări au fost unificate de o serie de istorici, care apoi – dând de înțeles că „pohta ce-am puhtit" se referă la hotarul Ardealului – au considerat că printr-o asemenea enumerare a celor trei provincii Mihai Viteazul exprima tranșant ideea unității Țărilor Române. Astfel, se omitea însă faptul că în aceste însemnări Mihai nu se referă la întregul Ardeal, ci numai la cinci comitate din așa-numitul Partium, pe care le solicită să fie alipite la principatul Transilvaniei; pe de altă parte, „pohta" privește doar revendicarea recunoașterii caracterului ereditar al domniei în Moldova și Țara Românească. Confuzia a fost facilitată de faptul că Nicolae Iorga, cel care a transcris textul de pe un document păstrat în arhivele de la Viena, nedispunând de posibilități de fotocopiere, a copiat de mână însemnările, apropiindu-le; deși în ediția sa din *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, București, 1902, Iorga semnalase faptul că „rândul 1 e departe de rândul 2", istoricii de mai târziu nu au ținut seama de această atenționare și au utilizat varianta „unificată" a însemnărilor.

1 Richedali = taleri imperiali.

2 Ferdinand III de Habsburg, (1637–1657), împărat, rege al Ungariei si Boemiei.

3 Ștefan Petriceicu, domn al Moldovei (1672–1673, 1683–1684).

Adevărul a fost restabilit în anii '70 de istoricul Constantin Rezachevici, care a putut consulta microfil-

mul adus în 1968 pentru Arhivele Statului (pentru detalii, a se consulta Constantin Rezachevici, *Cele*

două idei ale însemnării Viteazului, „Magazin istoric", 9, 1975, nr. 10, p. 13–15; idem, *Cunoscuta*

însemnare a lui Mihai Viteazul privind stăpânirea țărilor române și semnificația ei reală. 375 de ani de

la redactarea ei, „Apulum", 13, 1975, p. 341–351.

[1] Grigore I Ghica, domn al Țării Românești (1660–1664, 1672–1673).

Măsurile lui Mihai Viteazul în favoarea românilor transilvăneni — hotărârile Dietei de la Alba-Iulia (20–27 iulie 1600)

[...] 23. Mai departe poftești Măria Ta, stăpânul nostru milostiv, ca satele lăzuite, satele ungurești și săsești, să îngăduie pășunat liber, în locurile și hotarul necultivat, satelor românești ce sunt hotarnice cu ele, cu toate că greutățile și plata dărilor o poartă în chip egal. N-am putut da pășunat liber, milostive stăpâne, satelor românești vecine din pricina că ne-au păscut semănăturile cu vitele și oile lor, de asemenea și fânețele; au făcut pagube mari și viilor, de unde au ars parii și spinii, săvârșind multe astfel de lucruri. Cu toate acestea, din respect față de Măria Ta și din bunăvoința noastră față de Măria Ta încuviințăm aceasta ca toate satele lăzuite, atât cele ungurești cât și cele săsești, să dea satelor românești, precum și satele românești altor sate românești, pășunat liber pentru cai, boi, junci și porci, afară de oi, fiindcă pentru oi nici până acum n-a dat nici un vecin altui vecin asemenea locuri de pășune.

Pășunatul boilor, juncilor, cailor și porcilor va fi numai pe acolo, pe unde e loc liber și pășune; nu vor putea fi lăsate nici în păduri, nici pe semănături, nici pe fânețe, nici în vii sau în alte locuri oprite. Dacă fânațul e dat pentru păscut, să nu fie râmat de porci, căci dacă vor fi găsiți pe astfel de locuri, vor putea fi luați, iar stăpânii lor pedepsiți după legile țării.

În schimb și satele românești, care primesc pășunat, să dea și ele drept de pășunat satelor vecine de la care primesc acest drept, iar dacă aceste sate românești n-ar da drept de pășunat, nici satele vecine ungurești, săsești sau românești să nu fie datoare a le da pășunat. Acest drept de pășunat să fie astfel, încât să nu colinde până la al treilea sau al patrulea sat, ci numai în locurile, unde se întâlnesc hotarele a două sate vecine.

Sașii să se țină și ei, în toate amănuntele, de încuviințarea acestui fel de pășunat liber.

24. În ceea ce privește a doua dorință a Măriei Tale, ca persoanele preoților români să nu poată fi silite de nimeni la robotă, am respectat și în această privință dorința Măriei Tale și am hotărât, ca preoții români să fie scutiți, în persoana lor, de astfel de slujbe. [...]

(Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul* (*1599–1600)*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj", VII, 1936–1938, p. 638–639)

Szamosközi despre asasinarea lui Mihai Viteazul (1601)

De aceea Basta, chibzuind asupra propunerii, chemat-a doi sau trei dintre căpitanii valoni și le-a mărturisit gândul: Dacă voim, zise, să trăim, cei care suntem credincioși împăratului, tre-

---

1 Antioh Cantemir, domn al Moldovei (1695–1700 , 1705–1707).
2 Ioan al III-lea Sobieski, rege al Poloniei (1673–1696).
3 Mici detașamente de recunoaștere.
4 Constantin Cantemir, domn al Moldovei în anii 1685–1693.
5 Sfatul orășenesc.
6 Organ colectiv, format din 14 prelați, reprezentanții comunelor libere săsești ale Țării Bârsei.
7 Maghiari, sași, secui – după Unio Trium Nationum (1437).
8 Scaunele ce formau autonomia secuilor.
9 Una dintre fortificațiile care apărau orașul Brașov.

buie să ucidem pe român căci el și-a pus în gând să ne piardă și să ia țara pentru sine. Căpitanii au zis că sunt gata să facă ce li se poruncește; răspunderea să fie a înălțimii tale și atât pe noi, cât și pe tine însuți să ne aperi înaintea împăratului. Sfatul cu căpitanii fu sâmbăta, pentru ziua următoare, duminica, le-a poruncit ca atunci când vor vedea cornetul, care e un steag mic pe care-l poartă totdeauna înaintea lui Basta, când îl vor vedea că-l ridică, fără sunete de tobă și trompete, să încalece îndată toți valonii și nemții, ca și când ar vrea să năvălească asupra dușmanului. După ce Basta și-a orânduit oastea în mare liniște, trimis-a trei sute de valoni și nemți asupra cortului lui Mihai Vodă; cu mare iuțeală au și înconjurat cortul. Unul din căpitani cu numele Bori[1] dacă a intrat în cort împreună cu încă câțiva, a pus mâna pe Mihai zicând: ești prins. Mihai i-a zis: Ba și cu aceasta puse mâna pe sabie s-o scoată. Un valon, țintind cu pușca a slobozit-o și l-a lovit în mâna stângă cu care a căutat să scoată sabia căci Mihai Vodă era stângaci. Alt valon i-a străpuns îndată pieptul cu sabia, al treilea valon l-a împușcat în spate și astfel prăbușindu-se, i-au tăiat capul cu propria lui sabie. Și jefuindu-l și împărțindu-i toată prada ce o avea în cort și vitele de afară, i-au târât trupul din cort și a zăcut trei zile, gol, la marginea drumului. Capul, cu barbă cu tot, l-au pus pe hoitul unui cal, care cal murise tot atunci, și astfel a stat capul acolo mult timp...

(Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566–1608*, Cluj, 1928, p. 158)

Amintirea lui Mihai Viteazul în cronicile din secolul al XVII-lea

A. Miron Costin

Și era așa de groaznic Mihai-vodă și vestit de războaie în toate aceste părți, cât, îndată ce au sosit la Suceava, i s-au închinat și cetatea Sucevei și a Neamțului, la cetăți punând oșteni de ai săi pedestrași [...].

Singur Mihai-vodă, ca un leu în fruntea războiului și au fost războiul câteva ceasuri, până au sosit și husarii.

Nedeprinsă oastea lui Mihai-vodă cu acel fel de oaste, ce s-au pomenit husarii [...].

I-au dat știre lui Mihai-vodă de pedestrimea lui că s-au spart de la vad, și acolo iarăși nu era putință să se înfrângă oastea leșească, numai ce au căutat a da dos oștilor lui Mihai-vodă. Însă nu de tot se risipeau, ci cu tocmeală, întorcându-se singur Mihai-vodă cu capul său unde era greul. Și tot așa au mers apărându-se până la un oraș ce se zice Târgșor.

---

1 Zeul Norocului.

2 Autorul nu se hazardează să prezinte aceste ipoteze. În alt text însă, câteva decenii mai târziu, se sugerează că în declanșarea incendiului ar fi fost implicată armata austriacă, deoarece s-au descoperit „grenade umplute cu materiale de foc și unele au zburat sub acoperișul bisericii" (Joseph Teutsch, *Jahr Geschichte*, 1750, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. IV, Brașov, 1909, p. 110–111).

3 Fiul lui Mathias Filstich, jude primar al Brașovului în timpul evenimentelor de la 1688–1689.

4 Mihail Apafi I (cel Bătrân), principe al Transilvaniei, (din 1661) moare în anul 1690. Ca succesor ar fi fost firesc să urmeze Mihail Apafi II (cel Tânăr, n. 1676), care însă era minor. Chiar dacă Diploma Leopoldină amintește despre „nădejdea urmării la domnie" a lui Apafi cel Tânăr, acesta din urmă nu va mai fi niciodată ales principe al Transilvaniei (va muri, de altfel, la Viena în 1716), iar organele politice de conducere vor fi cele stabilite prin diploma din 1690, respectiv locțiitorul împăratului în Transilvania – guvernatorul (vezi și Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei (1691–1774)*, Cluj, 1943, p. 10–11).

Știind Zamoyschii de Mihai-vodă cine este la războaie, [...] temându-se cumva în goană de sminteală au trimis trâmbițași de au zis de întorsul oștii și porunca la capete, numai să se întoarcă. Și s-au întors oastea leșească.

[...] O! nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă! Pe cât să mai adauge, pe atâta râvnește. Poftele domnilor și a împăraților n-au hotar. Având mult, cum n-ar avea nimic le pare. Pe cât îi dă Dumnezeu nu se satură. Având domnie, cinste și mai mari și mai late țări poftesc. Având țară, și țara altuia a cuprinde cască, și așa lăcomind la altuia, sosesc de pierd și al său. Multe împărății în lume, vrând să ia alte țări, s-au stins pe sine. Așa s-au stins împărăția lui Darie-împărat de Alexandru Machidon, vrând să supună țările grecești și toată Machidonia Darie au stins împărăția sa, de au căzut pe mâinile lui Alexandru Machidon. Așa împărăția Cartaghinii, vrând să supună Râmul, au căzut la robia râmlenilor. Așa Pir-împărat, vrând să ia Italia, au pierdut țările sale. Așa și Mihai-vodă, vrând sa hie [fie] crai la unguri, au pierdut și domnia Țării Muntenești [...].

(Costin, I, p.16, 19, 20, 96–97)

B. Letopisețul cantacuzinesc

Iar Mihai vodă iar strânse a doua oară sfat și-și aduseră aminte cum întâi era țara ocolită de vrăjmași, iar acum au dat Dumnezeu de este domn a două țări. Și-i plecară mintea lui Mihai vodă a nu se pleca celui mai mare, ci ziseră că nu va avea nevoie de împăratul, ci-l va lăsa de va ține Ardealul [...].

Iar Mihai vodă nu-și mai aduse aminte de cea de apoi, cum că nu-și va lăsa împăratul nemțesc cuvântul să stea în deșert, ci-și înălță Mihai vodă sfatul și mintea de om neînțelept și de pizma cea de demult a Irimiei vodă, ce să sfătuise cu Batâr Andreiaș[1] spre răul lui Mihai vodă. Iar Mihai vodă se ridică asupra Ieremiei vodă cu oști mari la mai 6 [...]. Și intră Mihai vodă cu oști în Moldova.

[...]. Și căzu trupul lui frumos ca un copaci, pentru că nu știuse, nici să împrilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteză. Și-i rămase trupul gol în pulbere aruncat, că așa au lucrat pizma încă din începutul lumii. Că pizma au pierdut pe mulți bărbați fără de vină ca și acesta.

Căci era ajutor creștinilor și sta tare ca un viteaz bun pentru ei, cât făcuse pe turci de tremura de frica lui. Iar diavolul, cel ce nu v[re]a binele neamului creștinesc; nu l-au lăsat, ci iată că meșteșugurile lui au întrat prin inima celor răi hicleni, până îl deteră și morții. Și rămaseră creștinii și mai vârtos Tara Românească, săraci de dânsul. Pentru aceasta dar, cade-se să blestemăm toți creștinii pe neamul unguresc, mai vârtos, căci sunt oameni răi și ficleni [vicleni], încă de felul lor. Așijderea și pe Bașta Giurgiu, căci au ascultat pre domnii ungurești, de au ucis pe Mihai vodă fără de nici o vină.

(*Letopisețul cantacuzinesc*, p.76–77, 82)

Nota Bene: De remarcat consensul dintre cronicarii de secol XVII: apreciere pentru calitățile militare

---

[1] Împăratul Austriei era și rege al Ungariei, iar Transilvania era considerată parte a vechiului regat maghiar. Formula este o aluzie la această realitate.

[2] Diplome de înnobilare.

[3] Deci orice alte dări trebuiau să fie aprobate de Dietă.

ale lui Mihai și pentru succesele sale împotriva otomanilor, dar și critică de inspirație moral-creștină pentru încercarea sa de a se înstăpâni în Transilvania și în Moldova.

Neculce despre oferta otomană adresată lui Brâncoveanu de a deveni domn și în Moldova (1703)

Vizirul i-au zis: „Dar putea-vei tu să porți de grijă acelei țări, să-ți fie pe seamă, să o tocmești, să fie plină de oameni?" Iar el, dac-au auzit așa, foarte cu voie să fie domn la 2 țări. [...]

Deci la această întrebare n-au putut da răspuns vizirului până nu va lua răspuns de la unchii săi, ales de la Constantin Cantacuzino stolnicul. Ce s-au rugat vizirului să-l aștepte până-n cinci zile, să se socotească, și atunci îi va da răspuns vizirului pentru acest lucru. Iar Constantin stolnicul i-au scris să mulțămească lui Dumnezeu că nu-i pe voia neprietenilor, și să-și păzească treaba și grija țării sale. Iar mai mult să nu-l știe că s-amestecă, că apoi, de nu-l va asculta și va face peste voia lui, bine să știe că, când va încăleca el din Iudrii[2], iar el va înhăma în căruță și va trece în Ardeal; și când va sosi el în București, el va sosi la Udriiu. Și ce va vide, să nu se sperie.

Iar Brâncoveanu, a cincea zi, luând acest răspuns de la unchiu-său, au mers la vizirul și i-au dat răspuns că nu va putea purta grija a două țări, ce sunt de margine.

(Neculce, p. 435–436)

---

1 Este prima scrisoare în limba română care ni s-a păstrat.
2 Fraza, în slavonă în original, transcrisă aici în caractere latine, înseamnă: „înțeleptului și de neam bun și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului jupan Hanăș Begner din Brașov, multă sănătate de la Neacșul din Câmpulung".
3 Expresie în slavonă, transcrisă cu caractere latine; însemnă „și astfel".
4 În slavonă; înseamnă „despre".
5 În slavonă: „și Dumnezeu să te bucure".

Nota Bene: De remarcat că cel care se opune dublei domnii este chiar stolnicul Constantin Cantacuzino, umanistul care a scris despre originea romană comună a muntenilor și moldovenilor. Și în acest caz, ideile umaniste despre poporul român nu presupuneau nici un fel de concluzii politice practice, unirea Țărilor Române nefiind considerată un țel politic semnificativ de către elitele politice și intelectuale din secolele XVII–XVIII.

Miron Costin despre mazilirea lui Constantin Movilă și despre lipsa de cuvânt a turcilor (1611)

Luându-se și Constantin vodă după socoteala tinereților, n-au păzit datoria sa deplin spre împărăție și, precum scrie Letopisețul cel Leșesc, dintâiaș dată birul [...] nu l-au plinit. Și așa, scârbindu-se împărăția, l-au mazilit pe Constantin vodă și au dat domnia lui Ștefan vodă Tomșii. Nu i-au folosit lui Constantin vodă uricele[1] ce avea de la împărăție, date tătâne-său, de domnie veșnică, lui și feciorilor și nepoților lui, că Turcul cu vreme dă, cu vreme ia, precum este vremea așa lasă, blându când este vreme de blândețe, semeț și ager când este vreme de semeție. Creștinului niciodată cuvântul nu-l ține, nici este a-l amăgi rușine, toate precum iaste vremea face.

(Costin, I, p. 25–26)

Nota Bene: În felul cum prezintă Miron Costin lucrurile, reproșurile sale antiotomane sunt numai parțial îndreptățite, deoarece neachitarea haraciului echivala cu o rupere de către domnul Moldovei a legăturii cu Poarta, care astfel s-ar fi putut considera dezlegată de angajamentele anterioare. De fapt însă, Poarta a luat decizia mazilirii lui Constantin Movilă într-un context mai larg de restabilire a dominației sale în Țările Române, și nu din cauza neachitării haraciului, astfel încât chiar și în acest caz particular observațiile lui Miron Costin sunt îndreptățite în fondul lor.

Tratatul dintre regele Franței Ludovic al XIV-lea și principele Gheorghe I Rákóczi (1645)

Alteța sa principele Transilvaniei mărturisind de mai mulți ani maiestății sale preacreștine prin ambasadorii săi și prin scrisori, planul pe care-l are pentru statornicirea libertății obștești și pentru dragostea față de patria sa, de a intra în alianța făcută între maiestatea sa preacreștină, regina[2] și coroana Suediei și alte confederații cu prilejul primejdiei ce amenință Germania și alte regate creștine [...] maiestatea sa preacreștină nevrând să părăsească pe alteța sa într-un asemenea plan lăudabil și nici de a pierde prilejul de a aduce creștinătății o pace universală [...] M-a trimis pe mine Anton de Croissi și de Marsili, consilier în parlament [...] După mai multe consultări și sfătuiri serioase, noi ne-am înțeles asupra articolelor următoare:

1. Maiestatea sa preacreștină va lua sub ocrotirea sa pe alteța sa principele Transilvaniei și pe soția sa [...] toate și fiecare din stările și ordinele din Ungaria și Transilvania supuse lui [...]

2. Regele, cu prilejul acestei alianțe și a protecției pe care și-o ia și pe care trebuie s-o dea, nu va avea niciodată, sub vreun pretext oarecare, nici o pretenție cu privire la regatele Ungariei și Transilvaniei [...]

4. Pentru ca principele să poată mai ușor suporta greutățile și cheltuielile războiului, regele îi va număra de la început 100 000 richedali[1] la Constantinopole pentru cheltuielile primului an [...] și el va avea grija de a-i plăti în toți anii următori [...] 75 000 de richedali [...]

6. Regele nu va face nici o pace sau armistițiu cu Casa de Austria, nici cu vreun aliat sau

părtaș al ei în acest război, fără știrea și încunoștințarea și spre paguba alteței sale principelui, sau după moartea sa, în a urmașilor săi care vor continua războiul [...]

9. Alteța sa principele făgăduiește de asemenea maiestății sale preacreștine că el, urmașii săi și pomenitele stări ale Ungariei și Transilvaniei vor continua războiul cu toate puterile până la încheierea păcii generale împotriva lui Ferdinand al III-lea[2], Împăratul Romanilor și împotriva aliaților și părtașilor săi în acest război [...]

10. El făgăduiește de asemenea că nici el, nici urmașii săi, nici pomenitele stări, nu vor încheia nici pace, nici armistițiu cu cei din Casa de Austria și cu aliații și părtașii ei în acest război [...]

(*Crestomație*, III, p. 411–414)

Matei Basarab despre papă și biserica catolică — scrisoarea lui Francisc Soimirovic (1646)

„Deci roagă pe eminențele lor să obțină de la papă o scrisoare către principe în vederea hotărârii acestei chestiuni, adică o brevă, așa cum s-a hotărât, pentru că el nu este prea cunoscător [...] și nu înțelege ce sunt decretele și scrisorile S. Congregații, neștiind ce este Congregația, ci zice: „Aduceți-mi scrisoarea papii cu pecetea sa, așa cum am primit altă dată de la papa de bună amintire Urban al VIII-lea".

(*Călători,* VII, p. 63)

Nota Bene: De remarcat măsura redusă în care Matei Basarab era la curent cu structura organizatorică a bisericii catolice, neștiind că politica referitoare la teritoriile și statele necatolice era gestionată încă din 1622 de *Congregatio de Propaganda Fidae*.

Poziția lui Miron Costin față de Imperiul Otoman

A. Dialogul cu marele vizir Ahmed Köprülü pașa (1672)

Trimis-au vizirul la Petriceicu-vodă[3], când era împărăție la Nistru, să aleagă un boier care-i mai de treabă să-l trimită la cortul lui că-i trebuiește. Ales-au Petriceico-vodă din toți boierii țării mai de treabă la vorovi pe Miron Costin, care au fost mai pe urmă și logofăt mare. Și mergând Miron la cortul vizirului, pusu-l-au vizirul de au șezut înainte lui. Și i-au zis vizirul să-i spuie drept: pare-le lor bine c-au luat împărăția Camenița ori ba? Iar Miron au răspuns că se temea spune drept. Vizirul s-au zâmbit a râde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunci Miron au zis că „suntem noi moldovenii bucuroși să se lățească în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească". Atunci vizirul iar au râs și i-au zis: „Drept ai grăit", și-apoi l-au întrebat cum socotește: lăsa-o-a oastea turcească la Hotin cu Petriceico-vodă să fie de pază țării și-a Cameniții pân-în primăvară și n-a avea vreo primejdie de la leși?

Iară Miron Costin au răspuns că nu-i bine să lasă oastea turcească, că este vreme de iarnă,

---

[1]Apáczai Csere János (1625–1659), cu studii strălucite începute la Cluj-Napoca si Alba-Iulia, își continuă pregătirea în Olanda, între anii 1648–1653. Puternic influențat de ideile lui F. Bacon si R. Descartes, la întoarcerea în țară va scrie prima enciclopedie în limba maghiară.

[2] Corespondentul grecesc al enciclopediei: oglinda tuturor lucrurilor.

[3] Paul de Alep, cleric ortodox din Siria, fiu al Patriarhului Macarie al Antiohiei, totodată arhidiacon și secretar al acestuia. Își însoțește tatăl în călătoria acestuia în țările Române și Rusia, făcută în scopul de a strânge fonduri pentru îndatorata patriarhie a Antiohiei.

și să șadă oastea de iarnă la un loc n-a putea-o birui țara de fân și de grăunțe și de alte bucate, că-i țara săracă, ș-a flămânzi. S-o răschire prin sate, satele sunt rare, și or lovi poghiazuri din acea parte, astăzi într-un sat, mâne într-altul, și până în primăvară a pieri oastea împărătească toată, și pentru oastea turcească or strica poghiazurile și țara. Numai oastea turcească să se ducă în jos. Numai să le dea voie împărăția să scrie moldovenii la leși, cu rugăminte și cu îmbunături, fiind tot de o lege. Or crede leșii s-or lăsa de n-or face stricăciune Moldovei, și or chivernisi și cetate și bucate până în primăvară.

Și așa au lăsat vizirul după sfatul lui Miron, iar unii din boieri, după ce le-a spus Miron sfatul, ziceau că-i mai bine să lase [pe] turci, că poate pe dânșii să-i prade leșii țara. Iar Miron zicea că n-or prăda-o, iar de or și prăda-o, nimic n-ar fi, decât să le ia ienicerii muierile și copiii și să rămână și așezători, să nu se mai ducă.

(Neculce, p. 221–223)

B. Refuzul de a se ridica împotriva Porții după înfrângerea otomanilor de către poloni la Hotin (1673)

Petriceico-vodă era om bun și slab, prost, n-au cutezat să facă ca Grigore-vodă[1], să meargă la turci, și de la Tătărășeni s-au dus la Iubănești, așteptând pe leși să se scoboare în gios și gândind că se vor mai strânge moldoveni, să se înmulțească oastea, să strângă zaherea, ca să fie de treaba oștii leșești.

Iar boierii moldoveni, care erau cu dânsul, văzând că Grigore-vodă s-a despărțit și s-a dus la turci, sfătuitu-s-au și ei între ei și s-au ajuns și cu toate capetele, căpitanii slujitorilor, să ție la un cuvânt. Și s-au dus cu toții la Petriceico-vodă și au început a se ruga lui Petriceico-vodă să-i lase pe acasă, să-și ia femeile și copiii, să-i dea în laturi, să nu-i ia tătarii, și iarăși or veni în întâmpinarea lui Petriceico-vodă. Ce Petriceico-vodă, neștiind că și slujitorii sunt cu dânșii la un cuvânt, oarecum cu semeție le grăia, și nu-i credea și nu voia să-i slobozească, zicând că și oaste leșească vine multă.

Iar Miron logofătul a răspuns: „Ori să fie voia măriei-tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casele să le ia tătarii." Și s-au închinat și i-au zis: „Să fii măria-ta sănătos", și au ieșit afară. Și așa toți boierii și căpitanii au purces, cela după cela, pe rând, a se închina și a ieși afară. Și cum au ieșit afară, au început a încăleca pe cai și au purces cu toții în jos.

Iar Petriceico-vodă a rămas numai singur, numai cu Hăbășescul hatmanul și cu casa lui.

(Neculce, p. 232–233)

Reacția fetei lui Constantin Brâncoveanu la mazilirea soțului ei Constantin Duca din domnia Moldovei (1695)

Iar doamna lui, fata Brâncoveanului, fiind tânără și dezmerdată de tată-său, să bocia în gura mare muntenește: „Aolo, aolo, că va pune taica pungă de pungă din București până în Țarigrad și, zău, nu ne va lăsa, și iar ne vom întoarce cu domnie îndărăpt!" Iar după ce au ajuns la Țarigrad, n-au avut acel noroc să se mai întoarcă, c-au trăit 2–3 luni ș-au murit de ciumă.

(Neculce, p. 375)

Neculce despre poziția dificilă a Moldovei între Imperiul Otoman și Polonia (1695)

Sfătuitu-s-au Antiohi-vodă[1] cu boierii de au făcut prieteșug cu leșii. Și trimisără cărți, cu rugăminte la craiul[2] și la hatmani, să nu pozvolească să sloboază poghiazuri[3] în țară să o strice, că-i păcat că sunt creștini. „Și când s-ar tâmpla să meargă cenbururi tătărăști în sus, om face și noi știre leșilor să se ferească".

Deci craiul Sobețchie și cu hatmanul Iablonovschie îndată cu bucurie primiră că n-or mai trimite poghiazuri, și se așeză lucrul mai cu pace a trăire. Nu făcea ca tată-sau Cantemir[4], să se puie împotriva unei crăii cu o mână de oameni slabi. Paza bună trece primejdia rea; mielul blând suge la două maice; capul plecat nu-l prinde sabia. Așa bună chiverniseală făcea și Antiohie-vodă atuncea.

(Neculce, p. 380–381)

Instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania

A. Rezistența orașului Brașov (1688–1689)

Transilvania, deoarece ține de Ungaria, trebuie să se predea în ascultarea Maiestății sale și întreaga Transilvanie s-a supus să accepte miliția [armata] Maiestății. Brașovenii însă, prin câțiva cetățeni adunați, s-au împotrivit, cu toate că întregul Magistrat[5] și Capitlu[6] al Țării Bârsei [...] i-au sfătuit să nu se împotrivească, pentru că întreaga Transilvanie a celor trei Stări[7] a trebuit să accepte să primească garnizoanele imperiale. [...]

Ducele de Lotharingia a fost trimis în calitate de comandant al armatei din Transilvania și la 27 octombrie 1686 a primit omagiul în numele Majestății sale. Atunci s-a cerut și Țării Bârsei și celor Trei Scaune[8] să părăsească jugul turcesc și să devină supuși împăratului roman. Prin câțiva instigatori, cetățenii au fost sfătuiți să nu accepte garnizoana imperială și să se împotrivească. Cetățuia[9] a fost ocupată și întreg Magistratul dus în Cetățuie în 1688, 11–13 noiembrie. În special tatăl nostru, Michael Filstich și pe mine însumi, ne-au adus în arest, pe tatăl nostru în camera de deasupra intrării în Cetățuie, pe mine la Breasla Dogarilor. [...] [Instigatorii] i-au dus acolo [pe cetățeni] și i-au amăgit că principele valah Șerban le va trimite un ajutor Brașovului, pentru a-i proteja. Cei mai însemnați ai acestei răzvrătiri au fost bătrânul Stenner, un pălărier mândru — Caspar Kreisch, un cizmar — Ștefan Bär, Hanes Lang — un măcelar, Girdo — un pielar. [...]

Deoarece cetățenii noștri brașoveni, plini de multe amintiri nu au vrut să se lase înduplecați să primească garnizoana imperială, generalul Caraffa, care era atunci la Sibiu, în marea sa mânie a vrut să vină personal să simțim foarte puternic severitatea sa. [...] Deoarece oamenii noștri, în special de pe Cetățuie, au tras cu tunurile, dar miliția germană, neținând seama de aceasta, a avansat prin grădinile de sub Cetățuie, ca și prin Blumăna, până în fața unei grădini și cu butoaie de vin luate de la fermele din zonă și s-au adăpostit, cetățenilor noștri le-a pierit curajul și l-au rugat pe tatăl nostru să li se dea îndurare. Și atunci au încetat să mai tragă cu tunul și bombe mici în Cetățuie. Iar generalul Veterani a cerut să vorbească cu tatăl nostru și cu senatorii, după care trebuiau să deschidă poarta Cetățuii. Dar pentru că a fost baricadată, a durat ceva timp, [iar austriecii] au tras încă o dată cu un tun în Cetățuie,

până s-a putut deschide poarta. Și generalul Veterani cu ofițerii au stat în fată Cetățuii unde a fost felicitat de tatăl nostru [...] [Cei vinovați de rebeliune] acolo în Cetățuia în care lăsaseră să intre miliția, au fost predați pazei, dar ceilalți cetățeni au fost lăsați în oraș. [...]

Focul din str. Neagră, după-amiază, la ora 4, în 1689, la 26 aprilie – care a fost în calendar nefericita zi a lui Fortunatus[1], care foc, fiindcă Dumnezeu în acel timp a dat un vânt atât de mare, nu a putut fi stins de cetățenii noștri. Fiindcă fiecare a fost preocupat de lucrurile sale, să salveze ce e al său și să îl adăpostească în pivnițe și nu numai, întregul oraș, biserici, Casa Sfatului, Turnul cu Clopote au ars; și suburbia românească a fost mistuită. Au fost mai multe presupuneri despre cum a ajuns focul acolo[2].

(Stephan Filstich[3], *Beschreibung der Kronstädter Begebenheiten* (1690), în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. VI, Brașov, 1918, p. 292–294)

Nota Bene: Transilvania a fost, până la 1526, o parte a Regatului maghiar. În conștiința clasei politice, provincia era ultima parte rămasă cu o relativă independență față de turci din fostul regat al Ungariei. Aici s-a refugiat o bună parte a fruntașilor politici din Ungaria, după transformarea ei în pașalâc. După „eliberarea" Ungariei propriu-zise de către austrieci, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, reapare dorința refacerii regatului maghiar feudal, în cadrul căreia Transilvania era considerată o parte componentă.

B. Diploma Leopoldină (4 decembrie 1691)

[Până la majoratul lui Mihail Apafi[4]] pentru ca nu cumva în acest răstimp toate ordinele Transilvaniei să aibă prilej de a rămâne cu sufletele îndoite sau de a avea cea mai mică bănuială față de intenția noastră părintească, am găsit de cuviință cu credința de a liniști în privința următoarelor puncte credincioasele Stări și Ordine în întregul lor, precum și pe urmașii lor despre care împărtășim încrederea că își vor păstra mereu toată credința față de coroana noastră regească[1].

1. În pricina religiilor libere în Transilvania, a bisericilor, școlilor, parohiilor sau a instalării oricărui alt cler și fețe bisericești în afara celor care viețuiesc în vremea de față acolo, nu se va schimba nimic. Contrazicerile de orice fel, fie ținând de cele sfinte, fie de cele lumești, să nu aibă nici o putere asupra părții opuse. [...]

2. Întărim credincioaselor Stări ale Ungariei, precum și tuturor Stărilor Transilvaniei despărțite de la o vreme de Ungaria, toate daniile, privilegiile, diplomele armaliste[2], titlurile, slujbele, demnitățile, dijmele și, în sfârșit, orice binefaceri și daruri, fie persoanelor, fie cetăților, obștilor și grupurilor, fie unei biserici închinate oricăreia dintre religiile libere, unei parohii sau școli, atât în Transilvania, cât și în părțile Ungariei, în secuime și la Debrețin, binefaceri făcute și date mai suszișilor, chiar dacă odinioară vor fi aparținut de vreo biserică, mănăstire sau capitlu. [...]

5. În toate cele trebuincioase, fie într-ale politicii, fie ale justiției, fie într-ale economiei, ne vom folosi de localnici transilvăneni, adică unguri, secui și sași, fără nici o legătură cu religia lor. Nici neamurile străine sau care sunt recunoscute de către noi între cele străine și nepotrivite nu vor avea întâietate la demnități și slujbe, rezervându-ne, totuși, dreptul nostru, cu

[1] Să nască.

încuviințarea acelora, de a-i primi sau nu în registru după închinare.

7. Vom alege întâiul nostru conducător al statului, zis în vremurile mai vechi voievod sau locțiitorul acestuia, din rândul nobililor localnici și al fruntașilor noștri, fie că vor fi fost de religie romano-catolică, fie de altă religie liberă în țară, cu condiția să se impună prin credință și merite personale [...].

9. Am socotit cu bunăvoință că de aici poate să se reverse o mare sporire a mântuirii obștești, dacă în sfatul secret al celor 12 bărbați, măcar trei ar fi romano-catolici, și, de asemenea, la Tabla de judecată a celor 12 bărbați, trei să fie romano-catolici, iar ceilalți din celelalte religii libere din țară [...].

12. În timp de pace [...] ne vom mulțumi cu un tribut de 50 000 taleri, însă în timp de război vom cere o contribuție de 400 000 florini renani, aici intrând în socoteală și plătite în natură, modalitatea de împărțire și de plată fiind lăsate în seama credincioaselor Stări și a slujbașilor provinciei [...] Celelalte lucruri care vor fi cerute pe deasupra sumelor suszise, fie în timp de pace, fie în timp de război pentru apărarea patriei să se facă prin dragostea credincioaselor Stări[3]. [...]"

(George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, ed. II, vol. I, Brașov, 1993, p. 688–693)

VII. CULTURA MEDIEVALĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung (1521)[1]

Mudromu i plemenitomu i cistitomu i Bogom darovannomu jupan Hanăș Begner ot Brașov, mnogo zdravie ot Neacșul ot Dlăgopole[2].

I pac[3] dau știre domnie tale za[4] lucrul turcilor cum amu auzit eu că înpăratul au eșit din Sofiia și aimintrea nu e și se-au dus în sus pre Dunăre.

I pac să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopole de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corăbii ce știi și domniia ta, pre Dunăre în sus.

I pac să știi că bagă den tote orașele cîte 50 de omini, să fie în ajutor în corabii.

I pac să știi cum se-au prinsu nește meșteri den Ţ[a]rigrad cum voru treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta.

I pac spui domnie tale de lucrul lui Mahamet beg, cumu am auzit de boiari ce sîntu megiiași și de genere-miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre i-oi va fi voia, pren Țara Rumânească iară elu să treacă.

I pac să știi domniia ta că are frică mare și Băsărabu de acel lotru de Mohamet beg, mai vârtos de domniele vostre.

I pac spui domnie tale ca la mai marele miu, de ce amu înțeles și eu. Eu spui domniei tale, iară domniia ta ești înțeleptu. Și aceaste cuvinte să ții domniia ta la tine, să nu știe umini mulți; și domniile vostre să vă păziți cum știți mai bine. I Bogă te veselut[5], amin.

(*DRH*, B., II, p. 402–403)

Coresi despre însemnătatea tipăriturilor în limba română

Cu mila lui Dumnezeu eu diacon Coresi, deaca văzuiu că mai toate limbile au cuvântul lu Dumnezeu în limba, numai noi rumânii n-avăm; și Hristos zise Mathei 99: cine ceteaște să înțeleagă și Pavel apostol încă scrie, la Corint 155 că întru besearecă mai vârtos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăiesc, ca și alalți să învăț decât întunearec de cuvinte neînțelease într-alte limbi. Derept aceeia, frații miei, preuților, scrisu-v-am aceaste psăltiri cu otveat de-am scos de-n psăltirea sârbească pre limbă rumânească să vă fie de învățătură și grămăticilor. Și vă rog ca, frații miei, să cetiți și bine să socotiți că veți vedea că e cu adevăr.

(Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1577, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei R.S.R., București, 1976, p. 662)

---

[1] Otomanii considerau Țara Românească și Moldova provincii turcești, de aceea dispuneau de teritoriul acestora fără să mai țină seama de vechile înțelegeri.

[2] Între Imperiul otoman și cel habsburgic.

Conrad Haas și construcția de rachete în secolul al XVI-lea

Înainte de toate e necesar să dispui de trei corpuri de rachetă, astfel alcătuite ca o rachetă să fie mai mare decât cealaltă, și anume așa ca una să intre în cealaltă, adică cea mai mică să intre în cea mijlocie și cea mijlocie, având-o pe cea mică în ea, să intre în cea mai mare. Asupra felului în care trebuie să calculezi corpurile de formare pentru rachete și cum să confecționezi rachetele, ești învățat din descrierile precedente. Fă deci trei asemenea rachete în fiecare corp de rachetă câte una. După ce le-ai făcut, ia-o pe cea mai mare și umple-o așa cum se face acest lucru. Bate apoi deasupra un șlag. După aceasta ia racheta mijlocie și umple-o numai de un deget mic și jumătate înălțime și tot așa fixează și bate un șlag deasupra materialului. Apoi după ce acestea s-au săvârșit, ia racheta cea mică așezi un șlag și o închizi bine la partea superioară, așa cum se închid rachetele, dar numai după ce vei fi verificat dacă totul a fost bine făcut, dacă șlagul e bine pus înăuntru. Dacă toate acestea au fost făcute corespunzător, ia materialul pentru rachete și astupă cu el orificiile de aprindere ca el să nu poată să cadă în afară și apoi împinge racheta mică în cea mijlocie. Trebuie însă să fii atent ca sus rachetele să nu depășească una pe cealaltă, adică să fie egale; dacă una este prea lungă, reteaz-o. După aceea lipește-le cu clei și hârtie. După ce totul s-a uscat bine, împinge cele două rachete puse una în alta în racheta mare, dar așa ca să stea tot atât de strâns una peste alta și să nu o depășească una pe alta la partea superioară. După ce toate trei rachetele sunt încleiate sus, lipește-le un vârf de formă potrivită.

(Doru Todericiu, *Preistoria rachetei moderne, manuscrisul de la Sibiu* (*1400–1569)*, Ed. Academiei, București, 1969, p. 200–201 și 208)

Realizarea unei machete a cetății Camenița de către boierul Grigore Cornescu (1672)

Iară după aceste zarve, cât s-au făcut vară, s-au gătit împărăție Turcului și au purces cu oști să vie asupra Tării Leșești, să dobândească vestita cetate Camenița. Și au trimis poruncă la Duca-vodă să-i trimită chip și starea cetății Camenița, să vadă ce loc și ce tărie ar avea.

Duca-vodă au trimis pe un nemiș din ținutul Hotinului, anume Grigorie Cornescul, ce era foarte meșter de scrisori și de săpături la pietre și la alte lucruri, de au făcut chip cetății

---

1 Formulă latinească, desemnând pe împăratul Sfântului Imperiu Roman de națiune germană, cum se considera împăratul austriac.

2 Adică austriac.

3 Este vorba de împăratul romano-german, titlu pe care Habsburgii continuau să-l poarte.

4 Oltenia.

5 Slujbași însărcinați să aibă grijă de încălțămintea unui mare dregător otoman.

6 Se referă la perioada când mare vizir fusese Ibrahim pașa Nevșehirli (1718–1730), și când marele vizir decidea practic singur cine ocupa diversele funcții; în acea perioadă Țara Românească și Moldova s-au bucurat și ele de domnii relativ stabile și îndelungate.

7 Este vorba de demnitarii din serviciul public al sultanului, spre deosebire de cei „din lăuntru", adică din serviciul personal al acestuia.

8 Șeful curierilor Porții.

9 Locțiitorul marelui vizir.

10 Reis efendi, șeful scribilor Porții, responsabil pentru corespondența cu puterile străine.

Cemenița de ceară, cu toate tocmelile ei dinlăuntru și dinafară. Și au trimis-o la împărăție, de o au văzut, și mult s-au mirat de mărirea ei, ce era din sângură starea locului, cu apă și cu stânci de piatră împrejur minunat loc. Și mai mult aceasta au îndemnat pe împărăție de au venit la Cameniță.

(Neculce, p. 213)

„Vrăjitorie" la Brașov (1615)

Mai mulți magi și vrăjitoare s-au dedat lui Vulcan, care cu căutările lor se zice că au vrut să aducă grindină peste toată Ungaria și Transilvania, pentru ca toate fructele și viile să se piardă. Lucrul a fost descoperit în mod miraculos, atunci când o fată de 10–12 ani și-a însoțit tatăl în vie și când l-a auzit vorbind despre secetă, a zis: „Tată, eu, dacă vrei, pot să aduc ploaie și chiar grindină". Întrebând tatăl de unde și de la cine a învățat aceasta, fata a spus că de la mama ei. Atunci tatăl, neîncrezător, a zis: „dacă poți, adu grindină, dar în așa fel încât să atingă numai via noastră, iar celelalte, ale vecinilor, să rămână neatinse". Acea fată a făcut cele promise, aducând o furtună și o grindină teribilă, prin care via tatălui ei a fost aproape distrusă. Acest lucru prin acel bărbat a fost denunțat autorităților, mama și fiica au fost prinse. De la care inculpați și alții, de ambe sexe, în mare măsură au fost trădați și li s-a dat pedeapsa cuvenită. Se zice că dacă nu ar fi fost găsiți, ar fi fost un mare pericol, afirmându-se că vrăjitoarele, dacă nu ar fi fost trădate, în scurt timp din vii și grâne, atât în Ungaria cât și în Transilvania nimic n-ar mai fi rămas. [...] că Diavolul însuși nu are de la sine putere de a lovi nici oamenii, nici semănăturile, nici fructele decât dacă permite Dumnezeu sau dacă e acceptată de puterea lui Dumnezeu pentru păcatele oamenilor.

(*Auszug aus der Chronik von Simion Massa und Marcus Fuchs în Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. V, Brașov, 1915, p. 364)

Prima enciclopedie în limba maghiară Apáczai Csere János (1653)[1]

...De aceea mi-am pus cu putere în gând că, dacă bunul și atotputernicul Dumnezeu va prelungi linia vieții mele cu durata a încă câțiva ani, nu voi muri înainte de de a da ungurilor toate științele în limba maghiară. Am început așadar să scriu o nouă carte pe care, datorită universalității obiectului ei, am numit-o pasoptron[2] și am plănuit-o în felul următor: pe baza autorilor mai cunoscuți, am strâns în ordine și am cuprins în tabele lucrurile care trebuie știute în primul rând și care sunt folositoare în viața omului, aranjând totul astfel în limba latină pentru a putea mai ușor să le transpun într-o altă limbă: în limba maghiară cu totul străină pentru știință [...] M-am străduit, după puterile mele, să mai umplu uriașul gol care se arată în cărți scrise în limba noastră și astfel tineretul nostru studios să aibă măcar o carte care deapănă firul încâlcit al întregii științe în limba maternă...

---

1 Medicul-șef al sultanului.

2 Eunucul-șef al Seraiului.

3 Scrib.

4 Este vorba de demnitatea de *Șeih-ül-Islam,* aflată în ierarhia otomană imediat după cea de mare vizir.

5 Aici în sensul de provincii; folosirea termenului ecleziastic trădează redactarea de către un cleric.

6 Necredincioșilor.

(Apáczai Csere János, *Magyar Encyclopaedia*, ed. J. Szigeti, București, 1977, p. 79; 82)

Descrierea bisericii Trei Ierarhi din Iași de către Paul de Alep[3] (1653)

În ziua de sâmbătă, egumenul mănăstirii domnului, cu hramul celor Trei Ierarhi a poftit pe domnul nostru patriarh. Ne-am dus acolo cu trăsura.

Această [mănăstire] este unică și prea frumoasă; seamănă cu o cetate și este înconjurată cu ziduri de piatră. Deasupra porții [incintei] se află clopotnița și orologiul orașului cu totul de fier [și] cu [niște] roți mari. Clopotele sunt atârnate sus.

Sfânta biserică se află în mijlocul mănăstirii; ea este [clădită] în întregime din piatră fățuită, iar pe dinafară este toată sculptată cu o măiestrie artistică ce uimește mintea [privitorului]. Nu este nici cât un deget care să nu fie acoperit cu sculpturi; și sub streașină cornișele de piatră neagră sunt de asemenea sculptate; [Biserica] are două turle foarte înalte. După cum e obiceiul lor se intră prin două uși, una la miazăzi și alta la miazănoapte. Deasupra fiecărei uși este o fereastră foarte înaltă și strâmtă, cu arce rotunde. În zidul dinspre apus, sunt alte două ferestre cu arce asemănătoare; în acest loc este o poartă în formă de cruce. Sus [pe boltă] este înfățișată Sf. Treime. Deasupra ușii dinspre apus a bisericii se afla pictura judecății de apoi [înfățișând] și grupuri de turci cu veșmântele lor felurite și purtând pe cap turbane și cealmale înalte.

Pe celelalte ziduri sunt picturi reprezentând „toată suflarea" și toate vietățile din lumea întreagă, de la om până la animalele domestice, fiare, păsări, copaci și toate plantele, [picturi] care uimesc pe privitori. [...].

La intrare, deasupra ușii dinspre apus a bisericii, sunt înfățișați cei trei ierarhi; ușa este ferecată cu fier, acoperită cu sculpturi și cu opere de artă. Prin ea se ajunge în nartex. În zidurile sale sunt firide unde se află mormântul fiilor domnului și al primei sale soții, doamna, pe [aceste morminte] fiind acoperământuri din stofă de mătase și din brocart de aur, lucru îmbelșugat. Deasupra [lor] se află candele de argint sfințite, care ard zi și noapte, precum și sfeșnice și lumânări. [...].

Ne-am închinat și am sărutat moaștele Sf. Paraschiva cea nouă din Bulgaria, care a fost adusă de la Constantinopol de la biserica patriarhiei, din cămara relicvelor sfintelor, ale cărei moaște le-am sărutat, după cum am mai spus. S-a plătit la patriarhie peste două sau trei sute de mii [de piaștri] pentru ca moaștele să fie predate în bună stare. Ea este acoperită, ca în timpul vieții, cu văluri și cu țesături de mătase brodate și alte de felul acesta. Deasupra ei sunt atârnate candele de argint și de aur, care ard zi și noapte.

Când prelații i-au adus trupul, domnul a desemnat pe capugiii săi pentru a-l însoți, spre [a-i face] mai multă cinste și pentru a-și spori, prin aceasta, faima.

Altarul este foarte frumos și armonios. Împrejurul absidei se găsesc arcuri deosebite ce se împletesc; printre ele unele sunt împodobite în întregime cu foi de aur. La mijlocul lui sunt trei ferestre mari cu arce rotunde și coloane care le mărginesc; sunt [împodobite] tot cu foi de aur. În partea cea mai înaltă a boltei se află chipul Maicii Domnului. Pictura și chipurile dinlăuntrul altarului și din afara lui, de pe ziduri, sunt din foi de aur și lapis-lazuli, iar frumusețea lor nu poate fi asemuită cu nimic.

În fața ușii altarului este o candelă foarte mare de argint.

Toată lumea spune într-un glas că nici în Moldova, nici în Țara Românească și nici la cazaci nu este vreo biserică comparabilă cu aceasta, nici prin podoabe, nici prin frumusețe, căci ea minunează mintea celor ce o vizitează. Dumnezeu s-o păstreze până la sfârșitul veacurilor! [...]

(*Călători,* VI, p. 47–50)

Miron Costin despre rostul istoriei în *De neamul moldovenilor*

Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescu și muntenescu și câți sînt în țările ungurești cu acest nume, români și până astăzi, de unde suntu și de ce seminție, de când și cum au descălecat aceste părți de pământu, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atâtea veaci de la discălecatul țărâlor cel dintâi de Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gândul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori ieste inimii dureare. Biruit-au gândul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedeare felul neamului, din ce izvor și seminție sântu lăcuitorii țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Muntenești și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și o dată dicălecați sântu, de unde sântu veniți strămoșii loru pre aceste locuri, supt ce nume au fostu întâi la discălecatul lor și de cându s-au osebit și au luat numele de acum, moldovan și muntean, în ce parte de lume ieste Moldova, hotarăle ei păn unde au fost întâi, ce limbă țin și păn acum, cine a lăcuit mai nainte de noi pe aestu pământu și sub ce nume scot la știrea tuturoaru, carii voru vrea să știe neamul țărilor acestora. [...]

(Costin, II, p. 9–10)

Dimitrie Cantemir despre atitudinea moldovenilor față de cultura scrisă (1716)

Pe de altă parte, moldovenii nu numai că nu iubesc învățătura, dar aproape toți o urăsc. Nici măcar numele științelor și artelor nu le sunt cunoscute. Ei cred că învățații nu pot fi cu mintea întreagă în așa măsură încât, atunci când vor să laude știința cuiva, spun că a ajuns nebun de prea multă învățătură. În această privință o vorbă proastă, care se aude des în gura moldovenilor, este că învățătura e treaba preoților, mireanului îi e de ajuns să învețe să citească și să scrie, să știe să-și semneze numele, să-și poată însemna în condică boul alb, negru, cornut, caii, oile, vitele, stupii și ce altele mai sunt; mai departe este cu totul de prisos.

(Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Academiei, București, 1973, p. 311)

Stimularea rigorii religioase și măsuri de alfabetizare a preoților în timpul

---

1 Este vorba de Iosif al II-lea și Maria Tereza, suveranii Imperiului austriac, ce se revendica încă de la Sfântul imperiu roman de națiune germană.

2 A administra.

3 A întrebuința.

4 Impozit suplimentar în bani și natură.

5 Dare pentru cei din suita sultanului.

6 Confirmarea domniei.

7 A îndepărta de la domnie.

lui Constantin Mavrocordat (1741)

Iar Constantin-vodă, în Moldova, domnea cu pace, apucându-se de capul preoților să-i învețe carte, frământându-i în tot chipul. Întâiaș dată au poruncit de au scos pe ieromonahi, călugări greci, de prin mănăstirile cele mari, orânduind preoți de mir, zicând că grecii când tămâiază în biserică pe muieri, stau câte un minut înaintea fiștecărei muieri de o tămâiază și o privesc din talpe pân-în cap, puind gând rău în capul lor asupra acelor muieri.

Poruncit-au de au adus și cărți pe-nțeles din Tara Românească, căci în Moldova nu se aflau Evanghelii, Apostole și Liturghii, dând poruncă mitropolitul aceste cărți să le citească pe-nțeles pe la biserici, mai poruncind domnul mitropolitului și episcopilor să facă tipografii fiștecare la eparhia lui, ca să se tipărească cărți pe înțeles. [...] Care, la aceasta au lăsat mare pomenire în țările acestea.

Au mai dat vodă poruncă prin toate ținuturile ca să cerceteze ispravnicii ținuturilor pe preoți, diaconi care vor fi fără de biserică, neștiind și carte, adică orânduiala bisericii, pe unii ca aceștia să aibă voie a-i pune în bir cu țăranii, ca să plătească și ei bir ca și altă țară. Și așa de mare frică ce aveau bieții preoți și diaconi, căci începuse Constantin-vodă a orândui preoți învățați, de umblau prin toate ținuturile și prin toate satele, ca să vadă ce fel de cetanii fac pe la biserici. La care, nu putem scrie ce frică trăgeau bieții preoți și diaconi, că se apucase la bătrânețe să-i învețe carte.

(Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod* (*1733–1774).* Ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, 1987, p.15–16; formele arhaice și regionalismele de exprimare au fost modernizate tacit de noi – B.M.)

Superstiție (cerere de lemn sfânt) — 1772

Pohtesc pe dumneata sluger să-mi faci acest har, să mă îndatorești cu foarte puțin, cât de puțin din sfânt lemnu al dumitale, fiindcă noru-mea Marghiolița este aproape să [se] ușureze[1].

Să-l trimiți unde iaste fii-mo la Prahova, la isprăvnicie.

Și cu jurământ voi da o fărămiță de loc fund, măcar că tot îți sânt să-îți dau dăn porunca răposatului soțului mieu. Ce după cum îți scriu, mă rog, și viind fii-mo Scarlat, negreșit dau.

Și pentru încredințare mă iscălesc, pui și pecetea, ca să să crează.

Mariia Cărpinca

(*Documente București*, p. 245)

---

1 Tributul.
2 Obligație, sarcină.
3 Dări vamale.
4 Guvernator.
5 întreținerea cailor.
6 Delegați, comisari.
7 Alimente.
8 Provincii, țări.
9 Regulament.

Regulamentul școlilor din Țara Românească (1776)

1. Dascălii să se așeze totdeauna în număr de șase, învățați fiind pentru fiecare fel de obiect, însă: doi pentru gramatică, unul pentru matematică sau aritmetică, geometrie și astronomie încă și istorie; unul pentru științele naturale, unul pentru religie și unul pentru limba latină veche și italiană. Științele naturale să se învețe în limba elină, urmând pe Aristotel și pe comentatorii lui, iar matematicele, de nu se va putea să se învețe cum se cuvine în limba elină, să fie predate și în limba latină sau în limba italiană, care din ele se va socoti mai prețioasă.

Iar fiecăruia din acești dascăli i se va da drept plată anuală, după predare și valoarea lui personală, după judecata și hotărârea înălțimii sale.

2. Elevilor celor lipsiți de mijloace (pentru ca lipsiți de orice altă grijă și nepreocupați de cele necesare pentru viață să aibă neîntrerupt în vedere învățarea lecțiilor) înălțimea sa orânduește să se dea cele trebuincioase pentru întreținerea și îmbrăcăminte, peste tot la șasezeci din elevi, cari să fie interni în cele cinci clase, adecă câte doisprezece în fiecare clasă.

3. Elevii cari intră și sunt îmbrăcați de școală să nu fie mai mici de vârstă de șapte ani; să nu fie însă niște proști și leneși încât pe alții sârguitori să-i lenevească, ci de neam bun, adică copii boerilor în lipsă, sau urmașii boerilor numiți mazili, sau străini săraci, nu însă și ai țăranilor cari se îndeletnicesc cu plugăria și păstoria; râvna lor este de folos întru lucrarea pământului și creșterea vitelor.

Iar copii negustătorilor sau ai meșteșugarilor cari din aceștia îi vor trimite pentru învățarea numai a gramaticii, așa încât plecând de la școală să intre fiecare la meșteșug, ca și părinții lor, să fie îndrumați, fiecare, spre firească lui înclinare.

Iar pentru distracție și pentru modesta și regulata viață a elevilor, acestea poruncește înălțimea sa. După ce se vor scula dis-de-dimineață cu toții, la ora ceasta îmbrăcându-se, apoi să-și aranjeze toate și să se ducă la sfântul lăcaș ca să asculte sfânta slujbă, și întorcându-se să învețe în parte până la orânduita oră a ascultării lecțiilor, apoi ieșind, să se ducă la locul orânduit.

Astfel dar învățând, apoi alegându-se unii de alții să se ducă la obștească masă. Iar apoi, cei mai buni elevi din clase cu pedagogii lor preumblându-se, să vorbească între ei, sau să facă exerciții, exersându-se până la o oră. Astfel dar învățând fiecare în parte până la vremea ascultării lecțiilor, să vie să asculte pe dascăli, pentru ca apoi întorcându-se înapoi iar să învețe fiecare în parte.

Iar duminicile și zilele de sărbătoare să nu întârzie prea mult acolo, ci după ce vor învăța lecțiile ascultate, să fie îndrumați de dascăli în sfintele învățături ale credinței noastre ortodoxe. (Iar în zilele acestea și în cursul săptămânii, odată sau de două ori, să se ducă cu eforii lor și cu dascălii lor undeva în apropiere pentru exerciții corporale). Iar seara întorcându-se să cineze la masa obștească cu toții împreună, și după cină care are să fie simplă, o oră să se distreze. Să nu fie însă vremea pierdută, ci dimpotrivă, discutând să se folosească. Apoi să se ducă cu toții în biserică și în obște închinându-se să intre fiecare în locuința lui ca să se odihnească în pat, și sau vrea să doarmă, ori nu. Și toate aceste la

[1] Tratat de pace între Rusia și Imperiul Otoman (1792).

orânduitele ceasuri să se facă prin clopot.

Iar cine vrea, să învețe iarăși cu lampa de noapte, ce se află în fiecare locuință pentru noaptea întreagă. Și toate acestea să le supravegheze numitul pedagog îngrijindu-se de conduita și prea orânduita purtare și regulă a elevilor, în chipul cel mai sever. Iar dacă vreunul din ei pare neorânduit și turburător al ordinii celorlalți, pe unul ca acesta să-l îndrepteze, nu însă cu injurii și cu biciul, ci cu mijloace atrăgătoare pe care pedagogia le arată, de la cele mai ușoare către cele mai grele înaintând.

(*Documente București*, p. 257–261)

VIII. CHESTIUNEA ORIENTALĂ ȘI STATUTUL INTERNAȚIONAL AL ȚĂRILOR ROMÂNE (1711–1856)

Tratatul ruso–moldovean de la Luck (13 aprilie 1711)

[...] 2. Când grosul oștirii noastre va intra în Țara Moldovei atunci strălucitul principe se va declara pe față ca domn supus al nostru și se va uni cu toată oștirea sa cu oștirrea noastră, pentru care oștire noi făgăduim să-i dăm, în acea vreme, și ajutor în bani din visteria noastră. Și el va acționa împreună cu oștile noastre, după porunca noastră, împotriva dușmanului crucii domnului și a aliaților și celor de un gând cu dânsul, după ajutorul pe care-l va da atotputernicul, și ne va ajuta cu toate sfaturile, după priceperea sa, acțiunile de acolo. Și va fi sub protecția noastră și supus al măriei noastre țarului și urmașilor noștri, el și urmașii lui, în veci.

3. În schimb, făgăduim noi, marele stăpânitor, măria noastră țarul, pentru noi și pentru urmașii noștri la tronul Rusiei, că noi nu vom avea dreptul să punem domn în Moldova, nici din țara Muntenească, nici din altă familie străină, ci, pentru această dovadă de credință față de noi a prea strălucitului domn Dimitrie Cantemir, îl vom păstra pe el și pe urmașii lui din izvodul pe linie bărbătească în acea cârmuire și domnie a țării Moldovei, fără schimbare, cu titlul de domn, exceptând numai cazul când cineva dintre dânșii s-ar lepăda de sfânta biserică a răsăritului sau s-ar depărta de credința față de măria noastră țarul. [...]

6. După obiceiul vechi moldovenesc, toată puterea cârmuirii va fi în mâna domnului Moldovei [...]

9. Boierii și toți supușii domniei Moldovei să fie datori a se supune poruncii domnului, fără nici o împotrivire și scuze (așa precum mai înainte a fost întotdeauna obiceiul), afară de excepțiile menționate în punctul al treilea, în care caz nu vor fi datori să-i dea ascultare.

10. Toată legea și judecata să fie a domnului și fără hrisovul domnului nimic nu va fi întărit sau desfăcut de către măria noastră, țarul.

11. Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele țării Muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu aceste țări. [...]

(*Relațiile internaționale*, p. 198–202)

Tratatul de pace de la Passarowitz — aspecte teritoriale (1718)

[...] 1. Hotarele provinciilor[1] Moldovei și Valachiei, aflându-se la mijloc[2] și fiindu-le vecine de o parte hotarele Poloniei și de alta ale Transilvaniei, așa cum au fost în vechime, să se deosebească și să fie despărțite de munți, astfel ca în tot locul să se vadă semnele de hotar cele din vechime și să nu se facă vreo schimbare acestor hotare, nici dincolo nici dincoace de ele. Și fiindcă părțile Valachiei așezate dincolo de râul Olt, împreună cu locurile și întăriturile

[1] Și anume: Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia și Sardinia.

Severinului sunt în puterea Majestății S. C. Rom. Imp.[1] așa cum glăsuiește tratatul de pace încheiat, să rămână în stăpânirea și puterea acestuia, așa cum se află și sunt stăpânite și tot astfel malul de răsărit al râului zis mai sus să țină de Imperiul ottomanic, iar cel dinspre apus să țină de [Imperiul] roman[2], Râul Olt luându-și apele din Transilvania până în locul unde și le varsă în Danubiu, iar de acolo pe lângă malurile Danubiului spre Orșova până la locul din părțile unde râul Timoc se varsă în Danubiu, acolo să se tragă hotar precum înainte se țineau hotarele prin părțile râului Mureș [...].

(*Relațiile internaționale*, p. 204)

Retrocedarea Olteniei către Țara Românească — Tratatul de pace de la Belgrad (1739)

[...] IV. Sacra maiestate imperială romană[3] cedează Porții otomanice toată Valachia austriacă[4], cu munți cu tot, precum și fortăreața Perișani, care se află tot în Valachia, construită de sacra maiestate imperială și egală, o cedează tot numitei Porți otomanice, dar cu condiția ca întăriturile ei să fie dărâmate și ele să nu poată fi reclădite pe viitor de către Poarta otomanică. [...]

(*Relațiile internaționale*, p. 216)

Capuchehaiele lui Constantin Mavrocordat despre necesitatea mituirii diverșilor dregători otomani (1741)

Înălțimea voastră ne mustrați pentru darurile date, dar altfel nu puteam face nimic, nici nu e bine să nu dăm, căci timpurile sunt în așa fel încât și poarta marelui vizir și cei din jurul lui sunt nemărginit de lacomi și toți, până și ciohodarii[5] cei mai mici, sunt ca fiarele sălbatice. Când ei cer ceva, prima propunere o fac cu blândețe, apoi încep ocările, forța, amenințările, încât nu te poți opune. În împărăție nu este acum monarhie, ca pe timpul lui Ibrahim-pașa[6], ci, după marele vizir, fiecare din demnitarii din afară[7] este un mare vizir neatârnat. Ceauș-baș[8] este tot atât de puternic ca și chehaiaua[9], reis[10] plutește în nori. Cei din suita marelui vizir sunt fiare, iar cei din afară: Haiati[1] este așa cum îl cunoașteți, chehaiaua lui vorbește fără sfială cu darisadet[2], fostul iazegiu[3], Ali-efendi, vorbește în locul acestuia și totul este în mâna lui; Esad-molla este candidat la muftiat [4], Pirizade este sfetnic intim, Cara Halif Efendizade este mult stimat, Amegi are multă putere și mai multă familiaritate cu marele vizir decât Chisriieli cu darisadet. Lăsăm pe cei mai mici ca Ceaușzade, Sachir-bei și alții care, dacă nu sunt câștigați, înțeapă ca viespile și deschid răni mortale.

(R*eprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol* (*30 august 1741–decembrie 1742). Rapoartele inedite ale agenților lui Constantin Mavrocordat*. Traducerea textului grecesc, studiu introductiv, note și comentarii, glosar și indice de Ariadna Camariano-Cioran, București, 1985, p. 83)

Atitudini filo-ruse ale boierilor și înalților prelați — memoriile adresate țarinei Ecaterina a II-a

A. Memoriul clerului și boierilor din Moldova (10 decembrie 1769)

Cu glasul de neîncetate laude și cântări mulțumim Troiții [...] atotputernică, pentru că cu

milostivire au privit asupra noastră, întărind inima cea prea blagorodnică și autocraticească a Monarhiei Voastre, spre izbăvirea noastră celor de o credință din robia jugului Otomanicesc, și ca niște robi prea plecați și prea mulțumitori, aducem [...] prea fierbinți mulțumirile noastre, către înalta stăpânirea voastră pentru că ne-am învrednicit după dorirea cea din mulți ani, a fi sub acoperământul Vostru cel puternic [...].

Noi, toți locuitorii Moldovei, parte bisericească și politicească, cu bucurie mare și cu prea plecată smerenie, alegând din pământenii noștri pe iubitorii de Dumnezeu episcopul a sfintei episcopii a Hușului chir Inochentie, pe prea cuviosul arhimandrit Vartolomeu egumen sfintei mănăstiri Solca, pe prea cuviosul ieromonah Benedict egumen sf. Mănăstiri Moldovița. Și din partea boierilor robilor Mărirei Voastre pe Ioan Paladi biv-vel logofăt și pe Enacache Milu biv-vel spătar, i-am trimis din partea obștei către prea puternica Mărirea Voastră, rugându-ne [...] ca să fie primiți cu Împărătească blândețe și milosârdie [...] făgăduind în numele viului Dumnezeu [...] cum că ne vom supune Împărățeștilor porunci, și vom păzi nestrămutate și neclintite toate cele ce se cuvin din partea noastră, prea puternicei Mărirei Voastre, până la picătura sângelui cea de pe urmă, [...] și ne rugăm din adâncul sufletelor, ca și de acum înainte, pururea să dobândim buna-voință [...] a Mărirei Voastre [...] fiind umbriți și apărați prin armele voastre cele nebiruite.

(Mihail Kogălniceanu, *Arhiva Românească*, ediția a II-a, Tipograf-editor Adolf Vermann, Iași, 1860, p. 155–156)

B. Cererile deputaților munteni trimiși în solie în Rusia (1770)

a. Țara noastră să se facă tot una cu Eparhiile[5] ce stăpânește prea puternica Împărăția Rusiei, și la vremea păcii ce se va face, nicidecum să nu se lase să cadă iarăși la tirănească cea dintâi a Agarinenilor[6].

b. De vreme că locul nostru, din nestatornicia Turcilor, au căzut sub desăvârșită neorânduială, ne rugăm ca să se așeze în țara noastră legile și rânduielile Rusiei prea deplin.

(Mihail Kogălniceanu, *Arhiva Românească*, ediția a II-a, Tipograf-editor Adolf Vermann, Iași, 1860, p. 210–211)

Nota Bene: Memoriile boierești adresate țarinei Ecaterina a II-a pun delicate probleme de interpretare. Ele au fost elaborate după ocuparea Moldovei și Țării Românești de către armatele ruse în timpul războiului ruso-otoman din 1768–1774, și de aceea sinceritatea emitenților ridică unele semne de întrebare. Pe de altă parte însă, resentimentele acumulate împotriva dominației otomane și solidaritatea confesională ortodoxă au jucat sistematic în favoarea Rusiei în secolul al XVIII-lea, și mulți dintre români au crezut efectiv că stăpânirea rusă este de dorit; de observat și deosebirea între declarațiile de supunere lingușitoare dar puțin precise ale memoriilor redactate în țară, și textul precis și angajant redactat de deputați în Rusia, în contextul discuțiilor cu reprezentanții țarinei. Totodată, solicitarea de a se aplica „legile și rânduielile Rusiei" reflecta interesele de grup ale boierilor și înalților prelați, lezate de politica agrară a unora dintre domnii „fanarioți".

Pacea de la Kücük-Kainargi (1774) — prevederile referitoare la Țările Române

[...]

XVI. Imperiul Rusiei restituie Sublimei Porți întreaga Basarabie cu Akkerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ceea ce cuprinde această provincie, după cum îi restituie și fortăreața Bender. Tot astfel, Imperiul Rusiei restituie Sublimei Porți, cele două principate ale

Valachiei și Moldovei, cu toate fortărețele, orașele, târgurile și cu tot ce cuprind ele și Sublima Poartă le primește în condițiile următoare, cu promisinea solemnă de a le respecta cu sfințenie:

1) Să respecte față de toți locuitorii acestor principate, de orice demnitate, rang, stare, înclinație sau proveniență ar fi ei, fără cea mai mică excepție, amnistia absolută și veșnica uitare, stipulate în primul articol al tratatului, în favoarea tuturor acelora care, efectiv, ar fi comis vreo crimă sau ar fi fost bănuiți de a fi avut intenția să dăuneze intereselor Sublimei Porți, repunându-i în demnitățile, rangurile și posesiunile lor inițiale și redându-le bunurile de care s-au bucurat înaintea războiului actual. [...].

6) Să nu ceară și să nu impună nici o plată a vechilor socoteli, de orice natură ar fi ele.

7) Să nu impună acestor popoare nici o contribuție sau plată pentru toată durata războiului; și chiar din cauza devastărilor la care au fost expuse, să le socotească achitate de orice impozite pentru doi ani, începând din ziua schimbării instrumentelor de ratificare a prezentului tratat.

8) La expirarea termenului stabilit, Poarta promite să uzeze de acesta cu toată omenia și să le primească prin intermediul trimișilor care vor veni din doi în doi ani; la sfârșitul plății acestor impozite, nici pașalele, nici guvernatorii, nici vreo altă persoană nu va trebui să le înglobeze în datorii, nici să le impună alte plăți sau impozite, indiferent sub ce pretext sau denumire; dimpotrivă, ele vor trebui să se bucure de absolut toate avantajele de care s-au bucurat în timpul domniei răposatului sultan.

10) Poarta consimte de asemenea ca, după cum o vor cere împrejurările în aceste principate, miniștrii curții imperiale a Rusiei care își au reședința pe lângă ea să poată vorbi în favoarea lor și făgăduiește a-i asculta cu toată considerația ce se cuvine unor puteri prietene și respectate. [...]

(*Relațiile internaționale*, p. 228–230)

Convenția otomano–austriacă de la Constantinopol privind cedarea Bucovinei (1775)

I. Sublima Poartă cedează și remite curții imperiale teritoriile mărginite pe de o parte de fluviul Nistru, Ungaria și Transilvania, și pe de altă parte de granițele explicate mai jos, pentru a avea o comunicare ușoară și neîntreruptă cu provinciile Galiției și Ludomiciei, restituite din partea regelui și Republicii Poloniei curții imperiale, și care se găsesc acum sub dominația sa; și această favoare s-a făcut în urma petițiilor maiestăților lor, împăratul și împărăteasa romanilor[1], și pentru a le demonstra și pentru a executa ceea ce este cuvenit neîndoielnicei prietenii și bunei vecinătăți, astfel încât de acum înainte sus-numitele teritorii trebuie să rămână pentru totdeauna sub dominația imperială ca și propriile sale posesiuni; și pentru a determina și distinge limitele care separă în viitor cele două imperii trebuie să se trimită comi-

[1] Se referă, probabil, la investigația făcută de Dieta Transilvaniei (1698–1699) privind starea unirii religioase.

[2] Inochentie Micu „inițiatorul luptei politice naționale a românilor din Transilvania" (D. Prodan) ajunge episcop greco-catolic în Transilvania (1728). Pornind inițial o acțiune de revendicare a drepturilor clerului unit, vizând respectarea avantajelor ce decurgeau din diplomele de unire cu biserica Romei, acțiunea sa va căpăta însă treptat un orizont mai larg, vizând drepturile românilor din Ardeal.

sari din ambele părți, și s-a stipulat ca granițele stabilite de ei să fie dumnezeiește păstrate, de la frontierele Transilvaniei până la pământurile Hotinului, conform hărții autentice prezentată de primul ministru al curții imperiale și care hartă a fost acceptată de Sublima Poartă.[...]

(D*ocumente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzachi* (*Serie nouă), vol. I, Rapoarte consulare ruse* (*1770–1796); Din „Arhiva politică externă a Rusiei", Moscova*. Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, Editura Academiei R.S.R., București, 1962, p. 106)

Hatișeriful din 1802

Și cum că boieriile Țării Românești și ai Moldovei, de vreme ce se cade a se da între greci și între pământenii cei aleși, care pot a le chivernisi[2] bine și cu credință, pentru aceasta pricina boieriilor se lasă la cei după vremi domni Țării Românești și Moldovei ca să metacherisească[3] la slujba lor după trebuință pe cei credincioși și vrednici, atât din greci cât și din pământeni.

Și cum să se dea din partea Țării Românești nouăzeci de mii taleri, bani gata și lucruri la poclonul bairamului și patruzeci de mii rechiabie.

Iar din partea Țării Moldovei, pentru poclonul bairamului[4] în bani gata și în lucruri nouăzeci de mii taleri și rechiabie[5] douăzeci și cinci mii taleri, iar mai mult să nu se ceară.

Și cum că pentru domni să nu se ceară pe fiecare an banii mucarerului[6] și, pre cât nu se va întâmpla vreo greșeală lui și să dovedească bine, să nu se mazilească[7] și de la domnii ce se orânduiesc după vremi să nu se ceară giaizele și avaeturi mai mult decât este obișnuit din vechime, care aceste obișnuite giazele[1] și avaeturi[2] să nu se ia de la raele, ci să se plătească din veniturile chiar ale domnilor, ocne, vămi, și din rusumaturi[3].

Și cum că cei după împrejur acestor două țări, pași, cadii și alți zabiți[4], să nu facă cereri și să ceară hasuri[5] și avaeturi a căror pagubă să razimă la săraca raia și să nu trimită despre partea lor mumbașâri[6], numai și numai de a lua bani, care acestea nu se suferă de către împărăția mea.

Și cum că, din numitele două țări, din toate felurile zaherelelor[7] să se ceară sumă pe cât nu se aduce supărare raelei, și când miria ca cumpăra zaherea din numitele țări, să se plătească prețul acelei zaherele cu bani gata și chiria să nu se încarce la raele.

Iar când vor cumpăra negustătorii zaherele, să se plătească cu bani gata, cu prețul ce se politifsește.

Și cum că să nu se sufere a intra într-aceste două memlecheturi[8], afară din negustătorii firmanlâi, nimeni dinprejurul Dunării, cu scoposul pagubei și vătămării raelei și să umble întorcându-se prin țară, nici să are, nici să semene locuri ce se cuvin raelelor a două memlecheturi, nici să bage vitele lor pentru pășune și hrana lor; iar cine va cuteza a face împotriva acestui nizam[9], să se prăpădească strașnic.

Cum că de acum înainte vremea domnilor să fie rânduită până în șapte ani deplin,

---

1 Loturi de teren în interiorul sau în exteriorul localităților.

2 Călugărul Visarion, trimis, după cât se pare, de patriarhul sârb Arsenie Șakabent pentru a lupta împotriva propagandei catolice și a Unirii cu Roma, a activat în Transilvania anului 1744. Bine înzestrat din punct de vedere al

socotindu-se din ziua ce se vor rândui domni și, pe cît nu se va arăta greșeala dovedită, domnii să nu se facă mazâli mai înainte vreme.

Să se săvârșească toate mijloacele și chipurile care pricinuiesc îndreptare, sporire și bunăstare și desăvârșit repaosul locuitorilor țării ce sunt sub acoperământul împărăției mele și să nu se sufere vreo faptă împotriva privilegiuirilor ce s-au miluit țărilor printr-o această prea-înaltă poruncă.

Deci, poruncesc ca tu, mai sus numitule domn, să citești această înaltă a mea poruncă înaintea mitropolitului, episcopilor, archimandriților și călugărilor și egumenilor și tuturor boierilor, boiernașilor și locuitorilor raele și să publicați noima acestei arătătoare iubire de dreptate a împărăției mele și să încredințezi pe toți că atât boierii cît și cealaltă raia a țării, pe cât nu se vor abate din calea cea dreaptă, urmând cuviincioasei supuneri și ascultări și dând cea îndatorită urmare la preaînaltele împărătești mele porunci, vor fi în zilele împărățirii mele cei iubitori de dreptate în tot felul miluiți toată raiaoa, și cei slabi și neputincioși, cu împărătești mele mili și vor câștiga necontenit și pururea odihnă și repaos nemărginit.

(*Relațiile internaționale*, p. 264–275)

cunoștințelor teologice, deși nu cunoștea limba română (vorbea prin interpreți) „călugărul sârb, în cinci săptămâni, a fost în stare să prefacă în ruine un edificiu, la care propaganda catolică [...], ajutată cu tot zelul de curtea imperială, lucrase peste 50 de ani cu perseverență de fier, însă de mai multe ori cu mijloace foarte rău alese" (Gh. Bariț, *op. cit.*, p. 419). Efectele acțiunii sale au fost însă cel puțin discutabile din punctul de vedere al românilor ardeleni: „[...] urmele propagandei sale au rămas în această țară [...] Ruptura dintre români s-a adâncit, rănile s-au mai înveninat, adversarii națiunii române s-au îmbărbătat din nou, guvernul a venit în mare confuzie, iar împărăteasa a devenit foarte iritată asupra românilor și cu atât mai mult asupra bietului episcop I. Inochentie Clain" (Bariț, *op. cit.*, p. 421).

Tratatul de pace ruso–turc de la București (16/28 mai 1812)

Art. 4. În primul articol al senetului privitor la preliminariile păcii, care se încheiase mai înainte, se prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în Țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunărea , până la Gura Chiliei și până la mare, iar gura amintită să fie folosită în comun de ambele părți. [...]

Art. 5. De asemenea, împărăția Rusiei, să înapoieze și să predea Înaltei Împărății Otomane pământul Moldovei de pe partea stângă a râului Prut, de care s-a amintit mai înainte, precum și Țara Românească și Oltenia, așa cum se află ele în prezent cu cetățile lor, cu orașele și cu târgurile și cu satele și cu locuitorii lor, precum și cu tot ce se află în țările sus-zise. De asemenea, să predea și insulele de pe Dunăre, afară de cele menționate în articolul patru de mai sus.

De asemenea, Înalta Împărăție să respecte documentele și seneturile cu privire la privilegiile Țării Românești și Moldovei, care au fost încheiate până la începutul războiului, așa cum scrie în articolul cinci al senetului de preliminarii, de care s-a amintit. De asemenea, să fie respectate, întocmai prevederile articolului patru din Tratatul de la Iași[1], în care se arată că, din cele două țări, nu vor fi cerute socotelile din trecut și nici dările cuvenite din perioada războiului. De asemenea, Înalta Împărăție consimțind pentru nivelul dărilor din Moldova, în raport cu întinderea actuală a Moldovei, locuitorii celor două țări să fie scutiți pe timp de doi ani, începând de la data schimbului actelor de ratificare [...].

(Ion Iarcuțchi, Vladimir Mischevka, *Pacea de la București*, Chișinău, 1993, p. 192–193)

Tratatul de la Adrianopol (1829) — prevederile referitoare la Moldova și Țara Românească

Art. V. Principatele Moldovei și Valahiei punându-se, în urma unei capitulații, sub suveranitatea Sublimei Porți și Rusia garantându-le prosperitatea, este de la sine înțeles că ele își vor păstra toate privilegiile și imunitățile care le-au fost acordate, fie prin capitulațiile lor, fie prin tratatele încheiate între cele două imperii, sau prin hatișerifurile date în diverse momente.

În consecință, ele se vor bucura de libera exercitare a cultului lor, de o siguranță perfectă, de o administrație națională independentă și de o deplină libertate a comerțului; clauzele adiționale stipulațiilor de mai înainte, considerate necesare pentru a asigura acestor două provincii posibilitatea de a se bucura de drepturile lor, sunt consemnate în actul separat anexat, care este și va fi socotit ca făcând parte integrantă din prezentul tratat.

Act separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească

Cele două înalte puteri contractante, confirmând tot ceea ce a fost stipulat prin actul separat al convenției de la Akkerman referitor la modul de alegere a hospodarilor Moldovei și Valahiei, au recunoscut necesitatea de a da administrației acestor provincii o bază mai stabilă și mai conformă cu adevăratele interese ale celor două țări.

În acest scop s-a convenit și reglementat definitiv ca durata de guvernare a hospodarilor să nu mai fie limitată la șapte ani, ca în trecut, ci ca ei să fie de acum înainte învestiți cu această demnitate pe viață, în afară de cazurile de abdicare de bunăvoie sau de destituire din

cauză de delicte, prevăzute în numitul act separat.

Hospodarii vor reglementa nestingherit toate treburile interne ale provinciilor lor, consultând divanurile respective, fără a putea, totuși, să aducă vreun prejudiciu drepturilor garantate celor două țări de hatișerifuri, și nu vor fi tulburați în administrarea lor internă de nici un ordin contrar acestor drepturi.

Sublima Poartă făgăduiește și se angajează să vegheze în mod scrupulos ca privilegiile acordate Moldovei și Valahiei să nu fie încălcate în nici un chip de către comandanții săi de la frontiere; să nu îngăduie nici un amestec din partea lor în treburile celor două provincii și să împiedice orice incursiune a persoanelor riverane de pe malul drept al Dunării pe teritoriul valah și moldovenesc.

Vor fi considerate ca făcând parte integrantă din acest teritoriu toate insulele alăturate malului stâng al Dunării, iar șanalul (Thalweg) acestui fluviu va alcătui limita celor două principate de la intrarea sa în statele otomane până la confluența sa cu Prutul.

Orașele turcești așezate pe malul stâng al Dunării, ca și teritoriile lor (raiale) vor fi înapoiate Valahiei, pentru a se uni de acum înainte cu acest principat, și fortificațiile existente mai înainte pe acest mal nu vor mai putea fi niciodată refăcute.

Musulmanii care dețin bunuri imobile dobândite nu prin uzurparea drepturilor unor particulari, fie chiar în aceste orașe, fie în orice alt punct al malului stâng al Dunării, vor fi obligați să le vândă indigenilor într-un răstimp de optsprezece luni.

Sublima Poartă, însuflețită de dorința sinceră de a le procura celor două principate toată bunăstarea de care se pot bucura ele și informată de abuzurile și jignirile care se săvârșesc acolo cu prilejul strângerii diferitelor provizii impuse de consum la Constantinopol, de aprovizionarea fortărețelor situate pe Dunăre și de nevoile arsenalului, renunță în întregime și complet la dreptul său în această privință.

În consecință, Valahia și Moldova vor fi dispensate pentru totdeauna de a furniza grânele și alte mărfuri de consum, oile și lemnul de construcție pe care erau obligate să le livreze mai înainte.

De asemenea, nu li se va cere acestor provincii, în nici un caz, muncitori pentru lucrările de fortificații și nici o altă corvoadă, de orice fel ar fi ea.

Dar, în scopul de a despăgubi tezaurul imperial de pierderile pe care această renunțare totală la drepturile sale i le-ar putea aduce, independent de tributul anual pe care cele două principate trebuie să-l plătească Sublimei Porți sub denumirea de haraci, de idie și de rechiabie (după conținutul hatișerifurilor din 1802), Moldova și Valahia vor plăti fiecare anual Sublimei Porți, sub formă de compensație, o sumă de bani a cărei mărime va fi determinată ulterior de comun acord.

(*Relațiile internaționale*, p. 284–287)

Convenția de la Balta Liman (1849)

Art. I. Date fiind circumstanțele excepționale provocate de ultimele evenimente cele două curți imperiale au convenit că, în loc să urmărească modul stabilit prin regulamentul din 1831

[1] Locuitor al unui comitat.

[2] Palocak, în maghiară, în original.

de alegere a hospodarilor Moldovei și Valahiei, acești înalți funcționari vor fi numiți de Maiestatea Sa Sultanul, de data aceasta după un mod special, asupra căruia cele două curți au căzut de acord, cu scopul de a încredința administrarea acestor provincii celor mai demni candidați care se bucură de cel mai bun renume în fața compatrioților lor.

Tot numai de date aceasta, cei doi hospodari vor fi numiți decât pentru șapte ani, cele două curți rezervându-și dreptul, cu un an înainte de expirarea termenului fixat prin prezenta tranzacție, să ia în considerație starea internă a Principatelor și serviciilor pe care le vor fi adus cei doi hospodari pentru a se pronunța de comun acord asupra hotărârilor ulterioare.

Art. II. Regulamentul organic acordat Principatelor în 1831 va rămâne în vigoare în afara schimbărilor și modificărilor pe care experiența le-a dovedit necesare, îndeosebi în ceea ce privește adunările ordinare și extraordinare ale boierilor, în modul de alegere și alcătuire urmat până acum; întrucât aceste adunări au dat naștere, și nu o dată, la conflicte jalnice și chiar la acte de nesupunere vădită, convocarea lor va rămâne în suspensie; iar cele două curți își rezervă dreptul să se înțeleagă asupra restabilirii lor pe baze combinate cu toată maturitatea cerută în momentul în care ele vor socoti că aceasta poate fi accentuat fără nici un inconvenient pentru menținerea liniștii publice în Principate.

Funcțiile lor deliberative vor fi încredințate, în mod provizoriu, unor sfaturi sau divane ad-hoc, formate din boierii cei mai notabili și cei mai demni de încredere, ca și din câțiva membri ai clerului superior.

Principalele atribuții ale acestor sfaturi vor fi așezarea impozitelor și examinarea bugetului anual în cele două provincii.

(*Relațiile internaționale*, p. 326–327)

Tratatul de Pace de la Paris (1856) — prevederile referitoare la Principatele Române

Art. 22. Țările române (sic!) și Moldova se vor bucura și pe viitor, sub suzeranitatea Înaltei Porți și sub chezășia puterilor tocmitoare[1], de drepturile și scutelile ce au.

Nici una din puterile chezașe nu va putea să aibă în parte ocrotire asupra acestor țări; asemenea nu se poate îngădui ca să se amestece cineva în treburile dinăuntru.

Art. 23. Înalta Poartă se îndatorează a păstra ziselor țări o oblăduire neatârnată și națională, precum și deplina slobozenie de religie, legi, negoț și plutire.

Legile și întocmirile de astăzi se vor schimba.

Spre a se întocmi o deplină înțelegere asupra acestei schimbări, se va întocmi o comisie care se va aduna la București cu un comisar al Înaltei Porți și despre a cărei alcătuire puterile tocmitoare se vor înțelege între dânsele.

Însărcinarea acestei comisii va fi de a cerceta și a afla starea de astăzi a țărilor numite și de a arăta temeiurile viitoarei lor întocmiri.

Art. 24. Sultanul făgăduiește că va chema îndată, în fiecare din aceste două țări, o adunare într-adins pentru aceasta (ad-hoc) alcătuită din înfățișătorii tuturor intereselor și tuturor stărilor de oameni ale neamului.

Aceste adunări vor fi chemate pentru sfârșitul de a da pe față dorințele poporului asupra chipului de întocmire hotărâtoare a țărilor lor.

Congresul va regula cum trebuie să se înțeleagă comisia cu aceste adunări.

Art. 25. Comisia, luând în băgare de seamă părerea celor două adunări, va trimite fără întârziere la scaunul de astăzi al Congresului lucrările sale.

Înțelegerea hotărâtoare despre aceasta cu puterea suzerană se va așterne în scris, într-o lovitură încheiată la Paris între părțile tocmitoare; și un hatișerif, potrivit acestei învoieli, va hotărî desăvârșit noua stare a acestor țări, care pe viitor vor fi puse sub chezășia tuturor puterilor iscălite în tratat.

Art. 26. S-a primit de toți ca țările române să aibă oștire națională pentru siguranța dinăuntru și a granițelor.

Nici o piedică nu se va putea pune măsurilor neobișnuite de apărare pe care, în unire cu Înalta Poartă, aceste țări vor fi chemate a lua spre a respinge orice năvălire străină.

Art. 27. Dacă liniștea dinăuntrul țărilor acestea va fi amenințată, Înalta Poartă se va înțelege cu celelalte puteri tocmitoare asupra măsurilor ce ar trebui ca să se ia spre a restatornici sau a păstra liniștea.

Nici una din puteri nu poate, mai înainte de a se înțelege cu celelalte, să intre cu arme în aceste țări.

(*Relațiile internaționale,* p. 330–331)

---

[1] În 1821, locotenent-colonel I.P. Liprandi era șeful serviciului de informații și contra-informații al diviziei a 16-a de infanterie rusă cu sediul la Chișinău. În această calitate, el a îndeplinit diverse misiuni cu privire la supravegherea eteriștilor și moldovenilor refugiați în Basarabia, mișcările trupelor turcești în Principate, descrierea granițelor ruso–turce și a fortărețelor din Balcani. Cunoscând numeroase limbi străine, printre care româna și greaca, Liprandi a desfășurat o intensă activitate de spionaj în timpul evenimentelor din 1821. Textul de față face parte dintr-un raport trimis în capitala Imperiului rus.

IX. O LUME ÎN MIȘCARE. NAȚIUNE ȘI POLITICĂ ÎN SECOLELE XVIII–XIX

Actul de unire cu Roma semnat de clericii ortodocși reuniți la sinodul de la Alba-Iulia (1698)

„Noi mai jos scrișii Vlădica, Protopopii și Popii bisericilor românești, dăm în știre tuturor cărora se cuvine, mai vârtos Țării Ardealului. Judecând schimbarea acestei lumi înșelătoare și nestarea și nepierirea sufletelor, cărora în măsură mai mare trebuie a fi decât toate, din bună voia noastră ne unim cu biserica Romei cea catolicească și ne mărturisim a fi mădularele acestei Biserici sfinte catolicești a Romei, prin această carte de mărturie a noastră și cu acele privileghiomuri voim să trăim, cum trăiesc mădularele și popii acestei Biserici sfinte, precum Înălția Sa Împăratul și coronatul Craiul nostru în milostenia decretumului Înălției Sale ne face părtași. Care milă a Înălției Sale nevrând a o lepăda, cum se cade credincioșilor Înălției Sale, această carte de mărturie și Înălțimii Sale și Țării Ardealului o dăm înainte, pentru care mai mare tărie dăm și scrisorile mâinilor noastre. Se a dat la Bălgrad în anii Domnului 1698 în 7 zile a lui Octomvrie.

Însă întru acesta chip ne unim și ne mărturisim a fi mădularele sfintei catolicești biserici a Romei, cum pre noi și rămășițele noastre din obiceiurile bisericii noastre a răsăritului să nu ne clătească, ci toate ceremoniile, sărbătorile, posturile, cum până acuma, așa și de acum înainte, să fim slobozi a le ține după călindarul vechi. Și pe cinstitul vlădica al nostru Athanasie, nime până la moartea Sfinției Sale să nu aibă putere a-l clăti din scaunul Sfinției Sale. Ci tocmai de i s-ar întâmpla moarte, să stee în voia soborului pre cine ar alege să fie vlădică, pre care Sfinția Sa Papa și Înălțatul Împărat să-l întărească și Patriarhul de subt biruința Înălției Sale să-l hirotonească. Și dregătoriilor protopopilor, carii sunt și vor fi, nici într-un feliu de lucru nime să nu se mestece, ci să se ție, cum și până acuma. Iar de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într-această așezare, pecețile și iscăliturile noastre, care am dat, să n-aibă nici o tărie. Care lucru l-am întărit cu pecetea mitropoliei noastre pentru mai mare mărturie.

Urmează pecetea mitropoliei. Iar la sfârșit:

Și așe ne unim acești ce-s scriși mai sus, cum toată legea noastră, slujba bisericii și cărindariul, liturghia și posturile și darul nostru să stea pre loc, iară de n-ar stea pre loc acelea, nici aceste peceți să n-aibă nice o tărie asupra noastră și Vlădica nostru Athanasie să fie în cap și nime să nu-l hărbutăluiască."

(Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvănene,* vol. I (1599–1699), Cluj, 1940, doc. 198, p. 464–465)

Nota Bene: Documentul cuprinde șase pagini. Pe prima este declarația de unire scrisă cu caractere chirilice și autentificată cu sigiliul mitropoliei (textul de mai sus), pe a doua este o declarație asemănătoare, dar în limba latină fără semnături, iar pe paginile 3–5 se află semnăturile protopopilor. Unii istorici au contestat valabilitatea juridică, considerând că „actul [...] înseamnă o grosolană denaturare a adevărului istoric. Redactarea textelor românesc și latinesc de declarație după obținerea semnăturilor pentru a forma un act autentic și unic este o înșelare a bunei credințe a semnatarilor, deci un fals săvârșit cu intenția de a ne face să credem că avem în față o declarație autentică a reprezentanților bisericii românești: (Silviu Dragomir, Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei, în „Studii și materiale de istorie medie", București, an 1959, vol. III, p. 336–337). Totuși, David Prodan (Supplex Libbelus Valachorum, București,

1984, p. 139–140) folosește acest text fără a-i contesta valabilitatea, definindu-l fără echivoc drept „actul unirii"; de altfel, nici în epocă semnatarii actului nu s-au dezis de acesta.

Românii brașoveni se opun Unirii cu Roma (1700)

Sfânt săbor mare, carele iaste în Ardeal, și cinsiți domni, care vă aflați îndireptători țării aceștilea și nouă.

Iar noi, orașul Șcheii, care ne aflăm locuitori lângă cetatea Brașovului, după porunca părintelui vlădicăi, am ascultat și am trimis din preoții noștri acolo la săbor și cu gocimanii noștri și cu alți bătrâni, ca să nu călcăm poruncile părintelui. Iar pentru oarecare cuvinte, ce să aud printre oameni pentru părintele vlădica, cum că s-au plecat spre partea bisericii Apusului și au lăsat a Răsăritului, să fie Sfinției Sa sănătos, slobod iaste tot omul a face ce va vrea. Iar noi numai aceasta care am avut, aceia vom ținea. De biserica Răsăritului noi nu ne vom despărți, precum și înaintea nemișilor țării credință ne-am dat[1], că noi altă lege nu vom lua, nici nu vom primi măcar, ce are fi. Iar noi de am afla pe vreun preot de ai noștri îmblând într-acele lucruri a legii mestecând, unul ca acela preot nu-l vom primi, nici îl vom ține să ne fie preot, ci va fi lipsit de orașul nostru și de bisereca noastră.

Pentru care am întărit scrisoarea noastră cu pecetea cinstiților și luminaților domnilor Țărei Ardealului și a toate laturilor, pentru că așa mărturisim cu sufletele noastre, pân' la ceasul morții noastre.

(Sterie Stinghe (ed.), *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei* (*1700–1783)*, Brașov, 1901, p. 5–6, doc. 3)

Dieta Transilvaniei despre Unirea cu Biserica Romei (1701)

„De acestea este și afacerea popilor români, despre care să spună oricine cu conștiință curată [cu] ce au folosit atât de mult țării, cât și religiei catolice — a cărei propagare se intenționase; din contră, această țară suferă o daună publică cumplită, din cauză că contribuțiunea ce plăteau ei [preoții uniți] până acum este o sarcină ce se urca cel puțin la 8000 de florini pe an, care se încarcă pe umerii altor oameni buni. Jurisdicțiunea comitatelor și a districtelor este tulburată. Legile scrise despre această națiune se casează și violează, și să dea bunul Dumnezeu ca nu cumva națiunea aceasta barbară și producătoare de prunci, după un timp oarecare, să se înalțe spre a răsturna pe celelalte națiuni; încât pentru interesele private ale domnilor de pământ, știe și simte fiecare câte daune și injurii suferă aceia."

(Gheorghe Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, ed. II, vol. I, Brașov, 1993, p. 259)

Supplex Libellus al lui Inochentie Micu (1743)[2]

Carte preasupusă a plângerilor clerului și poporului român unit din Transilvania și din părțile reîncorporate ei, pentru remedii potrivite și pentru consolare, adusă în fața tronului Preasfintei Majestăți Regale a Ungariei și Boemiei, în genunchi. [...]

De altminteri, națiunea noastră după intrarea ei cu Traian în această Dacie, a fost oprimată

[1] Anafora — raport.

[2] Madele — pricini.

[3] Poslușnici, scutelnici — categorii de țărani care nu plătesc dare către stat.

în diferite feluri de vicisitudinile diferitelor timpuri. [...] Chiar principii care au domnit în secolele anterioare, luând în considerare binevoitoare utilitatea națiunii pentru bunul public și pentru conservarea și apărarea patriei, au hotărât să le lărgească un oarecare favor și să le împărtășească echitabil, precum Prea Înaltul Principe al Ardealului Acațiu Barcsai, a dăruit clerul nostru valah pe veci cu imunitate de la plata decimelor, nonelor și alte asemenea dări și plăți. [...]

Cerem:

1. Persoanele noastre ecleziastice, fără cercetarea episcopului, să nu fie închise și anchetate la o pură suspiciune, să nu fie citate la forurile seculare, să nu fie păgubite și amendate; să nu se amestece nimeni în familiile și bunurile lor, ci să-i urmărească în forul competent juridic și să nu fie constrânși la decime sau alte părți. De asemenea, bunurile bisericilor să nu fie profanate.

2. Chiar bisericile noastre să fie considerate ca loc de refugiu sau azil.

3. Onorariile, taxele și alte plăți interzise în diplomele care ne-au fost acordate să nu fie încasate de la preoții uniți. [...]

4. Deoarece nu s-a avut grijă de porția canonică și de fundusuri interne sau externe[2] pentru bisericile noastre, parohilor noștri să le fie atribuite o porție canonică, iar pământurile, pe care preoții le dețin cu drept succesoral, de cumpărare sau de ipotecă, să fie considerate ca pământuri bisericești și să fie imune de plăți ca și până acuma. [...]

6. Chiar națiunea noastră, să fie declarată drept a patra națiune receptă în Transilvania și în părțile alipite ei, printr-o diplomă. La guvern și la stat să fie admisă, să aibă vot în provincie, să aibă funcții și beneficii la fel ca alte recepte, să fie participantă. Decimele și alte venituri parohiale ale lor să nu fie constrânsă să le presteze unor străini de religia lor, care nu le fac nici un serviciu duhovnicesc, potrivit mult citatului decret leopoldin, astfel ca preotul catolic să dea la catolici etc. Fiii românilor noștri să nu fie opriți de la a merge la școală. [...]

8. Articolele, edictele și alte statute făcute împotriva noastră înainte de unire să fie declarate casate și abolite.

(David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 435–454)

Mișcările pro-ortodoxe din Transilvania — comentariul împărătesei Maria Terezia (1746)

S-ar fi putut pune stavilă cu ușurință și să fie împiedicate [mișcările], dacă voi, Guberniul nostru regesc [...] v-ați fi străduit să-i aduceți din nou sub ascultare și, de asemenea, dacă v-ați fi folosit cu dărnicie grija și strădaniile voastre pentru împiedicarea acestora. Însă este cu totul de mirare că în vremea în care acel amăgitor [Visarion[2]] și ortacii lui au stârnit în plebea română atâtea turburări și s-au făcut atâtea abuzuri de către schismatici împotriva preoților uniți, nici unul dintre făptașii atâtor și atât de mari silnicii, de fapt cunoscute vouă, n-a fost pedepsit și nici nu s-a dat nici măcar cea mai mică satisfacție vreuneia dintre fețele bisericești unite care au fost lovite, jefuite și biciuite, fapt care constituie neglijarea curată a dreptății. [...]

[1] Simpli.

Preoților uniți care prin puterea privilegiilor și hotărârilor nu de mult întărite de noi și făcute cunoscute în acel principat [al Transilvaniei] fără a se împotrivi cineva, se bucură de aceleași drepturi ca și preoții catolici. [...]

Și chiar din cercetarea pricinilor politice, este primejdios că între schismatici sunt popi și călugări din Muntenia și Moldova și poate și propovăduitori și vagabonzi din alte provincii turcești. Vă veți îngriji ca oamenii de teapa lor să fie căutați cu grijă și să fie alungați pe rând din acea provincie foarte învecinată și să-i preveniți că dacă vor apărea din nou, ca pe unii care disprețuiesc poruncile regești și le încalcă, vor fi prinși pe dată spre a fi pedepsiți cu asprime printr-o pedeapsă pe loc. Iar pentru popii acestora care sunt născuți în Transilvania și au primit sfintele daruri de la episcopul unit, apoi s-au răspopit și au avut grijă să se strămute fie în Moldova, fie în Muntenia, [...] [trebuie] a fi opriți cu mare grijă în viitor, ca nu cumva să îndrăznească să facă slujbe sau liturghii în Transilvania, a împărți cele sfinte sau să îndeplinească vreo altă slujbă bisericească, sub amenințarea cu pedeapsa aspră. [...]

Veniții de rit grecesc care sunt fiii bisericii catolice și sunt deosebiți numai în ceea ce privește ritul, care rit grecesc al uniților îl considerăm sfânt și de aceea vrem să fie păstrat și ocrotit. Pe de altă parte, nu avem de gând și nici nu am avut vreodată a schimba ritul grecesc în rit latin și nici nu intenționăm să forțăm pe vreunul dintre aceștia să-și părăsească ritul străvechi...

(George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, ed. II, vol. I, Brașov, 1993, p. 722–724)

Acțiunile anti-ortodoxe ale armatei austriece — ordin al căpitanului Nicolae Bethlen către comandanții militari din Țara Oltului (1761)

Mănăstirile din lemn să fie arse pretutindeni, cele de piatră să se distrugă și să se facă raport Excelenței sale generalului [von Buccow] atât despre restituirea bisericilor [către greco-catolici], cât și despre demolarea mănăstirilor. Iar dacă cineva s-ar opune în mod temerar preaînaltei porunci regale [...], să fie pedepsit negreșit cu moartea prin spânzurătoare sau prin pierderea capului, ca unii care disprețuiesc poruncile regești și tulbură pacea și ordinea publică. [...]

(Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930, p. 240)

Nota Bene: Aceste acțiuni au fost patronate de generalul Adolf von Buccow, numit comandant militar al Transilvaniei cu scopul de a restabili autoritatea de stat, după dezordinile produse de mișcările pro-ortodoxe. Activitatea lui — extrem de brutală față de orice opoziție antihabsburgică — a început în vara anului 1761, continuând și în anii următori.

Iluminism și redeșteptare națională

A. Sașii — Invitație pentru o societate literară transilvăneană (1785)

Dorința de a răspândi lumină și lămurire, de a stârpi prejudecăți devenite cinstite prin vechime, de a înviora industria, de a trezi din somn bărbații tineri, ale căror talente pot fi folositoare patriei, această dorință îndelungată, demnă de un patriot și un prieten al oamenilor, a fost cea care a inițiat în preafericitul nostru episcop, Excelența sa domnul

conte Ignaz de Báttyán, consilier cezaro-crăiesc de stat și al Guberniului Transilvaniei, gândul să unească câțiva oameni luminați și prieteni ai științelor, într-un fel de societate literară. [...]

Transilvania are avantaje față de cele mai multe țări din Europa. Ea pretinde deja de mult să salveze cinstea sa înaintea străinătății, care, de mai multe ori, cu atât dispreț necuvenit se uită la acest colț de graniță al lumii gânditoare. Unde se mai găsește o astfel de bogăție a naturii, concentrată într-un spațiu atât de îngust? [...]

Poate răceala de până acum a cărturarilor noștri pentru aceste bogății poate fi atribuită exclusiv lipsei unui punct de asociere.

Scopul principal al societății ca atare este răspândirea iluminării, îndeosebi unu — iluminarea istoriei prin documente și geografiei Ungariei și Transilvaniei și doi — prelucrarea istoriei naturale a Transilvaniei.

Patria va fi acum obiect principal al activităților societății, de aceea această Societate va prelucra cu sârguință comună, atât o descriere fizico-geografică a Transilvaniei, cât și o istorie completă a acestei țări. Fiecare perioadă va reprezenta o imagine fidelă a moravurilor, obiceiurilor, legilor, locuitorilor, a progresului lor treptat în cultură, știință și în arte și a situației ei politice și ecleziastice etc.

Deoarece aceste lucrări depășesc puterea unui singur om, membrii societății vor strânge materialele pentru această șactivitateț în mod comun. Din aceste fragmente, pe urmă, doi membrii pe care societatea îi va găsi capabili pentru această muncă, vor face două lucrări, o Geografie și o Istorie a Transilvaniei. [...]

Oare o societate în devenire, între atât de multele surori mai puternice, poate să primească sprijin și să se dezvolte? Oare cărturarii noștri de aici vor avea suficientă lepădare de sine să-și pună forțele mai degrabă pentru o societate necunoscută decât să tânjească după faima de a-și vedea numele lor în străinătate, într-un rând strălucit de nume mari? Oare sârguința pentru cinstea științelor va determina cărturarii străini să răspândească [știința] într-o provincie îndepărtată, care le este, într-adevăr, indiferentă?

Pentru răspunsul la aceste întrebări Societatea îl cere de la toți prietenii științelor.

(Carl Göllner, Heinz Stănescu, *Aufklärung Schrifttum der Siebenbürgen Sachsen und Banaten Schwaben*, București, Edit. Kriterion, 1974, p. 318–320)

B. Maghiarii — Schiță despre fondarea Asociației Ardelene de Cultivare a Limbii Maghiare (1791)

Înalte ordine,

Patria noastră mamă, Ungaria nobilă, printre rezultatele și dobândirile mai multor altor țări importante, se poate vedea că a dobândit două dintre ele, chiar dacă la prima vedere sunt puțin minunate: unul e acel lucru că un ungur umblă în haine ungurești și al doilea e acela că acelorași unguri li s-a fondat o Societate Ardeleană de Cultivare a Limbii Maghiare. [...] Amintesc cel puțin două motive pentru care era nevoie de ea:

În primul rând: cine a avut posibilitatea să rătăcească în toate părțile Ardealului și Ungariei și să aibă atenție asupra pronunției maghiare și asupra unor expresii, își amintește bine că există mari diferențe între diversele provincii și comune ale acestor două țări în ceea ce privește vorbirea maghiară. Pe un secui, pe un maghiar comitatens[1], pe unul din zona Tisei și pe unul de dincolo de Dunăre care nu a plecat din patria lui, îl poate ușor recunoaște chiar și după limba lui.

Aceste deosebiri au crescut tot mai mult cu diferitele neamuri cucerite sau oaspete: slovaci, sârbi, ruși, unguri din nord[2], români, germani, cumani amestecați cu neamul nostru; mai nou, în mod obișnuit, în amândouă patriile, limba germană a intrat în obicei, că aceia dintre noi care pot vorbi nemțește fac din acest lucru un fapt superior și nu numai caută orice ocazie să arate în public aceste însușiri și a vorbi nemțește, ci și atunci când grăiau ungurește, stricau intenționat limba maghiară curată și feciorelnică și fie amestecau cuvinte nemțești între cele maghiare, fie stricau topica limbii, înlocuind-o cu cea nemțească: dădeau cel puțin accent german cuvintelor lor.

Însă această neștiință a limbii materne, dacă trebuie să spun adevărul, nu e numai la stările cele mai înalte și mai nobile, pe care modul de educație și alte mai multe cauze pot să o scuze, ci și în general. Iar cine a citit cărți maghiare diferite, apărute de curând, a putut să bage de seamă că acestea nu sunt scrise de duci, grofi [conți] sau baroni, să nu spun mai mult, ci de domnii merituoși, nobili de rang mai înalt sau mai mic și de preoți, cărturari înțelepți. Semnul de recunoaștere al unei cărți frumoase este acela că se citește plăcut, dulce și cursiv; mâncarea stă în fața omului și nu poate lăsa cartea din mână; nu poate să mănânce mărul și din cauza ei amână treburile. În schimb, la cărțile maghiare mai noi, cu excepția unor cărți foarte merituoase, într-atâta sunt de puțin plăcute și ușor de citit, ca și cum omul ar tăia lemne, așa trebuie să te forțezi și să transpiri, dacă vrei să le citești până la capăt. În locul minunației, cititorul se chinuiește în fiecare moment cu plictiseala. Scriitorii nu cunosc întru totul natura limbii. [...]

Al doilea motiv care cultivarea limbii și spre scopul acesta este nevoie de o asociație este iluminarea. Nu se poate în nici un chip să vină iluminarea unui neam decât pe calea limbii acelui neam. Ce poate să zică omul, dacă vrea să spună, altceva dacă nu ceea ce deja până acum alții de mai multe ori au spus astfel, că pentru că totuși există din aceia care nu acceptă, nu se poate spune din nou că începând de la egipteni, care sunt considerați aproape primii în ordinea iluminării, până la puternica națiune germană, care se numără printre cele mai tinere toate națiunile de până acum luminate s-au luminat dacă nu întru totul, dar direct se poate

mulțumi cultivării limbii materne.

(Jancso Elemér, *Az Erdély Magyar Nyelvmüvelö Társaság Iratai*, București, Edit. Kriterion, 1955, p. 93–95)

C. Românii — Petru Maior despre importanța cunoașterii trecutului în formarea cetățenilor (1812)

Zburdare așa nedumerită în mulți din cei străini scriitori este de a vomi cu condeiul asupra românilor, strănepoții romanilor celor vechi, orice le șoptește lor spiritul acela, care mai de mult spre aceea îi întărâtă pe barbari, ca pe români sau ca pe domnii lor să-i urască sau lor ca prea vitejilor biruitori a toată lumea să le pismuiască: cât și când fără de nici o dovadă iscodesc ceva sau și minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e datoare să creadă nălucirilor lor: ba de o bucată de timp, precum măgariul pe măgariu scarpină, așa unii de la alții împrumutând defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, din nou le dau la stampă: și cu cât românii mai adânc tac, nemica răspunzând nedrepților defăimători, cu atâta ei mai vârtos se împulpă pre romani a-i micșora și cu volnicie a-i batjocuri.

Cugetul meu este [...] ca văzând românii din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în buna cuviință a le urma, adecă către împăratul lor al Austriei să fie cu credință, către patria lor cu cucerie, către domnii locurilor cu ascultare, către tot deaproapele cu dragoste; și pre sine întru toate puterile sufletului cu nevoință să se deplinească; [...] așa toți să se facă cetățeni patriei folositori.

(Petru Maior, *Istoria pentru începutul istoriei românilor în Dacia* (1812), Iași, Edit. Junimea, 1990, p. 5–7)

Supplex Libellus Valachorum (1791)

Națiunea română este cu mult cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucât este un lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, a unei tradiții niciodată întrerupte, a asemănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian, în nenumărate rânduri, în Dacia, cu un număr foarte mare de soldați veterani, ca să apere provincia [...]

Drept aceea, Națiunea română, rugătoare și umilă, vine la tronul Majestății Voastre, și, cu veneрația și supunerea cuvenită, se roagă și cere următoarele:

1). Ca numirile odioase și pline de ocară: tolerați, admiși, nesocotiți între Stări și altele de acest fel, care [...] au fost întipărite fără drept și fără lege [pe fruntea] națiunii române, acum să fie cu totul îndepărtate, revocate și desființate în chip public, ca nedemne și nedrepte, și astfel, prin îndurarea Majestății Voastre Preasacre, națiunea română să fie repusă în folosința tuturor drepturilor civile și regnicolare; în consecință

2). Națiunii suplicante să i se restituie între națiunile regnicolare același loc pe care ea l-a ținut, potrivit mărturiei citate în cele de mai sus a Conventului Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăștur, din anul 1437.

3). Clerul acestei națiuni, credincios bisericii orientale, fără discriminare, dacă gândește sau nu în toate la fel cu biserica occidentală, de asemenea și nobilimea și plebea, atât cea

orășenească, cât și cea rurală, să fie socotită și tratată drept în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care alcătuiesc sistemul uniunii și să fie făcută părtașă la aceleași beneficii.

4). În comitate, scaune, districte și comunități orășenești, cu ocazia alegerii slujbașilor și a deputaților în Dietă, de asemenea când se întâmplă [să se facă] numiri noi sau înaintări în slujbe la dicasteriile aulice și provinciale, să se procedeze în chip just la punerea în slujba, în număr proporțional, a persoanelor din această națiune.

5). Comitatele, scaunele, districtele, și comunitățile orășenești în care românii întrec la număr celelalte națiuni, să-și aibă numirea și de la români sau să poarte un nume mixt, unguresc-românesc, săsesc-românesc sau, în sfârșit, înlăturându-se cu totul numirea luată de la o națiune sau alta, atât comitatele cât și scaunele și districtele să-și păstreze numai numele acelea pe care și până acum îl purtaseră, după râuri sau cetăți, și să se declare că toți locuitorii Principatului, fără vreo deosebire de națiune sau religie, trebuie să se folosească și să se bucure, după starea și condiția fiecăruia, de aceleași libertăți și beneficii și să poarte aceleași sarcini, pe măsura puterilor lor.

Din cele de mai sus se vede cu prisosință că aceste cereri se sprijină pe echitatea naturală și pe principiile societății civile, precum și pe pactele încheiate [...].

[Semnează:] Mult umilii și în veci credincioșii supuși, Clerul, Nobilimea, Starea militară și cea Orășenească a întregii națiuni române din Transilvania.

(David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 469–480)

Analiza agentului rus Liprandi[1] asupra declanșării Revoluției de la 1821

În cursul domniei lui Alexandru Suțu în Țara Românească și mai ales în timpul bolii sale, la sfârșitul anului 1820, din nenumăratele partide în care, în mod obișnuit, erau împărțiți totdeauna boierii, s-au format trei partide principale.

Primul dintre acestea căuta să câștige de partea sa pe celelalte și, printr-un divan comun, să intervină la Poartă în vederea redobândirii drepturilor lor directe: să se admită ca domnul să fie ales din sânul boierilor băștinași ai Țării Românești.

Al doilea partid, respingând aceasta, voia numai ca mitropolitul și episcopii să nu fie numiți dintre greci.

În sfârșit, al treilea, legat prin relații de rudenie și interes cu fanarioții, se împotrivea cu tărie primelor două.

Acest din urmă partid era mai puternic decât celelalte și se întărea zi de zi.

Din cauza însă a invidiei și îngâmfării înnăscute a boierilor, ei preferau cu toții să stea sub jugul unui străin, decât să vadă pe unul dintre compatrioți, sau pe o rudă de a lor, devenind cârmuitor și astfel să fie siliți să-i sărute caftanul și mâna; deși toate aceste obiceiuri erau practicate foarte ușor față de oricine, de la care sperau numai că vor obține un profit personal, fie și numai momentan. Pentru aceasta ei sacrifică bucuros orice. Aici s-ar putea aduce mii de exemple.

Neavând nici o cultură, Tudor era înzestrat cu o bună și sănătoasă judecată, fiind totodată șiret, îndrăzneț în fapte și în expresiile sale și — pe deasupra — încăpățânat.

Avea influență asupra pandurilor și se bucura de oarecare încredere în cercul său.

Nu a fost greu pentru boierii de a face pe Tudor să vorbească cu căldură despre starea nenorocită a locuitorilor din Oltenia, care fuseseră mai mult decât jefuiți de ispravnici și de tot felul de funcționari, și de a i se da să înțeleagă atunci pe nesimțite și treptat că, în condițiile actuale, numai o răscoală generală a poporului împotriva asupritorilor săi poate da rezultatul dorit și îmbunătăți starea lor.

Atunci adăugau ei vom avea ocazia să înfățișăm Porții cauzele acestei răscoale, punând totul pe seama abuzurilor comise de fanarioți și totodată, pentru a o convinge mai temeinic, vom căuta să-i arătăm și viclenia lor față de ea.

(*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821,* coord. A. Oțetea, V, București, 1959, p. 265–266, 268)

Proclamația de la Padeș (23 ianuarie 1821)

Cătră tot norodul omenesc din București și din celelalte orașe și sate ale Țării Românești, multă sănătate!

Fraților lăcuitori ai Țării Românești, veri de ce neam veți fi!

Nici o pravilă nu oprește pe om de a întâmpina răul cu rău! Șarpele, când îți iasă înainte, dai cu ciomagul de-l lovești, ca să-ți aperi viața, care mai de multe ori nu să primejduiește din mușcarea lui!

Dar pre bălaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre zic, atât cele bisăricești, cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi?

Daca răul nu este primit lui Dumnezeu, stricătorii făcătorilor de rău bun lucru fac înaintea lui Dumnezeu! Că bun este Dumnezeu și ca să ne asemănăm lui trebuie să facem bine! Iar acesta nu se face până nu să strică răul. Până nu vine iarna, primăvară nu se face!

Au vrut Dumnezeu să se facă lumină? Aceia s-au făcut, după ce au lipsit întunericul!

Vechilul lui Dumnezeu, prea puternicul nostru împărat, voiește ca noi, ca niște credincioși ai lui, să trăim bine. Dar nu ne lasă răul, ce ni-l pun peste cap căpeteniile noastre!

Veniți dar, fraților, cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine! Și să se aleagă din căpeteniile noastre cei care pot să fie buni. Aceia sunt ai noștri și cu noi dimpreună vor lucra binele, ca să le fie și lor bine, precum ne sunt făgăduiți!

(*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821,* coord. A. Oțetea, I, București, 1959, p. 207)

Cererile norodului rumânesc (februarie 1821)

Domnul țării să nu aducă cu înălțimea sa aicea în țară mai mulți boieri greci decât patru, adică un postelnic mare i un cămăraș i un portar și un grămatic mare.

Toate scaunele arhierești și toate mănăstirile țării să fie apărate cu totul de către călugări greci, rămâind pe sama țării, precum este legat și precum să coprinde în hatișeriful răposatului întru fericire împăratul sultan Selim din anul 1802.

Din șase dăjdii, care s-au întocmit de către măria sa domnul Caragea, două să lipsească cu totul, iar patru să rămâie după aceiași legătură socotindu-se pe trei luni, una.

Toate câte s-au întocmit și s-au făcut de către răposat întru fericire domnul Alexandru Șuțu să strice cu totul, și să rămâie toți streinii și toate cumpăniile precum s-au întocmit de către măria sa domnul Caragea; cum și toate ludile câte s-au mai adăogat pe la județe de către numitul domn Suțu să scază; iar anaforalile[1] și întăririle ce s-au făcut de către acel domn asupra arătatelor madele[2], în fața norodului, să arză toate; precum și oieritul și dijmăritul și vinăriciu, să nu fie slobod a să mai adăuga măcar un bănuț piste legătura ce s-au făcut de către domnul Caragea. [...]

Toate dregătoriile țării, atât cele politicești, cât și cele bisericești, de la cea mare până la cea mai mică, să nu să mai orânduiască prin dare de bani, pentru ca să poată lipsi jafurile din țară.

Asemenea și toate dările preoțești să scază, după cuviință. Și preoți cu dare de bani să nu mai facă, ci numai care va fi destoinic și unde face trebuință.

Zapcii prin plăși să nu fie slobod a să orândui câte doi, ci numai câte unul, și acela să fie pământean, și prin chezășie că nu va face jaf.

Caftane cu bani să înceteze cu totul de a să mai face, ci numai după slujbă.

Poslușnicii[3] să lipsească cu totul, fiindcă este numai un catahrisis al țării și folos al jefuitorilor; precum și toți scutelnicii.

Dregătoria spătării cei mari, dimpreună cu toți dregătorii și toți slujitorii spătărești, să lipsească cu totul, fiindcă este de mare stricăciune țării, despre partea jafurilor, cu căpităniile lor cele spătărești.

Țara să fie volnică a-ș face și a ținea patru mii de ostași panduri cu căpeteniile lor și două sute arnăuți, scutiți de toate dările, și cu leafă ușoară, a cărora leafă să economisească din veniturile mănăstirilor.

Toate lefile streinilor să lipsească cu totul.

Toți dregători judecătoriilor și ai calemurilor să împuțineze, rămâind numai precum au fost în vechime; și lefile să le fie ușoare.

Asemenea și havaetu jălbilor și cărților de judecată să scază.

Prăvilnicească Condică a domnului Caragea să lipsească cu totul, nefiind făcută cu voința a tot norodul; iar a domnului Ipsilant să rămâie bună și să urmeze.

(*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821,* coord. A. Oțetea), I, București, 1959, p. 272–273)

---

[1] Țehuri – corporații.

[2] Fodine – mine.

Europa ca model

A. Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele* (1826)

De este slobod aceluia ce, umblând prin casele altora, să vază și să gândească la a sa, slobod au fost și mie, în toată călătoria ce să cuprind într-această cărticică, să gândesc nu la casa, ci la patria mea. [...]

Și de este sădită firește în om pofta a avea orice lucru bun vede la altul și fără de a-l răpi de la acela, să să silească, de nu îl are, să-l câștige, iar de îl are rău, să-l prefacă în bun, nu poate nimeni, drept judecând, să mă dojenească, căci în toate pasurile mele nu am putut după orice vedere să nu îmi întorc către dânsa ochii minții. [...].

[În Austria] oamenii sunt vrednici și toți, în toate lucrurile lor, temeinici și regulați [...].. Iar aceia care sunt mai deșteptați, neleneși și vrednici, au și stare de avere bună, cum starea unui cărbunar locuitor la Baden, pe care sunt silit să-i fac descrierea, ca să afle fieșcine ce va să zică un cărbunar ce locuiește într-un loc unde pravilele ajută pe fiecare om de a face stare, fie numai vrednic...

[...] Văzând mâncarea, tacâmul mesei, nu ca de un cărbunar, ci ca de un om cu avere, au fost silit să-l întrebe că: „Numai făcând cărbuni și vânzându-i în Viena ai făcut această stare?" El i-au răspuns că așa, și că pentru ce se miră, căci un om muncind 40 de ani (fiind el de 65) și plătind împăratului cu orânduială, adică nu mai mult după cât se cuvine după averea lui, întru atâția ani muncind, cum să nu facă stare? Și că puține zile sunt de când au numărat 20 000 de florini spre cumpărarea unui acaret pentru fiul său cel mare.

Vedeți, fraților! Fericirea oamenilor celor proști[1], aceasta mă silește să arăt pricinile pentru care birnicul Țării Românești, care locuiește într-acel bogat și frumos pământ, este într-o sărăcie [...] atât de mare, încât un străin este peste putință să creadă această proastă stare.

[...] O! cum îmi aduc aminte și cum sunt silit să mă spovedesc că sunt foarte greșit! Căci eu nu numai că nu am făcut nici un bine cât de mic patriei spre mulțumire căci au hrănit, au îmbogățit, au cinstit pe părinții mei, moși și strămoși, ci de la cea dintâi dregătorie și până la cea din urmă, n-am contenit luând dări neprăvilnicite de la acest norod, care nu-și are nici hrana de toate zilele. Aceste toate văzând că nu se mai urmează într-altă lume [...].

Am zis pentru nedreptele dări ale norodului [...] că se urcă la o mare sumă.[...].

Dar eu gândesc că toți frații compatrioți [...] vremea este ca toți de obște, de la cel mai mare și până la cel mai mic, să hotărâm [...] fiecare să slujească patriei după cum slujesc în toată Europa.

[...] Această mulțime de fabrici sunt în toate ținuturile europenești, căci cu aceste fabrici fiecare stăpânire își folosește norodul; de aceea fac felurimi de ajutoare acelora ce întemeiază fabrici, iar nu dimpotrivă, să le ia domnii bani pentru că au fabrici.

Mare pagubă este pentru o țară de a-și scoate tot materialul nefabricarisit, vânzându-l în alte țări cu un prost preț, și apoi să îl cumpere iarăși cu un preț de 30 de ori mai mare! [...].

Și căci nădejdea este nedespărțită de omul ce se află încă pe pământ, această nădejde având și eu, mă bucur nădăjduind că negreșit va veni vreme întru care Patria mea, nu zic puțini ani, să se asemuiască întocmai cu orașele cele mari ce am văzut [...].

(Dinicu Golescu, *Scrieri*, Ediție îngrijită, studiu introductive, note, comentarii, bibliografie,

glosar, indice de Mircea Anghelescu, Editura Minerva, București, 1990, p. 3, 46–47, 52, 111, 116)

Nota Bene: În decursul anilor 1824–1826, boierul Dinicu Golescu întreprinde trei călătorii în centrul și vestul Europei. În însemnările sale de călătorie autorul subliniază în primul rând acele aspecte ce ar fi putut servi drept model pentru realitățile din spațiul românesc. Dinicu Golescu nu se rezumă numai la a privi, el nu este un simplu călător, ci încearcă prin comentarii și comparații să se raporteze la ceea ce întâlnește, vede și cunoaște în drumurile sale prin Ungaria, Austria, Bavaria, nordul Italiei, Elveția. Percepând decalajele și diferențele existente, el încearcă să le înțeleagă.

B. Călătoria unui boier la Paris în prima jumătate a secolului al XIX-lea — Nicolae Gane, *Ciubucul Logofătului Manole Buhuș*

[...] Trăia la moșia sa Buhușul logofătul Manole Buhuș, boier de neam mare, bogat și cu dare de mână.

El purta antereu lung până în călcâi, brâu la mijlocul trupului și fes roșu cu canaf albastru pe cap. Când ieșea la câmp sau mergea să-și viziteze vecinii, îmbrăca peste antereu o giubea blănită sau numai căptușită, după cum era timpul și peste fes punea o pălărie neagră cu margini late.

[...] Un bujor de băiat [...] fu așezat într-o școală din Paris [...]. Călătoria la Paris nu era pe vremea aceea o jucărie. Trebuia cel puțin o lună să ajungi până acolo, căci în străinătate nu erau drumuri-de-fier decât de la Cracovia înainte [...]. Dar inima de tată nu cunoaște piedici când dorul o atrage.

A pus vreo zece zile logofeteasa ca să-i pregătească cele trebuitoare pentru drum. Când crezu el că toate erau acum prevăzute și puse la geamantan [...], femeia lui îi observă:

— Dar bine, Manole dragă, ai să mergi în străinătate cu îmbrăcămintea asta?

— Dar cu care?

— Apoi nu te gândești că are să se uite lumea la tine ca la urs? Pe acolo nu se poartă antereie și giubele.

— Care va să zică ar trebui să mă îmbrac nemțește [...]

Astfel dânsul comandă să i se facă trei rânduri de haine europenești [...].

— Toate-s bune și frumoase [...] dar dacă am primit să mă fac de râs în haine așa de caraghioase, nu voi primi niciodată să mă desfac de ciubuc și de cafeaua mea turcească cu caimac.

Apoi când sosi ziua cea mare hotărâtă pentru plecare [...] trăsura cu opt poștalioni suri trase la scară. [...] La frontieră conul Manole Buhuș era cât pe ce să se pună în gură cu un gulerat de vameș austriac, care îi cerea o sumă necrezut de mare pentru cele trei ocoale de tutun ce luase cu sine. [...]. Ce vreți, conul Manole nu era deprins a se supune la legi și regulamente, a plăti dări și accize, căci în Moldova noastră binecuvântată pe atunci boierii erau scutiți de orice soi de dări și havalele [...].

Drumul era lung până la Cracovia unde începea cale ferată spre Viena. [...].

Drumul-de-fier a fost cea întâia surprindere pentru dânsul. Nu-și putea da seama cum niște hardughii de case pe roate, aninate una de alta, pot să alerge nebune pe șine, fără cai.

— Drăcie nemțească, zicea el [...] Eu nu-mi dau poștalionii mei pe toate mașinile lor care

suflă ca niște rable de cai ofticoși. Și cu toate acestea, după ce se așeza în vagon, unde mergea comod, fără să-l bată vântul sau ploaia și mergea tras de mașina cea ofticoasă mai repede de zece ori decât cu poștalionii cei iuți de picior [...] atunci începu să prețuiască drăcia nemțească, căci fără dânsa cine știe când ar fi ajuns la Paris [...]. Totuși neavând încredere în vrednicia mașinistului și vroind a se odihni mai bine nopțile, el nu călătorea decât ziua.

— E mai cuminte să stăm noaptea pe loc, bagă de seamă el; când nu vezi nimic dinaintea ochilor multe se pot întâmpla.

(Nicolae Gane, *Scrieri*, ediție îngrijită, note și bibliografie de Ilie Dan, Editura Minerva, București, 1979, p. 517–522)

Nota Bene: Deși suntem în fața unui text literar, trebuie subliniat faptul că autorul surprinde cu multă finețe și realism atitudinea unei părți a boierimii românești față de modernizarea societății în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De remarcat permanenta asociere a elementelor de noutate din modă sau a tehnicii cu spiritul german (nemțesc). Acest fragment, împreună cu textul lui Dinicu Golescu, reprezintă două tipuri de raportare la realitățile Europei occidentale.

Ideea unirii Principatelor, exprimată în Regulamentele Organice (1831)

Art. 371 – Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășuitorilor într-aceste două prințipaturi, precum și cele deopotrivă trebuințe sunt îndestule elementuri de o mai de aproape a lor unire, care până acum s-au fost poprit și s-au zăbovit, numai după împrejurări întâmplătoare și cele urmate după dânsele bunile dobândiri și urmările folositoare ce ar odrăzli dintr-o apropiere a acestor două populе, nu pot fi supuse la nici o îndoială; începuturile, dar, s-au așezat într-acest regulament prin cea de un fel de clădire a temeiurilor administrative în amândouă țările.

Art. 372 – Lăcuitorii din amândouă prințipaturile să vor împărtăși de toate folosințile neguțătorești, după temeiurile întocmite la capul V, articolul 159 al acestui regulament și vor dobândi deopotrivă în fiește eparhie la al lor negoț aceleași drepturi civile ce vor avea și pământenii.

Căderea de a dobândi într-o țară sau într-alta proprietăți mișcătoare sau nemișcătoare este asemenea dată lăcuitorilor din amândouă prințipaturile.

Art. 374 – Lăcuitorii satelor sălășluiți pe hotarul acestor două țări, având trebuință de a trece vremelnicește dintr-un hotar pe altul, pentru munca sătenești iconomii pe moșiile învecinate, vor fi slobozi de a o face tocmindu-se însă cu proprietarii acelor moșii și împuterniciți cu slobozenie de voie din partea judecătoriilor satelor, fără nici o dare, nici făcându-li-să vreo împiedicare din partea Stăpânirii.

Art. 375 – Monedile vor avea același curs și aceleași prețuri în amândouă prințipaturile, întocmai după coprinderea articolului 65.

Art. 378 – Verice boer sau neguțător este slobod să călătorească în streinătate pântre locurile unde interesurile personale îl vor povățui, fără să poată cinevași a-l popri, afară numai de întâmplări prevăzute de pravilă.

(*Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldaviei*, vol. I, București, 1944, p. 130)

Nota Bene: Un text similar apare și în Regulamentul Organic al Moldovei.

Discuțiile asupra limbii oficiale în Transilvania

A. Simion Bărnuțiu, *O tomneală de rușine și o lege nedreaptă* (1842)

O tomneală de rușine (*pactum turpe*) se proiectează acum, în veacul al 19-lea, care o s-o facă un popor despre o parte, cu altul, ba (s*i diis placet*) și cu mai multe popoară, despre altă parte; adecă o seamă de unguri din plasa cea nobilă care totdeodată se socotește și cea mai cultivată la minte, la inimă și la gust, cunoscând cu mintea lor cea luminată că ar fi vremea ca să se mai ușureze și starea celeilalte plase de oameni ce se zice proastă, au și inimă destul de bună a se pleca spre înființarea astui fel de ușurare, au însă și un gust prea deșeințat, a pretinde ca, dacă voiesc românii a dobândi ușurare și drepturi cetățene din grația ungurilor nobili, să se unguriască și ei (*conditio sine qua non*), adecă să se lapede de limba românească pe încetișor și să primească pe cea unguresc, apoi cu vreme vor fi românii cetățeni, fii ai patriei, ușurați, cultivați, fericiți! — această cugetare au pătruns până și în casa legeaferilor (*Legifer, legislator*), în a căror mână sunt cheile fericirii și nefericirii popoarelor transilvane; și contopirea popoarelor acestui mare Principat nu va fi cugetare goală de aci înainte, ci în scurt să se pună în lucrare prin lege.

Să se topească dar toate limbile Ardealului în căldarea cea politică a renașterii ungurești, cum se topesc boii la zahanalele României, ca din toate să se nască numai o limbă, cea unguresc, ca de aici înainte până va sta lumea, în târgurile și pe drumurile Ardealului și în orice loc public să nu se mai audă „Bună ziua, frate", încă nici „Guten Morgen, Bruder", ci numai „Ió napot földi"; afurisite să fie mamele care vor îndrăzni a chema de aci înainte pe fii săi zicându-le: „Fătul meu!". [...]

Așa precum ungurii, dacă și-ar lepăda limba, n-ar fi poporul acel zdravăn care sunt acum; așa nici românii n-ar fi popor în asemenea întâmplare, ci numai o lepădătură de oameni, pe cari i-ar putea întrebuința oricine la orice fărădelegi; aceasta însă nu o vor face românii, căci sunt învinși foarte, cum că, precum au drept ungurii la limba lor unguresc, așa au și românii la a lor cea românească, că românii încă sunt oameni; precum iubesc ungurii pe a lor, iubesc și românii pe a sa, că românii încă știu iubi; precum cred ungurii că cinstea și naționalitatea lor e întemeiată pe limbă, așa cred și românii despre a lor, că și românii încă sunt popor sau nație; precum s-ar vătăma foarte tare ungurii de ar cuteza cineva a le amenința perirea limbei și a naționalității, tocma așa se vatămă și românii, că românii încă au simțire; și, prin urmare, precum au ungurii datorință a-și apăra limba și naționalitatea sa, tocmai așa au și românii strânsă datorie a-și apăra pe a sa limbă și naționalitate, din pricină că, precum sunt asemenea drepturile amânduror popoarelor în privința limbii și a naționalității, așa sunt și deregătoriile lor asemine; și cum ar putea pretinde ungurii să-i recunoască de nație alte nații dacă n-ar voi să recunoască și ei a altora naționalitate? [...]

(*1848*, I, p. 184–194)

Nota Bene: Este un fragment din cunoscuta pledoarie a lui Simion Bărnuțiu pentru importanța limbii în viața unei comunități naționale, intitulată *O tomneală de rușine și o lege nedreaptă*, Blaj, 13 februarie, 1842 și apărută ca reacție la legea despre transformarea limbii maghiare în limbă de stat, votată în Dieta Transilvaniei la 31 ianuarie 1842. Conține una din temele majore ale gândirii politice bărnuțiene: limba ca temei al naționalității, relația de reversibilitate dintre cei doi factori.

B. Stephan Ludwig Roth, *Limba țării e limba valahă* (1846)

Domnii de la Dieta din Cluj voiesc să vadă născută o limbă de cancelarie, și acu se bucură că copilul a fost adus pe lume. – A declara o limbă drept limbă oficială a țării nu e nevoie. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu este limba germană, dar nici cea maghiară, ci este limba valahă. Oricât ne-am suci și ne-am învârti noi, națiunile reprezentate în dietă, nu putem schimba nimic. Asta este realitatea. [...] Când se discută despre o limbă comună a țării, noi credem că prin aceasta nu poate fi vorba de alta decât de cea valahă. [...] Această realitate nu poate fi contestată. De îndată ce se întâlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu cunoaște limba celuilalt, de îndată limba valahă le slujește ca tălmaci. Când faci o călătorie, când te duci la iarmaroc, limba valahă o cunoaște oricine. Înainte de a face încercarea dacă cineva știe limba germană sau celălalt cea maghiară, conversația începe în valahă. Cu valahul oricum nu poți altfel sta de vorbă, căci de obicei el nu vorbește decât în graiul lui. E explicabil: ca să înveți limba maghiară sau cea germană, ai nevoie de cursuri școlare; limba valahă o înveți singur, pe stradă, în contactul zilnic cu oamenii. Ușurința învățatului ei nu stă numai în marele număr de cuvinte latinești, pe care acest popor amestecat le-a adoptat odată cu contopirea sa cu coloniștii romani și care nouă, transilvanilor, ne sunt preacunoscute, datorită educației noastre în spirit latin de până acum, ci și prin faptul că viața însăși ne pune zilnic în contact cu acest popor numeros, care formează aproape jumătate din totalul populației. Azi se prinde de tine un cuvânt, mâine altul și după o vreme observi că poți vorbi românește, fără ca de fapt să fi învățat. Chiar dacă cuiva nu i-ar fi fost atât de ușor învățatul ei, se recomandă să o facă, din mii și felurite motive. Vrei să discuți cu un valah, trebuie să folosești limba lui, dacă nu vrei să te alegi cu un: Nu știu! ridicat din umeri.

(*1848*, I, p. 197–199)

Nota Bene: Punctul de vedere exprimat de intelectualul sas Stephan Ludwig Roth (1796–1849) survine pe fondul dezbaterilor controversate care au avut loc în diverse medii politice și intelectuale din Transilvania la începutul anilor '40 ai secolului al XIX-lea, în legătură cu problema limbii oficiale a provinciei; problemă finalizată de altfel prin legiferarea de către Dieta Transilvaniei, în 1842, a limbii maghiare cu statut de limbă oficială.

Concepția maghiară despre națiunea de tip nobiliar — scrisoarea lui Wesselenyi Miklos către Kossuth Lajos (1 august 1846)

[...] Și nu trebuie să uităm că prin această nobilime ființează acum naționalitatea noastră. Are nobilimea noastră, pe toată scara valorilor și a rațiunii, destule cusururi și nu puține păcate; dar adevărat este că maghiarimea numai sau aproape numai în rândurile ei există. Dacă miile nobilimii s-ar ruina, ea s-ar reduce la insignifianță, iar cea mai mare parte a milioanelor care îi va lua locul nu va fi maghiară. Ar fi o situație cu totul anormală și

---

1 Preotul Isaia Moldovan din satul Chirileu (actualmente în județul Mureș) a refuzat să participe la revoluție, iar amintirile sale, o adevărată cronică a supraviețuirii individuale în anii 1848–1849, sunt relevante pentru sensibilitatea celor care au perceput tumultul revoluționar ca pe o veritabilă „teroare a istoriei", anormalizare a existenței cotidiene, a vieții obișnuite.

2 Vasile Moldovan, frate al memorialistului, participant activ la revoluție.

3 În sensul de a fi căsătorit și de a avea copii.

matematic o absurditate ca numărul mic să facă și să cântărească mai mult decât cel mare. Acest fel de absurditate de la noi, ca naționalitatea și limba maghiară, mult mai reduse numericește, să stea deasupra majorității mult mai mari a celorlalte neamuri, a făcut-o și o face posibilă numai faptul că la noi acea majoritate este = 0, și numai numărul nobilimii reprezintă un număr cu valoare. În acest număr bineînțeles majoritatea e maghiară și, de aceea, numai de aceea nu este o absurditate ca limba ei și naționalitatea ei să stea deasupra limbii și a naționalității celorlalte. Dar această situație se schimbă dacă milioanele nemaghiare vor alcătui majoritatea atât numeric, cât și a celor cu drepturi. Dacă aristocrația noastră de astăzi piere, nu-i mare pagubă, pentru că nu valorează prea mult. Va veni alta în loc, după pricepere, bani sau moșie, care va fi desigur mai numeroasă decât cea de acum, și poate va fi, și e de crezut că va fi mai bună, mai înțeleaptă. Dar maghiară, nu. Aceasta face ca pentru noi o revoluție să fie mai catastrofală decât pentru alte națiuni. Revoluția franceză a alungat nobilimea; s-a format alta, franceză, căci a luat naștere din francezi. În Galiția, nobilimea poloneză a fost măcelărită de țărănimea poloneză; locul celor uciși, fie că va rămâne gol, fie că va fi umplut de ucigași și urmașii lor, va rămâne tot polonez. La noi e altfel; aici, dacă s-ar pune capăt importanței materiale și juridice a nobilimii maghiare de acum, printr-o revoluție în care ar curge fie numai cerneală, fie sânge, urmașii ei ar fi: sârbul, valahul, slovacul, și din aceștia s-ar forma națiunea celor ce ar dispune de drepturi și de proprietate; aceasta ar fi a majorității, adică slavă. [...]

(*1848*, I, p. 302–306)

Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian — Prospect pentru *Magazin istoric pentru Dacia*

Istoria este cea dintâi carte a unei nații. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul. O nație fără istorie este un popol încă barbar, și vai de acel popol care și-a perdut religia suvenirilor. Într-o asemenea stare ne aflăm noi românii din câte trele provinții ale Daciei. Căci deși mulți atât străini, cât și pământeni, s-au ocupat cu scrierea istoriei noastre, noi însă putem zice în conștiință că până acum n-avem de loc istorie. Istoria Țării Românești, de exemplu, s-a lucrat de Gebhardi și de Engel în nemțește, de Fotino în grecește, de d. Kogălniceanu în franțuzește și de d. Aron în românește. Aceste istorii se aseamănă prea mult unele cu altele, și noi știm că cel dintâi merit al unei istorii este de a se deosebi de istoriile precedente sau prin descoperiri reale, sau prin fapte puse la locul lor și completate, sau prin rătăciri refutate. Pe lângă aceasta, toți acești istorici, afară de d. Kogălniceanu, nu ne-au dat decât biografia stăpânitorilor, care cu toate acestea încă e nelămurită, și chiar șirul domnilor e nehotărât, iar partea cea mai interesantă a istoriei: instituțiile, industria, comerciul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de vieață s-a trecut subt tăcere. Însă se cuvine să fim drepți și să nu osândim fără de pricină pe bărbații cărora le suntem datori respect și mulțumită, ci să întrebăm dacă ei putea să facă altmintrilea în împregiurările în care se afla și dacă noi putem pretinde cu vreun drept să avem până acum o istorie, în adevăratul ei înțeles, despre patria și nația noastră.

(*1848*, I, p. 281–282)

Manifestul lui Simion Bărnuțiu (24–25 martie 1848)

Ungurii chiamă pe ardeleni la unire, Clujul s-au dechiarat cu mare solemnitate cum că vrea a se uni; așa vor face și secuii; poate numai sașii nu vor vrea. Dar românii ce vor face? de la deslegarea întrebărei acestea atârnă viața sau moartea românilor. Aici se cade să-și deschidă ochii tot românul că acum a venit tempul cu care, de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iar de se vor folosi rău, le vor perde toate și care le-au mai rămas, adecă-și vor perde naționalitatea și cu ea toate.

Ascultați dară, strănepoți romanilor! acea ce să cade să cugete și să grăiască astăzi tot românul, fie popă, fie nobil, ostaș, cetățian sau sătean, ascultați ce să cade astăzi să răspundă ungurilor, secuilor și sașilor!!!

Noi românii nu vrem până atunci despre unirea asta cu voi ungurii a vorbi, până când nu se va pune națiia română iar la vrednicia acea politică, de care o ați dezbrăcat voi ungurii, secuii și sașii. Voi ați făcut asupra națiii noastre cum v-au plăcut, ați pus în Aprobatele voastre cum că românii, națiia cei mai veche a Ardealului, e numai suferită, i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătoriile cele mai înalte.

Toate cele mai grasă vi le-ați ținut vouă; de au ajuns vreun român la vreo dregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea sa, să se lepede de maica sa care l-au născut, l-au aplecat, și de națiia care l-au ținut la școale cu sudoarea ei pe sama voastră. Destul, mai încolo nu vreau a vă număra păcatele, ca să nu turburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a popoarelor, care o au făcut Dumnezeu, Domnul popoarelor, să ne bucurăm și să ne veselim într-însa.

Astăzi răsună cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile și mâne va răsuna în toate satele. Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte!

Românilor! ascultați, voi până acum ați fost morți politicește, numai pe unguri îi cunoaște legile țării, iar nu alte națiii vii politicește.

Voi dar un milion și trei sute de mii mai bine de români, nu sunteți pe lume ca națiie. Încă o dată, fraților! Astăzi este ziua învierii dreptului nostru. Vrem dară să răsturnăm piatra de pre mormânt, să dezlegăm înfășurăturile națiii române cele de 10 sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci.

Încă o dată, fraților! Fără națiie, și republică e numai un despotism afurisit; ștergerea iobăgiei, națiia română ca națiie română, congres național în care să ne înțelegem noi întâi despre dobândirea acestora. Afurisiți să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire până nu va fi proclamată națiia română ca națiie primită *sensu politicu*.

(*1848*, I, p. 401–402)

---

[1] Se face referire aici la aportul militar al românilor ardeleni alături de armatele imperiale, la luptele desfășurate împotriva taberei revoluționare maghiare, în perioada octombrie 1848-iulie 1849, interval în care revoluția a cunoscut, pentru Transilvania, faza sa insurecțională sau a războiului civil. Participarea detașamentelor revoluționare românești la confruntări alături de armatele imperiale, cu sacrificiile materiale și umane aferente, constituie un element-cheie în jurul căruia se va coagula argumentația petițiilor și memoriilor românești adresate Vienei, în perioada revoluției și în primii ani după aceea. Încercând să dovedească astfel „lolialitatea" pro-imperială, elita românilor, cerea Vienei soluționarea propriilor revendicări de emancipare națională.

Jurământul românilor pe Câmpia Libertății de la Blaj (3–5 mai 1848)

Eu N.N. jur în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh Dumnezeului celui viu cum că voi fi pururea credincios împăratului Austriei și marelui principe al Ardealului Ferdinand I și augustei case austriace, amicilor maiestății și ai patriei voi fi amic și inimicilor inimic, cum că ca român voi susține totdeauna națiunea noastră română pe calea dreaptă și legiuită și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asupriri; nu voi lucra niciodată în contra drepturilor și a intereselor națiunii române ci voi ține și voi apăra legea și limba noastră română, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea; pe aceste principii voi respecta toate națiunile ardelene, poftind egală respectare de la dânsele; nu voi încerca să asupresc pre nimenea, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimenea; voi conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerciului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române și al patriei noastre. — Așa să-mi ajute Dumnezeu și să-mi dea mântuirea sufletului meu. Amin!

(*1848*, I, p. 484)

Nota Bene: Moment crucial în desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Blaj din 3–5/15–17 mai 1848, jurământul consacră angajarea totală a națiunii în direcția idealurilor revoluționare. Importantă pentru înțelegerea adunării ca sărbătoare revoluționară, formula jurământului reprezintă maniera prin care se realizează transferul de sacralitate înspre națiunea–popor.

Petițiunea Națională adoptată la Blaj (3–5 mai 1848)

1. Națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității, pretinde independința sa națională în respectul politic ca să figureze în numele său ca națiune română, să-și aibă reprezentanții săi la dieta țării în proporțiune cu numărul său, să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune, să se servească cu limba sa în toate trebile ce se ating de dânsa, atât în legislațiune, cât și în administrațiune. Ea pretinde pe tot anul o adunare națională generală. La acestea s-au adaos că de aci înainte în lucrările legale ale celorlalte națiuni transilvane și în limbile lor românii să se numească români, iar nu olah, walach și bloch.

2. Națiunea română pretinde ca biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămână liberă, independintă de la oricare altă biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale Translivaniei. Ea cere restabilirea mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericești și mirenești. În același sinod să se aleagă și episcopii români, liber, prin maioritatea voturilor fără candidație.

3. Națiunea română, ajungând la conștiința drepturilor individuale, cere fără întârziere desființarea de iobăgie fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi atât în comitate, cât și în districte, scaune și granița militară. Ea cere tot deodată și desființarea dijmelor ca a unui mijloc de contribuire împedecătoriu economiei.

4. Națiunea română poftește libertatea industrială și comercială cu ridicarea țehurilor[1] și a privilegiurilor și a tuturor pedecelor și stavilelor cu țările convecine de care se ține desființarea

[1] Este vorba despre cunoscutul literat Anton Kurz, aflat la fața locului și care a publicat două corespondențe despre eveniment în ziarul „Siebenbürger Wochenblatt".

vămilor la graniță.

5. Națiunea română poftește ca dajdea ce s-a pus de la un timp încoace asupra vitelor — care din pricina strâmtorii hotarelor gremiale[2] se țin și se pasc în țările vecine cu mari cheltuieli și nespusă greutate și însuși cu periculul vieței —, ca o vederată pedecă a industriei și a comerciului activ, să se șteargă cu totul, și tractatele care s-au încheiat între Înalta Casă Austriacă, Poarta Otomană și Principatele Române pentru economia vitelor să se păzească cu toată scumpătatea.

6. Națiunea română cere desființarea dijmei, adică a zeciuielei (Zehendt) metalelor create în patria aceasta, care zeciuială e o adevărată pedecă pentru lucrarea minelor. La toți proprietarii de fodine să li se dea același drept în privința măsurei hotarului fodinei.

7. Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie, și a tipări fără nici o censură, prin urmare pretinde libertatea tiparului pentru orice publicare de cărți, de jurnale și de altele, fără sarcina cea grea a cauțiunii, care să nu se ceară nici de la jurnaliști, nici de la tipografi.

8. Națiunea română cere asigurarea libertății personale; niminea să nu se poată prinde supt vreun pretext politic. Cu acestea dimpreună cere libertatea adunărilor ca oamenii să nu cadă la nici un prepus dacă se adună numai ca să vorbească și să se înțeleagă în pace. [...]

10. Națiunea română cere înarmarea poporului sau gardă națională spre apărarea țării în lăuntru și din afară. Miliția română să-și aibă ofițerii săi români. [...]

13. Națiunea română cere înființarea școalelor române pe la toate satele și orașele. a gimnasiilor române, a institutelor militare și tehnice și a seminarelor preoțești, precum și a unei universități române dotate din casa statului în proporțiunea poporului contribuent, în dreptul deplin de a-și alege directori și profesori și de a-și sistemisa învățăturele după un plan școlastic și cu libertate de a învăța.

14. Națiunea română pretinde purtarea comună a sarcinilor publice după starea și averea fiecăruia și ștergerea privilegiurilor.

15. Națiunea română poftește ca să se facă o Constituțiune nouă pentru Transilvania prin o adunare constituentă din națiunea țării, care Constituțiune să se întemeieze pe principiile dreptății, libertății, egalității și fraternității, să se lucreze codici nouă de legi civile, criminale, comerciale ș.c.l. tot după acelea principii.

16. Națiunea română cere ca conlocuitoarele națiuni nicidecum să nu ia la dezbatere cauza uniunii Transilvaniei cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi națiune constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv, reprezentată în Camera legislativă; iar din contră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se slobozi la pertractarea aceleași uniuni de noi fără noi, atunci națiunea română protestează cu solemnitate.

(*1848*, I, p. 484–486)

Uniunea Transilvaniei cu Ungaria — legea adoptată de Dietă (Cluj, 30 mai 1848)

Acceptându-se cu calde sentimente frățești legea a VII-a a Dietei ungurești în legătură cu unitatea patriei se aprobă în întregime uniunea Transilvaniei cu Ungaria, păstrându-se legăturile monarhice întărite prin Pragmatica sancțiune; totodată se recunoaște ca principiu etern și de neschimbat că așa cum în Ungaria soră este declarată egalitatea în drepturi a tuturor locuitorilor, la fel și aici toți locuitorii țării, fără deosebire de naționalitate, limbă și

religie, sunt egali; [în consecință] se abrogă toate legile contrare de până acum.

În legătură cu aplicarea legii a VII-a se fac următoarele precizări: [...]

§2. [...] se va forma un comitet pe țară care va da lămuririle necesare Guvernului ungar în legătură cu detaliile uniunii; el va colabora la integrarea intereselor Transilvaniei în Ungaria, având și sarcina de a furniza materiale pentru legea pe care o va elabora guvernul cu privire la uniune.

§3. În Transilvania administrația și justiția rămân în funcțiune, păstrându-și structura proprie, până la aranjamentele [pe care le va face] parlamentul proxim comun. În schimb, atribuțiile Cancelariei aulice [de la Viena] încetează; – împuternicirile acordate de Maiestatea Sa înaltului palatin și Guvernului ungar, prin legea a treia ungară, se vor aplica și Transilvaniei, atât în privința problemelor civile, confesionale, fiscale și militare cât și, în general, asupra întregii administrațiuni. [...]

(*Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române*, C, V, Ed. Academiei Române, București, 1992, p. 225–226)

[1] Oprimată.

Punctul de vedere săsesc referitor la unirea Transilvaniei cu Ungaria (3 iulie 1848)

La ultima întrunire a dietei din Transilvania, deputații sași, în condițiile unor influențe restrictive și ascultând mai curând de glasul propriilor lor păreri și sentimente decât de instrucțiunile primite, au întins mâna unei uniri mai strânse între Transilvania și Ungaria, înainte ca esența și forma unei atari uniri să-i fie spuse clar și concret națiunii săsești. Dar atât prin hotărârile dietelor din 1842 și 1847 și a proiectelor de lege din 1848, cât și pe baza principiilor naturale cu privire la libertatea națiunilor de sine stătătoare, națiunea săsească era îndreptățită să se aștepte la unele dezbateri preliminarii, cu atât mai mult cu cât nu a primit niciodată în mod oficial legislația Ungariei și nici nu a fost nicicând obligată să se familiarizeze cu situația și cu reformele din Ungaria în genere. [...]

Simțul de dreptate al populației săsești, lezat de restaurarea amintită, înclinat deci mai mult spre o reprobare a celor întâmplate decât spre încrederea în uniune, ar putea fi împăcat și câștigat pentru o continuare a tratativelor doar în condițiile în care:

– părțile componente ale uniunii s-ar bucura deja în Ungaria de concesii naționale, dovedindu-se astfel că principiu naționalităților diferite nu este incompatibil cu o uniune cu Ungaria;

– deputaților sași din dietă li s-ar garanta de către Adunările naționale ale ungurilor din Transilvania și ale secuilor existența naționalității săsești;

– nutrim speranța că și guvernul va ocroti națiunea săsească și o va lua în considerare în cadrul dezbaterilor din Reichstag, cu atât mai mult cu cât majestatea sa împăratul a stabilit deschis, în Actul Constituțional din 25 aprilie 1848, inviolabilitatea tuturor naționalităților și instituțiilor municipale ca principiu general al guvernului, iar la 11 iunie a.c. le-a declarat, cu propriile sale cuvinte de principe, deputaților sași la Innsbruck: Majestatea Sa „îi va ocroti și de acum încolo, ca și până acum, pe credincioșii noștri sași în drepturile și libertățile lor";

– opinii publice, precum și stări de fapt confirmă, că regatul Ungariei, mărginindu-se cu Germania, nu poate avea un viitor decât în unire cu Germania; așadar el n-ar trebui să fie potrivnic continuității elementului german și instituțiilor germane;

– menținerea națiunii săsești și a constituției liberale nu va prejudicia în nici un chip progresul spiritual și material al Ungariei.

Dacă aceste așteptări ale națiunii nu-și vor găsi împlinirea, atunci aceasta, ca națiune independentă, care a ascultat chemarea regilor unguri doar asigurându-i-se continuitatea existenței ei naționale și care, după cum stau mărturie istoria și nenumăratele documente existente cu privire la această chestiune, și-a păstrat intactă existența națională de-a lungul a șapte secole, atât sub domnia regilor unguri în timpul unirii mai vechi cu Ungaria, cât și în timpul principilor naționali, și apoi, ultima dată sub domnia Casei imperiale de Austria; care tot doar pornind de la aceste premise a acceptat Diploma leopoldină, acordul de state reînnoit; care a crescut de 700 de ani în spiritul acestor simțăminte – și a reușit să-și apere existența în ciuda tuturor furtunilor vremii – nu-și poate sacrifica în nici un chip bunul suprem, cel mai de preț, de dragul unei reforme problematice.

Ea trebuie să facă totul pentru menținerea ei, sau, atunci când nu ar mai putea spera într-un rezultat fericit, să adere de nevoie la acel partid care respectă principiul menținerii naționalităților. [...]"

(*1848* I, p. 595–600)

Nota Bene: Declarația a fost adoptată de către Universitatea națiunii săsești, la Sibiu, în 3 iulie 1848, ca reacție la proclamarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, realizată de către Dieta Transilvaniei, la Cluj, în 29–30 mai 1848.

Proclamația de la Islaz (9/21iunie 1848)

Fraților români,

Timpul mântuirii noastre a venit; poporul român se deșteaptă la glasul trâmbiței îngerului mântuirii și își cunoaște dreptul său de suveran. Pace vouă, pentru că vi se vestește libertate vouă!Pe scurt, popolul român, recapitulând, decretă:

1. Independența sa administrativă și legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea și Vlad V, și neamestec al nici unei puteri din afară în cele din întru ale sale.
2. Egalitatea drepturilor politice.
3. Contribuție generală
4. Adunanță generală compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor soțietății.
5. Domn responsabil, ales pe cinci ani, și căutat în toate stările societății.
6. Împuținarea listei civile; ardicarea de orice mijloc de corumpere.
7. Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în funcția ce ocupă.
8. Libertatea absolută a tiparului.
9. Orice recompensă să vie de la patrie prin reprezentanții săi, iar nu de la domn.
10. Dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii săi, drept care purcede din dreptul popolului întreg de a-și alege domnul.
11. Gvardie națională.
12. Emancipația mănăstirilor închinate.
13. Emancipația clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire.
14. Desrobirea țăranilor prin despăgubire.
15. Reprezentant al țării la Constantinopole dintre români.
16. Instrucție egală și întreagă pentru tot românul de amândouă sexele.
17. Desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții.
18. Desființarea pedepsei degrădătoare cu bătaia.
19. Desființarea atât în faptă, cât și în vorbă a pedepsei cu moartea.

(*1848*, I, p. 533–537)

Pamflet revoluționar anonim

CĂTRĂ ROMÂNII DIN MOLDOVA

Până când tot în robie, până când să mai trăim?
Printr-un vânzător de oameni, legi și drit să prăpădim?
Până când din trândăvie n-om căta să ne trezim?
Până când a țării drituri n-om putea să le păzim?

Până când în pradă țara și pe frați îi vom lăsa?
Până când cel făr-de-lege după plac ne v-apăsa?
Până când păstra-vom pata numelui cel românesc?
Până când vom pleca gâtul giugului cel tirănesc?
Până când tot de răbdare cu răbdare să vorbim,
Și spre-a noastră grea rușine unui hoț să ne robim?
Fraților! s-au șters rușinea și simțirea dintre noi?
Lumea strigă într-o gură că trăim ca niște boi.
Fraților! simțiți că hoții!, hoții! ni-au încălecat!
Și supt hoți a geme astăzi nu-i rușine și păcat?
Fraților! vă vine ceasul, întru care s-arătați,
Că sunteți români de sânge, că sunteți și voi bărbați!
(*1848,* I, p. 624)

Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*

1. Neatârnarea administrativă și legislativă în toate cele din lăuntru, fără amestec a orice puteri străine.
2. Egalitatea drepturilor civile și politice.
3. Adunarea Obștească compusă de reprezentanții tuturor stărilor societății.
4. Domnul ales din toate stările societății după vechiul obicei.
5. Lista civilă proporțională cu veniturile și mijloacele țării.
6. Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în funcțiile ce ocupă.
7. Libertatea tiparului. [...]
11. Dreptul inițiativ și de petiție pentru Adunare. [...]
13. Garantarea libertății individuale și a domiciliului.
14. Instrucție egală și gratuită pentru toți românii. [...]
16. Întemeierea juriului pentru pricini politice, criminale și de tipar.
17. Desființarea pedepsei de moarte și a bătăilor trupești. [...]
19. Întemeierea ministerului public.
20. Reforma tribunalelor și inamovibilitatea judecătorilor.
21. Neamestecarea Domnitorului în ramul judecătoresc în aducerea în împlinire a sentințelor fără întărirea sa. [...]
23. Libertatea cultelor.
24. Ridicarea morală și socială a clerului ortodox. [...]
27. Emanciparea graduală a israeliților moldoveni.
(*1848,* I, p. 650)

Patria — articol din „Popolul suveran" (28 iunie1848)

Patria este locul, căminul în care ne-am născut și care ne hrănește, locul de care sunt legate suvenirele copilăriei noastre, suvenire atât de dulci, a cărora coardă face să tresare omul bărbat. Această simpatie ce avem către patrie se numește amorul patriotic, care se naște

deodată cu inima omului, deodată cu sine; omul nu știe pentru ce iubește locul pe care pentru prima oară și-a încercat pasul, scenele naturii ce pentru prima oară l-a impresionat.

Astfel este amorul patriei la început, dar el nu se concentră numai într-aceasta. Este în natura lui ca să se dezvolte și să se întinză.

Patria nu este numai locul în care ne-am născut și în care familia noastră locuiește; patria este țara întreagă în care găsim concetățeni, adecă oameni ce trăiesc subt aceleași legi, vorbesc aceeași limbă, se închină în aceeași religie, își împărtășesc aceleași sentimente și aceleași idei. Această unire de sentimente face naționalitatea. Prin urmare, fără de dânsele nu poate fi naționalitate, nu poate fi România.

Patria, această ființă ideală, pe care locuitorii ei sunt gata a o apăra cu viața, este identitatea intereselor, ideilor, pasiunilor ce-i strânge și-i unește în apărarea unui bine comun. Robul n-are patrie, pentru că robul n-are nimic.

Ca să avem patrioți, ca să ne putem apăra în reciprocă interesele, casa, viața, familia, cată să ne legăm printr-aceleași interese, cată să avem fiecare parte dintr-această patrie, astfel fiecare vom învăța a iubi patria și atunci va zice: „Prefer familia înaintea mea, prefer patria înaintea familiei".

(*1848,* II, p. 698)

Existențe umane încercând să evite tumultul revoluționar — memoriile lui Isaiia Moldovan[1]

Omul meu după acestea s-a reîntors în Chirileu și mai prin satele vecine, nu prea expuse, a scăpat și el. Am sosit în satul Chinciș. Copii se jucau pe ulițe, i-am întrebat: „Măi copii, fost-au în satul vostru unguri?" Ne-au răspuns în naivitatea lor: „Au fost ieri doi unguri cu un car cu oale". Am intrat la preotul unit Grigore Gherasim. El era voios, ne-a primit ca omul pe care nu-l ajunsese valul revoluțiunii, a dat cină, a adus vin, căci în 1848 s-a făcut vin foarte bun. Petrecând între povești, iată că sosește un om cu întrebarea: „D-ta ești preotul din Chirileu?" „Da, eu sunt!" „Să vii cu mine la căpitanul, m-a trimis fratele d-tale, domnul prefect Moldovan[2]". Mi-am luat rămas bun de la preotul și la căpitanul Gavrilă (cantor) m-am întâlnit cu fratele meu. Am povestit mult timp, el era cu vreo 12 tribuni de ai săi și nu știa nimic despre întâmplarea din Bichiș. I-am enarat-o și s-a bucurat că am scăpat. El nu mai avea lagăr, se ținea prin Feisa, Boian și ziua prin păduri. „Știi ce frate?" îmi zise. „Am doi cai de rezervă, i-am luat de la niște husari unguri, care n-au să se mai întoarcă în Ungaria. Îți pun unul la dispoziție ca să vii cu noi". Dimineața însă și-a revocat hotărârea, zicându-mi: „Te-am fost chemat să vii cu noi și noi încă suntem pribegi; îți zic dară să rămâi să-ți ferești capul cum ți-a ajuta Dumnezeu. Tu ai familie[3], noi suntem juni și de vom pieri tot una, n-are cine să ne plângă. Tatăl nostru se va mângâia că așa au fost timpurile."

(*Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, ediție de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 264–265)

Sacru și revoluție — sărbătoare revoluționară locală în Transilvania, fragment din memoriile lui Ștefan Branea

[...] în ziua de 29 iunie am făcut slujbă frumoasă și paradie cu 12 puști pentru sfânta și mult prețuita slobozenie. A fost gardă națională, care în gledă ne-au pușcat cu un răsunet, mai multe rânduri comăndăluindu-se de unul de ai noștri. Ieșind din biserică cu steagul național între doi prapori, după dânsele garda națională, apoi noi, eu Branea, 2. Sovago Iosif, 3. Chiril Dumbravă, 4. Paul Stoica, 5. George Sava, 6. Maier Ilisie, îmbrăcați toți, norod ca la 5000 români, între care și unguri, țigani și jidovi [...] am ieșit în luncă. Acolo am ținut ș-o sfeștanie, apoi a orat părintele și tractual notar Iosif Sovago, apoi i-am urmat eu, apoi în numele a toată iobăgimea românească am mulțumit lui Dumnezeu, înălțatului împărat, bunilor domni și ministerului, cărora le-au răsunat strigări din gurile popoarelor „să trăiască!" În urmă am luat ziua bună de la toți posesorii în numele foștilor lor iobagi și am numit locul acela cu un grai „Câmpul slobozeniei". Apoi ne-am dezbrăcat și ne-am pus la masă ca vreo 2500 până la 3000 persoane și cu îndestulare am mâncat și beut prăznuind „praznicul slobozeniei". [...]

(*Memorialistica revoluției de la 1848 în Tansilvania*, ediție de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj–Napoca, 1988, p. 67–68)

Nota Bene: Sursele de factură memorialistică ale revoluției de la 1848 din Transilvania semnalează câteva manifestări de tip sărbătoare revoluționară și la nivelul comunităților rurale. Amestec de religios și deziderate sociale și naționale, sărbătoarea revoluționară la sate este dedicată de obicei „slobozeniei", eliberării din iobăgie. Modelul de urmat în asemenea situații, datorită exemplarității sale, era cel al Marii Adunări Naționale de pe Câmpia Libertății din Blaj (3–5 mai), fiind simplificat și adaptat. Textul descrie desfășurarea tipică a acestui gen de manifestări, la Maierău, pe Valea Mureșului, în relatarea unui cleric local participant, protopopul Ștefan Branea.

Memoriul națiunii române către împăratul Franz Iosef (februarie 1849)

Maiestate!

Națiunea română din marele principat al Ardealului, din Bănat, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina, care este cea mai veche între celelalte națiuni, și cea mai numeroasă în ținutul locuit de dânsa — fiindcă numără până la trei milioane și jumătate, — au fost pururea cu cea mai neclătită credință și alipire către augusta casă austriacă, de când țările acestea au avut norocirea a veni supt blânda stăpânire a Austriei, — n-au lăsat să treacă nici un prilej, fără de a da dovezi prin faptă despre această credință, și n-au cruțat nici o jertfă pentru interesele statului și ale dinastiei, cu toate că au fost apăsată de celelalte conațiuni, și scoasă, prin legile feudale de sute de ani, din toate drepturile cuvenite unei națiuni, ba încă în anul trecut fu amenințată chiar și cu stârpire de către maghiarii ce umblă cu cugete desbinătoare. [...]

În acest războl au dat națiunea română dovezi nenumărate de vitejia sa[1], de coapta sa naționalitate, de neclintita sa credință către legiuitul și mai presus de toate iubitul său monarh: cu toate că de altă parte au fost silită a face atâtea jertfe, încât pre oricare altă națiune lesne o ar fi adus la deznădăjduire, mai ales pentru că vrăjmașul năvăli neîncetat tot cu puteri mai mari și mai tari, jefui sute din sate și le prefăcu în cenușă, omorî peste 10 000 de oameni fără deosebire de vârstă, de bărbat și de femeie. Lipsa de arme (căci poporul să bătu numai cu lănci și sulițe) fu o piedecă, pentru care războlul nu s-au sfârșit încă până astăzi în acea parte a monarhiei; cu toate acestea națiunea nu slăbește în curaj,

și toată încercarea vrăjmășească îi mărește credința și alipirea; dânsa zidește pre Dumnezeu și pre cel mai drept dintre monarhi, și socotește întru nimica moartea pentru întregitatea unui stat și pentru susținerea tronului unei dinastii, al căreia principiu este drept aseminea de mare pentru toți cetățianii și pentru toate naționalitățile. Ea bate cu o mână pre vrăjmașul acestui principiu, iară cu cealaltă așterne Maiestății tale rugămintea pentru întinderea aceluiași principiu și spre fii săi. Ea cere cu toată plecăciunea și cu toată încredințarea de la dreptatea Maiestății Tale:

Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune de sine stătătoare sub schiptrul Austriei, ca parte întregitoare a Monarhiei.

Administrațiune națională de sine stătătoare în privința politică și bisericească.

Deschiderea cât mai curând a unui congres (adunare) universală a toată națiunea spre constituirea sa, și în altă parte:

— spre alegerea unui cap național, care să va întări de Maiestatea Ta, și al căruia titlu așișderea Maiestatea Ta vei binevoi a-l hotărî;

— spre alegerea unui sfat administrativ național supt titlu de Senat român;

— spre alegerea unui cap bisericesc de sine stătător, care se va întări de Maiestatea Ta, și supt care vor sta ceilalți episcopi naționali;

— spre organizarea administrațiunei în comunitățile și cercurile române;

— spre organizarea școalelor și ridicarea institutelor trebuincioase de învățătură;

Introducerea limbei române în toate lucrurile ce ating pre români.

O adunare de toată națiunea pre fiecare an spre a se sfătui despre interesele naționale, ce le va cere timpul.

6. Reprezentarea națiunei române după numărul sufletelor la dieta universală a Imperiului austriac.

7. Îngăduința unui organ al națiunei la înaltul Ministeriu imperial spre reprezentarea intereselor națiunale.

8. Maiestatea Ta să binevoiești a purta de aci înainte titlul de Mare Duce al românilor. [...]"

(*1848,* II, p. 960–965)

Nota Bene: Memoriul este înaintat împăratului Franz Ioseph I în 13 februarie 1849, la Olmütz, unde Curtea imperială se afla în refugiu la acea dată, de către o delegație de intelectuali români transilvăneni, condusă de episcopul Andrei Șaguna. Reprezintă, în termeni de o remarcabilă claritate, expresia sintetică a proiectelor de unitate politică elaborate de elita românilor din Imperiul Habsburgic la 1848–1849. O concretizare dintre cele mai reușite ale ideologiei naționale românești la mijlocul secolului al XIX-lea, acest document conține, în opinia lui Nicolae Iorga, „cele mai frumoase cuvinte pe care le-a auzit vreodată împăratul".

Excese în timpul Revoluției de la 1848

A. Represiunea autorităților maghiare împotriva românilor din Luna (12 septembrie 1848) — relatarea lui George Bariț în *Gazeta de Transilvania*

[...] După ce ieșiră comisiile conscriitoare, locuitorii din Luna, Grind și din alte sate de pe malurile Arieșului, parte mai mare românești, [a]mestecate însă și cu unguri, se învoiră și declarară că ei nu vor asculta de mandatul ministerial, care nu e lege întărită de

împăratul Ferdinand, căci, de ar fi, ei s-ar supune și ar da oricâți recruți li s-ar cere. [...] Ei mai adaoseră: noi simțim că ungurii vreau să stoarcă Ungaria din mâna împăratului, cum și să restaure[ze] iobăgia de care ne scăpă împăratul. Parohii încă nu voiră a da matriculele botezaților la mâna comisiilor. Atunci gr[ofu] Nicul[ae] Torotcai, cârmuitorul și ceilalți oficiali ai comitatului determinară a scoate ostășime la satul Luna. Totodată pe la 11 septembrie n[ou] sătenii se văzură armându-se care cu ce avea și, adunându-se din câteva sate la Luna, amenința și proprietarilor, iar pe cei mai fricoși români, unguri, țigani îi spăriară cu punere de foc dacă nu se vor ține cu ei în contra asupritorilor. Peste zi se părea că gloata s-ar liniști; seara însă deodată se auziră clopotele în dungă. În 12 până la amiazi, ca [la] 4000 români erau adunați pe delușele Lunei. Torotcai scosese de ieri asupra lor un detașament de husari săcui, peste 120 de gardiști maghiari, iar pe astăzi și 60 soldați poloni din regimentul „Șivcovici" de la Turda. Husarii se împieptară asupra gloatelor. Fuseră însă primiți cu pietre și alte unelte! Oficiali se siliră cu parlamentări lungi a îndupleca pe popor la supunere, el însă rămase statornic pe lângă credința sa că n-are a se supune decât numai la legea primită de la împăratul, iar pe căpitani îi provocă să arate cu ce poruncă înaltă aduc ei trupe asupra satelor. În urmă se comandă foc și sabie: din poporul grămădit la un loc [...] căzură: după K[olozsvári] Hir[adó] 20, iar după literatul neamț[1] (care fusese de față în Grind, unde petrece) au căzut la 30. Fie oricâți morții, mulți-puțini, destul că ei toți căzură ca martiri (mucenici) nevinovați ai credinței lor către împăratul și casa Austriei. [...]

(*1848,* II, p. 901–902)

Nota Bene: Represiunea de la Luna, din 12 septembrie 1848, împreună cu cea de la Mihalț care a precedat-o (2 iunie), sunt primele episoade sângeroase ce anunță confruntările ulterioare, din perioada în care revoluția pașoptistă ardeleană a intrat în faza războiului civil (octombrie 1848–iulie 1849). Episodul de față, cu final dramatic, este semnificativ pentru atitudinea larg împărtășită de comunitățile românești din Transilvania acelui an: rezistență în fața încercărilor autorităților revoluției maghiare de a aplica propria lege de recrutare. Românii își motivau refuzul de a se înrola în tabăra revoluției maghiare invocând lipsa temeiului legal sancționat de împărat.

B. Acțiuni violente ale revoluționarilor români (Abrud, 10 mai 1849) – relatarea lui Vasile Moldovan

Tot Abrudul se părea că e un mormânt și că spiritul morții planează asupra lui. Nu se auzea nici un cuvânt, nici o mișcare. Peste un pătrar de oră se dezvoltă pe valea Cerniței un foc vehement din puști și tunuri, se auzeau strigătele românilor: „Înainte feciori, cureți [curgeți, alergați] la vale! dați pe moarte, că acum sunt ai noștri, între smerii în ei!" Iar ungurii strigau: „Pusztulunk, mind elpusztulunk! Visza! Visza!" [Ne prăpădim, toți ne prăpădim! Îndărăt, îndărăt!]. [...]

Am alergat cu toții până la capătul uliței, în piață ungurii pușcau pe ferești, iar românii în cete de câte 20–30 inși năvălesc asupra caselor, sparg porțile. Ungurii parte săreau de frică pe ferești, parte îi izbeau românii cu bolovani în uliță, unde îi măcelărea poporul înfuriat.

Deodată ne atrag atențiunea niște răcnete cumplite, ce se auzeau la spatele noastre. Alergăm cu toții într-acolo. În curte la Șuluț Simionuț, mai mult de 100 de lănci se vedeau ridicate, fiecare ar fi dat într-un centru, dar nici unul nu putea da. Tocmai atunci omorau pe

Dragoș.

Cei ce au fost aproape de el spun că Dragoș cerea grație, zicând: „Fraților, lăsați-mă numai una să vă spun, apoi omorâți-mă". [...]

După moartea tragică a nefericitului Dragoș, a sosit abia și Iancu în Abrud. El a ținut o cuvântare la popor, care a sfârșit așa: „Atât v-ați purtat de bine, încât ar trebui să vă sărut pe toți, dar că ce ați omorât pe Dragoș, mi-ați întristat inima de moarte".

Poporul începuse a face excese și tocmai atunci se lăți faima că Kossuth încă se află în Abrud. Ca turbați se aieptară prin toate ulițele și prin toate casele. Iancu, Balint, Vlăduț și alții mai cunoscuți umblau călări, ca disperați, pe toate ulițele, ca să-i aducă la ordine. Abrudul a luat foc din toate părțile, nimenea nu mai avea respect, nimenea nu mai era sigur pe lance".

(Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 401–404)

Nota Bene: Aflat la Abrud, Vasile Moldovan a fost martorul unor fapte de maximă violență, săvârșite de moții scăpați de sub control, după alungarea din oraș a armatei revoluționare maghiare condusă de maiorul Hatvani. Victime au căzut nu numai locuitorii maghiari ai orașului, ci și fruntașul român Ioan Dragoș, deputat de Bihor în Parlamentul de la Pesta, care, din însărcinarea lui Kossuth, a încercat în primăvara anului 1849 să concilieze cele două revoluții, română și maghiară, ajunse în faza unui sângeros război civil. Suspectat de către moți de comportament duplicitar, a fost ucis de aceștia la Abrud, în timp ce reocupau orașul, la 10 mai 1849.

Apel la depășirea resentimentelor naționale — Scrisoarea lui Avram Iancu către comandantul maghiar Iosif Simonffy (15 iunie 1848)

Prefectul Avram Iancu către comandantul de brigadă Iosif Simonffy

Libertate, egalitate, frățietate!

Fraților maghiari!

Ascultați cuvintele purcese din adâncul sufletului unui român sincer. Aceste sânte principii ne deșteptară din adâncimea în care ne apăsară varvarii sute de ani, pentru aceste am rădicat cereri la locurile cuvenite, pentru acestea, ca să ne fie recunoscute, am rădicat arme, ne-am vărsat sângele, și a ni-l vărsa pentru libertate suntem rezoluți până va mai curge sânge în vinele noastre; deie-și părerea Europa, judece popoarele civilizate, noi ne luptăm pentru libertatea noastră cea opresă[1] de a secolelor nedreptate.

Fraților, crede-ne-ți nouă că noi prea luminat vedem și prea solide credem că în aste două patrii surori maghiarul de existență și viitor nu poate vorbi fără de român, nici românul fără de maghiar. Credem și prea luminat vedem că preste noi și voi azi-mâne voiește să dea mâna un element gigantic care în scurt timp ne va îneca și nu vor rămânea alt decât urmele existenței noastre. [...]

Noi cu durere privim la scena care s-a întâmplat în astă patrie și în care și noi am fost siliți a lua cea mai mare parte. Să credeți însă, domnilor, că răscularea noastră nu s-a întâmplat prin amăgirea Austriei (după cum d-voastre rău sunteți informați), ci pre noi ne-au răsculat nerecunoașterea naționalității politice, tiraniile și barbariile feudaliștilor și aristocraților transilvani maghiari, pe cari poporul în astă epocă nu le-a mai putut suferi și de cari inteligența s-a scârbit cu totul; am fost siliți a rădica arme, a le purta în contra aceluia care mai de

aproape ne tirănește și se vede a ne apăsa existența politică, despre ce vă va certifica istoria, imputând crima cui va fi de drept. [...] Fraților, spiritul de carele e pătrunsă și însuflețită Europa ca un fulger mai elastic străbătu la sufletul nostru decât la al oricărei alte națiuni, care a mai văzut până acum razele libertății. Libertate, ecualitate, frățietate, aceste principii sunt deviza noastră, aceste tezaurul și cel mai sânt obiect, pentru carele și cu care trăind suntem gata a da mâna cu cei mai nedumeriți dușmani ai noștri și a le promite cel mai sincer ajutor ce se poate aștepta de la vreun popor european, iară de aceste principe lipsiți, cu cea mai bărbătească seriozitate suntem rezoluți dintru început a ne băltui sângele până la cel din urmă român. Însă aceste principii le pretindem pre temeiul existenței popoarelor și nu suntem îndestulați văzând depicte [pictate] numele lor pre scrisori private, nici auzindu-li numai sonul lor cel dulce pre la urechile noastre ca un echo fără de simțire. [...]

Pre scurt, voim iară a vă mai spune și esclamăm: de aveți în cer un Dumnezeu și pre pământ o patrie, luați alte mijloace de a tracta cu noi, convingeți-vă deplin că între noi și voi armele niciodată nu pot decide, însă nu întârziați, ca să nu se împlinească întru voi cuvintele scripturei: „Intra-va mirele și voi nu veți avea untdelemn în candelele voastre. [...] "

(*1848,* II, p. 1090–1092)

Nota Bene: Această scrisoare, datată Câmpeni, 15 iunie 1849, trimisă de către Avram Iancu unui reprezentant al taberei revoluționare maghiare, comandantul de brigadă Iosif Simonffy, este semnificativă pentru poziția românească în contextul încercărilor de apropiere și de conciliere dintre cele două revoluții, desfășurate în vara anului 1849. Pentru prefectul Apusenilor, împăcarea se poate realiza numai în baza spiritului „de care e pătrunsă și însuflețită Europa".

Ziaristul american Francis Bowen despre revoluția din Ungaria și Transilvania

În această mare tulburare valahii de asemenea au fost îndemnați să ceară restituirea acelor drepturi, a drepturilor naturale ale omenirii, de care ei fuseseră lipsiți de secole. Câțiva din reprezentanții tineri ai Bisericii ortodoxe le-au insuflat această generoasă năzuință și i-au învățat să arunce grabnic jugul supunerii și ilotismului care apăsase de atâta timp pe gâtul lor. Pilda fraților lor de dincolo de graniță, în principatele Moldovei și Valahei, care de curând izgoniseră pe câțiva din micii lor tirani locali, le-a dat noi idei de libertate și noi speranțe de îmbunătățire a situației prin propriile lor eforturi. În ultima Dietă, care fusese ținută în Transilvania înaintea revoluției de la 1848, valahii își exprimaseră doleanțele lor, cerând ca cel puțin cauza lor să fie ascultată. Acest lucru a fost refuzat cu asprime și încăpățânare; cele trei națiuni dominante au fost de acord asupra acestui punct, dacă nu și asupra altuia, și anume ca neamului supus care era mai numeros decât ele toate trei împreună să nu i se acorde egalitate de drepturi cu ele. Locuitorii burgurilor săsești nu s-au arătat în această privință mai liberali decât magnații maghiari sau nobilii secui; ei nu au voit să violeze vechea constituție a principatului. Guvernul austriac, nesperând nimic de la eforturilor valahilor nu s-a apropiat de ei. Suplicanții erau respinși de toată lumea. Apoi revoluția a izbucnit și ei s-au oferit să slujească în rândurile maghiarilor dacă aceștia ar proclama emanciparea lor. Oferta a fost respinsă cu dispreț.

În învălmășeala generală care a urmat, fiecare partid și neam a luptat pentru sine însuși;

fiecare a încheiat alianțe și a căutat sprijin numai pentru conjunctura de moment, fără cea mai mică referință la doctrinele politice și sociale ale acelora al căror ajutor ei îl cereau și a căror cauză ei de fapt o favorizau. Maghiarii, aristocrați într-un dublu sens, ca clasă și ca neam, și care aveau acum arma în mână pentru a conserva învechitele lor instituții feudale, fac cauză comună cu republicanii roșii de la Viena care, ca și frații lor din întreaga Europă, nu urmăresc decât răsturnarea vechii ordini și totala distrugere a tuturor formelor sociale și administrative existente. Croații și alți slavoni, democrați ca instinct și țel, și proscriși ca rebeli de către ambele partide la începutul luptei, au luptat vitejește, ajutând pe împăratul Austriei să zdrobească nobilimea insurgentă din Ungaria. Burgherii republicani germani din Transilvania s-au unit întâi cu iobagii valahi, a căror cerere de emancipare ei tocmai o respinseseră și au chemat apoi pe ruși în țară ca să-i protejeze împotriva ostilității nemiloase a maghiarilor și secuilor, care fuseseră aliații lor neclintiți timp de patru secole. Austria, vechea campioană a despotismului în sudul Europei, după ce zdrobise ultimele speranțe ale liberalilor italieni din Lombardia și Piemont, pornește într-o cruciadă pentru a impune o constituție liberală feudalei și aristocra-ticei Ungarii și pentru a distruge acea nobilime cavalerească al cărei entuziast curaj salvase mai mult decât o dată împărăția amenințată de armele Europei coalizate. Rusia, care totdeauna a dus o politică agresivă și egoistă, a acționat cu ciudată mărinimie și reținere; ea a pătruns în Ungaria numai la chemare sau sub pretext de umanitate pentru a apăra pe neajutoratii germani și valahi; armata sa a zdrobit insurecția printr-o singură lovitură hotărâtoare și apoi, deși întreaga țară era în puterea sa și slavonii, care constituie aproape jumătate din populația ei, i-ar fi devenit bucuros supuși, Rusia și-a retras în liniște trupele fără măcar să prezinte vreo cerere de despăgubiri de război sau vreo pretenție de mărire a teritoriului ei.

(*1848*, II, p. 1160–1161)

[1] cadouri

Proiectul Comitetului Central al Unirii din București (30 martie 1857)

Autoritatea unirii e puternică, ca una ce umbrește și dezvoltă proprietatea, comerțul, industria, profesiunile libere și partea religioasă, cu-n cuvânt elementele întregi de viață ale unei țări.

Programa unirii a așezat patru fundamente puternice pe cari să se ridice edificiul organizării sale politice.

I. Chezășuirea autonomiei și a drepturilor noastre internaționale, după cum sunt hotărâte amândouă prin capitalurile (capitulații) din anii 1393–1460 și 1513 încheiate între țările române și Înalta Poartă, precum și neutralitatea teritoriului moldo-român.

Prin neutralitatea teritoriului român, rămâind scutiți de năvăliri străine, vom putea să ne bucurăm în liniște și în pace, crescând puterile materiale și dezvoltând pe cele morale, elementele neapărate ale fericirii unei țări.

II. Unirea țărilor române și moldave într-un singur stat și sub un singur guvern.

Unirea Principatelor aduce cu sine puterea națională, adică chezășuirea materială pozitivă a drepturilor noastre politice.

Numai prin unire putem ajunge la stabilitate, putere și tărie, și astfel vom putea face a se respecta drepturile din afară și din întru ale țărei.

III. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare d-ale Europei, ai cărui moștenitori născuți în țară am dori să fie crescuți în religiunea țărei.

Este știut din chiar experiența trecutului că domnia dintre pământeni a aținât rivalitatea între famiile pretendente la tronul țării; cu aceasta patimile luară un zbor nemăsurat și neînfrânat, și cei cu puterea în mână, ca să se poată ține în contra partidelor ce se forma, se trudea a corumpe cu cei cu suflete slabe, încuragiind prin răsplătiri demoralizatoare și lăsând cîmp deschis acelora la tot felul de abuzuri!

În afară, toată grija domnitorilor sta de a interesa puterile străine în favoarea persoanei lor, și nu în favoarea țărei, iar pretendenții alergau necontenit la străini spre a jertfi interesele țărei fără cruțare, pentru trista lor deșărtăciune!

IV. Guvern constituțional reprezentativ și, după datinile cele vechi ale țărei, o singură Adunare Obștească, care va fi întocmită pe o bază electorală largă, încât să reprezinte interesele generale ale populațiunei române.

Într-adevăr, cum ar putea fi chezășuită puterea legilor din intru dacă voia și puterea guvernului nu va fi mărginită și răspunzătoare înaintea unei Adunări Obștești care să facă și să îmbunătățească legile țării? Această Adunare nu va înfățișa și sprijini privilegiile și interesele unei clase sau ale unei caste, ca în trecut, ci interesele obștești, compusă din persoane strâns legate cu interesele cele mari ale țărei. Această Adunare va fi regulată astfel încât proprietatea, comerțul, capacitatea, ca în toate țările, să nu fie călcate de mulțimea numărului.

(*Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de D.A.Sturdza,

[1] Prin locuitori se înteleg numai persoanele de sex masculin.

C.Colescu-Vortic, Ghenadie Petrescu, D.C.Sturdza și I.I.Krupenski, vol. V, 1890, p. 965–966)

Proiectul de rezoluție al Adunării ad-hoc a Moldovei (7/19 octombrie 1857)

Luând în privire că dorința cea mai mare, cea mai generală, acea hrănită de toate generațiile trecute, acea care este sufletul generației actuale, acea care împlinită va face fericirea generațiilor viitoare este Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legitimă și neapărată, pentru că în Moldova și în Valahia suntem același popul, omogen, identic ca nici un altul, pentru că avem același început, același nume, aceiași limbă, aceiași religie, aceiași istorie, aceiași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și, în sfârșit, aceeași misie de împlinit.

Adunarea ad-hoc a Moldovei, pășind pe calea ce i s-a prescris de către Tratatul de la Paris, adecă începând a rosti dorințele țării, în toată curățenia cugetului, neavând în privire decât drepturile și folosul nației române, declară că cele întâi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorinți ale țării sunt:

1. Respectarea drepturilor principatelor și îndeosebi a autonomiei lor, în cuprinderea vechilor lor capitulații încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 și 1634.

2. Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România.

3. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei și ai cărui moștenitor să fie crescuți în religia țării.

4. Neutralitatea pământului principatelor.

5. Puterea legiuitoare încredințată unei obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate puterile nației.

(*Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de D.A.Sturdza, C.Colescu-Vortic, Ghenadie Petrescu, D.C.Sturdza și I.I.Krupenski, vol. VIII, 1900, p. 343–344)

Convenția de la Paris (7/19 august 1858)

Convenția încheiată între Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia pentru organizarea Principatelor, Paris (7/19 august 1858)

Care, având depline puteri, recunoscute a fi în forma cuvenită, s-au întrunit în Conferința la Paris și au hotărât următoarele:

Art. 1 — Principatele Moldovei și Valahiei, constituie de acum înainte sub denumirea de „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei", rămân sub suzeranitatea M.S. Sultanul.

Principatele se vor administra liber și în afară de orice amestec al Sublimei Porți, în limitele stipulate prin acordul puterilor garante cu curtea suzerană. [...]

Art. 3 — Puterile publice vor fi încredințate în fiecare principat unui hospodar și unei adunări elective acționând, în cazurile prevăzute de prezenta convenție, cu concursul unei comisii centrale celor două principate.

Art. 4 — Puterea executivă va fi exercitată de către hospodar.

Art. 5 — Puterea legislativă va fi exercitată în mod colectiv de către hospodar, adunare și comisia centrală.

Art. 6 — Legile prezentând un interes special pentru fiecare principat vor fi pregătite de către hospodar și votate de către adunare.

Legile prezentând un interes comun pentru ambele principate vor fi pregătite de către comisia centrală și supuse votării adunărilor de către hospodari.

Art. 7 — Puterea judecătorească, exercitată în numele hospodarului, va fi încredințată magistraților numiți de el, fără ca cineva să se poată sustrage judecătorilor săi naturali.

O lege va determina condițiile de admitere și de înaintare în magistratură, luând ca bază aplicarea în mod progresiv a principiului inamovibilității.

Art. 8 — Principatele vor plăti curții suzerane un tribut anual al cărui total rămâne fixat la suma de 1 500 000 de piaștri pentru Moldova și 2 500 000 de piaștri pentru Valahia. [...]

Art. 9 — În caz de încălcare a imunității principatelor, hospodarii vor adresa un recurs puterii suzerane; și dacă nu li se dă dreptate, reclamația va putea fi trimisă, prin agenții lor, reprezentanților puterilor garante la Constantinopole.

Hospodarii vor fi reprezentați pe lângă curtea suzerană prin agenți (capuchehaie), moldoveni sau valahi din naștere, nefiind supuși nici unei jurisdicții străine și agreați de Poartă.

Art. 10 — Hospodarul va fi ales de către adunare pe viață.

Art. 11 — În caz de vacanță și până la instalarea unui nou hospodar, administrația va trece în atribuția Consiliului de Miniștri, care va intra de drept în exercițiu. [...]

Art. 12 — Atunci când s-a produs vacanța, dacă adunarea este înlocuită, va trebui să procedeze în opt zile la alegerea hospodarului.

Dacă ea nu este întrunită, va fi imediat convocată și întrunită în termen de zece zile. În cazul când ea este dizolvată, se va proceda la noi alegeri în termen de cincisprezece zile, iar noua adunare va trebui să se întrunească de asemenea în termen de zece zile. [...]

Art. 13 — Este eligibil în funcția de hospodar oricine are vârsta de 35 ani, e născut din tată moldovean sau valah, poate justifica un venit funciar de 3000 de galbeni, cu condiția să fi îndeplinit funcții publice timp de zece ani sau face parte din adunări.

Art. 14 — Hospodarul guvernează cu ajutorul miniștrilor numiți de el.

El are dreptul de a grația și pe cel de a comuta pedepsele în materie criminală, fără a putea însă interveni altfel în administrarea justiției.

El pregătește legile prezentând un interes special pentru Principate și mai ales bugetele pe care le supune spre dezbatere adunării.

El face numirile în toate slujbele administrației publice și întocmește regulamentele necesare pentru executarea legilor.

Lista civilă a fiecărui hospodar va fi votată de către adunare, o dată pentru totdeauna, în momentul alegerii lui.

Art. 15 — Orice act întocmit de hospodar trebuie să fie contrasemnat de către miniștrii de resort.

Miniștrii vor fi răspunzători de încălcarea legilor și în particular de orice risipire a veniturilor publice.

Ei vor fi justițiabili de Înalta curte de justiție și de casație.

Art. 16 — Adunarea electivă va fi aleasă în fiecare principat pe o durată de 7 ani, conform dispozițiilor electorale anexate la prezenta convenție.

Art. 17 — Adunarea va fi convocată de hospodar și va trebui să fie reunită în fiecare an în

prima duminică a lunii decembrie. Durata fiecărei sesiuni ordinare va fi de 3 luni. Hospodarul va putea, dacă este cazul, să prelungească sesiunea. El poate să convoace o sesiune extraordinară sau să dizolve adunarea. În acest din urmă caz, el este obligat să convoace o nouă adunare, care va trebui să se întrunească într-un răstimp de 3 luni.

Art. 18 — Mitropolitul și episcopii fac parte de drept din adunare.

Președinția adunării aparține mitropolitului, vicepreședinții și secretarii vor fi aleși de către adunare.

Art. 20 — Adunarea va discuta și vota proiectele de lege care-i vor fi prezentate de hospodar. Ea va putea să le amendeze sub rezerva stipulată în art.36 în ceea ce privește legile prezentând un interes comun.

Art. 22 — Bugetul veniturilor și cheltuielilor, pregătit anual pentru fiecare principat prin grija hospodarului respectiv și supus adunării, care îl poate amenda, nu va fi definitiv decât după ce va fi votat de ea.

Art. 25 — Nici un impozit nu va putea fi stabilit sau perceput fără consimțământul adunării.

Art. 27 — Comisia Centrală își va avea sediul la Focșani. Ea va fi compusă din 16 membri, 8 moldoveni și 8 valahi, 4 vor fi aleși de către fiecare hospodar dintre membrii adunării ori dintre persoanele care au îndeplinit funcții înalte în stat și 4 de către fiecare adunare din sânul ei.

Art. 34 — Sunt considerate legi prezentând un interes general toate acelea care au ca obiect unitatea legislației, înființarea, menținerea sau îmbunătățirea unirii vămilor, a poștelor, a telegrafului, fixarea valorii monetare și deosebitele materii de folos public comune ambelor principate.

Art. 35 — Odată constituită, comisia centrală va trebui să se ocupe în special de codificarea legilor existente, punându-le în armonie cu actul constitutiv al noii organizări.

Ea va revizui regulamentele organice, precum și codurile civil, criminal, de comerț și de procedură, astfel încât, în afară de legile prezentând un interes pur local, să nu mai fie în viitor decât unul și același corp de legislație, care va fi executoriu în ambele principate, după ce va fi votat de către respectivele adunări, sancționat și promulgat de fiecare hospodar.

Art. 38 — Se va înființa o înaltă curte de justiție și de casație comună ambelor principate.

Ea își poate avea sediul la Focșani. Constituirea ei se va reglementa printr-o lege. Membrii săi vor fi inamovibili.

Art. 41 — Ca înaltă curte de justiție, ea va avea în atribuție urmările inițiate de hospodar sau de adunare împotriva miniștrilor și va judeca fără drept de apel.

Art. 42 — Milițiile regulate, existând acum în ambele principate, vor primi o organizare identică, spre a putea, la nevoie, să se unească și să formeze o singură armată. Pentru aceasta se va face o lege comună.

Art. 46 — Moldovenii și valahii vor fi cu toții egali în fața impozitului și vor fi în aceeași măsură admiși în slujbele publice într-unul sau într-altul din principate. Libertatea lor individuală le va fi garantată. Nimeni nu va putea fi reținut, arestat sau urmărit decât conform legii. Nimeni nu va putea fi expropriat decât legal, din motive de interes public și contra unei despăgubiri.

Moldovenii și valahii de orice rit creștin se vor bucura deopotrivă de drepturile politice.

(*Relațiile internaționale*, p. 334–341)

Jurământul depus de Alexandru Ioan Cuza la alegerea ca domn al Moldovei (5/17 ianuarie 1859)

Domnul Alexandru Cuza, fiind față în adunare, după invitarea ce i s-a făcut de către președintele, se suie la tribună și în fața Adunării și a țării face următorul jurământ:

„Jur, în numele prea Sfintei Treimi și în fața țării mele, că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele patriei, că voi fi credincios Constituției în textul și în spiritul ei, că în toată domnia mea voi priveghea la respectarea legilor pentru toți și în toate, uitând toată prigonirea și toată ura, iubind deopotrivă pe cei ce m-au iubit și pe cei ce m-au urât, neavând înaintea ochilor mei decât binele și fericirea nației române.

Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie de ajutor".

După aceasta, președintele Adunării, înalt prea sfinția sa părintele mitropolit, înmânează înălțimei sale domnului Alexandru Ioan Cuza actul prin care se constatează alegerea sa, notificația către maiestatea sa imperială sultanul și împărtășirea către locotenența princiară.

(*Acte și documente*, vol. VIII, 1900, p. 344–345)

Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris (2/14 mai 1864)

Convențiunea încheiată la Paris în 7/19 august 1858, între Curtea Suzerană și între Puterile garante autonomiei Principatelor-Unite, este și rămâne legea fundamentală a României.

Însă, îndoita alegere din 5 și 24 Ianuarie 1859, săvârșirea Unirii și desființarea Comisiunei centrale, făcând neaplicabile mai multe articole esențiale din Convențiune atât pentru îndeplinirea acestora, cât și pentru reașezarea echilibrului între puterile Statului, ca act adițional al Convențiunei intră de astăzi în putere următorul Statut:

Art. 1 — Puterile publice sunt încredințate Domnului, unei Adunări ponderatice și Adunărei elective.

Art. 2 — Puterea Legiuitoare se exercită colectiv de Domn, de Adunarea ponderatrice și de Adunarea electivă.

Art. 3 — Domnul are singur inițiativa legilor; el le pregătește cu concursul Consiliului de stat și le supune Adunării elective și Corpului ponderatoriu, spre votare.

Art. 4 — Deputații Adunării elective se aleg conform așezământului electoral aci anexat.

Președintele Adunării se numește în fiecare an de Domn din sânul ei; iar Vice-președinții, Secretarii și Chestorii se alege de Adunare.

Art. 5 — Adunarea electivă discută și votează proiectele de legi ce-i se vor prezenta de Domn.

Aceste proiecte se vor susținea în Adunare de Miniștrii sau de membrii Consiliului de stat, ce se vor delega de Domn spre acest sfârșit; ei vor fi ascultați oricând vor cere cuvântul.

(Bujoreanu p. 11)

Proclamația domnitorului Alexandru Ioan Cuza cu prilejul promulgării reformei agrare (1864)

Sătenilor,

[...] Claca (boierescul) este desființată [...] de-a pururea și astăzi voi sunteți proprietari

liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre, în întinderea hotărâtă prin legile în ființă. [...].

Claca și toate celelalte legături silite între voi și între stăpânii voștri de moșii, sunt desființate, prin plata unei drepte despăgubiri.

[...] Uitați dar zilele grele prin care ați trecut; uitați toată ura și toată vrajba; fiți surzi la glasul acelora care vă vor întărâta în contra stăpânilor de moșii, și în legăturile de bună voie ce veți mai avea de aici încolo cu proprietarii, nu vedeți în ei decât pe vechii voștri sprijinitori și pe viitorii voștri amici și buni vecini. Au nu suntem toți fii ai aceleiași țări? Au pământul României nu este muma care vă hrănește pe toți?

Stăpâni liberi pe brațele și pe ogoarele voastre nu uitați mai înainte de toate că sunteți plugari, că sunteți muncitori de pământ. Nu părăsiți această frumoasă meserie, care face bogăția țării, și dovediți și în România, ca pretutindeni, că munca liberă produce îndoit decât munca silită. Departe de a vă deda trândăviei, sporiți încă hărnicia voastră și ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate, căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră și a copiilor voștri.

Îngrijiți-vă asemenea de vetrele satelor voastre, care de astăzi devin comune neatârnate și locașuri statornicite ale voastre, din care nimeni nu vă mai poate izgoni. Siliți-vă a le îmbunătăți și a le înfrumusețа, faceți case bune și îndestulătoare, înconjurați-le cu grădini și pomi roditori. [...]. Statorniciți mai ales și pretutindeni școli, unde copiii voștri să dobândească cunoștințele trebuitoare, pentru a fi buni plugari și buni cetățeni. Actul din 2 mai v-a dat la toți drepturi; învățați pe copiii voștri a le prețui și a le bine întrebuința.

Și mai presus de toate, fiți și în viitor ceea ce ați fost și până acum, și chiar în timpurile cele mai rele, fiți bărbați de pace și de bună rânduială aveți încredere în Domnul vostru, care vă dorește tot binele; dați ca și până acum, pilda supunerii către legile țării voastre [...]; iubiți România care, de astăzi este dreaptă pentru toți fii săi.

(*Lege rurală cu proclamațiunea Măriei-Sale Domnitorului a Principatelor-Unite Române*, Imprimeria statului, București, 1864, p. 3–6)

Constituția din 1866 — sistemul politic

Despre teritoriul României

Art. 1 — Principatele-Unite-Române constituie un singur stat indivizibil, sub denumirea de România.

Art. 2 — Teritoriul României este nealineabil.

Limitele Statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi. [...]

Art. 4 — Teritoriul este împărțit în județe, județele în plăși, plășile în comune.

Despre drepturile Românilor

Art. 5 — Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor. [...]

Art. 7 — Însușirea de Român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile.

Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.

Art. 8 — Împământenirea se dă de puterea legislativă.

Numai împământenirea aseamănă pe străin cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice. [...]

Art. 10 — Nu există în Stat nici o deosebire de clasă. Toți Românii sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice. [...]

Art. 13 — Libertatea individuală este garantată. [...]

Art. 15 — Domiciliul este neviolabil. [...]

Art. 19 — Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului sunt sacre și neviolabile.

Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică legalmente constatată și după o dreaptă și prealabilă despăgubire.

Prin cauză de utilitate publică se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările pentru apărarea țării. [...]

Art. 20 — Proprietatea dată țărănilor prin legea rurală și despăgubirea garantată proprietarilor prin acea lege nu vor putea fi niciodată atinse.

Art. 21 — Libertatea conștiinței este absolută.

Libertatea tuturor cultelor este garantată cât însă celebrațiunea lor nu aduce o atingere ordinei publice sau bunelor moravuri.

Religia ortodoxă este religia dominantă în Statul Român.

Art. 22 — Actele Statului civil sunt atribuția autorității civile.

Întocmirea acestor acte va trebui să preceadă întotdeauna benedicțiunea religioasă. [...]

Art. 23 — Învățământul este liber. [...]

Se vor înființa treptat școli primare în toate comunele României.

Învățătura în școlile statului se dă fără plată.

Învățătura primară va fi obligatorie pentru tinerii Români, pretutindeni unde se vor afla instituite școli primare. [...]

Art. 24 — Constituția garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile lor prin grai, prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți. [...]

Delictele de presă sunt judecate de juriu.

Nici cenzura, nici altă măsură preventivă pentru apariția, vinderea sau distribuția oricărei publicații nu se va putea reînființa.

Pentru publicațiuni de jurnale nu este nevoie de autorizația prealabilă a autorității. [...]

Nici un jurnal sau publicație nu vor putea fi suspendate sau suprimate.

Autorul este răspunzător pentru scrierile sale, iar în lipsa autorului sunt răspunzători sau girantul sau editorul. [...]

Art. 25 — Secretul scrisorilor și al depeșelor telegrafice este inviolabil. [...]

Art. 26 — Românii au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme [...], întru aceasta nu este trebuință de autorizație prealabilă.

Această dispoziție nu se va aplica și întrunirilor în loc deschis, care sunt cu totul supuse legilor polițienești.

Art. 28 — Fiecare are dreptul de a adresa la autoritățile publice petițiuni sub-scrise de către una sau mai multe persoane. [...]

Despre puterile statului

Art. 31 — Toate puterile Statului emană de la națiune care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituția de față.

Art. 32 — Puterea legislativă se exercită colectiv de către Domn și reprezentațiunea națională.

Reprezentațiunea națională se împarte în două adunări: Senatul și Adunarea Deputaților.

Orice lege cere învoirea câtor trei ramuri ale puterii legiuitoare.

Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii Domnului decât după ce va fi discutată și votată liber de majoritatea ambelor adunări.

Art. 33 — Inițiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative. Totuși orice lege relativă la veniturile și cheltuielile Statului sau la contingentul armatei, trebuie să fie votată mai întâi de Adunarea Deputaților. [...]

Art. 35 — Puterea executivă este încredințată Domnului care o exercită în mod regulat prin Constituție.

Art. 36 — Puterea judecătorească se exercită de Curți și Tribunale. [...]

Despre representarea națională

Art. 38 — Membrii amândurora Adunărilor reprezintă națiunea, iar nu numai județul sau localitatea care i-a numit.

Art. 39 — Ședințele Adunărilor sunt publice.

Despre Domn

Art. 82 — Puterile constituționale ale Domnului sunt ereditare, în linie coborâtoare directă și legitimă a Măriei Sale Principelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu exclusiunea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor.

Coborâtorii Măriei sale vor fi crescuți în religiunea ortodoxă a răsăritului.

Art. 92 — Persoana Regelui este neviolabilă.

Miniștrii lui sunt răspunzători.

Nici un act al Domnului nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru care prin aceasta devine răspunzător de acel act.

Art. 93 — Domnul numește și revocă pe Miniștrii săi.

El sancționează și promulgă legile. [...]

El are drept de amnistie în materie politică.

Are dreptul de a ierta sau micșora pedepsele în materii criminale. [...]

El nu poate suspenda cursul urmăririi sau al judecății, nici interveni prin nici un mod în administrația justiției.

El numește sau confirmă în toate funcțiile publice. [...]

El este capul puterii armate.

El conferă gradele militare în conformitate cu legea. [...]

El are dreptul de a bate monetă, conform unei legi speciale.

El încheie cu statele străine convențiunile necesare pentru comerț, navigație și alte asemenea, însă pentru ca aceste acte să aibă autoritate îndatoritoare, trebuie mai întâi să fie supuse puterii legislative și aprobate de ea.

Art. 94 — Legea fixează lista civilă pentru durata fiecărei domnii.

Dispozițiuni generale

Art. 124 — Culorile Principatelor-Unite urmează a fi: albastru, galben și roșu.

Art. 125 — Orașul București este capitala statului român și reședința guvernului.

(*Constituția și legea electorală*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 9–15, 21–25, 29)

Lege pentru organizarea judecătorească (1865)

Dispoziţiuni generale

Art. 1 — Justiția se dă în numele Domnului.

Art. 2 — Funcționarii judecătorești se numesc sau se întăresc de Domn

Art. 3 — Justiția se va da:

a. de judecătorele de plăși;

b. de tribunalele județene;

c. de curțile cu jurații în materii criminale;

d. de curțile de apel și de curtea de casațiune.

Art. 4. — Hotărârile judecătorilor de plăși, vor purta numele de „cărți de judecată"; ale tribunalelor de județe, „de sentințe"; ale curților se vor numi „deciziuni".

(Alexandru Ioan I, *Codicele penal și de procedură criminală*, București, 1865, p. 18)

Codul Penal despre funcționarii publici (1864)

Despre infracțiunile privitoare la amestecarea funcționarilor publici în afaceri sau comerciuri necompatibile cu a lor calitate (secțiunea III)

Art. 142 — Orice funcționar, oficial public sau agent al guvernului, care sau fățiș sau prin acte simulate, sau prin interpositiune de persoane, va fi luat sau primit vreun interes oarecare în acte, adjudecațiuni, întreprinderi, sau regii, cu a căror administrare sau priveghiere totală sau parțială este sau a fost însărcinat în timpul săvârșirii faptei, se va pedepsi cu închisoarea de la șase luni până la doi ani, și cu amendă [...].

Către acestea se va declara incapabil pentru totdeauna a mai ocupa funcții publice.

Despre mituirea funcționarilor publici (secțiunea IV)

Art. 144 — Orice funcționar de ramul administrativ sau judecătoresc, orice agent sau însărcinat al unei administrații publice, care va fi primit sau va fi pretins daruri sau presenturi[1], sau care va fi acceptat promisiuni de asemenea lucruri, spre a face sau spre a nu face un act, privitor la funcțiunea sa, fie și drept, dar pentru care n-ar fi determinat prin lege o plată, se va pedepsi cu maximum închisorii și cu o amendă îndoită a valorii lucrurilor primite sau făgăduite [...], iar banii sau darurile se vor lua pe seama spitalelor sau caselor de binefacere ale localității unde s-a comis mituirea.

Ei nu vor mai putea ocupa funcție publică și vor pierde dreptul la pensie.

(Bujoreanu, p. 316)

Lege pentru organizarea puterii armate (1864)

Art. I. Puterea armată în România cuprinde două elemente:

1. Armata permanentă cu reserva ei.

2. Miliţiile compuse din grăniceri, dorobanți și rezervele lor.

Art. II. Toți românii și împământeniții români, de la vârsta de 20 de ani până la cea de 50, sunt chemați a lua armele în modul următor:

De la vârsta de 20 de ani la 26, în armata permanentă și miliții, grăniceri și dorobanți.

Art. III. Toți tinerii în anul ce au îndeplinit vârsta de 20 ani, trag la sorț numerele cele

dintâi trebuincioase contingentului anual, merg în armata permanentă și anume, patru ani în armata permanentă și doi ani în rezervă.

Chemarea rezervelor pentru exercițiu și instrucție se va face după cum se va hotărî prin reglemente de administrație publică.

Comunele mărginașe nu iau parte la recrutație pentru armată, ele servu pentru a forma corpul grănicerilor.

(*Codicele Române sau Colecțiunea de legile Principatelor Unite Române* cu un Supliment de Vasile Boerescu, București, Tipografia Cesar Bolliac, 1865, p. 217)

Lege pentru organizarea puterii armate (1868)

Art. 1 — Puterea armată a României cuprinde cinci elemente distincte:

a. Armata permanentă cu rezerva ei.

b. Corpurile dorobanților și grănicerilor.

c. Milițiile.

d. Garda orășenească.

e. Gloatele.

Art. 2 — Toți locuitorii[1] țării, cu excepție de străini, de la etatea de 20 la 50 de ani, sunt datori a purta armele în modul următor:

a. De la etatea de 20 la 27 în armata permanentă, dorobanți și grăniceri.

b. De la etatea de 20 la 36 de ani, câți nu vor fi chemați a face parte din armata permanentă, dorobanți și grăniceri, precum și cei de etate de la 27 până la 36 care au trecut prin armata permanentă, prin dorobanți sau grăniceri fac parte din milиții.

c. În orașe de la etatea de 36 până la 50, în garda orășenească, potrivit legii speciale acestor instituțiuni.

d. De la etatea de 17 la 20 și de la 36 la 50, câți nu sunt în armata permanentă, dorobanți, grăniceri, miliție și garda orășenească, fac parte din gloate [...].

Art. 4 — Recrutarea obligatorie prin conscripțiune a armatei permanente și dorobanților, se va apăra în toată întinderea țării, afară de comunele mărginașe, ce fac parte din zona destinată pentru grăniceri.

Toți tinerii, în anul ce au împlinit acea etate de 20 de ani, sau când au intrat în al 20-lea an, trag la sorți, numele cel dintâi până la completarea cifrei contingentului anual al armatei permanente și al corpului dorobanților, merg în armată și dorobanți, iar toți ceilalți care prisosesc peste acest contingent, merg de-a dreptul la miliție.

Art. 5 — Termenul obligatoriu de serviciu pentru armata permanentă, este de 3 ani, în activitate și patru în rezervă, adică: după trei ani de serviciu activ, vechii militari ajunși în etate de 23 de ani, se liberează la vetrele lor, rămânând tot înscriși în controalele corpurilor armatei încă patru ani, până la etatea de 27 de ani, după care trec în miliție. [...]

Art. 20 — Armata permanentă se compune din infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, flotilă, trupe de administrație, jandarmi și pompieri. [...]

Milițiile

Art. 49 — Chemările milițiilor sub arme se fac după intensitatea trebuinței [...].

Art. 55 — Pentru întreținerea instrucțiunii ostășești în trupele miliției, se fac adunări

ordinare de zi și adunări extraordinare anuale. Cele dintâi vor fi chemări pentru exerciții de zi [...], făcute cel mult o dată pe săptămână, de preferință în zilele de sărbătoare [...] pe timp de două ore [...].

Art. 57 — Se vor chema la exerciții mari anuale, pentru un timp de maximum 15 zile, alegându-se pentru aceasta epoca când nu ar împiedica munca câmpului. [...]

Art. 61 — Oamenii din miliție pot fi chemați după necesitate și pe rând, la un serviciu ordinar de pază sau străjuire de zi sau de noapte, pe un timp maximum de 24 de ore, însă numai în comuna unde oamenii chemați sunt domiciliați. [...]

Art. 64 — [...] Îmbrăcămintea și-o vor procura și întreține oamenii miliției cu a lor cheltuială.

Această îmbrăcăminte va fi de cea mai mare simplitate, constând din costumul obișnuit al locuitorilor, însă pe cât va fi cu putință de aceeași formă și culoare în același județ și corp. [...]

Art. 65 — Pentru facilitarea și întinderea mai repede a instrucțiunii militare în miliții și a guardei orășenești, la fiecare școală primară de județ se vor preda cunoștințele elementare trebuincioase unui militar.

(Bujoreanu, p. 1523–1528)

Monarhia

A. Proclamație a Locotenenței Domnești în legătură cu alegerea lui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen ca domn al Principatelor Unite (11 aprilie 1866)

Români, în curs de zece ani ați dovedit de trei ori în fața Europei, prin actele și voturile, că sunteți o națiune, că aveți conștiința drepturilor și trebuințelor voastre, că voiți Unirea și, ca scut al naționalității noastre un domnitor străin; și fiecare afirmare a voastră a fost aplaudată de toate națiunile, fiecare vot al vostru recunoscut și confirmat de Puterile garante.

Faptul de la 11 [23] Februarie, fiind o nouă și mult mai puternică afirmare, v-a atras și admirarea și iubirea unanimității Puterilor celor mari. Această iubire, acest respect al autonomiei, al suveranității noastre, ele, le-au arătat prin oprirea oricărei interveniri, prin primirea oficială a reprezentantului nostru și a comisarilor de către Maiestatea Sa Sultanul și a agentului guvernului de către maiestatea sa Împăratul francezilor și prin amânarea Conferințelor până ce, în fața noilor împrejurări, veți fi vorbit din nou, vă veți fi afirmat din nou, veți fi pus cea de pe urmă mână la săvârșirea măreței voastre lucrări.

Dacă însă Puterile cele mari v-au lăsat deplină domnie asupra vouă înșivă, ele au ochii țintiți pe noi; căci de destinările României sunt legate și interese mari ale Europei, și este dovedit până la evidență că acele interese nu pot să le lase a permite ca gurile Dunării să fie date în mâna unei națiuni dezbinate, trunchiate, slabe, prin urmare cu totul departe de a fi bulevardul puternic, pentru ridicarea căruia Puterile garante au vărsat sângele și comorile lor.

Pentru consolidarea acestui bulevard, națiunea a cerut [...] la 1857 și 1859, un Domnitor străin.

[...] Noi, autorizați de voința națională, conduși de datoria ce avem de a pune frâu tuturor intrigilor și uneltirilor, ce au de scop sugrumarea naționalității noastre, și siguri de astă dată că voința națiunii va fi încoronată de cea mai deplină izbândă, supunem la alegerea

directă a națiunii ca domnitor pe Principele Carol Ludovic de Hohenzollern, ce va domni sub numele de Carol I.

Români, dorința voastră nestrămutată de a fi o națiune tare, lumina ce ați dobândit prin atâtea lungi și dureroase suferințe, prăpastia de la gura căruia ne-a depărtat actul de la 11 (23 februarie) și în care inamicii se silesc necontenit a ne prăvăli, ne dau credința că veți da în unanimitate coroana principelui Carol I și veți face astfel ca, peste puține zile, Europa întreagă să repete unanima noastră strigare: *Trăiască România, una și nedespărțită!*

(*1866–1896. 30 de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvântări și acte*, vol. 1, 1866–1880, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1897, p. XVII–XVIII)

B. Lege pentru proclamarea ca regat a României (1881)

1. România ia titlul de Regat, Domnul ei, Carol I, ia, pentru Sine și moștenitorii Săi, titlul de rege al României.

2. Moștenitorul tronului va purta titlul de principe regal.

(Hamangiu, II, p. 545)

C. Pamflet antimonarhic — George Panu, *Omul periculos* (1887)

Ieri seara o nelegiuire și o trădare a intereselor țării s-a comis de guvern și de Cameră în condițiile cele mai nedemne. S-a votat autorizarea ca guvernul să poată încheia convenție provizorie cu Austro-Ungaria.

Instigatorul acestei manopere, omul care a impus voința sa străină Ministerului și Camerei este acea ființă care de ani este la noi instrumentul străin, este acel personagiu egoist și neiubitor de țară care se numește rege și care în realitate nu este decât când o cătană nemțească, când un ulan prusian.

De îndată ce am văzut că acest instrument străin pe teritoriul nostru pleacă din țară am și spus că el se duce ca să prepare ceva rău pentru țară. [...]

Astăzi mai mult decât oricând , este constatat că izvorul tuturor relelor, omul care comite abuzuri și permite guvernului să facă totul este regele. El este samsarul tuturor trădărilor intereselor naționale, el este sufletul blestemat al regimului ce ne guvernează. [...]

Fiecare își aduce amintite că acum patru ani regele a îngenuncheat țara Austriei. După serbarea inaugurării statuii lui Ștefan cel Mare în Iași el s-a dus la Viena și acolo ne-a umilit; venind în țară, imediat s-a inaugurat acea politică care durează până astăzi. [...]

Pericolul cel mare este acest om, trebuie pus deci la rezon. Trebuie ca țara în picioare să-i zică cuvintele care s-ar părea că pentru dânsul au fost inventate: Il faut se soumettre ou se demettre. A mai tolera în condițiile actuale influența sa nefastă, este a voi să vedem țara subjugată și politicește și economicește.[...]

(*Lupta*, 1 aprilie 1887)

---

1 Calvină.

2 Luterană.

3 Unitariană.

D. Evocarea regelui Carol I de către istoricul Ioan Bogdan la deschiderea cursurilor universitare (1914)

Milos cu cei obidiți și săraci, chiar și cu cei ajunși din vina lor în sărăcie, el a exercitat o largă și discretă dărnicie, dictată de spiritul său profund-religios și nepoftitor de recunoaștere publică.

Muncitor neobosit, stăruitor și foarte îndemânatic în treburile din lăuntru și respectând cu sfințenie legea, într-o țară unde ea se calcă și acum cu mare ușurință, hotărât și viteaz în război, prevăzător și econom între risipitori, bun între răi, darnic față de toate instituțiile țării, – cum erau voievozii și boierii cei vechi față de biserici și spitale, și cum nu mai sunt urmașii lor de azi –, supunându-se fără să cârtească feluritelor și grelelor sarcini ale domniei, Regele Carol a combătut toată viața sa, la sine și la alții, egoismul și individualismul exagerat ce duce la anarhie, și ne-a arătat, prin povețe înțelepte dar mai cu seamă prin pilda sa vie, ce cale trebuie să apucăm, spre a așeza pe temelii tot mai trainice statul și poporul românesc.

De aceea veșnică îi va fi pomenirea.

(I. Bogdan, *Cuvânt de deschidere despre regele Carol I și învățământul public*, București 1914, p. 13)

Legea electorală din 1866

Titlul I: Despre colegiile electorale

Art. 1 – Adunarea deputaților și senatorilor se compune de persoanele alese în modul următor:

Art. 2 – Pentru Adunarea deputaților corpul electoral este împărțit în fiecare județ în patru colegii.

Art. 3 – Fac parte din întâiul colegiu acei care au un venit funciar de trei sute de galbeni inclusiv în sus.

Art. 4 – Fac parte din al doilea colegiu acei care un venit funciar de trei sute de galbeni în jos până la una sută inclusiv.

Art. 5 – Fac parte din al treilea colegiu al orașelor, comercianții și industrialii care plătesc către stat o dare de 80 de lei.

Se înțelege că fac parte din acest colegiu și aceia care fără să fie comercianți sau industriali plătesc o dare anuală de 80 de lei.

Sunt scutiți de cens în acest colegiu toate profesiunile liberale, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului.

Art. 6 – Aceste trei colegii aleg direct.[...]

Art. 7 – Fac parte din colegiul al patrulea toți aceia care plătesc o dare către stat oricât de mică și care nu intră în nici una din categoriile de mai sus [...].

Acest colegiu alege la al doilea grad un deputat de district.

Cincizeci de alegători înscriși numesc un delegat.

Delegații întruniți la reședința districtului aleg pe deputat.

Art. 8 – Pentru Senat corpul electoral este împărțit în fiecare județ în două colegii.

Art. 9 – Primul colegiu se compune din toți proprietarii de fonduri rurale din județ, care

au un venit funciar de trei sute de galbeni cel puțin.

Art. 10 — Cel de-al doilea colegiu se compune din toți proprietarii de nemișcătoare ai orașelor din district care au un venit funciar de trei sute galbeni în jos [...].

Art. 13 — Universitățile din Iași și București trimit fiecare un membru la Senat, ales de profesorii universității respective.

Art. 14 — Vor fi membrii de drept ai Senatului:

1. Moștenitorul tronului la vârsta de 18 ani, însă el nu va avea vot deliberativ decât la vârsta de 25 de ani.

2. Mitropoliții și episcopii eparhioți.

Art. 15 — Se vor ține în seama bărbatului contribuțiunile femeii și tatălui acele ale copiilor săi minori.

Titlul II: Despre capacitatea electorală

Art. 17 — Pentru a fi alegător trebuie:

a. A fi Român din naștere sau a fi dobândit împământenirea.

b. A avea vârsta de 21 de ani împliniți.

c. A reuni condițiile cerute pentru a putea figura în vreunul din colegiile indicate mai sus.

Art. 18 — Censul nu se poate dovedi decât prin rolul de contribuție, chitanțele sau avertismentele [...] de dări pe anul încetat și pe anul curent.

Art. 19 — Sunt incapabili de a fi alegători:

Românii supuși vreunei protecțiuni străine.

Servitorii cu simbrie.

Cerșetorii.

Cei puși sub interdicție judecătorească.

Cei în stare de faliment declarat și nereabilitați.

Art. 20 — Sunt nedemni:

Cei osândiți pentru crime.

Cei lipsiți de exercițiul drepturilor civile și politice.

Osândiții pentru furtișag, înșelăciune, abuz de încredere, atentat la bunele moravuri sau corupție în materie electorală.

Persoanele îndeobște cunoscute ce țin case de prostituție sau de joc de cărți. [...]

Titlul III: Despre eligibili

Art. 22 — Pentru a fi eligibil la Adunarea Deputaților trebuie:

a. A fi Român de naștere sau a fi primit marea împământenire.

b. A se bucura de drepturi civile și politice.

c. A avea vârsta de 25 de ani împliniți.

d. A fi domiciliat în România.

Art. 23 — Spre a putea fi ales la Senat trebuie:

a. A fi Român de naștere sau naturalizat.

b. A se bucura de drepturi civile și politice.

c. A fi domiciliat în România.

d. A avea vârsta de 40 de ani.

e. A avea un venit, de orice natură, de opt sute galbeni, dovedit în modul prevăzut la articolul 18.

Art. 24 — Sunt dispensați de acest cens:

a. Președinții sau vice-președinții vreunei Adunări.

b. Deputații care au făcut parte din trei sesiuni.

c. Generalii.

d. Coloneii ce au o vechime de trei ani.

e. Cei care au fost miniștri sau agenți diplomatici ai țării.

f. Cei care vor fi ocupat timp de un an funcțiile de președinte de Curte, de procuror general, de consilier la Curtea de Casație.

g. Cei cu diplomă de doctor sau licențiat de orice specialitate, care timp de șase ani vor fi exercitat profesia lor.

(*Constituția și legea electorală*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 33–37)

Modificarea Legii electorale (1884)

Titlul I: Despre colegiile electorale

Art. 1 — Adunarea Deputaților și senatorilor se compune din persoanele alese în modul următor:

Art. 2 — Corpul electoral este împărțit în fiecare județ în trei colegii.

Art. 3 — Fac parte din colegiul întâi toți acei care întrunind celelalte condițiuni cerute de lege, au un venit funciar rural sau urban de cel puțin una mie două sute de lei.

Art. 4 — Fac parte din colegiul al doilea toți acei care, întrunind celelalte condiții prevăzute de lege, au domiciliul stabil și reședința în orașe și plătesc către stat o dare anuală directă de orice natură de cel puțin 20 de lei.

Sunt scutiți de cens în acest colegiu:

a. Profesiunile libere;

b. Ofițerii în retragere;

c. Pensionarii statului;

d. Cei ce au absolvit cel puțin învățământul primar. [...]

Art. 5 — Fac parte din colegiul al treilea toți care nu sunt alegători în colegiul întâi și al doilea și plătesc o dare cât de mică către stat.

Alegătorii acestui colegiu, care au un venit funciar rural de 300 lei în sus și care știu citi și scrie, pot să voteze, după voința lor, sau direct pe deputat la orașul de reședință de județ, sau indirect pe delegat în comunele lor, împreună cu alegătorii fără știință de carte și care nu au venitul cerut.

---

[1] După adoptarea formulei finale textul Memorandului a fost tipărit la Sibu, începând cu data de 13 mai 1892, sub formă de broșură, într-un tiraj de 7500 de exemplare, în limbile română, maghiară, franceză și italiană; a fost de asemenea reprodus și în presă. Se urmărea astfel obținerea unei audiențe lărgite în opinia publică internațională față de problemele românilor din Austro-Ungaria.

[2] Sancționată de împărat în 6 decembrie, promulgată în ambele camere ale parlamentului maghiar în 7 decembrie 1868, legea de uniune a Transilvaniei cu Ungaria reprezintă, în prelungirea celei din 30 mai 1848, un temei legislativ fundamental pentru existența regimului politic al Dublei Monarhii.

Votează asemenea direct cu dispensă de cens:

a. Învățătorii sătești și preoții.

b. Cei ce plătesc o arendă anuală de cel puțin una mie lei.

50 de alegători aleg un delegat.

Primarul, notarul, perceptorul, șeful de garnizoană, precum și orice funcționar public, nu vor putea fi aleși delegați. [...]

Art. 7 – Pentru Senat corpul electoral se împarte în fiecare județ în două colegii.

Art. 8 – Fac parte din colegiul întâi acei ce au un venit funciar rural sau urban de cel puțin 2000 lei anual, cu dispensă de cens pentru următoarele persoane:

a. Foștii și actualii președinți sau vicepreședinți ai vreuneia din Adunările Legiuitoare.

b. Foștii și actualii deputați sau senatori care au făcut parte din două legislaturi.

c. Generalii și coloneii. [...]

d. Foștii și actualii miniștri sau reprezentanți diplomatici ai țării.

e. Foștii și actualii membri sau președinți de Curte, procurori generali pe lângă curțile de apel, președinți, membri sau procurori la Curtea de casație.

f. Aceia ce au diplomă de doctor sau de licență în orice specialitate și care vor fi exercitat profesiunea lor în timp de șase ani.

g. Membrii Academiei Române.

Art. 9. Fac parte din colegiul al doilea toți alegătorii direcți din orașe și din comunele rurale care au un venit funciar rural sau urban de la 2000 lei în jos până la 800, cum și comercianții și industriașii care plătesc o patentă de clasa I sau de clasa a II-a.

Sunt dispensați de cens în acest colegiu următoarele persoane:

a. Aceia ce posedă o diplomă de doctor de orice specialitate, sau un alt titlu echivalent cu acela de doctor, emanat de la școli speciale superioare.

b. Licențiații în drept, în litere, filosofie sau științe.

c. Foștii și actualii magistrați care au funcționat timp de șase ani.

d. Inginerii, arhitecții, farmaciștii și medicii veterinari cu diplomă.

e. Profesorii școlilor din orașe, ale statului sau ai școlilor secundare recunoscute de stat.

f. Pensionarii care primesc o pensie minim 1000 de lei anual. [...]

(George D. Nicolescu, *Parlamentul român* (*1866–1901),* partea a II-a, București, I.V. Socec, 1903, p. 16–19)

Aleși, alegeri și alegători — Constantin Bacalbașa despre alegerile din anul 1875 în București

La Colegiul I lupta a fost liniștită. Nici ingerințe văzute, nici bande de bătăuși [...].

Operațiile durau câte două zile pentru fiecare colegiu. [...] Urna trebuia păzită noaptea de către o gardă militară, dar și partidele politice aveau voie să vegheze, pentru ca peste noapte să nu se violeze urna.

Pe la 11 din noapte, noi, un grup de studenți, ne-am dus la Primărie unde era instalat biroul electoral, și am intrat înăuntru. Venirea noastră a fost foarte bine primită. Mai târziu am aflat că unul dintre studenți fiind ruda unui fruntaș liberal, avusese însărcinarea să

recruteze câțiva studenți care să stea de gardă benevolă; unele zvonuri spunând că poliția ar avea de gând să atace noaptea urna cu bătăuși, opoziția își lua măsurile defensive.

Când am ajuns la Primărie, am găsit sus petrecere. În sala urnei, biroul era în păr, apoi încă câțiva liberali hotărâți să apere urna. [...]

Priveliștea era pitorească.

Într-un colț stătea soldatul de santinelă cu pușca la picior, iar pe scaune în jurul meselor lumea cealaltă.

Oarecare inimi generoase trimiseseră bunătăți: o tavă mare cu baclavale, una cu mititei, apoi două donițe cu vin și pâine. [...]

La șase ceasuri dimineața ne pomenim cu colonelul Algiu, care era comandantul Pieței, urmat de o gardă înarmată. Colonelul ne somează, pe toți cei care nu eram în birou să ieșim. Unii studenți vor să se împotrivească, dar președintele biroului ne sfătuiește să ne retragem în ordine. Am înțeles și am plecat. A doua zi s-a completat victoria opoziției. [...] În tabăra liberală veselia era mare, iar dincolo era deprimare. Guvernul își aștepta revanșa la celelalte colegii. [...]

Dis-de-dimineață, un număr de peste 150 de alegători ai Colegiului al doilea se adunaseră la Hotel Dacia, de unde in corpore trebuiau să meargă la primărie spre a lua parte la votarea biroului. Dar, când au ajuns acolo au găsit locul ocupat de bătăuși.

Parlamentările n-au dat nici un rezultat, alegătorii au fost puși pe goană. Atunci au început operațiunile în stil mare. Biroul a fost luat cu asalt. [...]

Alegerea Colegiului al treilea se arăta foarte îndârjită. Dacă la Colegiul II unde votau oarecum proprietarii și fruntașii comerțului s-au putut petrece astfel de presiuni și violențe, ce va fi la Colegiul al treilea. [...]

Conform unui bun obicei al pământului, birourile provizorii se luau cu asalt. Cei care veneau mai devreme, și de obicei era poliția, ocupau localul și împiedicau pe adversari să pătrundă. În aceste condiții, biroul definitiv era întotdeauna al primului ocupant. Apoi, cum operațiile durau câte două zile, peste noapte se opera frauda și alegerea era, aproape fără excepție, în favoarea partidului care luase biroul.

(Constantin Bacalbașa, *București de altădată*, vol. I, *1871–1877*, ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, Editura Eminescu, București, 1987, p.159–160, 165, 168)

Programul Partidului Conservator (1880)

Suntem conservatori și acest cuvânt luat în înțelesul lui adevărat, cuprinde întreg programul nostru.

Conservator vrea să zică:

În afară o politică modestă și chiar respectuoasă către toate puterile, dar demnă și stăruitoare, care exclude orice vederi ambițioase, orice visuri aventuroase, și ne scutește de umilințe, o politică onestă și consecventă, care să ne concilieze bunăvoința și să inspire încrederea.

Înăntru, cuvântul „conservator" înseamnă:

În fața abstracțiunilor umanitare, ce preferează partidul liberal, ideea dezvoltării istorice a individualității noastre naționale, ideea naționalității românești.

În contra aspirațiunilor de a trece dincolo de instituțiunile pe cari și le-a dat țara, consolidarea acestor instituțiuni și punerea lor în aplicarea, așa în cât toți să se poată bucura de dânsele".

Tendinței adversarilor de a se rezema mai ales pe masele neculte și neconștiente și pre elemmentele parazite și turburătoare ale societății, adică pre forța brutală, opunem ideea constituțiunii noastre, care fundează edificiul politic mai ales pe clasele avute și luminate și pe elementele muncitoare și liniștite, adică pre națiune!

Mobilității instituțiunilor și persoanelor, prin care partidul liberal a crezut adesea că va realiza progresul, opunem stabilitatea instituțiunilor și a personalului și progresul măsurat dar continuu! Formelor seci și a frezelor goale, ființa adevărului!

Voim ca instrucțiunea obligatorie să se aplice, și ca instrucțiunea publică în genere să primească o direcțiune reală, ca tot săteanul să învețe a-și cunoaște interesele, ca tot orășeanul să învețe o meserie pentru a-și câștiga hrana!

Ca claselor de jos ale societății să fie protejate, prin măsuri priincioase, contra exploatatorilor de pretutindeni și contra propriei lor neprevederi.

Ca să se restabilească armonia între proprietari și muncitori agricoli, să garantăm pe unii contra intrigilor de jos și fluctuațiilor politice de sus și pe ceilalți contra speculațiunilor cărora sunt expuși.

Ca proprietatea mică, atât cea creată prin legea rurală, cât și cea moșnenească sau răzășească, să fie protejată prin legi speciale.

Voim ca mecanismul nostru administrativ să fie simplificat așa încât să poată fi înțeles și aplicat de personalul de care dispunem, și ca arbitrariul și excesul de putere să fie reprimate de o instanță ferită de fluctuațiunile politice.

Voim întărirea instituțiunilor noastre militare în raport însă cu mijloacele țării, și fără a lovi celelalte ramuri ale activității naționale, tot atât de neapărate existenței sale.

Credem că deocamdată trebuie să înfrânăm orice dorințe de îmbunătățiri și întreprinderi costisitoare, deoarece sporirea impozitelor a ajuns să atingă chiar forțele productive ale țării, și asemeni dorințe se traduc neapărat prin noi sarcini.

Voim mai ales ca obligațiunile să fie sfinte, căci numai astfel se va putea naște industria, și numai astfel se pot funda instituțiuni de credit, în cari fiecare român să găsească, cu condițiuni ușoare, capitalul necesar pentru a munci.

Țara la 1866 și-a pus toate speranțele pentru mărirea și prosperitatea ei, în principiul unei monarhii constituționale și în reprezentațiunea sa din corpurile legiuitoare; numai în consolidarea acestor principii vedem și astăzi întărirea țării noastre.

---

1 Împăratul Leopold al II-lea (1790-1792).

2 *Discursuri pline de dragoste ale lui Dumnezeu* (în germ., în orig.).

3 *Farmacia de călătorie și de acasă* (în germ., în orig.).

4 *O aritmetică germano-română* (în germ., în orig.).

5 *Îndreptar pentru corespondența comercială* (în germ., în orig.).

6 *Povestea Robinsonilor.*

De aceea cerem mai presus de toate aplicarea corectă a regimului reprezentativ și stabilirea unui control eficace, întemeiat pe independența alegătorilor care singură poate chezășui libertatea alesului.

(*Programul Partidului Conservator și statutele Clubului*, București, 1880)

Deputatul liberal Nicolae Xenopol despre asemănările și deosebirile dintre liberali și conservatori — discurs în Adunarea Deputaților (1897)

Nu ne mai putem diferenția după lucruri grozave și nereale, împărțindu-ne în patrioți și nepatrioți, în cinstiți și necinstiți, în mâncători de popor și omeni cari se prăpădesc de dragul națiunei; trebue să ne diferențiem pe idei lămurite și sănătoase, menținând din trecut tot ce era de menținut, dar eliminând tot ce era trecător, tot ce era izvorât din împrejurările momentului.

Progresul cultural al țărei, spiritul nou al timpurilor reclamă acesta de la noi.

În ce constau și ce pot fi aceste deosebiri fundamentale?

Conservatorii, cred că în conducerea unei țări, înrâurirea covârșitoare trebuie s-o aibă un cerc restrâns de capacități, căci cu cât se lărgește cercul, cu atât descrește calitatea, și conservatorii țin cu deosebire la calitate, neglijând cu desăvârșire cantitatea. Conservatorii atrag la ei capacități, dar pentru a se servi de ele ca instrumente în mâna câtorva. Din cauza acesta majoritățile lor nu sunt întru atâta elemente de control, pe cât instrumente de guvernare,

Din cauza acesta rolul mulțimii este forte redus sub conservatori, care nu țin seama de curentele mulțimii și uneori chiar se mândresc de a sta în calea lor.

D. Carp a formulat această teorie cam în acest mod, dacă nu mă înșel; Omul de Stat este doctorul care prescrie remediul, națiunea este bolnavul care trebuie să se supună.

Să vedem acum în ce constă distincțiunea din punctul nostru de vedere.

Partidul liberal, dimpotrivă, crede în conlucrarea rodnică a cât se poate mai multe capacități; el crede că conducerea unui partid nu poate fi apanajul exclusiv al câtorva, și că acei care conduc partidul trebuie să stea în continuă comuniune de vederi cu cercuri cât se poate mai mari de inteligențe și de valori.

Partidul liberal ține mai mult seama de curente și de sentimentele și aspirațiunile mulțimii.

De aceea el caută să lărgească cât mai mult sfera vieții politice și să intereseze, cât se poate mai mulți cetățeni la mersul afacerilor Statului.

(*DAD*, 1897–1898, 9 decembrie 1897, p. 58–59)

Poporanismul — articol–program redactat de Constantin Stere (1906)

Către cetitori

Revista noastră, ca orice alta, nu poate avea alt scop decât munca pe câmpul culturii naționale. Dar, foarte mulți nu-și dau seama că noțiunea de cultură națională nu e în contrazicere cu cea de cultură universală, omenească. Mai mult: ca popor nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în sânul popoarelor civilizate, decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dându-i nota specifică a geniului său.[...]

Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău.

Clasele de mai sus stau în aer, fără atingerea cu poporul de jos, care, în țara noastră el singur este o clasă pozitivă și a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus și popor este o prăpastie adâncă, care, la noi, desparte aproape două nații. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus n-o asimilează ceea ce e tot una cu a spune că o caricaturizează. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, în loc să absorbim cultura străină, să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi... De aici și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine... și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală.

O cultură „națională" de un caracter specific, nu se va naște decât atunci când masele mari populare adevărat românești, vor lua parte și la formarea și la aprecierea valorilor culturale — limba literară, literatură, forme de viață etc. — și acest lucru nu se va întâmpla decât atunci când, prin cultură, viață politică mai largă și ridicarea economică, țărănimea va căpăta în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, când vom fi un popor, când toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, când trecerea de la vârf la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite. [...]

Și, dacă este nevoie să dăm idealului nostru cultural, național și democratic, un nume cuprinzător — numele său este: Poporanismul.

(*Viața românească*, anul I, nr. 1, martie 1906)

Scrisoarea–program a lui Ion I.C. Brătianu (1913)

Desăvârșirea reformelor agrare printr-o intervențiune a Statului, cu drept de expropriere, unde e nevoie, pentru creșterea proprietății țărănești; stabilirea colegiului electoral unic, grabnica înmulțire a tuturor mijloacelor de instrucțiune și de educațiune, îndreptarea și dezvoltarea a tot ce trebuie să înrâurească buna stare morală, fizică și economică a claselor muncitoare, se impun tot atât de imperios ca și întărirea organizării noastre militare, de a cărei grabnică necesitate nu se poate nimeni îndoi.

În noile situațiuni internaționale, neamul nostru se cade să pășească spre noi chemări. [...]

Organ temeinic al vieții constituționale, un partid politic conștient este reprezentantul permanent al cerințelor Statului.

Bărbații care-l compun sau care-l conduc pot dispare sau se pot schimba; datoriile sale rămân însă vii și cresc cu aspirațiunile din care izvorăsc.

Misiunea istorică a partidului național-liberal îi dictează o muncă mare și stăruitoare. Pentru îndeplinirea ei, e nevoie de o consfătuire prin care să reînceapă noile lui realizări.

Într-acest scop, la începutul lui octombrie se va strânge un congres al partidului.

Cu acest prilej se va examina, firește, și înrâurirea partidului nostru în ultimele împrejurări; iar întrucât mă privește personal, voi putea trage concluziile răspunderilor pe care le-am primit.

Ion I.C. Brătianu.

(Ion I.C. Brătianu, *Discursurile lui...* publicate de George Fotino, Vol. IV, București, 1939,

p. 45–48)

Programul Partidului Conservator (1913)

Respingem ca o utopie primejdioasă formula, că orice sătean muncitor de pământ trebuie să fie înzestrat cu pământ.

Materialicește, acest lucru este nerealizabil: tot pământul de arătură al întregii Românii nu ar ajunge pentru a încăputa pe toți capii de familie rurali.

Economicește, el este primejdios pentru țară: generalizarea uniformă a unui mic și mediocru lot țărănesc ar fi scăderea, în calitate și în cantitate, a producțiunei totale, deci slăbirea țărei și a creditului.

Sănătos este atunci să cauți a înlesni accesiunea pământului, în loturi destul de întinse, țăranului harnic și priceput, care se selecționează de la sine prin aceste calități.

Deci, ca primă măsură, trebuie să se desprindă treptat din proprietatea cea mare o porțiune, care să meargă la proprietatea cea mică.

Aceasta, o afirmăm cu tărie, se poate face cu siguranță și destul de repede pe cale de evoluțiune, fără mijloace revoluționare cu totul inutile.

Punem din nou și cu stăruință înainte această idee, deoarece recunoaștem că proprietatea mare are datoria de a face un sacrificiu în favoarea proprietății mici.

Să-i dăm mijloacele necesare, și dacă ea s-ar sustrage de la datorie, se va găsi la timp sancțiunea trebuitoare.

(*Programul Partidului Conservator*, București, 1913, p. 1–3)

Teoriile românești aflate sub stăpânire străină

„Egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei" — articol votat de Dieta de la Sibiu (1863)

Articol de lege despre efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei.

1. Națiunea română, religiunea gr[eco]-catolică, ca atare, și religiunea greco-orientală, se recunosc prin lege, întru înțelesul constituțiunii transilvane, întocmai ca și celelalte trei națiuni și patru confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

2. Biserica greco-catolică, ca atare, și biserica greco-orientală au tot acea pozițiune de drept de sine stătătoare în stat, și tot acea libertate de a se organiza în afacerile lor interne, pe cari le ocupau celelalte biserici ale țării, recunoscute prin lege și recepte după dreptul de stat, adecă biserica romano-catolică, biserica de religiunea evanghelico-elvetică[1], biserica de religiunea evanghelico-augsburgică[2] și biserica unitarie[3], pe baza legilor țării, cari garantează pe deplin libertatea religiunii și a conștiinței. Pe lângă rezervarea dreptului de suprainspecțiune al Coroanei, determinat prin legile marelui principat Transilvania, ce îi compete a-l exercia în înțelesul constituțiunii, sunt așadar toate aceste biserici îndreptățite a-și regula, administra și conduce toate afacerile lor ecclesiastice, precum și fundațiunile, fondurile și institutele lor,

[1] 1 pogon = 0,5 ha.

[2] O prajină = aprox. 208 m^2 în Țara Românească și 179 m^2 în Moldova.

[3] O falce = 1,43 ha.

întru înțelesul așezămintelor lor canonice, independent de orișicare influență a vreunei alte biserici.

3. Națiunile recunoscute prin lege, și adecă, națiunea maghiarilor, săcuilor, sașilor și a românilor, față una de alta sunt pe deplin egal îndreptățite și ca atari se folosesc în sensul constituțiunii transilvane de asemenea drepturi politice. Liberul exercițiu religionar, cum și egalitatea de drept cetățenesc și politic a tuturor locuitorilor țării, nu sufere prin aceasta nici o restrângere. [...]

5. În marca marelui principat al Transilvaniei să va suscepe o emblemă proprie pentru națiunea română.

6. Toate legile țării, privilegii, patente, rescripte, ordinațiuni și alte măsuri administrative, cari stau la contrazicere cu determinațiunile legii acesteia, sunt desființate și fără putere de lege. [...]

(Păcățian, III, p. 252–253)

Legea naționalităților din Ungaria (1868)

§1.Deoarece în puterea unității politice a națiunii limba de stat a Ungariei e limba maghiară, și pentru viitor limba de deliberațiune și discuțiune a parlamentului ungar e exclusiv limba maghiară. Legile vor fi create în limba maghiară. Acestea trebuie însă să fie editate în traducere autentică și în limbile tuturor celorlalte naționalități ce locuiesc în țară. Limba oficială a guvernului țării e și pe viitor în toate ramurile administrațiunii cea maghiară.

§2. Procesele verbale ale jurisdicțiunilor vor fi redactate în limba oficială a statului. Ele pot fi redactate însă pe lângă aceasta și în toate acele limbi, cari vor fi cerute de către cel puțin a cincea parte a corporațiunii ori comisiunii reprezentative a jurisdicțiunii ca limbă a proceselor verbale. În cazuri de divergență între diferitele texte, textul maghiar e cel normativ.

§3. În adunările jurisdicțiunilor oricine care are dreptul a lua cuvântul poate vorbi, ori în limba maghiară, ori în limba sa maternă, dacă aceasta nu e cea maghiară.

§4. Jurisdicțiunile întrebuințează în actele lor adresate guvernului țării limba oficială a statului. Ele pot însă întrebuința pe lângă aceasta pe cealaltă coloană orișicare limbă pe care o întrebuințează ca limbă a proceselor verbale. În adresele lor reciproce pot întrebuința ori limba statului, ori o alta dintre limbile cari în înțelesul paragrafului al doilea e acceptată ca limbă protocolară a jurisdicțiunii căreia se adresează actul scris. [...]

§6. Funcționarii jurisdicțiunilor vor întrebuința, pe cât e posibil, pe teritoriul jurisdicțiunii lor, în raporturile oficiale cu comunele, întrunirile, reuniunile, cu institutele și cu particularii, limba acestora. [...]

§14. Comunitățile bisericești, respectând drepturile legale ale superiorităților lor bisericești, pot să-și hotărască liber limba pentru redactarea matriculelor și pentru rezolvarea chestiunilor lor bisericești, și, — în limitele legii învățământului —, limba de predare în școalele lor. [...]

§23. Fiecare cetățean al țării poate adresa acte în limba sa maternă către comuna sa proprie, către autoritatea sa bisericească și către jurisdicțiunea sa, către organele acestora și către guvernul statului. În actele adresate altor comune, jurisdicțiuni și organelor acestora, poate întrebuința, ori limba oficială a statului, ori una dintre limbile protocolare ale respectivei comune sau jurisdicțiuni. [...]

§24. În întrunirile comunale și bisericești, aceia cari au dreptul de a lua cuvântul, pot întrebuința neîmpiedecat limba lor maternă.

§25. În cazul când particularii, bisericile, corporațiunile particulare, institutele de învățământ particulare și comunale, neînvestite cu dreptul de jurisdicțiune, nu ar întrebuința în actele lor adresate guvernului limba oficială a statului, atunci la hotărârea dată acestor acte în limba maghiară trebuie alăturată și o copie autentică în limba actului.

§26. Precum până aci fiecare cetățean al patriei, aparține el oricărei naționalități, fiecare comună, fiecare biserică și comunitate bisericească, a avut dreptul, întocmai astfel vor avea dreptul de a-și înființa din mijloace proprii, ori prin asociere, școale primare, secundare și superioare. Pentru acest scop, cum și pentru înființarea altor institute, care servesc pentru promovarea limbii, artelor, științelor, agriculturii, comerciului și industriei, singuraticii cetățeni ai

---

1 O chilă de Istanbul = aprox. 25 kg.

2 Aici, conac sau locuinta arendașului.

țării vor putea forma sub controlul legal al statului asociațiuni ori reuniuni, vor putea crea după constituirea lor statute, vor putea funcționa în înțelesul statutelor aprobate de guvernul statului, vor putea forma fonduri de bani și vor putea, asemenea pe lângă control din partea statului, dispune de aceste fonduri pentru trebuințele legale ale naționalității lor.

Institutele de cultură și alte institute alcătuite astfel, — școalele însă au să respecteze legea despre instrucțiunea poporală — sunt egal-îndreptățite cu institutele de stat de același fel. Limba institutelor particulare și a reuniunilor se va determina de către întemeietori. Societățile și institutele înființate de către acestea, pot coresponda între ele și în limba lor proprie, în raporturile lor cu altele sunt normative privitor la întrebuințarea limbii dispozițiunile paragrafului 23. [...]

(Păcățian, IV, p. 790–796)

Nota Bene: Sancționată în 6 decembrie, promulgată de parlamentul maghiar în 7 decembrie 1868, Legea naționalităților, deși nu recunoaște pluralitatea națională din cadrul regatului Ungariei, conține și prevederi liberale ce au permis comunităților nemaghiare să se organizeze în plan ecleziastic, școlar și cultural. Legiuirile ulterioare se vor îndepărta însă considerabil de spiritul liberal al legii din 1868, susținând o politică de maghiarizare care va stârni ostilitatea naționalităților nemaghiare.

Memorandumul (1892)

Maiestatea voastră imperială și regală apostolică!

Preagrațioase Doamne!

Reprezentanții alegătorilor români din țările coroanei ungare a Maiestății Voastre, întrunindu-se pe zilele de 20 și 21 Ianuarie ale anului curgător la Sibiu, în conferință electorală, au constat, că comitenții lor, nemulțumiți cu situațiunea politică creată de sistemul de guvernământ inaugurat în anii 1866–1868 și cu întreaga dezvoltare a vieții noastre publice de atunci, și până acum, nu mai au, după tristele experiențe, pe care le-au făcut, nici o încredere în dieta din Budapesta și în guvernul maghiar, și după lungi și mature cumpăniri au căzut și de astădată cu toții de acord, că e o cestiune de prudență patriotică, ca Românii să nu mai facă încercarea de a se folosi de dreptul lor de a alege deputați, ci să se considere ca nefiind reprezentați în dieta țării lor.

Din însărcinarea acelei conferințe, în care au fost reprezentați toți românii din Cisleithania, ne prezentăm cu omagială supunere la treptele gloriosului Tron al Maiestății Voastre, ca să tragem părinteasca luare aminte a Maiestății Voastre asupra primejdiilor ce rezultă pentru patria comună din actuala politică de stat și să aducem la cunoștința Maiestății Voastre faptele, în urma cărora românii, cei mai credincioși și mai răbdători dintre cetățenii monarhiei, s-au văzut siliți a renunța deocamdată la exercitarea celor mai mari dintre drepturile, pe care le au din îndurarea Maiestății Voastre, drept răsplată pentru jertfele de avere și de sânge, pe care le-au adus întru gloria Casei Domnitoare și pentru Monarchie. [...]

Încercarea de a ajunge la consolidarea statului ungar prin asigurarea dominațiunii exclusive a poporului maghiar s-a dovedit zadarnică și după opintiri făcute în timp de un pătrar

de secol. Nici prin număr, nici prin cultură, nici prin prudență politică, poporul maghiar nu

ȚARA	Anul culegerii datelor	Pluguri cu aburi		Mașini de treierat		Pluguri cu tracțiune animală	
		Total	Un plug revine la -ha-	Total	O mașină revine la -ha-	Total	Un plug revine la -ha-
România	1905	55	99.567	4.585	1.194	535.613	10
Bulgaria	1900		—	155	15.640	48.958	50
Ungaria	1895	1.696	50.452	9 509	949	1.592.653	6
Germania	1895	—	16.930	259.364	111	—	—
Franța	1892		—	29.795	865	3.669.212	7

Tăvălugi		Mașini de semănat		Mașini de cosit		Mașini de secerat		Care și căruțe	
Total	Un tăvălug revine la -ha-	Total	O mașină revine la -ha-	Total	O mașină revine la -ha-	Total	O mașină revine la -ha-	Total	Un car revine la -ha-
11.636	471	12.521	437	1.169	468	18.451	166	614.272	1
—	—	257	9.430	—	—	1.202	1.187	—	—
145.020	48	45.934	153	6.095	273	7.234	—	1.545.859	6
—	—	169.465	170	28.673	299	—	—	—	—
—	—	52.37	492	38.753	284	23.432	574	3.798.774	9

(Statistica mașinilor și instrumentelor agricole întrebuințate în anul 1905, București, 1907, p. 83)

s-a ridicat la destulă superioritate, ca să poată conduce afacerile patriei comune el singur, fără sprijin din partea celorlalte popoare, ba chiar în luptă cu ele. Ideea de a preface statul ungar poliglot, prin unificarea națională a elementelor lui constitutive, într-unul național maghiar, s-a dovedit ca utopie primejdioasă. Astfel actualul stat ungar se prezintă ca o formațiune, care nu are decât menirea de a susține dominațiunea maghiară cu orice preț, ajutând pe maghiari să despoaie pe ceilalți concetățeni ai lor și să facă din roadele muncii săvârșite de alții un condamnabil lux de așezăminte naționale maghiare, pe când alții sunt lipsiți de cele mai elementare înlesniri în lucrarea lor culturală.[...]

Astăzi, după ce popoarele au fost învrăjbite prin o politică nesocotită și îndărătnică, numai de la fireasca mijlocire a Maiestății Voastre să mai poate aștepta o asemenea schimbare salutară în viața noastră comună. [...]

(*Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, Editura Buletinului Justiției din Cluj, Cluj, 1934, p. 13–44)

***Nota Bene**:* Textul *Memorandului* a fost inițial redactat de către avocatul Iuliu Coroianu, definitivat apoi în cadrul Conferinței naționale a Partidului Național Român de la Sibiu din 25–26 martie 1892; a fost înaintat la Viena în 28 mai 1892 de către o delegație de 300 de persoane. Reprezintă o ultimă

manifestare de anvergură a tacticii petiționariste din cadrul mișcării politico-naționale a românilor din Transilvania.

Procesul memorandiștilor — sentința de condamnare a fruntașilor Partidului Național Român (1894)

Cu excepția lui dr. Vasile Lucaciu, față de toți ceilalți acuzați instanța a luat în considerație, ca moment atenuant faptul, că ei nu au mai fost pedepsiți; în afară de aceasta față de Gheorghe Popp de Băsești, că la dezbaterea finală a arătat părere de rău, față de Nicolae Cristea, faptul că la dezbaterea finală a fost modest, arătând părere de rău, și-a recunoscut fapta și că la comiterea infracțiunii a dezvoltat activitate mai puțină; față de Iuliu Coroianu, recunoașterea faptei, față de Patriciu Barbu și Dionisiu Roman faptul, că răspândirea imprimatului încriminat ei au făcut-o numai după ce textul imprimatului inacționat apăruse deja în ziare[1], fără de a fi oprit de autorități; în sfârșit față de Aurel Suciu, activitatea mai redusă la comiterea infracțiunii. Din contră, față de toți acuzații condamnați caracterul periculos al delictului de agitație atacându-se valabilitatea puterii obligatorii a uneia din cele mai cardinale legi fundamentale ale Ungariei, a legii numită Legea Uniunii, prin care s-a decretat unirea vechiului Ardeal cu Ungaria propriu zisă[2]. În afară de aceasta instanța a mai considerat ca împrejurare agravantă față de dr. Ioan Rațiu faptul, că în privința comiterii infracțiunii dânsul, în urma funcțiunii sale ca președinte, avea răspundere mai mare; față de dr. Vasile Lucaciu, situația lui de preot, și în urma acesteia faptul, că în acest post și-a călcat mai grav obligațiunea de cetățean al statului, de a se reține de la comiterea unor asemenea fapte, mai departe faptul, că după convingerea instanței el a fost autorul intelectual al întregii mișcări, și în sfârșit faptul, că la dezbaterea finală a manifestat o atitudine dârză și rezistentă; față de Demetriu Comșa, împrejurarea, că în calitate de secretar al comitetului, a dezvoltat activitate mai mare la comiterea faptului încriminat și la dezbaterea finală s-a servit de apărări neîntemeiate; față de dr. Dănilă P. Barcianu, apărările false; față de Nicolae Cristea, statutul său preoțesc; față de Iuliu Coroianu faptul, că după propria sa recunoaștere el a fost redactorul și raportorul în comitet al textului imprimatului inacționat; față de Rubin Patița și Dionisie Roman, atitudinea dârză și rezistentă manifestată la dezbaterea finală, și apărările false; în sfârșit față de Gherasim Domide, funcția sa de preot și atitudinea dârză manifestată la dezbaterea finală.

Considerând și apreciind împrejurările atenuante și agravante enumerate, instanța a găsit, că pedeapsa aplicată acuzaților este în consonanță cu gravitatea infracțiunii comise. [...]

Dată la Cluj, în ședința orală, publică din 25 mai 1894 a dezbaterilor finale de presă ale Curții cu jurați de pe lângă tribunalul din Cluj, ca instanță de presă, ținute în zilele de 7 Mai 1894 și cele următoarele, în sala cea mare a palatului Redutei orășenești din Cluj. [...]

(*Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, Editura Buletinului Justiției din Cluj, Cluj, 1934, p. 309–315)

***Nota Bene**:* Procesul fruntașilor memorandiști a avut loc la Cluj în perioada 7–25 mai 1894, iar în final un număr de 14 dintre cei incriminați au fost condamnați la închisoare pentru „delict de agitație".

Caracterul și tendința învățământului public — discursul lui Alexandru Hurmuzaki în fața Societății pentru literatură și cultură în Bucovina (Cernăuți, 5 februarie 1868)

Dar să trecem la învățământul mai înalt, cel mijlociu anume. Apoi aici, Domnilor, pentru ca să nu zic alta, voi aminti numai (aceea, ce știm cu toții, deplângem de mult și am și cercat la timpul său a întâmpina), că de aceasta există numai în limba străină, deși unele, fundate fiind cu averea bisericii noastre și înstrăinate apoi chiar de către aceia, care mai întâi erau datori a ni le conserva, — se numesc dreptcredincioase, că învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundar, a limbei cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta geografie, care stă nedespărțită cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștiința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe etc.

Ținută în deplină despărțire de tot trecutul și-n cumplită neștiință a aceluia despărțindu-se de casa părintească pentru un lung șir de ani, îndată ce intră în școlile acelea, trăind în deplină izolare și trupească de popor, din al căruia sân au ieșit, nestând prin materiile, spiritul și limba învățământului în nici un raport moral cu acesta, primind acest învățământ în limba străină, pierzând încet, încet, din memorie și neapărat apoi din inimă toate tradițiile părintești, nemaiauzind, afară doar poate de orele, când se predă limba, nici o amintire de ai săi și ale sale, și auzind din contra tot numai laudă și glorificarea celor străine din gură străină — iată Domnilor și fraților cum crește tinerimea noastră, cum se cresc generațiile viitoare!

(*Foaia Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina*, nr. 3, martie 1868, p. 60–80)

Structura etnică a Basarabiei — recensământul din 1897

Naționalitatea	În cadrul guberniei	În orașe	În localitățile rurale
Ruși	8,05	24,42	5,12
Ucrainieni	19, 62	15,75	20,31
Bieloruși	0,13	0,12	0,13
Polonezi	0,6	2,1	0,34
Bulgari	5,33	3,94	5,58
Moldoveni	47,58	14,16	53,55
Germani	3,11	0,72	3,54
Țigani	0,45	0,15	0,5
Evrei	11,79	37,18	7,25
Turci	2,88	0,12	3,38
Alte naționalități	0,46	1,34	0,3

(Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente. 1812–1940*, Chișinău, Ed. Cartier, 1998, p. 126)

Știința de carte în Basarabia (1897)

Naționalitatea	Bărbați	Femei
Ruși	39,9	21,1
Ucrainieni	15,3	3,1
Bieloruși	42,3	11,5
Polonezi	55,6	52,9
Bulgari	31,4	6,4
Moldoveni	10,5	1,7
Germani	63,5	62,9
Țigani	0,9	0,9
Evrei	49,6	21,1
Turci	21,1	2,4
Alte naționalități	56,0	8,0

(Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente. 1812–1940*, Chișinău, Ed. Cartier, 1998, p. 126)

X. SOCIETATE ȘI ECONOMIE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Averea unui preot de țară

Răposat în anul 1819 octombrie în 5, preotul Todorache Aldulea din Moeciul de Jos, asemenea și soția lui, Dobra, în anul 1827, iulie în 11, au rămas în urma lor feciorii Todorachi, Nicolai și fata Cătălina și Paraschiva, ca copii săraci și [în] anul 1831 martie 15/27 murind și feciorul, adică preotul Nicolae Aldulea din Moeciul de Jos, ca văduv și lăsând în urma lui un fecioraș Ion de 9 ani, toată averea ce au rămas, prin dregătorii locului s-au scris și s-au prețuit, cum urmează mai jos:

1. O casă de zid cu casa ei dindărăt și cu celar, tindă, foișor și pivniță *800 florini renani*
2. O prăvălie de bârne, cu căsuță, tindă și grajdul ei; în dosul aceștii, altă casă de lemn cu tindă, 2 șopuri, cu un grajd și cu cuptorul de pită [...] grădina cu 10 meri, 7 peri, 10 pruni, 21 rânduri de stabor *230 florini renani*
3. Un car ferecat, cu jug *40 florini renani*
4. O pereche de boi de câte 9 ani *120 florini renani* [...]
6. O candelă de argint de 65 de dramuri *13 florini renani* [...]
9. O moară de cafea *3 florini renani* [...]
18. Un călimar negru cu tava lui *20 creițari*
21. Icoana Domnului Hristos în sticlă și ramă *2 florini renani*
22. Icoana Încoronarea Maichii Precisti *10 florini renani*
23. Chipul împăratului Leo[1] fără sticlă *15 creițari* [...]
26. O solniță de sticlă și pahare de sticlă *40 creițari* [...]
28. O masă de brad cu trei suplați, doi cu broască de fier *6 florini renani* [...]
45. Două pânzeturi cu roșu *4 florini renani*
46. 13 cârpe albe de bumbac *2,12 florini renani*
47. Două ii femeiești cu mătase *10 florini renani* [...]
54. O rochie albastră, purtată, de mătase *4 florini renani* [...]
61. O căciulă bărbătească neagră, s-au dat preotului Alexandru Runcean [...]

După facerea inventariumului s-au mai găsit încă următoarele scule: [...]

2. O oglindă *2 florini renani*
3. O carte intitulată: Liebreiche Anstelen Gottes[2] *15 creițari*
4. O carte intitulată: Haus und Reise Apotheque (sic!)[3] *11 creițari*
5. O carte intitulată: Eine Deutsch-walachische Rechekunst[4] *20 creițari*
6. O carte intitulată: Anleitung zu Geschefts Aufzetzen[5] *21 creițari*
7. O carte intitulată: Robinsons Geschichte[6] *20 creițari*

(Arhivele Naționale Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, doc. 1328/1837, an. 16)

Granița militară din Banat — jurnalul de călătorie al mareșalului Marmont (1834)

[...] Astfel, regiunea înțeleasă sub numele de frontieră militară nu trebuie să fie considerată ca o provincie, ci ca o tabără întinsă, iar populația acesteia ca o armată care-și poartă cu sine mijloacele de recrutare. Este o hoardă staționară care rămâne în barăci, în loc

să trăiască sub corturi; care adaugă la produsul turmelor sale pe cel al pământurilor pe care le cultivă; este însă o hoardă disciplinată și organizată, a cărei bunăstare și interese au fost calculate cu grijă. Este o populație războinică, moravurile sale sunt însă moderate datorită măsurilor ocrotitoare ale guvernului; naturala sa nestatornicie și indisciplină sunt înfrânate prin legi stricte și severe, a căror acțiune este în același timp temperată de tot ce poate preveni aplicarea lor arbitrară. [...]

Legile disciplinei, aplicate la cultura pământului de către șefi, cărora li se impune să îndeplinească asemenea sarcini, sunt cele mai bune mijloace pentru a face educația unui popor cu civilizație înapoiată și de a-l îmbogăți. Calea de urmat este aceasta: a aduna și a-i organiza pe indivizi, de a-i face supuși și de a le da șefi instruiți; progresele lor devin rapide și când obiceiul muncii și timpul i-a format, pot fi lăsați să se descurce singuri. Dar până atunci, mâna protectoare a unui guvern patern, care veghează și-i conduce pas cu pas, le este utilă.

Nu putem decât să admirăm efectele salutare produse de acest regim, văzând gradul de bunăstare și prosperitate la care au ajuns populațiile care-i sunt supuse. [...]

(*Voyage de M. le Maréchal duc de Raguse, en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la Mer d'Azoff; a Constantinople et sur quelques parties de l'Asie Mineure; en Syrie, en Palestine et en gypte*, Société Typhographique Belge, I, Bruxelles, 1837, p: 69–70, 79)

Nota Bene: Călătoria mareșalului Marmont spre Rusia meridională și Orientul apropiat, începută de la Viena în 22 aprilie 1834, cuprinde și un traseu transilvănean, delimitat între Arad, unde sosește la 29 aprilie și Bistrița, pe care o lasă în urmă pentru a ajunge în 16 mai la Cernăuți, în Bucovina. Militar de profesie, este atras în mod deosebit de Regimentul de graniță de la Caransebeș, oferind descrieri foarte precise despre organizarea, administrarea și funcționarea acestuia. Surprinde în mod pertinent impactul graniței militare austriece asupra dezvoltării regiunii.

Angajament al bogasierilor din București cu privire la comportarea față de cumpărători (1835)

Cu toate că în multe rânduri am pus hotar a numai întinde mușterii nici noi nici slugile noastre după poduri, dar n-au stat mijloc. De aceasta și acum ne făgăduim printr-acest înscris al nostru ca să lipsească dintre noi această întindere a mușteriilor după pod sau măcar cu luarea mușteriilor din prăvălie unul altuia și categoria de marfă. Iar care din noi sau băieții noștri vor mai obrăznici împotriva acestui legat, acela să fie supus a da strefăr lei cincizeci la cutia corporații isnafului nostru de bogasieri fără câtuși de puțină împotrivire.

Drept aceea, spre a și avea acest înscris temeiul întru toate întocmai fără câtuși de puțin strămutare, am iscălit ca să crează, rugând și pe cinstita comisie de roșu de au adeverit.

București, 22 august 1835

(Vl. Diculescu, *Viața cotidiană a Țării Românești în documente. 1800–1848*, Cluj, 1970, p. 162–163)

Reglementarea activității negustorilor din Târgoviște (1835)

Vornicia din Lăuntru, poruncă la ocârmuirea județului Dîmbovița

Maghistratul acelui oraș, pe lângă raportul său cu No.137 au alăturat în copie două înscrisuri ale obștii negutătorilor de acolo, prin care s-au legat a ținea ziua duminicii și celelalte sărbători mari de peste an, a nu mai face vreo vânzare prin prăvăliile lor, decât numai băcăniile

și cârciumile, întrebuințând vânzare pentru hrana obștii, să fie slobode pentru aceasta. Propuind unii dintre dânșii, îndemnându-să din lăcomia iubirii de câștig să ispitească a călca acest așezământ, și cer ca prin stăpânire să statornicească această bună orânduială. Drept aceia să scrie acei ocârmuiri ca potrivit cu legatu ce au între dânșii, pe de-o parte, prin polițaiu orașului să publicuiască în auzul tuturor de obște că în ziua duminicii și celelalte praznice de peste an, nimeni nu este volnic a-și deschide prăvălia și face cât de mic alișveriș, afară din băcănii și cârciumi care vând cele trebuincioase spre îndestularea obștii.

(Vl. Diculescu, *Viața cotidiană a Țării Românești în documente. 1800–1848*, Cluj, 1970, p. 162–163)

Desființarea iobăgiei în Transilvania — patenta imperială din 21 iunie 1854

Noi Francisc Iosif I [...]

Cugetând a pune în fapt, într-un mod pe cât se va putea mai împăcător de toate interesele, dispozițiunile despre desființarea legământului urbarial și despre desărcinarea pământului în marele nostru principat Ardealul, precum și a face, ca celor în drept să li se răspundă cât mai curând desdăunarea ce li se cade pentru încetatele lor venituri, apoi dorind a regula în mod definitiv raporturile între domnii pământești de mai înainte și între foștii lor coloni sau iobagi și supuși [...], precum și reciprocele recerințe de posesiune, cari s-au mutat prin desfacerea legăturii urbariale, noi, după ce am ascultat pe miniștrii noștri și pe consiliul nostru imperial, am aflat cu cale a determina pentru marele nostru principat Ardealul următoarele și a le prescrie ca o normă pentru toate lucrările ce vor să ocupe acest obiect.

Secțiunea I

Despre ridicarea legământului urbarial peste tot și despre desdăunarea pentru prestațiile urbariale în parte

§1. În urma ridicării legământului urbarial și a puterii judecătorești domeniale, cad și drepturile, recerințele și obligațiile ce proveneau și se deduceau din acel legământ și din această putere.

§2. Cu desființarea legăturii urbariale, foștilor supuși domeniali li se dă peste fondurile urbariale, ce au fost în posesiunea lor, drept de proprietate și de liberă dispunere, fără însă a deroga legilor ce sunt acum, ori ce se vor publica de aici înainte despre succesiunea sau moștenirea în bunurile țărănești și despre parcelarea pământului.

§3. Ca fond urbarial se va privi tot pământul, care la 1 ianuarie 1848 s-a aflat în posesia foștilor supuși domeniali.

Secțiunea a II-a

Despre prestațiile răscumpărabile

§18. Fondurile alodiale, fără diferență de felul culturii, care pe lângă prestațiile anuale de lucru, în natură ori de bani, prin învoială înscrisă ori cu gura s-au fost dat foștilor coloni spre a le lucra, planta ori spre altă folosire, pentru totdeauna, ori până la stingerea familiei sau a viței bărbătești, sau peste tot pe timp nedeterminat fără de recercare expresă de a le lua înapoi și care în acest din urmă caz se află în mâinile foștilor supuși domeniali de la

1 ianuarie 1819, nu se mai pot lua înapoi de la posesorii lor. Dările legate de aceste fonduri sunt răscumpărate, însă până când se vor răscumpăra, se vor împlini în măsura cuvenită.[...]

(„Foaia pentru minte, inimă și litaratură", nr. 28–30, 1854, p. 149–164)

Legea secularizării averilor mânăstirești (1863)

Art. 1 — Toate averile mânăstirești din România sunt și rămân averi ale statului.

Art. 2 — Veniturile acestor averi se înscriu între veniturile ordinare ale bugetului statului.

Art. 3 — O sumă se afectează locurilor sfinte către care erau închinate unele din mănăstirile pământene, și aceasta numai sub titlul de ajutor. [...]

Această sumă se va mărgini în maximum cifrei de optzeci și două (82) milioane lei, cursul de Constantinopol, odată pentru totdeauna, cuprinzându-se în această sumă și cele 31, adică treizeci și unu milioane lei, ce locurile sfinte datoresc Țării Românești, după stipulațiuni anterioare.

Art.6 — Guvernul va lua înapoi de la egumenii greci, ornamentele cărțile și vasele, cu care pietatea strămoșilor noștri înzestrase aceste așezăminte, precum și documentele ce au fost încredințate zișilor egumeni, și aceasta conform cu inventariile ce se găsesc în arhivele țării.

(Bujoreanu, p. 1796–1797)

Legea rurală (1864)

Art. 1 — Sătenii clăcași (pontași) sunt și rămân deplini proprietari pe locurile supuse posesiunii (stăpânirii) lor, în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă.

Această întindere (peste locul ce au sătenii în vatra satului, pentru casă și grădină) este:

a) În județele de dincoace de Milcov (Țara Românească):

1. Pentru săteanul cu patru boi și o vacă: 11 pogoane[1].
2. Pentru săteanul cu doi boi și o vacă: 7 pogoane [și] 19 prăjini[2].
3. Pentru săteanul ce are o vacă sau toporaș: 4 pogoane și 15 prăjini.

b) În județele de dincolo de Milcov (Moldova):

1. Pentru săteanul cu patru boi și o vacă: 5 fălci[3] [și] 40 prăjini.
2. Pentru săteanul cu doi boi și o vacă: 4 fălci.
3. Pentru săteanul ce are o vacă sau pălmaș: 2 fălci [și] 40 prăjini.

c) În județele de peste Prut (Basarabia):

1. Pentru săteanul cu patru boi și o vacă: 6 fălci [și] 30 prăjini.
2. Pentru săteanul cu doi boi și o vacă: 4 fălci [și] 30 de prăjini.
3. Pentru săteanul ce are o vacă sau pălmaș: 2 fălci [și] 70 prăjini.

Art. 2 — Locuitorii care nu se bucură de întinderea pământului ce li se cuvine după articolul precedent li se va împlini întinderea legală de pământ.

Art. 3 — Nici într-un caz, suma locurilor rămase în deplina stăpânire a săteanului, nu va fi mai mare de cât două treimi ale unei moșii.

Se înțelege că pădurile nu intră în această socoteală. [...]

Art. 5 — Nu vor avea dreptul a cere pământ ce se dă sătenilor clăcași după art. 1 al acestui decret, locuitorii oricărui sat, care prin învoieli speciale cu proprietarul moșiei nu aveau

decât casă și grădină în sat, fără a fi clăcași [...]. Asemenea locuitori au însă facultatea de a primi pământ pe moșiile statului.

Art. 6 — Vor avea facultatea [de] a se strămuta pe moșiile statului cele mai apropiate:

a) Sătenii cărora din două treimi ale moșiei, nu li se poate împlini întinderea locurilor legiuite.

b) Spornicii (însurățeii) ce nu vor avea locuri în cuprinderea legilor în ființă. [...]

Art. 7 — De la promulgarea decretului acestuia în termen de treizeci de ani, săteanul sau moștenitorii săi, nu va putea înstrăina, nici ipoteca proprietatea sa, nici prin testament, nici prin alte acte între vii, decât către Comună sau către vreun alt sătean. [...]

Art. 10 — Se desființează pentru totdeauna și în toată întinderea României: claca (boierescul), dijma, podvezile, [...], carele de lemne și alte asemenea sarcini, datorate stăpânilor de moșii sau în natură sau în bani [...].

Art. 11 — Drept clacă, dijmă și celelalte sarcini se va da stăpânilor de moșii, odată pentru totdeauna, o despăgubire [...].

(*Lege rurală cu proclamațiunea Măriei-Sale Domnitorului a Principatelor-Unite Române*, Imprimeria statului, București, 1864, p. 7–11)

Lege pentru tocmelile agricole și pentru executarea lor (1866)

Capitolul I

Despre tocmeli pentru lucrările agricole

Art. 1 — Toate tocmelile pentru munci agricole de orice natură, trebuie să fie legalizate și înregistrate de către autoritatea comunală respectivă, cu îndeplinirea formelor prevăzute la cap. II din această lege.

Art. 3 — Înscrisul de tocmeală va cuprinde negreșit condițiile stipulate între părțile contractante.

Art. 5 — Nici o tocmeală agricolă nu se va putea face pe mai mult de cinci ani [...].

Capitolul II

Despre înregistrarea tocmelilor pentru munci agricole

Art. 6 — Fiecare consiliu comunal rural, va avea un registru șnuruit, sigilat și subscris de consiliul județean [...] în care se vor trece pe rând, după data lor, și cu număr, toate tocmelile pentru munci agricole în întregul lor. [...]

Persoanele care nu știu să scrie, pun degetul pe semnul crucii, după ce primarul sau secretarul comunei le va citi mai întâi actul de tocmeală. [...]

Capitolul III

Despre jurisdicțiune și esecuțiune

Art.13 — Primarii sunt datori prin ajutorul Consilierilor comunali, vătășeilor, dorobanților, secretarilor să îndemne pe muncitorii agricoli, care au contractat în conformitate cu legea de față, a-și îndeplini tocmelile, la vremea când, și locul unde, și după chipul cu care s-au legat prin tocmeli.

În cazul în care muncitorul nu lucrează după tocmeală, primarul împreună și cu Consiliul comunal, cercetează în acea zi chiar reclamațiunea și constatând faptul adevărat, de o dată cu încheierea procesului verbal pentru aceasta îl va executa la îndeplinirea

tocmelii [...].

Art. 14 – Modul executării este cel următor. Primarul prin mijloacele executive de care dispune, va aduce îndată pe datornic la munca pentru care s-a tocmit; când el se va îndărătnici, reclamantul poate prin concursul primarului [...] să tocmească alți oameni cu orice preț ; acest preț constatat prin proces verbal, se va împlini din propria avere a vinovatului, exceptându-se casa și pământul dobândit prin legea rurală [...].

(Bujoreanu, p. 912–913)

Tocmeli agricole — exemple concrete

A. Județul Bacău (1865)

Noi, jos iscăliții, prin punerea degetelor noastre [...], facem știut prin acest înscris ce-l dăm domnului A.M, posesorul moșiei [...], că am luat de la d-lui bani pe muncă, coasă, la vara anului 1865, cosite bine, puse în stog, cu tocmeală hotărâtă de 40 lei falcea, 2 stamboale[1] făină, 2 oca brânză și noi ne îndatorim la vara viitoare a urma cu munca, fără a da cât de puțină sminteală și spre încredințarea d-sale că vom fi următori, suntem chezași, unul pentru altul și toți pentru unul, la care am dat aceasta. 1865, febr.25.

	Prăjini	Lei
Eu I. Chelariu.....	80	40
Eu Sava Rotariu	80	40
Eu Ioan Rusu	40	20

(Scraba, p. 161)

B. Județul Ialomița (1904–1907)

Pentru arătură, ne-am învoit cu D-l arendaș ca să ne dea locuri în baltă și la câmp, cât va avea disponibil și la care va voi, pentru a-l cultiva cu semințele noastre, adică: grâu, porumb, orz, fasole, mei [...]; din al căror produs, vom da d-lui arendaș dijma din două părți egale, una transportată cu carele și vitele noastre la arman[2]; mașină sau pătul, de va fi porumb, după cum va cere d-l arendaș fără plată.

Noi, locuitorii care vom avea locuri de arătură, vom mai munci d-lui arendaș, în țarina d-sale de la câmp, câte o jumătate de hectar de grâu, adică: arat, semănat cu sămânța d-lui arendaș, grăpat, secerat și cărat la șiră sau mașină cu carele și vitele noastre, fără plată.

Locurile de arătură ce ni se vor da pe seama noastră locuitorii, vom fi obligați de a le munci în condiții bune; cele de porumb din câmp le vom face mai întâi ogor din vreme, arătura în condiții bune, săpatul și seceratul la timp și după cum ne va pretinde d-l arendaș, iar cei care nu vom lucra aceste munci după cum ni se va pretinde, pe lângă că vom fi răspunzători către d-l arendaș la daune, cauzate din reaua voință a noastră, d-sa ne va putea lua locurile și a le da altora, fără nici o altă discuție.

Vom mai transporta d-lui arendaș, noi locuitorii care vom avea locuri de arătură, câte două chile, de câte 7 hectolitri producte, de la magazia d-sale [...] la Călărași, fără nici o plată, socotit la un hectar ce vom avea a munci în tarlaua d-lui arendaș. Contrar, vom plăti câte 5

lei, de fiecare chilă nedusă.

Holdele noastre [...], vor fi păzite de oamenii domnului arendaș, pentru care îi vom da pândărit, pentru păioase: din trei clăi, doi snopi, iar pentru porumb, câte două baniți de măsură, știuleți, de fiecare hectar ce rămâne al nostru, transportat și acesta, de odată cu dijma, la destinația d-lui arendaș.

Pentru pășunatul vitelor noastre, D-l arendaș ne va da islaz în baltă, pe unde va fi loc liber, fără măsură, și la câmp, pe locul din pătrime moșiei, schimbat în fiecare an, păzit și îngrijit de noi locuitorii, fără a face stricăciuni prin fânețuri și bucate, iar noi vom plăti d-lui arendaș câte șase lei de vită mare, un leu pentru fiecare oaie și patru lei de fiecare râmător, iar mânzații și cârlanii vor fi scutiți de plata ierbăritului [...].

Pentru baltă, noi subsemnații locuitori, ne-am învoit să pescuim pe marginea bălții dinspre sat, cu plasa mică, cu chipcelul, cu undiță și coșuri oarbe, fără alte instrumente, numai pentru hrana familiei noastre, fără a vinde [...]; pentru care vom plăti d-lui arendaș câte (25) douăzeci și cinci lei de fiecare nume și în fiecare an, tot la 1 iulie, deodată cu plata ierbăritului. Nu ne va fi permis de a pescui înăuntrul bălții [...] și peste gârla bătrână; cei ce vom fi prinși a pescui peste aceste măsuri, vom fi dați judecății.

Noi locuitorii, ne-am învoit cu d-l arendaș să tăiem trestie, papură și buruieni din baltă pentru trebuințele noastre, fără să putem vinde unui locuitor sătean șdin satul respectivț, decât numai altor persoane prin alte sate. Pentru care vom da d-lui arendaș, de fiecare nume și pe fiecare an, câte treizeci snopi de trestie și unul de papură, de câte patru palme grosime, din calitatea cea mai bună [...] cel mult până la 1 noiembrie, în fiecare an.

Contrar, vom plăti cu bani cincizeci fiecare snop de trestie și un leu snopul de papură; tăiatul trestiei va începe după 15 august, în fiecare an; iar cei care vom fi dovediți că am vândut trestie sau papură vreunui sătean local, vom fi obligați a plăti prețul îndoit pentru baltă. [...]

Noi, locuitorii, vom munci d-lui arendaș câte trei zile cu mâinile, de fiecare nume, în fiecare an, la orice fel de muncă ne va chema, fără nici o plată; contrar vom plăti câte lei 3 de fiecare zi nemuncită.

(Scraba, p. 177–178)

Inventarul agricol în Vechiul Regat — comparații internaționale

Opinii despre alimentație în lumea rurală — răspunsuri la chestionarul din anul 1905

Județul Ilfov

Lipsesc islazurile; unii arendași le-au arat și ar trebui să fie obligați prin contract să aibă islazuri, căci astfel locuitorii pierd vitele cu desăvârșire; azi chiar laptele lipsește din casa lor, din care cauză copiii sunt slabi, fără sânge, piperniciți.

Județul Râmnicu-Sărat

Deja ei nu au o hrană suficientă în câșlegi, apoi mai dau peste ei și lungile posturi care numai forță pentru muncă nu-i fac. Ieftinirea peștelui ar contribui mult la îmbunătățirea stării lor fizice [...]. De altfel oamenii de sus ar trebui să agite ideea de ieftinirea peștelui.

Județul Brăila

Locuitorii se hrănesc prost, hrana lor stă mai mult în mămăligă de porumb, zarzavaturi și pește, prea puțin din carne, ouă și lapte; din care pricină degenerează fizicește.

Județul Prahova

Din 273 săteni, numai 200 au grădinile lor unde cultivă: ceapă, usturoi, lăptuci, mai rar cartofi, fasole și bob.

Județul Muscel

Toți sătenii au grădină de zarzavat pe lângă casă, afară de foarte mici excepții. Grădinăria aici este potrivită: aproape toți își fac, nu cumpără de aiurea. Cu deosebire varză aici se cultivă multă. Se vinde toamna 100 sau 150 de care.

(Scraba, p. 22–25)

Regulament pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești (1894)

Art. 1 — Fiecare vatră de sat va fi împrejmuită cu un șanț sau cu un gard; se vor lua măsuri ca apa să nu stagneze în șanț. [...].

Art. 3 — Nu este permis nici unui locuitor a clădi, în interiorul comunei sau cătunului case, coșare, grajduri, hambaruri de produse și alte dependințe fără a înștiința pe primar care [...] îi va arăta locurile și alinierile determinate de serviciul tehnic al județului. [...].

Art. 4 — Construcția caselor se va face după modelurile tip, formate de ministerul de interne. Ministerul va alcătui mai multe modele ca să se întrebuințeze în diferite regiuni ale țării, conform obiceiurilor ăi mijloacelor locale. [...]

Construirea de bordeie este cu totul oprită.

Art. 5 — Oricum va fi construită casa, se vor avea în vedere următoarele: [...]

A fi cât se poate cu fața spre stradă [...].

Casa va fi înconjurată prin [...] prispe de cel puțin 0m.75cm lățime.

Înălțimea casei va fi după voință; camerele însă vor avea o înălțime de cel puțin 2 m și 50;

Fiecare cameră va avea două ferestre, înalte de un metru și late de 75 centimetri; ferestrele vor fi deschizătoare și cu geamuri, ne mai permițându-se, sub nici un cuvânt, ferestrele fixe și cu hârtie sau țiplă. [...]

Casa va cuprinde cel puțin două camere de locuit, una în dreapta și alta în stânga, cu o sală în mijloc, despărțitoare, unde va fi și bucătăria [...]. Se va permite, însă și locuințe cu o singură cameră și bucătărie pentru familiile compuse numai din două persoane. [...]

Art. 6. [...] Coșarul (grajdul de vite) va fi depărtat de casă. [...]

Art. 12 — Fiecare proprietar este dator a-și ține curtea și toate dependințele curate; le va mătura o dată pe săptămână [...], de asemenea el va fi dator să mături jumătate strada dinaintea curții sale în fiecare sâmbătă. [...]

Art. 14 — Casele se vor spoi cel puțin de două ori pe an [...].

Art. 15 — Fiecare proprietar este dator a-și curăți curtea și grădina sa de buruieni, scaieți, plante spinoase, plantând, dacă se poate arbori, de preferință fructiferi, iar în grădină va cultiva, de preferință, legume.

Art. 16 — Nu se vor mai îngădui prin curți gropi cu ape mocirloase pentru porci sau păsări ca gâștele, rațele etc.; sunt îngăduite ulucile sau gropile căptușite cu scânduri.

Art. 17 — Nu se mai permite tăierea vitelor mari prin curți sau pe străzi; ele se vor tăia și curăți la marginea satelor, într-un loc destinat pentru aceasta [...].

Art. 18 — Pentru îndeplinirea prescripțiilor acestui regulament se acordă un timp de trei luni; odată trecut acest termen primăriile îl vor executa întocmai [...].

Art. 22 — Se dă locuitorilor un termen de cinci ani pentru desființarea tuturor bordeielor și înlocuirea lor cu case construite de pe prescripțiile regulamentului de față. După trecerea acestui termen nu se va mai tolera nici un bordei. Cei care nu se vor supune se vor da în judecată, iar bordeiele vor fi desființate.

(Hamangiu, II, p.1264–1267)

Situația locuințelor în zona rurală conform răspunsurilor la chestionarul din anul 1905

La populațiunea de 1 163 900 capi de familie, corespund 1 152 812 locuințe, în care cifră intră și locuințele străinilor din comunele rurale. Cele mai multe case sunt cu două încăperi (583 866); vin apoi casele cu o singură încăpere (305 442). În total, 3,8% sunt bordeie, 26,5% case cu o încăpere, 50,6% case cu două încăperi, 14,6% case cu trei încăperi, iar 4,5% case cu mai mult de trei încăperi. Casele cu o încăpere, proporțional, sunt mai numeroase în Moldova (43,4%), apoi în Muntenia (24,5%), Dobrogea (19,1%), Oltenia (5,9%). Pe județe, casele cu o încăpere sunt cele mai numeroase în Vaslui (61,4%), iar cel mai puțin numeroase în Vâlcea și Dolj (4,6%). Casele cu două și trei încăperi sunt mai numeroase în Oltenia, cu mai multe încăperi în Dobrogea. Bordeiele sunt mai numeroase în Romanați, Teleorman și Dolj. [...].

După felul locuințelor, s-ar putea spune că Moldova e cu mult inferioară celorlalte regiuni, iar că Vasluiul, în care populația rurală e cea mai deasă și familia cea mai puțin numeroasă din întreaga țară, are și locuințele cu o singură încăpere cele mai multe.

Se mai constată un fapt destul de explicabil de altfel, că în județele de munte, locuințele cu mai multe încăperi sunt mai numeroase. Cu toate acestea, județele Brăila, Ialomița, Dolj, Tulcea și Constanța sunt în aceeași situație, — ba chiar mai bună.

(Scraba, p. 17)

Cauzele răscoalei din 1907 — raportul procurorului general N. Leonescu

Domnule ministru,

La una a curentei am fost în Fălticeni. Am examinat lucrările instrucției în afacerile răscoalelor țărănești, pe cât timpul mi-a permis.

Sunt inculpați țărani din 9 comune, pentru răscoale și devastări. În arest am găsit 71 depuși de către dl. judecător de instrucție. Am întrebat aproape pe fiecare din ei asupra cauzei răscoalei. Toți ne-au negat că să fi fost puși la cale de cineva. Au răspuns un singur cuvânt: că nevoia și nedreptățile ce li se fac de către proprietari și arendași i-au împins la aceasta.

Pământ pentru hrană nu li se dă, sau, dacă li se dă, îl plătesc așa de scump, încât degeaba îl mai muncesc. Unora nici nu le rămâne timpul a-l munci la timp.

Imaș pentru pășunatul vitelor nu li se dă deloc, sau foarte puțin, astfel că nu pot să ție vitele trebuncioase pentru hrană. Sunt nedreptățiți la muncă; prețul li se fixează de arendaș sau proprietar.

Li se măsoară mai puțin decât muncesc în realitate. De cele mai multe ori măsurătoarea li se face nu îndată după ce au terminat munca, ci mult mai târziu, când vrea arendașul sau proprietarul și când semnele despărțitoare au dispărut.

Administrația comunală nu-i apără în pretențiunile lor, cele mai de multe ori drepte, față de arendași și proprietar. astfel că-n sufletul fiecărui țăran este înrădăcinată credința că sunt furați la măsurătoarea pământului, încărcați la muncă, și că nu li se plătește cinstit.

Aceste motive au făcut ca să crească ura țăranilor contra arendașilor și proprietarilor și la un singur cuvânt să fie toți uniți și să comită aceea ce au comis.

Procuror general, N. Leonescu

(*Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. I, București, 1977, p. 220)

Regimul izraeliților în statul român

A. Codul Civil (1865)

Capitolul I

Despre bucurarea de drepturile civile și despre naturalisațiune

6. Exercitarea drepturilor civili nu depinde de calitatea de cetățean, care nu se poate dobândi și păstra decât conform art. 16 din acest codice.

7. Tot Românul se va bucura de drepturile civile.

8. Veri-ce individ născut și crescut în România până la majoritate, și care nu se va fi bucurat nici odată de vreo protecțiune străină, va putea reclama calitatea de Român în cursul unui an după majoritate.

Acei ce, aflându-se în condițiunile de mai sus vor fi devenit majori înainte de promulgarea acestui codice vor avea termin de unu an de la promulgare pentru a reclama calitatea de cetățean român.

Copii găsiți pe teritoriul român fără tată și mamă cunoscuți sunt Români.

1. Cei care nu sunt de ritul creștinesc nu pot dobândi calitatea și drepturile de cetățean român, decât cu condițiunile prescrise la art. 16 din acest codice.

2. Tot copilul născut din Român în țară străină este Român. [...]

16. Străinul care va voi a se naturaliza în România va fi dator a cere naturalizarea prin suplică către Domn, arătând capitalurile, starea, profesiunea sau meseria ce exercită, și voința de a-și statornici domiciliul pe teritoriul României. Dacă străinul, după o asemenea cerere, va locui zece ani în țară, și dacă prin purtarea și faptele sale va dovedi că este folositor țării.... Consiliul de Stat îi va putea acorda decretul de naturalizare.

(*Codice Civil*, edițiune oficială, Imprimeria Statului, București, 1865)

B. Constituția din 1866 — articolul 7

Art. 7. Însușirea de Român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile.

Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.

(*Constituția și legea electorală*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 34)

C. Modificarea articolului 7 din Constituție (1879)

Art. 7. Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și a le exercita.

Străinul fără deosebire de religiune, supus sau nesupus unei protecțiuni străine, poate dobândi împământenirea cu condițiile următoare:

a) Va adresa guvernului cererea de naturalizare, în care va arăta capitalul ce posedă, profesiunea sau meseria ce exercită și voința de a-și stabili domiciliul în România;

b) Va locui, în urma acestei cereri, zece ani în țară și va dovedi prin faptele sale că este folositor ei.

Pot fi scutiți de stagiu:

a) Cei care au adus în țară industrii, invenții utile sau talente distinse, sau care vor fi fundat aici stabilimente mari de comerț sau industrie;

b) Cei care, fiind născuți și crescuți în România din părinți stabiliți în țară, nu s-au bucurat nici unii, nici alții, vreodată, de vreo protecție străină;

c) Cei care au servit sub drapel în timpul războiului pentru independență și care vor putea fi naturalizați în mod colectiv, după propunerea guvernului și fără alte formalități.

Naturalizarea nu se poate acorda decât prin lege și în mod individual.

(Hamangiu, I, p. 4)

D. Circulară a Ministrului de Interne Mihail Kogălniceanu către prefecți privitoare la situația izraeliților în zona rurală (1869)

După legile țării, ovreii nu au drept de domiciliu permanent în sate. Prin urmare ei nu pot fi nici cârciumari, nici accisari în comunele rurale. Toleranța ce pe alocuri li s-a acordat a fost un abuz, dar niciodată nu a fost o desființare a legii [...].

Obștiți dar în toate comunele rurale din județul d-voastră, că de la 23 aprilie viitor ovreii nu mai pot, prin sate, a fi cârciumari, sau accisari, că prin urmare în această materie nici un contract nu se mai poate cu dânșii încheia sau prelungi.

O singură excepție se poate face în favoarea acelora care au apucat deja să dobândească

de la proprietari sau comune contracte cu un termen mai lung; însă numai întrucât aceste contracte vor avea caracterul autenticității, adică acela: de a fi fost formal legalizate de tribunale sau de primării înaintea datei acestei circulare.

(Bujoreanu, p. 810)

Lege pentru înființarea sistemului monetar și fabricarea monedei naționale (1867)

Art. 1. Se adoptă sistemul monetar decimal metric astfel cum există în Franța, Italia, Belgia și Elveția. Cinci grame argint, din care 835 din 1000 argint fin și 165 din 1000 aliaj, compun unitatea monetară a României sub denumirea de leu.

Art. 2. Leul se împarte în una sută părți denumite bani.

Art. 3. Monedele României sunt:

a. În aur:

Piese de 20 lei.

Piese de 10 lei.

Piese de 5 lei.

b. În argint:

Piesă de 2 lei.

Piesă de 1 leu.

Piesă de ½ sau 50 de bani.

c. În aramă:

Piesă de 10 bani.

Piesă de 5 bani.

Piesă de 1 ban.

[...]

Art. 10. Moneda va avea pe o parte armele țării și pe alta indicația valorii nominale și anul.

Art. 11. Monedele de aur și argint ale Franței, Belgiei, Italiei și Elveției fabricate după același sistem monetar se vor primi în țară, la toate casele publice deopotrivă cu moneda legală a țării.

Art. 12. Celelalte monede străine de aur și argint, câte circulă astăzi în țară, se vor primi la toate casele publice încă pentru timpul când se va face emisiunea I-a a monedei naționale de aur și argint.

După trecerea a șase luni de la I-a emisiune a monedei naționale de aur și argint, orice monedă afară de care reprezintă sistemul monetar zecimal [...] va înceta de a mai avea cursul legal și obligatoriu. [...]

Art. 17. După trecerea a șase luni de la întâia emitere a monedei naționale, monedele străine ce circulă astăzi în țară, încetează a mai avea curs.

(Bujoreanu, p. 1978–1979)

Înființarea Băncii Naționale a României — *Lege pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune* (17/29 aprilie 1880)

XI. CULTURĂ, IDEOLOGIE ȘI MENTALITĂȚI

Credințe populare și religiozitate în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea (1828)

Un român, în oricât de grea situație s-ar afla, consideră a fi un lucru deosebit în a ridica, înainte de a muri, un pod, o fântână ori o troiță; aceasta din urmă pare a fi favorită, pentru că aceste monumente sunt mult mai frecvente decât celelalte două. De asemenea, ori de câte ori un om are parte de o moarte violentă, o troiță este ridicată la marginea drumului, pentru a însemna locul și pentru a păstra amintirea a ceea ce s-a întâmplat, și pentru a evita ca mortul să devină un vampir.

(Rev. R. Walsh, *Narrative of a Journey From Constantinopole to England*, London, 1828, p. 232)

Lingvistică și gastronomie — Iordache Golescu, *Condica limbii românești* (1834–1843)

Cofetă – *cofetă, cofeturi. Cofeturi și condite, zaharicale, dulcețuri, zimaricale, plăcinte, pogace, baclavale, marțapale, mezelicuri, mezele, poame* și alte asemenea se zic la acelea ce se pun la masă în urma bucatelor, însă *cofeturi* și *condite*, *zaharicale* și *dulcețuri* se zic la acelea ce se fac din zahăr, din miere, din care conditele se aseamănă ca [și] când ar avea zahăr înghețat asupra, ca și când ar fi de cristal; *zimaricale, plăcinte, baclavale și marțapale* se zic [la] acelea ce se fac cu făină, cu unt, cu lapte, cu brânză, cu carne și cu zahăr; pogace se zic acelea ce se fac numai cu unt și făină, fără carne, adică plăcintă fără carne; *mezelicuri* și *mezele* se zic uscăturile, sărăturile și altele asemenea, cum ghiudem, pastramă, cașcaval, migdale, năut [...] și *zaharicale* [...]ce se pun la masă pe la sfârșitul bucatelor și *poame* [...] cele ce se mănâncă necoapte, nefierte la foc, cum mere, pere, prune, struguri.

(Iordache Golescu, *Scrieri alese*, ediție și comentarii de Mihai Moraru, Cartea Românească, București, 1990, p. 307)

Bula papală *Ecclesiam Christi* de ridicare a episcopiei greco-catolice de Alba Iulia la rang de mitropolie (1853)

Ceea ce însuși Grigore al XVI-lea[1] nu a putut să împlinească din pricina dificultăților, a lucrurilor și a timpurilor, am hotărât să îndeplinim noi acel fapt într-o oarecare măsură, cu ajutorul bunului Dumnezeu, înălțând pentru românii din Transilvania o provincie ecclesiastică proprie de rit grecesc, care să fie constituită pe de o parte din dieceza de Oradea, retrasă de la arhiepiscopia de Strigoniu, pe de altă parte, din două noi dieceze ridicate prin puterea noastră, la Lugoj, în Banatul timișan desigur și la Gherla în Transilvania, a cărei conducere bisericească am hotărât să o statornicim în biserica de Făgăraș, ca o provincie mitropolitană. [...]

Pentru mare glorie a atotputernicului Dumnezeu, pentru mărirea religiei catolice, pentru mângâierea spirituală a românilor și pentru folosul lor, prin voință proprie, prin cunoaștere

[1] Papa Grigore al XVI-lea (1830–1846), predecesorul lui Pius al IX-lea (1846–1878).

sigură și printr-o matură deliberare și nu în ultimul rând prin a noastră plenitudine a puterii apostolice, am scos și am eliberat dieceza de Făgăraș din Transilvania, care încă de la a sa instituire sub dreptul mitropolitan al arhiepiscopiei de Strigoniu și până în aceste timpuri a fost vitregită de întâi stătătorii aceleiași mitropolii, [...] ca să fie scoasă și eliberată pentru totdeauna de sub jurisdicția mitropoliei Strigoniului și de sub orice altă putere și prerogativă jurisdicțională. [...]

De vreme ce acestea ar fi astfel, mai întâi teritoriile diecezelor de Oradea și de Făgăraș, apoi a celor două ridicate de noi, cele de Lugoj și de Gherla, le înălțăm și le instituim prin aceeași perpetuă autoritate apostolică, împreună cu locuitorii care sunt acolo, cu orașele, cu satele și cu celelalte bunuri, într-o provincie ecclesiastică proprie, greco-catolică, unită, de limbă română și de asemenea într-un scaun arhiepiscopal și mitropolitan de Făgăraș al românilor de rit greco-catolic unit. [...]"

(Text în limba latină la Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1903, p. 391–392. Traducere de Adriana Marian)

***Nota Bene**:* Bula papală „Ecclesiam Christi", dată de papa Pius al IX-lea în 26 noiembrie 1853, desființează jurisdicția arhiepiscopiei maghiare de Esztergom (Strigoniu) asupra bisericii greco-catolice românești și ridică episcopia Blajului la rang de mitropolie. În componența noii provincii mitropolitane intrau: episcopia de Oradea, scoasă și ea de sub jurisdicția Strigoniului, împreună cu două episcopii nou înființate: la Gherla și la Lugoj. Primul mitropolit al noii provincii ecleziastice a fost Alexandru Sterca Suluțiu.

Mitropolitul Andrei Șaguna și organizarea bisericii ortodoxe în Transilvania — „Statutul Organic" (1868)

Statut organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania

Dispoziţiuni generale.

Biserica gr[eco]-or[todoxă] română din Ungaria și Transilvania, ca biserică autonomă, după dreptul ei canonic, garantat și prin art[icolul] de lege al IX-lea din anul 1868[1], pe lângă susținerea în întregitate a dreptului de inspecțiune a Maiestății Sale, își regulează, administrează și conduce independent afacerile sale bisericești, școlare și fundaționale în toate părțile și factorii ei constitutivi, după forma reprezentativă.

Statutul organic prezent tratează dară organizarea bisericii greco-orientale române pentru întreaga provincie mitropolitană din Ungaria și Transilvania.

II. Elementul acestei provincii mitropolitane este: clerul și poporul credincios; iară părțile constitutive ale ei sunt: 1. Parohiile, 2. Protopresbiteratele[2], 3. Mănăstirile și 4. Eparhiile. [...]

Cap. IV. Eparhia

§85. Eparhia este întrunirea mai multor parohii, protopresbiterate și mănăstiri, în fruntea cărora stă episcopul, care întru înțelesul canoanelor necurmat este dator a lucra, mijlocit și nemijlocit, pentru religiozitatea și luminarea preoțimii și a poporului.

---

1 Prin această lege fuseseră recunoscute oficial în cadrul monarhiei austro-ungare statutul de arhiepiscopie și mitropolie pentru biserica ortodoxă din Transilvania, și independența sa în raport cu Patriarhia sârbă de la Karlowatz, sub a cărei jurisdicție se aflase până la 1864.

2 Protopopiate

§86. Afacerile eparhiale se îndeplinesc prin: 1. prin sinodul eparhial; 2. prin consistoriul eparhial.

Articolul I. Sinodul eparhial

§87. Sinodul eparhial este reprezentanța eparhiei și se compune din deputații clerului și ai poporului eparhial și afară de episcopul, respectiv arhiepiscopul diecezan, constă din 60 de membri, dintre care 20 sunt preoți, 40 mireni. În dieceza Caransebeșului, în numărul celor 40 mireni confiniul militar[1] alege 10 deputați.

§88. Membrii sinodului eparhial se aleg pe trei ani și pot fi realeși. [...]

§89. Sinodul eparhial se ține regulat odată în an, la Duminica Tomei, iar în cazuri urgente se poate conchema și extraordinar.

§90. Convocarea sinodului se face prin episcopul eparhial, respectiv arhiepiscopul eparhial, iar în caz de vacanță, prin consistoriul respectiv. [...]

Apendice. Alegerea episcopului diocezan

§97. Episcopul se alege prin sinodul eparhial dintre bărbații calificați spre această treaptă. [...]

§99. Alegerea o va conduce sau mitropolitul, sau un mandatar al lui, autorizat spre acest scop. [...]

§102. Alegerea se face în secret prin ședule[2]. Fiecare alegător scrie pe o ședulă numele aceluia, pe care îl cunoaște vrednic de episcop și după cum se va striga de prezident, se duce și pune ședula în urna destinată. După ce au votat toți membrii sinodului, prezidentul și notarii sinodali, cari împreună cu doi bărbați de încredere, aleși de sinod din sânul său, fac organul de scrutinare, numără ședulele, luând una câte una din urna din care s-au pus și băgându-le în altă urnă ce va sta gata și aflându-se numărul ședulelor corespunzător cu numărul alegătorilor, prezidentul în vederea tuturor și a bărbaților de încredere, ridică pe rând ședulele din urnă, cetește în auzul tuturor numele înscrise în ele, notarii totdeauna înseamnă voturile și în urmă încheind scrutinul, se publică sinodului rezultatul alegerii și se trece la protocol.

De ales se privește acela care a întrunit majoritatea absolută a voturilor. [...]

Cap. V. Mitropolia

§143. Mitropolia este întrunirea mai multor eparhii, prin legătură canonică, prin susținerea unității instituțiunilor și intereselor generale bisericești și formează provincia mitropolitană, cu mitropolitul în frunte.

§144. Afacerile mitropoliei se îndeplinesc:

1. Prin congresul național bisericesc (sinodul mitropolitan).

2. Prin consistoriul mitropolitan.

3. Prin sinodul episcopesc.

Articolul I. Congresul național bisericesc

§145. Congresul național bisericesc este reprezentanța întregii provincii mitropolitane a românilor de religiunea greco-orientală din Ungaria și Transilvania.

---

[1] Teritoriul regimentului de graniță de la Caransebeș.

[2] Bilete.

§146. Congresul național bisericesc constă din 30 de reprezentanți din cler și 60 reprezentanți mireni; prin urmare fiecare dieceză trimite la congresul național câte 10 deputați din cler și câte 20 din mireni. Dintre deputații mireni ai diecezei Caransebeșului 10 cad pe confiniul militar.

Mitropolitul și episcopii sufragani, ca atare, sunt membrii congresului. [...]

§152. Congresul se convoacă ordinar la trei ani odată și adecă totdeauna pe 13 octombrie a anului întâi după alegerea deputaților, iară cerând necesitatea și mai adeseori. [...]

Apendice. Alegerea mitropolitului

§155. Pentru alegerea de mitropolit și arhiepiscop, congresul se compune din 120 de deputați, la care dieceza concură cu jumătate, iar celelalte eparhii laolaltă, cu cealaltă jumătate din numărul prefipt; prin urmare pentru numărul prezent al eparhiilor, arhidieceza concură cu 60, iar eparhia Aradului și a Caransebeșului cu câte 30 de deputați, aleși după modalitatea prescrisă. [...]

În congresul compus așa pentru alegerea mitropolitului, episcopii sufragani, dacă nu sunt aleși deputați, nu au vot la alegerea mitropolitului. [...]

(*Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania, cu un Supliment*, Ediția a treia, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiercezane, 1907, p. 7–51)

Nota Bene: Lupta pentru mitropolie a constituit un obiectiv esențial al mișcării politico-naționale românești în Transilvania secolului XIX. După atingerea acestuia, prin obținerea statutului mitropolitan mai întâi pentru Episcopia greco-catolică din Blaj (1853), apoi pentru cea ortodoxă de la Sibiu (1864), un alt moment important este promulgarea *Statutului organic* (1868), veritabilă constituție ecclesiastică ce reașează pe baze democratice funcționarea diferitelor nivele de competență din cadrul instituției bisericești a românilor ortodocși, multe elemente ale sale fiind valabile până în zilele noastre în organizarea Bisericii Ortodoxe Române.

Decret pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române (6 decembrie 1864)

Art. 1. Biserica ortodoxă română este și rămâne independentă de orice autoritate bisericească străină în tot ce privește organizarea și disciplina.

Art. 2. Biserica română, a cărei unitate este reprezentată prin un Sinod general, continuă a fi administrată de Mitropoliții și Episcopii eparhioți, cu ajutorul sinoadelor de eparhii.

Art. 3. Unitatea dogmatică a sfintei religii ortodoxe române cu biserica mare a răsăritului o menține Sinodul general al bisericii române prin consultațiuni cu biserica ecumenică din Constantinopol.

Art. 4. Sinodul general al bisericii române se compune:

a. Din Mitropoliții;

b. Din Episcopii eparhioți;

c. Din Arhiereii români;

d. Din câte trei deputați aleși de fiecare eparhie de către clerul de mir, și numai dintre preoții de mir, sau și din persoane laice cu cunoștințe teologice;

e. Din decanii facultăților de teologie din Iași și București. [...]

Adunările Sinodului general al bisericii române se prezidează în numele Domnitorului de către Mitropolitul primat al României. [...]

Art. 15. Religia ortodoxă română fiind liberă în stat, Sinodul ei general are putere legislativă și administrativă în afacerile spirituale sau de cult.

Art. 16. Niciodată și sub nici un cuvânt însă, Sinodul general al biserici române nu va putea modifica sau împiedica:

a. Libertatea de conștiință și toleranță religioasă. Legile pentru toleranța religioasă sunt cu totul de competența Adunărilor legislative ordinare.

b. Limba cultului ortodox în bisericile din țară va fi de-a pururea [limba] română.

Art.17. Atributele legislative ale Sinodului general poartă asupra următoarelor materii:

a. Disciplina bisericească și monahală;

b. Ritualul bisericilor în marginile legilor și regulamentelor;

c. Legile de hirotonii;

d. Legile relative la seminarii și facultăți de teologie, cât și pentru disciplină în materiile religioase.

(Hamangiu, II, p. 112—114)

Nota Bene: Acest decret marchează desprinderea bisericii ortodoxe române din subordinea față de patriarhia de Constantinopol, și organizarea ei sub controlul statului modern român. Se inaugura astfel o direcție ce va continua cu proclamarea oficială a autocefaliei (1885) și cu ridicarea la nivel de patriarhie (1925).

Legea Instrucțiunii Publice din 1864

Art. 1. Instrucțiunea se împarte în publică și privată

Art. 2. Instrucțiunea publică se împarte în primară, secundară și superiore.

Art. 3. Instrucțiunea primară coprinde: școalele primare din comunele rurali și urbane.

Art. 4. Instrucțiunea secundară cuprinde: liceele, gimnaziale, seminariale, școalele reale, de bele-arte, profesionale și școalele secundare de fete.

Art. 5. Instrucțiunea superioară va cuprinde: facultățile de litere, de științe matematice și fizice, de drept, de medicină.

Art. 6. Instrucțiunea primară elementară este obligatorie și gratuită, după cum se legiuește la Partea I, Cap. II, Secțiunea I, din prezenta lege.

Art. 7. Corpul învățător se împarte în patru grade:

1. Învățători sau învățătoare pentru școalele primare rurale.

2. Institutori sau institutrici pentru școalele primare urbane.

3. Profesori de școale secundare.

4. Profesori de facultăți.

Art. 8. Administrațiunea centrale a instrucțiunii se exercită după regulele și în marginile mai jos prescrise:

a. De ministrul instrucțiunii.

b. De consiliul permanent al instrucțiunii.

c. De consiliul general al instrucțiunii.

(Vasile Boerescu, *Codicele român sau Colecțiune de legile principatelor Unite Române*, Tipografia Cesar Bolliac, 1865, p. 173)

Regulament de ordine și disciplină pentru școlile primare (1870)

Art. 1. Anul școlar pentru școlile primare urbane începe la 15 august și se termină la finele lui iunie; pentru școlile primare rurale, anul școlar începe la 1 septembrie și se termină în iunie.

Art. 4. Nu se vor admite în școală copii, băieți sau fete, mai mici de 7 ani, asemenea în școlile rurale mixte, unde fetele frecventează aceeași școală împreună cu băieții, nu se vor admite, nici tolera fete mai mari de 12 ani.

Art. 5. Când localul școlii n-ar fi destul de încăpător spre a se admite toți copii care vor a se înscrie, învățătorul satului, învățătorul superior sau institutricea superioară în orașe, va primi cu preferință pe băieți sau fetele cei mai înaintați în etatea cerută de lege pentru instrucțiunea obligatorie. [...]

Art. 9. Afară de vacanțele prescrise, școlile de băieți vor avea vacanță în toate joile după-amiaza, iar la școlile de fete această vacanță va fi sâmbăta după amiaza.

Art. 10. Clasele vor începe în semestrul de iarnă, în lunile noiembrie, decembrie, ianuarie și februarie, de la 9–12 ore dimineața, și de la 2–4 după amiaza, iar în celelalte luni ale anului de la 8–11 dimineața și de la 3–5 după amiaza.

Art. 12. În sălile unde nu sunt orologii, spre a cunoaște elevii timpul școlii, se va înălța în curtea școlii, prin îngrijirea consiliului școlar, un aparat de lemn în care se va așeza un clopot ce se va trage cu o jumătate de oră înaintea timpului școlii, spre a da știre elevilor și celor mai îndepărtați cu locuința.

Art. 13. Venirea târziu și nejustificată, după începerea lecției, va atrage elevului sau elevei pedeapsa de a sta în picioare un sfert de oră și repetându-se cazul, se va îndoi sau aspri pedeapsa.

Art. 14. La ora fixată pentru învățătură, se va suna clopoțelul și elevii sau elevele, intrând în clasele respective, se vor așeza fiecare în bancă la locul ce i s-a însemnat și pe care nu-l va putea schimba fără voia și știrea învățătorului sau învățătoarei.

Art. 15. În școlile rurale mixte, fetele se vor așeza pe o bancă separată, asemenea când printre băieții mici se vor afla de acei trecuți peste etatea de 14 ani, aceștia se vor așeza încă pe o bancă separată.

Art. 18. Terminându-se apelul nominal, învățătorul sau învățătoarea se va preumbla printre bănci, spre a observa dacă elevii sau elevele sunt curați îmbrăcați și bine spălați și dacă cărțile și cele necesare pentru învățătură sunt în bună stare. Acei care nu se vor afla în condițiunile cerute, vor fi mustrați sau ținuți în picioare.

Art. 19. Începându-se lecțiile, școlarii vor păzi cea mai adâncă liniște și vor fi cu cea mai mare atențiune la întrebările și explicațiile ce se vor face. Pentru orice zgomot, șoptire sau dezordine, făptuitorii se vor pedepsi, fiind ținuți de o parte în picioare.

Art. 28. Pentru paza ordinei și pentru ușurarea învățătorului sau învățătoarei [...] la clasele numeroase se vor numi pentru fiecare bancă sau pentru un număr oarecare de elevi sau eleve câte un monitor din școlarii cei mai înaintați în etate și la învățătură, precum și cu bună conduită. [...]

Art. 29. Însărcinarea monitorului este de a asculta pe școlari lecțiile ce li s-au dat și a nota știința sau neștiința lor într-o foaie pe care o va da învățătorului sau învățătoarei; a priveghea tăcerea și liniștea în clasă și de a nota pe cei nesupuși sau provocatori la dezordine.

Art. 34. Când un elev sau elevă va lipsi mai multe zile de la școală fără înștiințarea învățătorului sau învățătoarei, vor da părinților avertisment, și dacă după trecerea de trei zile, nu vor veni copii la școală, vor raporta consiliului comunal sau municipal, spre a aplica acelor părinți amenda prescrisă de lege.

Art. 36. Gradul învățăturii, al purtării și al lucrului de mână la eleve se va nota cu cifre de la 1 la 10.

Art. 40. Școlarii care își vor uita datoriile și vor călca legile de ordine și disciplină vor supuși la pedeapsă.

Este oprit a se aplica elevilor sau elevelor pedepse degradante precum: punerea în genunchi, tragerea de păr, pălmuirea, bătaia cu nuiele și altele ca acestea.

Pedepsele, care după gravitatea cazului se vor aplica școlarilor de ambe-sexe sunt:

1. Admonițiunea sau mustrarea în particular, sau în clasă înaintea școlarilor.

2. Șederea în picioare într-un loc izolat, în fața școlarilor și în timpul de un cart de oră până la o oră și jumătate.

3. Oprirea de a merge acasă la prânz.

4. Notarea rea la purtare trecută în catalog [...].

5. Arestarea de la 1 până la 3 ore, nu pe timpul clasei, nici pe timpul nopții; în arest se va obliga culpabilul a copia sau memoriza un pasaj dintr-o carte.

6. Înștiințarea făcută părinților, spre a lua și dânșii măsuri pentru îndreptarea elevului.

7. Gonirea provizorie, când elevul după 3 sau 4 arestări și după înștiințarea făcută părinților nu și-a îndreptat conduita.

Această pedeapsă se va dicta pentru un timp minimum de o săptămână și maximum de trei luni, după gravitatea cazului.

8. Gonirea definitivă, când elevul, după ce a suferit toate pedepsele enumerate până aici n-a dat cele mai mici semne de îndreptare, și când tolerarea lui ulterioară în clasă ar deveni scandal și mijloc de corupțiune pentru toți școlarii, sau când după ce elevul a repetat aceeași clasă în curs de trei ani, fără să dea probe de cea mai mică deligență și de progres.

Art. 42. Recompensele sunt de două specie: zilnice și lunare.

Recompensele zilnice se fac elevilor și elevelor meritanți:

1. Dându-li-se locul de onoare în clasă;

2. Făcându-li-se laudă în clasă în prezența școlarilor;

3. Numindu-se monitor pe timpul când vor merita a ține această funcție.

Art. 58. Nu se poate permite în școlile primare, urbane și rurale alte cărți pentru învățătura elevilor decât cele autorizate de Ministerul Instrucțiunii Publice.

Art. 63. Cel mai bun metod didactic consistând în a tinde la deșteptarea și punerea în mișcare a propriei cugetări a elevilor, învățătorii, institutorii și institutricele se vor feri de obiceiul de a da copiilor lecții neexplicate și de a-i adstrânge ca să memoreze frazele și vorbele întocmai cum sunt în carte [...].

Art. 86.

Pentru fiecare clasă vor fi trei categorii de premii:

Premiul I cu cunună se dă numai unui elev sau elevă;

Premiul II se dă la 3 care au maximum notelor după ale premiului I;
Premiul III se dă la 5 elevi care au maximum notelor după ale premiului II.
(Bujoreanu, p. 1875–1880)

Regulament de ordine și disciplină pentru licee și gimnazii (1866)

Art. 1. Anul școlar pentru toate liceele și gimnaziile începe la 1 septembrie cu ceremonia religioasă obișnuită [...].

Art. 17. Spre a da probă de o cultură mai distinsă, școlarii vor veni la școală totdeauna curați, spălați, pieptănați [...].

Art. 20. Pentru fiecare oră sau lecțiune școlarii își vor aduce totdeauna cărțile, caietele, hârtia și celelalte necesare pentru învățătură, acestea le vor păstra totdeauna curate, nerupte, nemânjite și în bună stare. Alte cărți netrebuincioase pentru lecțiunile clasei, nu numai că nu vor fi tolerate, ci și confiscate.

În timpul lecțiilor școlarii vor păzi cea mai adâncă tăcere și liniște și vor fi cu cea mai mare atențiune la explicațiile sau întrebările profesorului. Zgomotul, șoptirea sau orice altă dezordine sunt sever oprite. [...]

Art. 24. [...]. După ieșirea profesorului din clasă nici unui școlar nu îi este permis a mai rămâne prin clasă ori pe galerie sau în curte. [...].

Art. 34. Timpul, afară din școală, sunt datori școlarii a-l întrebuința în învățarea lecțiilor, în lucrări scripturistice, precum: versuri, teme, compoziții și alte ocupații privitoare la studiile clasei în care se află; și numai după îndeplinirea datoriilor școlare ce sunt pentru un școlar mai presus și mai înainte de toate, se vor putea ocupa și cu citirea de cărți recomandate de profesori. [...]

Art. 47. Cea mai gravă culpă a școlarilor se consideră nesupunerea ce ar cuteza să arate profesorilor [...].

Art. 50. Este strict interzis școlarilor de a scrie sau a desena pe pereții, ușile sau ferestrele și mobilele școlii [...]. Contravenitorii sunt supuși la plata reparației și după împrejurări și la altă pedeapsă. În cazul în care nu se va putea descoperi culpabilul stricător, toată clasa va fi solidară.

Art. 51. Nu este permis școlarilor a purta haine extravagante.[...].

Art. 56. Nu este permis școlarilor a vizita baluri publice, cafenele, taverne [...]. nici chiar cu părinții lor; promenadele și grădinile publice le vor putea vizita însoțiți de părinți [...].

Art. 57. Jocuri de cărți, biliard sau orice alt joc de hazard, care răpesc timpul și banii este strict oprit.

Art. 58. Mersul la teatru va fi permis școlarilor numai când vor fi însoțiți de părinți sau corespondenții lor, școlarilor diligenți[1] le va fi permis să meargă la teatru în unele zile de sărbătoare cu autorizația directorului și împreună cu un pedagog al internatului.

Art. 59. Fumatul este strict oprit atât în locuri publice cât și acasă și cu atât mai mult împrejurul și înăuntrul școlii.[...]

[1] Sârguincioși.

Art. 63. Nu este în nici un mod permis școlarilor de a scrie articole pentru jurnale, fie politice, fie literare. [...]

Art. 69. Punițiunile [pedepsele] care după gravitatea lor se vor aplica școlarilor sunt: admonițiunea sau mustrarea; [...], arestul sau închisoarea în gimnaziu sau liceu, gonirea provizorie sau definitivă din liceu sau din gimnaziu; gonirea din toate liceele sau gimnaziile țării. [...]

Art. 72. Închiderea în arestul liceului sau gimnaziului se va pronunța de director, după gravitatea cazului, pentru un timp de la o oră până la 24 cel mult. Închiderea nu se va putea aplica decât pe timp de ziuă. Arestantului nu îi va fi permis a i se aduce de mâncare; i se va da însă hârtie și rechizitele de scris spre a copia dintr-o carte un număr determinat de pagini. La cazul în care nu a îndeplinit această impunere i se va prelungi arestul. [...].

Art. 115. În toate orașele unde vor fi două sau mai multe licee, ori gimnazii și licee, se va ține la sfârșitul fiecărui an școlar, îndată după distribuirea premiilor, un concurs între școlarii premiați ai acelor gimnazii și licee ale orașului. [...]

Art. 119. Vacanțe pentru licee și gimnazii vor fi:

1. Vacanța de la finele anului școlar, care va începe la 1 iulie și va ține până la finele lui august.

2. La Crăciun 8 zile din ajunul Nașterii Domnului până la 2 ianuarie.

3. La Paști 15 zile, de la Duminica Floriilor până la Duminica Tomii.

4. Toate duminicile de peste an.

5. Sărbătorile împărătești și ale altor sfinți, care sunt: Nașterea Maicii Domnului la 8 septembrie; Înălțarea Sfintei Cruci la 14 septembrie; Sfântul Dimitrie la 26 octombrie; Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril la 8 noiembrie; Intrarea în biserică a Maicii Domnului la 21 noiembrie; Sfântul Nicolae la 6 decembrie; Botezul Domnului, 6 ianuarie; Sfântul Ioan Botezătorul la 7 ianuarie; Sfinții Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Hrisostom la 30 ianuarie; Întâmpinarea Domnului la 2 februarie; Buna-Vestire la 25 martie; Sfântul George la 23 aprilie; Înălțarea Domnului la 40 de zile după Paște; Sfinții Împărați Constantin și Elena la 21 mai; Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul la 24 iunie.

Afară de acestea va mai fi vacanță în zilele de sărbători naționale.[...].

(Bujoreanu, p. 1858–1864)

Despre rolul educației pentru fete — discursul lui Carol I la festivitatea de premiere a elevelor școlilor secundare și primare de fete din București (1876)

În rezolvarea problemei atât de mari și dificile a instrucțiunii publice într-un stat, educațiunea femeilor ocupă locul cel dintâi. Centru al familiei și al vieții casnice, motor al sentimentelor celor mai nobile și generoase, femeia într-adevăr a avut și va avea rolul cel mai înalt și mai frumos în societățile omenești, ca fiică, ca soție, ca mamă, ea are o misiune de îndeplinit [...].

(*1866–1896. 30 de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvântări și acte*, vol.1, 1866–1880, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1897, p. 374)

Obligativitatea studierii limbii maghiare în școlile elementare din Ungaria — Legea Trefort[1] (1879)

De vreme ce e de lipsă, ca fiecare cetățean al statului să i se ofere ocaziunea de a-și însuși limba maghiară, adică limba statului, se iau pentru acest scop dispozițiunile următoare:

§1. În toate preparandiile de învățători, confesionale, ori de altă natură, în care instrucțiunea nu se dă în limba maghiară, se va preda limba maghiară, care în virtutea dispoziționei articolului de lege XXXVIII de la 1868 formează și altcum obiect de studiu obligatoriu în aceste institute, în un astfel de număr de ore, încât fiecare candidat pentru funcțiunea de învățător să și-o poată însuși în vorbire și scriere, în timpul întregului curs de studiu.

§2. După trecerea cursului de trei ani al preparandiilor, următor intrării în vigoare a acestei legi, adică începând din ziua de 30 iunie 1882, nimeni nu poate primi diploma de învățător și nimeni din aceia care vor fi terminat cursul de învățători în 1882, ori mai târziu, nu poate fi numit pe cale particulară, ori la un institut de învățământ, ca învățător, ori ca ajutor de învățător, al doilea învățător, dacă nu-și va fi însușit limba maghiară, în vorbire și scriere, în așa măsură, încât să fie în stare a o preda în școalele primare.

§3. Cei deja numiți, sau persoane care intră în cariera de învățător, și care vor fi terminat deja cursul preparandiei de învățători în intervalul de timp de la 1872 până la sfârșitul anului 1881, ori eventual îl vor termina, sau vor fi ocupat în acest timp, eventual vor ocupa o catedră de învățător, - sunt datori a învăța limba maghiară, dacă nu cumva o știu, în timp de patru ani, socotiți de la întrarea în vigoare a legii de față, în așa grad, încât să fie în stare a o preda în școalele primare.

Această calificațiune e a se dovedi prin trecerea unui examen, ce se va norma îndeosebi prin un ordin al ministrului.

În comunele ai căror locuitori în parte nu știu ungurește, cu începutul anului 1883 pot fi numiți ca învățători definitivi, ajutători ori provizori, la școalele primare comunale confesionale, ori la alte școale primare publice, numai astfel de persoane, care sunt capabile a preda limba maghiară. Dar și până la anul 1883 se va da, cu prilejul ocupării catedrelor de învățători, prioritate acelora care știu limba maghiară. [...]

§4. Prin aceasta limba maghiară face parte din obiectele de studiu obligatoriu în toate școalele primare publice. Cât timp însă nu există numărul corespunzător de învățători capabili pentru predarea în limba maghiară, dispoziționea de mai sus se pune în vigoare numai treptat, în următorul mod, și anume:

În fiecare școală primară, în care limba de predare nu e limba maghiară, dar se găsește un învățător capabil pentru a preda în această școală, limba maghiară va trebui să fie predată ca obiect de studiu obligatoriu deja în anul următor după întrarea în vigoare a legii de față. Iar în școalele primare, la care nu se găsește numit un astfel de învățător, îndată ce în conformitate cu paragrafii 2 și 3 va fi numit un învățător calificat în limba maghiară.

Instrucțiunea obligată a limbei maghiare în școalele primare comunale va fi reglementată de către ministrul de culte și instrucțiune publică prin ordin special. [...]

---

[1] Agoston Trefort, inițiatorul acestei legi, era ministru al cultelor și instrucțiunii publice în guvernul Ungariei.

§6.1. La preparandiile de învățători în care limba instrucțiunii nu e cea maghiară, în afară de cazurile în care inspectorul școlar asistă temporar la predare, atât examenele anuale, cât și cele de maturitate, vor fi ținute în prezența și pe lângă intervenția inspectorului școlar, ori a substituților acestuia, numiți de către ministerul cultelor și al instrucțiunii publice. Iar cu începere de la 30 iunie 1882, diplomele de calificațiune ce urmează să fie semnate de dânsul, se vor libera numai în cazul când candidatul examinat știe limba maghiară conform cu paragraful 2 al legii acesteia.

(Păcățian, VI, p. 843–845)

Obligativitatea studierii limbii române în școlile primare — Regulament pentru școlile private (1896)

Art. 1. Școlile private de orice natură sunt puse sub privegherea și controlul Ministerului instrucțiunii publice.

Art. 2. Nimeni nu va putea deschide o școală privată, de orice natură, decât cu învoirea prealabilă a ministerului instrucțiunii [...].

Școli cu programă proprie

Art. 53. Școlile cu programe proprii sunt școli de învățământ primar sau secundar, având programă diferită de aceea a statului.

Art. 54. Învățământul în aceste școli poate fi predat în orice limbă.

În cazul în care ele vor avea și elevi români[1], învățământul limbii române și al istoriei românilor în limba română sunt obligatoriu. [...].

Școala cu programa statului

Art. 58. Școlile private cu programa statului pot cuprinde orice învățătură: primară, secundară, specială.

Ele vor avea în mod obligatoriu aceleași programe și aceleași regulamente ca și școlile similare ale statului.

Art. 60. Limba de învățământ va fi limba română.

(Hamangiu, II, p.1667, 1672)

Nota Bene: Sistemul de învățământ românesc cuprindea la nivelul educației primare școli de stat și școli private. În școlile de stat activitatea didactică avea loc în limba română. Prin acest regulament se instituia obligația învățării limbii române și în școlile private care își desfășurau activitatea în alte limbi decât cea română, deci și în cele susținute de comunități aparținând minorităților.

Legea Apponyi (1907)

§1. Învățătorii aplicați la școalele comunale și confesionale sunt funcționari publici, competențele statorite prin lege li se garantează prin forurile administrative.

§2. Competențele învățătorilor aplicați în mod definitiv la școalele comunale și confesionale se statoresc în suma anuală minimală și anume: în comunele din clasa I și a II-a de cuartir cu 1200 cor[oane], în comunele din clasa a III-a de cuartir cu 1100 cor[oane], iar în

[1] Aici, ca și în celelalte părți ale acestei legi, prin „români" se înțelege „cetățeni români" și nu numai „etnici români".

comunele din clasa a IV-a de cuartir și în comunele neîmpărțite în clase de cuartir 1000 cor[oane]. [...]

§17. Fiecare școală și fiecare învățător, fără considerare la caracterul școalei și la împrejurarea că beneficiază de ajutor de stat sau ba, se îndatorează a dezvolta și întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară, precum și modul de gândire religios-moral. Punctul acesta de vedere trebuie să predomineze întreagă instrucțiunea; ca expresiune externă în fiecare școală, fără deosebire de caracter, trebuie afișată emblema țării ungurești, atât deasupra portalului, cât și într-un loc potrivit din sălile de învățământ; mai departe în sălile de învățământ să se afișeze tabele de părete cu subiecte din istoria Ungariei, iar la sărbători naționale să se arboreze pe edificiu stindardul național maghiar. Afară de aceste insignii se permite afișarea emblemei comitatului sau a comunei, apoi inscripțiunea privitoare la caracterul școalei comunale respectiv confesionale în limba maghiară și în modul stabilit de lege; în sălile de învățământ se mai permite afișarea portretelor episcopilor respectivei confesiuni, insignii religioase, icoane despre pietatea creștinească și rechizitele de învățământ necesare la instrucțiune. Acestea însă nu pot conținea deducțiuni istorice și geografice străine și nu pot fi decât producte din patrie. Ministrul de culte și instrucțiune publică în sarcina resortului său se îngrijește ca toate școalele să fie prevăzute cu emblema ungară și cu stindardul național maghiar, precum și cu tabelele istorice statorite în coînțelegere cu autoritatea școlară, ca susținătoare de școală. Tabelele istorice se vor așeze în sălile de învățământ în mod corespunzător, iar învățătorii sunt datori a explica însemnătatea acelora în cursul exercițiilor intuitive și în cursul instrucțiunei din istorie și geografie. [...]

§19. În școalele poporale cu limbă de propunere nemaghiară, ori beneficiază de ajutor de stat ori nu, limba maghiară este a se propune în toate despărțămintele după un plan de învățământ și într-un număr de ore, înainte stabilit de ministrul de culte și instrucțiune publică în coînțelegere cu autoritatea școlară confesională, în așa măsură, ca un elev, cu limba maternă nemaghiară, după terminarea anului al patrulea de școală să-și poată la înțeles exprima gândurile în limba maghiară, atât cu graiul cât și în scris. [...].

(*Telegraful Român*, LV, nr. 73/1907, p. 297, nr. 74/1907, p. 302, nr. 75/1907, p. 306)

Nota Bene: Inițiată de ministrul cultelor și instrucțiunii publice Albert Apponyi, această lege a fost considerată apogeul politicii de maghiarizare prin școală. De remarcat, pe lângă prevederile explicite referitoare la învățarea limbii maghiare și la afișarea însemnelor naționale maghiare, abilitatea cu care, impunând plafoane minime relativ ridicate pentru salarizarea învățătorilor, se urmărea tensionarea raporturilor dintre aceștia și comunitățile locale și confesionale care susțineau material învățământul în alte limbi decât cea maghiară, astfel încât aceste școli să fie puse în situația fie de a se închide, fie de a trece și din punct de vedere financiar în dependență față de stat.

Statutele Societății Academice (1867)

Art. 1. Societatea literară română în București, prin Decret domnesc din 2 iunie 1867, nr.5041 se constuie în puterea articolului X din regulamentul provisoriu de la 1 aprilie 1866, în societate academică română cu scopul de a lucra la înaintarea literelor și a științelor între români.

Art. 2. Societatea academică română este și rămâne corp independent în lucrările sale de orice natură.

Ea singură se constituie; ea își alege membrii; ea își administrează fondurile [...]

Art. 3. Această societate se împarte în trei secțiuni:

a. Secțiunea literară-filologică.

b. Secțiunea istorică-arheologică.

c. Secțiunea științelor naturale.

Art. 4. Atribuțiile și îndatoririle acestei societăți se specifică în modul următor:

a. Secțiunea literară se ocupă cu diversele chestiuni filologice, destinate a cultiva, a curăți, [...] a înavuți și a perfecționa limba română, organizează misiuni lexicografice pentru compunerea unui dicționar român [...], încurajează și premiază opuri filologice și altele de valoare literară.

b. Secțiunea istorică culege [...] documente importante din țările române sau din străinătate atingătoare la istoria românilor [...]; ia inițiativa pentru explorarea țărilor române din punct de vedere arheologic; pune la concurs și premiază opurile istorice ce se cuvine a le populariza între români.

c. Secțiunea științelor naturale se ocupă cu explorarea țărilor române din punct de vedere geografic [...] cu organizarea de misiuni pentru asemenea lucrări, precum și cu încurajarea și premierea opurilor relative la cunoștința țarilor române.

Art. 5. Membrii societății academice române sunt sau actuali sau onorari.

Art. 6. Membrii actuali nu pot fi decât români cunoscuți prin operele lor literare și științifice și care totodată se bucură de o viață respectabilă. [...].

Art. 7. [...] Societatea este în drept de a-și înmulți după împrejurări numărul membrilor săi actuali. Ei se vor lua [...] din toate părțile locuite de români.

[...] Membrii societății academice române: Președinte, I. Heliade-R[ădulescu], T[imotei] Cipariu, Alex. Roman, A. Treb[oniu] Laurian, I.C. Massim, G.I. Munteanu, I. Caragiani, George Barițiu, I. Străjescu, Ioan Sbiera, N. Ionescu, A. Hurmuzache, dr. Ios. Hodoș Gemenul.

(Bujoreanu, p.1883, 1885)

Educarea spiritului civic — Codul Penal despre degradarea monumentelor publice (1864)

Art. 206. Oricine va fi distrus, dărâmat, ciuntit, sau degradat în totul sau în parte, monumente, statui, și alte lucruri, care servesc spre folosul, ori podoabă publică, și sunt făcute de către autoritatea publică sau cu voia ei, se va pedepsi cu închisoare de la o lună până la un an și cu amendă de la una sută până la cinci sute lei.

(Bujoreanu, p. 316)

Viața religioasă la sate — comentariu pe baza răspunsurilor la ancheta din anul 1905

În general se constată slăbirea cultului religios mai la toată populațiunea rurală. Dacă o parte din cler nu e întotdeauna la înălțimea lui, apoi decăderea cultului religios se mai datorează următoarelor cauze secundare, ca: chemarea sătenilor duminica dimineața la

primărie, pentru diverse afaceri și împlinirea zilelor de prestație, etc.; ca mijloace de îndreptare se dau în anchetă: asistarea obligatorie a primarului și a consiliului comunal duminicile, la biserică, închiderea cârciumilor în timpul serviciului bisericesc, afișarea în comune a taxelor datorate preoților, etc.

Un fapt curios este că deși cultul religios e în descreștere, numărul sărbătorilor superstițioase e foarte mare, mai cu seamă în Oltenia și Muntenia.

Dăm în cele ce urmează, numirea unora dintre sărbătorile superstițioase care au prea puțină — sau deloc — legătură cu cultul religiunii creștine și care oglindesc în parte culturi primitive: Sâmbăta Ursului, Joia iepilor, Ghiermanul, Nunta șoarecilor, Câinii lui Sân Medru, Caii Sfântului Toader, Închinarea lanțului Sfintei Maria, Calul lui Sfântul Gheorghe, Pietrele lui Sfântul Petru, Logodna păsărilor, Zilele de piatră, Turta furnicii, Ursina, Macoveiul ursului, Ziua lupului, Lunea păsărilor, Lunea ciorilor, Lunea viermilor, Lunea burdufului, Lunea albă, Marțea ciorilor, Marțea albă, Marțea seacă, Marțea mânioasă, Miercurea frumoasă, Miercurea strâmbă, Miercurea neagră, Miercurea numărătoarea ouălelor, Joia ciorii, Joia furnicii, Joia mânioasă, Joia frumoasă, Joia seacă, Vinerea cea frumoasă, Vinerile scumpe, Vinerea seacă și șchioapă, Sâmbetele de piatră, Tanda, Ropotinii, Armindenii, Circovii, Procoavele, Ciunda, Colibariu, Bugiu, Bălțatele, Caloianii, Ciurica, Opârlia, Zarizanu, Semina, Nedeia, Gădinetele, etc.

(Scraba, p. 254)

XII. DE LA PRINCIPATELE UNITE LA ROMÂNIA MARE

Convenția ruso–română din 4 aprilie 1877

Articolul I

Guvernul Alteței Sale Domnului României Carol I asigură armatei ruse care va fi chemată a merge în Turcia, libera trecere prin teritoriul României și tratamentul rezervat armatelor amice.

Toate cheltuielile care ar putea fi ocazionate de trebuințele armatei ruse, de transportul său precum și pentru satisfacerea tuturor trebuințelor sale, cad naturalmente în sarcina Guvernului Imperial.

Articolul II

Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, Guvernul Majestății Sale Imperatorul tuturor Rusiilor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale Statului Român, astfel cum rezultă din legile interioare, și tratatele existente, precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României.

Articolul III

Toate detaliile relative la trecerea trupelor ruse, la relațiunile lor cu autoritățile locale, precum și toate învoielile cari ar trebui să fie luate pentru acest sfârșit, vor fi consemnate într-o convențiune specială care va fi încheiată de delegații ambelor guverne, și ratificată în același timp ca și cea de față, și va intra în lucrare de îndată.

Articolul IV

Guvernul Alteței Sale Domnului României se obligă a obține pentru Convențiunea de față precum și pentru cea menționată la art. precedent ratificarea cerută de legile române și a face imediat executorii stipulațiunile cuprinse într-însa.

Drept aceea, plenipotențiarii respectivi au pus pe Convențiunea din față semnăturile lor și sigiliul armelor lor.

(*DIR. Independența*, II, p. 111–113)

Căderea Plevnei (28 noiembrie 1877) — jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 3 Călărași

Din ziua de 25 noiembrie până la 28 se auzeau de la avanposturile noastre noaptea în continuu zgomot de trăsuri în interiorul Plevnei și [...] se spunea că Osman se pregătește a face o ieșire cu trupele sale spre Sofia, ne mai având provizii, mai cu seamă furaj pentru cai.

În ziua de 28 noiembrie pe la ora 4 dimineața s-a auzit bubuitul tunurilor și salve de puști pe Valea Vidului și în partea dinspre podul de piatră, imediat s-a dat alarma [...].

Osman cu trupele sale făcea o ieșire viguroasă peste podul de piatră și peste alte două poduri construite de căruțe în dreapta și în stânga celui de piatră.[...]. Cu întregul regiment am înaintat spre malul Vidului [...] și pe la ora 1 ¾ am trecut cu cea mai mare iuțeală prin

apa Vidului intrând în Plevna, unde de prin toate forturile de la Opanez Turcii fugeau [...]. Osman văzând că capetele lui de coloană erau respinse [...] un glonte îi străpunse pulpa stângă și intrând în burta calului său îl omorî pe loc căzând cu dânsul și atunci [...] arborează drapelul alb spre a evita măcelul ce trupele învingătoare ruso-române ar fi început asupra inamicului.

(*DIR. Independența*, III, p. 502)

Un alt fel de eroism: vicisitudinile războiului

A. Raport al comandantului bateriei a IV-a, Regimentul 1 artilerie (Calafat, 2 decembrie 1877)

Domnule Maior,

Cu onoare supun la cunoștința Dvs. că, caii acestei baterii n-au mâncat orz de 3 zile din cauză că în depourile Intendenței nu este orz, asemenea supun la cunoștința Dvs. că și oamenii acestei baterii de un timp de 20 de zile de când se hrănesc numai cu brânză și fasole, astfel că cea mai mare parte din oameni sunt bolnavi din cauza proastei hrăni.

(*DIR. Independența*, III, p. 34)

B. Raport al Comandantului Regimentului I Dorobanți (28 Decembrie 1877, Lom–Palanca)

Prin Monitorul Oficial am văzut publicat încă din iulie darea în antrepriză a unui număr considerabil de mantale pentru dorobanți a căror confecție s-a încheiat și unele corpuri s-au îmbrăcat cu ele. [...] Vă cer cu onoare, Domnule Colonel, să binevoiți a întocmi de a se trimite acestui corp un număr de 1000 mantale cel puțin, 1016 perechi ițari, că sunt oameni care sunt îmbrăcați numai în izmene în lipsă de ițari, 2000 perechi cizme, 1600 cojoace și câte o cămașă și câte o pereche izmene de fiecare om considerat pe efectivul de 2800 din cât se compune acest corp. Dacă nu se poate da câte 2 cămăși și 2 perechi de izmene, ca oamenii să le schimbe din săptămână în săptămână.

Dacă oamenii s-ar ține mult cu îmbrăcămintea în starea în care se găsesc în fața timpului foarte aspru, mă tem să nu se încingă o boală care să decimeze Regimentul.

(*DIR. Independența*, III, p. 320–321)

C. Un grup de învățători din județul Argeș cedează salariul lor pentru armată (decembrie 1877)

Ca Români, văzând că mulți dintre confrații noștri sunt duși la hotarele țării și chiar dincolo de hotare, ca să lupte pentru cauza cea mai sfântă a Românismului, pentru independență, lege și drepturile noastre naționale, având în vedere că bravii noștri ostași români au răspuns cu devotament la apelul ce le-au făcut țara, lăsând cămine, soții și copii, au luat arma spre a înfrunta răutatea păgânului vrășmaș al creștinătății și cu deosebire la Românilor.

Având în vedere marile greutăți în care se găsesc finanțele noastre, pătrunși de sfânta cauză pentru care curge sângele român și considerând că juna noastră armată, prin eroismul

și bravura ce a dezvoltat împotriva inamicului secular, a probat lumii că în vinele soldaților români curge sânge adevărat românesc și că vitejii lui Mihai și Ștefan viețuiesc încă.

Oferim dar, pentru trebuințele armatei române, tot salariul ce ni se cuvine pe luna Septembrie, anul curent, ca învățători rurali în plasa Loviștea, jud. Argeș.

(*DIR. Independența*, III, p. 116)

D. Petiția locuitorilor din Islaz către Ministerul de Interne (4 ianuarie 1878)

[...] Comuna noastră Izlaz din Romanați, de la ivirea evenimentelor a fost și este în continuu împovărată cu tot felul de rechiziții [...]. Întotdeauna încartiruim convoaie de bolnavi români și turci. Am rămas fără semănături de toamnă. 600 pogoane porumb stau astăzi îngrămădite pe câmp [...]. [O] parte dintre noi astăzi sunt la transportul pâinii la Bechet [...]. Deosebit suntem acum executați toți islăzenii a tăia și transporta la Compania 16 Dorobanți 56100 kilograme lemne. [...]. Faceți a fi lesniți pentru aducerea porumbului și nutrimentul cailor ce mai avem [...], altfel suntem muritori de foame.

(*DIR. Independență*, II, p. 410–411)

Critica participării României la războiul din 1877–1878 — Mihai Eminescu (*Timpul*, 26 aprilie 1878)

De câte ori făceam observările noastre asupra infructuozității intrării în război a românilor contra Turciei, liberalii și alții de un gând cu ei ne înșirau marile avantaje *morale*, pe care națiа le-a câștigat trimițându-și floarea fiilor săi ca să moară de frig, de foame și de gloanțe înaintea valurilor de pământ a întăriturilor Plevnei.

Când le spuneam că o asemenea conlucrare, ce pentru ai noștri era un fel de martiriu, trebuia să fie ținută în cumpănă de foloase, chezășuite în scris și legate cu noduri, foile liberale râdeau de zapis și chezășie, vorbeau de generozitatea aliatului nostru, de vitejia cu care se bat dorobanții, de „A! Bravii mei copii!" exclamat de cutare ori cutare ofițer străin, de laudele jurnalelor străine. Cu un cuvânt, amăgitoarea glorie, vorbele mari la care aplaudă necunoscătoarea mulțime, se umflaseră ca râul de munte, înecând glasurile celor puțini care, cunoscători ai istoriei naționale și a istoriei marelui vecin, prevedeau de mai înainte ce frumuseți or să se întâmple când vremile se vor limpezi[1].

[...] Gloria nu se bea, nu se mănâncă, nu se îmbracă, ea nu vindecă oasele sfărâmate de ghiulele, nu cârpește mantalele rupte prin care suflă amorțitorul crivăț, nu înlocuiește porumbul crud pe care l-au mâncat soldații noștri cu pâine caldă, c-un cuvânt gloria ce-o câștigi e frumos lucru, dar pentru dânsa e bine ca omul să nu riște nici măcar degetul cel mic, necum zeci de mii de oameni și zeci de milioane de bani, storși la urma urmelor tot din spinarea muncii productive a țăranului. [...]

(M. Eminescu, *Opere*. X. *Publicistică*, 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880, București, 1989, p. 80)

[1] Eminescu se referă aici în principal la cererea Rusiei ca România să-i înapoieze cele trei județe din sudul Basarabiei.

Tratatul de pace de la Berlin — prevederi referitoare la România (1878)

Art. 43. Înaltele Părți contractante[1] recunosc independența României, legând-o de condițiunile expuse în următoarele două articole.

Art. 44. În România, deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea în sarcini publice funcțiuni și onoruri, sau exercitarea diferitelor profesiuni și industrii în orice localitate ar fi. Libertatea și practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturor supușilor pământeni ai Statului Român, precum și străinilor și nu se va pune nici un fel de piedică atât organizației ierarhice a diferitelor comunități religioase, cât și raporturilor acestora cu capii lor spirituali. Naționalii tuturor Puterilor, comercianți sau alții, vor fi tratați în România fără deosebire de religiune, pe piciorul unei desăvârșite egalități.

Art. 45. Principatul României retrocedează M.S. Împăratului Rusiei, porțiunea teritoriului Basarabiei, despărțită de Rusia în urma tratatului de la Paris din 1856, și care, la apus se mărginește cu talvegul Prutului, iar la miază zi cu talvegul brațului Kiliei și cu gura Stari-Stambulului.

Art. 46. Insulele formând Delta Dunărei, precum și Insula Șerpilor, sandgiacul Tulcei, cuprinzând districtele (cazas) Kilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Kiustenge, Medgidia sunt întrupate cu România.

Principatul mai primește afară de aceasta ținutul situat la sudul Dobrogei până la o linie care, plecând de la răsărit de Silistra răspunde în Marea Neagră, la miazăzi de Mangalia.

Linia granițelor se va fixa, la fața locului de Comisiunea Europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei.

(*DIR. Independența*, IV, p. 374–390)

Lege pentru organizarea Dobrogei (1880)

Art. 1. Dobrogea, anexată României prin tratatul de la Berlin, precum și Delta Dunării și Insula Șerpilor, se împarte [...] în două județe. [...].

Art. 3 Toți locuitorii din Dobrogea care în ziua de 11 aprilie 1877 erau cetățeni otomani, devin și sunt cetățeni români.

Art. 4. O lege specială va determina condițiile în care ei vor putea exercita drepturile lor politice și cumpăra imobile rurale în România propriu-zisă. O altă lege va statua despre reprezentanța locuitorilor dobrogeni în Parlamentul român.

Art. 5. Locuitorii Dobrogei, deveniți cetățeni români, sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcțiunile publice, fără deosebire de origine și de religie.[...].

Art. 15. Libertatea conștiinței este absolută. Libertatea tuturor cultelor este garantată, [atât] cât celebrarea lor nu aduce o atingere ordinei publice și bunelor moravuri. [...].

---

[1] Germania, Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia, Turcia.

Art. 16. Religiunea ortodoxă a răsăritului este religia domnitoare și în Dobrogea. [...]. Protoiereii județelor și clerul ortodox al catedralelor din Tulcea și Constanța sunt salariați de către stat. Clerul de la celelalte biserici ortodoxe este plătit de către comune și comunități [...].

Art. 17. Personalul și întreținerea principalelor moschee musulmane în Tulcea, Constanța, Babadag, Măcin, Medgidia, Hârșova, Isaccea, Sulina și Mangalia vor fi plătite de către stat [...].

Art. 18. Clerul celorlalte confesiuni și bisericile și templele lor, se vor întreține de comunitățile coreligionare. [...].

Art. 20. Învățământul este liber, [dacă] exercițiul său nu ar atinge bunele moravuri, ordinea publică și sănătatea copiilor. [...].

Este liber deosebitelor comunități și particularilor de a se deschide școli, sub controlul ministerului instrucțiunii publice, cu condiția ca pe lângă limba aleasă de fondatori sau directori, învățământul limbii române să fie obligatoriu [...].

Art. 67. În timp de 10 ani de la promulgarea acestei legi, în Dobrogea nu se va face recrutare pentru armata de linie [...]

În această perioadă de 10 ani, locuitorii din Dobrogea vor forma un corp de oștire teritorială (călărași și dorobanți), destinată pentru serviciul dinăuntru al acestei părți a României.

În timpurile normale, locuitorii ce vor face parte din aceste trupe, nu vor putea fi întrebuințați în serviciu decât o săptămână pe lună, și în care timp ei vor fi plătiți și hrăniți după legea privitoare la armata teritorială [...].

Art. 68. Locuitorii din Dobrogea, de religie musulmană, vor forma companii și escadroane separate. În uniformarea lor, care se va plăti de stat, se va păstra fesul și turbanul.

(Hamangiu, II, p.458–460, 463)

Pacea de la București (1913)

Articolul I

Cu începere din ziua schimbului ratificărilor acestui tractat pace și prietenie va domni între Maiestatea Sa Regele României, Maiestatea Sa Regele Greciei, Maiestatea Sa Regele Muntenegrului, Maiestatea Sa Regele Serbiei și Maiestatea Sa Regele Bulgariei, între moștenitorii și urmași Lor, Statele Lor și supușii respectivi.

Articolul II

Între Regatul Bulgariei și Regatul României, vechea graniță între Dunăre și Marea Neagră este, în conformitate cu procesul verbal încheiat de delegații militari respectivi și anexat la Protocolul No. 5 din 22 Iulie (4 August) 1913 al Conferinței din București, rectificată în modul următor:

Noua graniță va porni de la Dunăre, din sus de Turtucaia, ca să ajungă în Marea Neagră la Miazăzi de Ekrene.

Între aceste două puncte externe, linia graniței va urma traseul indicat pe hărțile 1/100 000 și 1/200 000 ale statului major român și după descrierea anexată acestui articol.

E hotărât înțeles ca Bulgaria, va dărâma, cel mai târziu într-un răstimp de doi ani, lucrările fortificațiunilor existente și nu va construi altele la Rusciuk, la Șumla, în părțile intermediare, și într-o zonă de douăzeci de kilometri împrejurul Balcicului.

(*Cartea verde. Acțiunea României septembrie 1912–august 1913*, București, 1913)

Agitația intervenționistă în perioada neutralității — cuvântarea lui Nicolae Filipescu la întrunirea Ligii Culturale (Iași, 15 martie 1915)

Fiți bineveniți toți acei ce v-ați strâns aci spre a vă întări credința și a vă oțeli sufletele spre a împlini porunca strămoșilor!

Domnilor, de la unitatea națională sub Mihai trec 260 de ani până la Unirea Principatelor și 280 de ani până ce unirea se împlinește în forma ei desăvârșită: independența și regatul. De atunci și până azi, abia 34 de ani! Trei secole, dar, ca să se zămislească statul român al Principatelor Unite. Abia vreo trei decenii însă până la noul popas, de unde va ieși, credem, unitatea neamului. Prea puțin! Cum ne-am pregătit de ziua mare a românismului, în această din urmă fază a istoriei noastre, îngăduiți-mi a o spune.

Generația eroică [de la 1848] își rezumase programul în cele patru puncte de la Divanul ad-hoc, din care cel mai de seamă era Unirea principatelor. Nu pășesc însă și pe al cincilea: unitatea națională. Și bine a făcut . Ar fi comis o imprudență, căci vrăjmășiile ce ar fi deșteptat, ar fi putut compromite totul. Apoi, ar fi întreprins o muncă peste puterile ei.

Sunt generații care — ca arborii cari într-un an îmbelșugat dau fructele a trei ani și sleiesc rodirea anilor următori — au trăit și au împlinit aspirațiunile mai multor generații. Generația eroică trăise și izbândise cât trei generații. Mai departe orice năzuință i-ar fi părut o aventură. Deci, după Unire și Independență, ea își împlinise chemarea.

După ea a urmat o generație cuminte, care și-a mărginit aspirațiunile la aceasta: consolidarea internă a statului român. Atunci se întemeiază Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, care zice: „A venit vremea să pregătim unitatea națională".

Ce este regatul român fără Ardealul? O absurditate geografică O fâșie de pământ întortochiată și frântă în semicerc. Arătați această figură schiloadă unui copil de șapte ani și întrebați-l ce lipsește României? El, cu mâna lui agiamie, va trage linia ce împlinește cercul. Iertați-mi pedantismul, dar știți că cercul e figura care la o circumferință mai mică are suprafața mai mare. Noi avem granița cea mai mare față de teritoriul cel mai mic. Militărește, nu se poate mai rău.

La granițele actuale, suntem o țară fără viitor. Spre a ne împlini aci rolul european, ne trebuie bastionul ce domină această pozițiune. De aceea, ațintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropola românismului. Aici e centrul, aci inima românismului. Aci, într-un palat fermecat, zidit ca în povești, în vreuna din peșterile Carpaților, s-a adăpostit conștiința de neam. Din acești munți țâșnesc izvoarele râurilor noastre ce cară, spre șesul dunărean, în undele lor, suspinurile fraților. De aci, Șincai și Petru Maior ne-au trimis mărturiile obârșiei noastre latine. De aci au roit dascălii neamului spre a trezi conștiința națională în vremurile de uitare de sine.

De aceea vrem Ardealul și nimic alt. De aceea pot rezuma tot ce v-am spus, rostind și repetând acest singur cuvânt: Ardealul! Ardealul! Ardealul!

(N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvântări din război, 1914–1916*, București, 1925, p. 32–34, 38–40)

Moțiunea Congresului de la București al românilor din Austro-Ungaria (15 martie 1915)

Moțiune

Românii de peste hotare, aflători în țară, ascultând expunerile făcute la Ateneul Român de reprezentanții românilor ardeleni și bucovineni și discursurile rostite în sala „Dacia" de reprezentanți ai românilor de pretutindeni, declară monstruoase insinuările dușmanilor neamului nostru și ale uneltelor lor, cum că românii ardeleni și bucovineni ar fi mulțumiți cu stăpânirea austro-ungară și n-ar dori unirea cu România.

Se declară solidari cu lupta începută de fruntașii români de pretutindeni pentru a grăbi intrarea în acțiune a României în contra Austro-Ungariei și însărcinează pe fruntașii lor să sprijine și să continue lupta prin toate mijloacele posibile.

Roagă guvernul țării să grăbească liberarea fraților lor de sub stăpânirea austro-ungară, amenințați cu exterminare de dușmanii externi și interni și să retragă imediat debitul poștal ziarelor din solda legațiunii austro-ungare.

Trimit salutul lor și al cetățenilor Capitalei voinicilor frați de pe diferite câmpuri de luptă și celor rămași pe urma lor acasă și-i asigură că vor ști să-și facă datoria pentru libertatea lor.

(*Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, 15 martie 1915, București, 1915, p. 91)

Convenția politică dintre România și Antantă (4/17 august 1916)

Articolul I

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia garantează integritatea teritorială a Regatului României pe toată întinderea frontierelor sale actuale.

Articolul II

România se angajează să declare război și să atace Austro-Ungaria în condițiile prevăzute de Convenția militară.

România se angajează totodată să înceteze, din momentul declarării războiului, toate relațiile economice și schimburile comerciale cu toți inamicii Aliaților.

Articolul III

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei austro-ungare stipulate și delimitate la Articolul IV.

Articolul IV

Limitele teritoriilor menționate la articolul precedent sunt fixate precum urmează:

Linia de demarcațiune va începe pe Prut, la un punct al hotarului de acum între România și Rusia, aproape de Novoselița și va urca acest fluviu până la hotarul Galiției la confluența Pritului cu Ceremușul. Apoi ea va urma frontiera Galiției și Bucovinei și aceea a Galiției, și a Ungariei până la punctul Stog (cota 1655). De acolo ea va urma linia de separație a apelor

între Tisa și Vișa, pentru a atinge Tisa la satul Trebușa deasupra locului care se unește cu Vișa. Din punctul acesta ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 km în josul confluenței sale cu Someșul, lăsând satul Vășăros-Nameny României. Ea va urma apoi direcțiunea sud-sud-vest până la un punct de 6 km. La răsărit de orașul Debrecen. Din acest punct ea va atinge Crișul la 3 km, din jos de unirea celor doi afluenți ai săi, Crișul Alb și Crișul Repede. Ea va trece apoi pe Tisa la înălțimea satului Alde, la nord de Szeged trecând la Apus de satele Orosháza și Békéssámson, la 3 km, de care va face o mică curbă. De la Algye linia va coborî talvegul Tisei până la confluența sa cu Dunărea și apoi va urma talvegul Dunării până la granița actuală a României.

România se îndatorează să nu ridice fortificații în fața Belgradului într-o zonă ce se va determina ulterior, și să nu ție în acestă zonă decât forțe necesare serviciului de poliție. Guvernul Regal Român se îndatorează a indemniza pe sârbii din regiunea Banatului, care părăsind proprietățile lor ar voi să emigreze, în timp de dpi ani de la încheierea păcii.

Articolul V

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia pe de o parte, și România pe de altă parte, se angajează să nu încheie pace separată sau pace generală decât împreună și în același timp.

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează, de asemenea ca la tratativele de pace, teritoriile Monarhiei austro-ungare, stipulate la Articolul IV, să fie anexate Coroanei României.

Articolul VI

România se va bucura de aceleași drepturi ca și Aliații ei, de tot ce are legătură cu preliminariile, cu negocierile păcii precum și cu dezbaterea problemelor ce vor fi supuse hotărârilor Conferinței de Pace.

Articolul VII

Puterile Contractante se angajează să păstreze secretă prezenta convenție până la încheierea păcii generale.

Încheiat la București, la 4/17 august 1916, în 5 exemplare

Ministrul Franței; semnat — Saint-Aulaire

Ministrul Marii Britanii; semnat — Barclay

Ministrul Italiei; semnat — Fasciotti

Ministrul Rusiei; semnat — Poklevsky

Președintele Consiliului de Miniștri al României: semnat — Brătianu

București 4/17 august 1916

(I. Luca, *Lecturi din izvoarele istorie române*, *1928*, I, p. 766–767;)

Mitropolitul Vasile Mangra despre intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei (8/21 septembrie 1916)

Scrisoare Circulară

Către veneratul cler și către poporul român din de Dumnezeu păzita Mitropolie a românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania

România, căreia ființă i-a dat patria noastră, Ungaria, căci Radu Negru de la Făgăraș a întemeiat principatul Țării Românești, Dragoș din Maramureș a întemeiat principatul Moldovei și cu sprijinul monarhiei habsburgice s-a ridicat și s-a întărit România modernă, liberă și

independentă, care de bună voie s-a legat de monarhia noastră cu contract de credincioșie, cu făgăduieli de sprijinire reciprocă[1]; România — spre marea noastră durere — a călcat făgăduiala de credință, a rupt pecețile contractului în chip perfid și a ridicat arma asupra înălțatului nostru împărat și rege și asupra acelor frați, care de doi ani de zile luptă pe moarte și pe viață cu o vitejie nemaipomenită împotriva dușmanilor monarhiei.

Da, ei n-au ascultat porunca sângelui, n-au auzit chemarea tainică a fraților de o limbă și un sânge de a ne da mână de ajutor, ca trupele regatului român să lupte alături cu noi împotriva dușmanului comun, care tinde la nimicirea patriei noastre și la sugrumarea neamului românesc, să lupte hotărâți și cu bărbăție în contra Rusiei cotropitoare. Nu, ci ei, amăgiți de lupii îmbrăcați în piei de oi și amețiți de făgăduielile lui Iuda, au desconsiderat cele mai vitale interese ale neamului și sub cuvânt că vin „să ne slobozească", vin să ne facă robi muscalilor, vin înfrățiți cu hoardele rusești, care au jefuit și au aprins satele și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare, care au ucis pe urmașii plăieșilor de la Dumbrava Roșie, care au necinstit Putna și Suceava, locuri sfinte de închinare a sufletului românesc, — vin acum să ne calce și să ne fure moșia agonisită de moșii și strămoșii noștri cu sudori de sânge ! [...]

Iubit cler și popor! Avem cea mai mare mângăiere și bucurie a sufletului, că iubirea voastră față de patrie e nemărginită, că alipirea și credința voastră către înaltul tron sunt neclătite, că din iubirea, alipirea și credința aceasta curată și tradițională purcede ascultarea voastră necondiționată și izvorăște vitejia, care mai ales în anii din urmă în mod atât de strălucit din nou ați dovedit-o. [...]

Față cu noul dușman, care râvnește în chip atât de păcătos la știrbirea și la stricarea hotarelor patriei noastre, veți ști să luptați cu aceeași îndârjire, vitejie și credință, cu care eroii noștri au sfărâmat cetățuile de granit de la Ivangorod. Căci dragostea, credința și alipirea voastră către tron și patrie vă va lumina mintea și sufletul, vă va întări inima și vă va oțeli brațul.

Întăriți-vă dar cu credința în Dumnezeu, bucuroși fiind în inimile voastre, că ați știut și ați putut să dovediți credința și alipirea voastră către tron și patrie cu fapte atât de strălucitoare și cu jertfe atât de scumpe. Fiți cu încredere că în ziua judecății și a răsplătirii Maiestatea Sa, înălțatul nostru împărat și rege, împreună cu luminatul său guvern ungar, nu vor întârzia a vă răsplăti după merit credința și vitejia, cu care ați apărat tronul și patria, asigurând condițiunile trebuincioase pentru dezvoltarea și întărirea etnică, culturală și economică a poporului român din patrie. [...]

Oradea Mare, la 8/21 septembrie 1916

Vasile Mangra, ales și întărit Arhiepiscop și Mitropolit

Ioan I. Papp m. p.

Dr. Miron E. Cristea Episcopul Caransebeșului

(*Telegraful Român*, LXIV, nr. 85, 11/24 octombrie 1916, p. 343–344)

Nota Bene: Semnificația acestui document trebuie înțeleasă în limitele contextului istoric care l-a generat precum și în funcție de trăsăturile personalității și de orientarea politică a semnatarului său principal: mitropolitul ortodox al Transilvaniei, Vasile Mangra. În situația excepțională, a unui război în care

[1] Aluzie la tratatul secret de alianță defensivă din 1883.

România tocmai intrase, autoritățile ungare exercită presiuni considerabile asupra ierarhilor celor două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, să dezavueze angajarea armatei române în luptă împotriva Dublei Monarhii. Mitropolitul Vasile Mangra, care fusese, în tinerețe, militant activ în cadrul mișcării naționale a românilor transilvăneni (membru în delegația care a prezentat Memorandul la Viena în 1892, organizează, după această dată manifestații cu caracter național românesc în Transilvania și în vechea Românie, se pronunță public împotriva desființării de către guvernul ungar a Partidului Național Român, în 1894 etc.), a avut apoi, spre sfârșitul vieții, o orientare pronunțat filo-maghiară, reflectată și în acest text. De remarcat și încercarea aproape disperată de a susține cu argumente „naționale" ideile centrale ale acestei circulare.

„La poalele transilvănene ale Carpaților flutură drapelul albastru-galben-roșu" — articol în *Gazeta Transilvaniei* din 17 septembrie 1916

Visul de dragul căruia ne-au răposat strămoșii și părinții e pe calea realizării.

Atâtea generațiuni de români au stropit însă cu lacrimi acest „copil al suferinței" încât astăzi când pe coastele și la poalele transilvănene ale Carpaților flutură drapelul albastru-galben-roșu stăm aiuriți și nu ne credem ochilor. Carpații, care se ridicau ca un zid blestemat între fii aceluiași neam, peste noapte s-au petrecut în șira vertebrală a românismului.

De la Orșova până la izvoarele Tisei azi stăpânește pe ambele coaste ale Carpaților, ale cătușelor de ieri, o singură limbă și un singur drapel: limba românească și drapelul României.

Tragedia neamului nostru s-a curmat brusc înainte de a se fi putut începe actul din urmă. De azi înainte n-o să mai lupte frați contra frați. Vom fi una și nedespărțiți.

Noi și azi, ca și ieri, avem lacrimi în ochi. Dar câtă deosebire... În cele de ieri se reflecta încă întunericul unei nopți triste, ucigătoare, c-o singură licărire de lumină: candela de veghe ce arde pe mormintele zecilor de mii de frați martiri, căzuți pentru o cauză străină – în cele de azi joacă razele soarelui libertății în scânteierile celei mai mari și mai sfinte emoțiuni, de care am fi putut fi vreodată împărtășiți muritorii pământului.

Buzele noastre de pe care ieri se desprindeau încă blesteme la adresa călăilor noștri, azi se unesc în urale recunoscătoare la adresa bravei armate române.

Moșii noștri de ieri au dat mâna cu morții de azi ai armatei române.

E rândul celor vii acum ca, dându-și și ei mâna pe temelia cimentuită cu sânge de acești eroi, să înfăptuiască în întregime, în toată splendoarea sa, idealul național: visul României mari.

(*Documente ale Unirii*, coord. Constantin Căzănișteanu, Ed. Militară, București, 1984, p. 347–348)

Distrugerile războiului: Orlat, 1916 — relatarea lui Traian Moșoiu

După izgonirea inamicului din Orlat am vizitat această localitate care fusese bombardată în mod îngrozitor de către artileria inamică stabilită pe poziția de la sud de satul Mog. Între casele lovite de proiectile era și casa parohială greco-catolică unde locuia părintele Agârbiceanu[1], distinsul nostru literat. Casa aceasta avea o spărtură mare în peretele camerei ce servea ca dormitor.

[1] Ion Agârbiceanu (1882–1963), scriitor. În august 1916, întâmpină armata română la Orlat, iar în septembrie 1916, colonelul Traian Moșoiu îl sprijină să se refugieze, împreună cu familia, la Râmnicu-Vâlcea.

Pagubele făcute bieților români din Orlat de către bombardamentul inamic erau foarte mari.

Tocmai urmașii grănicerilor, care de la Maria Tereza încoace își vărsaseră sângele pentru Habsburgi, au avut trista soartă să fie bombardați și distruși de către armatele împăratului[1].

(Gen. Traian Moșoiu, *Memorial de război* (august–octombrie 1916), Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1987, p. 86)

Efectele războiului: București, 1916 — relatarea lui Constantin Bacalbașa

Bucureștenii îndurau cu mare greutate necazurile războiului. Orașul scufundat în întuneric din cauza vizitelor Zepelinului[2], oprirea circulației pe străzi de la orele 9 seara, suspendarea tuturor spectacolelor, îndatorirea de a stinge toate luminile înlăuntrul locuințelor la întâia somațiune a poliției, deșteptările de noapte în concertul sinistru al clopotului de la Mitropolie, al pocnetelor șrapnelelor de la posturile de apărare, al groaznicelor explozii căzute din Zepelin, toate acestea erau o răsturnare prea repede a tuturor obiceiurilor de până atunci.

Populația bucureșteană avea un suflet de timp de pace. Crescuți într-o epocă de bun trai, de liniște, de prosperitate continuă și aproape generală, bucureștenii nu aveau sufletul pregătit ca să îndure nici lipsurile materiale, nici zguduirile morale. De și fondul acestui suflet nu este laș, totuși o lungă deprindere în belșug și nepăsare a găsit pe toată lumea aceasta prea slabă în fața evenimentelor prea mari. Răsfățații unei prea lungi perioade de liniște s-au răzvrătit sub cele dintâi lovituri ale soartei potrivnice. De aceea sila măsurilor de ordine și rigoare, scumpetea vieței care începea, lipsurile materiale, nevoia de a renunța la confort, iar mai în urmă știrile rele de pe câmpul de război au dat naștere unei dispoziții de adâncă nemulțumire.

(Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916–1918*, Brăila, 1921, p. 5)

Situația din spatele frontului la începutul anului 1917 — însemnări ale generalului Alexandru Averescu

Moldova 5 februarie 1917

Populația moare de frig și foame, lucru ce se arată în toate păturile sociale.

Am format un comitet de doamne, pentru a veni în ajutorul populației. Am împărțit orașul în circumscripții și am hotărât ca, cu ajutorul armatei, să vin în ajutorul nenorociților.

Am intenția să văd spitalele din oraș. Am văzut primul, cel de la 4 obuziere. Peste 3000 de bolnavi. A început a se întinde tifosul exantematic; el ne prinde cu totul nepregătiți. Am pus să se construiască cuptoare de despăduchere, în toate părțile, adică atât în oraș, cât și pe front. Boala se întinde însă din cauză că oamenii de pe front vin în contact cu cei sosiți din

---

[1] În 1762, împărăteasa Maria Tereza aprobă înființarea Regimentului I Grăniceri de la Orlat (al doilea va fi înființat la Năsăud) ce va participa la războaiele napoleoniene.

[2] Zepelin – aparat de zbor cu schelet metalic rigid și cu numeroase compartimente umplute cu hidrogen, inventat de Ferdinand von Zeppelin (1838–1917) în 1900 și folosit în timpul primului război mondial pentru bombardamente aeriene.

interior, trimiși ca întăriri. Numărul bolnavilor crește văzând cu ochii. Am luat unele măsuri. Ce rezultate vor putea să dea, ele nefiind generale? Am înființat cartele pentru carne. Voi vedea ce va fi de făcut și pentru restul alimentelor.

Am numit-o comisie care să înceapă a se ocupa de cultivarea pământului pentru recolta viitoare. Va trebui să se cultive pe o scară cât mai largă legumele, și în special cartofii. Pentru legume, am hotărât a se cultiva tot ce este disponibil prin localități: sate și orașe, grădini, curți, locuri virane, chiar și acoperișul caselor, acolo unde se poate pune pe el un strat suficient de gros de pământ.

(Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916–1918)*, București, 1935, p. 135–136)

Bătălia de la Mărăști (1917) — însemnări ale generalului Alexandru Averescu

Mărăști iulie 1917

Nu am dormit deloc. A trebuit să merg la postul de comandă al generalului Mărgineanu, Comandantul Diviziei a 3-a, pentru a fixa detaliile atacului, în acord cu rezultatele obținute până atunci. M-am întors pe la 1; am terminat ce mai aveam de ordonat pe la 2 și am intrat în baraca mea. Atât bateria grea din dreapta cât și cea de câmp din stânga au tras toată vremea. Peste putință să închid ochii. De altfel nici nu m-am dezbrăcat.

Fix la 4, am mers la observator; era încă întuneric, dar partea stângă a sectorului de atac era luminată de satul Mărăști, în flăcări.

Exploziunile proiectilelor noastre acopereau întregul sector de atac, de la inclusiv Mărăști la Încărcătoarea. Spectacol măreț, peste măsură de emoționant. Încetul cu încetul se luminează de zi și ochiul poate distinge numai cu binoclu și cu mare greutate, coloanele noastre. Încep a se auzi armele infanteriei, apoi mitralierele și în fine grenadele; s-a ajuns deci corp la corp.

Din toate părțile rapoartele sunt favorabile; soldații noștri pătrund în poziția inimicului și încep curățirea șanțurilor.

De altfel, pe unele puncte, se pot vedea distinct oamenii noștri, alergând în lungul șanțurilor și azvârlind grenade în ele.

La ora 8, întreaga linie este a noastră! Dușmanul se retrage, mai cu seamă la centru, în dezordine. Încep a se aduna prizonieri numeroși. Se raportează capturare de tunuri.

(Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916–1918)*, București, 1935, p. 173)

Telegrama lui Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, adresată regelui Ferdinand I (11 martie 1918)

M.S. Regelui – Iași,

În numele Sfatului Țării, care reprezintă poporul românesc din Basarabia desrobit de jugul secular, aduc Majestății Voastre expresiunea credinței neclintite a întregului popor românesc din România Răsăriteană, care în unire cu țara-mumă vede chezășia desvoltărei sale libere,

calea neîmpiedicată spre cultura națională și dreptatea socială. — Al Majestății Voastre prea plecat servitor, —

Ioan Inculeț,

Președintele Sfatului Țării din Basarabia

(Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897–1924*, V, București, 1927, p. 228)

Declarația de unire a Basarabiei cu România (27 martie 1918)

În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de Neam, pe baza principiului, ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa România.

Această Unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului. Aceste hotărâri se vor recunoaște de Guvernul român.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie.

3. Competența Statului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor Zemstvelor[1] și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern.

4. Restructurarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile în vigoare și organizația locală (Zemstve și orașe) rămâne în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentantul Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7. Doi reprezentanți vor intra în Consiliul de Miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul Român.

8. Basarabia va trimite în Parlamentul Român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret.

9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, Zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, direct și secret.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin Constituție.

11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile turburi ale prefacerilor din urmă sunt amnistiate.

Basarabia, unindu-se ca fiică cu Mama sa România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus.

---

[1] Unități administrative făcând parte din vechiul sistem rusesc, în vigoare încă în 1918.

Trăiască Unirea Basarabiei cu România, de-a pururea și pentru totdeauna!

Președintele Sfatului Țării, I. Inculeț

Secretarul Sfatului Țării, I. Buzdugan

(*Basarabia și basarabenii,* alcătuire, studii și comentarii de Mihai Adauge și Alexandru Furtună, Chișinău, 1991, p. 246–247)

Manifestul lui Carol I, ultimul împărat al Austriei și rege apostolic al Ungariei, către popoarele dublei monarhii (16 octombrie 1918)

Către popoarele mele credincioase austriece!

De când am urcat tronul, năzuința mea neobosită a fost să aduc tuturor popoarelor mele pacea dorită și să arăt popoarelor din Austria căile pe care își pot dezvolta în mod fericit puterea ființei lor etnice, neîmpiedicate prin obstacole și frecări, utilizând-o cu succes spre bunăstarea lor spirituală și economică.

Îngrozitoare lupte ale războiului mondial au oprit până acum opera păcii. Eroism și credință, suportarea jertfitoare a lipsei și necazurilor au apărat în aceste vremuri grele patria în mod glorios. Grelele jertfe ale războiului au trebuit să ne asigure pacea onorifică, la al cărei prag am ajuns astăzi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

De acum trebuie neamânat începută reclădirea patriei pe temeliile ei firești și sigure. Dorințele popoarelor austriece trebuie puse în acord una cu alta și duse spre realizare. Sunt hotărât să îndeplinesc această operă prin libera cooperare a popoarelor mele, în sensul principiilor pe care și le-au însușit monarhii aliați în oferta lor de pace.

Austria va deveni, în sensul dorinței popoarelor ei, un stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său.

Aceasta nu prejudecă întru nimica împreunarea ținuturilor polone ale Austriei cu statul independent polon.

Orașul Triest, cu împrejurările lui, primește, în conformitate cu dorința populației sale, o poziție deosebită.

Această nouă alcătuire, prin care integritatea țărilor coroanei sfinte a Ungariei nu se atinge de loc, va trebui să asigure fiecărui stat național independența sa. Ea va apăra în același timp cu succes interese comune, ceea ce se va manifesta de câte ori comunitatea va fi în interesul vital al diferitelor state. Mai ales va fi necesară o unire a tuturor forțelor, spre a putea rezolvi cu succes problemele mari cari se nasc ca urmări ale războiului.

Cât timp reorganizarea aceasta nu va fi împlinită pe calea legilor, rămân nealterate instituțiunile actuale, spre apărarea intereselor obștești.

Guvernul meu e însărcinat să facă imediat toate lucrările pregătitoare spre clădirea noii Austrii.

Către popoarele mele, pe al căror drept suveran de liberă dispoziție se va întemeia noul stat, se îndreaptă chemarea mea, să conlucreze prin sfaturi naționale — compuse din deputații din Parlament ai fiecărei națiuni — care să reprezinte interesele popoarelor unul față de altul precum și față de guvernul meu.

Dea Dumnezeu ca patria noastră, întărită prin concordia între națiunile care o compun, să iasă din vijeliile acestui război ca o ligă de popoare libere. Harul dumnezeiesc să plutească

deasupra lucrării noastre, pentru ca marea operă de pace pe care noi o întemeiem să însemneze fericirea tuturor popoarelor mele. [...]

(Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei cu România. 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, Cartea Românească, București, 1928, p. 78–79)

Nota Bene: Acest manifest exprimă intenția ultimului suveran din Casa de Habsburg de a reface Imperiul dualist prin opțiunea liberă a entităților naționale componente, soluția propusă fiind reorganizarea statului pe criterii federale. De remarcat evitarea prudentă a luărilor de poziție în problemele regatului Ungariei, care exprimă intenția monarhului de a evita un conflict cu elitele politice ungare. Aspirațiile de autodeterminare națională ce se manifestau cu forță după război au făcut ca proiectul imperial să fie curând depășit de evenimente.

Alexandru Vaida-Voevod — Discurs în parlamentul de la Budapesta (18 octombrie 1918)

Noi, reprezentanții micilor națiuni, am așteptat cu nerăbdare atitudinea cercurilor conducătoare ale monarhiei față de aceste puncte și națiunile nemaghiare au primit cu nespusă bucurie știrea că ministerul de externe al monarhiei a înaintat la Washington propunerea de pace, căci astfel s-a recunoscut oficial, atât din partea reprezentanței noastre externe, cât și din partea guvernului și partidelor maghiare, că noi de acum nu mai suntem naționalități, ci națiuni. Cunoaștem mărimea vremilor prin care trecem; cunoaștem că aceste probleme mari nu le putem trata conduși de egoism. Cunoaștem adevărul, care iese la iveală și într-unul din punctele lui Wilson[1], că nu trebuie să lăsăm teren urii, egoismului, când se tratează aceste probleme a căror rezolvare reală și serioasă se poarte face numai cu ajutorul deplinei sincerități. Drept aceea, reprezentanța organizației naționale a românilor, a hotărât să-și definească atitudinea față de aceste puncte și din încredințarea acesteia, comunic onoratei camere următoarea declarațiune [...]

„Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, un drept oarecare, este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acuma uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria lor adunare națională.

Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadar afară de comitetul executiv al Partidului Național Român, nimeni nu poate fi îndreptățit să trateze

[1] Referire la principiul autodeterminării popoarelor enunțat de președintele american Woodrow Wilson („cele 14 puncte") în ianuarie 1918.

și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile, care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română. Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară așteaptă și cere – după multe suferințe de veacuri – afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la viață națională."

(*Documente ale Unirii* (1600–1918), coord. Constantin Căzănișteanu, Ed. Militară, București, 1984, p. 367–369)

***Nota Bene**:* Declarația inserată în discursul lui Alexandru Vaida-Voevod fusese adoptată de conducerea Partidului Național Român în conferința de la Oradea din 12 octombrie 1918, unde se conferise Comitetului Executiv al P.N.R. calitatea de organ provizoriu de conducere națională.

Telegrama prefectului de Suceava către primul ministru Alexandru Marghiloman (24 octombrie 1918)

Excelenței Sale Marghiloman, prezident al consiliului de miniștri, Iași.

În Gura Humorului și la Câmpulung, după plecarea autorităților austriece, bande armate au început desordine și jafuri. O delegațiune a locuitorilor din orașe cere intervenția noastră și trimiterea grabnică de ajutoare, pentru a fi apărați. Așteptând dispoziținea E.V. în această privință, adaog că un escadron de cavalerie aflat în localitate poate fi trimis în orice moment, cum și un detașament de jandarmi. – Un ordin afirmativ ar produce o impresiune din cele mai fericite în toată populațiunea.

Perfect de Suceava, Lecca.

(Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897–1925*, V, București, 1927, p.23–28)

Moțiunea de unire a Bucovinei cu România (15/28 noiembrie 1918)

Moțiune:

Congresul general al Bucovinei, întrunit azi, joi în 15/28 noiembrie 1918 în Sala Sinodală din Cernăuți, considerând că, de la fondarea Principatelor Române, Bucovina, care cuprinde vechile ținuturi ale Sucevei și Cernăuților, a făcut pururea parte din Moldova, care în jurul ei s-a închegat ca stat;

considerând că în cuprinsul hotarelor aceste țări se găsește vechiul Scaun de domnie de la Suceava, gropnițele domnești de la Rădăuți, Putna și Suceava, precum și multe alte urme și amintiri scumpe din trecutul Moldovei;

considerând că fii ai acestei țări umăr la umăr cu frații lor din Moldova și sub conducerea acelorași domnitori, au apărat de-a lungul veacurilor ființa neamului lor împotriva tuturor încălcătorilor din afară și a cotropirii păgâne;

considerând că în 1774, prin vicleșug, Bucovina a fost smulsă din trupul Moldovei și cu de-a sila alipită coroanei Habsburgilor;

considerând că 144 de ani poporul bucovinean a îndurat suferințele unei ocârmuiri străine, care îi nesocotea drepturile naționale și care prin strâmbătăți și persecuții căuta să-i înstrăineze firea și să învrăjbească celelalte neamuri cu care el voiește să trăiască ca frate;

considerând că, în scurgere de 144 de ani, Bucovinenii au luptat ca niște mucenici pe toate câmpiile de bătălie în Europa sub steag străin pentru menținerea, slava și mărirea asupritorilor

lor, și că ei drept răsplată aveau să îndure micșorarea drepturilor moștenite, izgonirea lor din viața publică, din școală și chiar din biserică;

considerând că în același timp poporul băștinaș a fost împiedicat sistematic de a se folosi de bogățiile izvoarelor de câștig ale acestei țări și despoiată în mare parte de vechea sa moștenire;

considerând că, cu toate acestea, Bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mântuirii, așteptat cu atâta dor și suferință, va sosi și că moștenirea lor străbună, tăiată prin granițe nelegiuite, se va reîntregi prin realipirea Bucovinei la Moldova lui Ștefan, și că au nutrit veșnic credință că marele vis al neamului se va înfăptui când se vor uni toate țările române dintre Nistru și Tisa într-un stat național unitar;

constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, când după sforțări și jertfe uriașe din partea României și a puternicilor și nobililor ei aliați, s-au întronat în lume principiile de drept și umanitate pentru neamurile, și când în urma loviturilor zdrobitoare Monarhia austro-ungară s-a zguduit în temeliile ei și s-a prăbușit, și toate neamurile încătușate în cuprinsul ei și-au câștigat dreptul de liberă hotărâre de sine, cel dintâi gând al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către regatul României, de care întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.

Drept aceea noi, Congresul general al Bucovinei, întrupând suprema putere a țării și fiind singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărâm:

Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu regatul României.

(*Basarabia și basarabenii*, alcătuire, studii și comentarii de Mihai Adauge și Alexandru Furtună, Chișinău, 1991, p. 264–266)

Rezoluția Marii Adunării Naționale de la Alba Iulia (1 decembrie 1918)

Unirea tuturor românilor într-un singur stat numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria de mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a civilizațiunii, dacă ea ne va inspira datoria să nu pedepsim progenitura, pentru păcatele părinților și ca urmare ea va trebui să asigure tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc, aceleași drepturi și aceleași datorinți.

Civilizațiunea, care ne-a eliberat, pretinde de la noi respectul pentru dânsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat, orice privilegiu și să statorim, ca fundamentul al acestui stat: munca și răsplata ei integrală.

I. Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918 decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România. (aplauze frenetice. Trăiască România Mare! Lumea se scoală în picioare, mâinile se ridică. Ora e punct 12)

Adunarea națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunei române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre. (voci trăiască, aclamațiuni, aprobări)

II. Adunarea națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, adunarea națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament (voci: Trăiască femeile! Trăiască. Aclamațiuni pe galerie. Doamnele flutură batistele).

4. Desăvârșită libertate de presă, libertate de asociere și întrunire: liberă propagandă a tuturor gândurilor omenești.

5. Reformă agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființând fidei comisiile în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin cât o să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politice agrare este pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producțiunii.

6. Muncitorimei industriale i se asigură aceleași drepturi și avantaje, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea națională dă expresiunea dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul, ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această adunare națională salută pe frații lor din Bucovina, scăpați din jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara mamă, România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm libertatea națiunilor subjugate până aici în monarhia Austro-Ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărește ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români, cari în acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea Națiunei Române.

VIII. Adunarea națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunei sale față de puterile aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea din ghearele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunei Române din Transilvania, Banat și țara ungurească adunarea națională hotărește instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea, să reprezinte Națiunea Română, ori când și pretutindeni, față

de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii.

În sfârșit, Vă rog să le primiți aceste rezoluțiuni și închei cu aceea, că legătura sfântă a celor 14 milioane de Români ne îndreptățește azi a zice:

„Trăiască România Mare!" (aplauze nesfârșite)

(*1918,* X, p. 288–289)

Discursul lui Iuliu Maniu (Alba Iulia, 1 decembrie 1918)

[...] Noi ne simțim ca orbul care de zeci de ani n-a văzut lumina zilei, când printr-o binefacere dumnezeiască i se deschid ochii și vede lumina sfântă a soarelui. Noi suntem aici ochii poporului, care văd azi lumina libertății neamurilor. [...]

Pentru înlăturarea oricăror îndoieli ale străinilor asupra ce voim să facem prin unirea noastră și libertatea noastră națională, — Marele Sfat Național Român declară că nu voiește un imperiu de asuprire. Nu voim, ca din asupriți, ce-am fost, să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertatea pentru toți și dezvoltarea pentru toate popoarele conlocuitoare: Marele nostru Sfat Național ține să accentueze, că urmează vechiul nostru proverb: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face". Noi voim pe acest pământ al României Mari să întronăm libertatea națională pentru toți. Voim ca fiecare națiune să se poată cultiva în limba ei, să se roage lui Dumnezeu în credința ei și să ceară dreptate în limba ei.

Noi, care am vărsat lacrimi văzând limba noastră scoasă din școli, biserici, justiție, nu o vom lua altora. Nu vom lua putința vieții de la alții. Nu voim să trăim din sudoarea altora, pentru că noi putem trăi din vrednicia și puterea noastră, prin munca noastră. (Aplauze entuziaste). Numai printr-un regim democratic putem întări țara noastră românească, mai ales când trebuie să ținem seama de cerințele vieții moderne de stat. Numai având un regim de drepturi și libertăți înlăuntrul țării, vom avea tărie să validăm cauza noastră în afară. Deplina libertate a tuturor straturilor sociale, — e o garanție pentru binele țării. De aceea Marele Sfat Național Român a pus în proiectul lui de rezoluție acel punct care vorbește de înfăptuirea regimului democratic.

[...] Vă rugăm să primiți unanim proiectul nostru de rezoluții. Acest proiect arată cărarea pe care mergând înainte, ne vom putea atinge idealul și să punem temelia unei Românii Mari și unite, care în veci are să fie, ca în ea să se înfăptuiască spiritul desăvârșitei democrații și dreptatea socială.

(*1918,* X, p. 290–292)

Ion I.C. Brătianu despre situația României la Conferința de Pace de la Paris — discurs în Adunarea Deputaților (decembrie 1919)

[...] Astfel erau decepțiunile create chiar de armistițiu, când la Paris înaintea Conferinței am constatat din ziua întâi că statele mari, că puterile cele patru înțelegeau să ne trateze, pe statele cele mici, la discuții, nu ca pe niște tovarăși cu drepturi egale, cum fuseserăm egali la luptă. [...]

Organizarea lucrărilor Conferinței s-a făcut în condițiuni astfel încât toate statele mici s-au crezut datoare să protesteze. Și în numele lor, cea dintâi Belgia a protestat, protestare la care

ne-am unit succesiv fiecare din reprezentanții celorlalte state mici. Dar atunci, spre marea și dureroasa noastră surprindere, președintele Conferinței, șeful guvernului celei mai generoase democrații din lume, a opus obiecțiunilor noastre teoria că fiecare semnifică înaintea Conferinței cât semnifica puterea sa militară. Era, d-lor, un principiu și o teorie care nu se acorda nici cu credințele noastre, nici cu cele ce eram în drept și consideram că fusese chiar țelul principal pentru care se dusese războiul.

Și atunci, ca să se sistematizeze acest procedeu de lucru și acest sistem nou, adică un nou, dar prea mult învechit, al vieții internaționale, s-au inventat definițiuni speciale pentru state ca acele pe care le reprezentam.

Rând pe rând, ele au fost numite „state cu interese particulare" și apoi „state cu interese limitate". Am protestat în toate demersurile mele în contra acestor definițiuni. Am căutat să conving pe cei mari că statele nu sunt unele cu interesele generale și altele cu interese limitate, dar că fiecare stat, acolo unde are interes, îl are tot atât de viu și e tot atât în drept să-l apere, ca oricare putere mare, și că nu este nimeni în drept să limiteze unde interesele mele încep și unde se sfârșesc, decât eu însumi.

Concepțiunea și definițiunea erau atât de primejdioase, încât ele nu puteau să nu ducă la acea consecință, la care s-a și ajuns, când de la state cu interese limitate am ajuns să fim tratați ca în Tratatul minorităților, ca state cu independență limitată.

D-lor, s-a introdus astfel un sistem de lucru în Conferință care constituia o adevărată suprimare a Conferinței. Adică reprezentanții celor patru Puteri Mari, la care se unea și reprezentantul Japoniei, pentru problemele care îl puteau interesa, hotărau de toate chestiunile, fără participarea celorlalte state.

(*Documente 1918–1944*, p.15–16)

Tratatul de Pace cu Germania (Versailles, 28 iunie 1919)

[...] Art. 116 — Germania recunoaște și-și ia îndatorirea să respecte, ca permanentă și inalienabilă, independența tuturor teritoriilor care făceau parte din vechiul imperiu al Rusiei la 1 august 1914 [...] .

Germania recunoaște în mod definitiv anularea tratatelor de a Brest-Litovsk, precum și a tuturor celorlalte tratate, acorduri sau convenții făcute de ea cu guvernul maximalist din Rusia.

Art. 117 — Germania își ia îndatorirea să recunoască deplina valoare a oricăror tratate sau învoiri pe care Puterile aliate și asociate le vor încheia cu statele ce s-au constituit sau se vor constitui în întregul sau în parte din teritoriile vechiului imperiu al Rusiei, astfel cum el exista la 1 august 1914, și a recunoaște hotarele acestor state, astfel după cum vor fi fixate [...]

Art. 259 — Germania confirmă că renunță, conform articolului XV din Armistițiul de la 11 noiembrie 1918, la beneficiul tuturor stipulațiilor cuprinse în Tratatele de la București și de la Brest-Litovsk și la Tratatele complementare, fără a se aduce atingere articolelor 292, Partea X (Clauze economice) din Tratatul de față. Germania se obligă să transfere respectiv fie României, fie principalelor Puteri aliate și asociate, orice instrumente monetare, numerar, valori și instrumente negociabile sau orice produse ce a primit în virtutea sus ziselor Tratate [...]

Art. 292 — Germania recunoaște ca fiind și rămânând abrogate toate tratatele, convențiile și înțelegerile pe care le-a încheiat cu Rusia sau cu orice stat sau guvern al cărui teritoriu constituia mai înainte o parte a Rusiei, cât și cu România, înainte de 1 august 1914, sau de la această dată, până la punerea în vigoare a Tratatului de față [...].

Art. 434 — Germania se obligă să recunoască completa valoare a Tratatelor de pace și a Convențiunilor adiționale care vor fi încheiate de către Puterile aliate și asociate cu puterile care au luptat alături de Germania, să accepte dispozițiunile ce vor fi luate cu privire la teritoriile fostei monarhii a Austro-Ungariei, ale Regatului Bulgariei și ale Imperiului Otoman și să recunoască noile state înlăuntrul fruntariilor ce le sunt astfel fixate [...].

(„Monitorul oficial", nr. 7 din 9 aprilie 1920)

Tratatul de pace cu Austria (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919)

[...] Art. 59 — Austria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului ducat al Bucovinei cuprinsă dincoace de fruntariile României, astfel precum vor fi fixate ulterior de principalele Puteri aliate și asociate.

Art. 60 — România consimte la inserțiunea într-un Tratat cu principalele Puteri aliate și asociate a unor dispozițiuni pe care aceste Puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor ce se deosebesc prin rasă, limbă sau religiune de majoritatea populațiunii.

România consimte, de asemenea, la inserțiunea într-un Tratat cu principalele Puteri aliate și asociate a unor dispozițiuni pe care aceste puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti libertatea tranzitului și a aplica un regim echitabil comerțului celorlalte națiuni.

Art. 61 — Proporția și natura sarcinilor financiare ale fostului Imperiu al Austriei pe care România va avea să le ia pe seamă pentru teritoriul pus sub suveranitatea ei vor fi stabilite conform cu art. 203, partea IX (Clauze financiare) a Tratatului de față.

(„Monitorul oficial", nr. 140, din 26 septembrie 1920)

Tratatul de pace cu Bugaria (Neuilly sur Seine, 27 noiembrie 1919)

Partea II

Fruntariile Bulgariei

Art. 27. Fruntariile Bulgariei vor fi fixate după cum urmează:

[...]5. Cu România:

de la Marea Neagră până la Dunăre:

fruntaria astfel cum exista la 1 august 1914.

de aici până la confluența Timokului cu Dunărea:

principalul șanal navigabil al Dunării în amonte.

Secțiunea V

Dispoziții generale

Art. 59. Bulgaria declară de pe acum că recunoaște și acceptă fruntariile Austriei, ale Greciei, ale Ungariei, ale Poloniei, ale României, ale Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale Statului

Ceho-Slovac, astfel cum aceste fruntarii vor fi fixate de către principalele Puteri aliate și asociate.

(„Monitorul oficial", nr. 135, din 20 septembrie 1920)

Tratatul de pace cu Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920)

Secțiunea III

România

[...] Art. 45. Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de fruntariile Ungariei, astfel cum sunt fixate la art. 27, partea II-a (Fruntariile Ungariei) și recunoscute prin prezentul Tratat sau prin orice alte Tratate, încheiate în scop de a regula afacerile actuale, ca făcând parte din România.

[...] Art. 47. România recunoaște și confirmă față de Ungaria angajamentul de a consimți la inserțiunea într-un Tratat cu principalele Puteri aliate și asociate a unor dispoziții pe care aceste Puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor care se deosebesc prin rasă, limbă sau religiune de majoritatea populațiunii, precum și pentru a ocroti libertatea tranzitului, de a aplica un regim echitabil comerțului celorlalte națiuni.

Secțiunea IX

Dispoziții generale

Art. 74. Ungaria declară de pe acum că recunoaște și primește fruntariile Austriei, Bulgariei, Greciei, Poloniei, României, Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale Statului Ceho-Slovac, astfel precum aceste fruntarii vor fi fixate de către principalele Puteri aliate și asociate.

(„Monitorul oficial", nr. 36, din 21 septembrie 1920)

XIII. ROMÂNIA INTERBELICĂ

Populația României interbelice

A. Evoluția numerică generală 1919–1937

Anul	Populația probabilă la 1 iulie
1919*	14.669.841
1920	15.541.424
1921	15.727.940
1922	15.970.836
1923	16.207.723
1924	16.445.697
1925	16.687.359
1926	16.926.647
1927	17.149.321
1928	17.390.605
1929	17.638.127
1930	17.888.992
1930 (rec.)	18.057.028 urban: 3.651.039 rural: 14.405.989
1931	18.166.336
1932	18.426.575
1933	18.652.678
1934	18.914.327
1935	19.087.770
1936	19.319.330
1937	19.535.398

* Statistica anuală începe de la 1860; se precizează că pentru anii 1916, 1917 și 1918 lipsesc datele.

(*Documente 1918–1944*, p. 94)

B. Structura etnică (1930)

România; total: 18 057 028

Naționalitatea	Cifre absolute	Procente
Români	12.981.324	71,9
Unguri	1.425.507	7,9
Germani	745.421	4,1
Ruși	409.150	2,3
Ruteni, ucrainieni	582.115	2,0
Sârbi, croați, sloveni	51.062	0,3
Bulgari	366.062	2,0
Cehi, slovaci	51.842	0,3
Polonezi	48.310	0,3
Huțani	12.456	*
Evrei	728.115	4,0
Greci	26.495	0,1
Albanezi	4.670	*
Armeni	15.544	*
Turci	154.772	0,9
Tătari	22.141	0,1
Găgăuzi	105.750	0,6
Țigani	262.501	1,5
Alte neamuri	56.355	0,3
Nedeclarați	7.114	*

*= procente sub 0,1

(*Documente1918–1944*, p. 94)

C. Structura etnică pe provincii și tipuri de localități (1930)

PROVINCII	Totalul locuitorilor	Români	Unguri	Germani	Ruși	Ruteni, Ucr.	Sârbi, Croați	Bulgari	Cehi, Slovaci	Poloni	Huțani	Evrei	Greci	Albanezi	Armeni	Turci	Tătari	Găgăuzi	Țigani	Alte neamuri	Nedeclarați
ROMÂNIA	18.053.000	71,9	7,9	4,1	2,3	3,2	0,3	2,0	0,3	0,3	*	4,0	0,1†	*	*	0,9	0,1	0,6	1,5	0,3	*
Urban	3.632.000	58,6	11,2	5,3	3,4	1,5	0,3	1,2	0,2	0,7	*	13,6	0,6	*	0,4	0,8	*	0,3	1,1	0,6	*
Rural	14.421.000	75,3	7,1	3,8	2,0	3,7	0,3	2,2	0,3	0,2	*	1,6	*	*	*	0,9	0,1	0,7	1,5	0,2	*
OLTENIA	1.519.000	97,5	0,2	0,2	*	*	*	*	*	*	—	0,2	*	*	*	*	—	*	1,5	*	*
Urban	198.000	91,7	1,0	1,5	0,3	*	0,4	0,2	0,2	*	—	1,6	0,2	*	*	*	—	*	2,2	0,5	*
Rural	1.321.000	98,4	*	*	*	*	*	*	*	*	—	*	*	*	*	*	—	—	1,4	*	*
MUNTENIA	4.028.000	93,4	0,8	0,5	0,2	*	*	*	*	*	—	2,1	0,3	*	0,1	*	*	*	1,8	0,3	*
Urban	1.093.000	82,3	2,8	1,6	0,5	*	0,2	0,2	0,2	0,2	—	7,8	0,9	0,1	0,5	0,2	*	*	1,5	0,8	*
Rural	2.935.000	97,6	0,1	*	*	*	*	*	*	*	—	*	*	*	2,4	*	*	*	1,9	0,1	*
DOBROGEA	811.000	44,2	0,3	1,5	3,4	*	0,1	22,8	*	*	—	0,5	1,1	*	0,7	18,5	2,7	0,9	1,4	1,9	*
Urban	193.000	52,3	1,0	1,3	3,6	*	0,3	13,8	*	*	—	1,8	3,6	0,3	2,4	13,5	1,7	0,9	2,1	1,2	*
Rural	618.000	41,6	*	1,6	3,3	*	*	25,6	*	*	—	*	0,3	*	*	20,1	3,0	0,9	1,2	2,1	*
MOLDOVA	2.427.000	89,8	0,9	0,3	0,3	*	*	*	*	0,1	*	6,5	0,2	*	*	*	*	*	1,3	0,3	*
Urban	591.000	70,8	1,1	1,0	0,9	*	0,1	0,2	*	0,4	*	23,1	0,6	*	0,2	*	*	*	0,6	0,6	*
Rural	1.836.000	95,9	0,8	0,1	*	*	*	*	*	*	—	1,2	*	*	*	*	*	*	1,5	0,2	*
BASARABIA	2.864.000	56,2	*	2,8	12,3	11,0	*	5,7	*	0,3	*	7,2	*	*	*	*	*	*	1,3	0,3	*
Urban	370.000	31,0	0,1	0,8	27,1	5,2	*	3,4	*	1,0	*	26,8	0,4	*	0,3	*	*	*	0,2	0,2	0,2
Rural	2.494.000	59,9	*	3,1	10,1	11,8	*	6,1	*	0,2	—	4,3	*	*	*	*	*	*	0,5	0,2	*
BUCOVINA	854.000	44,5	1,4	8,9	0,9	27,7	*	*	*	3,6	1,5	10,8	*	*	*	*	*	*	0,3	0,3	*
Urban	227.000	33,0	0,3	14,7	1,2	13,9	*	*	0,1	6,3	—	30,0	*	*	*	*	—	*	*	*	0,1
Rural	627.000	48,7	1,8	6,7	0,8	32,8	*	*	*	2,6	2,0	3,9	*	—	*	*	—	—	0,3	0,3	*
TRANSILVANIA	3.218.000	57,6	29,1	7,9	0,1	*	*	*	0,3	*	—	2,4	*	*	*	*	*	*	2,3	*	*
Urban	516.000	35,9	39,8	12,7	0,4	0,2	*	0,1	0,3	0,1	—	8,6	*	*	0,1	*	*	—	1,3	0,1	*
Rural	2.702.000	61,7	27,0	6,7	*	*	*	*	0,3	*	—	1,3	*	*	*	*	*	*	2,5	*	*
BANAT	942.000	54,3	10,4	23,8	0,2	0,5	4,3	1,1	1,5	*	*	1,2	*	*	*	*	*	—	1,9	0,8	*
Urban	169.000	35,0	22,7	31,3	0,7	*	1,5	0,2	0,9	0,1	*	5,8	*	*	*	*	*	—	1,2	0,2	0,1
Rural	773.000	58,5	7,7	22,1	*	0,5	4,9	1,2	1,6	*	—	0,2	*	—	*	*	*	—	2,1	0,9	*
CRIȘANA-MARAM.	1.390.000	60,7	23,1	4,8	0,2	1,7	0,2	*	1,7	*	*	6,4	*	*	*	*	*	*	1,1	*	*
Urban	275.000	33,1	43,7	3,0	0,4	0,8	0,5	0,1	0,6	*	*	16,7	*	*	*	*	*	—	0,8	*	*
Rural	1.115.000	67,5	18,1	5,3	0,1	1,9	*	*	2,0	*	—	3,8	*	—	*	*	*	*	1,2	*	*

* = procente sub 0,1

(*Enciclopedia României*, I, București, 1938, p. 148)

Decretul-lege privind reforma electorală (14/27 noiembrie 1918)

Art. 1. — Toți cetățenii români majori, vor alege prin vot obștesc obligatoriu, egal, direct și secret și pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu populația.

Art. 2. — Alegerea se va face pe circumscripții electorale.

Fiecare județ va forma o circumscripție electorală și va alege câte un deputat la fiecare număr de 30.000 locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 20 000 locuitori [...]

Art. 3. — Senatul se va compune din senatori aleși și din senatori de drept.

Art. 4. — Toți cetățenii români de la vârsta de 40 de ani împliniți vor alege pe circumscripțiile electorale stabilite la art. 2. un senator la fiecare număr de 70 000 locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 47 000 locuitori [...]

Art. 6. — În fiecare Universitate, profesorul și agregații titulari vor alege, din sânul lor, un senator.

Art. 7. — Vor fi de drept membri ai Senatului:

a) Moștenitorul Tronului la vârsta de 18 ani împliniți; însă, el nu va avea vot deliberativ decât la vârsta de 25 ani împliniți;

b) Mitropoliții și episcopii eparhioți.

Art. 8. — Pentru a fi ales în Adunarea Deputaților se cere:

a) A fi cetățean român;

b) A avea exercițiul drepturilor civile și politice;

c) A avea vârsta de 25 ani împliniți;

d) A avea domiciliul real în România.

Art. 9. — Pentru a fi ales în Senat se cere:

a) A fi cetățean român;

b) A avea exercițiul drepturilor civile și politice;

c) A avea vârsta de 40 împliniți;

d) A avea domiciliul real în România.

Art. 10. – Sunt incapabili de a fi alegători sau aleși acei inși puși sub interdicțiune sau consiliu judiciar, precum și cei în stare de faliment declarați și nereabilitați.[...].

(„Monitorul oficial" nr. 191 din 16/29 noiembrie 1918)

Constituția din 1923 — Puterile statului

Titlul III

Despre puterile statului

[...] Art. 33. Toate puterile statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituțiunea de față.

Art. 34. Puterea legislativă se exercită colectiv de către rege și reprezentațiunea națională.

Reprezentațiunea națională se împarte în două Adunări:

Senatul și Adunarea deputaților.

Orice lege cere învoirea a câtor trele ramuri ale puterii legiuitoare.

Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii regale decât după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări.

Art. 35. Inițierea legilor este dată fiecăruia din cele trei ramuri ale puterii legislative.

Totuși orice lege relativă la veniturile și cheltuielile statului sau la contingentul armatei trebuie să ie votată mai întâi de Adunarea deputaților.

Art. 36. Interpretațiunea legilor cu drept de autoritate se face numai de puterea legiuitoare.

Art. 37. Promulgarea legilor, votate de ambele Adunări, se va face prin îngrijirea Ministerului Justiției, care va păstra unul din originalele legilor votate, iar al doilea original se păstrează de Arhivele Statului.

Ministerul Justiției este și păstrătorul marelui Sigiliu al statului. [...]

Art. 39. Puterea executivă este încredințată regelui, care o exercită în modul regulat prin Constituțiune.

Art. 40 Puterea judecătorească se exercită de organele ei.

Hotărârile lor se pronunță în virtutea legii și se execută în numele regelui. [...]

(„Monitorul oficial" nr. 282, din 29 martie 1923)

Declarația Partidului Național și a Partidul Țărănesc cu privire la adoptarea Constituției (29 martie 1923)

Partidul național și Partidul Țărănesc, luând act de încercarea Adunării, ieșită din lovitura de stat furt și fraudă, de a uzurpa drepturile fundamentale ale națiunii, singura chemată să-și dea pactul fundamental, declară:

Consideră acest act abuziv ca o emanțiune a concepției absolutiste a puterii executive, fără consultarea voinței naționale.

Actualele Adunări, cu toate că întreaga opoziție le-a contestat orice îndreptățire legală de a da țării Constituția și întreaga națiune și-a ridicat glasul de protest, excluzând samavolnic o mare parte din deputații adevărat reprezentanți ai națiunii, declarând starea de asediu și suprimând libertățile cetățenești, au discutat și votat un pretins pact fundamental sub protecția forței brutale a mitralierelor și baionetelor.

Farsa discuțiilor din incinta camerei a dovedit că astăzi guvernul, împreună cu Adunările numite de el, sunt complet izolate de conștiința vie și cinstită a națiunii.

Pentru ca cinismul să nu mai aibă nici o limită, guvernul actual, călcându-și jurământul său, se pune nu numai sub scutul baionetelor, ci sub scutul autorității legale.

Prin acest act al său, guvernul provoacă un conflict deschis între rege și națiune, menit să arunce țara în lupte sfâșietoare, răsturnând ordinea de drept și săpând temeliile consolidării naționale.

Partidul Național și Partidul Țărănesc ridică din nou glasul lor de protest în fața țării și pătrunse de misiunea încredințată lor de țară, de a apăra cu toată hotărârea drepturile națiunii, consideră această Constituție fără putere de a lega voința cetățenilor, fără putere de lege și de drept nulă!

Ceea ce s-a născut la adăpostul baionetelor nu va putea trăi decât prin baionete.

(*Dezbaterile Adunării Naționale Constituante*, nr. 61, ședința din 29 martie 1923, p. 1772)

Nota Bene: De remarcat patima disputelor politice. Pe de altă parte însă, ulterior Partidul Național-Țărănesc, rezultat din fuziunea celor două partide ce semnau declarația de mai sus, a devenit un consecvent apărător al Constituției din 1923.

Lege pentru unificarea administrativă (14 iunie 1925)

Titlul I

Împărțirea teritoriului Regatului. Autoritățile administrative și elective locale. Autorități de control.

Art. 1. Teritoriul României se împarte din punct de vedere administrativ în județe, și județele în comune.

Art. 2. Comunele sunt: rurale și urbane

Art. 9. Comuna și județul sunt persoane juridice.

Ele au deplină capacitate pentru tot ce privește inițiativa și administrarea intereselor locale, exercită aceste atribuțiuni în limitele legilor și suportă sarcinile aferente.

Nici o cheltuială obligatorie nu se poate pune în sarcina comunelor și a județelor fără a li se crea și mijloace pentru acoperire ei.

Art. 10. Comuna și județul își administrează interesele lor locale prin consilii compuse din consilieri aleși, de drept și consilieri femei cooptate obligatoriu în comunele reședințe de județ, facultativ în celelalte comune urbane.

Aceste consilii sunt datoare să execute și măsurile de interes general ordonate de autoritatea centrală în limitele competiției sale legale.

Art. 11. Primarul este capul administrației comunale. El execută toate hotărârile consiliului și ale delegației permanente comunale și împreună cu aceasta supraveghează mersul administrației comunale.

Prefectul este capul administrației județene.

În această calitate, execută toate hotărârile consiliului și ale delegației județene și împreună cu aceasta controlează administrația județeană, precum și aceea a comunelor din județ, afară de municipii.

Art. 12. Deciziunile consiliilor comunale și județene nu pot fi suspendate sau anulate, decât în cazurile cu formele și garanțiile în prezenta lege.

Art. 13. Ministrul de interne îndrumează, coordonează și controlează activitatea comunelor și județelor, punând-o în armonie cu interesele generale ale statului. El este ajutat de un consiliu administrativ superior.

O lege specială va determina alcătuirea, atribuțiunile și modul de funcționare al acestui consiliu.

Art. 14. Prefectul este reprezentantul puterii centrale în întreg județul.

El își exercită atribuțiunile sale, fie direct, fie prin subprefect, pretori, polițai și notari.

Prefecții, subprefecții, pretorii, polițaii și notarii sunt datori să dea concursul lor pentru executarea hotărârilor consiliilor comunale și județene, precum și ale delegațiilor permanente.

Art. 15. Ministrul de Interne poate însărcina cu controlul și inspectarea administrațiilor locale, precum și a activității celorlalți reprezentanți ai săi, pe membrii consiliului administrative superior și pe inspectorii generali administratori.

Art. 16. Toate comunele unui județ stau în legătură directă din punct de vedere administrative cu autoritățile județene, afară de municipii, care stau în legătură directă cu Ministerul de Interne.

Județul de asemenea stă în legătură directă cu Ministerul de Interne din punct de vedere administrative.

(Hamangiu, XI–XII, p. 338–403)

Legea pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice (19 decembrie 1924)

1. Simplul fapt al asocierii în scopul de a prepara, sau de a executa crime în contra persoanelor sau proprietăților, oricare ar fi durata asociației, sau numărul membrilor ei, precum și orice înțelegere stabilită în același scop constituie un delict în contra liniștii publice și se va pedepsi cu închisoare de la 5–10 ani, cu amendă de la 10 000–100 000 lei și cu interdicțiunea corecțională. [...]

7. Se va pedepsi cu închisoare de la 2–5 ani, cu amendă de la 2000–10 000 lei și cu interdicțiune corecțională toți acei care prin discursuri, cuvântări, strigări, cântece sedițioase, sau amenințări rostite în public, prin viu grai, vor fi provocat direct la comiterea unei fapte calificate crimă. [...]

8. Pedepsele prevăzute în articolul precedent și după deosebirile acolo stabilite, se vor aplica și acelora care personal vor fi provocat direct la comiterea unei infracțiuni calificată crimă sau delict, prin răspândirea în public sau prin expunerea vederii publice, de: scrieri de orice fel, ziare, corespondențe, gravuri, desene, afișe, embleme, imprimate clandestine, filme, anunțuri luminoase sau alte asemenea. [...]

11. Se consideră ca delict și se pedepsește cu închisoare corecțională de la 5–10 ani, cu amendă de la 10 000–100 000 lei și cu interdicțiunea corecțională;

a) Faptul de a intra în legătură cu vreo persoană sau asociațiunea din străinătate în scopul de a primi instrucțiuni sau ajutoare de orice fel pentru pregătirea revoluțiunii comuniste;

b) Faptul de a lucra, prin mijloacele teroriste, la schimbarea ordinei sociale și politice din România;

c) Faptul de a ajuta cu știință în orice mod o asociațiune din străinătate care ar avea de scop să lupte prin mijloacele de sub litera b, contra instituțiunilor și ordinei de stat în România; [...].

(Arhivele naționale Istorice Centrale. Fond Ministerul Propagandei Naționale — Studii și Documente. Dos 1/1924–1927, f. 1–9)

Disfuncțiile regimului democratic din România interbelică — analiza politologului Mattei Dogan

În Parlamentul Românesc n-a existat o majoritate și o minoritate care să fi colaborat împreună, ci întotdeauna a existat câte o majoritate guvernamentală covârșitoare care reducea la neputință opoziția. Această majoritate guvernamentală din Parlament era formată de unul din cele două partide de guvernământ care veneau alternativ la conducerea țării și la organizarea alegerilor parlamentare. Din cauza acestei alternanțe a celor două partide de guvernământ în minoritate neputincioasă apoi în majoritate covârșitoare guvernamentală, apoi iar în opoziție neputincioasă ș.a.m.d. funcțiunea principiului majoritar într-un mecanism democratic parlamentar a fost ignorată. [...]

În Parlamentul Românesc majoritatea guvernamentală nu a colaborat cu opoziția cu toate că cele două partide de guvernământ nu au avut programe atât de diferite, încât o colaborare între ele să fi fost imposibilă. Dar mai mult, această majoritate guvernamentală din Parlament nu reprezenta — după cum s-a arătat —, majoritatea corpului electoral. O minoritate a corpului electoral reprezentată în Parlament printr-o covârșitoare majoritatea, avea prin intermediul exercițiului guvernării, o putere dictatorială în Țară. Majoritatea guvernamentală alterna în Parlament, cu o altă majoritate guvernamentală, care de asemenea nu înțelegea să colaboreze cu opoziția și care de asemenea nu reprezenta decât o minoritate a corpului electoral. Cu toate acestea nu este vorba de un regim dictatorial propriu-zis, fiindcă totuși se proceda la consultarea corpului electoral, o consultare silnică și formală a unui corp electoral nematurizat politicește, dar totuși o consultare, și după cum s-a arătat mai sus, întreaga putere publică a Statului fiind exercitată în mod exclusiv de guvern/, înseamnă că avem de a face nu cu o alternanță electorală a două partide politice, nici cu o dictatură alternativă a două partide, ci cu o alternanță guvernamentală a două partide care se succed la guvern printr-o rotație regulată.

Cum această practică de rotație guvernamentală datează de la începuturile regimului parlamentar în România, putem spune că ne aflăm în fața unui sistem politic care ar putea fi caracterizat, ca fiind o rotativă guvernamentală în formă parlamentară. În lumina cifrelor de mai sus nu se poate susține că în România în perioada dintre cele două războaie mondiale a existat un autentic regim democratic.

(Mattei Dogan, *Analiza statistică a „Democrației Parlamentare" din România*, București, 1946, p. 108–109)

Ideologii și programe politice

A. Actul de constituire a Ligii Poporului (3/16 aprilie 1918)

Subsemnații, având în vedere situația de astăzi a țării, care necesită o nouă îndrumare a națiunii, declarăm a ne constitui într-o organizare de acțiune cu numele de „Liga Poporului", sub președinția d-lui general Averescu, pentru realizarea următoarelor puncte:

1. Intrarea de fapt în viața constituțională, prin aplicarea nefățarnică a art. 31 din Constituție, care glăsuiește: „Toate puterile statului emană de la națiune, care nu se pot exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituția de față".

2. Stabilirea răspunderilor pentru abuzurile și greșelile comise în conducerea intereselor țării și care au fost cauza nenorocirilor actuale.

3. Reforma agrară, cu trecerea pământurilor expropriate astăzi numai în principiu, în stăpânirea efectivă și imediată a sătenilor prin mijlocirea obștilor sătești; reforma electorală, prin vot universal, direct secret și obligatoriu, cu reprezentarea minorităților, întrucât aceasta nu va stânjeni manifestarea liberă a individualităților politice; descentralizarea administrativă.

Legându-ne pentru realizarea acestor puncte nu înțelegem a mărgini libertatea de acțiune a grupărilor politice care alcătuiesc Liga.

Iași, 3 aprilie 1918

(Constantin Argetoianu, *Memorii*, vol. V, ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 300–301)

B. Procesul verbal de constituire a Partidului Țărănesc (5/18 decembrie 1918)

1) *Declarăm că față de începuturile făcute în unele județe din țară, ne constituim în Partid Țărănesc.*

Înțelegem prin Partid Țărănesc, un partid nou cu structură socială țărănească – țărănimea organizată politicește.

Cu program care să fie expresia nevoilor ei văzute în lumina timpului și potrivit cerințelor neamului românesc unit. Partid nou cu moravuri noi politice, care nu exclude, ci, din contră, solicită colaborarea cu muncitorii orașelor și cheamă la conducere pe intelectualii neînregimentați în vechile partide oligarhice.

Numele definitiv al partidului se va da de congresul alcătuit din toate aceste elemente.

2) *Partidul țărănesc îl socotim necesar și la timp.*

a) Ca singurul instrument politic, care garantează țărănimii împlinirea întreagă și nefățarnică a tuturor nevoilor ei materiale și sufletești, participând direct și activ la rezolvarea acestor nevoi obștești.

b) Ca mijloc de a o feri pe de o parte de bolșevism, pe de alta de soarta de zestre guvernamentală, ce vor să-i păstreze partidele boierești.

c) Ca mijloc de a mări încrederea țărănimii române din țările surori unite în România în care văd pericolul domniei boierești.

d) Ca o garanție a grabnicei și sigurei curățiri a moravurilor rele adânc înrădăcinate în partidele politice.

3) *Programul partidului va cuprinde în mod firesc realizarea integrală a aspirațiilor și nevoilor țărănimii române.*

1) Intrarea tuturor moșiilor în mâinile țăranilor care le muncesc, pe prețuri care să le înlesnească, iar nu să le îngreuieze înstrăinarea lor.

2) Restabilirea vechilor drepturi ale țăranilor la păduri și izlazuri.

3) Subsolul proprietatea statului: Adică, toate minele, de orice fel, cărbuni, sare, păcură să fie ale statului.

4) Reforma administrativă, plecând de la autonomie a comunei rurale cu buget suficient și neciuntit de stat și continuând cu plasa, județul și provincia ca unități administrative autonome.

5) Intensificarea mijloacelor de pătrundere a culturii în popor, prin crearea de așezăminte culturale și de petrecere, conduse de elemente bine alese și bine plătite.

6) Reforma impozitelor cu așezarea dărilor potrivit cu averea fiecăruia.

7) Descentralizarea cooperativă (Cooperația liberă cu control de stat).

8) Autonomia bisericii.

9) Înlocuirea jandarmeriei.

10) Reforma serviciului sanitar.

11) Legea pentru justificarea averilor funcționarilor publici – și a celor făcute în cursul războiului.

București, 5 decembrie 1919

(„Țara nouă" din 29 iunie 1919)

C. Programul Partidului Național Liberal (1922)

[...] Vom închina toate puterile noastre consolidării Unității Naționale.

Vom da României întregite Constituția așteptată.

Vom face o politică de dreptate socială, asigurând astfel democrației sănătoase liniștea necesară pentru a dezvolta roadele dobândite prin sufragiul universal.

Vom desăvârși pentru țărani aplicarea reformei agrare și vom veghea la îmbunătățirea stării lor materiale, culturale și morale.

Ne vom strădui să îmbunătățim soarta muncitorimii de la orașe și să o înzestrăm cu legiuirile cerute de netăgăduitele ei nevoi.

Nu vom cruța nimic pentru a reda țării situația financiară la care are dreptul potrivit bogățiilor și tradițiilor ei.

Vom pune capăt risipei banului public prin economii și vom căuta să restabilim echilibrul bugetar prin revizuirea completă a impozitelor ce s-au pus acum în urmă.

Vom scădea și desființa impozitele ce nu erau cu adevărat cerute de nevoile statului.

Vom urma o politică economică care să îngăduiască sporirea producției și să înlesnească exportul ei, aducând astfel propășirea întregii economii naționale și prin aceasta ieftinirea traiului.

Toate silințele noastre vor fi îndreptate spre o bună și cinstită administrație. Statul, județele și comunele trebuiesc administrate cu grijă și spre folosul obștesc.

Vom lua măsuri energice împotriva tuturor abuzurilor săvârșite care au adus țării atâtea pagube de ordin material și moral.

Vom asigura tuturor cetățenilor României Mari, de orice rasă, limbă și confesiune ar fi ei, drepturile culturale și religioase ce li se cuvin.

În sfârșit, vom căuta, prin întărirea situației interne și printr-o politică externă de pace și de demnitate, să restabilim prestigiul României în afară.

(*Documente 1918–1944*, p. 307)

D. Programul Partidului Național-Țărănesc (1926)

VII. Programul economic

[...] Se va urmări sporirea producției țării prin normalizarea condițiilor de funcționare a vieții economice așezate pe temeliile ei naturale.

Producția principală a țării fiind agricultura, interesele propășirii acesteia nu vor fi subordonate intereselor unui industrialism forțat și artificial [...]

PROTECȚIA PROPRIETAȚII ȚĂRĂNEȘTI ȘI RIDICAREA PRODUCȚIEI AGRICOLE

Se va legifera un cod sistematic, în care vor fi luate toate măsurile necesare pentru cea mai largă protecție a proprietății țărănești și, în general, pentru ridicare producției agricole.

Prin această codificare agricolă se va asigura libertatea circulației pământului țărănesc – după o epocă de tranziții și protecții – în scop de selecționare naturală a cultivatorilor serioși.

Se va împiedica de o parte pulverizarea, iar pe de altă parte acumularea din nou a proprietăților rurale.

Se va organiza un credit rural [...].

Se va organiza viața cooperativă atât în scopul valorificării produselor agricole, cât și pentru procurarea mașinilor, instrumentelor și tuturor uneltelor necesare gospodăriilor agricole, având la bază autonomia lor.

Se va organiza serviciul de stat menit să îngrijească, prin ferme modele și alte stabilimente, nobilitarea semințelor și îmbunătățirea rasei vitelor. [...]

XI. Colaborarea Capitalurilor Străine

Pentru refacerea utilajului economic, ca și pentru punerea în valoare a unora dintre bogățiile țării este nevoie de capital străin.

Pentru atragerea capitalurilor străine în scopul fecundării bogăției naționale se cer anumite condiții, care au lipsit în perioada de după război și anume: stabilirea unei ordine interne constituționale și a unui regim de legalitate desăvârșit; egalitatea de tratament a capitalurilor străine ca și a capitalurilor românești în fața legii și administrației; statornicia regimului economic legal și respectare strictă a contractelor încheiate în marginile legale către stat și particulari.

XII. Politica Muncitorească

Punctul de plecare al politicii muncitorești va fi recunoașterea sinceră a asociațiilor profesionale (sindicatelor), investirea lor cu personalitate juridică și decretarea lor ca organe de mijlocire în raporturile dintre muncă și capital Instituții de împăciuire și arbitraj și camere de muncă vor înlesni dezvoltarea raporturilor normale între muncă și capital. [...].

Organizarea unui sistem complet de asigurări muncitorești împotriva bolilor, accidentelor, invalidității și bătrâneții pe baza unor instituții autonome și cu colaborarea muncitorilor, patronilor și statului. [...].

(*Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*. Editura Noua Alternativă, București, 1994, p. 113–122)

Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul român: liberalism și liberali (1927)*

De la război încoace se vorbește necontenit și la noi despre „criza partidului național liberal". Atingând această chestiune, noi vom face de la început o hotărâtă deosebire între liberalismul roman și partidul liberal român. Știm cât este de înrădăcinată azi eroarea de a identifica unul cu altul acești doi factori de evoluție. Ne vom feri însă de a cădea victimă unei asemenea înșelăciuni. În adevăr, liberalismul este procesul de evoluție economico-socială din care s-a plămădit România modernă; liberalii sunt oameni care s-au pus de la început în

slujba acestui proces; ei l-au reprezentat de-a lungul vremurilor cu mai multă sau mai puțină pricepere, după toanele cu care zămislește mama natură generațiile omenești. [...].

Astfel, liberalismul român trebuie privit ca un curent obiectiv, cristalizat în însăși structura noastră socială. Acest curent, care alcătuiește măduva societății noastre actuale, este mai larg decât gruparea politică liberală.

Cineva poate fi luptător credincios al liberalismului, totuși stând departe de partidul liberal; în acest caz, el împărtășește ideea liberală, dar nu aprobă felul cum înțelege s-o reprezinte partidul ce acest nume. Mai mult încă: pot să existe și alte grupări politice liberale alăturarea de partidul național liberal.

Astfel, partidul național ardelean este — sau era — o grupare regională de interes burghezo-liberale. Partidul poporului s-a dovedit iarăși, în timpul guvernării sale, un hotărât reprezentant al ideii liberale.

În ceea ce privește țara noastră, partidul clasic al liberalismului este și rămâne actualul partid național liberal. Căci acesta are în fața istoriei meritul de a fi înțeles de la început interesele liberalismului și a se fi pus cu vigoare în slujba lor. Viața acestui partid se confundă cu însuși procesul de naștere a statului român modern; o glorioasă tradiție îi stă la spate, ceea ce lămurește tăria sa de azi, pe care toți sunt siliți să i-o recunoască. Alături de partidul liberal, grupările liberale mai târziu venite sunt osândite a rămâne într-o stare de șubrezime, căci un piedestal capitalist de aceeași însemnătate nu se poate improviza peste noapte; el e produsul lent al unei întregi evoluții istorice.

(Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul român: liberalism și liberali,* Editura Scripta, București, 1992, p. 85–94)

Începuturile revistei „Gândirea" (1920–1923) — amintirile lui Lucian Blaga

Suntem acum în luna martie 1940, adică 20 de ani mai târziu:

În toamna anului 1920 am stat vreo câteva săptămâni împreună la Viena, unde Nichifor Crainic venise cu Alecu Busuioceanu, tânăr critic literar pe atunci, strălucit istoric al artelor mai apoi. Amândoi voiau să învețe nemțește și să cunoască mai de aproape o cultură, de la care în acord cu ceea ce părea să dovedească evoluția literaturii noastre, ei așteptau o desmărginire a experienței lor spirituale. Am regretat totdeauna că timpul petrecut împreună la Viena a fost așa de scurt, căci am fi putut să ne confruntăm cu mai mult câștig impresiile. După trecerea doctoratului eu mă legasem însă să mă întorc la Cluj, unde în timpul verii intrasem cu Cezar Petrescu, cu Adrian Maniu, cu Gib.I. Mihăiescu, cu Eugen Filoti, în redacția ziarului „Voința", și unde începeau să mijească întâiele planuri ale „Gândirii". De la Viena, timp de doi ani, Crainic îmi scria intermitent despre necazurile lui (trebuia să muncească din greu pentru a putea să aibă pâinea de a doua zi), și despre literatura germană pe care o luase cu asalt, izbutind în scurt timp s-o cunoască atât de bine, încât mă informa și asupra celor mai noi apariții.

În 1921 apăru „Gândirea", foarte tinerească la început, ca un buchet de tendințe centrifuge, și aproape ostentativ fără de program. Revista era piața de întâlnire a tinerelor talente, o manifestare cele mai adesea căutătoare, incertă, dar cu sănătatea pestriță a primăverii în ea, o manifestare reală dar fără de manifeste. Nimenea nu putea să spere că

revista va deveni, ceea ce avea să devină în adevăr. Stăpânea în paginile ei, la început, o atmosferă de colectivitate întemeiată de prietenie în primul rând, iar nu pe o ideologie. Uneori pe la redacție (camera lui Cezar) mai izbucneau dintr-un nimic și neînțelegeri, care sucombau repede în explozii de amiciție. Vreau să notez că între Cluj și Viena corespondența circula destul de asiduă. Cezar ne citea scrisorile primite de la Nichifor, care stăruia asupra necesităților unor directive și ne certa cumplit când ieșeam prea mult din făgașele bunului simț. Crainic venea cu un concept adâncit al „tradiției". În timpul acela publicam poemul „Zamolxe" (1921), cu care intenționam să ancorez în creația mitică, etnică.

Nu intenționez deloc să fac aici un istoric al revistei „Gândirea". Cunosc însă cititori de ai revistei, care reproșează lui Crainic că ideologia „Gândirii" a fost îndrumată cu prea multă strictețe pe linia unui spiritualism ortodox. Să mi se încuviințeze să dau o replică. Nu vreau și nici nu pot să-mi închipui că o colaborare atât de îndelungată și de harnică ca a subsemnatului a fost doar tolerată în paginile acestei reviste. Din parte-mi n-am de ce să mă plâng, căci Nichifor Crainic, care, având întru totul în mâinile sale conducerea revistei, a îndrumat-o realmente de sub zodia unui spiritualism dogmatic, n-a șovăit niciodată să-mi publice nici poezia, nici dramele și mai ales studiile filosofice, de multe ori foarte eterodoxe.

(E. Pintea, *Gândirea. Antologie literară*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 425–426)

Dezbaterea asupra problemei specificului național românesc

A. Ortodoxism și anti-europenism – Nichifor Crainic, *Sensul tradiției*

[...] Romanticii afirmau poporul și legenda națională; „intelectualiștii" tăgăduiesc poporul și își fac din legenda latinistă argumentul anexării lor la cultura franceză. Ceea ce ei numesc europenism, nu e decât franțuzism; ceea ce ei numesc intelectualism și raționalism, nu e decât adaptarea la o anumită direcție din cultura franceză și totdeodată abdicarea de la autohtonism. [...]

Dacă menirea poporului românesc este aceea de a crea o cultură după chipul și asemănarea lui, afirmația aceasta implică și soluția unei orientări. Cine preconizează orientarea spre Occident rostește un non-sens. Orientarea cuprinde în sine cuvântul Orient și înseamnă îndreptarea spre Orient, după Orient. Altarele se așează spre Orient, icoanele căminului se așează pe peretele dinspre Orient, țăranul când se închină pe câmp se întoarce spre Orient. Zicala spune pretutindeni că lumina vine de la Răsărit. Și cum noi ne aflăm geografic în Orient și cum, prin religia ortodoxă, deținem adevărul luminii răsăritene, orientarea noastră nu poate fi decât spre Orient, adică spre noi înșine, spre ceea ce suntem prin moștenirea de care ne-am învrednicit.

Moștenim un pământ răsăritean, moștenim părinți creștini – soarta noastră se cuprinde în aceste date geo-antropologice. [...] Pe linia acestei directive a tradiției autohtone „Gândirea" moștenește „Semănătorul". Două idei principale se desfac din mișcarea semănătoristă: ideea istorică și ideea folklorică. Genialul animator al mișcării îi prescria un scop precis față de care nu admitea discuție: unitatea politică a românilor. [...]

Acelui care va scrie o filozofie a istoriei noastre, ortodoxia îi va da cheia înțelesului acestei istorii. [...].

(Chimet, IV, p.169–179)

B. Critica ortodoxismului și apărarea europenismului — precizările publicate de Mihai Ralea în revista „Kalende" (1929)

Precizări

Intelectualism, ortodoxism, misticism: cuvinte și formule noi pentru realități vechi. Acum după război vechea dispută se formulează între ortodoxism tradiționalist și europenism progresiv. Definiția fenomenului specific românesc nu stă, la noi, în trecut. N-o putem găsi pe calea tradiționalismului. Suntem cu toții de acord că n-am trăit încă momentul național culminant, că trecutul nostru e impur și înstrăinat și că așteptăm realizarea noastră sufletească integrală de la viitor. Românismul, adică ceea ce e particular, unic românesc, nu e făcut, nu e închegat încă, ci cu o formulă bergsoniană, e pe cale de a se face. E încă în acea devenire care se dibuiește, se caută pe sine. [...] Numai prin cultivarea formelor superioare sufletești, prin adăparea la culturile apusului vom crea cultura românească, adică instrumentul de percepție, care să ne indice, să ne spue cine și ce suntem. Specific național fără conștiință și fără rațiune nu e posibil. Întâi să ne cultivăm și pe urmă ne vom înțelege. Adică ne vom înțelege pe măsură ce ne vom crea. Specificitatea națională e o operă de desprindere, iar percepția diferențierii nu se poate obține decât prin rațiune. Începând a fi buni europeni, vom sfârși prin a fi buni români — Românismul se învață prin europenism. [...] Suprimând însă orice posibilitate de evoluție culturală, orice tentativă de civilizare, scoborându-ne din contra în jos, către faza instinctului, a animalizării crescânde, a obscurantismului triumfător, vom îneca în întuneric amorf orice veleitate de distincțiune națională. Misticismul, cu formula lui românească recentă, ortodoxismul, suprimă comparațiile paralele, individualizările, contopind totul în neant.

(Chimet, IV, p. 317–318)

Nae Ionescu văzut de Emil Cioran

Gabriel Liiceanu: Vă propun să vorbim despre un alt personaj care, în epocă, a marcat viața unei întregi generații. Personajul poate cel mai controversat din perioada interbelică de la noi: Nae Ionescu. Cum era? L-ați avut profesor? Câtă vreme?

Emil Cioran: Mai mulți ani, și l-am cunoscut personal. Mi-am dat seama destul de repede că nu era un om realmente cultivat. Nu avea o formație intelectuală perfectă sau vastă. Citise mult în tinerețe, în Germania, iar cursurile lui se bazau pe ce înmagazinase atunci, însă omul avea un farmec nemaipomenit. Era cuceritor. Interesant era că își pregătea cursurile numai pe jumătate, pentru ca totodată era și jurnalist și nu avea timp, din cauza asta improviza mult, făcea un mare efort și gândea chiar în timpul cursului, și atunci te prindea cu el în elaborarea asta. Efortul pe care-l făcea ni se transmitea și nouă, în așa fel încât tensiunea era reciprocă.

Intrai cu el într-o problemă și avansai o dată cu el. Foarte rar întâlnești un asemenea profesor. Reușea să creeze o colosală intimitate în gândire. venea de la jurnal — scria destul de mult articole în presă — și dintr-o dată punea o problemă metafizică sau religioasă. de multe ori ne întreba chiar pe noi despre ce să vorbească la cursul viitor. La un moment dat — cred că eu i-am dat ideea — a vorbit despre îngeri. După ce a terminat cursul, m-a luat deoparte și mi-a spus: „Știi la ce m-am gândit tot timpul când vorbeam despre îngeri? Dacă să accept sau nu să devin șeful Poliției". Prin campania pe care o făcuse, Nae Ionescu avusese

un rol decisiv la revenirea regelui Carol din exil și, odată reinstalat pe tron, acesta l-a propus imediat la Interne.

G.L.: La Nae Ionescu a existat o trecere directă de la filosofie la politică sau erau două lucruri complet separate?

E.C.: Mai degrabă separate. Era în el o latură de aventurier și îi plăceau chestiile tulburi. Toate contradicțiile balcanice erau întrupate în el.

Pentru un personaj atât de subtil, viața era un joc prea complex, care nu putea fi simplificat la nivelul unei singure idei.

G.L.: Pe dumneavoastră, cei tineri de atunci, v-a influențat direct în opțiunile politice?

E.C.: Da, evident. Mai cu seamă pe Eliade. Uitați cum s-au petrecut lucrurile. La început, Nae Ionescu era personajul cel mai important după rege, adică avea influența cea mai mare. Și la un moment dat, nu știu precis din ce cauză, a rupt cu regele, sau regele a rupt cu el. Din clipa aceea n-a văzut decât un singur gând: să se răzbune

Așa se face că s-a apucat să susțină Garda de Fier. Această angajare a fost în primul rând una personală și în al doilea rând una politică. Cert este că ne-a antrenat în aventura lui personală, iar jocul lui politic a avut drept ultim mobil răzbunarea. Nu se putea împăca cu ideea că el, care l-a adus pe rege. Singurul lui gând era acuma să-l sape și gândul ăsta l-a pierdut, în cele din urmă, l-a lichidat. Ceea ce mă fascina pe mine era latura lui aventuroasă: pe de o parte filozof, pe de alta cuceritor, plin de farmec, om de lume, femei, dineuri... Cheltuia enorm de mulți bani și-i lua, fără scrupule, de la indiferent cine. Mi-a spus la un moment dat: „Iau de la cine îmi dă." Și altădată: „N-aș putea zice că iau bani de la un sfânt" Avea în ele ceva de grec. Era omul care, în fond, nu crede în nimic, reprezentantul unei civilizații în declin, care practica subtilitatea și șarmul într-o țară bântuită funciar de primitivitate. A fost neîndoielnic un personaj. Pe lângă el, ceilalți profesori de la facultate făceau figură de țărani naivi.

(*Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi*, Criterion Publishing Co., București, 1998, p. 116–118)

Consecințele nefaste ale naționalismului românesc interbelic — critica lui Eugen Ionescu

România a fost și este încă bolnavă de naționalism. Naționalismul a otrăvit toată cultura și tot sufletul românesc. E cel mai teribil cancer moral și nu poate fi extirpat decât prin intervenția chirurgului. Ca orice cancer însă, el poate să repară când nu te mai aștepți, în cine știe ce altă parte a organismului moral. Și sub cine știe ce formă.

Din pricina naționalismului — care e, de fapt, un fel de refulare și de impotență intelectuală — cultura românească nu a putut pătrunde în lumea valorilor universale și a rămas o bolnavă cultură locală. Problema „specificului etnic", pentru care s-a vărsat atâta cerneală timp de atâtea zeci de ani, a fost, România, o nenorocire tot așa de mare ca un cutremur permanent, ca alianța militară cu Germania: a paralizat orice avânt, a împiedicat orice deschidere, orice ieșire, orice detașare, orice liberate, orice viață a spiritului.

Tineretul românesc, învățat de profesori hidoși, înguști sau răi, de adevărați satrapi, a fost ros până la măduvă de boala necruțătoare a naționalismului românesc, care ajunsese, pe plan

cultural, să fie o organizare a refuzului și a disprețului față de cele mai nobile înnoiri - era, în realitate, un reflex burghez de apărare împotriva tuturor ideilor sociale înaintate, generoase ce veneau ori puteau veni în străinătate.

Nu e de mirare că naționalismul cultural românesc era infectat de o morală burgheză stupidă și de vădea a fi o pură emanație a ceea ce România a dat mai sordid: armata, poliția, magistratura, popimea hapsână și atee. Poetul țăran Tudor Arghezi, cel mai român dintre poeții români, era considerat „modernist", „decadent," „neromânesc" de reprezentanții, în România, ai spiritului burghez internațional, dar naționalist, pentru că Tudor Arghezi spărgea cadrele limbii și ale expresiei artistice burgheze, ale moralei burgheze, ale autorităților burgheze. Literați mediocri, creștini neautentici pentru că burghezi (burghezii și naționaliștii sunt cei mai mari dușmani ai creștinismului, dar l-au neutralizat, făcându-l burghez, încadrându-l cu popii politici) și alți jalnici crainici burtoși au propus, în schimb, sau făcut o literatură românească, artificială și fadă, după modelul literar „naționalist" și „tradiționalist" internațional. Căci adevărul este următorul: nimic nu a fost mai neromânesc, mai nețărănesc, decât dulceaga literatură „tradiționalistă". Dacă naționalismul nu este însă românesc (el nu e nimic altceva decât refuz, negație, sterilitate), nu înseamnează că nu a invadat și viciat fundamental spiritul românesc, așa după cum o boală gravă străină de organism se înrădăcinează în organism, îi deviază funcțiunile, îl distruge.

Desființată, „ideea" naționalistă trebuie înlocuită cu cea de patrie, ideea mai bogată, mai caldă, umană, rodnică. Românii trebuie să redevină din naționaliști, patrioți.

(Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea*, vol. 2, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 269–270)

Întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail (24 iunie 1927) — relatarea lui Corneliu Zelea Codreanu

[...] În fața situației de mai sus, m-am hotărât să nu merg nici cu o tabără, nici cu cealaltă. Nici să mă resemnez, ci să încep organizarea tineretului pe răspunderea mea, după sufletul și capul meu și să continui lupta iar nu să capitulez.

În mijlocul acestor frământări și ceasuri de răscruce ne-am adus aminte de icoana care ne-a ocrotit în închisoarea Văcărești[1].

Ne-am hotărât să strângem rândurile și să continuăm lupta sub protecția aceleiași Sfinte Icoane. În acest scop, ea a fost adusă la căminul nostru din Iași, din altarul bisericii Sfântul Spiridon, unde o lăsasem cu trei ani în urmă.

La aceste gânduri, grupul „Văcărești" s-a alăturat imediat. Peste câteva zile am convocat la Iași pentru vineri 24 iunie 1927, ora zece seara, în camera mea din str. Florilor nr. 20, pe Văcărești și pe puțini studenți care mai rămăseseră legați de noi.

Într-o condică, cu câteva minute înainte, scrisesem următorul ordin de zi, numerotat cu nr. 1:

[1] În timpul mișcărilor studențești, Corneliu Zelea Codreanu și ceilalți membri ai comitetului instituit de Congresul din august 1923 au fost închiși timp de șase luni la Văcărești (o fostă mânăstire transformată în închisoare), până la proces, terminat cu achitarea și întoarcerea lor în triumf. Acolo, ei se rugau zilnic în biserica închisorii și au fost impresionați de o icoană a Sf. Arhanghel Mihail.

„Astăzi, vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ion Botezătorul), ora zece seara, se înființează: LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL, sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli.

Fixez ca șef al gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici".

Corneliu Z. Codreanu

Această primă ședință a durat un minut, adică cât am citit ordinul de mai sus, după care cei prezenți s-au retras, rămânând ca să cugete dacă se simt destul de hotărâți și de tari sufletește pentru a păși într-o asemenea organizație unde nu era nici un program, singurul program fiind viața mea de lupte de până atunci și a camarazilor mei de închisoare.

(*Din luptele tineretului român, 1919–1939. Culegere de texte*, București, Editura Fundației Buna Vestire, 1993, p. 51)

Jurnalul Consiliului de Miniștri privind dizolvarea Gărzii de Fier (9 decembrie 1933)

Consiliul de miniștri în ședința sa din 9 decembrie 1933,

Luând în deliberare referatul d-lor miniștri de justiție și interne;

Având în vedere că în țară funcționează o grupare politică, denumită la început „Legiunea Arhanghelul Mihail", iar azi „Garda de Fier".

Considerând că prin programul și prin acțiunea sa din ultimul timp, această grupare urmărește, pe de o parte, schimbarea pe cale revoluționară a ordinei legale în stat și pe de altă parte întronarea unui regim social și politic contrar celui statornicit atât prin Constituție, cât și prin tratatele de pace!

Având în vedere că după cum se constată din referatele d-lor miniștri de interne și de justiție, mijloacele de acțiune ale acestei grupări sunt teroarea și violența.

Considerând că în același timp executarea lor se face prin formațiuni de luptă înarmate, a căror activitate constituie un izvor permanent de dezordine, dând loc la acte de rebeliune împotriva autorităților statului; și contribuind prin aceasta la crearea unei stări de natură a aduce anarhie în țară;

Considerând așadar, că funcționarea acestei grupări constituie o primejdie pentru liniștea publică și pentru existența statului;

În virtutea art. 107, ultim aliniat din Constituție și a art. 2 al legii din 23 decembrie 1925 hotărăște:

Art. I. Gruparea „Arhanghelul Mihail" astăzi „Garda de Fier" este și rămâne dizolvată.

Art. II. Localurile de întrunire ale membrilor acestor grupări vor fi închise, iar arhivele și orice corespondență vor fi ridicate de autoritățile respective, oriunde s-ar găsi.

Art. III. Sunt interzise:

a) Întrebuințarea de semne distinctive, purtarea de uniforme, steaguri și oricare alte simboluri sau forme exterioare, prin care s-ar căuta să se exteriorizeze participarea persoanelor la activitatea zisei grupări. [...]

(„Monitorul oficial", nr. 286 bis din 9 decembrie 1933)

Defilare legionară — evocarea lui Eugen Ionescu

Pe strada mea, într-un noiembrie aspru și sumbru, cete de legionari, încărcând toată bestialitatea și întreaga nelimitată prostie a omenirii și a cosmosului, treceau cântând nu știu ce „cântec" (un fel de răget) de fier, cu vorbe de fiere și fier, scuipând fiere și fier, figuri de fiare înlănțuite și înfierate. Când te uitai la figurile lor, care semănau așa de tare între ele, încât aveai certitudinea că toți sunt același chip multiplicat, [...] aveai impresia gravă că România este pierdută pentru umanitate. Pe măsură ce înaintau, noaptea iadului cobora peste străzile orașului.

(Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea*, vol. 2, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 273)

Asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu (27/28 noiembrie 1938)

A. Comunicatul parchetului militar (30 noiembrie 1938)

Parchetul militar al Corpului II Armată ne informează:

În noaptea de 29–30 noiembrie a.c. s-a făcut un transfer de condamnați de la închisoarea R. Sărat la București–Jilava.

În dreptul pădurii ce corespunde km 30 de pe șoseaua Ploiești–București, pe la orele 5, automobilele au fost atacate cu împușcături de necunoscuți care au dispărut și în acel moment, transferații, profitând de faptul că transportul se făcea în automobile Brek tip jandarmi, deschise și pe timp de noapte și ceață densă, au sărit din mașini, îndreptându-se cu vădită intenție de a dispare în pădure.

Jandarmii, după somațiile legale, au făcut uz de armă.

Au fost împușcați:

Corneliu Zelea Codreanu, condamnat la zece ani muncă silnică și șase ani interdicție.

Constantinescu Nicolae, Caranica Ion, Belimace Doru, autorii asasinatului comis asupra lui I.Gh. Duca, condamnați la muncă silnică pe viață.

Caratănase Ion, Bozântan Iosif, Curcă Ștefan, Pele Ioan, State Gh. Ioan, Atanasiu Ioan, Bogdan Gavrilă, Vlad Radu, autorii asasinatului comis asupra lui Mihail Stelescu, condamnați la muncă silnică pe viață.

Georgescu Ștefan, Trandafir Ioan, condamnați la câte zece ani muncă zilnică, pentru asasinat asupra lui Stelescu.

(„Universul", 55 (1938), nr. 329 din 2 decembrie, p.17)

B. Declarația maiorului Constantin Dinulescu la Comisia de anchetă instituită de Înalta Curte de Casație (București, noiembrie 1940)

Într-o zi am fost chemat de către fostul Președinte de Consiliu, Călinescu. În cabinetul lui de lucru se găsea și generalul Bengliu, comandantul Jandarmeriei. Călinescu mi-a declarat atunci că, pentru motive politice, Codreanu și 13 adepți ai lui trebuiau să fie uciși; aceasta ar fi fost și dorința regelui. În ziua de 29 noiembrie 1938, la orele 10 seara, Codreanu și camarazii lui au fost scoși din închisoarea de la Râmnicu-Sărat, unde erau închiși, și au fost puși într-un camion. Legionarii au fost puși în așa fel ca să poată vedea numai înainte, fiind în același timp legați cu brațele la spate. Ei nu putea face nici cea mai mică mișcare; erau chiar constrânși să stea continuu cu capul în sus.

Înapoia fiecăruia din ei stătea câte un jandarm. Eu m-am așezat lângă șofer. Se călătorea pe șoseaua dintre Ploiești și București, când în zorii zilei de 30 noiembrie, după ce am dat semnalul fixat, cu lanterna, jandarmii au scos din buzunare o sfoară (frânghie), pe care au strâns-o în jurul gâtului legionarului ce stătea în fața fiecăruia dintre ei. În felul acesta, Codreanu și cei 13 camarazi ai lui au fost sugrumați, în timp ce mașina își continua drumul în plină viteză. Puțin timp după aceea, am ajuns la București, de unde ne-am îndreptat către fortul de la Jilava, în interiorul căruia era săpată, deja de trei zile, o groapă mare. După ce camionul a intrat în fort, asupra cadavrelor strangulaților s-a tras — în urma ordinului primit de la prim-procurorul militar, col. Zeciu — câte un foc de revolver sau de pușcă; apoi, un medic militar constată moartea tuturor legionarilor transportați de noi. Cadavrele au fost aruncate în groapă. Eu imediat am declarat celor 14 jandarmi că ceea ce făcuseră fusese dispus de către Curtea Marțială și că a fost o datorie patriotică importantă.

Certificatele de moarte se confecționaseră la Jilava de către colonelul de la Curtea militară Zeciu, locotenent-colonel Dumitru și de primul comisar regal, colonel Pascu.

S-a aruncat pământ în groapă; însă a doua zi cadavrele au fost dezgropate și purtate într-o altă groapă. Asupra lor s-au vărsat multe sticle de acid sulfuric; apoi au fost acoperite cu pământ, iar deasupra s-a turnat o placă grea de ciment. Jandarmii, deși involuntar, au trebuit să iscălească actele de deces, în care se spunea că cei 14 legionari au fost împușcați pentru că încercaseră să fugă de sub escortă. Fiecare jandarm a fost răsplătit cu 20 000 lei. Eu am primit 200 000 de lei.

(*Din luptele tineretului român. 1919–1939* (Culegere de texte), București, Editura Fundația Buna Vestire, 1993, p. 182)

Partidul Comunist

A. Condițiile ultimative puse de Comintern delegației Partidului Socialist din România pentru afilierea la Internaționala a III-a (5 decembrie 1920)

1. Declarați în numele Comitetului Central al dv. că sunteți de acord cu cele 21 de condiții.

2. Aceste teze și condiții trebuie adoptate fără rezerve de către următorul dv. Congres.

3. Declarați că, imediat după întoarcerea dv. în România, Grigorovici, Jumanca, Flueraș și consorții vor fi excluși din partid.

4. Declarați că vă supuneți tuturor hotărârilor Federației Comuniste Balcanice și că-i asigurați cea mai fierbinte participare și înțelegere din partea noastră.

5. Sunteți de acord ca, împreună cu partea comunistă a delegației române, cu participarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste să elaborați o listă a noului Comitet al partidului român, compusă din comuniști de încredere.

6. Puteți garanta că, imediat după întoarcerea dv. în România, organul central își va schimba poziția și va scrie în mod comunist.

(*Documente 1918–1944*, p. 277–278)

B. Arestarea participanților la Congresul Partidului Socialist Comunist din România — relatarea Ministrului de Interne C. Argetoianu

[...] La ora 3 fără câteva minute m-am înapoiat la Președinția Consiliului, în strada Polonă. Toți miniștrii erau în păr, cu Take Ionescu în frunte. Nici unul nu știa nimic despre cele ce

urmau să se întâmple și mă întrebau pentru ce fuseseră convocați cu atâta pripă. „Veți vedea numaidecât, o măsură de poliție de luat, pentru care vreau să am avizul Consiliului. Eu am rugat pe general să vă convoace..."

Ședința s-a deschis la ora 3 și 10 minute. Averescu a lămurit motivul convocării: „Trebuie să o sfârșim cu comuniștii..." Și a explicat ce aveam de gând să fac. [...]

În acel moment precis, a zbârnâit telefonul... Am luat receptorul: de partea cealaltă a firului generalul Nicoleanu mă veste că totul se terminase... „Au rezistat?" — „Nici o rezistență." — „A fost rănit cineva?" — „Nimeni, nu s-a tras un glonț."

„Cum le-am spus că sunt arestați, s-au supus toți." — „Și acum?" — „Îi transportăm pe rând unde trebuie..." — „Bravo! Începeți cu cei mai cunoscuți!" — „Așa am și făcut."

M-am înapoiat la masa verde. Până atunci, nu deschisesem gura.

„Domnilor — și cu un zâmbet m-am uitat la Averescu — domnilor, discuțiile dvs. sunt inutile, totul s-a terminat. Toți conducătorii comuniști și teroriști sunt la Văcărești sau la Jilava! S-au supus ca niște miei! Nici o picătură de sânge nu s-a vărsat! Pot să vă dau plăcuta asigurare că s-a terminat comunismul în România!"

(C. Argetoianu. Memorii, *Pentru cei de mâine Amintiri din vremea celor de ieri*, VI, Editura Machiavelli, București, 1996, p. 185–186)

C. Problema națională din România și sarcinile P.C.R. — rezoluție a congresului al V-lea al Partidului Comunist din România (Moscova, 1931)

1. România contemporană nu reprezintă prin sine o unire „a tuturor românilor" ci un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza sistemului prădalnic de la Versailles, pe baza ocupării unor teritorii străine și pe baza înrobirii unor popoare străine.

Burghezia și moșierii din România, înfăptuind propriile lor planuri imperialiste și îndeplinind totodată însărcinarea principalelor puteri imperialiste din Europa de a crea la Nistru un avanpost împotriva U.R.S.S., au cucerit Basarabia, Bucovina, Dobrogea și supun unei asupriri naționale nemaipomenite și unei exploatări semicoloniale cele 8 000 000 de moldoveni, unguri, ruși, ucraineni, bulgari, nemți, turci, și alții. [...].

3. Politica claselor stăpânitoare române în provinciile ocupate a avut și are un caracter vădit imperialist, colonial. Aceasta s-a oglindit în mutarea sistematică a întreprinderilor industriale în regiunile românești. [...]

4. Politica de exploatare colonială a provinciilor ocupate și politica de pregătire a războiului antisovietic este întovărășită de represiuni turbate, care se înăspresc mereu, împotriva mișcării muncitorești, țărănești și a celei național-revoluționare, și în primul rând împotriva conducătorului acestor mișcări — împotriva Partidului Comunist din România. [...].

5. Imperialismul român, încercând să zdrobească mișcarea revoluționară printr-o sălbatică teroare albă, se silește în același timp să-și întărească baza sa în regiunile ocupate, ducând o politică activă de colonizare și românizare. [...]

În Basarabia, imperialismul român se silește să-și întărească poziția sa prin românizarea intensivă a moldovenilor, care au fost declarați drept „români". Masele largi ale țărănimii moldovenești și ale micii burghezii orășenești sunt tot așa asuprite ca și populația rusă, ucraineană și evreiască. Burghezia română singură n-are câtuși de puțină încredere în acești „români" declarați de dânsa. [...].

Toată administrația superioară, civilă și militară se găsește în întregime în mâinile românilor din Vechiul Regat. Moldovenii – și apoi numai tinerii care au fost prin școlile românești și au trecut de partea imperialismului român – pot căpăta abia posturi administrative de a doua mână. Burghezia română nu numai că silește pe moldoveni să facă serviciul militar în afară de Basarabia, dar îi și împarte în grupe mici pe diferite regimente.

7. În politica ei imperialistă, burghezia română se sprijină pe toate partidele burgheze. În special social-democrația este un sprijin din cele mai importante ale politicii imperialiste a claselor stăpânitoare românești. Social-fasciștii români încearcă să convingă masele că România de azi a înfăptuit unirea tuturor românilor și acoperă în tot chipul politica prădalnică a imperialismului român în ținuturile ocupate. Social-democrația luptă în ținuturile ocupate, cică în numele „luptei de clasă curate". Servind cu credință burghezia, social-democrația se silește din răsputeri să slăbească și să dezorganizeze mișcarea muncitorească din Transilvania și Bucovina.

(*Documente din Istoria Partidului Comunist din România*, vol. III, 1929–1933, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956, p. 371–377)

Dezvoltarea Bucureștilor în perioada interbelică — analiza lui Artur Gorovei în Enciclopedia României

[...] Cu întregirea de la 1918 a Statului Românesc, începe o a treia epocă în evoluția Bucureștilor. La început rotunjirea teritoriului le primejduiește rolul de capitală. România Mare, cu conturul ei regulat, nu mai e nevoită să aibă o capitală excentrică. Se discută câtva timp transferarea Capitalei la Brașov, se propune clădirea unei capitale noi în țara Oltului. Argumentele erau foarte cu miez: Bucureștii ar fi prea depărtați de cele mai multe din ținuturile țării, prea apropiați de o graniță din cele mai puțin sigure. Pe de altă parte, mutarea capitalei însemna nu numai a îndeplini un comandament strategic și a înlesni tuturor ținuturilor țării un acces egal de lesnicios al Capitalei, ci constituia, mai mult decât atât. O demonstrație peremptorie a convingerii neamului românesc despre caracterul definitiv al integrării Transilvaniei în statul său. Dar Bucureștii au izbutit să înlăture primejdia aceasta, rămânând capitală și în România întregită.

Misiunea nouă de capitală politică, culturală și economică a unui Stat îndoit mai întins accelerează ritmul de creștere rapid până la război al Bucureștilor. Întâii 12 ani de după sfârșitul războiului se soldează cu o dublare a populației: la data recensământului general din 1930, Bucureștii numără 630 de mii de locuitori. Numărul clădirilor se dublează în acest interval, sporind de la aproximativ 35 de mii la 73 de mii (în 1831, ele cifrau 10 300; în 1859, 14 100; în 1878, 20 300). Numărul atelierelor meșteșugărești, al întreprinderilor comerciale de transport și bancare înregistrează o creștere corespunzătoare. Acțiunea de industrializare dintre 1922–1927 și cea nouă începută în 1934 au înzestrat Bucureștii cu un număr însemnat de stabilimente industriale, transformându-l din centru comercial în centrul comercial și industrial. [...]

Aspectul Bucureștilor s-a schimbat considerabil în această epocă. În veacul al 17-lea și al 18-lea, ideea care prezida la ridicarea Bucureștilor era cea a orașului dispersat, introdus în Balcani de Turci. În veacul trecut s-a urmărit acoperirea locurilor virane și înlocuirea caselor de

aspect răsăritean și cu altele de aspect central-european. Bucureștii vechi au dăinuit mai departe în cel mai modern, datorită faptului că mai toate casele noi au fost așezate în locul celor vechi și au păstrat întortochierea străzilor vechiului București. Deși alcătuiți numai din case occidentale, au rămas totuși un oraș pronunțat răsăritean al Europei prin lipsa lor aproape totală de sistematizare. Ultimii 20 de ani sunt din punct de vedere urbanistic o luptă continuă cu Bucureștii vechi și moderni. Ochii constructorilor de după război ai orașului, ce creștea într-un ritm necunoscut în Occidentul Europei s-au ațintit asupra Americii. Bulevardul Brătianu constituie îndreptarul, pe care ți-l propun Bucureștii de azi. Iar exproprierile, ce deschid calea spre Piața 8 Iunie, sunt dovada apariției preocupării de sistematizarea orașului la edilii Municipiului. Calea Victoriei, strada reprezentativă a Bucureștilor din veacul al 19-lea, pălește tot mai mult. Dacă nu s-ar găsi pe ea Platul Regal, ar risca să ajungă de grabă la soarta Lipscanilor, succesorii tot mai puțin arătoși ai „cearșalei" cele mai însemnate din târgul vechiului București.

Bucureștii sunt pe calea unui progres, care nu mai are cum fi întrerupt. Acțiunea de organizare temeinică a țării întregite le va mai folosi în multe privințe. Ideea alegerii unei capitale noi, al mijlocul țării, nu-i mai poate clătina. S-ar putea întâmpla cel mult ca Brașovul să devie a doua capitală a țării. Pe șoseaua bună ce leagă București de Brașov apar tot mai multe ferme, centre industriale, localități de vilegiatură. Nu e improbabil ca a doua treime a veacului nostru să vadă cristalizarea în mijlocul României a unei aglomerări lungi de 200 km și țara condusă din două centre, legate printr-un lanț neîntrerupt de așezări intens populate.

(*Enciclopedia României*, II, București, 1938, p.557–559)

Comerțul ambulant în Bucureștiul interbelic — amintirile lui Mircea Stănescu

Pentru o bună parte din cumpărături, mai ales legume, fructe și zarzavaturi, gospodinele nu erau obligate să se ducă la piață și să se încarce cu sacoșe. Mărfurile veneau ele acasă, prin vânzători ambulanți. Majoritatea acestora erau olteni, care treceau pe stradă cu coșurile agățate de cobiliță și își anunțau sosirea cu strigăte caracteristice. De altfel, fiecare avea clienții lui, cărora le dădea și pe datorie.

Mama a cumpărat ani de-a rândul lapte de la aceleași două lăptărese. Ele erau din comuna Jilava și veneau pe jos, vară-iarnă, cu garnițele în cobilițe. Lapte dulce ne aducea „țața Lica", iar lapte bătut „țața Rada". Una dinttre ele și-a făcut rost mai târziu de un faeton, un fel de cărucior, iar cealată căra laptele în tivgi de dovleac. Asupra curățeniei și promtitudinii cu care ne aprovizionau, nici nu încăpeau discuții. Mai ales iarna, mama le poftea în casă și le dădea și o ceașcă de țuică, pentru a se încălzi. Relațiile dintre noi și ele erau dintre cele mai cordiale și se bazau pe încredere. Plata nu se făcea la livrarea laptelui ci, de obicei, o dată pe lună. Evidența se ținea pe pervazul ușii de la intrarea în bucătărie: lăptăresele însemnau cu cretă (ele îi ziceau tibișir) un cerc pentru un litru de lapte adus și o linie pentru o jumătate de litru. Nimeni nu punea la îndoială corectitudinea menținerii acestor însemnări (de altfel, atât de ușor de șters) de la o lună la alta. Relațiile amicale cu aceste femei le-au permis, mai târziu, mamei și surorii mele să se refugieze la ele în timpul războiului, când erau bombardamente asupra Bucureștiului (de altfel, mama și frații mei mai mari se refugiaseră la ele și în timpul Primului Război Mondial). Se vede treaba că femeile câștigau destul de bine, de vreme

ce una dintre ele ne spunea, odată, că „își poruncise un cojoc", la un croitor. Dar obiceiurile de la țară și le păstrau. Mergeau desculțe și își puneau papucii doar la bariera de intrare în București.

(Filip Lucian Iorga, *Spre neuitare. Copilăria și adolescența lui Mircea Stănescu*. Lucrare prezentată la ediția I a concursului ISTORIA MEA - EUSTORY, organizat de Fundația „Noua Istorie". Arhiva concursului ISTORIA MEA - EUSTORY, 37/2000, p. 19)

Viața satului în timpul marii crize economice — discurs al dr. Nicolae Lupu în Camera Deputaților (5 ianuarie 1931)

Criza a ajuns la maximum [...] Un cultivator de pământ, în județul Fălciu care are cinci hectare de pământ, soție, doi copii capabili de muncă, o pereche de boi, vacă cu vițel, inventar agricol: muncește singur pământul, n-are nici o datorie, cultivă cinci hectare de pământ: două de porumb, unul de grâu, unul de orz, unul de furaj pentru vite. recolta mijlocie, socotită pe cinci ani, a fost de 3 000 kg porumb, a 2,30 lei/kg, cum era pe atunci, fac 6 600l lei; 1600 kg grâu, a 3 lei kg, fac 4 800 și 1 800 kg de orz, a 1,20 lei kg, totalul a fost de 13 560 lei, dacă ar fi vândut toată recolta fără să-și oprească pentru sămânță, pentru hrana familiei, fără impozite fără să oprească pentru imașul vitelor. Urmează, deci, ca, cu 1 125 lei pe lună, să hrănească și să îmbrace patru persoane să plătească impozitul etc. Dacă aceeași familie n-ar fi avut nici casă nici un hectar de pământ, nici vite, nici sămânță și ar fi muncit la străini numai 250 zile pe an, cu 25 de lei pe zi, ar fi câștigat 25 000 lei .

Aceasta este situația generală a țăranilor din întreaga țară. Mai rău ca a celui mai umil servitor.

A fost deunăzi, la noi un scriitor francez Ramier și la o simplă observație oficială, a scris și a conferențiat că pământul lucru de care suferă țăranul român, este o stare permanentă de subnutriție, un popor cu vitalitate slăbită, subnutrit.

[...] În 1925 medicii oficiali au găsit 135 000 bolnavi de sifilis; în 1926, 128 000; în 1927, 140 000; în 1928, 146 000 și în 1929, 150 000!

[...] avem 1 milion de tuberculoși din care 200 000 de leziuni deschise.

Pelagra. Dispăruse după război pelagra. Acum! În urma mizeriei a apărut și mi-a raportat doctorul Păunescu din Mehedinți că populația este aproape de 10 la mie.

Nu mai vorbesc de paludism și de alte boli.

(„Monitorul Oficial", nr. 19/5 ianuarie 1931, Partea a III-a, p. 269–287)

Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale (18 iunie 1925)

Art. 1. Stabilimentele industriale și comerciale de orice natură, cu toate secțiunile, sucursalele, dependințele sau anexele lor și orice alte întreprinderi în care se întrebuințează muncă salariată, sunt obligate [...] de a acorda salariaților, în fiecare zi de duminică, un repaus continuu de 24 de ore, în care timp stabilimentele vor fi închise.

Acest repaus se va acorda cel mai târziu cu începere de la ora 6 dimineața și va continua până a doua zi la aceeași oră, cu excepția pentru tipografiile de ziare, pentru care repausul va începe la ora 10 dimineața.

Art. 2. În afară de duminică, sunt obligate de a mai acorda salariaților un repaus continuu de 24 ore în următoarele zile decretate ca sărbători legale și în care timp stabilimentele vor fi închise.

(Hamangiu, XI–XII, p. 983–996)

Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă (5 septembrie 1920)

Art. 1. Se garantează oricui, în limitele legilor și regulamentelor existente, precum și ale legii de față, dreptul de a munci după voie.

Art. 2. Oricine prin amenințări grave, imediate și directe, ori prin violențe de fapt, va împiedica sau sili ori va încerca să împiedice sau să silească pe cineva de a munci, în timpul sau cu ocazia unei încetări colective de lucru, se va pedepsi după cum se arată mai jos.

[...].

Art. 4. Nici o încetare colectivă de lucru, pentru cauze referitoare la condițiile de muncă, fie din inițiativa patronului, fie din inițiativa salariaților, nu va putea avea loc în vreunul din stabilimentele industriale și comerciale arătate mai jos, înainte de a se fi îndeplinit procedura de împăciuire.

Orice încetare colectivă de lucru, pentru cauze străine celor arătate mai sus, este interzisă prin legea de față.

Art. 5. Prin încetarea colectivă de lucru, în sensul legii de față, se înțelege încetarea lucrului a cel puțin 1/3 din numărul total al salariaților stabilimentului industrial sau comercial, ori din numărul salariaților ocupați în una sau mai multe secțiuni din acel stabiliment.

Art. 6. Cad sub prevederile legii de față:

Stabilimentele industriale și comerciale, de orice natură, cari întrebuințează în mod obișnuit un număr de cel puțin 10 salariați. [...]

Art. 16. Arbitrajul este obligatoriu și orice încetare colectivă de lucru este interzisă în toate întreprinderile și instituțiile statului, județului sau comunei, de orice natură ar fi ele [...], care funcționează în interesul public și a căror oprire pune în primejdie existența și sănătatea populației sau viața economică și socială a țării. [...]

(„Monitorul oficial", nr. 122 din 5 septembrie 1920)

Legea sindicatelor profesionale (26 mai 1921)

Capitolul I

Principii generale

Art. 1. Sindicatele profesionale au ca obiect studiul, apărarea și dezvoltare intereselor profesionale, fără a urmări însă împărțirea de beneficii.

Interesele profesionale sunt limitate prin însăși natura lor la acele de ordin industrial, comercial, agricol, tehnic, economic și cultural.

Numărul membrilor unui sindicat profesional nu poate fi mai mic de 10.

Art. 2. Se recunoaște tuturor persoanelor fizice sau morale care exercită aceeași profesiune, profesiuni similare sau conexe dreptul de a se constitui în mod liber în sindicate profesionale, fără a avea nevoie de vreo prealabilă autorizare.

Nimeni nu poate fi constrâns de a face parte, de a nu face parte sau de a înceta de a face parter dintr-un sindicat profesional în contra voinței sale.

Art. 3. Acest drept se întinde și asupra profesiunilor libere, precum și asupra tuturor lucrătorilor, salariaților ai statului, județelor, comunelor și a altor servicii publice.

Condițiile necesare pentru exercițiul de asociere profesională a funcționarilor publici se vor stabili prin statutul funcționarilor.

O lege specială va fixa statutul.

(Hamangiu, IX–X, p. 603–611)

Manifestația muncitorilor bucureșteni din 13/26 decembrie 1918

A. Comunicatul oficial al guvernului

De câtva timp o organizare bolșevică, care stă în legătură cu anarhiștii din Rusia și cu revoluționarii din Pesta, caută să provoace răscoale, aţâţând muncitorimea.

Azi după amiază grupuri conduse de aceste elemente bolșevice au încercat să provoace o gravă agitațiune.

Împiedicați de armată să treacă pe strada Câmpineanu ei au tras asupra trupei fără o provocare, rănind grav mai mulți soldați. În legitimă apărare, trupa a trebuit să facă uz de arme și să restabilească ordinea.

Sunt 6 morți și 15 răniți.

S-au arestat și pus sub urmărire toți vinovații.

(*Documente 1918–1944*, p. 98)

B. Relatarea lui I.G. Duca

[...] O asemenea manifestație s-a ciocnit, la 13 decembrie pe strada Câmpineanu lângă Teatrul Național, cu un detașament de vânători de munte. Soldații au tras, mai mulți manifestanți au căzut morți, poliția a arestat pe toți fruntașii mișcării și i-a bătut în chip atât de crunt, încât unul din socialiștii cei mai de vază, Frimu, a și murit peste câteva zile de pe urma rănilor dobândite. Represiunile au depășit, astfel, așteptările și intențiile noastre. Mârzescu, în calitatea lui de ministru de interne, nu putea reuși să stabilească vinovățiile și răspunderile, vădit, acțiunea îi scăpase din mână; chiar dacă trupa fusese atacată cum pretindea ea și reacționase prea violent, ceea ce se petrecuse la poliție împotriva dispozițiunilor guvernului era grav și inadmisibil. Abia după câțiva ani, am aflat întâmplător cheia enigmei: plecam odată cu vagonul ministerial în Ardeal și, văzând că eroul de la Mărășești, viteazul general Racoviceanu nu are loc în tren, l-am invitat la mine. Stând de vorbă până seara târziu, mi-a mărturisit că 13 decembrie era opera lui. Întorcându-se din Moldova cu regimentul său, surprinsese noaptea în gara Chitila oameni suspecți care îndemnau pe soldați să-și împuște ofițerii și să facă revoluție, că trebuie să se isprăvească cu regii și cu burjuii; de aceea văzând că guvernul umblă cu mănuși, s-a hotărât să curețe el capitala de acești agitatori. Aflând de întrunirea lor, le-a ieșit înainte, a tras fără provocare și tot dânsul a dispus, peste capul prefectului de poliție să se dea conducătorului mișcării o lecție, așa încât pe viitor să se sature de comunism. Considera astfel că a adus un mare serviciu țării sale și se lăuda că a procedat cum a vrut el, nu cum ar fi vrut guvernul, responsabil al țării.

(I.G. Duca, *Memorii*, IV, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 187–189)

Grevele muncitorilor ceferiști de la Atelierele Griviția din București (15–16 februarie 1933)

A. Relatarea lui Armand Călinescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne

15 februarie. Astă noapte am dispus arestarea tuturor instigatorilor din țară. Operațiunea s-a executat bine. Am ridicat 1.600 indivizi. La București ziua a trecut calmă în masele muncitorești. Însă lucrătorii de la atelierele Griviția (5 000) au făcut grevă demonstrativă. S-a dispus închiderea atelierelor. Muncitorii s-au baricadat, însă, înăuntru. Am decis să-i lăsăm până mâine, spre a-i reduce prin oboseală.

În cursul serii, muncitorii au atacat trupa cu revolvere. A fost omorât un gardian și răniți mai mulți soldați. Pe străzi, bande din tineretul comunist și haimanale au trecut la devastări, au tras cu armele în autobuzele care transportau trupe și mâncare la soldați. Am fost pe la ora 6,30; lumea (femei, copii, bătrâni), era revărsată pe străzi. Nu se putea reprima fără numeroase victime.

Am stat la Prefectura Poliției până la ora 3 și 30 noaptea. În 3 rânduri mi-a telefonat Puiu D[umitrescu][1] să reprimăm energic. Am răspuns că trebuie să fim calmi. Pentru împușcare este vreme oricând. A venit la Prefectură și general Samsonovici[2], era cu mine general Uică[3].

Mi-au făcut impresia că nu sunt decișI, sau când se decideau erau brutali. De pildă, la un moment, general Uică se enervează și dă ordin prin telefon colonelului care era la ateliere: „Prima mitralieră să mături puțin strada. Să nu mai miște unul!".

La ateliere muncitorii au stins lumina, încât și strada - alimentată de acolo - era în întuneric. Toate manifestațiile aveau vizibil caracterul unei revoluții. Halippa îmi spune la telefon că el a mers în mijlocul lor să-i liniștească, dar abia a scăpat. În cele din urmă evacuăm strada și rămânem de pază la ateliere peste noapte, rămânând ca evacuarea să se facă a doua zi, la 6 dimineața.

Operația s-a executat. Somații, goarne, muncitorii trag focuri, mitralierele răspund îndelung (mai mult în sus), apoi trupele avansează. Cad 3 morți și 40 de răniți de la muncitori[4]; nimeni de la armată. Trecându-se la baionete, muncitorii se predau.

Am sosit acolo la 6,30. Totul era terminat. 1 200 muncitori trântiți la pământ pe burtă, rezemați în coate și mâinile în sus, ca prizonieri. Sunt duși la Malmaison. Liniștea se restabilește.

(Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916–1939*. Ediție îngrijită și prefațată de Al.Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p. 147–148)

B. Raportul inginerul Constantin Atanasiu, șef de atelier la Griviția

La ora 6,23 dimineața (16.II.a.c.) armata a intrat în atelier. S-a produs o ciocnire cu muncitorii, s-a făcut uz de arme. În timpul acesta, s-a tras un foc de armă în interiorul clădirii

---

1 Secretar personal al regelui Carol al II-lea.

2 Ministrul apărării naționale.

3 Șeful Marelui Stat Major.

4 Referitor la numărul victimelor sursele dau cifre diferite, unele mergând până la câteva sute de victime, ceea ce este exagerat.

unde ne aflam. Acțiunea armatei a fost extrem de rapidă. La ora 7 cei 1200 muncitori găsiți în ateliere erau toți în mâna armatei.

Din cei 5000 plecase în cursul serii dar mai ales a nopții trei sferturi.

Amânarea intrării trupelor în timpul nopții a fost și din acest punct de vedere îndreptățită.

La evacuare s-au găsit 4 morți și 12 răniți mai grav din care ulterior cu decedat trei.

Armata a făcut imediat evacuarea răniților la Spitalul Witting și îndată după aceea s-au trimis și morții la morgă.

(Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond C.C. al P.C.R.— Cancelarie Dos. nr. 2/1933, f. 25)

Știința de carte în România interbelică — datele recensământului din 1930

Populația totală	Total	Bărbați	Femei
7–12 ani	27,6	22,9	32,4
13–19 ani	32,5	21,7	42,6
20–64 ani	47,1	32,4	61,0
65 ani și peste	72,3	65,0	79,7
Populația urbană			
7–12 ani	12,9	11,3	14,6
13–19 ani	14,1	9,0	18,8
20–64 ani	24,6	16,3	32,9
65 ani și peste	51,7	41,0	60,3
Pupulația rurală			
7–12 ani	30,5	25,2	36,0
13–19 ani	37,5	25,2	49,0
20–64 ani	53,9	37,4	69,2
65 ani și peste	77,2	70,0	85,0

(Sabin Manuilă, D.C. Georgescu — *Populația României*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1939, p. 48)

Inaugurarea Facultății de Teologie din Chișinău (1925) — memoriile lui Nichifor Crainic

După legea Petrovici, am fost numiți profesori suplinitori, urmând să trecem concursul pentru ocuparea definitivă a catedrelor. Facultatea s-a inaugurat în Sala eparhială din Chișinău, într-o însuflețire fără seamăn. Basarabia își sărbătorea întâia biruință culturală. Ioan Petrovici a vorbit ca un inspirat de sus, improvizând un magnific discurs. Mitropolitul Greciei i-a oferit o frumoasă icoană în aur a Mântuitorului. Peste un an, catedrele au fost scoase la concurs și cum Facultatea era, cum am spus, o combinație de Teologie și Litere, legea prevedea două comisii examinatoare: una teologică și una laică „Literatura religioasă modernă", catedra pe care o suplinisem un an și la care candidam, era repartizată comisiunii laice.

[...] Președintele comisiunii teologice, delegat de Sfântul Sinod, era episcopul Vartolomeiu al Olteniei. Modul său de administrație bisericească stârnise proteste violente în presă și în parlament. Un atac împotriva sa se strecurase și în ziarul „Cuvântul" fără știrea mea, care nu eram nici director și nici secretar de redacție ca să cunosc din ajun ce se publică a doua zi. Episcopul era într-o fază când își pierduse cumpătul de altădată. Când m-a văzut în grupul candidaților, m-a măsurat ca pe ultimul ticălos, care ar vrea să se strecoare pe ușa raiului:

— Dar frăția ta ce cauți aici?

— Candidez și eu la catedră

— Atâta vreme cât voi trăi eu, neam de neamul frăției tale nu va pătrunde în Universitate.

Episcopul, în culmea furiei, aruncând talazuri peste talazuri de amenințări, părea foarte urât la chip. Era și nu mai era același om care, la examenul meu de licență, se investise în prooroc, anunțând că voi fi o mare personalitate a Bisericii, îmbrățișându-mă și sărutându-mi fruntea. Mă durea omenește să-l văd schimonosit de posesiune diavolească și i-am răspuns zâmbind:

— Liniștește-te, Prea Sfințite, că nu mă ai la mână, cum zici. Catedra la care candidez atârnă de comisia laică!

Abia ținându-și râsul, cei de față n-au văzut o figură chiriarhală mai consternată. Mai târziu s-a convins că n-am avut nici o vină și ca să-l mângâi în restriștea ce l-a lovit, i-am tipărit în „Gândirea" un eseu refăcut de mine.

(Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii*, Casa editorială „Gândirea", București, 1991, p. 200–201)

Universitatea din București și dezvoltarea vieții universitare în anii 1920

Universitatea	Anul	Nr. studenților înscriși
Univ. Columbia din New York	1925	34.200
Univ. din Paris	1925	22.500
Univ. New York	1925	20.800
Univ. din București	1926	18.400
Univ. din Filadelfia	1925	15.700
Univ. din Berlin	1925	15.008
Univ. Boston	1926	10.800
Univ. din Viena	1925	10.800
Univ. din Pittsburg	1925	9.300
Univ. din Madrid	1925	9.300
Univ. I. din Moscova	1925	9.300
Univ. din Varșovia	1925	8.500
Univ. (cehă) din Praga	1924	8.200
Univ. din Budapesta	1926	5.900
Univ. din Oxford	1925	5.800

(*Călăuza studentului (1928–1929)*, Editura „Cartea Românească",București, 1928, p. 59)

Începuturile radiofoniei în România (1925–1940) — G.D. Mugur în *Enciclopedia României*

Începuturile radiofoniei în România se pot fixa în 1925 când un grup de specialiști și de amatori au întemeiat în București Asociația Prietenilor Radiotelefoniei, făcând audiții publice la Institutul Electrotehnic al Universității din București, precum și conferințe și demonstrații în cuprinsul țării.

Cele dintâi emisiuni au început să fie ascultate în 1926, când postul experimental al Institutului Electrotehnic, și mai târziu postul Direcțiunii Generale P.T.T. s-au străduit să întrețină și să dezvolte interesul publicului pentru radiodifuziune.

La 22 Decembrie 1927 a luat ființă Societatea de Difuziune Radiotelefonică din România (ulterior transformată în Societatea Română de Radiodifuziune), iar emisiunile propriu zise au început la 1 Noiembrie 1928.

Prin caracterul ei de instituție de interes public și național, cât și prin importantele investiții pe care le necesita, organizarea radiodifuziunii nu ar fi fost cu putință fără o strânsă colaborare a oficialității cu reprezentanții capitalului particular. Într-adevăr Societatea de Radiodifuziune a fost înființată sub forma unei regii mixte cu un capital de 50 000 000 lei, din care 30 000 000 lei constituie participarea statului, iar restul de 20 000 000 lei reprezintă subscripția acționarilor particulari.

POSTURILE DE EMISIUNE

România avea în 1940 patru stațiunii de emisiune: Radio-București, Radio-România, Radio-Chișinău și Postul de unde scurte. Postul Radio-Chișinău a fost distrus în 1941 de armata sovietică în retragere, iar în locul lui a fost construit la Iași postul Radio-Moldova.

(*Enciclopedia României*, II, București, 1943, p. 163)

Cafeneaua literară în viața interbelică — București, „Corso"

Luxosul local de pe Calea Victoriei, cu mesele încadrate în lojii de catifea, sub o revărsare de lumini, era peste drum de palat și în vecinătatea grădinii Ateneului, la doi pași de căminul studențesc Vasiliu-Bolnavu, unde locuia Cioran. Lângă zidul din fundul localului, o masă lungă era rezervată presei și scriitorilor, artiștilor. Treceau pe aici regulat Ion Vinea, Cocea, Zaharia Stancu, Cioculescu, Streinu, dr. Lieblich, Ștefan Antim, Vianu și lista poate continua. [...]

În sala de jos o masă a presei, a artiștilor și scriitorilor, plasată în fund, la stânga, făcea pandant cu o alta, situată la cealaltă parte a localului, care era masa ardelenilor.

Aici, la această masă trăgea totdeauna Petre Țuțea, și intrarea lui Cioran la Corso prin el s-a făcut. [...]

Se arăta mai rar și grupul de la cercul și revista „Criterion". Vulcănescu, Eliade, Comarnescu, Dan Botta, Tell, dar se așezau totdeauna lângă ferestrele ce dădeau spre Calea Victoriei.

La masa ardelenilor lumea era în păr. Țuțea, mântuit de idolatria pentru comunism, teoretiza acum pe tema spengleriană a decadenței Occidentului și lângă el Cioran cu obiecții și completări. [...]

Într-o lojă îl vedeai pe N.D. Cocea cu Aurel Grama, redactorul săptămânalului „Reporter" ale cărui tipare semănau leit cu ale hebdomadarului francez de atunci „Marianne", în alta

profilul juristului Venetu de Garterburg, unul din apropiații lui Iuliu Maniu; dincolo Mișu Fărcășanu de la oficiosul liberal „Viitorul", băiat frumos și cultivat, ginerele poetului Ion Pillat. Un obișnuit al locului, cu care mă împrietenisem, era și purtătorul unui condei ager, juristul și memorialistul Ștefan Antim.

(Vlaicu Bârna, *Între Capșa și Corso*, Editura Albatros, București, 1998, p. 34–38)

Muzeul Satului

A. Anchetele sociologice ale echipelor regale studențești coordonate de Dimitrie Gusti

Dar toate aceste străduințe ale noastre au căpătat un avânt neasemănat mai mare din clipa în care Maiestatea Sa regele a pornit inițiativa unei sistematice trimiteri de Echipe Studențești în satele aflate sub privegherea culturală a Fundației Culturale Regale Principele Carol. Aceste echipe aveau îndatorirea de a găsi mijloacele cele mai fericite de lucru pe tărâmul culturii sătești. Din nou li s-a pus și lor îndatorirea de a studia mai înainte, științific, realitățile sociale pe care le întâlneau în satele unde erau trimise să lucreze. din nou au fost deci nevoite și aceste echipe să organizeze muzee. Echipele studențești lucrează totdeauna în sânul Căminelor Culturale din sate. Aceste Cămine au îndatorirea de a face muzee și expoziții, la sediul lor. Am organizat deci mici muzee, în toate cel 30 de sate prin care au trecut echipe studențești. Și materialul adus la București a fost destul de bogat, ca să merite o înfățișare publică. Astfel că, în anul 1933, la cea dintâi Expoziție de muncă a Echipelor Regale Studențești, aveam dreptul să cer Maiestății Sale încuviințarea de a lucra de aici înainte pentru ținta noastră cea mare: muzeul satului românesc, Muzeul permanent și privitor la țara întreagă, iar nu numai la câteva sate răzlețe.

(Dimitrie Gusti, C*unoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, II, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1939, p. 74–75)

B. Dimitrie Gusti despre caracteristicile Muzeului Satului

Ne trebuie cu orice chip un Muzeu în aer liber, în care standurile să fie case întregi țărănești, ele însele piese de Muzeu, casele la rândul lor fiind așezate astfel ca să închipuiască un sat adevărat. Iată de ce am primit cu bucurie propunerea pe care Municipiul București ne-a făcut-o, de a organiza în Parcul Național Regele Carol al II-lea, un asemenea Muzeu în aer liber, pe o întindere de peste 45 000 metri pătrați, la marginea lacului Băneasa, de curând asanat, și al cărui prilej de deschidere să fie festivitățile Lunii Bucureștilor din acest an.

Sub privigherea foarte atentă și personală a Maiestății Sale Regelui, care ne-a făcut atât de des cinstea de a veni să contribuie cu îndrumări și cu bogata Sa experiență a tuturor treburilor românești, am pornit la munca de alegere a caselor țărănești, din toată țara. Cu câtă bucurie lucram acuma, nu în carton și pânză, ci cu case autentice, desfăcute, transportate și refăcute la locul ce li se cuvenea, în Muzeul nostru.

Treizeci de inspectori și echipieri ai Fundației, cunoscători încercați ai satelor unde au lucrat, au împânzit tot largul Țării. Și ne-au adus treizeci de gospodării din treizeci de regiuni diferite.

(Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, II, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1939, p. 77)

C. Aspecte tehnice ale constituirii Muzeului Satului

Casele ne-au venit în 56 de vagoane, care au transportat o cantitate totală de 47 564 de kilograme. Nu erau simple bârne care se puteau arunca de ici, de colo, ci fiecare în parte era un obiect de preț, care urma să fie mânuit cu grijă. Majoritatea lor erau bârne sculptate, ba chiar, cum a fost cazul cu Biserica de lemn din Maramureș, bârne cu prețioasă pictură pe ele. Noroc că cei care au desfăcut casele și cei care le-au reconstruit la București, au fost înșiși meșterii satelor. Din fiecare sat au sosit sătenii cei mai pricepuți la asemenea treburi. Numărul lor a fost de 130. Și, cum lucrurile erau urgente, le-am adăogat mână de lucru din București, zidari, vopsitori, dulgheri, ridicători de schele și salahori. Până la sfârșit, se perindaseră prin șantierul nostru 1046 lucrători, numai pentru ridicarea gospodăriilor țărănești, fără să socotim pe aceia întrebuințați la construcția unei săli centrale de Muzeu, în formă de clopotniță, cu arhondaric, și nici pe lucrătorii Municipiului care au organizat drumurile, lumina, etc. Socotiți pe zile de lucru, acești muncitori au lucrat 5579 zile, iar adăugând și cele 3900 zile ale sătenilor meșteri, totalul s-ar ridica la 9659 de zile de lucru, adică la vreo 25 de ani și 269 de zile.

Numai datorită unei pregătiri de peste zece ani, am putut construi în mai puțin de două luni Muzeul satului românesc, pentru care astfel ar fi fost nevoie de mulți ani.

(Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, II, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1939, p.78)

Criza dinastică

A. Lege de renunțare a Principelui Carol la succesiunea tronului (4 ianuarie 1926)

Art. unic. – Adunările Naționale constituante primesc renunțarea A.S. Principelui Carol la succesiunea Tronului și la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a Statutului Familiei Regale, se bucura până astăzi ca Principe Moștenitor al României, și membru al Familiei Domnitoare.

Pe temeiul art. 77 din Constituție, Reprezentațiunea Națională constată că succesiunea Tronului României revine astfel de drept A.S.R. Principelui Mihai coborâtorul direct și legitim în oridinea de primogenitură bărbătească a Regelui Domnitor.

(„Monitorul Oficial", nr. 4, din 5 ianuarie 1926)

B. Legea privitoare la instituirea Regenței (4 ianuarie 1926)

Art. unic. – Adunările Naționale Constituante întrunite conform art. 79 din Constituție primesc Regența instituită de M.S. Regele Ferdinand I, pe temeiul art. 83 din Constituție pentru a exercita puterile Regale și tutela A.S.R. Moștenitorul Tronului în cazul când acesta ar fi chemat să domnească în timpul minorității sale.

Reprezentațiunea Națională primește numirea celor 3 persoane care compun această regență: A.S. Principele Nicolae, I.P.S.S. Dr. Miron Cristea, Patriarhul României și d-l George Buzdugan, actualul Prim-Președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție.

(„Monitorul oficial", nr. 4, din 5 ianuarie 1926)

C. Legea prin care Principele Carol este proclamat rege (8 iunie 1930)

Articol unic — Corpurile legiuitoare întrunite într-o singură Adunare și constituite ca Reprezentațiunea Națională declară anulată:

Legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 13, publicată în „Monitorul oficial", nr. 4 din 5 ianuarie 1926, prin care s-a primit renunțarea principelui Carol la succesiunea Tronului și la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a Statutelor Regale, se bucura, ca principe moștenitor și membru al Familiei domnitoare.

Declară, de asemenea, anulată legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 14 din 4 ianuarie 1926, prin care Reprezentațiunea Națională primește Regența numită de Majestatea sa, regele Ferdinand I.

În consecință, pe temeiul art. 77 și 79 din Constituție, Reprezentațiunea Națională constată că succesiunea Tronului României se cuvine de drept Alteței sale regale principelui Carol, coborâtor direct și legitim în ordine de primogenitură bărbătească a regelui Ferdinand I.

(„Monitorul oficial", partea I-a, nr. 124 bis din 8 iunie 1930)

Pactul de neagresiune electorală din 25 noiembrie 1937

Se încheie între partidele subsemnate o înțelegere cu scopul de a apăra libertatea și a asigura corectitudinea alegerilor. Aceste partide încheie pentru timpul alegerilor electorale în vederea scopului propus un pact de neagresiune.

Pactul de neagresiune înseamnă înconjurarea actelor și limbajului de violență și denigrare; dar nu împiedică afirmarea ideologiei proprii și discuția de bună credință.

Se va aduce un cuvânt de chemare și celorlalte partide să se alăture acestei înțelegeri.

O comisie comună va stabili modul de procedare și demersurile care vor trebui puse în aplicare în cazul infracțiunilor ce ar fi să se producă.

Corneliu Zelea Codreanu, Șeful Mișcării Legionare

Iuliu Maniu Gh., Președintele P.N.Ț.

Gheorghe I.C. Brătianu, Președintele P.N.L.[1]

(„Dreptatea", 26 noiembrie 1937)

Constituția din 27 februarie 1938

Titlul III

Despre puterile statului

Art. 29. Toate puterile statului emană de la națiunea română.

Ele însă nu se pot exercita decât prin delegațiune și numai după principiile și regulile așezate în Constituția de față.

Art. 30. Regele este capul statului.

Art. 31. Puterea legislativă se exercită de rege prin reprezentațiunea națională, care împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea Deputaților.

Regele sancționează și promulgă legile.

---

[1] Este vorba despre disidența condusă de către Gheorghe Brătianu (fiul lui Ion I.C.Brătianu), desprinsă din P.N.L. în 1930 și revenită la acesta în 1938

Înainte de a i se da sancțiunea regală, legea nu e valabilă.

Regele poate refuza sancțiunea.

Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii regale decât după ce va fi fost discutată și votată de majoritatea ambelor Adunări.

Promulgarea legilor votate de ambele Adunări se va face prin îngrijirea ministrului de justiție, care este și păstrătorul Marelui sigiliu al statului.

Inițiativa legilor este dată regelui. Fiecare din cele două Adunări pot propune din inițiativă proprie numai legi în interesul obștesc al statului.

Interpretațiunea legilor cu drept de autoritate se face numai de puterea legiuitoare.

Nici o lege, nici un regulament de administrațiune generală sau comunală nu pot fi îndatoritoare decât după ce se publică în chipul hotărât prin ele.

Art. 32. Puterea executivă este încredințată regelui, care o exercită prin guvernul său în modul stabilit prin Constituție.

Art. 33. Puterea judecătorească se exercită de organele ei.

Hotărârile judecătorești se pronunță în virtutea legii.

Ele se execută în numele regelui.

(„Monitorul oficial", nr. 48, din 27 februarie 1938)

Referendumul pentru aprobarea Constituției din 1938 — memoriile lui Radu Rosetti

21 febr. Dimineața ne-am trezit cu o nouă Constituție decretată de rege și supusă unui plebiscit joi, plebiscit așa făcut ca puțini să poată spună nu [...].

24 febr. Fost la așa-zisul plebiscit și votat nu. De fapt este o vastă farsă: funcționarii sunt aduși pe căprării cu liste nominale, toți acei care au nevoie de guvern — și cine nu are? — sunt amenințați într-un chip sau altul. Pentru a face presiuni asupra restului cetățenilor, sunt amenințați cu amenzi, etc., dacă nu vin la vot. Când am spus nu și la mirarea funcționarului am repetat acest nu, sala întreagă s-a întors spre mine. Atât de nepregătiți au fost ca cineva să spună nu, încât nu găseau lista pe care se înscriau cei ce votau nu [...]. Mi s-a cerut a semna ceea ce am făcut.

De ce am votat nu?

1. Pentru că modificarea Constituției nu se face conform prescripțiilor Constituției ce se află în vigoare.

2. Pentru că în trecut, bunicul meu, cu frații săi și cu toți acei din generația sa, au luptat și au suferit pentru a aduce stabilitate în domnie și în așezăminte.

3. Pentru că noua Constituție este, după părerea mea, rea și primejdioasă...

(Radu R. Rosetti, *Pagini de jurnal*, ediție îngrijită de Cristian Popișteanu, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Editura Adevărul, București, 1993, p. 41–42)

Nota Bene: Rezultatul oficial al plebiscitului a fost 4 297 581 voturi „pentru" și 5 483 „împotrivă". Marea majoritate a celor care erau împotriva noii constituții au preferat să se abțină de la vot; cu atât mai apreciabil este curajul civic al generalului în rezervă Radu R. Rosetti, care a și fost avertizat de prieteni „că dușmanii mei din Academie se vor folosi de aceasta pentru a mă desărcina de funcția de bibliotecar".

Decret-lege pentru constituirea Consiliului de Coroană (30 martie 1938)

Art. I. — Se înființează un Consiliu de Coroană a cărui compunere și funcționare este determinată prin legea de față.

Art. II. — Membrii Consiliului de Coroană vor fi numiți prin decret regal. Ei sunt desemnați de rege dintre actualii și foștii demnitari ai statului, bisericii, oștirii și ai Curții regale sau din personalitățile de vază ale țării.

Numărul membrilor nu este limitat.

Art. III. — Regele întrunește Consiliul de Coroană ori de câte ori socotește util să-i ceară părerea, cu titlul consultativ, asupra problemelor de stat de însemnătate excepțională. Consiliul se adună în reședința regală și este prezidat de rege.

Consiliul se întrunește fie singur, fie împreună cu Consiliul de Miniștri, după cum decide regele.

Dezbaterile urmate sunt consemnate într-un proces-verbal care se conservă în Arhiva casei regale. [...].

Art. V. — Membrii Consiliului de Coroană poartă titlul de consilieri regali și au rang de miniștri de stat și ocupă la toate ceremoniile oficiale loc îndată după președintele Consiliului de Miniștri. Ei vor primi o indemnizație de reprezentare.

(„Monitorul oficial", partea I-a, nr. 75 din 31 martie 1938, p. 16–40)

Decret-lege pentru înființarea Frontului Renașterii Naționale (15 decembrie 1938)

Art. I. — Se înființează, pe ziua promulgării legii de față, ca unică organizație politică în stat, „Frontul Renașterii Naționale".

Art. II. — Această organizație politică are ca scop mobilizarea conștiinței naționale în vederea întreprinderii unei acțiuni solidare și unitare românești de apărare și propășire a patriei și de consolidare a statului.

Art. III. — Autorizarea de funcționare a „Frontului Renașterii Naționale" se acordă de Ministerul Justiției, la cererea scrisă a unui număr de 25 persoane, dintre care cel puțin 20 trebuie să aibă calitatea de actuali sau foști miniștri și subsecretari de stat.

Art. IV. — Consilierii regali sunt membri de drept ai „Frontului Renașterii Naționale".

Art. V. — Toți românii care au împlinit 21 ani, cu excepția militarilor activi și a membrilor ordinului judecătoresc, au dreptul să ceară înscrierea în „Frontul Renașterii Naționale", supunându-se condițiunilor de funcționare și de disciplină stabilite prin regulamentul prezentei legi.

Art. VI. — „Frontul Renașterii Naționale" are, singur, dreptul de a fixa și depune candidaturile pentru alegerile parlamentare, administrative și profesionale.

Art. VII. — Orice altă activitate politică decât aceea a „Frontului Renașterii Naționale", va fi socotită clandestină, iar autorii ei pedepsiți cu degradarea civică pe termen de 2 până la 5 ani.

(„Monitorul oficial", partea I, nr. 293 din 16 decembrie 1938)

Omagiu adresat lui Carol al II-lea — Virgil Carianopol, *Scrisoare către țărani*

Să nu vă fie frică, frații mei, frați țărani,
Visele trăiesc mai mult decât sutele de milioane de ani.
Regele vă cunoaște, vă iubește, vă știe
Grâul, mâna și bunătatea lui fără margini îl crește.
Cu o vorbă pe care numai El știe s-o spună
Fiecare floare și orice năcaz se face cunună.
El știe că, dacă ar zice munților să se facă ape,
Munții ar porni fluvii peste dușmani să-i îngroape.
Știe că dacă ar suna din corn peste zi
S-ar face soldați toate pădurile noastre de brazi.
Să nu vă fie teamă, frații mei, fiți oțel
Viața noastră e mare numai prin El.
Fiți veseli, bucuriile mele triste de zăpadă
Regele vostru este singurul Rege care va trăi în baladă.
Noi ne vom duce, vom pieri, dar Carol doi
Va străluci cu veacurile peste România și peste noi!

(*Scriitorii Majestății Voastre închină Regelui scriitor inima*, *credința și pana lor*, Editura Fundațiilor Regale, București, 1940)

Politica externă

Convenția de alianță defensivă între regatul României și Republica Poloniei (3 martie 1921)

Bine hotărâți să apere pacea dobândită cu prețul atâtor sacrificii, șeful statului Republicii Polone și maiestatea sa regele României au căzut de acord să încheie o convenție de alianță defensivă și au desemnat în acest scop pe plenipotențiarii lor care [...] au convenit în privința următorilor termeni:

Art. 1. — Polonia și România se obligă să se ajute reciproc în cazul când una din ele ar fi atacată, fără provocare din parte-i, pe frontierele lor comune de la răsărit.

Ca urmare, în cazul când unul din cele două state ar fi atacat fără provocare de parte-i, celălalt se va socoti în stare de război și-i va da ajutor cu armele.

Art. 2. — În scop de a coordona sforțările lor pașnice, cele două guverne se obligă să se sfătuiască în privința chestiunilor de politică externă în legătură cu raporturile lor față de vecinul de la răsărit.

Art. 3. — O convenție militară va stabili chipul cum cele două țări își vor da ajutor, când va fi cazul.

Această convenție va fi supusă acelorași condiții ca și prezenta convenție în ce privește durata și denunțarea ei eventuală.

Art. 4. — Dacă contra sforțările lor pașnice, cele două state s-ar găsi în stare de război defensiv conform articolului 1, ele se obligă să nu trateze și să nu își încheie nici armistițiul, nici pacea unul fără celălalt.

Art. 5. — Durata prezentei convenții este de cinci ani, începând de la iscălirea ei, dar fiecare din cele două guverne este liber s-o denunțe după doi ani, avizând partea cealaltă cu șase luni înainte.

Art. 6. — Nici una din Înaltele părți contractante nu va putea să încheie o alianță cu o terță putere fără să se fi înțeles în prealabil cu partea cealaltă.

Sunt scutite de această condiție aliațele cu scop de a păstra tratatele ce au fost semnate laolaltă de Polonia și de România.

(„Monitorul oficial", nr. 89 din 26 iunie 1921)

Mica Înțelegere — România, Cehoslovacia, Regatul Sârbo–Croato–Sloven

A. Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Republica Cehoslovacă (22 aprilie 1921)

Bine hotărâți a păstra pacea dobândită cu prețul atâtor sacrificii și prevăzută prin pactul Societăți Națiunilor precum și ordinea stabilită prin Tratatul încheiat la Trianon, la 4 iunie 1920 de Puterile Aliate și Asociate, de o parte, și Ungaria, de alta, președintele Republicii Cehoslovace și Maiestatea Sa regele României s-au pus de acord pentru a încheia o convenție defensivă și au desemnat în acest scop pe plenipotențiarii lor, cari după schimbul deplinelor lor puteri găsite în bună și cuvenită formă, s-au înțeles în privința următoarelor stipulațiuni:

Art. 1. — În cazul unui atac, neprovocat, din partea Ungariei contra uneia din Înaltele părți contractante, cealaltă parte se obligă a veni în ajutorul părții atacate în chipul hotărât prin învoiala prevăzută la articolul 2 al prezentei convenții.

Art. 2. — Autoritățile tehnice competente ale Republicii Cehoslovace și Regatul României, vor stabili, de comun acord, măsurile necesare pentru îndeplinirea prezentei convenții printr-o convenție militară ce se va încheia mai târziu.

Art. 3. — Nici una din Înaltele părți contractante nu va putea încheia vreo alianță cu o terță putere fără avizul prealabil al celeilalte.

Art. 4. — În scop de a coordona sforțările lor pașnice, ambele guverne se obligă să se consfătuiască în privința chestiunilor de politică externă cari au legătură cu raporturile lor cu Ungaria.

Art. 5. — Convenția aceasta va fi valabilă timp de doi ani, începând din ziua schimbului de ratificări. La expirarea acestui termen, fiecare dintre părți va putea denunța convenția de față. Ea rămâne în vigoare șase luni după data denunțării.

Art. 6. — Prezenta convenție va fi comunicată la Societatea Națiunilor, conform pactului.

Art. 7. — Prezenta convenție va fi ratificată și ratificările se vor schimba la București, cât mai repede cu putință.

(„Monitorul oficial", nr. 53 din 11 iunie 1921)

B. Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Regatul Sârbo–Croato–Sloven (7 iunie 1921)

Art. 1. — În cazul unui atac, neprovocat, din partea Ungariei și Bulgariei contra uneia din Înaltele părți contractante, cealaltă parte se obligă a veni în ajutorul părții atacate în chipul hotărât prin învoiala prevăzută în articolul 2 al prezentei convenții.

Art. 2. — Autoritățile tehnice competente ale Regatului sârbo-croato-sloven și Regatul României vor stabili, de comun acord, măsurile necesare pentru îndeplinirea prezentei convenții printr-o convenție militară ce se va încheia mai târziu.

Art. 3. — Nici una din Înaltele părți contractante nu va putea încheia vreo alianță cu o terță putere fără avizul prealabil al celeilalte.

Art. 4. — În scop de a coordona sforțările lor pașnice, ambele guverne se obligă să consfătuiască în prinvința chestiunilor de politică externă cari au legătură cu raporturile lor cu Ungaria și cu Bulgaria.

Art. 5. — Convenția aceasta va fi valabilă timp de doi ani, începând din ziua schimbului de ratificări. La expirarea acestui termen, fiecare dintre părți va putea denunța convenția de față. Ea va rămâne în vigoare șase luni după data denunțării.

Art. 6. — Prezenta convenție va fi comunicată la Societatea Națiunilor, conform pactului.

(„Monitorul oficial", nr. 77 din 10 iulie 1921)

Tratatul de prietenie dintre Franța și România (10 iunie 1926)

Art. 1. România și Franța își iau reciproc angajamentul de a nu comite, de o parte și de alta, nici un atac sau invaziune și de-a nu recurge, deoparte și de alta, în nici un caz de război.

Totuși, această stipulațiune nu se aplică dacă este vorba:

1) de exercitarea dreptului de legitimă apărare, adică de a se opune unei violări a angajamentului luat, prin alineatul 1 din prezentul articol;

2) de o acțiune întreprinsă prin aplicarea articolului 16 din pactul Societății Națiunilor;

3) de o acțiune întreprinsă pe temeiul unei hotărâri a Adunării sau a Consiliului Societății Națiunilor, sau în aplicarea articolului 15 aliniatul 7 din pactul Societății Națiunilor, numai dacă, în acest ultim caz, o atare acțiune ar fi îndreptată în contra unui stat care cel dintâi s-a dedat unui atac.

Art. 4. Dacă cu toate intențiunile sincer pacifice ale guvernelor român și francez, România sau Franța ar fi atacate, fără provocare din partea lor, ambele guverne se vor concerta neîntârziat asupra acțiunilor respective ce ar urma să se exercite în cadrul pactului Societății Națiunilor, în scopul salvgardării intereselor legitime naționale, precum și al menținerii ordinei stabilite prin tratatele ale căror semnatare sunt ambele părți.

Art. 5. Înaltele Părți Contractante sunt de acord pentru a se concerta între ele în eventualitatea unei modificări sau a unei încercări de modificare a statului politic al țărilor Europei și sub rezerva rezoluțiunilor ce ar fi luate de către Consiliul sau Adunarea Societății Națiunilor, spre a se înțelege asupra atitudinii de observat respectiv în asemenea caz de fiecare din ele.

Făcut la Paris, în dublu exemplar, la 10 iunie 1926

(*Documente 1918–1944*, p. 498–500)

Convenția de definire a agresiunii (4 iulie 1933)

Maiestatea Sa regele României, președintele Republicii Cehoslovace, președintele Republicii Turce, Comitetul Central Executiv al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și Maiestatea Sa regele Iugoslaviei; [...]

Au decis în acest scop de a încheia prezenta Convenţiune,

Articolul I

Fiecare din Înaltele Părţi Contractante se angajează să accepte în raporturile ei mutuale cu fiecare din celelalte şi cu începere din ziua punerii în vigoare a prezentei Convenţiuni definiţia agresiunii astfel cum a fost explicată în raportul Comitetului pentru chestiunile de securitate cu data de 24 mai 1933 (Raportul Politic) la Conferinţa pentru reducerea şi limitarea armamentelor, raport făcut în urma propunerii delegaţiunii sovietice.

Articolul II

În consecinţă, va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internaţional, sub rezerva acordurilor în vigoare între părţile în conflict, statul care cel dintâi va fi comis una din acţiunile următoare:

1) declaraţiune de război unui alt stat;

2) invaziune prin forţele sale armate, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat;

3) atac prin forţele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor, unui alt stat;

4) blocus naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat;

5) sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toată cererea statului invadat, de a lua, pe propriul său teritoriu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor sau protecţiune.

Articolul III

Nici o consideraţie de ordin politic, militar economic sau alta nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii prevăzute la articolul II.

Articolul IV

Prezenta Convenţiune este deschisă adeziunii tuturor celorlalte naţiuni. Adeziunea va conferi aceleaşi drepturi şi va impune aceleaşi obligaţiuni ca semnătura iniţială.

(Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, Bucureşti, 1967, p. 512–514)

Pactul Înţelegerii Balcanice (9 februarie 1934)

Preşedintele Republicii Elene, Majestatea Sa Regele României, Preşedintele Republicii Turce şi Majestatea Sa Regele Iugoslaviei;

Doritori a contribui la întărirea păcii în Balcani;

Însufleţiţi de spiritul de înţelegere şi de împăciuire care a prezidat la elaborarea pactului Briand[1]–Kellogg[2] şi la hotărârile privitoare la el ale Adunării Societăţii Naţiunilor;

Ferm hotărâţi să asigure respectul angajamentelor contractuale în fiinţă şi menţinerea ordinii teritoriale acu stabilită în Balcani;

Au hotărât să încheie un Pact de Înţelegere Balcanică. [...]

---

[1] Aristide Briand, prim ministru şi ministrul de externe al Franţei în momentul semnării documentului.

[2] Frank Billings Kellog, secretar al Departamentului de Stat al S.U.A. în periada mandatului preşedintelui Colin Coolidge (1925–1929)

Art. 1. Grecia, România, Turcia și Iugoslavia își garantează mutual siguranța tuturor fruntariilor lor balcanice.

Art. 2. Înaltele Părți Contractante se obligă să se sfătuiască asupra măsurilor de luat în fața unor împrejurări ce ar putea stinge interesele lor așa cum sunt definite prin prezentul acord.

Ele se obligă să nu întreprindă nici o acțiune politică față de orice țară balcanică, nesemnatară a prezentului acord, fără avizul mutual prealabil, și să nu ia nici o obligație politică, față de orice altă țară balcanică fără consimțământul celorlalte părți contractante.

Art. 3. Prezentul acord va intra în vigoare îndată după semnarea lui de toate puterile contractante și va fi ratificat cât mai repede cu putință; el va fi deschis oricărei alte țări balcanice, a cărei aderare va face obiectul unei cercetări favorabile din partea părților contractante, și va avea efect de îndată de celelalte țări semnatare își vor fi notificat asentimentul.

(*Documente 1918–1944*, p. 511–512)

Nota cu text identic schimbată între Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, și Maksim Litvinov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Uniunii Sovietice, privind reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două state (9 iunie 1934)

Geneva, 9 iunie 1934

Domnule Ministru,

Prin scrisorile ce am schimbat la 9 iunie 1934, relațiunile diplomatice regulate au fost stabilite între țările noastre.

Pentru ca aceste relațiuni să se poată desfășura în chip normal, în înțelesul unei apropieri din ce în ce mai mari și a unei prieteni reale și trainice, am onoarea de a confirma înțelegerea care urmează:

Guvernele țărilor noastre își garantează mutual plinul și întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre și abținerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăruia dintre ele și în special a oricărei agitațiuni, propagandă și oricărui fel de intervențiuni sau de sprijin al acestora.

Guvernele se obligă în afară de aceasta, de a nu crea, nici de a susține, nici de a autoriza ședereа pe teritoriul lor a organizațiilor care și-ar propune ca scop lupta armată contra celuilalt stat, sau atentate prin forță la regimul lui politic ori social, sau provocând acte de terorism ori preparând asemenea acte contra reprezentanților lui oficiali, precum nici a organizațiilor care și-ar atribui rolul de guvern al celuilalt stat sau a unei părți din teritoriul lui.

De asemenea, ele se leagă de a interzice recrutarea ca și intrarea pe teritoriul lor și tranzitul prin teritoriul lor a forțelor armate, a armelor, a munițiunilor, a echipamentului și al oricărui fel de material destinat acestor organizații.

(*Documente 1918–1944*, p. 510–511)

Protocolul întocmit de Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov privind pactul de asistență mutuală româno–sovietic (21 iulie 1936)

[...] 1. Asistența mutuală în cadrul Societății Națiunilor (ca de ex. în tratatul cehoslovac sau francez) care să nu vizeze în mod special un stat, ci, în general, orice agresor european.

2. Intrarea în acțiune a fiecăreia din cele două țări se va face numai când Franța va fi intrat în acțiune.

3. Guvernul U.R.S.S. recunoaște că, în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără o cerere formală în acest sens din partea guvernului regal al României, la fel cum guvernul regal al României recunoaște că trupele române nu vor putea trece niciodată Nistrul în U.R.S.S. fără o cerere formală a guvernului U.R.S.S.

4. La cererea guvernului regal al României, trupele sovietice trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul român la est de Nistru, după cum, la cererea guvernului U.R.S.S., trupele române trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul U.R.S.S. la vest de Nistru.

(Jacques de Launay, *A cincea Valiză*, Editura Aghi, București, 1993, p. 122–123)

Nota Bene: Pe marginea din stânga a documentului, în dreptul punctelor 1, 3 și 4 se află mențiunea „acceptat" și semnăturile celor doi miniștri: în dreptul punctul 2, Litvinov a scris „nu se acceptă", iar Titulescu a notat: „nu pot semna convenția fără articolul doi". Negocierile cu U.R.S.S. au fost unul dintre motivele îndepărtării lui Nicolae Titulescu din funcția de ministru de externe, în august 1936. Ulterior, proiectul pactului de asistență mutuală româno-sovietic a fost abandonat.

Tratat asupra promovări raporturilor economice între Regatul României și Reichul german (23 martie 1939)

Art. I. În vederea colaborării dintre Părțile Contractante va fi întocmit, ca o completare a actualei reglementări a schimburilor economice româno-germane, un plan economic pe mai mulți ani care va menține ca principiu de bază echilibrarea schimburilor economice reciproce.

Planul economic, pe de o parte, va ține socoteală de cerințele de import german, iar, pe de alta, de posibilitățile de dezvoltare ale producțiunii române, de necesitățile interne române și de nevoile schimbului economic al României cu alte țări.

Planul se va extinde îndeosebi asupra:

1. a) Dezvoltării și orientării producției agricole române. În acest scop, după un prealabil schimb de experiențe al organelor competente ale ambelor părți, se va proceda și la cultura de noi produse agricole, precum și la intensificarea celor ce sunt de pe acum cultivate, mai ales a furajelor oleaginoaselor și plantelor textile;

b) Dezvoltării industriilor agricole existente și înființării de noi industrii agricole și de instalațiuni de prelucrare;

2. a) Dezvoltării economiei românești silvice și a lemnului;

b) Creării de exploatări și industrii forestiere întrucât vor apărea necesare în raport cu cele de la punctul 2a.

3. a) Livrării de mașini și de instalațiuni pentru exploatările miniere în România.

b) Fundării de societăți mixte româno-germane pentru deschiderea și valorificarea calcopiritei din Dobrogea, minereurilor de crom din Banat, minereurilor de mangan din regiunea Vatra Dornei–Broșteni.

De asemenea, va fi examinată valorificarea zăcămintelor de bauxită și eventual crearea unei industrii de aluminiu.

4. Fundării unei societăți mixte româno-germană, care se va ocupa cu exploatarea petrolului și cu executarea unui program de foraj și prelucrare a țițeiului.

5. Colaborării pe teren industrial.

6. Creării de zone libere în care se vor instala întreprinderi industriale și comerciale, și construcții, în aceste zone libere, de antrepozite și instalațiuni de transbordare pentru navigația germană.

7. Livrării de armament și echipament pentru armata, marina, aviația română și industria de armament.

8. Dezvoltării căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, al rețelei de drumuri și a căilor de apă.

9. Construirii de instalații de utilitate publică.

10. Conlucrării dintre băncile române și germane, în interesul ambelor țări, îndeosebi pentru finanțarea diverselor afaceri.

(„Monitorul oficial", nr. 125 din 2 iunie 1939)

XIV. AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST

Protocolul adițional secret al Pactului de neagresiune dintre U.R.S.S. și Germania (23 august 1939)

Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reichul German și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotențiarii semnatari din partea celor două părți au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor lor respective de interes în Europa răsăriteană. Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat:

1. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atât ale Germaniei, cât și alte U.R.S.S.

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S., vor fi delimitate aproximativ de linia râurilor Narev, Vistula și San.

Problema dacă în interesele ambelor părți ar fi de dorit menținerea unui stat polonez independent și a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluționată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare.

În orice caz, guvernele vor rezolva această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești.

3. În privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii.

4. Acest protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret.

23 august 1939

Pentru Guvernul Germaniei

J. RIBBENTROP

Reprezentantul plenipotențiar al Guvernului U.R.S.S.

V. MOLOTOV

(*Pactul Molotov–Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*, Editura Universitas, Chișinău, 1991, p. 5–7)

Comunicat privind neutralitatea României (6 septembrie 1939)

Ministrul Casei regale face cunoscut:

1. Maiestatea Sa Regală, convocând consilierii regali, ședința a avut loc astăzi, 6 septembrie, ora 16, la palatul Cotroceni.

2. După expunerea președintelui Consiliului de Miniștri, ministru al Apărării Naționale, și a ministrului Afacerilor Străine asupra politicei externe a guvernului, față de evenimentele internaționale în curs, Consiliul în unanimitate a aprobat acțiunea diplomatică urmată și măsurile militare luate pentru apărarea fruntariilor.

3. Consiliul, în unanimitate, a hotărât observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict. [...].

(„Monitorul oficial", nr. 206, din 7 septembrie 1939)

Directivele Internaționalei Comuniste pentru Partidul Comunist din România (8 mai 1940)

[...] În fața P[artidului] C[omunist], a clasei muncitoare și a popoarelor din România stă sarcina de a nu admite atragerea României în război. Să nu se admită transformarea României într-un cap de pod al imperialiștilor englezi și francezi împotriva U.R.S.S.

Aceasta poate fi înfăptuită cu ajutorul U.R.S.S. și al popoarelor din țările balcanice, care de asemenea luptă împotriva atragerii lor în război.

Rezolvarea pe cale pașnică a chestiunii Basarabiei și a problemelor litigioase cu țările balcanice vecine — pe baza autonomiei teritoriale pentru toate regiunile ocupate și recunoașterea dreptului lor la autodeterminare până la despărțire de stat a naționalităților asuprite constituie o condiție necesară pentru apropierea de U.R.S.S și de țările balcanice în vederea unei lupte comune împotriva atragerii în război, pentru preîntâmpinarea unui război, pentru pace.

În fața poporului din România, în fața clasei muncitoare și a partidului ei, P[artidului] C[omunist] din România, stă sarcina de a nu admite atragerea României în război și transformarea României într-un cap de pod al Angliei și Franței pentru un război împotriva Germaniei și împotriva U.R.S.S.

Să fie demascată și „uniunea națională" care se crează acum în rândurile Frontul Renașterii Naționale sau în jurul regelui și lozinca „apărării granițelor" tocmai ca o continuare a politicii de apropiere de Anglia și Franța a războiului împotriva Germaniei și U.R.S.S.

(*Documente 1918–1944*, p. 527–528)

Anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către U.R.S.S.

A. Nota ultimativă a guvernului sovietic din 26 iunie 1940

În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, când slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic de chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritatea de Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just

cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului regal al României:

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia;

2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele sale potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent.

(A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II (*1939–1945)*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 49–52)

B. Consiliul de coroană acceptă cedarea Basarabiei — însemnări din jurnalul regelui Carol al II-lea

Joi, 27 iunie, ora 20

Consilliul are loc și am ieșit din el amărât și dezgustat, toți acei care făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenți, am fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu. Toți ceilalți, cu oarecișicare nuanță, au fost pentru acceptarea ultimatumului.

1. Angelescu	da (discuții)	14. Gigurtu	da
2. Vaida	da	15. Ciobanu	nu
3. Mironescu	da	16. Macovei	da (discuții)
4. Iorga	nu — cu condițiuni	17. Andrei	da (discuții)
5. Argetoianu	da	18. Mitiță	da (discuții)
6. Ballif	da	19. Slăvescu	da
7. Iamandi	nu	20. Ilcuș	da
8. V. Antonescu	expectativ	21. Ralea	da
9. Cancicov	da	22. Giurescu	da
10. Dragomir	nu	23. Ghelmegeanu	da
11. Pop	nu	24. Portocală	da
12. Hortolomei	da (discuții)	25. Bentoiu	da
13. Christu	da (discuții)	26. Urdăreanu	nu

Au fost impresionați de sfaturile ce ne-au venit de peste graniță, au fost impresionați și de ideea că nu vom putea câștiga așa un război. Unii ai propus rezistența și, pe urmă, cedarea; ar fi fost cel puțin un gest.

Un mic incident comico-tragic a fost în cursul atacului lui Iorga împotriva lui Țenescu și Slăvescu; l-am întrebat cât crede că costă un avion de bombardament, mi-a răspuns că crede că, probabil, vreo 500 000 lei; a rămas extrem de uimit când a auzit că e 30 de milioane.

Discuții mai îndelungate au fost inutile, deci am încheiat Consiliul printr-o scurtă cuvântare, în care am spus că este ziua cea mai dureroasă a vieții mele, această zi în care trebuiam să mă bucur că fiul meu și-a trecut bacalaureatul. Că consider că se face o mare greșeală de a ceda fără nici o rezistență, aproape un sfert din țară, dar mă văd copleșit de avizul marii majorități a acelora cărora le-am cerut sfatul. Am plecat fără a mai da mâna cu nimeni, adânc amărât și convins că urmările celor hotărâte vor fi foarte rele pentru țară, chiar dacă, cum crede Argetoianu, foarte curând vom recăpăta ce am pierdut.

(Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II (1939–1940), București, Casa de editură și presă „Șansa", 1996, p. 203–204)

C. Răspunsul guvernului român din ziua de 27 iunie 1940

Guvernul U.R.S.S. a adresat guvernului român o notă care a fost remisă la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către excelența sa d-l Molotov, președintele Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice, comisar al poporului pentru Afacerile Străine, excelenței sale d-lui Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între U.R.S.S. și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuțiunea amicală și de comun acord a tuturor problemelor emanând de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop.

De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiunile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relațiuni trainice de bună înțelegere și prietenie între U.R.S.S. și România.

(A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, II *(1939–1945)*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 49–52)

D. Nota ultimativă a guvernului sovietic din noaptea de 27 iunie 1940

Guvernul U.R.S.S. consideră că răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntârziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, d. Davidescu, a explicat că răspunsul menționat al guvernului regal al Românei însemnează accedarea la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic primind această explicație a d-lui Davidescu, propune:

1. În decurs de patru zile, începând de la ora 14, după ora Moscovei la 28 iunie să evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești.

2. Trupele sovietice, în același timp, să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei.

3. În decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea-Albă.

4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului.

5. Să se numească o comisie alcătuită din reprezentanți ai guvernului român și U.R.S.S., câte doi din fiecare parte, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerile sus menționate nu mai târziu de 28 iunie ora 12 (ora Moscovei).

(A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, II *(1939–1945)*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 49–52)

E. Răspunsul guvernului român din ziua de 28 iunie 1940

Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să accepte condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori totuși ca termenele de la punctul unu și doi să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de dus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicație.

Comisia mixtă instituită la punctul 5 ar putea discuta și rezolva această chestiune.

Numele reprezentanților români din această comisiune vor fi comunicate în cursul zilei.

(A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, II *(1939–1945)*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 49–52)

Declarația primului ministru, Ion Gigurtu, privind „noua orientare" a politicii externe a României (8 iulie 1940)

Noua orientare a politicii externe

Orientarea politicii externe a României, în cadrul celor două mari națiuni ale Axei, este un fapt împlinit. Această orientare nu este o întâmplare sau o acțiune de moment, ci reintrăm prin ea în vechi tradiții ale statului nostru, tradiții care au fost rupte pentru considerațiuni ce nu mai sunt actuale și care erau depășite de evenimente încă cu mult înaintea actualului conflict.

(*Universul*, din 8 iulie 1940)

Scrisoarea lui Adolf Hitler către regele Carol al II-lea (15 iulie 1940)

Maiestate!

Evenimentele și unele întrevederi și discuții în legătură cu ele, îmi permit numai astăzi să vă exprim opiniile mele despre propunerile pe care Majestatea Voastră mi le-a comunicat.

Trebuie să vă rog să admiteți că situația extraordinară și pericolele pe care le prezintă constituie explicația absolutei francheți a gândurilor pe care doresc să le exprim. L-am informat pe Duce despre această scrisoare.

Pentru rezolvarea problemelor care îngrijorează pe Majestatea Voastră și întreaga Românie, există două posibilități:

1. O abordare tactică, aceasta însemnând să se încerce a se salva ceea ce poate fi salvat printr-o adaptare cu abilitate la împrejurări, pe măsură ce se produc.

2. Calea unei decizii fundamentale — în căutarea unei soluții definitive — și îndeplinirea acestei [decizii], chiar cu riscul unor sacrificii.

În privința primului mod de a proceda, Majestate, sunt absolut incapabil să afirm ceva. Întreaga mea viață am fost un om al deciziilor fundamentale și numai de la acestea aștept succese decisive. Orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care amenință țara dumneavoastră trebuie să dea și va da negreșit un eșec. Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu — și poate în foarte scurt timp — ar putea fi chiar distrugerea României.

După mine nu rămâne decât urmarea celei de a doua căi. Nu tăgăduiesc dificultățile politice interne și externe, peste care trebuie să se treacă. Îmi închipuiesc că pe această cale se poate a obține cel puțin pentru viitor, mai întâi o pace durabilă și al doilea o îmbunătățire crescândă a situației tuturor participanților.

A doua cale, singura pe care o pot propune Majestății Voastre, este înțelegerea loială cu Ungaria și Bulgaria. Numesc ambele state, fiindcă aș considera drept o eronată concluzie de a crede că prin acordarea de concesii unuia, am depăși cele două state, putînd rezista mai ușor celui de al doilea. Prin aceasta, Majestate, s-ar putea obține cel mult un scurt câștig de timp. Este însă cu totul clar că din aceasta ar rezulta o nouă criză. Această ocazie nu va lipsi și ea va fi adusă, în mod fatal, în timpul cel mai scurt tocmai prin amînarea soluției. [...]

Dacă România, Ungaria și Bulgaria socotesc că nu se pot înțelege, atunci, după convingerea mea, o asemenea atitudine nu va răsplăti pe nici unul din cele trei state, ci le va pedepsi. În acest caz, menirea mea nu este să împiedic o astfel de consecință. Situația militară a Reich-ului s-a dezvoltat atît de favorabil încît ne simțim în stare — deși aceasta ar fi legată cu siguranță de sacrificii — să putem renunța la livrarea petrolului. [...]

Orice rațiune dreaptă trebuie să ducă la recunoașterea că o revizuire nu poate fi evitată la infinit și că acesta va fi cu atît mai mult în avantajul său cu cît va fi făcută mai repede. Numai atunci cînd va interveni o reglementare rațională a problemelor deschise între România, Ungaria și Bulgaria, va avea un sens pentru Germania de a clarifica posibilitatea unei colaborări mai strânse și pentru acesta să preia în aceste condiții obligații mai largi.

Dacă însă Majestatea Voastră crede că nu poate adera la aceste înșiruiri de idei ale mele, nu voi face uz de ele, ci voi comunica numai Guvernului Ungar, respectiv Bulgar, că Germania, adică Guvernul German în ce îl privește nu vede nici o modalitate de a se dedica rezolvării problemei de față.

Dacă însă s-ar putea găsi posibilitatea ca printr-o preconizare să se realizeze o înțelegere satisfăcătoare între cele trei state, atunci aceasta va reprezenta mai mult pentru fericirea și

viitorul celor trei parteneri, decît oricare succese momentane presupuse, care mai devreme sau mai tîrziu să ducă la noi crize.

Al Majestății Voastre devotat

A. Hitler

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond C.C al P.C.R. — Cancelarie Dos. Nr. 1/1940, f. 2)

Dictatul de la Viena (30 august 1940)

A. Textul arbitrajului

Iată textul sentinței, după comunicatul oficial:

1. Traseul definitiv al liniei de frontieră, care desparte România de Ungaria, va corespunde aceluia marcat de harta geografică aci anexată. O comisie româno-ungară va determina detaliile traseului la fața locului.

2. Teritoriul român atribuit Ungariei va fi evacuat de trupele românești într-un termen de 15 zile și remis în bună ordine acesteia. Diferitele faze ale evacuării și ale ocupării, precum și modalitățile lor vor fi fixate în termen de o comisie româno-ungară. Guvernele ungar și român vor veghea ca evacuarea și ocuparea să se desfășoare în ordine completă.

3. Toți supușii români, stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România, dobândesc fără alte formalități naționalitate ungară. Ei vor fi autorizați să opteze în favoarea naționalității române într-un termen de șase luni. Acele persoane care vor face uz de acest drept vor părăsi teritoriul ungar într-un termen adițional de un an și vor fi primiți de România. Ei vor putea să ia, fără nici o împiedicare, bunurile lor mobile, să lichideze proprietatea lor imobiliară, până în momentul plecării lor, să ia cu ei produsul rezultat. Dacă lichidarea nu reușește, aceste persoane vor fi despăgubite de Ungaria. Ungaria va rezolva într-un mod larg și acomodant toate chestiunile relative la transplantarea optanților.

4. Supușii români de rasă ungară, stabiliți în teritoriul cedat în anul 1919, de către Ungaria României, și care rămâne sub suveranitatea acesteia, primesc dreptul de a opta pentru naționalitate ungară, într-un termen de 6 luni. Principiile enunțate în paragraful trei vor fi valabile pentru persoanele care vor face uz de acest drept.

5. Guvernul ungar se angajează solemn să asimileze în totul cu ceilalți supuși unguri pe persoanele de rasă română, care, pe baza arbitrajului de mai sus, vor dobândi naționalitatea ungară. Pe de altă parte, guvernul român ia același angajament solemn în ceea ce privește pe supuși de rasă ungară, care vor rămâne pe teritoriul român.

6. Detaliile rezultând din transferul de suveranitate vor fi reglementate prin convenția directă între guvernele român și ungar.

7. În cazul în care dificultăți sau îndoieli s-ar ivi în cursul aplicării acestui arbitraj, guvernele român și ungar se vor înțelege pe cale directă. Dacă într-o chestiune sau alta înțelegerea nu se realizează, litigiul va fi supus guvernelor Reichului și Italiei, care vor adopta o soluție definitivă.

(Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii — iulie–august 1940*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, p. 295–296)

B. Relatarea lui Mihail Manoilescu, reprezentantul României, la arbitrajul de la Viena

Am observat întâi că este o hartă românească. Am desfăcut-o cu nordul în jos, ceea ce m-a făcut să nu înțeleg nimic. Mi-a întors-o Schmidt. Ochii mei căutau tăietura de la granița de vest pe care cu toții o așteptam. Mi-am dat seama însă că este altceva. Am urmărit cu ochii granița care pornea de la Oradea către răsărit, alunecând sub linia ferată și am înțeles că cuprindea și Clujul... Am început să nu mai văd. Când mi-am dat seama că granița coboară în jos ca să cuprindă secuimea am mai avut, în disperarea mea, un singur gând: Brașovul! O mică ușurare: Brașovul rămânea la noi.

Când am privit în toată grozăvia împărțirea Transilvaniei, am înțeles că puterile care îmi erau mult slăbite mă părăsesc cu totul. Tabloul dinaintea ochilor s-a făcut neclar, ca un nor galben cenușiu, din cenușiu, negru...

În clipa aceea mi-am pierdut cunoștința.

Acum aveam pentru a doua oară impresia netă că am trecut dincolo. Cineva a cerut pentru mine un pahar cu apă. Dörnberg a deschis ușa alergând prin mulțimea de ziariști, de diplomați și ofițeri care umpleau sălile strigând: „un pahar cu apă, un pahar cu apă..."

(Mihail Manoilescu, *Memorii — iulie-august 1940 — Dictatul de la Viena*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, p. 212)

C. Dezbaterile Consiliului de Coroană în privința arbitrajului în problema Transilvaniei — poziția lui Iuliu Maniu, lider al Partidului Național Țărănesc (30 august 1940)

ședința se deschide la ora 24:

Majestatea Sa Regele: Domnilor, aseară ați fost chemați ca să luați o hotărâre ale cărei consecințe eram toți conștienți că vor putea fi foarte grave.

Astăzi, v-am chemat din nou, ca să luați cunoștință de urmările hotărârii de ieri.

În aceste momente, dacă rostesc aceste cuvinte este spre a arăta în fața țării întregi, care știu că simte și știe ce este în sufletul meu în aceste clipe, că oricare ar fi durerile momentului de față, oricare ar fi jertfele care se cer, totuși permanența națiunii noastre este comandamentul superior al tuturor oamenilor conștienți. [...]

D-l Iuliu Maniu: Sire, sunt nespus de recunoscător că ați binevoit a-mi da ocaziunea ca, în această înaltă consfătuire, să pot ridica cuvântul de protest al Ardealului și Banatului.

Este o zi tristă, dureroasă și este foarte greu să ne stăpânim nervii și să nu-i lăsăm copleșiți de durerea care ne cuprinde.

Protestez în numele Ardealului și al Banatului în contra oricărei încercări de a înstrăina Transilvania, Banatul, Maramureșul și Crișana de la corpul statului nostru și protestez că oricare părticică să fie înstrăinată.

Găsesc observațiunea d-lui profesor Iorga foarte mângâietoare pentru noi și foarte la loc, când a spus pe de o parte că Ardealul s-a alăturat din libera sa voință și când a mai adăugat că în ceea ce privește Ardealul n-are dreptul să dispună nimeni afară de poporul românesc din Ardeal. [...]

Asupra Ardealului n-are drept să dispună decât numai majoritatea lui. Majoritatea aceasta este categoric românească. 58,4 procente dintre locuitori sînt români, iar celelalte minorități sunt împărțite în mănunchiuri mici de oameni [...].

Pentru aceasta, ținând seama că punctul de vedere al poporului românesc din Ardeal de sute de ani s-a manifestat totdeauna ca să nu se întâmple nimic în ceea ce privește Ardealul, fără să fie întrebat poporul românesc de acolo, ne doare adânc că astăzi se hotărăște asupra soartei Ardealului, fără ca poporul din Ardeal să fie întrebat.

Procedura de arbitraj este o judecată convenită, prin urmare hotărârea de acolo izvorăște și din voința noastră. Or, ceea ce trebuie cu orișice preț înconjurat este că orice hotărâre s-ar aduce, să nu aibe aparența că izvorăște și din voința poporului și a statului românesc.

(Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 262–264)

Decret regal privind investirea generalului Ion Antonescu cu puteri depline pentru conducerea statului român (6 septembrie 1940)

Art. I. Investim pe d-l general Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri, cu depline puteri pentru conducerea statului român.

Art. II. Regele exercită următoarele prerogative regale:

a) El este capul oștirii;

b) El are dreptul de a bate monedă;

c) El conferă decorațiunile române;

d) El primește și acreditează ambasadorii și miniștri plenipotențiari;

e) El numește pe primul-ministru, însărcinat cu depline puteri;

f) El are dreptul de amnistie și grațiere.

Art. III. Toate celelalte puteri ale statului se exercită de președintele Consiliului de Miniștri.

(*Monitorul oficial*, nr. 206 bis, din 6 septembrie 1940)

Nota Bene: Ion Antonescu a fost învestit de către Carol al II-lea, președinte al Consiliului de Miniștri la 4 septembrie 1940

Decret regal prin care statul român a fost proclamat stat național-legionar (14 septembrie 1940)

Art. 1. Statul român devine stat național-legionar.

Art. 2. Mișcarea Legionară este singura mișcare recunoscută în noul stat, având ca țel ridicarea morală și materială a poporului român și dezvoltarea puterilor lui creatoare.

Art. 3. D-l general Ion Antonescu este conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar.

Art. 4. D-l Horia Sima este conducătorul Mișcării Legionare.

Art. 5. Cu începere de la data acestui Înalt decret, orice luptă între frați încetează.

(„Monitorul oficial", nr. 214 bis, din 14 septembrie 1940)

Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri în legătură cu asasinatele din 26–27 noiembrie 1940

Președinția Consiliului de Miniștri comunică:

„În noaptea de 26–27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionari care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre deținuții politici aflați acolo și considerați ca autorii principali ai crimelor săvârșite împotriva căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim.

Generalul Antonescu, guvernul și Mișcarea Legionară reprobă acest act.

Dintru început generalul Antonescu a pus la baza noului regim ideea de legalitate și justiție, iar Mișcarea Legionară s-a înscris în același cadru de ordine și legalitate.

Se vor aplica sancțiuni severe.

Mișcarea legionară a hotărât încadrarea strictă și riguroasă în ordinea de stat a tuturor membrilor ei și sancționarea exemplară a acelora care se vor abate de la ordinea legală".

(„Universul", din 29 noiembrie 1940)

Decret-lege privitor la militarizarea instituțiilor și întreprinderilor de stat și particulare (18 februarie 1941)

Art. 1. Orice instituție sau întreprindere de stat sau particulară poate fi militarizată, oricând interesele superioare ale statului ar cere.

Instituțiile și întreprinderile de stat sau particulare, vizate de lege, sunt în primul rând acelea care lucrează pentru apărarea națională și în al doilea rând acelea prevăzute în planul de mobilizarea teritoriului, putând fi însă militarizate și altele, atunci când nevoia va cere.

Art. 2. Instituțiile sau întreprinderile de stat și particulare de orice natură pot fi militarizate la propunerea departamentului interesat, singurul în măsură să aprecieze necesitatea militarizării în scopul de a asigura funcționarea lor, în interesul superior al statului.

Propunerile de militarizare se adresează Ministerului Apărării Naționale (Marelui Stat Major) care, dacă și le însușește, dispune militarizarea, conform legii.

Art. 3. Prin militarizare se înțelege punerea sub regim de control, disciplină și jurisdicție militară a instituțiilor și întreprinderilor de stat sau particulare, precum și a întregului personal al acestora, care va fi socotit rechiziționat.

Prin controlul instituțiilor sau întreprinderilor se înțelege supravegherea lor din punct de vedere al pazei și al funcționării, pentru a se înlătura toate cauzele menite să le turbure activitatea. [...].

(„Monitorul oficial" nr. 41 din 18 februarie 1941)

Situația evreilor în timpul regimului Antonescu

A. Legislația antievreiască a regimului Antonescu — Decret-lege pentru reglementarea situației evreilor în învățământ (11 octombrie 1940)

Art. 1. Evreii sunt liberi să-și organizeze, în cadrul legii învățământului particular, școli proprii de grad primar și secundar.

Art. 2. Școlile evreiești prevăzute la articolul precedent nu pot funcționa decât cu personal evreiesc și nu pot fi frecventate decât de elevi evrei.

Art. 3. Cei născuți din ambii părinți evrei sau numai din tată evreu, indiferent de religie, nu pot funcționa în calitate de personal didactic și administrativ și nu sunt admiși ca elevi sau studenți în școlile românești de grad primar, secundar sau superior de stat sau particular și nici în școlile celorlalte unități etnice creștine.

În mod excepțional și de la caz la caz, Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor poate autoriza pe cei născuți din tată evreu creștinat și mamă creștină de altă origine etnică să funcționeze sau să urmeze în școlile particulare și profesionale creștine, dacă au fost botezați în religia creștină până la vârsta de 2 ani[1].

Copiii naturali urmează condiția juridică a mamei. [...]

Art. 5 Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor va pune în disponibilitate și va îndepărta pe toți aceia care intră în prevederile art. 3 din prezentul decret-lege.

(*Evreii din România între anii 1940–1944. Vol. I. Legislația antievreiască.* Volum alcătuit de Lya Benjamin. București, 1993, p. 70–71).

Nota Bene: Acest decret-lege se înscrie într-un șir mai lung de măsuri legislative care au discriminat pe evrei în anii 1938–1944. Astfel, evreii au fost eliminați dintre cetățenii români, au fost siliți să poarte semne distinctive, să plătească impozite speciale, au fost excluși din școli, instituții culturale, unele întreprinderi etc. Discriminarea a mers până acolo încât evreilor (și țiganilor) li s-au stabilit cartele de alimente diferite (cu cantități de câteva ori mai mici decât pentru români), prețuri diferite la pâine și la alte alimente, și chiar li s-au retras carnetele de conducere auto. Totodată, regimul Antonescu a promovat o propagandă oficială violent antievreiască, ce a contribuit la declanșarea unor pogromuri (dintre care cele mai multe victime le-a provocat cel de la Iași de la 29 iunie 1941). De asemenea, Antonescu se face responsabil, prin ordinele pe care le-a dat, de excesele savârșite de trupele române pe frontul de răsărit, atât în Basarabia, cât și dincolo de Nistru (execuții sumare și în masă, jafuri etc.). Deoarece populația evreiască a fost considerată „ostilă" de către regim, peste 100.000 de evrei au fost deportați în Transnistria, unde, datorită bolilor, tratamentelor inumane și lipsurilor de tot felul, o mare parte dintre aceștia au murit.

B. Forme de omenie în contextul persecutării evreilor de către regimul Antonescu — cazul plutonierului major Gheorghe Prisăcaru, în relatarea avocatului Segal din Huși

Povestea am notat-o în lagăr, dictată de avocatul Segal, președintele de atunci al Comunității Evreilor din Huși.

[1] Acest articol reprezintă — poate — o minimă concesie față de un memoriu pe care un grup de doamne de religie creștină, casatorite cu evrei, l-au adresat la 19 august 1940 Patriarhului Nicodim, solicitându-i intervenția pe lângă autorități pentru schimbarea unor prevederi ale decretului-lege privitor la starea juridică a evreilor, adoptat încă în timpul dictaturii lui Carol al II-lea. Iată un pasaj din respectivul memoriu, care ilustrează caracterul aberant al separării copiilor pe criterii etnice: „Cum, Înalt Prea Sfintite, copiii noștri, rupți din trupurile noastre de romînce creștine, sunt evrei? Aceste mlădițe ale noastre, incomparabile tovarașe ale lui Isus, nu ne mai aparțin, nu mai fac parte din Biserica creștină? Nu mai sunt carne și sânge românesc? [...] Am facut din copiii noștri buni români și adevărați creștini, iar acum legiuitorul ni-i răpește. Da, Înalt Prea Fericite, ni-i ia și-i aruncă în brațele religiei mozaice. Pentru că scumpii noștri copii nu vor putea învăța la școala românească și nu vor putea întemeia căminuri cu creștini. Ca să poată să-și facă un drum în viață vor trebui să adopte religia mozaică" (Lya Benjamin, *Prigoana și rezistența în istoria evreilor din România 1940–1944. Studii*, București, 2001, p. 445–446). După cum se poate observa însă, prevederile decretului-lege pentru reglementarea situației evreilor în învățământ sunt extrem de restrictive, astfel încât sistemul de excludere a continuat să afecteze atât pe copiii din familii evreiești, cât și pe cei din familii mixte.

[...]. În noaptea de 21 spre 22 Iunie 1941, toți evreii din Huși, între 15 și 50 ani, au fost adunați în curtea poliției. S-a refuzat orice explicație; atâta ni s-a spus: să ne luăm un mic bagaj și alimente pentru 2–3 zile. Încolo nici o explicatie. Din diferite zvonuri, confirmate a doua zi dimineața, am aflat că vom fi „expediați". Încotro, însă, nu știa nimeni.

Într-adevăr, a doua zi, am fost porniți din Huși, sub paza unor jandarmi, fără să ni se dea vreo explicație, nici asupra destinației, nici asupra motivelor care au determinat această măsură. După trei zile de mers pe jos și după tot atâtea nopți dormite pe gunoaiele de la marginea satelor (în sate nu ni se permitea intrarea), am ajuns în com. Bogdana din jud. Tutova.

[...]. A doua zi după sosirea noastră, ni s-a anunțat vizita d-lui șef al secției de jandarmi [...]. Pe la amiaza zilei a sosit d. șef de secție și imediat a dat ordin să fim adunați în curtea școlii. [...]. Ne-a cerut să facem cerc în jurul d-sale și ne-a spus cam următoarele:

„Sunt plot. maj. Prisăcaru Gheorghe, șeful secției Băcani, de care ține comuna în care vă aflați. În numele acestei secții vă spun: bine ați venit! Știu cât zbucium este în sufletele voastre și câtă durere în inimile voastre, știindu-vă în aceste vremuri de război despărțiți de cei care vă sunt dragi. Înțeleg toată suferința dvs. Și vă sfătuiesc să nu vă descurajați. În definitiv, indiferent de felul cum ne închinăm, avem cu toții același Dumnezeu și nimeni nu ne întreabă dacă vrem să ne naștem români, evrei, turci sau bulgari. Toți suntem oameni și fiți siguri că aceste vremuri vor trece și că nebunia care a cuprins acum mințile oamenilor, va trece și ea. Vă veți întoarce cu toții la casele și familiile voastre și veți considera aceste zile ca urâte aduceri aminte. Voi lua măsuri ca să fiți cazați pe la oamenii din sat, căci nu puteți doar dormi pe jos și voi mai lua măsuri ca atâta timp cât veți sta în secția mea să puteți întreține legături cu cei de acasă. [...]"

După această neașteptată cuvântare, s-a interesat îndeaproape de toate nemulțumirile noastre și, încurajat de o asemenea purtare, i-am spus pe șleau toate nemulțumirile. Între altele, i-am povestit purtarea neomenoasa a polițiștilor din Huși, care pentru a-și justifica nu știu ce activități, au botezat pe vreo 12 dintre noi „suspecți comuniști" și date fiind apucăturile din acele vremuri se știa ce-i poate aștepta pe aceștia. Mi-a promis ca după o ședere de 2–3 săptămâni în secția lui, acest calificativ va dispare.

Este de la sine înțeles că această minunată comportare și-a produs imediat efectul, și atât autoritățile cât și locuitorii din Bogdana s-au purtat ca adevărați frați cu noi. Am fost găzduiți prin case, am fost ospătați, femeile ne-au spălat și reparat rufele, și când peste câteva zile am primit ordinul să părăsim Bogdana, jalea era generală. Oamenii ne-au condus pâna la Băcani, satul de destinație, cărându-ne bagajele cu carele lor și nevoind să primească plată pentru aceste servicii.

Țin să adaug un amănunt care caracterizează de minune pe plutonierul major Prisăcaru. Cunoscând „obiceiul pământului" și moravurile acelor vremuri, am încercat să-i ofer un cadou de 20.000 de lei, sub pretextul de a cumpăra un radio pentru secție. Plot. maj. Prisacaru a înțeles intenția și mi-a spus: „Nu mă supăr, căci cunosc moravurile de la noi. Păstrați banii. Pentru dvs. Banii sunt foc și nu se stie ce zile vă mai așteaptă și vă vor prinde bine". I-am cerut scuze pentru „oferta" făcută și i-am mulțumit din nou pentru tot binele pe care ni l-a făcut.

Ajunși la Băcani, plutonierul major Prisăcaru m-a informat că a sosit ordinul să fim trimiși în lagăr, la Târgu Jiu [...] Înainte de plecarea din Băcani, m-a chemat deoparte și mi-a arătat lista cu care plecam la Tg. Jiu și din care calificativul de „suspect comunist" dispăruse din dreptul celor 12. În felul acesta, acești 12 evrei datorează viață numai omeniei acestui vrednic român.

(S. C. Cristian, *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România*, București [f.a.], p. 69–71)

Nota Bene: Pentru mai multe exemple de români care au ajutat pe evrei în pofida politicii de persecuție a regimului Antonescu, a se vedea și Marius Mircu, *Oameni de omenie în vremuri de neomenie*, București, 1996.

Situația rromilor în România în timpul regimului Antonescu

A. Locuitori din Dolj solicită scutirea fierarului Ilie Dincă de deportarea în Transnistria (1942)

EXCELENȚĂ

DOMNULE MAREȘAL,

DOMNULE CONDUCĂTOR AL STATULUI ROMÂN,

Subsemnații locuitori, români, domiciliați în comuna Balta Verde satul Popoveni și din alte comune și municipiul Craiova, jud. Dolj.

Cu profund respect și cu capul plecat, venind înaintea Domniei Voastre și face următoarea plângere:

Suntem muncitori manuali de pământ, agricultori, cărăuși, chirigii de nisip și piatră ce transportăm din prundul râului Jiu în orașul Craiova, la diferite construcții și la regimentele din Garnizoana Craiova. Din tată în fiu vehiculele noastre cum și uneltele agricole au fost și sunt reparate și construite din nou de dl. Ilie Dincă, din Craiova, str. Calea Dunării, nr 36 de profesiune ferar [...].

Cum acest ferar cu familie compusă din soție și doi copii este de o bună reputație în societate, om cu bune purtări, se bucură de o mare onorabilitate recunoscută față de noi, nu are la activul său nici cea mai mică pedeapsă, nu are cazier judiciar ca să fi fost vre-o dată pedepsit [...] În vedere că este sârguincios și ascultător la timp în această branșe de ferărie, avem absolută nevoe de prezența sa în acest municipiu unde ne ducem a ne satisface orice reparații la vehicule, construcții din nou, potcovitul boilor și cailor, reparat de pluguri, groape și în fine tot ce atinge de branșa ferăriei, în plus că se pricepe la rotărie, lemnărie și etc... având și pe fiul său necăsătorit tot de această meserie, care făcând parte din contg. 1944, urmează a fi încorporat în serviciul militar activ tot în branșa meseriei.

Vă rugăm să binevoiți a aproba ca să nu fie trimis în Transnistria sau teritoriile rusești ca făcând parte din români căci de mic copil și până astăzi a fost numai cetățean al municipiului Craiova, unde își plătește cu cinste și drag dările impuse de Stat, județ și comună.

(*Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug.* Antologie și prefață de Vasile Ionescu, București, Aven amentza, 2000, p.124–125)

B. Raport al poliției cu privire la atitudinile și zvonurile legate de deportarea rromilor (28 septembrie 1942)

Măsura luată recent pentru evacuarea unor țigani din regiunea Sighișoara, în Transnistria, a provocat o vie nemulțumire și îngrijorare în rândul celor rămași. Aceștia se plâng că măsura a fost luată „pentru stârpirea lor", deoarece altfel nu ar fi fost aplicată brusc în pragul iernii, mai ales că ei au dat totdeauna dovadă de loia-litate față de Statul Român. Cele mai accentuate nemulțumiri se remarcă în rândul țiganilor , care au case. O parte dintre aceștia [...] au început să-și vândă bunurile, atât mobile cât și imobile. Sașii urmăresc cu atenție această chestiune, în scopul de a cumpăra averile care se oferă spre vânzare.

Măsura de mai sus a produs îngrijorări și în rândul populației române, dând naștere la diferite păreri și comentarii. Astfel, se discută, în unele cercuri, că măsura ar fi justificată și binevenită în Vechiul Regat, însă în Ardeal ar putea fi defavorabilă intereselor naționale, în cazul unui eventual plebiscit. Se știe că totdeauna țiganii au fost considerați și trecuți la numărul românilor, nefiind socotiți ca o minoritate aparte.

De asemeni, se mai comentează pe tema de mai sus următoarele:

– Românii, întăriți cu efectivul țiganilor, au putut totdeauna să-și asigure majoritatea de voturi în trecutele alegeri și astfel să se impună în locuri de conducere față de celelalte minorități;

– Măsura luată recent a înstrăinat pe țigani de loialitatea pe care o dovedeau față de elementul românesc;

– Măsura ar putea să aibă și alte urmări, nu tocmai plăcute pentru noi, deoarece ar putea fi considerată ca început de împingere a unor naționalități mai spre Răsărit pentru a proteja un spațiu mai mare pentru popoarele din Apus.

Printre români circulă svonul și se remarcă temeri că, după evacuarea eventuală a tuturor țiganilor și evreilor, ar putea fi evacuați în Transnistria și românii. În locul acestor naționalități ar urma să fie aduși germani; concepțiile de migrațiune forțată a acestor naționalități fiind, se crede, inspirate tot de către germani.

(*Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug.* Antologie și prefață de Vasile Ionescu, București, Aven amentza, 2000, p.125–126)

Ordinul de zi către armată din 22 iunie 1941

Ostași,

V-am făgăduit din prima zi a noii domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință.

Să șterg pata de dezonoare din cartea neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri.

Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna.

Ostași,

Vă ordon:

Treceți Prutul.

Zdrobiți vrăjmașul din Răsărit și Miazănoapte.

Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații voștri cotropiți.

Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre.

Ostași,

Plecați azi pe drumul biruinței lui Ștefan cel Mare, ca să cuprindeți cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoșii noștri cu lupta lor.

Înainte!

Fiți mândri că veacurile ne-au lăsat aici straja dreptății și zid de cetate creștină.

Fiți vrednici de trecutul românesc.

Comandant de căpetenie al Armatei, general Ion Antonescu

(„Monitorul oficial", nr. 145, din 22 iunie 1941)

Nota Bene: De remarcat retorica documentului. Totodată, este de avut în vedere faptul că decizia intrării în război a aparținut în exclusivitate lui Ion Antonescu, fără ca acesta să fi consultat pe rege sau vreun alt factor politic intern

Decret-lege asupra regimului muncii în timp de război (2 octombrie 1941)

Art. 1. Legiuirile privitoare la raporturile de muncă se modifică și completează, pe tot timpul stării de război în conformitate cu dispozițiunile prezentului decret-lege.

Art. 2. Concediile de odihnă, prevăzute de art. 49 și 89 din legea asupra contractelor de muncă din 5 aprilie 1929, cu modificările ulterioare, sunt suspendate.

Patronii sunt obligați, totuși să plătească salariaților lor, funcționari particulari și lucrători, indemnizația prevăzută de art. 49 pentru concediile cuvenite dar suspendate. [...]

Art. 4. Durata de lucru va fi la întreprinderile industriale în care se lucrează continuu (cu trei echipe succesive) 8 ore pe zi, sau 56 ore pe săptămână; în celelalte întreprinderi industriale, durata normală de lucru este de 10 ore pe zi sau 60 ore săptămânal.

Comandanții militari de pe lângă întreprinderile militarizate, îndrumătorii militari și directorii întreprinderilor militare de acord cu inspectorii de muncă, iar în ceea ce privește întreprinderile nemilitarizate, inspectorii de muncă pot acorda pe timp de cel mult 3 luni, autorizația de a se depăși durata sus arătată a zilei de lucru până la maximum 12 ore pe zi sau 72 ore săptămânal. De asemenea, vor putea aproba lucrul în zilele de duminică și sărbători legale, dacă necesitățile producției vor reclama acest lucru. [...]

Orele de lucru pierdute din cauza alarmelor se vor recupera prin orele lucrate peste orarul întreprinderii, fără ca totalul orelor lucrate să întreacă maximum duratei săptămânale de lucru arătate în alin. 1 și 2 de mai sus. [...]

Evreii de orice cetățenie nu beneficiază de dispozițiunile prezentului articol. [...]

Art. 31. Sunt considerate crime de sabotaj și se pedepsește cu temniță grea de 5–20 ani:

a) Orice încetare de lucru individuală sau colectivă, fără încuviințarea prealabilă a comandantului militar al întreprinderii militarizate [...] sau directorul stabilimentului militar al armatei, iar în ce privește celelalte întreprinderi, fără încuviințarea prealabilă a inspectorului de muncă. [...]

b) distrugerea, deteriorarea, sustragerea, falsificarea, fabricarea defectuoasă ori erori voite, manipulări sau manevrări frauduloase sau fără calitate, a mașinilor, a instalațiilor, a instrumentelor de lucru, materialelor, mărfurilor și produselor în total sau în parte, fie din partea salariaților, fie din partea patronilor.

Instigatorii la infracțiunile prevăzute și pedepsite conform prezentului articol se pedepsesc cu maximum prevăzut la acest articol. [...]

(*Documente 1918–1944*, p. 171–172)

Armata română pe frontul din Rusia (1942–1943) — însemnările generalului Constantin Sănătescu

5 august 1942. Timp de șase zile, am inspectat unitățile din Botoșani, Dorohoi și Cernăuți, pentru a mă convinge dacă sunt gata de plecare. Starea rechiziților de cai este proastă, căruțele și hamurile sunt însă bune.

Am găsit Cernăuți într-o stare înfloritoare; prăvăliile evacuate de evrei au fost redeschise de către români; fabricile — toate în funcțiune. Un singur lucru este trist: că se fac afaceri și chiar barbarii pe chestia evreilor ce trebuie evacuați din Bucovina. În plus, o mulțime de aventurieri au venit și au pus mâna pe fabrici, realizând beneficii mari. Am întâlnit o mulțime de pierde-vară veniți pentru pricopseală aici și care nu se jenau să spună că au venit în California României pentru îmbogățire. [...].

13 octombrie 1942. A plouat peste noapte, fără a desfunda drumurile. Iau cunoștință de o directivă secretă a Führer-ului, relativ la conducerea operațiunilor pe timpul iernii. Găsesc părți bune, dar și părți neaplicabile. Ni se recomandă ca atacurile inamice să fie zdrobite chiar pe baza lor de plecare, cu aviația și artileria. Foarte frumoasă recomandație, însă eu nu am nici un avion la dispoziție, iar muniție de artilerie de-abia avem cât să ne ducem zilele.

[...] Iau legătura cu divizia germană din dreapta mea și văd că are o situație tot așa de proastă ca și diviziile mele. Constat că nu are frontul în întregime pe Don, că regimentele de infanterie de-abia ating efectivul de 800 de oameni și cu mare greutate se mențin pe poziție. Ne sunt superiori deoarece trupa are încă moralul ridicat și nu duc lipsă de muniție.

Am dat ordin ca trupele să înceapă să-și construiască adăposturi în vederea iernii, care vor consta din bordeie săpate în malurile văilor de râu din zonă; tot așa trebuie făcute și adăposturile pentru cai și mașini. Întreaga lucrare nu va fi ușoară, din cauză că lipsește lemnul; păduri pe aici nici pomeneală. [...].

Novo-Nikolaev, 1 decembrie 1942. Încep să mi se destindă nervii — și asta o constat, cu bucurie, prin faptul că am dormit cinci ore la rând, lucru ce nu mi s-a mai întâmplat de mult; apoi, pot diminua simțitor numărul țigărilor fumate zilnic, care ajunsese prea mare în aceste zile de reușită. Mă ocup și de corespondența particulară, scriind acasă și la prieteni, care trebuie să fie îngrijorați ascultând la radio comentariile de la Londra și Moscova asupra înfrângerii noastre.

În zonă se pare că s-au terminat coloanele și răzleții, pe care am reușit a-i grupa la vest de Donețk. Ne-au mai rămas doar trupele de pe Cir, pe care, după informațiile primite, germanii le vor libera curând. Aflu că Mareșalul nu este pus la curent exact de către Marele Cartier General asupra situației, din care cauză se întârzie a se lua o hotărâre judicioasă — și care nu poate fi decât aceea de a duce în țară toate aceste resturi, care nu se mai pot reorganiza aici. Numai astfel s-ar scăpa viața atâtor oameni și cai precum și ceva material, căci, de vor rămâne aici, vor pieri cu toții când vor veni gerurile cele mari din ianuarie și februarie.

Ninge liniștit și des. Altădată simțeam o plăcere când vedeam o asemenea ninsoare, acum sunt plin de îngrijorare ca nu cumva drumurile să se-ntroienească și să nu mai poată circula mașinile pentru aprovizionări; sănii nu avem și nici pe la locuitori nu găsim. Problema combustibilului este grea, însă avem noroc că am găsit în apropiere o pădurice de brad, pe care o punem în tăiere. Să faci foc cu lemn de brad, și încă ud, înseamnă a nu te încălzi lucru mare; singurul avantaj este că avem miros frumos de rășină în camere. De-abia reușim să avem în camere 14–15^0, iar noaptea temperatura scade simțitor, încât ne sculăm aproape înțepeniți de frig. Ne-am pârlit hainele de pe noi înghesuindu-ne prea aproape de foc.

Un fapt curios: prin toate părțile pe unde am fost, populația nu ne este ostilă. Partizanii care au apărut pe ici, pe colo și s-au dedat la acte de violență nu sunt dintre localnici, ci probabil dintre parașutiștii lăsați în spatele frontului. În cursul retragerii noastre, multă populație se refugiază de bună voie spre înapoi, temându-se mai mult de sosirea rușilor decât de noi, iar prizonierii ruși merg nepăziți, fără a încerca să fugă sau să se ascundă ca să-i ajungă armatele lor. Vorbind cu fruntașii satelor, ne spun că au suferit mai mult de la armatele lor, care s-au dedat la acte de violență asupra femeilor și fetelor, pe când nu au a se plânge de germani și mai ales de români. [...].

23 ianuarie 1943. De-abia acum încep și ofițerii germani – atașați pe lângă comandamentele noastre – să-și dea seama de gravitatea situației. Până acum toți erau veseli, cu o poftă de mâncare bună și poftă de băutură și mai bună. Aseară i-am văzut opăriți de tot când au aflat că Grupul de Armate s-a retras de la Rostov la Taganrog. Tot spațiul câștigat în vara anului trecut cu mari sacrificii este pe punctul de a fi pierdut complet.

Oare Mareșalul ascultă radio Londra, care spune: „actualmente, în Siberia este mai multă armată românească decât în România" – aluzie la numărul mare de prizonieri deportați acolo? Radio Moscova spune: „țiganii Mareșalului Antonescu au terminat războiul, au ridicat coviltirele la căruțe și au pornit spre țara lor." Dacă mareșalul nu a auzit, G-ral Șteflea le-a auzit sigur.

Nu avem benzină deloc, cerșim prin toate părțile dar fără rezultat; armata unei țări cu atâta benzină ca România stă înțepenită și nu se poate mișca; multe anomalii se mai întâmplă și în lumea asta... Ar trebui, cei din București, să mai lase serbările și discursurile și să se ocupe de acești nenorociți (...).

(Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 34, 48–49, 78, 109)

Telegrame privind desfășurarea convorbirilor de la Cairo pentru ieșirea României din război

22 martie 1944

Secret, pentru ambasador[1]

Departamentul a primit următoarele două telegrame[2] referitoare la convorbirile ce au avut loc la Cairo, la 17 martie, între reprezentanții Aliați și un emisar român:

---

[1] Telegrama este adresată de către Cordell Hull, secretarul de stat american, ambasadorul american la Londra, Jonn C. Winant.

[2] Cele două telegrame provin de la ambasadorul american la Cairo, Lincoln Macveagh.

[Telegrama de la] Cairo, 17 martie:

„Convorbirile cu Știrbei au început în dimineața aceasta (vezi telegrama mea Yugos 60 din 16 martie, 6 p.m.) fiind prezenți lordul Moyne, Novikov și eu împreună cu Steel[3] de la Foreign Office, consilieri britanici, sovietici și americani și o secretară. Procesele verbale oficiale vor fi telegrafiate îndată ce vor fi dactilografiate și aprobate. Până atunci, cele ce urmează sunt din notițele mele.

Știrbei a declarat că el îl reprezintă pe Maniu și nu pe mareșalul Antonescu deși el „știe" ce crede acesta din urmă și că mareșalul s-a aflat în legătură cu Aliații la Madrid și Stockholm. El a spus că guvernul și regele, precum și opoziția sunt dornici să facă o schimbare a frontului și că guvernul se află într-o situație mai bună decât opoziția pentru a face asta, întrucât dispune de efective mai mari și, bucurându-se de încrederea germanilor, ar putea fi dornic să conducă o asemenea mișcare, căci „el știe că războiul este pierdut și, ca orice colaboraționist, tot ce dorește este să-și salveze pielea". Pe de altă parte, dacă Aliații doresc o acțiune imediată, interesele lui Maniu sunt îndreptate spre o *lovitură de stat*, dar înainte de a întreprinde aceasta, ar dori asigurări de la Aliați în următoarele puncte: (1) Independența României să fie menținută. (2) Drepturile ei teritoriale să fie respectate. (3) Să i se acorde statut de cobeligerant și (4) În cazul în care este atacată de Bulgaria sau Ungaria ea să fie ajutată de Aliați în felul în care le va fi lor posibil, cum ar fi un bombardament sau sabotaj sau altceva de felul acesta. Întrebat despre „drepturile teritoriale" el a spus că acestea se referă la Transilvania și că viitorul Basarabiei să fie hotărât în cele din urmă printr-un plebiscit, dar că România nu are pretenții la partea din Dobrogea cedată Bulgariei în 1940.

(*Documente 23 August*, II, p. 140–143)

Scrisoarea lui Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu adresată mareșalului Ion Antonescu (21 martie 1944)

Domnule mareșal,

De la începutul războiului v-am sfătuit asupra atitudinii pe care România trebuie să o păstreze în conflictul mondial.

Nu ați ținut nici un cont de sugestiile noastre și ați luat complecta răspundere a consecințelor politice a acțiunei ce ați condus.

Astăzi trebuie să constatați că, după pierderile enorme rezultate din război, țara noastră este amenințată de un pericol la care nu mai poate face față.

Armatele germane înfrânte nu ne mai pot asigura în contra unei invazii rusești și concursul pe care l-am mai putea da să o împiedicăm va fi cu totul insuficient. A coopera mai departe cu armatele germane ar fi să sacrificăm în mod inutil ceea ce ne-a mai rămas ca putere militară și să provocăm din partea armatelor bolșevice victorioase represalii și distrugeri iresponsabile.

Orice gest ați face de aici înainte pentru a ne solidariza într-o acțiune care s-ar putea considera ca vrăjmașă în contra puterilor aliate, ar constitui o gravă greșeală.

---

[3] Christopher Eden Steel, consilier adjunct al Ambasadei britanice la Cairo.

Pentru că în acest moment nimeni nu poate lua răspunderea situației ce ați creat, trebuie ca tot d-voastră să arătați germanilor că trebuie să retrageți restul trupelor noastre care mai operează în Rusia, că nu le mai puteți da concursul militar de până acum și că țara se găsește în situație de nebeligerantă. Pe de altă parte, să comunicați aliaților anglo-ruso-americani hotărârea ce ați luat.

Dacă nu puteți face aceste acte, nu mai rămâne decât să arătați M.S. regelui că nu puteți conduce mai departe politica țării și că trebuie să avizeze la formarea unui nou guvern, care să poată îndrepta, cel puțin în parte, situațiunea în care ne aflăm și care să nu expună țara la noi complicațiuni.

Primiți, vă rugăm, domnule mareșal, asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

C.I.C. Brătianu, Iuliu Maniu

(*Documente 23 August*, II, p. 589)

Declarația dată de guvernul sovietic după trecerea de către trupele sovietice a granițelor României (2 aprilie 1944)[1]

Guvernul sovietic informează că unitățile de înaintare ale Armatei Roșii, urmărind armatele germane și trupele române aliate cu acestea, au trecut în câteva puncte râul Prut și au pătruns pe teritoriul românesc. Comandamentul Suprem al Armatei Roșii a ordonat unităților sovietice de înaintare să urmărească inamicul până la înfrângerea totală și capitulare.

În același timp, guvernul sovietic declară că nu urmărește scopuri de cucerire a unei părți din teritoriul românesc sau de schimbare a regimului social existent în România și că intrarea trupelor sovietice în România este în exclusivitate dictată de necesitatea militară și de continua rezistență opusă de trupele dușmane.

(*Documente 23 August*, II, p. 184–185)

Condițiile armistițiului propuse de U.R.S.S. guvernului României la 12 aprilie 1944

1. România părăsește alianța sa cu Axa;

2. România recunoaște U.R.S.S.-ului dreptul de a anexa Basarabia și Bucovina de Nord;

3. Trupele române vor fi dezarmate de Armata Roșie. Dacă România dorește să participe la Războiul împotriva Germaniei, diviziile române, reinstruite și reechipate de U.R.S.S., vor fi puse la dispoziția mareșalului Antonescu și a lui Maniu.

4. România se angajează să plătească U.R.S.S.-ului 600 milioane de dolari, cu titlul de despăgubiri.

5. U.R.S.S. se obligă să nu se amestece în treburile interne ale României și să respecte structura sa socială.

6. Aliații se angajează să ajute România în a-și recupera în totalitate sau în cea mai mare parte teritoriile cedate Ungariei în 1940.

(Gh. Barbu, *Memorial Antonescu*, al treilea om al Axei, Institutul european, Iași, 1992)

---

[1] Declarația guvernului sovietic a fost publicată în ziarele din Moscova la 2 aprilie 1944.

Declarația de constituire a Blocului Național Democrat (20 iunie 1944)

Partidul Național-Liberal, Partidul Național-Țărănesc, Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat, prin delegații lor, împuterniciți pentru Partidele Național-Liberal și Național-Țărănesc de prezidenții partidelor respective, iar pentru partidele Comunist și Social-Democrat de organele lor de conducere, având în vedere situația gravă în care se găsește România astăzi, în urma înlăturării regimului politic constituțional-democratic și a guvernărilor cu caracter fascist au hotărât să constituie un Bloc Național Democrat, care să activeze pentru salvarea țării, având următoarele țeluri:

1. Încheierea, fără întârziere, în baza ofertei făcute de Aliați a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), căutând a obține condițiunile posibile, cele mai bune pentru interesele țării.

2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale.

3. În acest scop: înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării.

4. Menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii, conform cu interesele statului și poporului român.

5. Prezentul acord intră imediat în vigoare și obligă partidele contractante la organizarea și ducerea în comun, fără nici o întârziere, a acțiunii, pentru realizarea punctelor mai sus stabilite.

P.S. Se face mențiunea că, în timpul discuțiunilor pentru constituirea acestui bloc, delegații partidelor Comunist și Social-Democrat au propus și participarea grupărilor: Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică și Partidul muncitoresc și țărănesc. În urma discuțiilor avute asupra acestei propuneri delegații partidelor Național-Țărănesc și Național-Liberal declară că întrucât cele patru partide democratice din acest bloc, reprezintă aproape unanimitatea de opinii a țării și a forțelor politice care au combătut în permanență, atât orientarea alături de Axă, cât și regimurile de dictatură, în interior, toți delegații au căzut de acord ca „blocul" să fie constituit numai din aceste patru partide.

Formațiunile politice care alcătuiesc Blocul Național Democrat își păstrează întreaga independență ideologică și politică, acordul intervenit neprivind decât punctele mai sus fixate.

20 iunie 1944

(„România Liberă", an II, nr. 9 din 10 august 1944)

Evadarea din închisoare a liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, în august 1944 — mărturia lui Ion Gheorghe Maurer[1]

Așa a fost plănuită evadarea. De la plan și până la înfăptuirea lui au fost niște modificări, datorate unor întâmplări neprevăzute. Legătura mea în această acțiune era un agent de stradă – un polițist, deci – care era șeful unui depozit de haine militare ce se afla într-o circumscripție din Târgu-Jiu. Eu nu puteam însă, în așteptarea evadării, să stau la Târgu-Jiu,

[1] Ion Gheorghe Maurer – unul dintre principalii oameni politici ai regimului Dej; prim-ministru al României între 1961–1974.

pentru că era un oraș mic, unde-aș fi fost ușor de depistat. Așa că stăteam în Craiova. Când am discutat cu conducerea de partid despre evadarea lui Dej, pentru ca planul să aibă reușită deplină, le-am cerut o mașină bună. Cu ea plănuiam să-l iau pe Dej și în cea mai mare viteză să ajungem la București. Mi s-a pus la dispoziție această mașină. Era un Cadillac. Cu ea am și călătorit de la București la Craiova. Gazda mea de la Craiova era un comunist ce lucra la o bază de aviație și locuia într-o casă simplă dintr-o zonă modestă a orașului. Cadillacul ce-l primisem ar fi atras, acolo, atenția poliției. În cel mai scut timp, puteam fi depistați. Și pentru că evadarea nu putea avea loc imediat, am trimis mașina, înapoi la București. Când a fost totul aranjat, am cerut să vină mașina dar mi s-a răspuns că mașina nu poate veni. Mi-au trimis, însă, niște parale să cumpăr eu o mașină potrivită cu planul meu de evadare. Aici, iarăși, se încurcau lucrurile din cauză că eu eram dezertor. Cumpărarea unei mașini se făcea cu acte de proprietate semnate și de poliție. Să te sustragi, pe vremea aceea, fie și numai pentru câteva zile, când erau atât de puține mașini în circulație, nu se putea [...]. Cu ajutorul omului la care stăteam, am găsit o mașină stricată. I-am trimis vorbă lui Dej să-și mai amâne dorința de evadare pentru că eu trebuie să mai întârzii până repar mașina. A durat și reparația o bună bucată de timp. După care eu l-am rugat pe fostul ei proprietar să cumpere pentru mașină șase cauciucuri noi. Ăsta, ca să mai câștige ceva, peste înțelegere, nu a cumpărat cauciucuri noi și, din cauza vechiturilor ce mi le-a pus, am pățit-o, din nou.

Mă înțelesesem cu Dej să iasă din lagăr la 12 noaptea. Era o oră la care santinelele cele fricoase cu siguranță că nu aveau curajul nici să se uite spre cimitir. La 11 noaptea, eu trebuia să fiu în apropierea cimitirului, să-l aștept cu mașina gata pregătită de drum. Sergentul de stradă din Târgu-Jiu, legătura noastră, urma să-l aștepte pe Dej lângă mormântul stabilit ca loc de întâlnire. Când am mers eu din Craiova spre Târgu-Jiu cu mașina aceea cumpărată, în primii 20 de kilometri parcurși am avut trei explozii de cauciuc. Rămăsesem, deci, pe drumuri. Am avut, totuși, noroc cu o mașină ce trecea în sens invers, m-a adus înapoi la Craiova de unde-am cumpărat șase cauciucuri noi. Cu o altă mașină, m-am întors la mașina mea, lăsată în drum, am schimbat cauciucurile vechi și am plecat spre Târgu-Jiu. [...]

Numai că, din cauza celor întâmplate, am ajuns la destinație cam în jur de trei dimineața. În cimitir nu mai era nimeni dar gardul de sârmă ghimpată fusese tăiat iar în jur era liniște. Semn că Dej ieșise cu bine. Unde-l puteam găsi pe Dej? M-am gândit că nu putea fi decât la sergentul de stradă, ce-l așteptase la mormântul stabilit de noi ca loc de întâlnire. Se făcuse dimineață bine când am ajuns acolo. Omul mi-a spus că Dej se află într-o încăpere vecină, unde-am și intrat, pe dată, fără să mai schimb cu el și alte cuvinte.

Dej dormea când am intrat eu. Eram îmbrăcat în vederea evadării, în uniformă de ofițer și îmi lăsasem și niște mustăți mari pentru a fi mai greu de recunoscut, pe care Dej nu le știa. Cum dormea el, cu nervii încă încordați, în urma evadării, la zgomotul ce l-am făcut intrând a sărit drept la mine. În mână avea un cuțit, pe care-l luase, probabil, cu gândul ca, dacă intervine ceva neprevăzut în evadare, să aibă cu ce să se apere. Așa că a sărit la mine convins că nu pot fi altcineva decât unul dintre urmăritorii lui. Ne-am recunoscut... „Hai, mă!", i-am pus și am plecat la drum...

(Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundația „Ioan Slavici" – Editura Felix, Arad, 1995, p. 44–45)

23 august 1944

A. Relatarea generalului Constantin Sănătescu

22 august 1944, miercuri. Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român.

Mai toată noaptea m-am zbătut cu știrile proaste ce soseau de pe front; este cert că la această oră frontul nostru este destrămat și trupele în derută. Peste măsură de obosit, am ațipit despre ziuă.

La ora 9 am intrat în biroul meu destul de abătut. Aflu că Mareșalul a venit de pe front și a convocat un consiliu de miniștri la Snagov, unde probabil va lua o ultimă hotărâre; de-ar fi hotărârea cea bună, adică cererea armistițiului și încheierea ostilităților [...]

Dinu Brătianu[1] îmi comunică prin telefon să trec imediat pe la el. La 9.30 am fost la el acasă unde-mi spune că a trimis pe George Brătianu[2] la Antonescu pentru a se decide în favoarea armistițiului; tot de la el aflu că și Maniu a trimis pe Mihalache[3], în același scop. Vorbind cu Dinu Brătianu asupra unui guvern politic în cazul demisiei Mareșalului, se arată intransigent, fiind de părere că numai un guvern de militari se poate alcătui în asemenea împrejurări. Prin urmare cade dezideratul ce am propus mereu — să se facă un guvern politic.

Pe la ora 11.30 sunt chemat la telefon de Președinția de Consiliu și vorbesc cu Mihai Antonescu[4], care mă întreabă dacă Regele este în București. Îi comunic că este și atunci Mihai Antonescu îmi spune că la ora 15.30 va veni la Palat cu Mareșalul spre a vedea pe Rege. Am comunicat aceasta imediat Majestății Sale Regele, iar eu am plecat la Maniu spre a-i aduce la cunoștință acest fapt pe care-l socoteam important. Eram însoțit de Col. Dămăceanu[5]. La Maniu acasă, i-am spus că dacă Antoneștii au cerut să vadă pe Rege înseamnă că au luat o hotărâre în urma consiliului de miniștri ținut și că această hotărâre nu poate fi decât: sau face Mareșalul armistițiu, sau își depune demisia. În primul caz nu avem nimic de făcut, în al doilea caz trebuie să facem guvernul. Și Maniu ezita asupra unui guvern politic. Văzând cum stau lucrurile, am plecat la Palat spre a raporta Regelui că, în cazul că trebuie să facem un guvern, apoi îl vom face din generali întrucât oamenii politici nu sunt dispuși la riscuri.

La ora 13 am luat masa cu Majestatea Sa Regele într-o atmosferă de mare îngrijorare.

La ora 15.30 a sosit Mihai Antonescu singur; Mareșalul a întârziat cam vreun sfert de oră. După venirea lui am trecut la Casa Mică, unde ne aștepta Regele. Am intat în salon: Regele, Mareșalul, Mihai Antonescu și cu mine, luând loc în jurul unei mese rotunde. Alături, în biroul Regelui, așteptau nerăbdători Buzești, Stârcea, G-ral Aldea, Col. Dămăceanu, G-ral Anton și Ioanițiu.

Voi căuta să redau cât mai fidel această întrevedere dintre Rege și Antonești, întrucât se vor găsi mulți care să denatureze adevărul.

---

[1] Dinu (Constantin) Brătianu — șef al Partidului Național Liberal.

[2] Gheorghe (George) Brătianu — descendent al familiei Brătianu, istoric și om politic, una dintre personalitățile reprezentative ale Partidului Național Liberal.

[3] Ion Mihalache — fondator și conducător al Partidului Național-Țărănesc.

[4] Mihai Antonescu — profesor universitar, ministru de Externe al României în timpul regimului Antonescu.

[5] Dumitru Dămăceanu — colonel al armatei regale române, ulterior membru al delegațiilor române la semnarea Armistițiului cu Națiunile Unite (Moscova, septembrie 1944) și la semnarea Tratatului de Pace (Paris, 1947).

Trebuie să spun de la început că nu ne gândisem să-i arestăm, întrucât eram convins că vin să-și prezinte demisia, ipoteză ce o socoteam mai probabilă, întrucât a face ei armistițiul era o chestiune mai delicată, căci trebuiau luate măsuri contra germanilor.

După ce am luat loc în jurul mesei, Regele întreabă:

— Care este situația, domnule Mareșal?

— Disperată, Majestate. Frontul este străpuns și în Moldova și în Basarabia.

După obiceiul Mareșalului, în continuare începe tot el să atace, făcând răspunzătoare de acest dezastru armata care nu mai vrea să lupte, și aceasta din cauza agitației oamenilor politici, și lăsând chiar să se înțeleagă că și Regele cu mine avem parte de vină, căci am stat de vorbă cu oamenii politici, pe care i-am încurajat în acțiunea lor. Regele are răbdarea să-l lase să-și verse focul și, profitând de o pauză, pune întrebarea:

— Ce trebuie să facem? Nu credeți că este momentul a încheia armistițiul, fie dumneavoastră, fie un alt guvern?

Mareșalul răspunde categoric că nu trebuie să încheiem armistițiul.

Acest răspuns produce asupra Regelui și a mea o mare consternare, pe care probabil o sesizează Mihai Antonescu, care intervine:

— Se poate să cerem și armistițiul, însă să mai așteptăm două zile, căci trebuie să vină niște răspunsuri de la Ankara și Madrid.

— Domnule vicepreședinte, zic eu, nu credeți că așteptând două zile riscăm să ni se retragă condițiile de armistițiu și să cădem în capitulare fără condiții? Am impresia că evenimentele se precipită și că e vorba de ore, nu de zile.

Majestatea Sa Regele se adresează Mareșalului:

— Ce intenționați să faceți?

— Vom încerca să rezistăm pe frontul fortificat Focșani-Oancea-Bolgrad, zice mareșalul.

— Cu ce? — întreb eu — întrucât lucrările de fortificații nu sunt gata și trupele germane și române ce se retrag nu vor fi în stare să ocupe aceste poziții, fiindcă se retrag în mare dezordine.

— Cu batalioanele de recruți, zice Mareșalul, pe care le-am trimis acolo, și cu alte trupe ce vor veni din interior. De altfel, dacă nu vom reuși să oprim inamicul pe această linie, ne vom retrage în munți și vom încerca să mai rezistăm, nu putem părăsi pe germani.

Față de acest răspuns categoric, Regele s-a sculat în picioare și, fără a rosti o vorbă, le-a întins mâna și a ieșit afară. Antoneștii au rămas cu mine, în picioare, într-o tăcere chinuitoare.

Cei din biroul Regelui au auzit convorbirea și au luat măsuri de arestare; îndată ce Regele a intrat la ei, a dat aprobare să trecem la arestarea Antoneștilor și să facem lovitura de stat.

Prea puțin timp s-a scurs de la ieșirea Regelui, și a intrat în salon maiorul Dumitrescu Anton, din Batalionul de Gardă al palatului, cu patru soldați, care a procedat la arestarea Antoneștilor. Mareșalul s-a îngălbenit și mi s-a adresat mie — cum puteam să-i facem această ofensă? Nu i-am răspuns nimic, întrucât eram și eu destul de emoționat, fiindcă îmi dădeam seama de greutățile și răspunderile ce urmau acum.

Era ora 17. Dimpreună cu Regele, am trecut cu toții în Palat, în biroul meu, pentru a porni la cele ce trebuia să facem.

Col. Dămăceanu a plecat imediat la comandamentul Capitalei, să alarmeze trupele și să întrerupă legăturile telefonice între comandamentele germane și trupele lor. Planul era făcut cu tot de-amănuntul, rămânea numai punerea lui în aplicare.

Regele a dictat decretul prin care eram numit Președinte de Consiliu. Înarmat cu acest decret, am plecat la Marele Stat Major să dau ordinele necesare de pe front și din restul țării pentru a înceta ostilitățile și pentru felul cum trebuiau să se grupeze.

(Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 160–163)

B. Proclamația Regelui Mihai I către țară

Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale, pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Români,

Un nou guvern de uniune națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărâtă a țării de a încheia pacea cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înțelege să fie stăpân pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărârii noastre libere luate și care nu atinge drepturile nimănui este un dușman al neamului nostru. Ordon armatei și chem poporul să lupte prin orice mijloace și cu orice sacrificii împotriva lui. Toți cetățenii să se strângă în jurul tronului și al guvernului pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare guvernului se opune voinței poporului și este un trădător de țară.

Români,

Dictatura a luat sfârșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate.

Alături de armatele Aliate și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin dictatul nedrept de la Viena, pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soartă depinde viitorul țării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să pășim hotărâți pe drumul înfăptuirii României de mâine, a unei Românii libere, puternice și fericite.

(„România liberă", an II, nr. 11 din 24 august 1944)

Semnarea Convenției de Armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944) — mărturie a lui Lucrețiu Pătrășcanu în Consiliul de Miniștri, pe 15 septembrie 1944

Domnul ministru Pătrășcanu citește actul de armistițiu, făcând la preambul următoarele observații: Delegația noastră a cerut ca să dispună din textul Armistițiul cuvintele „recunoscând învingerea, România a cerut armistițiu." D-l Molotov a argumentat că înfrângerea noastră este o realitate, că trupele sovietice sunt pe teritoriul României și că armatele române se retrag, bătute. Aceasta, deci, fiind o realitate nu trebuie să se evite argumentele trecute în text.

Delegația română a revenit, arătând că armistițiul s-a produs nu prin forța înfrângerii noastre militare, ci prin o acțiune politică și că aceste condiții care urmează să fie stabilite în actul de Armistițiu au fost de multă vreme discutate cu aliații și deci Guvernul actual, care este emanația acelor care au ajutat armistițiul și nu este vechiul Guvern, care poate fi făcut răspunzător pentru situația militară a României are o altă bază juridică decât dacă ar fi rămas Guvernul vechi.

Punctul de vedere românesc, totuși, nu a fost recunoscut. [...]

Domnul Maniu: Domnilor, țin de la început să constat că textul acestui Armistițiu nu corespunde cu acele conversații și acele încheieri pe care emisarii noștri din Cairo au convenit cu reprezentanții aliați. Lucrul acesta este foarte important. Eu mulțumesc comisiei pe care am trimis-o, prin sârguințele depuse pentru rezultatele obținute, desigur cu mare trudă și desigur după multe discuții. Însă aceasta nu mă împiedică să constat că aliații nu și-au respectat înțelegerile de la Cairo. La Cairo s-au făcut înțelegeri precise. Baza acestor condiții era fixată în 6 puncte, care conțineau anumite asigurări foarte prețioase pentru România și noi când am făcut armistițiul și când am trimis comisia la Moscova, am fost de credință că aceste stipulații vor fi respectate. Spre marea noastră durere, vedem că acele condiții nu au fost respectate. Vedem o situație extrem de grea, în special pentru noi care am lucrat de atâta vreme spre a putea ajunge acest scop de a avea armistițiu de acord cu Națiunile Unite. Tocmai pentru a ne elibera de sub orice învinuire am ținut să constat acest lucru. Condițiile pe care le-am stabilit noi atunci erau neasemuit mai favorabile decât cele de acum și, fiindcă eu am cutezat să recomand partidului și Majestății sale să facă acest armistițiu, ne doare foarte mult la ce s-a ajuns.

(Stelian Neagoe, *Istoria politică a României între anii 1944–1947*, Ed. Noua Alternativă, București, 1996, p. 57–58)

Urări dedicate Regelui Mihai I pe prima pagină a ziarului P.C.R. — „Scânteia" (9 noiembrie 1944)

De ziua M.S. Regelui Mihai I

Aducem M.S. Regelui Mihai I, de ziua onomastică, urările noastre de bine.

În momentele cele mai grele ale poporului român, în pragul prăbușirii țării noastre sub greutatea hitlerismului cotropitor și a guvernării trădătoare a lui Antonescu, M.S. a știut să alăture prerogativelor sale regale forțele antifasciste ale țării, dând o contribuție remarcabilă pentru dărâmarea regimului dictatorial fascist și pentru promovarea democrației.

Prin această contribuție, M.S. Regele a săvârșit un act de înalt patriotism pe care ziarul nostru ține să-l releveze, să-l aprecieze la justa sa valoare.

Țara mai are clipe dificile de înfruntat. Lupta pentru zdrobirea definitivă a fascismului cere încă multe eforturi și cere mai cu seamă unirea tuturor forțelor însuflețite de dragostea de popor.

Dorim tânărului Rege al României să fie la înălțimea misiunii sale.

***Nota Bene**:* Textul este relevant pentru relațiile aparent amicale existente, în toamna anului 1944, între Partidul Comunist și regele Mihai. De remarcat recunoașterea de către comuniști a rolului jucat de regele Mihai în actul de la 23 august 1944. În perioada următoare – și mai ales după 1947 – rolul regelui va fi trecut sub tăcere, întregul merit pentru răsturnarea regimului Antonescu revenind Partidului Comunist.

Activitatea guvernamentală și presiunile făcute de partidul comunist — însemnările primului ministru Constantin Sănătescu (14 noiembrie 1944)

14 noiembrie 1944. Primesc numeroase reclamații; o delegație a petroliștilor reclamă că rușii au ridicat aproape 2000 de vagoane de materiale pentru front, ceea ce va face să scadă producția.

Seara, ministrul afacerilor externe a dat un dineu în onoarea lui Vâșinski, la care au luat parte toți membrii guvernului și unde s-au ținut discursuri pentru legătura cât mai prietenească dintre Rusia și România.

Deși guvernul actual e compus din oameni politici, deci mai pricepuți în treburile statului, trebuie să recunosc cu durere că până la finele lunii noiembrie nimic nu am realizat, fiindcă membrii guvernului nu au în vedere decât politica și nicidecum gospodăria statului. Liberalii au fost mai moderați; lupta se dă între comuniști și național-țărăniști.

Comuniștii își urmează planul dictat de Moscova și scot masele de lucrători la manifestații. Miniștrii comuniști din guvern nici nu se interesează de treburile departamentului lor, fiind ocupați cu întrunirile și discursurile incendiare ce trebuie să țină la aceste întruniri. Sufletul partidului Comunist Român este o evreică – Ana Pauker –, sosită din Rusia, și un ungur – Vasile Luca. Manifestațiile lucrătorilor produc dezordine și o scădere în producție.

Cu toate apelurile ce fac către membrii guvernului, nu găsesc înțelegerea necesară la comuniști – de-a ne așterne pe lucru serios și a scăpa țara asta din greutățile prin care trece.

(Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 180–181)

Nota Bene: Andrei I. Vâșinski – vice-comisar sovietic al Afacerilor Externe, unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Stalin. Explicarea comportamentului prin referire la originea etnică (în acest caz, a comuniștilor Ana Pauker și Vasile Luca) reprezintă o modalitate simplistă și eronată de înțelegere a unei realități care întotdeauna este mult mai complexă.

Decretul-lege privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării (20 ianuarie 1945)

Art. 1. – Sunt vinovați de dezastrul țării:

a) Acei care au instaurat regimul de dictatură și, având răspunderea politică efectivă, au pus în primejdie securitatea statului, prin încheierea de tratate de alianță politică cu Germania

hitleristă, prin permiterea intrării armatelor operative germane pe teritoriul țării sau prin pornirea războiului împotriva U.R.S.S. și a Națiunilor Unite.

b) Acei care militând printr-o activitate susținută pentru o politică externă alături de Germania hitleristă, au consimțit la cedarea Transilvaniei de Nord;

c) Acei care prin amenințări, prin acte de teroare sau orice acțiune ilegală au urmărit să impună României o orientare politică alături de Germania hitleristă;

d) Acei care interesat s-au pus în slujba organelor de propagandă germană, activând în scopul de a alătura și a aservi România Germaniei hitleriste.

Art. 2. — Pentru faptele prevăzute la art. 1 se va pronunța una din următoarele pedepse:

a) Munca silnică pe viață;

b) Munca silnică pe timp de 5–20 ani;

c) Temniță grea de la 3–20 ani;

d) Închisoare corecțională de la 5–20 ani.

O dată cu pedeapsa pronunțată, instanța va putea pronunța față de cel condamnat, ca despăgubiri în favoarea Statului, și confiscarea totală sau parțială a averii acestuia, cum și degradațiunea civică sau pierderea drepturilor politice de la 3 la 10 ani.

(„Monitorul Oficial", nr. 17, 27 ianuarie 1945, p. 418)

Nota Bene: Astfel de măsuri împotriva celor ce au sprijinit, în diverse feluri, Germania nazistă, s-au luat în mai multe țări europene. Specificul situației din România (și a altor țări ale Europei de Est) este că această pedepsire a căpătat foarte repede un caracter politic, impus de controlul Uniunii Sovietice asupra zonei.

Problema Transilvaniei și relațiile dintre România și U.R.S.S. în contextul impunerii la București a unui guvern pro-comunist — cuvântarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la ședința Consiliului F.N.D. din 24 ianuarie 1945

[...] *Tov. Gheoghiu-Dej*: De asemenea, problema Transilvaniei nu este numai o problemă care interesează numai pe ardeleni, ci interesează întreg poporul nostru și ar da o satisfacție sentimentului național al poporului nostru. Până acum Transilvania, datorită tocmai atitudinii politice a lui Maniu și a cercurilor politice care-l sprijină pe Maniu, n-a revenit complet României, așa cum de altfel sunt și stipulațiunile convenției de armistițiu, cum sunau declarațiile făcute de Vâșinski sau de factorii responsabili ai Uniunii Sovietice. Că Ardealul de Nord este al României, nici nu poate fi pus în discuție. Atunci deși este eliberat, de ce până azi nu este legat de România, de ce nu sunt autorități și bani românești, de ce nu se permite nici azi intrarea autorităților românești? Tocmai datorită acestei neîncrederi. Dacă această neîncredere ar fi înlăturată și am arăta hotărârea noastră de a merge pe linia democratizării țării și am avea încrederea celorlalte naționalități, care se îngrozesc numai la auzul că ar putea veni autorități românești, cu care au avut ocazia să facă cunoștință când au fost trimise de Iuliu Maniu acolo, Transilvania ar reveni României. Și revenirea Transilvaniei la corpul nostru național ar da satisfacție întregului nostru popor, ar da satisfacție ardelenilor și tuturor celor din Transilvania de Nord. Dar asta presupune o politică clară. Vă aduceți aminte câte discuții am avut în privința expresiei de: *naționalități conlocuitoare* sau *minorități*. Voiau să pună populațiile acestea în condiția de inferioritate față de poporul român și de aceea și țineau la

terminologia de minorități, pornind de la ideea că o altă naționalitate trebuie privită ca un minor. Până la sfârșit au trebuit să admită recunoașterea acestor naționalități ca *naționalități conlocuitoare*. Și fără o politică de recunoaștere cu drepturi egale ale poporului român cu aceste naționalități, nu poate fi vorba de o revenire practică a Ardealului la corpul național.

Imediat după constituirea unui guvern de Front Național Democrat, Ardealul de Nord va reveni la corpul național, va intra practic administrația românească și aceasta ar da satisfacție și ardelenilor și întregului popor român.

(*România. Viața politică în documente*, *1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 80–81)

Nota Bene: După ce Armata română (în alianță cu Armata Roșie sovietică) a eliberat partea de N–V a țării alungând trupele horthyste și hitleriste, Transilvania a intrat sub administrație provizorie sovietică, sub pretextul unor incidente de natură etnică ce avuseseră loc în zonă. Redarea Transilvaniei în administrație românească a fost unul dintre factorii de presiune folosiți de Moscova pentru impunerea la București a guvernului pro-comunist condus de Petru Groza (6 martie 1945).

Politica partidului comunist de subminare a guvernului Rădescu[1] — cuvântare a lui Vasile Luca[2] la ședința Consiliului F.N.D.[3] din 24 ianuarie 1945

[...] Nu avem nevoie de un eveniment politic special, ci în orice moment se poate trece la o criză, pe motiv că guvernul actual este unul care nu se bucură de încrederea aliaților, sistemul de coaliție cu reacționari e fals și nu rezolvă problemele țării, deci o schimbare e necesară, căci altfel nu putem scoate țara din greaua situație în care se găsește. Această propagandă o vom duce prin presă etc. și va duce la spargerea reacțiunii organizate. Elementele democratice se vor desolidariza când vor chema să intre în F.N.D. Acest lucru va produce frământări în partidele istorice, ceea ce a și început. Declarațiile tov. Gheorghiu au pus în mișcare aceste elemente și aceasta reiese și din ziare. La noi muncitorimea nu este numericește cea mai tare, dar rolul ei nu trebuie subestimat. Ea este acea care trebuie să meargă în frunte. Nu muncitorimea va colabora cu industriașii, ci industriașii cu muncitorimea, căci puterea muncitorimii, în alianță cu țărănimea, garantează că democrația populară va fi cea dominantă și va lua măsuri. Vom renunța la naționalizare. În ultimul timp am început de altfel să explicăm că nu vrem confiscarea industriilor, ci numai punerea lor sub control. Prin Banca Națională însă nu lăsăm frâu liber industriașilor și bancherilor. Dacă moșierii se vor opune, burghezia va pune problema că ei trebuiesc sacrificați, ca să câștige astfel timp. Decât să riște totul, încearcă mai bine să salveze ce pot. Chestiunea cu confiscarea nu va speria țărănimea și plătind statului pentru pământ primit, se va simți mai sigur pe el. Noi vom sili U.G.I.R.[4]-ul să colaboreze cu noi. Acum noi suntem acei care colaborăm cu ei. Îi vom încadra în planul nostru economic, îi vom sili să facă o politică de reală refacere a țării noastre, nu una monopolistă.

---

[1] Nicolae Rădescu – general al armatei române, prim-ministru al țării între decembrie 1944 și februarie 1945.

[2] Vasile Luca – în acel moment, unul dintre cei mai importanți lideri ai partidului comunist; el petrecuse anii războiului la Moscova, în echipa condusă de Ana Pauker.

[3] F.N.D. – Frontul Național Democrat, alianță de partide controlată de Partidul Comunist.

[4] U.G.I.R. – Uniunea Generală a Industriașilor din România, asociație profesională a proprietarilor industriali români.

Privind în acest fel chestiunea, nu mai trebuie să ne întrebăm pe ce chestiuni putem răsturna guvernul.

(*România. Viața politică în documente, 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 91)

Nota Bene: Textul este ilustrativ pentru politica partidului comunist de răsturnare a guvernului condus în acel moment de generalul Nicolae Rădescu, guvern nefavorabil planurilor sovietice de impunere a controlului în România.

Manifestația F.N.D. din 24 februarie 1945 pentru impunerea unui guvern pro-comunist — Discursul radio al primului ministru N. Rădescu

Frați români,

Cei fără neam și fără Dumnezeu, așa cum i-a botezat poporul, au pornit să aprindă focul în țară și s-o înece în sânge. O mână de inși, conduși de doi venetici Ana Pauker și ungurul Luca, caută prin teroare să supună neamul. Vor cădea striviți.

Acest neam care a știut întotdeauna să-și apere ființa, nu de câțiva neisprăviți se va lăsa acum îngenuncheat.

Sub masca democrației, democrație pe care la fiecare pas o calcă în picioare, aceste fioroase hiene nădăjduiesc să ajungă în stăpânirea țării. Sunt nenumărate blestematele lor fapte, pe tot cuprinsul țării. Voi avea în curând prilejul să vă vorbesc de toate.

Astă-seară voi spicui, în treacăt, numai pe cele petrecute astăzi, fiindcă vreau să spulber toate infamiile care au și început să fie aruncate asupra mea și asupra armatei, în scopul de a ascunde odioasele lor crime.

Din informațiile mele de până acum, în urma celor petrecute în provincie și în Capitală, vă aduc la cunoștință următoarele:

În Craiova, grupări armate au atacat puternic prefectura și au luat-o cu asalt. La Caracal, mica dar viteaza garnizoană a rezistat cu îndârjire atacului dat, astfel că prefectura a putut fi salvată. În Brașov au devastat o cooperativă.

În capitală crimele lor nu vor putea fi cunoscute în întregime decât mâine. Au tras focuri și în palatul regal, două gloanțe pătrunzând în cabinetul mareșalului Palatului. Au tras și în Prefectura Poliției capitalei și au atacat și palatul Ministerului de Interne, unde mă găseam, un glonte pătrunzând lângă masa mea de lucru. Acum trei sferturi de oră un grup ce manifesta simpatie și adeziune a fost atacat de focuri de arme într-o mașină și sunt 2 (doi) morți și 11 (unsprezece) răniți.

Acestea sunt pe scurt faptele petrecute astăzi. Criminalii care săvârșesc aceste nelegiuiri nu au măcar curajul faptelor lor. Vor căuta să arunce vina asupra armatei care, după spusele lor, ar fi provocatoare. Afirm cu toată tăria că nu poate fi o insinuare mai infamă. Armata a avut ordinul meu categoric să nu atace decât dacă este atacată și ea a făcut ceva mai mult, peste tot unde armata a fost atacată, a tras în aer numai în scop de intimidare.

În ceea ce mă privește am făcut tot ce este cu putință ca să împiedic orice tulburare. Am interzis adunarea populară proiectată de național-țărăniști și am lăsat liberă demonstrația pe stradă a F.N.D.-ului anunțată dinainte.

Acestea sunt faptele, aceștia sunt oamenii!

(*România. Viața politică în documente, 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 149)

Nota Bene: „Cei fără neam și fără Dumnezeu" se dorește a fi, în discursul primului ministru Rădescu, o trimitere directă la cele trei inițiale ale Frontului Național Democrat (F.N.D.), alianța politică condusă de comuniști.

Această cuvântare la radio a lui Nicolae Rădescu, din seara zilei de 24 februarie 1945, era o consecință a tulburărilor produse în aceeași zi, în mai multe orașe din țară, cu prilejul unor manifestații de stradă ale Frontului Național Democrat. Tonul discursului este, în spiritul epocii, construit după regulile retoricii; el era menit să convingă pe ascultători că pericolul – pentru țară – vine din partea unor comuniști care, în plus, nici nu erau români din punct de vedere etnic.

Planul în 10 puncte de comunizare a țării primit de un grup de comuniști români din partea unui emisar al Moscovei (7 martie 1945)

(A) Desăvârșirea reformei agrare prin confiscarea marilor moșii și ruinarea moșierilor.

(B) Desființarea armatei în forma ei actuală și crearea unei armate noi din diviziile „Tudor Vladimirescu"[1] și „Avram Iancu" (ultima este încă în Rusia) ca și din toți ofițerii care activează acum pe teritoriul sovietic.

(C) Lichidarea tuturor băncilor prin atacuri împotriva Partidului Național Liberal, ai cărui membri sunt proprietarii celor mai multe dintre ele.

(D) Micile gospodării țărănești trebuie desființate pentru a-i lipsi pe țăranii mici proprietari de pământ, de mașini și vite. Aceasta va deschide calea spre absorbirea lor în sistemul colectivist.

(E) Abdicarea Regelui și exilul Familiei Regale.

(F) Suprimarea treptată a firmelor de import-export, care fac afaceri cu S.U.A., Marea Britanie și îndreptarea exportului României spre Uniunea Sovietică și țările de sub dominația sovietică.

(G) Suprimarea partidelor istorice, prin arestarea, uciderea și răpirea membrilor lor.

(H) Crearea unei organizații de poliție, întemeiată pe o „miliție populară" de timpul NKVD[2].

(J) Îndreptarea populației rurale spre industrie. Dezvoltarea întreprinderilor de industrie în România.

(K) Nici un străin, cu excepția celor din țările de sub influența sovietică, nu i se va permite intrarea în România.

Detaliile celor două planuri pe 5 ani vor fi date Anei Pauker în decurs de o lună.

Anexă

Evaluarea raportului (31 martie 1945)

[...] Un informator neverificat declară că la 7 martie un grup de opt comuniști, incluzând pe Ana Pauker și trei români ca și patru ruși s-au întâlnit la București pentru a discuta un plan

[1] Divizia „Tudor Vladimirescu" – divizie formată pe teritoriul U.R.S.S. din prizonieri români, intrată în luptă după 23 august 1944 și folosită ulterior ca model pentru reorganizarea armatei române.

[2] NKVD – comisariatul (ministerul) sovietic pentru Afaceri Interne.

de comunizare a țării despre care se spune că a fost prezentat de Gheorghi Dimitrov, președintele Partidului Comunist Bulgar și fost secretar al defunctului Komintern[3]. Procesul inițial de transformare a României într-o societate comunistă se spune că este subiectul planului de trei ani și el va fi urmat de două planuri succesive de cinci ani, pe care d-na Pauker se așteaptă să le primească în aprilie.

(*România. Viața politică în documente, 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 190)

Nota Bene: Acest plan a intrat spre sfârșitul lunii martie 1945 în posesia unuia dintre serviciile secrete americane (O.S.S., Office of Strategic Studies), care l-a considerat mai curând ca fiind un produs al temerii de comunism a celor mai mulți români. Totuși, în următorii ani cele mai multe puncte ale acestui plan s-au concretizat prin măsurile luate de regimul comunist din România.

Reforma agrară (23 martie 1945)

[...] Art. 3. — În scopul înfăptuirii reformei agrare, trec asupra Statului pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți la împroprietărire și pentru a constitui rezervele prevăzute la art. 2, pct. c și d, următoarele bunuri agricole cu inventarul viu și mort afectat lor:

a) pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și cetățenilor români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă;

b) pământurile și alte proprietăți agricole ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării;

c) pământurile celor care s-au refugiat în țările cu care România este în stare de război, ori s-au refugiat în străinătate după data de 23 august 1944;

d) terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor;

e) terenurile acelor care în ultimii șapte ani consecutivi nu și-au cultivat pământurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 ha;

f) bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor români care s-au înscris voluntar pentru a lupta împotriva Națiunilor Unite;

g) bunurile de mână moartă;

h) prisosul terenurilor agricole constituind proprietăți ale persoanelor fizice care depășesc suprafața de 50 ha, și anume: pământul arabil, livezile, fânețele, bălțile și iazurile artificiale, fie că servesc sau nu pentru pescuit, mlaștinile și terenurile inundabile. [...].

Excepții de la exproprieri

Art. 8. — Sunt exceptate de la expropriere și lăsate în proprietatea actualilor titulari: orezăriile existente, bunurile agricole aparținând mănăstirilor, mitropoliilor, episcopiilor, bisericilor, parohiilor și așezămintelor bisericești, bunurile Domeniilor Coroanei, ale Eforiilor și Așezămintelor spitalicești, precum și cele ale Academiei Române, Casei școlilor și celorlalte așezăminte de cultură, ale composesoratelor, urbariatelor, obștiilor și cooperativelor sătești,

[3] Komintern (sau Comintern) — Internaționala a III-a Comunistă, organism conducător al preconizatei revoluții comuniste mondiale, format la Moscova în 1919 în scopul controlării tuturor partidelor și grupărilor comuniste din lume.

de asemenea și fânețele și pășunile aparținând comunelor și în general toate bunurile făcând parte din patrimoniul Statului.

(„Monitorul Oficial", nr. 68 bis, 23 martie 1945, p. 2205.)

Manifestația din 8 noiembrie 1945

A. Mărturia lui Roy M. Melbourne (reprezentant SUA la București)

[...] Între timp suporterii Guvernului continuau să circule în camioane în vreme ce altele noi soseau. Trebuie să menționez că, după sosirea camioanelor comuniștilor încărcate cu suporteri ai Guvernului, grupările de polițiști și soldați care patrulaseră până atunci parcă dispăruseră.

Pe la ora 10,45, lumea din fața hotelului a început în mod sincer și spontan să cânte Imnul Național, în vreme ce mulțimea din piață creștea din ce în ce, ca pe o scenă uriașă.

La ora 11 grupuri mari de tineri purtând steaguri au pătruns în piață dinspre Calea Victoriei pe lângă hotel și în scurt timp s-au contopit cu mulțimea.

La ora 11,20 s-au auzit primele împușcături, persoanele din mulțimea mereu crescândă au început să arunce pietre unii într-alții, iar suporterii Guvernului aflați în camioane, dându-și seama că sunt copleșiți de mulțime, au hotărât, la ordin sau din propria inițiativă, să se retragă.

În timp ce aceste camioane se retrăgeau, la ora 11,25, în fața statuii din piață un camion a fost răsturnat și incendiat. Acesta a fost urmat la scurt timp de un al doilea camion, căruia i s-a dat foc. Atunci, s-au tras focuri de armă, cu puțin înainte de a se vedea venind dinspre Calea Victoriei o mare de steaguri care se apropiau de piață și care — am aflat puțin mai târziu – purtau însemnele Partidului Național Liberal, ai cărui reprezentanți veneau în piață să-l aclame pe Rege.

[...] Marea de oameni cu steaguri aclamându-l pe Rege și-a făcut loc lângă statuie. În fruntea procesiunii era purtată o pancartă pe care scria: „Trăiască Majestatea Sa Regele Mihai". Un informator mi-a spus printre altele că ieri-seară a fost imposibil să se cumpere portrete ale Regelui din magazine, iar oamenii din piață au fost nevoiți să ia tablouri de pe pereții de acasă sau ai magazinelor, ca să aibă cu ce defila.

O persoană din anturajul Partidului Liberal mi-a spus că seara trecută s-au operat multe arestări printre liderii partidelor Național Țărănesc și Național Liberal, care se ocupau cu pregătirea manifestației de astăzi din piață în cinstea Regelui. Unii dintre ei au plecat de acasă pentru a nu fi arestați și a putea participa la manifestația de astăzi din piață, demonstrându-și loialitatea față de Rege.

Pe la ora 11,30 piața arăta ca o mare de oameni masați în fața palatului, un alt mare grup în fața hotelului și o mare masă de oameni care se întindeau pe jos în Calea Victoriei, cât vedeam cu ochiul. Grupuri mici de demonstranți circulau prin piață purtând portretele Regelui și Reginei mamă, iar o mașină de pompieri condusă de soldați sosise în grabă pentru a stinge focul camioanelor incendiate lângă statuie.

[...] Deodată, puțin înainte de prânz, dinspre clădirea Ministerului de Interne s-au tras puternice rafale de armă.

(Stelian Neagoe, I*storia politică a României între anii 1944–1947*, Editura Noua Alternativă, București, 1996, p. 314)

Nota Bene: Pe 8 noiembrie 1945, de ziua onomastică a regelui Mihai, un mare număr de bucureșteni – în special liceeni și studenți – au venit în Piața Palatului Regal pentru a-și demonstra susținerea și atașamentul față de rege, perceput ca fiind ultimul obstacol împotriva comunizării țării.

B. Propunerile primului-ministru Petru Groza privind măsurile represive de adoptat

Nechiti[1]*:* La demonstrație au fost folosite mari mase de elevi și studenți. E clar că aceștia au fost înșelați prin lozinci ca: „Trăiască Regele!" și altele. După cercetările făcute a reieșit clar că în fruntea acestor tineri s-au pus profesori, care i-au îndrumat. Noi, Tineretul Progresist, căutăm să pătrundem în școli, dar ne lovim de rezistența profesorilor. Noi începem o campanie largă pentru a demasca pe toți profesorii, elevii și studenții care au luat parte la demonstrație.

Dr. Petru Groza: Puneți-vă pe treabă, profitați de această ocazie când îi puteți scoate pe profesorii din acest fel. La Școala Centrală, de exemplu, unde sunt mai mulți copii de oameni bogați, putem face altă garnitură de elevi. Din școlile de unde vin elevi care au luat parte la demonstrație îi scoatem și-i trimitem la școli de periferie, înlocuindu-i cu copii de muncitori.

Nechiti: Noi cerem să avem un reprezentant în Consiliul Educativ al Ministerului Educației. La înmormântare trebuie să iasă masa tineretului aparte. Să demonstrăm prin aceasta că adevăratul tineret n-a ieșit la demonstrația din 8 noiembrie, ci că el este cu noi.

Dr. Petru Groza: Ce număr de elevi sunt în București?

Răspuns: Circa 80 000.

Dr. Petru Groza: Câți au participat la demonstrație?

Răspuns: Vreo 6–7 000.

Dr. Petru Groza: Atunci în cele 2–3 instituții de unde aparțin acești elevi, să aducem copii de muncitori. Dăm câteva milioane pentru a acoperi cheltuielile cu acești copii.

(*România. Viața politică în documente, 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 416)

Comunicat al Misiunii Americane privind soluționarea „grevei regale" (ianuarie 1946)

Comunicat

La 31 decembrie o comisie formată din d-nii: A.I. Vâșinski, W.A. Harriman[2] și Sir A. Clark-Kerr[3], a sosit în București pentru a comunica Majestății Sale Regelui României propunerea Guvernelor U.R.S.S., Statelor Unite și Regatului Unit, în legătură cu hotărârile luate de cei trei miniștri de externe în recenta lor întâlnire la Moscova.

Între 1 și 8 ianuarie 1946, comisia a avut o serie de consultări cu Regele Mihai I și membrii actualului Guvern român. În cursul acestor consultări, comisia a fost informată că regele Mihai I și actualul Guvern român au acceptat toate hotărârile miniștrilor de externe. Ca un rezultat înaintat al consultărilor, a fost oferită din partea Partidului Național-Țărănesc

---

1 Gheorghe Nechiti – conducător al „Tineretului Progresist", organizație de tineret controlată de Partidul Comunist.

2 W.A. Harriman – ambasadorul Statelor Unite la Moscova.

3 Arthur Clark-Kerr – ambasadorul Marii Britanii la Moscova.

candidatura d-lui Emil Hațieganu și din partea Partidului Național Liberal aceea a d-lui Mihail Romniceanu, pentru a fi incluși în Guvernul român. Comisia a apreciat că acești candidați îndeplinesc condițiile formulate în hotărârea de la Moscova.

După propunerea primului ministru al României și cu aprobarea regelui, d-l Hațieganu și d-l Romniceanu au fost incluși în Guvern printr-un decret regal datat la 7 ianuarie.

Comisia și-a încheiat astfel sarcina sa.

(*Scânteia*, nr. 422, 10 ianuarie 1946)

Nota Bene: Acest comunicat a fost elaborat în condițiile în care, după 19 august 1945, regele Mihai i-a cerut în câteva rânduri primului ministru Petru Groza să demisioneze, deoarece guvernul său (impus sub presiuni sovietice la 6 martie 1945) nu fusese încă recunoscut de Statele Unite ale Americii și Marea Britanie. Petru Groza a refuzat ideea demisiei, spunând că guvernul său este recunoscut și sprijinit de U.R.S.S.. În urma acestui refuz, regele Mihai s-a retras în așa-numita „grevă regală", refuzând să mai contrasemneze actele guvernului (așa cum cerea Constituția României din acea vreme).

Disfuncțiile propagandei comuniste — discursul lui Iosif Chișinevschi[1] în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. (29 ianuarie 1946)

Tov. Iosif Chișinevschi: Tovarăși, când ne gândim că de rezultatul alegerilor, de bătălia alegerilor depinde viitorul țării noastre și când înțelegem că pentru a câștiga această bătălie, pentru a dobândi victoria e necesar de a cunoaște forțele noastre reale, forțele aliaților noștri, adică forțele comune ale democrației, a cunoaște forțele reale ale adversarilor noștri, e clar că întregul partid, conducătorii de partid, fiecare membru de partid, trebuie să depună o muncă uriașă în spiritul lucrărilor și hotărârilor plenare ale C.C.-ului nostru.

Pentru a putea duce o muncă largă de lămurire a maselor populare, e absolut necesar — așa cum au arătat atât de profund tov. Gheorghiu, tov. Ana Pauker, tov. Luca, tov. Miron Constantinescu — de a fi amănunt cu amănuntul bine informat despre întreaga noastră influență, despre întreaga noastră capacitate de mobilizare, despre mobilitatea organizațiilor de partid și despre tot ce se întâmplă în lagărul advers.

S-a scris aceasta și în carnetul activistului. Dar tovarășii noștri nu citesc, nu folosesc nici pentru ei, nici pentru masă, bogăția mare ce a dat-o C.C.-ul întregului partid, nu folosesc materialul dat de editura partidului nostru.

Tovarăși, când pornim la organizarea muncii de propagandă pentru alegeri și dacă vom merge și în această campanie așa cum am mers până acum în difuzarea literaturii, materialului de propagandă de partid, atunci nu vom reuși în lămurirea maselor și în mobilizarea lor. Munca noastră de organizare nu va putea să dobândească succesul fără o lămurire temeinică.

Tovarășii au cerut material de popularizare, adică articole asupra diferitelor probleme. Comitetul Central, Biroul Politic au dat un ajutor efectiv și educația politică centrală, de asemenea, editurii de partid pentru ca să poată să aprovizioneze partidul cu material necesar educației fiecărui membru de partid și educației noastre. Noi ne mândrim că în această

[1] Iosif Chișinevschi — unul dintre personajele reprezentative ale Partidului Comunist la sfârșitul anilor 1940, însărcinat cu activitățile de agitație și propagandă.

privință, în privința tipăririi, a editării operelor clasicilor marxism-leninismului, a lucrărilor conducătorilor partidului nostru, a materialului de propagandă, ocupăm un prim loc în Europa. Dar mi-e tare teamă că, în ceea ce privește difuzarea acestui material, ocupăm un ultim loc în Europa. Sunt cazuri nenumărate, și atrag în special atenția asupra acestei chestiuni în campania electorală, când materialul trimis zace luni de zile în dulapurile comitetelor regionale. Tovarășii spun uneori când sunt întrebați de ce nu au achitat la timp banii la editură: „Ne-am plictisit. Nu există săptămână să nu ne bombardeze de la editură, și e unul Grișa acolo, care mereu ne bombardează pe chestia banilor". Tovarășii de la editură sunt oameni politici, pe ei îi preocupă difuzarea materialelor și încasarea banilor ca să poată edita alt material de propagandă. Datorită acestor slăbiciuni ale regionalelor C.C. al Partidului s-au pierdut peste 100 milioane lei, care ar fi putut fi vărsați în editarea de zeci și sute de alte broșuri. Și în tipografiile noastre stau azi lucrări pe care n-am putut să le scoatem datorită faptului că tovarășii nu s-au grăbit cu difuzarea și achitarea materialelor trimise. Sunt, între noi fie vorba, cazuri când s-a vândut materialul, dar banii se cheltuiesc pentru alte chestiuni. E vorba doar de Comitetul Central și suntem în familie, deci putem lua mai mult și da mai puțin, așa gândesc unii tovarăși. N-aș fi vrut să ating tocmai exemplul acesta, pentru că e o regională bună și care lucrează binișor în munca de educație politică, dar totuși o ating tocmai pe ea, fiind o regională care lucrează bine. Aici și tovarășii din secretariatul politic vor afla unele lucruri care până acum m-am ferit oarecum să le spun. Din Statutul P.C.R. mai au în depozit, trimis din septembrie, 5 000 exemplare.

Tov. Ana Pauker: Câte s-au trimis în total?

Tov. Iosif Chișinevschi: 10 000 de exemplare. „Alianța distrugătoare cu Germania" și „Armistițiul generos cu U.R.S.S.", o broșură de propagandă, de lămurire, stau nevândute. Oamenii cer mereu teze despre diferite chestiuni. Aceasta nu e just, e un sistem rău. Oamenii trebuie să învețe pe baza materialelor, să-și pregătească singuri tezele pe baza materialelor. Din aceste broșuri, mai există în regionala Cluj vreo trei sute de exemplare, și n-am trimis multe.

(*Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946* (V. Țârău și I.M. Bucur coord.), Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998, p. 66–68)

Alegerile din 19 noiembrie 1946

A. Rezultatele reale ale alegerilor în regiunea Someș – raport confidențial al Comitetului Regional P.C.R. Cluj (4 decembrie 1946)

Raport strict confidențial [...]

Situația reală a rezultatelor alegerilor parlamentare de la 19 XI 1946 din județul Someș nu o cunoaștem cu exactitate, pentru că în unele locuri voturile nici nu erau numărate, iar în alte locuri din diferite motive tot nu am putut afla situația exactă.

Totuși, pe baza rezultatelor reale cunoscute din județ, am putut restabili cu o exactitate foarte apropiată de realitate cifrele după cum urmează:

Înscriși: 117 704

Denumirea	Cifra reală	%	Cifra oficială	%
B.P.D.	22.000	22,8	65.807	67,9
U.P.M.	18.000	18,6	14.971	15,4
Maniu	50.000	51,6	10.766	11,1
Brătianu	2.500	2,5	1.146	1,2
Lupu	2.000	1,9	1.779	1,8
Cele 3 liste independente depuse de noi	1.708	1,7	1.708	1,7
Voturi anulate	706	0,9	776	0,9
		100%		100%

Votanți: 96 904 (82,33%)

Observații

În general am putut constata că B.P.D.-ul a obținut voturi mai masive în orașele Dej, Gherla și regiunea minieră Strâmbu-Băiuț.

La Strâmbu chiar și populația maghiară a votat în bună parte lista B.P.D.

În orașe au votat cu B.P.D. majoritatea muncitorilor români, o parte mică a funcționarilor și evreii.

La țară am avut câteva puncte de sprijin mai puternice, unde nu s-a dat pământ deloc. În general, unde s-a dat pământ și în multe părți și fără exproprieri, majoritatea țăranilor a votat pentru Maniu.

Populația maghiară atât la orașe cât și la țară — cu mici excepții — a votat cu o disciplină impunătoare pentru UPM.

La armată, după unele informațiuni verificate, cca 55-60% s-a votat pentru Maniu, iar restul 3–35% pentru B.P.D. și 5–8% pentru U.P.M.

Femeile, — mai ales țărancele —, în majoritatea lor covârșitoare au votat cu P.N.Ț. Maniu.

De asemenea, au votat cu Maniu acele categorii de muncitori de la C.F.R. și de la salina Ocna-Dej care nu demult au venit de la țară, au ceva pământ și sunt încă și astăzi în strânsă legătură cu satul.

O analiză mai amănunțită a evenimentelor petrecute în județul Someș, precum și date despre metodele de luptă folosite de reacționari o dau în raportul politic al județului de pe luna noiembrie.

Cluj la 4 XII. 1946

Simo Iuliu, fost instructor al Comitetului Regional Cluj în județul Someș

(*Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, V. Țârău și I.M. Bucur coord.), Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj, 1998, p. 312–313)

***Nota Bene**:* Acest document este unul dintre puținele descoperite referitoare la rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946. În rest, pentru falsificarea alegerilor și impunerea rezultatelor oficiale anunțate de guvernul Groza, au fost distruse toate datele care puteau conduce către rezultatele adevărate.

B. Rezultatele oficiale ale alegerilor

23 noiembrie. – Rezultatele provizorii ale alegerilor parlamentare din 19 noiembrie au fost date publicității de Ministerul Justiției. Din totalul de 6 934 583 de voturi, 4 766 639 voturi (71,80%) reveniseră formațiunilor politice din B.P.D.[1] În rest, P.N.Ț. – 878 927; Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (MADOSZ) – 569 651 voturi; P.N.L. – 259 306; Partidul Țărănesc Democrat (dr. Lupu) – 156 775 voturi; Partidul Social Democrat Independent (C. Titel Petrescu) – 65 528 voturi etc.

În consecință, cele 414 mandate parlamentare ar fi avut configurația: 368 (84%) pentru B.P.D.; 32 (7,72%) pentru P.N.Ț.; 29 (7%) pentru MADOSZ; 3 (0,72%) pentru P.N.L.; 2 (0,48%) pentru P.Ț.D. (dr. N. Lupu).

(Stelian Neagoe, *Istoria politică a României între anii 1944–1947*, Editura Noua Alternativă, București, 1996, p. 417)

Tratatul de Pace dintre România și Națiunile Unite (10 februarie 1947)

Articolul 1

Frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa I), vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare care este definită în articolul 2 al Tratatului de față.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 și cu Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945.

Articolul 2

Hotărârile Sentinței de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule și neavenite.

Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938.

Articolul 22

1. România va despăgubi Uniunea Sovietică pentru pierderice cauzate ei prin operațiuni militare și prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic, însă ținând seama de faptul că România nu numai că s-a retras din războiul împotriva Națiunilor Unite, dar a declarat război Germaniei și a dus efectiv război împotriva acesteia, s-a convenit că reparațiunile pentru pierderile de mai sus nu vor fi efectuate de către România în întregime, ci numai în parte , anume pentru o valoare de 300.000.000 dolari S.U.A., plătibili în decurs de opt ani de la 12 septembrie 1944, în bunuri (produse petrolifere, cereale, lemn, vase maritime și fluviale, utilaj divers și alte mărfuri).

2. Baza de calcul pentru reglementarea prevăzută în acest articol va fi dolarul Statelor Unite la peritatea lui aur la dat semnării Convențiunii de armistițiu, adică 35 dolari pentru o uncie de aur.

(*România. Viața politică în documente, 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p.92, 97)

---

[1] B.P.D. (Blocul Partidelor Democratice) – alianță politică dirijată de comuniști în vederea participării pe liste comune la alegerile din 19 noiembrie 1946.

Expunerea de motive a guvernului Groza pentru dizolvarea P.N.Ț. — discursul ministrului de Interne Teohari Georgescu în Adunarea Deputaților (29 iulie 1947)

Teohari Georgescu[1]*:* Domnule președinte, doamnelor și domnilor deputați, să-mi permiteți să fac în fața dvs. expunerea prezentată pe bază de raport, în fața Consiliului de Miniștri, azi-dimineață.

Așa cum s-a prezentat prin comunicatul Ministerului Afacerilor Interne, în dimineața zilei de 14 iulie a.c., au fost arestați pe islazul comunei Tămădău, jud. Ilfov, în timp ce încercau să se urce în două avioane IAR 39, pentru a fugi în străinătate: Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Ilie Lazăr, Nicolae Carandino[2] și alții.

Acest grup de conspiratori urma să realizeze în străinătate hotărârile și directivele conducerii P.N.Ț., în frunte cu Iuliu Maniu, care constau în organizarea de acțiuni menite să știrbească suveranitatea națională, să primejduiască pacea și să declanșeze războiul civil. Această activitate antinațională merge pe linia politicii urmate totdeauna de P.N.Ț. și intensificată după 23 august 1944 [...].

Astfel, conducerea Partidului Național-Țărănesc a organizat „gărzile Iuliu Maniu", de jaf și masacrare împotriva populației civile din Ardealul de Nord eliberat, a împiedicat executarea condițiilor generoase ale Armistițiului, s-a opus categoric împărțirii pământurilor la țărani, prin reforma agrară, a inițiat și sprijinit represiunea sângeroasă împotriva maselor populare executată de generalul Rădescu.

După înfrângerea Germaniei hitleriste P.N.Ț. Maniu, urmărind împiedicarea operei de reconstrucție a țării întreprinsă de regimul nostru democrat, a trecut la organizarea de grupuri subversive teroriste ca Organizația „T", „Sumanele Negre". „Haiducii lui Avram Iancu", „H.N.R.", „Graiul Sângelu", iar în ultimul timp organizațiile: „Partizanii Adevăratei Democrații" și „Corpul Partizanilor Albi", care, prin manifeste și broșuri aținătoare la sabotaj și asasinat, urmăreau să creeze o atmosferă de panică, favorabilă declanșării unui război civil. [...]

În timpul alegerilor, P.N.Ț. a dezlănțuit o campanie de învrăjbire a populației prin propagandă de tip fascist, șovină, rasistă și antisovietică, trecând la devastarea sediilor partidelor democratice, asasinate, incendieri de sate, îndemnuri la rebeliune și atacarea secțiilor de votare în scopul de a produce tulburări ca să împiedice libera exprimare a voinței populare și să creeze pretexte de intervenție străină.

(R*omânia. Viața politică în documente, 1947* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p.192–193)

Nota Bene: Aceste motive invocate de Teohari Georgescu pentru scoaterea în afara legii a P.N.Ț. nu erau decât pretexte pentru luarea unei măsuri pe care comuniștii o doreau de mult timp. Incidentul evocat este cel petrecut la Tămădău, pe 14 iulie 1947, în apropiere de București, unde câțiva dintre liderii național-țărăniști au fost atrași într-o cursă, promițându-li-se scoaterea din țară.

---

[1] Teohari Georgescu – membru important al Partidului Comunist din România, în acel moment ministru al Afacerilor Interne în guvernul condus de Petru Groza.

[2] N. Penescu, I. Lazăr, N. Carandino – lideri ai Partidului Național-Țărănesc.

Actul de abdicare a regelui Mihai — 30 decembrie 1947

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României

La toți de față și viitori sănătate!

În viața statului român s-au produs în ultimii ani adânci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite de pactul fundamental — Constituția țării — ele creând o grabnică și fundamentală schimbare.

În fața acestei situații, în deplină înțelegere cu factorii de răspundere ai țării, conștient de răspunderea ce-mi revine, consider că instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat, ea reprezentând o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce fac în interesul poporului român,

Abdic

pentru mine și pentru urmașii mei de la tron, renunțând pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României.

Las poporului român libertatea de a-și alege noua formă de stat.

Mihai R.

Dat la București

astăzi 30 decembrie 1947

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 757)

Instaurarea republicii — relatarea Regelui Mihai

[Pe 30 decembrie 1947] Am ajuns la casa din șoseaua Kiseleff. N-am așteptat mult și Groza s-a arătat însoțit de Gheorghiu-Dej.[1] [...] Am intrat în salon, ne-am așezat și fără să aștepte mult timp, Groza, pe buze cu un zâmbet jovial, a spus: „Am venit să discutăm despre un divorț amiabil". Noi n-am înțeles ce vrea să zică. „Despre ce divorț este vorba?" l-am întrebat. Atunci, Groza a început să se încurce într-un șir lung de explicații, că momentul politic e foarte grav, că marile puteri așteaptă, că nu mai e nevoie de monarhie, că monarhia împiedică democratizarea și modernizarea țării și așa mai departe [...]. Aberații. Dacă monarhia n-ar fi respectat regulile de joc ale democrației, nici ei n-ar fi ajuns așa de ușor la mine. [...] După ce a încetat încâlcita lui explicație, mi-a întins o hârtie. Am luat-o și am citit-o la repezeală. Când am înțeles despre ce este vorba, am protestat cu atât mai mult cu cât mi se cerea acordul pe loc. [...]

Am cerut să mi se dea documentul, ca să-l citesc în liniște, și m-am retras în biroul meu. I-am chemat pe Negel[2] și pe Ioanițiu, care se aflau în casă și așteptau pe culoar să poată lua legătura cu mine. Alarmați, mi-au comunicat că firele telefoanelor fuseseră tăiate, că garda

---

[1] Gheorghe Gheorghiu-Dej — secretarul general al Partidului Comunist Român (1945-1965) și, în acel moment, ministru al Economiei în guvernul Groza.

[2] Dimitrie D. Negel — mareșalul Curții regale; Mircea Ioanițiu - secretarul regelui Mihai.

Palatului a fost arestată și înlocuită cu soldați din alte regimente și că suntem ținta unor trupe de artilerie gata în orice moment să tragă. [...]

Am încercat să tratez cu cei doi în termeni raționali. N-a fost chip să ne înțelegem. De fapt, Constituția pe care o invocam încetase de mult să aibă o putere asupra lor. Au recurs la șantaj. Mi-au comunicat că, tergiversându-se semnarea actului, locuitorii Bucureștiului își vor da seama că aici se întâmplă ceva deosebit iar ei, membrii guvernului, adică și comuniștii, vor fi nevoiți, pentru a contracara orice formă de opoziție, să execute peste o mie de studenți dintre cei ce fuseseră arestați în ultimul an. [...]

Începusem să cunosc ferocitatea acestui om care se dădea în fața lumii drept reprezentantul celor mai democratice vederi. [...] Nu era ieșire. Am uitat până și de faptul că sunt înconjurat. Asta era înainte de prânz, pe la zece, unsprezece dimineața... [...]

Totul n-a durat decât un ceas, un ceas și jumătate.

(Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 59–62)

XV. ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Constituțiile României în timpul regimului comunist

A. Constituția Republicii Populare Române — 13 aprilie 1948

Art. 1. — Republica Populară Română este un Stat popular, unitar, independent și suveran.

Art. 2. — Republica Populară Română a luat ființă prin lupta dusă de popor în frunte cu clasa muncitoare împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului.

Art. 3. — În Republica Populară Română întreaga putere de Stat emană de la popor și aparține poporului.

Poporul își exercită puterea prin organe reprezentative, alese prin vot universal, egal, direct și secret. [...]

Art. 5. — În Republica Populară Română, mijloacele de producție aparțin Statului ca bunuri ale întregului popor, sau organizațiilor cooperative, sau particularilor, persoane fizice sau juridice.

Art. 6. — Bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radio-ul aparțin Statului ca bunuri comune ale poporului.

Prin lege se vor stabili modalitățile de trecere în proprietatea Statului, a bunurilor enumerate în alineatul precedent, care, la data intrării în vigoare a prezentei Constituții se aflau în mâini particulare.

Art. 7. — Bunurile comune ale poporului constituiesc temelia materială a propășirii economice și independenței naționale a Republicii Populare Române.

Apărarea și dezvoltarea bunurilor comune ale poporului sunt o îndatorire a fiecărui cetățean.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 769)

B. Constituția Republicii Populare Române — 27 septembrie 1952

Capitol introductiv

Republica Populară Română este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate.

Republica Populară Română a luat naștere ca urmare a victoriei istorice a Uniunii Sovietice asupra fascismului german și a eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică, eliberare care a dat putință poporului muncitor, în frunte cu clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist, să doboare dictatura fascistă, să nimicească puterea claselor exploatatoare și să făurească statul de democrație populară, care corespunde pe deplin intereselor și năzuințelor maselor populare din România.

Astfel s-au putut încununa cu o victorie istorică lupta de secole dusă de poporul muncitor român pentru libertate și independență națională, luptele eroice ale clasei muncitoare aliată cu țărănimea pentru doborârea regimului capitalisto-moșieresc și scuturarea jugului imperialist.

Făurirea și întărirea statului de democrație populară, prietenia și alianța cu marea Uniune Sovietică, sprijinul și ajutorul ei dezinteresat și frățesc asigură independența și suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române.

Forțele armate ale Republicii Populare Române stau de strajă hotarelor țării, suveranității și independenței poporului român, securității sale și păcii.

Politica externă a Republicii Populare Române este o politică de apărare a păcii, de prietenie și alianță cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și cu țările de democrație populară, o politică de pace și prietenie cu toate popoarele iubitoare de pace.

Minoritățile naționale din Republica Populară Română se bucură de deplină egalitate în drepturi cu poporul român. În Republica Populară Română se asigură autonomie administrativ-teritorială populației maghiare din raioanele secuiești, unde ea formează o masă compactă.

Prezența Constituție a Republicii Populare Române consacră rezultatele obținute până acum de oamenii muncii, în frunte cu clasa muncitoare, în opera de construire a societății socialiste în țara noastră.

Politica statului de democrație populară este îndreptată spre lichidarea exploatării omului de către om și construirea socialismului.

Capitolul I

Orânduirea socială

Art. 1. — Republica Populară Română este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate.

Art. 2. — Baza puterii populare în Republica Populară Română este alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare.

Art. 3. — Republica Populară Română s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de sub jugul fascismului și de sub dominația imperialistă, ca rezultat al doborârii puterii moșierești și capitaliștilor de către masele populare de la orașe și sate în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român.

Art. 4. — În Republica Populară Română puterea aparține oamenilor muncii de la orașe și sate, care o exercită prin Marea Adunare Națională și Sfaturile Populare.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 791–792)

C. Constituția Republicii Socialiste România — 21 august 1965

Art. 1. — România este republică socialistă. Republica Socialistă România este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. Teritoriul său este inalienabil și indivizibil.

Art. 2. — Întreaga putere în Republica Socialistă România aparține poporului, liber și stăpân pe soarta sa.

Puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țărănească. În strânsă unire, clasa muncitoare — clasa conducătoare în societate — țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orânduirea socialistă, creând condițiile trecerii la comunism.

Art. 3. — În Republica Socialistă România, forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român.

Art. 4. — Deținător suveran al puterii, poporul o exercită prin Marea Adunare Națională și prin consiliile populare, organe alese prin vot universal, egal, direct și secret.

Marea Adunare Națională și consiliile populare constituie baza întregului sistem de organe ale statului.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 812)

Metode de tortură folosite de Securitate în închisorile comuniste

Înjurăturile cele mai abjecte, care puteau ieși numai din gura unor indivizi primitivi și sadici; nu cred să fi scăpat vreun deținut politic să nu fie înjurat și amenințat în timpul anchetelor la care a fost supus.

Loviturile așa-zise „libere": cu palma, cu pumnul sau piciorul (încălțat cu cizmă) distribuite absolut la întâmplare și la „inspirație": peste obraz, gât (la venele jugulare), în abdomen, lovituri cu cizma în spate. [...]

Bătaia la tălpi.

Cea mai periculoasă bătaie la tălpi era varianta peste încălțăminte, cu victima întinsă pe masă, deoarece șocul loviturii se transmitea până în creștet, unde de obicei aveau loc desprinderi și distrugeri ale meningelui, cel torturat rămânând cu sechele grave, de multe ori sucombând după o astfel de bătaie. [...]

Bătaia la palme cu cravașa, cu vâna de bou sau o scurtătură din lemn rezistent.

Atârnarea anchetatului cu capul în jos cu ajutorul unui scripete special.

Bătaia cu bețe subțiri de lemn sau de cauciuc pe spate, după ce anchetatul era prins de blatul mesei sau al biroului, cu mâinile legate de picioarele mesei sau ale biroului.

Strivirea unghiilor cu un clește special.

Introducerea de bețișoare între degetele victimei, după ce acestea erau strâns legate.

Arderea tălpilor anchetatului cu flacăra oxiacetilenică. [...]

Prinderea mâinilor între două mese și bătaia la palme deasupra meselor.

Țipetele de groază și gemete (ale soțiilor anchetaților sau ale unor persoane necunoscute), înregistrate pe benzi de magnetofon și apoi redate cu intensitate maximă pentru a îndupleca pe cei anchetați să facă mărturisiri complete.

Bătaia în cap cu ciocanul. Această metodă ducea în mod sigur la alienarea victimei și la moartea acesteia; variantele acestei metode erau izbirea de pereți a capului anchetatului sau izbirea cap în cap a doi torturați sub supravegherea torționarilor. [...]

Bătaia cu sacul de nisip cu care era lovită victima legată și culcată pe o masă sau pe dușumea. Loviturile aveau drept efect dislocarea organelor interne și moartea victimei.

Bătaia cu vârful sau cu tocul cizmei peste gura anchetatului, legat și târât pe dușumea.

Crucifarea pe perete. Victima, cu brațele desfăcute și legate de două belciuge ancorate în perete, era spânzurată, fără să atingă dușumeaua cu picioarele și era ținută așa și bătută până făcea mărturisiri complete.

Ancheta cu o pisică introdusă sub cămașa victimei. Securistul enerva pisica cu lovituri nu prea puternice, aceasta căuta să iasă de sub cămașă și-și înfigea ghearele în carnea celui supus la un astfel de supliciu.

Bătaia cu cablul de cupru peste gambele picioarelor.

Bătaia pe plăgi deschise (plăgi de după operații, plăgi împușcate, răni produse de bătăi anterioare etc.).

Bătaia cu ciomagul și apoi aruncarea victimei pe o cale ferată, astfel încât să se simuleze o sinucidere.

Smulgerea unghiilor de la mâini și de la picioare; metoda era aplicată în special de Securitatea din București.

Ancheta cu proiectoare puternice îndreptate spre ochii victimei, fără ca aceasta să se miște; acest tip de anchetă a fost folosit de toate Securitățile din țară.

Ancheta continuă, zile și nopți, prizonierul fiind supus unor interogatorii fără întreruperi, fără să fie lăsat să închidă un ochi (Securistul țipa la victimă: „Ei, ai venit aici să dormi? Crezi că noi avem timp de pierdut cu tine?" etc.).

Ancheta însoțită de șocuri electrice, metodă folosită în întreaga țară.

Ancheta cu regim alimentar cu sare în exces, fără apă.

Ancheta însoțită de izolare în celule umede și întunecoase, cu victima dezbrăcată, celule în care mișunau șobolani flămânzi; această metodă era de asemenea „specialitatea" securiștilor bucureșteni.

Izolarea de unul singur a deținutului în celule strâmte, pe lungi perioade de timp, săptămâni, luni sau chiar ani, încât acesta uita chiar să vorbească. Cazul lui Corneliu Coposu, care a fost izolat în acest mod în închisoarea de la Râmnicu Sărat, este cel mai cunoscut.

(Cezar Zugravu, *Metodele de tortură din Securitate, din închisori și din lagărele de exterminare, în Anul 1947 – căderea cortinei*, în „Analele Sighet" nr. 5 (Romulus Rusan ed.), Fundația „Academia Civică", 1997, București, p. 478–485)

Epurările politice la Universitatea din Cluj — scrisoare a lui Ovidiu Drâmba către Tudor Vianu (1951)

Stimate domnule Profesor,

Am fost quasi-obligat însă să-mi termin cursul, firește, benevol, în schimbul promisiunii că voi fi plasat undeva. Am așteptat și aștept, nu mă voi duce la Oficiul de plasare, unde câțiva prieteni (un conferențiar, doi șefi de lucrări și un asistent) au fost îndrumați la Fabrica de Cărămidă ca muncitori necalificați. Așa că, mi-am încheiat cursul, dar n-am mai fost lăsat să fac și lecțiile de sinteză, colocvii, examene etc. Astea le face fosta mea asistentă, foarte proaspăt numită, căreia – întrucât recunoștea cu disperare că „nu știe" – i s-a admis să înlocuiască colocviile cu... extemporalele.

Postul de profesor a fost șters.

(Maria Alexandrescu Vianu, Vlad Alexandrescu (ed.), *Scrisori către Tudor Vianu*, III, Editura Minerva, București, 1997, p.20)

Cazul Pătrășcanu

A. Comunicatul oficial al Tribunalului Suprem al R.P.R. — 18 aprilie 1954

De la Tribunalul Suprem al R.P.R.

Comunicat

Între 6–14 aprilie 1954, Colegiul Militar al Tribunalului Suprem al Republicii Populare Române, compus din colonelul Ilie Moisescu, președinte, colonel Demeter Alexandru și colonel Ciulei Ion, asesori populari, procurori fiind colonel Aurel Ardeleanu, colonel Rudolf Rosman, colonel Grigore Râpeanu și maior Ion Pahonțu, a judecat procesul grupului de spioni și complotiști în frunte cu L. Pătrășcanu [...]

Cercetările au dovedit că încă din 1940 Pătrășcanu a întreținut legătura cu directorul general al Siguranței legionare, Al. Ghica. El a devenit unul din cei mai mârșavi agenți ai Siguranței și ulterior unul din principalii agenți ai serviciilor de spionaj ale unor puteri imperialiste.

În timpul războiului criminal antisovietic, acești provocatori și spioni au dat pe mâna Siguranței un mare număr de luptători patrioți antifasciști, dintre care mulți au fost executați de autoritățile fasciste.

În anul 1943, L. Pătrășcanu și-a aranjat cu ajutorul subsecretarului de stat la Interne în guvernul fascist, generalul Piki Vasiliu, o internare de câteva luni în lagărul de la Tg. Jiu pentru a-și acoperi astfel legăturile cu Siguranța fascistă și pentru a desfășura acolo acțiuni provocatoare împotriva internaților antifasciști.

Acționând ca dușman al poporului român, L. Pătrășcanu s-a întâlnit, în iulie 1944, cu Ion Antonescu și a căutat prin felurite mijloace să întârzie răsturnarea clicii fasciste de către forțele patriotice.

După eliberarea țării noastre de către forțele armate ale Uniunii Sovietice, când forțele patriotice au reușit să doboare dictatura fascistă și să aresteze căpeteniile antonesciene, L. Pătrășcanu primește din partea serviciilor de spionaj ale unor puteri imperialiste directiva de a păstra cu orice preț funcția înaltă în care se strecurase, în vederea intensificării activității criminale împotriva statului și poporului român. El are în acest scop o serie de întrevederi secrete cu agenți ai serviciilor de spionaj ale S.U.A.

Folosind situația sa în guvern, Pătrășcanu organizează un grup complotist antistatal, având agenți atât în aparatul exterior al ministerului de Externe, cât și în Ministerul Justiției, Institutul de statistică și în alte instituții de stat.

În preajma lui 24 februarie 1945, Pătrășcanu transmite lui Rădescu, prin spionul american L. Madison, asentimentul său pentru organizarea unei lovituri militaro-fasciste. [...]

Tribunalul a stabilit, de asemenea, o serie de fapte care arăta totala descompunere morală a lui Pătrășcanu și a complicilor săi.

În cursul dezbaterilor procesului, a fost dovedită pe deplin vinovăția acuzațiilor prin documente originale descoperite de organele de cercetări, prin corespondența personală a acuzaților, precum și prin depozițiile unui număr de 89 martori.

În fața probelor incontestabile, acuzații au confirmat în instanță declarațiile făcute la cercetări, recunoscându-și vina pentru crimele săvârșite.

Tribunalul Suprem al R.P.R. a stabilit că acuzatul L. Pătrășcanu se face vinovat de trădare de patrie, de acțiunea de paralizare a luptei forțelor patriotice împotriva fascismului, de organizarea unui grup complotist contrarevoluționar și antistatal, în scopul acaparării puterii și restabilirii regimului burghezo-moșieresc și a dominației imperialiste asupra României. [...]

Tribunalul Suprem al R.P.R. hotărăște:

Condamnă pe L. Părtășcanu și R. Koffler la pedeapsa cu moartea; [...]

Sentința este definitivă.

Sentința Tribunalului Suprem de condamnare la moarte a lui L. Pătrășcanu și R. Koffler a fost executată.

(„Scânteia", nr. 2950, din 18 aprilie 1954, p. 3)

B. Reabilitarea de către Plenara C.C. al P.C.R. din 22–25 aprilie 1968

Hotărârea Comitetului Central al Partidului Comunist cu privire la reabilitarea unor activiști de partid

[...] Pornind de la necesitatea de a se clarifica situația politică a unor activiști ai partidului care, cu mulți ani în urmă, au fost arestați sau condamnați, Comitetul Executiv al Comitetului Central a hotărât să se analizeze cazurile acestora, iar concluziile să fie supuse dezbaterii Comitetului Central al Partidului Comunist Român. În acest scop, a fost constituită o comisie de partid alcătuită din tovarășii Gheorghe Stoica, membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., Vasile Patilineț, secretar al C.C. al P.C.R., Nicolae Guină și Ion Popescu-Puțuri, membri al C.C. al P.C.R.

1. Ca urmare a acestei hotărâri, comisia a cercetat, începând din luna noiembrie 1965, învinuirile pe baza cărora a fost condamnat și executat Lucrețiu Pătrășcanu. [...]

Comisia a analizat toate materialele care au stat la baza procesului, a purtat discuții cu principalii anchetatori și procurori, cu membrii completului de judecată, cu persoanele implicate în proces, cu inculpați sau martori, aflați în țară, precum și cu unele persoane care aveau funcții de răspundere în acea vreme la Ministerul de Interne și aparatul de Securitate al statului.

Comisia a ajuns la concluzia că sunt lipsite de orice temei învinuirile că Pătrășcanu ar fi fost agent al Siguranței, că ar fi activat în slujba serviciilor de spionaj străine în vederea destrămării din interior a partidului comunist, că ar fi organizat un grup complotist antistatal și că ar fi dus o acțiune de răsturnare prin violență a regimului democratic, că ar fi uneltit împotriva independenței țării, precum și celelalte învinuiri din actul de acuzare.

Plenara Comitetului Central, apreciind justețea și temeinicia concluziilor comisiei de partid, consideră că procesul intentat lui Lucrețiu Pătrășcanu a fost o înscenare, acesta fiind osândit prin încălcarea celor mai elementare norme de legalitate și dreptate.

Lucrețiu Pătrășcanu a fost arestat în mod abuziv, în ziua de 28 aprilie 1948, și cercetat inițial de o comisie din care făceau parte tov. Teohari Georgescu, Iosif Rangheț și tov. Alexandru Drăghici. Deși aceste cercetări au durat 17 luni, ele nu au scos la iveală fapte care să dovedească vinovăția lui L. Pătrășcanu. Cu toate acestea, el a fost predat organelor de stat și anchetat în continuare sub stare de arest, mai întâi de serviciul secret de informații și apoi de organe de Securitate din Ministerul Afacerilor Interne. [...]

La 18 martie 1954, pe baza informării prezentate de tov. Alexandru Drăghici, Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român a hotărât „să se treacă la judecarea grupului de spioni în frunte cu Pătrășcanu".

Procesul a avut loc în zilele de 6–13 aprilie 1954, încălcându-se pe parcursul lui cele mai elementare garanții procesuale. La 14 aprilie, s-a pronunțat sentința de condamnare la moarte, iar în noaptea de 16/17 aprilie 1954, Lucrețiu Pătrășcanu a fost executat la penitenciarul Jilava. [...]

Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român hotărăște:

– reabilitarea politică post-mortem a lui Lucrețiu Pătrășcanu;

– să se recomande organelor de justiție revizuirea, potrivit legii, a sentinței de condamnare;

– în semn de prețuire a activității revoluționare și pentru a se cinsti memoria lui Lucrețiu Pătrășcanu, osemintele sale vor fi strămutate la Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism (în hemiciclu);

– să se ia măsuri pentru reabilitarea politică și juridică a celorlalte persoane din procesul Pătrășcanu.

(*Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, din 22–25 aprilie 1968*, Ed. Politică, București, 1968, p. 63–78)

Realismul socialist în artele plastice, descris într-un text destinat propagandei externe (1954)

În ultimii ani artele plastice au prins un mare avânt în țara noastră.

Pictorii, sculptorii, graficienii noștri aduc contribuția lor entuziastă la opera întreprinsă de către Statul nostru popular democrat pentru ridicarea nivelului cultural al poporului nostru, ei fac serioase eforturi pentru a deprinde măiestria artistică, condiție indispensabilă pentru crearea unor opere mereu mai frumoase. [...]

Plasticienii noștri sunt, în operele lor, inspirați în primul rând, de noul nostru mod de viață, de diversele și multiplele aspecte ale edificării socialismului.

Pictura cu tematică istorică ocupă un loc important în expoziție.

Cea mai mare parte a operelor care tratează acest subiect ne prezintă aspecte ale trecutului de luptă a poporului nostru, marii oameni ai istoriei noastre și imagini ale luptei duse de către poporul nostru pentru eliberarea de sub jugul fascist. [...]

Vitalie Nereuță, unul dintre tinerii pictori care și-au prezentat opera de diplomă, a abordat o temă dificilă, pe care a tratat-o folosind proporții vaste.

Compoziția sa *Protestele muncitorilor la Doftana, pentru ca regimul politic să fie acordat deținuților* reprezintă un episod din lupta clasei muncitoare din țara noastră pentru dreptate și pentru o viață mai bună. [...]

Una dintre cele mai remarcabile realizări este electrificarea satelor.

Un mare număr de pictori și de sculptori au fost inspirați de către aceasta.[...] În pânza intitulată *Și la noi va lumina lampa lui Ilici* – adică lumina electrică, considerată de către

Vladimir Ilici Lenin ca fiind extrem de importantă pentru progres – Anastasiu a reușit să redea perspectivele pe care electrificarea le deschide țăranilor noștri.

(Gheorghe Șaru, *L'Exposition annuelle d'Etat des Arts Plastiques, L'Art dans la Republique Populaire Roumaine*, București, 1954, p.7–9)

Cultul personalității — ode pentru conducători

A. I.V. Stalin – Emil Dorian, *Închinare lui Stalin*

Poeții limbii mele,
Poeții țării românești,
În care numele-ți de fier și piatră,
E cântecul pe care-l întâlnești
Pe orice drum și-n orișicare vatră,
Se-nșiruie cu toții azi în soare
Să cânte imnul tău de sărbătoare. [...]

Azi toți tovarășii,
Poeții țării românești,
Cari vin poemele să și le-nchine,
În fața anilor tăi vulturești,
Sunt fericiți că-n luptă lângă tine,
Liberi îți pot slăvi mărețul nume,
Cu toți poeții luptători din lume.

(*Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă* (coord. Eugen Negrici), Ed. PRO, București, p. 28–29)

B. Gheorghe Gheorghiu-Dej – Florin Saioc, *Spune-mi mândră...*

– Coase mândra, coase-ntr-una,
Se-mplinește săptămâna
și ea coase și tot coase,
Cu arnici și cu mătase,
Cântă într-una, coase-ntr-una
și nu știu ce coase.
[...]
...Coase mândra și tot coase,
Cu arnici și cu mătase.
Coase mândra fără greș
Chipul lui Gheorghiu-Dej.
Să mi-l dea de ziua lui,
Lumină căminului...
[...]
Sala geme, plină toată.
Unii stau grămadă-n prag;

și toți ochii se îndreaptă
Spre rama-n arnici brodată,
Unde-i chipul scump și drag,
Căci crescuse-un glas de fată
și de-aplauze, vârtej,
Vocea-aceasta fu urmată;
Se părea că țara toată
Cheamă, strigă-nflăcărată:
„Trăiască Gheorghiu-Dej..."
(*Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă* (coord. Eugen Negrici), Ed. PRO, București, p. 64–68)

C. Nicolae Ceaușescu — Nicolae Dragoș, *Al patriei eroi între eroi*

[...] Și s-a ivit erou între eroi,
Jurându-și viața luptei pentru oameni,
Purtând cu bărbăție spre zori noi
Maturitatea unui nalt examen.

Călit în focul luptelor de stradă,
Știind ce-nseamnă viața să și-o riște,
El prin durere a-nvățat să vadă
Și prin convingeri demne, comuniste.

[...] El vine din adânc de veșnici ani,
Istoria îi este testament,
Cum au zidit-o veacuri de țărani,
Cum muncitorii-au dus-o spre prezent.

El vine din al Patriei izvor,
Cu ea unit, în sacru legământ.
Trăiește-n cultul propriului popor
Zidit în omenescul lui cuvânt.

[...] Ce-i bun, ce-i drept, ce-i mândru și viteaz,
Tot ce ne este crezul și mândria
Ni le-a redat prin cuget mereu treaz —
Iubirea lui se cheamă România.

[...] Ne e cârmaci, prieten și e steag
Sub care țara își adună vrerea,
Simbol al unității-n liber veac,
și cutezanța faptei, și puterea.

[...] Când Ceaușescu spunem într-un glas,
Ne știm, o țară, sufletul rostit,
și-n dimineața unui singur azi
Uniți, urcăm sub flamuri de partid... [...]

D. Nicolae Ceaușescu — Adrian Păunescu, *Viitorul României*

[...]

Eroul României chiar de aceea este
Eroul României prin toată fapta sa,
Lui adevărul însuși îi dă întâi de veste,
De piept cu orice rele el știe să se ia.

Și mai ales el simte ce-i rău și ce e bine
Și el aude glasul durerilor de jos,
Înțelegând întreaga putință ce-i revine,
El face doar ce țării îi este priincios.

Câte idei la modă, ce azi le-ncearcă molii,
Au strălucit o clipă, stingându-se curând
Și au plătit popoare absurde orgolii
Cu sânge și cu lacrimi eroarea unui gând.

Urmându-ne Eroul, vom birui dezastre,
Urmându-ne Eroul, vom face totu-n jur
Să fie pe potriva însuflețirii noastre,
Popor cu suflet nobil, popor cu suflet pur.

(*Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă* (coord. Eugen Negrici), Ed. PRO, București, p. 326–329 și 334–336)

***Nota Bene**:* Aceste poezii ilustrează fenomenul numit „cultul personalității". În cazul liderilor comuniști, această formă de omagiu era în flagrantă contradicție cu statutul lor oficial, acela de „tovarăși" și „egali" cu restul membrilor societății. În cazul românesc, cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu a împrumutat nuanțe atât din omagiile adresate regelui Carol al II-lea cât și din uriașa producție omagială dedicată lui Stalin.

Cooperativizarea

A. Raportul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la plenara C.C. al P.M.R. din 3–5 martie 1949.

În etapa actuală, lupta împotriva exploatării capitaliste la sate și politica de îngrădire a chiaburimii, de limitare a puterii sale economice și a influenței sale politice trebue dusă cu și mai mare hotărâre.

Această sarcină se îndeplinește pe baze politicii de clasă la sate:

1 - prin apărarea intereselor proletariatului agricol, ale țăranului sărac și mijlocaș față de chiabur, chiar în problemele cele mai mărunte;

2 - printr-o politică fiscală de clasă, care să ușureze situația țăranului sărac și mijlocaș, pe de o parte, și să apese pe chiabur, pe de altă parte.

Această politică de îngrădire a chiaburului nu înseamnă desființarea chiburimii ca clasă, dar ea va împiedica întărirea sa economică, va limita exploatarea maselor țărănimii muncitoare și ne va permite să trecem — atunci când condițiile vor fi pregătite — la politica de desființare complectă a exploatării chiaburești la sate, mobilizând în acestă luptă întreaga țărănime muncitoare.

Partidul Muncitoresc Român își pune ca sarcină să ducă o astfel de politică la sate, să aplice astfel de măsuri practice, încât să apere țărănimea muncitoare de ruinarea sălbatică și de exploatarea barbară din partea chiaburilor și a cămătarilor de tot soiul, pregătind treptat condițiile în vederea trecerii țărănimii la socialism.

În acest scop, partidul va căuta:

1 - să limiteze chiaburimea și să pregătească condițiile desființării treptate a exploatării omului de către om la sate;

2 - să interzică vânzarea, cumpărarea și arendarea pământului, spre a feri țărănimea săracă și mijlocașă de primejdia de a pierde pământul;

3 - să dezvolte toate modurile de cooperație în agricultură;

4 - să contribue la mecanizarea și electrificarea tot mai largă a gospodăriei agricole cu ajutorul S.M.T. [stațiuni mașini-tractoare] și a mijloacelor proprii ale cooperativelor;

5 - să dea un larg ajutor financiar cooperativelor, prin credite ieftine și ajutor țărănimii muncitoare.

(Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, Editura P.M.R., 1951, p. 263-264)

B. Țărani comdamnați pentru că s-au împotrivit colectivizării — tabel nominal al Ministerului Afacerilor Interne pentru regiunea Galați (1958–1961)

2. BALCAN APOSTOL, născut la 8.06.1911, în comuna Hângulești, Galați, fiul lui Ion și Marioara, șef de cuib legionar, cu ultim domiciliu în comuna natală.

A fost reținut de D.R.M.A.I. Galați la 20.01.1958 și condamnat la 8 ani închisoare corecțională.

Cu ocazia ședinței ce a avut loc în localul școlii din comună pe 18.01.1958, cu colectiviștii, unde se arăta însemnătarea Gospodăriei Colective și avantajele ce le au a strigat cu glas tare lozinci potrivnice colectivizării ca „Jos colectivul!", „Vrem pământ și cererile înapoi!" în urma cărora li s-au restituit cererile. [...]

54. PLOPEA SAVU, născut la 25.10.1910, în comuna Turcoaia, raion Măcin, fiul lui Vasile și Domnica, membru în G.A.C., fost membru legionar, căsătorit, are doi copii, cu ultimul domiciliu în comuna natală.

A fost arestat la 14 august 1959 și condamnat la 4 ani închisoare corecțională.

Deși a fost membru în G.A.C., în nenumărate rânduri s-a manifestat dușmănos împotriva acestei forme socialiste, afirmând față de mai multe persoane că „degeaba muncim la strâns muguri, că brânza și lâna de la oi nu este a noastră, ci ne-o ia tot statul, iar noi nu luăm nimic și vom ajunge muritori de foame".

A instigat mai mulți cetățeni să se retragă din G.A.C. și să meargă în Transilvania unde, spunea el, vor putea câștiga mai mulți bani.

A adus injurii și calomnii la adresa regimului democrat popular din R.P.R. și Uniunea Sovietică, precum și la adresa conducătorilor de partid și de stat.

(Octavian Roske, *Accente în strategia colectivizării. Articolul 209 Cod Penal,* „Arhivele Totalitarismului", II, 1-2/1994, p. 284, 294-295)

Nota Bene: În practica organelor represive, acuzația de legionarism era de cele mai multe ori lipsită de fundamentare reală fiind privită însă ca o circumstanță extrem de agravantă.

Destinul unui frizer în perioada instaurării regimului comunist — amintirile lui Petre Dogaru

Deoarece mă plictisisem bătând mingile din cârpă[1] pe un teren viran, cu două bănci și un patrulater cimentat plin cu nisip, de la „Niță Stere", numit „Solar", părinții mă luaseră la luxosul salon de frizerie din centru, al cărui patron era tatăl meu și în care, își investise, împreună cu mama, economiile de o viață. Aceste economii se realizaseră cu trudă, tatăl mau învățând frizeria de la vârsta de 12 ani, când tundea urcat pe un scăunel ca să ajungă la clienți, iar mama, la aceeași vârstă, învăța perucheria la vestitul Teatru Tănase de pe Calea Victoriei.

Salonul de frizerie pe care l-am menționat era „de clasă", intrând în rândul frizeriilor de clasa I-a, fiind dotat cu scaune „americane" rabatabile, asemănătoare scaunelor de dentist, care se înșirau în fața unor oglinzi imense, de cristal gros, câte patru de fiecare latură. La unul din scaune, servea clientela tradițională, cu dare de mână, sau ocazională, care nu avea abonament, chiar patronul, adică tata, iar mama făcea serviciul de manichiuristă într-un salonaș la care se ajungea pe o scară. Salonașul, ce se deschidea și cu un balcon, servea și ca încăpere unde se lua masa de către personal. Sistemul pauzei de masă fusese introdus de liderul de sindicat, Hans, un sas [...]. Părinții își subțiaseră substanțial veniturile. Deși tata nu făcuse niciodată politică, având o frizerie de lux în centrul Bucureștiului, asupra sa se făceau presiuni de tot felul ca să intre în cooperativă. [...] Oricum, tata era catalogat burghez și, după consultări cu alți patroni care aveau frizerii în centru, a intrat cu toate ustensilele, mobolierul și efectele în cooperativa „Progresul", cam prin anul 1953.

Era moda dosarelor de cadre și, foștii patroni, deveniți simpli frizeri, erau ironizați și umiliți pe toate căile de cei care fuseseră și rămăseseră simpli frizeri. Tata, devenit un banal frizer în cartierul Uranus, își pierduse clientela selectă din centru. Mi-l amintesc, depersonalizat, la noul loc de muncă, într-un halat care se încheia până sus, cu nasturii la spate, după moda sovietică, halat care avea înscris pe buzunare – culmea ridicolului – lozinca „Nu primim bacșiș". Același slogan era înscris cu săpun de bărbierit și pe oglinzile frizeriei. (Cristian Scutariu, Adrian Ion, *Copilăria și adolescența unui bucureștean în anii stalinismului (1950–1957)*, Lucrare prezentată la ediția I a concursului ISTORIA MEA – EUSTORY, organizat de Fundația „Noua Istorie". Arhiva concursului ISTORIA MEA – EUSTORY, 14/2000, p. 5–6, 11)

Industrializarea socialistă — memoriile lui Gheorghe Gaston Marin în legătură cu construirea combinatului siderurgic de la Galați

Amplasarea la Galați a noului centru siderurgic avea mai multe motive: aprovizionarea directă pe Dunăre cu materii prime, transport pe cale ferată, cu linie directă din U.R.S.S. a minereului de la Krivoi Rog și a cocsului sau a cărbunelui cocsificabil din Donbas și multe alte avantaje regionale și locale.

Realizarea combinatului de la Galați era unul dintre principalele obiective ale planului

[1] Mingea era confecționată din ciorapi scoși din uz, de obicei din bumbac. Oricât de bine ar fi fost executată, avea o formă, pe departe, sferică, iar traiectoriile erau de multe ori imprevizibile. Un alt mare dezajantaj era că, pe ploaie, mingile se îmbibau cu apă și nu săreau de loc , iar pe teren uscat deveneau adevărate depozite de praf.

șesenal 1960–1965. [...]

Întregul combinat a fost realizat pe baza concepției și proiectelor Institutului de Proiectări Metalurgice (IPROMET) din București de un grup numeros de ingineri metalurgi, constructori, automatiști, electroniști cu o vastă experiență în producție și care au efectuat numeroase vizite în străinătate pentru a vedea cele mai recente realizări ale siderurgiei mondiale.

Echipamentele combinatului pentru furnale, cocserie, depozite de minereu și cărbune, transporturi cu vagoane specializate și altele, au fost produse în cea mai mare parte în țară. Au fost achiziționate laminorul de tablă groasă din Franța, laminorul sleabing și laminorul de benzi la cald din U.R.S.S., cea mai mare parte a oțelăriei L-D[1], laminorul de benzi la rece, instalațiile de zincare și cositorire din R.F. Germania, fabrica de oxigen necesar oțelăriei din Marea Britanie.

Construcția și montarea combinatului au fost realizate în întregime de ingineri, tehnicieni și muncitori români, cu asistența unor specialiști străini trimiși de firmele furnizoare ale echipamentelor importate. Șantierul, organizat pentru construirea și montarea combinatului, avea un regim de lucru în trei schimburi continuu, fără oprire duminica sau de sărbători, având cantine și puncte de alimentare [...].

În general, instalațiile de import s-au comportat bine și reprezentanții furnizorilor pe șantier au arătat înțelegere și flexibilitate față de problemele ridicate de beneficiar. Singura defecțiune mai importantă, în perioada intrării în probe, a avut loc la fabrica de oxigen, al cărei compresor principal, livrat de firma Demag din RFG s-a gripat și a atras după sine oprirea oțelăriei și, în consecință, a întregului combinat. La o chemare telefonică, Demag a trimis în aceeași zi cu avionul un specialist cu un nou lagăr, pe care l-am adus cu mașina de la aeroport și care din aceeași seară și până a doua zi la prânz a montat lagărul și a repus în funcțiune compresorul avariat. Am stat, cu sufletul la gură, [...] lângă tehnicianul german, admirându-i competența și conștiinciozitatea, refuzând orice propunere de a face o pauză și de a servi o gustare.

(Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, București, 2000, p.169–171)

Nota Bene: În anii '60, când a fost construit combinatul de la Galați, Gheorghe Gaston Marin a fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, însărcinat cu coordonarea ministerelor industriei grele, și totodată președinte al Comitetului de Stat al Planificării (până în 1965). De remarcat faptul că în anii '60-'70 România a suplinit absența tradiției industriale de vârf prin importul de tehnologie atât din U.R.S.S., cât și din țările occidentale.

„Politica de independență" a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej

A. Declarația din aprilie 1964

Construirea noii societăți este opera istorică a poporului din țara respectivă, rodul activității sale creatoare, al eforturilor și muncii sale.

Succesele obținute de R.P. Română, ca și de celelalte țări socialiste, arată că soluționarea

[1] Oțelărie folosind procedeul Linz-Donawitz, bazat pe convertizoare cu oxigen.

cu succes a sarcinilor dezvoltării economiei depinde în primul rând de folosirea tuturor posibilităților interne ale fiecărei țări, prin mobilizarea intensă a propriilor forțe și maxima valorificare a resurselor ei naturale. Hotărâtoare pentru dezvoltarea țărilor care au moștenit de la capitalism o stare de înapoiere economică este industrializarea socialistă, singura cale prin care se asigură creșterea armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă și în ritm rapid a întregii economii naționale, sporirea continuă a productivității muncii sociale, dezvoltarea intensivă și complexă a agriculturii, ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului. [...]

Progresul economic și tehnico-științific al țărilor socialiste se sprijină totodată pe relațiile de colaborare și întrajutorare între ele. [...]

În vederea deplinei folosiri a avantajelor acestor relații a fost constituit Consiliul de Ajutor Economic Reciproc care, potrivit statutului său, are ca scop să contribuie,

În ce privește metoda colaborării economice, țările socialiste membre ale C.A.E.R. au stabilit că mijlocul principal de înfăptuire a diviziunii internaționale socialiste a muncii, forma principală de colaborare între economiile lor naționale este coordonarea planurilor pe baza înțelegerilor bi- și multilaterale.

Pe parcursul dezvoltării relațiilor de colaborare între țările socialiste membre ale C.A.E.R. s-au preconizat forme și măsuri ca planul unic și organul unic de planificare, comun pentru toate țările membre, uniunile internaționale tehnico-productive de ramură, întreprinderile proprietate comună a mai multor țări, complexele economice interstatale etc.

Partidul nostru și-a exprimat cu toată claritatea punctul său de vedere, arătând că, întrucât esența măsurilor preconizate constă în trecerea unor funcții de conducere economică din competența statului respectiv în atribuțiile unor organe sau organisme suprastatale, ele nu sunt corespunzătoare principiilor care stau la baza relațiilor dintre țările socialiste.

Ideea organului unic de planificare, comun pentru toate țările din C.A.E.R., comportă implicații economice și politice dintre cele mai serioase. Conducerea planificată a economiei naționale este unul din atributele fundamentale, esențiale și inalienabile ale suveranității statului socialist — planul de stat fiind principalul instrument prin care acesta își realizează obiectivele sale politice și social-economice, stabilește direcțiile și ritmul de dezvoltare a economiei naționale, proporțiile ei fundamentale, acumulările, măsurile pentru ridicarea nivelului de trai material și cultural al poporului. Suveranitatea statului socialist presupune ca el să dispună efectiv și integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestor atribuții, deținând în mâinile sale totalitatea pârghiilor de conducere a vieții economice și sociale. Trecerea unor asemenea pârghii în competența unor organe suprastatale sau extrastatale ar transforma suveranitatea într-o noțiune lipsită de conținut.

Toate acestea sunt întru totul valabile și în ce privește uniunile interstatale tehnico-productive de ramură [...] și întreprinderile proprietate comună a două sau mai multe state. Planul de stat este unic și indivizibil, din el nu se pot extrage părți sau secțiuni care să fie transferate în afara statului. Conducerea economiei naționale în ansamblu nu este posibilă dacă problemele conducerii unor ramuri sau întreprinderi sunt scoase din competența partidului și guvernului țării respective și trecute unor organe extrastatale. [...]

Dată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă nu există și nu pot exista tipare

sau rețete unice, nimeni nu poate hotărî ce este just și ce nu pentru alte țări sau partide. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor și metodelor construcției socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist.

(*Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964*, Editura Politică, București, 1964, p. 30–33, 40–41)

Nota Bene: Această declarație semnifică ieșirea regimului de la București de sub tutela ideologică a Moscovei și îmbrățișarea, de către Gheorghe Gheorghiu-Dej și echipa sa, a căii „comunismului național".

B. Respingerea de către România a „planului Valev" — articol din „Viața Economică", 12 iunie 1964

Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice dintre țările socialiste

Despre „Complexul economic interstatal", în general, și despre concretizarea lui „dunăreană", în special

[...] În ultimii ani, în unele țări prietene sunt emise cu insistență păreri potrivit cărora adâncirea colaborării economice dintre statele socialiste membre al C.A.E.R. ar trebui „să depășească barierele naționale", economia națională a acestor țări să fie „eliberată" din „strânsoarea cămășii de forță națională", iar statele socialiste „să-și lărgească orizontul peste granițele respective".

Asemenea teze sunt menite să ofere suportul teoretic unor propuneri concrete făcute în cadrul C.A.E.R., propuneri care comportă implicații economice și politice dintre cele mai serioase, fiind de natură să știrbească grav independența și suveranitatea națională a țărilor membre. Este vorba de cunoscutele propuneri privind elaborarea unui plan unic și crearea unui organ de planificare comun pentru toate țările membre; înființarea de uniuni interstatale tehnico-productive de ramură și de întreprinderi proprietate comună a mai multor țări; crearea de complexe economice interstatale etc.

România, după cum se știe, a respins cu fermitate aceste propuneri, deoarece — așa cum se subliniază în Declarația plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964 — asemenea forme și măsuri contravin principiilor care stau la baza relațiilor dintre țările socialiste; respectarea strictă a independenței și suveranității naționale, egalitatea în drepturi, avantajul reciproc, întrajutorarea tovărășească, neamestecul în treburile interne, respectarea integrității teritoriale.

Aceste principii se află într-o indisolubilă intercondiționare reciprocă și alcătuiesc, toate împreună, legea de neclintit a dezvoltării întregului sistem mondial socialist, chezășia întăririi forței lui economice, sociale și politice, a îndeplinirii rolului său de factor determinant al dezvoltării istorice contemporane. [...]

Cu toate acestea, constatăm că în legătură cu ideea planului unic și cu celelalte idei care fac corp comun cu ea (organ unic de planificare, uniuni interstatale de ramură, complexe interstatale etc.), s-a dezvoltat cu repeziciune, în ultimii ani, o considerabilă literatură pusă în slujba propagării lor. Ideile menționate sunt reluate sistematic, sub diferite forme și în cele mai diferite ocazii ca probleme actuale, ca propuneri la a căror înfăptuire practică țările socialiste

ar trebui să treacă.

În această ordine de preocupări, observăm atenția tot mai mare care se acordă încercărilor de a se promova propunerile privind înființarea așa-numitelor „complexe economice interstatale". [...]

Nesocotind necesitatea respectării neabătute a principiilor relațiilor dintre țările socialiste, unii economiști afirmă însă că, din punct de vedere al dezvoltării forțelor de producție, soluția „rațională" ar fi crearea în zonele de graniță a unor „complexe economice interstatale".

După cum se știe, complexele economice interstatale ar urma să fie alcătuite, în concepția promotorilor lor, prin contopirea arbitrară a economiilor unor teritorii învecinate a două sau câtorva state socialiste, încălcându-se astfel nu numai suveranitatea, ci și integritatea lor teritorială.

(„Viața economică", 12 iunie 1964)

Nota Bene: Acest articol polemic viza un plan tehnic elaborat de economistul sovietic E. Valev; în realitate, sub această formă se ascundea un mesaj ce viza direct conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și factorii de decizie din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.).

Alegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului, martie 1965 — mărturia lui Ion Gheorghe Maurer

Mi-am dat seama și că mai tinerii Drăghici[1] și Ceaușescu sunt cei care doresc mai tare puterea și că sunt în stare de multe pentru a o avea. Ceilalți păreau indiferenți. Dacă nimeni dintre cei vechi nu avusese nimic de obiectat, la votul de împotrivire al celor mai tineri, pentru mine era clar că nu vor putea stăvili — și poate nici nu vor încerca — manevrele lui Drăghici sau Ceaușescu pentru a ajunge la putere. [...]

— Cum îl apreciați, atunci pe Ceaușescu? [...]

— Cum nu știam multe despre el, mă bazam pe recomandarea lui Dej. Ți-am mai spus că nu stătusem cu el de vorbă, să avem o discuție mai lungă. A fost, însă, o întâmplare — așa pot să-i spun acum — care m-a făcut să-l socotesc pe Ceaușescu un posibil conducător al României, cu o poziție destul de puternică împotriva rușilor. În vara lui '62, Hrușciov[2] a venit la București, într-o vizită mai lungă ca de obicei. A fost la Craiova, la Constanța, a vizitat fabrici, a ținut cuvântări. Călătoream cu trenul oficial și de la fereastra vagonului se tot uita peste câmpuri, nemulțumit ba de una, ba de alta din cele ce vedea. Nu ceea ce vedea îl nemulțumea, de fapt, pe el, ci politica României, tot mai deschisă de ieșire de sub hegemonia sovietică. [...]

În ședința Biroului Politic ce-a urmat după vizita sa, eu am spus că asemenea lucruri n-ar trebui să se mai întâmple și că ar fi bine ca Dej să discute cu Hrușciov despre acest lucru. [...]

Bineînțeles că s-a găsit cineva să-i transmită lui Hrușciov poziția mea. Când Hrușciov a venit

---

[1] Alexandru Drăghici — personaj important în elita comunismului românesc, ministru de Interne în timpul regimului Dej și unul dintre posibilii succesori la conducerea partidului după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

[2] Nikita Hrușciov — primul secretar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, conducătorul de facto al U.R.S.S., între anii 1953–1964.

data viitoare, în vizită, în țară la ședința Biroului Politic la care a luat parte, m-a criticat pe mine că mi-am permis să-l critic pe el. Din nou, peste membrii Biroului Politic s-a așternut tăcerea. Nimeni nu a spus nimic. Cu excepția lui Ceaușescu. Care a replicat: „Nu-i adevărat". A spus că nu-i adevărat că eu îl criticasem pe Hrușciov. Adică a mințit. Dar a avut îndrăzneala să spună ceva, în fața lui Hrușciov, în timp de ceilalți tăceau cu toții. Bineînțeles că eu i-am confirmat lui Hrușciov poziția mea și motivele ce-au susținut-o. Dar am socotit, atunci, că singurul dintre toți care are curajul să dea replică unui conducător sovietic este Ceaușescu. Chiar dacă a mințit, a spus ceva. Pe când ceilalți nimic, nici minciună, nici adevăr. De aceea, temându-mă de posibilitatea restabilirii unor raporturi umilitoare cu sovieticii, l-am propus pe Ceaușescu succesor al lui Dej.

— L-ați propus înaintea morții lui Dej sau după aceea?

— După ce-a murit Dej.

— Dintre ceilalți membri ai Biroului Politic nu a obiectat nimeni împotriva lui Ceaușescu? Alexandru Drăghici, Gheorghe Apostol[3] ce-au spus?

— N-a spus nimeni, nimic.

— De ce? Pentru că bănuiau că Dej își dăduse acordul la această nouă propunere, pentru că îl prețuiau pe Ceaușescu sau pentru că așa era obiceiul?

— Cred că au tăcut pentru că așa era obiceiul. Vezi că și prima dată s-au împotrivit doar cei care erau mai tineri: Drăghici și Ceaușescu. Propunerea cu Ceaușescu nici n-am mai supus-o la vot în Biroul Politic, ci direct în Comitetul Central. Și acolo, crezând probabil, că înainte s-a căzut de acord, asupra propunerii în cadrul Biroului Politic, s-au uitat unii la alții, au tăcut și au votat „pentru".

(Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundația „Ioan Slavici" — Editura Felix, Arad, 1995, p. 172–173)

Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la mitingul din Piața Palatului Republicii din București (21 august 1968)

Dragi tovarăși,

Cetățeni ai țării românești,

[...] Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșeală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. Este de neconceput în lumea de astăzi [...] ca un stat socialist, ca state socialiste să încalce libertatea și independența altui stat. Nu există nici o justificare, nu poate fi acceptat nici un motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc.

[...] Am hotărât ca începând de astăzi să trecem la constituirea gărzilor patriotice înarmate, alcătuite din muncitori, țărani și intelectuali, apărătoare ale independenței patriei noastre socialiste. [...] S-a spus că în Cehoslovacia există pericolul contrarevoluției; se vor găsi poate mâine unii care să spună că și aici, în această adunare, se manifestă tendințe

[3] Gheorghe Apostol — unul dintre liderii comuniștilor români, prieten apropiat al lui Dej și, după moartea acestuia, unul dintre posibilii candidați la succesiunea politică în partid.

contrarevoluționare. Răspundem tuturor: întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre. Uitați-vă, aici e întregul nostru Comitet Central, Consiliul de Stat, guvernul. Cu toții suntem hotărâți să servim cu credință poporul în construcția socialismului, în apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței sale. [...] Fiți siguri, tovarăși, fiți siguri, cetățeni ai României, că niciodată nu vom trăda patria noastră, nu vom trăda interesele poporului nostru.

(I. Pătroiu, Al. Oșca, V. Popa, *Îngheț în plină vară. Praga — august 1968*, Ed. Paideia, București, 1998, p. 94–95)

Nota Bene: Cuvântarea a fost prilejuită de intervenția armată (în noaptea de 20–21 august 1968) a trupelor Pactului de la Varșovia, în frunte cu Uniunea Sovietică, în Cehoslovacia, pentru înăbușirea mișcării reformatoare din această țară (mișcare numită metaforic „Primăvara de la Praga"). Din cauza neîncrederii liderului sovietic Leonid Brejnev în Nicolae Ceaușescu, România nu a fost invitată să participe la această intervenție. În zilele următoare lui 21 august 1968, conducerea de partid de la București, dar și comunitatea internațională, s-au temut că Uniunea Sovietică va încerca și o intervenție în România, pentru domolirea „independenței" lui Ceaușescu. Această condamnare foarte dură din partea lui Nicolae Ceaușescu l-a transformat pe conducătorul român într-o „vedetă" a politicii internaționale și a crescut foarte mult popularitatea sa internă. Pentru Nicolae Ceaușescu, august 1968 a fost momentul său de glorie.

Politica demografică a regimului Ceaușescu

A. Decretul privind interzicerea întreruperilor de sarcină — 29 septembrie 1966

Decret

pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii

Având în vedere că întreruperea cursului sarcinii reprezintă un act cu grave consecințe asupra sănătății femeii și aduce mari prejudicii și sporului natural al populației,

Consiliul de Stat al Republicii Populare România decretează:

Art. 1. — Întreruperea cursului sarcinii este interzisă.

Art. 2. — În mod cu totul excepțional întreruperea cursului sarcinii va fi autorizată potrivit prevederilor art. 5, în cazurile în care:

a) sarcina pune viața femeii într-o stare de pericol care nu poate fi înlăturat printr-un alt mijloc;

b) unul din părinți suferă de o boală gravă, care se transmite ereditar, sau care determină malformațiuni congenitale grave;

c) femeia însărcinată prezintă invalidități grave fizice, psihice sau senzoriale;

d) femeia este în vârstă de peste 45 de ani;

e) femeia a născut patru copii și îi are în îngrijire;

f) sarcina este urmarea unui viol sau a unui incest.

Art. 3. — Întreruperea în cazurile prevăzute la art. 2 se poate efectua în primele trei luni ale sarcinii.

În caz excepțional, când se constată o stare patologică gravă care pune în pericol viața femeii, întreruperea cursului sarcinii se poate face până la șase luni. [...]

Art. 5. — Autorizarea întreruperii cursului sarcinii se dă de către o comisie medicală

raională sau orășenească instituită în acest scop prin decizia comitetului executiv al sfatului popular regional sau al orașelor București și Constanța.

Art. 6. — În cazuri de extremă urgență medicală, când întreruperea cursului sarcinii trebuie imediat efectuată, medicul are obligația ca înainte de intervenție, sau când nu este posibil, în cel mult 24 ore de la aceasta, să anunțe în scris pe procuror, care urmează a constata, pe baza avizului medicului legist și a oricăror alte date, dacă intervenția pentru întreruperea cursului sarcinii a fost necesară.

Art. 7. — Efectuarea întreruperii cursului sarcinii în alte condiții decât cele prevăzute în acest decret constituie infracțiune și se pedepsește potrivit dispozițiilor Codului penal.

Art. 8. — Prezentul decret intră în vigoare la 30 de zile de la publicare. În același termen, ministrul sănătății și prevederilor sociale emite instrucțiuni de aplicare a acestui decret. [...]

București, 29 septembrie 1966

Nr. 770

Președintele Consiliului de Stat

Chivu Stoica

(„Buletinul Oficial", II, nr. 60, partea I, 1 octombrie 1966)

Nota Bene: Acest decret a avut drept consecință o creștere pe termen scurt a natalității în România; în deceniile următoare, pe baza acestui decret, regimul Ceaușescu a dus o politică demografică din ce în ce mai dură, soldată deseori cu grave încălcări ale drepturilor omului și ale demnității individului.

B. Consecințe asupra femeilor — rezultatul unei anchete de istorie orală

[Modelul] unui avort era aparent simplu și bine definit. Existau patru pași importanți în efectuarea unui avort:

1. Locul de muncă — o cunoștință	îți făcea legătura sau te ducea la
2. O aborționistă, un doctor (mai rar) (sau) o asistentă	aceasta îți punea sonda și apoi plecai
3. Acasă	aici avea loc de obicei avortul propriu-zis și începea calvarul în cazul în care era nereușit, ajungând astfel la
4. Spital	situația devenea ambiguă pentru că existau: a) doctori care acceptau avortul și acest lucru însemna viața, chiar dacă mai treceai prin câteva chinuri; b) doctori care refuzau avortul și atunci erai aproape sigur condamnată la moarte.

[...] Pentru femeile intervievate, experiența avortului s-a încheiat cu un amar happy-end. Toate au supraviețuit fizic dar au rămas cu sechele psihologice. În spatele acestei aparente resemnări se ascunde revolta. Revoltă că au fost folosite, că pentru o perioadă de timp (pentru ele, cei mai frumoși ani ai vieții), ele nu și-au aparținut lor, ci au fost proprietate de stat.

(Elena Bărbulescu, *Femeia și avortul în perioada 1966–1989,* „Anuarul de istorie orală", nr.1, 1998, p.180–181)

C. Efectele politicii demografice a regimului Ceaușescu. Rata mortalității materne[1]

în diverse țări europene (1988)

România	210
Albania	100
U.R.S.S.	45
Bulgaria	40
Ungaria	21
Polonia	15
Finlanda	15
Cehoslovacia	14
Franța	13
Iugoslavia	11
Germania (R.F.G.)	8
Italia	6
Norvegia	4

(Constantin Grigorescu (coordonator), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european — 1989*, București, 1993, p. 247)

„Mutatul la bloc" — o anchetă sociologică

Blocul 311 din Militari[2], zona Veteranilor, a fost dat în folosință în toamna anului 1977. Este un bloc mic, tip P+4, cu două scări însumând 20 apartamente. Componența sa a fost marcată de valul de demolări și mutări declanșat după cutremurul din acel an: o parte din locatari provine din case demolate, alții din Pantelimon, prin schimb de locuință oferit de ICRAL[3], care avea nevoie de apartamente în această zonă pentru bătrânii demolați din Calea Moșilor, alții, în sfârșit, au profitat într-un fel sau altul de toate aceste mișcări pentru a obține apartamentul la bloc pe care îl așteptau de mult. Pentru unii venirea aici a fost o dramă, pentru alții încununarea unor demersuri de ani de zile. [...] „...memoriul l-am făcut la doamna Ceaușescu —povestește E.S. Soțul meu era student atunci, știți, de aia aveam niște drepturi; el era student, copiii erau patru, nu aveam unde [...] și m-am apucat eu și am făcut memoriul. Da' vreau să spun totuși cum a evoluat [...] pe 3 august l-am născut pe Bogdan [...], pe 3 septembrie am pus memoriul la poștă [...] Ei, vreau să zic că pe 3 noiembrie am avut deja apartamentul nominalizat...". [...] În sfârșit, în alte câteva cazuri „pilele" la ICRAL sau la „ăștia cu demolările" au fost suficiente.

Motivele venirii la bloc, mai exact, în acest bloc, sunt diverse. Constrânși de demolări sau de lipsa de spațiu, toți cei anchetați au încercat să influențeze faimoasele repartiții sau să le corecteze prin jocul complicat al schimburilor de locuințe pentru a se apropia: de serviciu sau, mai frecvent, de un părinte, un copil, o rudă etc. Care locuia în vecinătate sau măcar în același cartier. [...] Veniți din orizonturi diferite, au sfârșit prin a se aduna în blocul 311: intelectuali, funcționari și muncitori, un ofițer de stat major și un sportiv de performanță, un sociolog și o

[1] Mortalitatea maternă = decese din cauza maternității la 100.000 de născuți vii.

[2] Cartier din București.

[3] Instituție care administra fondul locuințelor de stat.

familie de țigani etc., alcătuind împreună colectivitatea eterogenă a blocului.

[...] Peste jumătate dintre locatarii blocului 311 nu s-au născut în București. Au venit din alte părți, la vârste diferite și din motive diferite. În schimb perceperea orașului este mai puțin diferită. Când li se cere să definească orașul, imaginea pe care o au, în majoritatea cazurilor, este aceea a unei aglomerări excesive: „gălăgia cea mai mare și balamucul cel mai mare: aglomerația", „un furnicar de oameni" etc. [...]

Există însă și reversul medaliei, pentru că orașul are avantajele sale. Și ele sunt evidente mai ales când este vorba despre confort, acesta fiind apanajul orașelor [...]. Confortul săracului, desigur, pentru care imaginea casei cu curte este legată de cea a încălzirii cu lemne, de lipsa apei curente etc. În acest sens trebuie luată declarația doamnei D. „ [...] între casă cu curte și bloc, eu prefer blocul. Dar o casă cu aceleași condiții de confort ca și cele de la bloc nu mi-ar displăcea. Adică să am încălzire cu gaze, apă curentă, WC-ul în casă, în fine, tot confortul".

(Vintilă Mihăilescu, Viorica Nicolau, Mircea Gheorghiu, Costel Olaru, *Blocul între loc și locuire*, „Revista de cercetări sociale", 1, 1994, nr. 1, p. 73–74)

Nota Bene: Mărturiile reflectă faptul că majoritatea celor care s-au mutat în acest bloc, chiar dacă nu au venit direct din mediul rural, sunt totuși relativ de curând migrați la oraș și păstrează satul și casa la curte ca principal reper de comparație. Pe de altă parte, succesul demersului pe lângă Elena sau Nicolae Ceaușescu pentru obținerea unei locuințe nu trebuie să înșele: crearea unor situații în care instituțiile „normale" nu funcționează, și intervenția „providențială" a conducătorului, fac parte dintr-un vechi arsenal propagandistic al regimurilor autocratice.

Cultura românească sub Ceaușescu

Literatura din anii regimului socialist, comparată cu cea interbelică — aprecierile lui Iorgu Iordan

O comparație între mișcarea literară de după 23 August și cea interbelică îmi vine aproape fără să vreau în minte. Probabil, sub influența procedeului similar care se aplică frecvent mai cu seamă în domeniul producției economice. Cantitativ vorbind literatura noastră actuală este mult superioară celeilalte. Faptul se explică și printr-un entuziasm, aș zice molipsitor, care se manifestă și în alte ramuri de activitate, dar și, îndeosebi, zic eu, prin faptul că aspiranții la glorie literară sunt încurajați, în toate chipurile. Mai întâi, munca lor este plătită, sub forma drepturilor de autor, care sunt administrate de o adevărată bancă, numită „Fondul literar", foarte generoasă, cel puțin în marea majoritate a cazurilor. Încurajarea este și de natură pur spirituală, venită, fie și indirect, de la conducerea noastră politică și de stat, și direct de la majoritatea criticilor literari, care manifestă, mai toți, o mare bunăvoință, ca să nu-i spun astfel, și nu numai față de începători. Într-un interviu, luat de revista *Luceafărul* acum vreo 12–15 ani, ziceam că circa cincizeci la sută din ce se publică prin reviste și sub formă de volume ar trebui să fie pentru „uz intern", să rămână, adică, nu numaidecât în [...] sertarele autorilor, ci la „locul de producție", vreau să spun în arhiva cenaclurilor și a cercurilor culturale [...]. Cât de departe poate merge încurajarea spirituală dovedește, între altele, faptul că, la emisiunea „Odă limbii române" de la Radio, compoziții poetice de-ale elevilor de liceu sunt, câteodată, recitate de marea actriță care este Irina Răchițeanu.

În ce privește calitatea literaturii noastre actuale, situația se prezintă mai puțin clar, pentru

mine, firește, și de aceea apar dificultăți serioase, când e vorba de făcut aprecieri. [...]

Dramaturgia actuală, privită din punct de vedere pur literar, nu se poate compara cu proza, chiar dacă avem un număr de piese valoroase. Libertatea de care pomeneam mai înainte, în legătură cu romanul, se face mai puțin simțită în literatura dramatică. Șablonul, atât de răspândit până nu de mult, cu eroi „pozitivi" și „negativi", n-a dispărut încă, și impresia de „tezism", pe care o au mulți dintre noi, când asistă la un spectacol teatral, așa se explică. Faptul surprinde cu atât mai mult, cu cât punerea în scenă a pieselor și jocul actorilor au atins, în general, un nivel cât se poate de ridicat. Considerații similare se pot face și cu privire la scenariile cinematografice, care, prin conținutul ca și prin destinația lor, trebuie puse alături de lucrările dramatice. Aici situația se prezintă și mai puțin satisfăcătoare. Defectele, relevate, din fugă, de mine, ale dramaturgiei, apar în cinematografie și mai ușor la lumină.

(Iorgu Iordan, *Memorii*, III, București, Editura Eminescu, 1979, p. 340–342)

Nota Bene: Lingvistul Iorgu Iordan a fost unul dintre intelectualii care au colaborat cu regimul comunist, fiind pentru un timp chiar ambasador la Moscova. Dincolo însă de acest angajament politic, observațiile referitoare la literatură se disting prin luciditate și nuanțare. Totodată, invitația deloc voalată la mai mult spirit critic și la depășirea „șabloanelor" erau în contradicție cu politica lui Nicolae Ceaușescu de promovare a culturii de masă tip „Cântarea României", și reflectă strădania de a apăra un anumit standard de profesionalitate în creația culturală.

Literatura și rezistența intelectuală sub Ceaușescu — comentariul Monicăi Lovinescu despre publicarea romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda

Cum a devenit imposibilul aproape posibil o dată cu *Cel mai iubit dintre pământeni*, unde pentru prima oară un autor publicat în țară dibuiește esența răului în însuși actul „revoluționar" și insistă asupra rolului torționar al Securității, rămâne o întrebare deschisă. și-o pun toți cititorii care au smuls acest roman din librării (cartea se cumpără la negru la prețuri incredibile și, bineînțeles, nu este reeditată).

Să ne mirăm că unii cititori ai romanului, înmărmuriți de această trimitere a Securității în boxa acuzării, au lansat zvonul — persistent — că „organele" n-ar fi fost străine de moartea scriitorului? Chiar dacă ar fi neîntemeiat, zvonul este semnificativ.

El arată în orice caz că nu prin povestea de iubire, și nu numai prin calitățile sale estetice, *Cel mai iubit dintre pământeni* a scurtcircuitat sensibilitatea publicului din țară.

Și ne scuză pe noi de a ne fi oprit în acest roman numai la ceea ce salvează el dintr-o memorie colectivă interzisă. Pentru că, în absența oricăror arhive, a manualelor veridice de istorie contemporană, a documentelor autentice, îi poate reveni literaturii și această sarcină ingrată, de cronică.

Numai că atunci când ea este menită să vadă lumina tiparului în țară, nu poate să ne ofere decât fâșii de memorie. Pe această cale, ni se pare că Marin Preda a mers cel mai departe în cartea ce merită într-adevăr titlul pe care nu-l poartă: *Era ticăloșilor*.[1]

(Monica Lovinescu, *Posteritatea contemporană. Unde scurte*, III, Ed.Humanitas, 1994, p. 132–141)

[1] *Era ticăloșilor* — titlul eseului pe care îl scrie personajul principal al romanului, Victor Petrini.

Decretul privind înregistrarea aparatelor de multiplicat și a mașinilor de scris (11 mai 1983)

Cap I. Înregistrarea aparatelor de multiplicat

Art. 1. - Unitățile socialiste și alte organizații care produc, importă sau comercializează aparate de multiplicat tip xerox, ghestetnere, papirografe, heliografe și alte asemenea sunt obligate să comunice, în scris, în primele 5 zile ale fiecărei luni, organului local al miliției în a cărui rază teritorială își au sediul, datele privind tipul aparatului, marca, seria și unitățile beneficiare, pentru operațiunile efectuate în luna precedentă. [...]

Cap. III. Asigurarea securității operațiunilor de multiplicat și a mașinilor de scris

Art. 17. - Unitățile care produc, confecționează, vând, dețin ori repară aparate de multiplicat sau mașini de scris sunt obligate să ia măsuri de asigurare a securității lor, astfel încât acestea să nu poată fi utilizate sau manipulate decât de persoanele desemnate în acest scop.

Art. 18. - Pierderea sau dispariția oricărui aparat de multiplicat sau mașini de scris va fi anunțată, în scris, organului local al miliției de unitatea socialistă sau alte organizații, în termen de cel mult 24 de ore de la data constatării unei asemenea fapte.

Min. de Interne, George Homoștean.

(„Buletinul Oficial", anul XIX, nr. 36, partea I, marți, 17 mai 1983, Decretul nr. 2107)

Nota bene: Emis sub forma unor „Norme cu privire la datele ce urmează a fi comunicate de miliție, de către unitățile socialiste și alte organizații, în vederea înregistrării aparatelor de multiplicat, a mașinilor de scris, modul de ținere a evidenței și de păstrare a acestora și a materialelor necesare reproducerii scrierilor", acest decret ilustrează controlul impus de regim asupra societății, ca și teama sa de apariția unor acte de protest sau opoziție față de politica oficială.

Politica economică a regimului Ceaușescu — Programul de alimentație „rațională" a populației, 29 iunie 1984

Hotărâre a Marii Adunări Naționale
pentru aprobarea Programului de alimentație științifică
a populației

Marea Adunare Națională a Republicii Populare România, luând în dezbatere Programul de alimentație științifică a populației, elaborat pe baza indicațiilor și sub îndrumarea nemijlocită a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, constată că, prin prevederile ce le cuprinde, programul se înscrie în mod armonios în politica generală a partidului și statului nostru — al cărei țel suprem îl constituie asigurarea bunăstării materiale și spirituale a poporului, ridicarea permanentă a calității vieții — și este menit să contribuie la satisfacerea echilibrată a cerințelor de consum alimentar ale tuturor membrilor societăți.

Având la baza prevederilor sale recomandările științei, obiceiurile, tradițiile și specificul cerințelor [...] unei alimentații raționale, programul stabilește, totodată, direcțiile în care cercetarea științifică, agricultura, industria alimentară, comerțul, alimentația publică trebuie să acționeze pentru realizarea integrală a obligațiilor ce le revin.

Pornind de la însemnătatea deosebită pe care o are acest program pentru determinarea unei alimentații științifice a populației,

Marea Adunare Națională a Republicii Socialiste România hotărăște:

1. Se aprobă Programul de alimentație științifică a populației.

2. Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, celelalte ministere și organe centrale cu sarcini în domeniul producerii și desfacerii de bunuri de consum agro-alimentare, precum și consiliile populare, trebuie să ia măsuri ca toate unitățile subordonate să asigure lărgirea și diversificarea bazei de materii prime agro-alimentare și valorificarea lor superioară, intensificarea cercetării privind nivelul și structura alimentației populației pe zone geografice, categorii de vârstă și profesii, crearea de noi tipuri de produse alimentare, îmbogățirea gamei sortimentale de produse semipreparate și preparate, creșterea producției de alimente dietetice, realizarea unui larg fond de marfă și dezvoltarea rețelei de desfacere a mărfurilor alimentare, asigurarea satisfacerii echilibrate a cerințelor de consum ale populației.

3. Consiliul de Miniștri va lua măsuri pentru înfăptuirea prevederilor programului, urmărind realizarea integrală a resurselor de produse agro-alimentare, diversificarea și îmbunătățirea calității produselor, repartizarea judicioasă a fondului de mărfuri, cu respectarea Programului de autoconducere și autoaprovizionare teritorială.

Totodată, Consiliul de Miniștri va asigura buna organizare a rețelei comerciale și de alimentație publică, profilarea și specializarea corespunzătoare a unităților de desfacere, livrare ritmică și buna gospodărire a produselor, îmbunătățirea servirii cumpărătorilor.

4. Ministerul Educației și Învățământului, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, organizațiile componente ale Frontului Democrației și Unității socialiste, Uniunea Generală a Sindicatelor din România, Uniunea Tineretului Comunist, Consiliul Național al Femeilor, Societatea de Cruce Roșie, presa, radioul, televiziunea au datoria să desfășoare, prin formele și mijloacele lor specifice, o activitate educativă susținută, pentru explicarea principiilor și regulilor alimentației științifice, pentru cunoașterea și însușirea de către toate categoriile populației a prevederilor programului, formarea la fiecare cetățean a deprinderilor de alimentație științifică, factor important în asigurarea sănătății și dezvoltarea armonioasă, fizică și psihică a poporului.

Această hotărâre a fost adoptată de Marea Adunare Națională în ședința din 29 iunie 1984.

Președintele Marii Adunări Naționale, Nicolae Giosan

București, 19 iunie 1984

(„Buletinul Oficial", XX, Nr. 53, 2 iulie 1984)

Programul de televiziune în România anilor '70–'80

Vineri 27 noiembrie 1970

17,00 - *Teleșcoala* (programe pentru disciplinele chimie, biologie, matematică).

18,00 - *Căminul*, emisiune de interes general.

Vineri 27 noiembrie 1987

20,00 - Telejurnal. În întîmpinarea Conferinței Naționale a partidului

20,20 - *Strălucită solie de pace, prietenie și colaborare*. Vizita tovarășului Nicolae

18,45 - *Revista economică tv.*
19,10 - Tragerea Loto.
19,20 - *1001 de seri*, emisiune de desene animate pentru copii.
19,30 - Telejurnalul de seară.
20,00 - *Reflector*, emisune de investigații reportericești.
20,15 - *Film artistic*: „Băieții din strada Pal" (producție Ungaria).
21,55 - *Tineri soliști*. Recitalul tinerilor muzicieni.
22,20 - *Nicolae Iorga. Documentar cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la asasinarea de către legionari a marelui cărturar.*
22,35 - *Teleglob*. Itinerar iugoslav: Belgrad, Zagreb, Sarajevo.
23,05 - Telejurnalul de noapte.
23,30 - Închiderea programului.

Sîmbătă 28 noiembrie 1970

15,00 - Fotbal: Rapid București – Dinamo București, transmisiune în direct.
17,00 - Emisiune în limba germană.
18,10 - Publicitate
18,15 - *Bună seara, fete! Bună seara, băieți!*, emisiune pentru tineret (în sumar, interviu în exclusivitate pentru Televiziunea Română cu Marlene Jobert).
19,15 - Publicitate.
19,20 - *1001 de seri*, emisiune de desene animate pentru copii.
19,30 - Telejurnalul de seară.
20,00 - *Teleenciclopedia.*
20,50 - Program muzical.
21,00 - *Film serial*: „Incoruptibilii" (producție SUA).
22,00 - Telejurnalul de noapte.
22,15 - Handbal masculin: Steaua București - Studentzones Idrottslag Oslo (repriza a II-a, înregistare).

Ceaușescu împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu în Republica Arabă Egipt.
20,40 - *Țara întreagă întîmpină Conferința Națională a partidului. Angajamente onorate* (documentar).
20,55 - *Cadran mondial* - România și problemele lumii contemporane.
21,10 - *Serial științific*: „Univers, materie, viață". Emisiune de educație materialist-științifică.
21,40 - Laureați ai festivalului național „Cîntarea României".
21,55 - Telejurnal.
22,00 - Închiderea programului.

Sîmbătă 28 noiembrie 1987

13,00 - *Telex* (buletin informativ).
13,05 - *La sfîrșit de săptămînă*, emisiune de varietăți.
14,45 - Săptamîna politică.
15,00 - Închiderea programului.
* * *
19,00 - Telejurnal. *În întîmpinarea Conferinței Naționale a Partidului.*
19,20 - *Teleenciclopedia.*
19,50 - *Pe un rîu frumos, pe un rîu în jos*, documentar.
20,45 - *Film artistic*: „Trenul de Kraljevo" (producție Iugoslavia).
22,05 - Telejurnal
22,15 - *Un buchet de crizanteme*, program de romanțe.
22,30 - Închiderea programului.

22,45 - Program muzical-distractiv,
cu Iva Zanichi, Rocky Roberts, Ornella
Vanoni, Boby Solo, Rita Pavone,
Claudio Vila.

23,30 - Închiderea programului.

Nota Bene: Aceste programe de televiziune, reproduse din presa vremii, sunt ilustrative pentru climatul politic din fiecare dintre cele două perioade analizate. În anul 1970, deși Televiziunea română era încă o instituție relativ tânără, se observă încercarea de a îmbina cerințele ideologice ale regimului cu emisiuni variate, conform preferințelor și interesului telespectatorilor. În anul 1970, pe lângă programul 1 al Televiziunii mai funcționa și programul 2 (disponibil în principal pe raza Bucureștiului), cu un accentuat caracter cultural. Din punctul de vedere al calității și cantității programelor difuzate, Televiziunea română a atins nivelul său maxim spre mijlocul anilor '70, după care a urmat o perioadă de regres treptat. Grăitoare sunt programele din aceleași zile din săptămână. În anul 1987 apar mult mai puține emisiuni de divertisment, în schimb caracterul politic al programelor este evident; se observă, totodată, și scăderea cantitativă drastică a orelor de program, în paralel cu desființarea totală a programului 2 al Televiziunii.

Bilanțul economic al regimului socialist. Produsul Intern Brut pe locuitor în anul 1989 — comparații internaționale (dolari S.U.A.)

Elveția	30270
Germania (R.F.G.)	20750
Franța	17830
Italia	15150
Spania	9150
Grecia	5340
Cehoslovacia	5000
Portugalia	4260
Ungaria	2560
Bulgaria	2320
Polonia	1760
U.R.S.S.	1732
România	1567
Albania	900

(Constantin Grigorescu (coord.), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european — 1989*, București, 1993, p.31)

Nota Bene: Datele din tabel au fost calculate în dolari S.U.A. pe baza cursului mediu de schimb al diferitelor monede naționale în anul respectiv. În statisticile internaționale se folosește alternativ și metoda calculării PIB la paritatea puterii de cumpărare, ceea ce conduce la unele diferențe. În cazul concret al comparațiilor europene pentru anul 1989, această a doua metodă nu schimbă esențial locul României: PIB pe locuitor este într-adevăr ceva mai mare, decalajele față de țările mai dezvoltate sunt ceva mai mici, în schimb România este devansată și de Albania, pentru care efectul de corecție a fost mai mare.

Disidența anticeaușistă în interiorul Partidului Comunist — „Scrisoarea celor 6" adresată lui Nicolae Ceaușescu (martie 1989)

Președintelui Nicolae Ceaușescu,

În momentul în care însăși ideea de socialism, pentru care noi am luptat, este discreditată de politica dumneavoastră și când țara noastră este izolată în Europa, noi ne-am hotarât să luăm poziție. Ne dăm perfect seama că facând aceasta ne riscăm libertatea și poate chiar viețile noastre. Dar simțim că e datoria noastră să apelăm la Dvs. pentru a schimba cursul actual înainte de a fi prea târziu.

1. Comunitatea internațională vă reproșează nerespectarea Actului final de la Helsinki, pe care l-ați semnat. Cetățenii români vă reproșează nerespectarea Constituției, pe care ați jurat să o respectați. Iată faptele:

a) Întregul plan de sistematizare a satelor [...]

b) Decretul care interzice cetățenilor să aibă contacte cu străinii nu a fost niciodată votat de un corp legislativ și nu a fost niciodată publicat. De aceea este lipsit de putere legală. [...]

c) Centrul civic din București, investiția cea mai mare, de multe miliarde de lei, facută vreodată în România, nu dispune de un buget public și este construită cu violarea tuturor legilor existente privitoare la construcții și finanțarea lor. [...]

d) Securitatea, care a fost creată pentru a apăra ordinea socialistă împotriva claselor exploatatoare, este acum dirijată împotriva muncitorilor,

e) Fabricile și instituțiile au primit ordin să-și angajeze să lucreze duminica, [...]

f) Poșta este violată sistematic, iar convorbirile noastre telefonice sunt întrerupte prin violarea articolului 34 care le garantează.

Pe scurt, Constituția a fost virtualmente suspendată și nu dispunem în momentul de față de un sistem legal. Trebuie să admiteți, domnule președinte, că o societate nu poate funcționa dacă autoritățile, începând cu cele de la vârf, manifestă lipsă de respect față de lege.

2. Planificarea nu mai funcționează în economia românească. [...]

3. Politica agricolă este de asemenea în derută. [...]

4. Însuși faptul că nemții, ungurii și evreii emigrează în masă arată că politica de asimilare forțată trebuie să înceteze.

5. În sfârșit, suntem îngrijorați profund că poziția internațională a României și prestigiul ei scad cu repeziciune. După cum știți, aceasta este demonstrată în mod concret de deciziile unui număr de țări de a închide ambasadele lor la Bucuresti. Cel mai alarmant este ca ambasade, ca cele ale Danemarcei, Norvegiei și Portugaliei, au fost deja închise și alte ar putea să urmeze. [...]

Am pierdut statutul de națiune favorizată în comerțul cu S.U.A. și, ca urmare, o serie de fabrici textile nu mai au comenzi. C.E.E. (Comunitatea Economică Europeană) nu mai vrea să extindă acordul ei comercial cu România, ceea ce va afecta în mod negativ alte sectoare ale economiei. Dumneavoastră ați susținut întotdeauna că întâlnirile la nivel înalt sunt decisive în îmbunătățirea relațiilor între state. Dar cum să îmbunătățești relațiile externe ale României când toți liderii țărilor necomuniste din Europa refuză să se întâlnească cu dumneavoastră? [...]

Ați început să schimbați geografia satelor, dar nu puteți muta România în Africa.

Gheorghe Apostol – fost membru al Biroului Politic și președinte al sindicatelor.

Alexandru Bârlădeanu – fost membru al Biroului Politic și președinte al C.S.P.

Corneliu Mănescu – fost ministru al afacerilor externe și președinte al Adunării Generale a O.N.U.

Constantin Pârvulescu – membru fondator al P.C.R.

Grigore Răceanu – veteran al P.C.R.

Silviu Brucan – fost redactor-șef adjunct al „Scânteii".

(Silviu Brucan, *De la capitalism la socialism și retur. O biografie între două revoluții,* Ed. Nemira, București, 1998, pp. 196–198)

XVI. DUPĂ 1989

Comunicatul în zece puncte Consiliului F.S.N. (22 decembrie 1989)

Cetățeni și cetățene,

Trăim un moment istoric. Clanul Ceaușescu, care a dus țara la dezastru, a fost eliminat de la putere. Cu toții știm și recunoaștem că victoria de care se bucură întreaga țară este rodul spiritului de sacrificiu al maselor populare de toate naționalitățile și, în primul rând, al admirabilului nostru tineret, care ne-a restituit, cu prețul sângelui, sentimentul demnității naționale. Un merit deosebit îl au cei care ani de zile și-au pus în pericol viața, protestând împotriva tiraniei.

Se deschide o pagină nouă în viața politică și economică a României.

În acest moment de răscruce am hotărât să ne constituim în Frontul Salvării Naționale care se sprijină pe armata română și care grupează toate forțele sănătoase ale țării, fără deosebire de naționalitate, toate organizațiile și grupările care s-au ridicat cu curaj în apărarea libertății și demnității în anii tiraniei totalitare.

Scopul Frontului Salvării Naționale este instaurarea democrației, libertății și demnității poporului român.

Din acest moment, se dizolvă toate structurile de putere ale clanului Ceaușescu. Guvernul se demite, Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea. Întreaga putere de stat este preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale.

Ca program, Frontul propune următoarele:

1. Abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ.

2. Organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie.

3. Separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unul sau, cel mult, două mandate. Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață.

Consiliul Frontului Salvării Naționale propune ca țara să se numească pe viitor România. [...]

4. Restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței. Eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată și promovarea liberei inițiative și a competenței în conducerea tuturor sectoarelor economice.

5. Restructurarea agriculturii și sprijinirea micii proprietăți țărănești. Oprirea distrugerii satelor.

6. Reorganizarea învățământului românesc potrivit cerințelor contemporane. Reașezarea structurilor învățământului pe baze democratice și umaniste.

Eliminarea dogmelor ideologice care au provocat atâtea daune poporului român și promovarea adevăratelor valori ale umanității. Eliminarea minciuni și a imposturii și statuarea unor criterii de competență și justiție în toate domeniile de activitate.

Așezarea pe baze noi a dezvoltării culturii naționale.

Trecerea presei, radioului, televiziunii din mâinile unei familii despotice în mâinile poporului.

7. Respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale și asigurarea deplinei lor egalități în drepturi cu românii.

8. Organizarea întregului comerț al țării, pornind de la cerințele satisfacerii cu prioritate a tuturor nevoilor cotidiene ale populației României. [...]

9. Întreaga politică externă a țării să servească promovării bunei vecinătăți, prieteniei și păcii în lume, integrându-se în procesul de constituire a unei Europe unite, casa comună a tuturor popoarelor continentului. Vom respecta angajamentele internaționale ale României și, în primul rând, cele privitoare la Tratatul de la Varșovia.

10. Promovarea unei politici interne și externe subordonate nevoilor și intereselor dezvoltării ființei umane, respectul deplin al drepturilor și libertăților omului, inclusiv al dreptului de deplasare liberă.

Constituindu-ne în acest Front, suntem ferm hotărâți să facem tot ce depinde de noi pentru a reinstaura societatea civilă în România, garantând triumful democrației, libertății și demnității tuturor locuitorilor țării.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 834–836)

Decretul-lege privind funcționarea partidelor politice (31 decembrie 1989)

Pentru realizarea unei societăți cu adevărat democratice în România, asigurarea și apărarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor și înfăptuirea principiului pluralismului politic [...]

Consiliul Frontului Salvării Naționale decretează:

Art. 1. – În România este liberă constituirea partidelor politice, cu excepția partidelor fasciste sau care propagă concepții contrare ordinii de stat și de drept în România.

Nici o altă îngrădire pe motive de rasă, naționalitate, religie, grad de cultură, sex, sau convingeri politice nu poate împiedica constituirea și funcționarea partidelor politice.

Înregistrarea și funcționarea partidelor politice se fac în conformitate cu prevederile prezentului decret-lege.

Art. 2. – Organizarea și funcționarea partidelor politice se fac, potrivit statutelor acestora, numai pe bază teritorială.

O persoană nu poate face parte în același tip din două sau mai multe partide politice.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 841)

Punctul 8 al „Proclamației de la Timișoara" (11 martie 1990)

Populația orașului Timișoara a fost inițiatoarea Revoluției Române.

Între 16 și 20 decembrie 1989, ea a purtat, de una singură, un înverșunat război cu unul dintre cele mai puternice și mai odioase sisteme represive din lume. A fost o încleștare cumplită, pe care numai noi, timișorenii, o cunoaștem la adevăratele ei proporții. De-o parte populația neînarmată, de cealaltă parte Securitatea, Miliția, Armata și trupele zeloase de activiști ai partidului. Toate metodele și mijloacele de reprimare s-au dovedit însă neputincioase în fața dorinței de libertate a timișorenilor și hotărârii lor de a învinge. Nici

arestările, nici molestările, nici chiar asasinatele în masă nu i-au putut opri. Fiecare glonț tras a adus pe baricadele Revoluției alți o sută de luptători. Și am învins. În 20 decembrie 1989, Timișoara a intrat definitiv în stăpânirea populației, transformându-se într-un oraș liber în marea închisoare care devenise în acele zile România. Din acea zi, întreaga activitate din oraș a fost condusă de la tribuna din Piața Operei de către Frontul Democrat Român, exponentul în acel moment al Revoluției de la Timișoara. În aceeași zi, armata a fraternizat cu demonstranții, hotărând să apere împreună cu ei victoria obținută. În 21 decembrie, în Piața Operei, peste o sută de mii de glasuri scandau: „Suntem gata să murim". [...]

Punctul 8: Ca o consecință a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate. Prezența lor în viața politică a țării este principala sursă a tensiunilor și suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilirea situației și reconcilierea națională, absența lor din viața publică este absolut necesară.

Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foștilor activiști comuniști candidatura la funcția de președinte al țării. Președintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărțirii noastre de comunism. A fi fost membru de partid nu este o vină. Știm cu toții în ce măsură era condiționată viața individului, de la realizarea profesională până la primirea unei locuințe, de carnetul roșu și ce consecințe grave atrăgea predarea lui. Activiștii au fost însă acei oameni care și-au abandonat profesiile pentru a sluji partidul comunist și au beneficiat de privilegiile materiale deosebite oferite de acesta. Un om care a făcut o asemenea alegere nu prezintă garanțiile morale pe care trebuie să le ofere un Președinte. Propunem reducerea prerogativelor acestei funcții după modelul multor țări civilizate ale lumii. Astfel, pentru demnitatea de Președinte al României ar putea candida și personalități marcante ale vieții culturale și științifice, fără o experiență politică deosebită. Tot în acest context, propunem ca prima legislatură să fie de numai doi ani, timp necesar întăririi instituțiilor democratice și clarificării poziției ideologice a fiecăruia dintre multele partide apărute. De-abia atunci am putea face o alegere în cunoștință de cauză, cu cărțile pe masă.

(*10 ani de la lansarea Proclamației de la Timișoara*, Societatea „Timișoara", Timișoara, 2000, p. 11)

***Nota Bene**:* „Proclamația de la Timișoara" a fost unul dintre cele mai discutate documente elaborate în primele luni de după revoluția din 1989. În special datorită punctului 8 al Proclamației, documentul a fost interpretat, pe de o parte, ca o șansă irosită de accelerare a despărțirii de comunism și, pe de altă parte, ca o sursă a scindării societății românești pe criterii politice.

Constituția din 1991

Articolul 1

Principii generale

1. România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.
2. Forma de guvernământ a statului român este republica.
3. România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile

și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. (...)

Articolul 16

Egalitatea în drepturi

1. Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări.

2. Nimeni nu este mai presus de lege.

3. Funcțiile și demnitățile publice, civile sau militare, pot fi ocupate de persoane care au numai cetățenia română și domiciliul în țară.

[...]

Articolul 20

Tratatele internaționale privind drepturile omului

1. Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.

2. Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.

(Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741–1991*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 872–875)

Două perspective asupra României post-decembriste

A. Ion Iliescu[1]

În dimineața zilei de 14 iunie 1990 am spus [minerilor] două lucruri. În primul rând, am salutat prezența lor, ca un act de civism și de solidaritate, pentru că asta era, într-adevăr. Au venit oamenii, îngrijorați, când au văzut ce se întâmplă în Capitală. [...] De altfel, i-am și reținut, pentru că porniseră direct spre Piața Universității și a trebuit să-i strângem pe toți în Piața Victoriei, ca să încercăm să împiedicăm escaladarea violențelor. Și i-am rugat, în primul rând, să rămână organizați cum sunt, să ajute organele de ordine la restabilirea ordinii și curățeniei în Piața Universității. [...] Iar minerii au ajutat efectiv. [...] Este altceva că lucrurile au fost scăpate din mână. [...] Cum să ții în mână o masă din aceasta, enormă? Dar au fost și provocări. [...] Dacă toți cei 20 de mii de mineri, câți au fost atunci în Capitală, nu numai din Valea Jiului, ci și din alte bazine, ar fi comis ceea ce s-a spus și a fost exploatat la maximum de presa internă și internațională, ar fi fost, într-adevăr, o tragedie. Or, este vorba de elemente antrenate în acte provocatoare, care au molestat cetățeni, care au pătruns în anumite sedii, lucru pe care l-am dezavuat, l-am dezaprobat. Am spus că orice violență, indiferent de către cine este aceasta comisă, este de condamnat. [...] De aceea, în noaptea de 14, când am auzit ce s-a petrecut [...] am și discutat să fie strânși toți minerii [...] și, apoi, în dimineața de 15, să fie adunați în Sala Expoziției, unde m-am dus ca să-i conving să plece

[1] Ion Iliescu – președinte al Frontului Salvării Naționale (ulterior Partidul Democrației Sociale din România), președinte al României (mai 1990–noiembrie 1996, și reales pentru un alt mandat în noiembrie 2000).

acasă. În cuvântul meu către ei, mulțumindu-le pentru ce au făcut bine, am încercat să-i determin să plece acasă, dându-le asigurări că organele de ordine, de aici înainte, își vor face datoria.

(Ion Iliescu, *Momente de istorie. Documente, interviuri, comentarii (decembrie 1989–iunie 1990)*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 418–419)

B. Corneliu Coposu[1]

În 28 septembrie 1991, când Congresul P.N.Ț.C.D. era în plină desfășurare, în Sala Teatrului Național, un grup numeros de mineri, urmăriți îndeaproape de scutieri și trupe de ordine și bombardați cu proiectile lacrimogene și împinși de cordoane de ordine, în retragerea lui, a asaltat Sala Teatrului Național. Echipa de ordine a partidului le-a blocat intrarea. Minerii, urmăriți de forțele de ordine, intenționând să se pună la adăpost au amenințat cu spargerea ușilor de la intrarea în teatru. S-au dat dispoziții să fie lăsați să intre în hol și s-a acceptat ca zece delegați să intre în sala Congresului, pentru a relata modul în care erau urmăriți și hăituiți. Respectivii și-au spus păsul în fața delegaților adunați. Printre altele au spus că sunt de două zile nemâncați. Din sânul Congresului s-a făcut propunerea să se adune fonduri pentru procurarea de alimente pe seama minerilor, pentru a se răspunde în acest fel la agresiunea incalificabilă pe care minerii au comis-o împotriva partidului în 14 iunie 1990. Această propunere a fost aplaudată de Congres, care a și strâns pentru cumpărare de alimente pe seama minerilor suma de peste 70 000 lei. Prin urmare, minerii nu au fost invitați la Congresul nostru, iar partidul nostru a răspuns prin ajutor creștinesc la barbariile pe care le-a suportat din partea minerilor.

(*Corneliu Coposu în fața istoriei*, Editura Metropol, f. l., 1997, p. 104)

Nota Bene: Mărturiile celor doi oameni politici de convingeri diferite prezintă, în manieră subiectivă, propriile interpretări despre două dintre mineriadele produse în perioada 1990–2000. Aceste răbufniri violente ale minerilor au tulburat atmosfera politică și socială a țării, producând totodată mari daune imaginii țării pe plan internațional.

Disfuncții ale sistemului politic în anii '90

În cele din urmă, politica românească se izolează singură de realitățile sociale și economice, concentrându-se asupra ei însăși. Cum miza competiției politice este obținerea guvernării și nu guvernarea propriu-zisă, realitatea prioritară a politicii românești este relația dintre politicieni și nu relația dintre partide și populație sau dintre partide și realitate. Amândouă aceste componente sunt lăsate pe seama administrației. [...]

A doua modalitate importantă prin care actualele partide politice reușesc să se izoleze puternic de realitate este dominația, în cadrul fiecărui partid politic sau alianțe, a centrului asupra organizațiilor locale. În mod normal, organizațiile locale ar fi putut fi vehiculul introducerii în politica națională atât a unor interese ale comunităților locale, cât și a unor

[1] Corneliu Coposu – președinte al Partidului Național Țărănesc Creștin-Democrat (decembrie 1989–noiembrie 1995). Prin activitatea sa politică și prin dăruirea față de cauza democrației în România (cauză pentru care a suferit timp de 17 ani regimul de detenție al pușcăriilor comuniste și alți ani de strictă supraveghere din partea Securității), Corneliu Coposu a rămas un reper de ordin moral pentru clasa politică românească.

realități economice și sociale mai evidente la nivel local, și aflate într-o relație mai directă cu politicienii. Partidele s-au ferit de o asemenea infuzie de realitate prin asigurarea unei dominări totale a centrului asupra organizațiilor locale. Ceea ce a permis asta a fost exact situația conform căreia identitatea unui partid este asigurată de liderii la nivel central – voturile, chiar în județe, vin pentru ei și nu pentru organizațiile locale.

Toate partidele politice actuale sunt construite ca grupări de sprijin nu al unor politici, ci al unor lideri centrali. [...]

Toate partidele au organizații locale, de la care pretind însă nu atât o susținere a liniei politice a partidului, cât sprijin electoral, în schimbul unor facilități în relația cu administrația centrală. La rândul lor, organizațiile locale reunesc mai puțin adepți ai unei politici, cât ambiții parlamentare sau politice. [...]

Principala cauză a acestei stări de lucruri poate fi numită „deficit de guvernare". [...] problema lipsei de direcție și de obiective pe termen lung, de strategii și politici coerente și a incapacității de coordonare politică și gestiune eficientă a reformelor postcomuniste a devenit critică. Dincolo de pagubele directe, măsurabile punctual, poate că tributul cel mai mare pe care societatea românească îl plătește astăzi acestui deficit a fost instalarea unui solid și păgubitor sentiment că „nimic nu funcționează" și „orice este permis", care cutreieră nestingherit administrația centrală și locală, deopotrivă, conducerile întreprinderilor și pe cele ale sindicatelor, presa și lumea afacerilor. [...]

Cea mai gravă consecință a „deficitului de guvernare" este însă lipsa deschiderii către modernizare, irosirea timpului și a resurselor care sunt necesare acesteia, și, încetul cu încetul, reducerea șanselor, concomitent cu creșterea costurilor, pentru a realiza modernizarea României. [...]

Partidele nu oferă strategii și politici, dar deformează, electoral și clientelar, încercările de politici promovate guvernamental. [...]

La aceasta se adaugă incapacitatea de a aplica programe, cu alte cuvinte de a le coordona, urmări și realiza până la capăt. Acest fapt, cel puțin la nivelul administrației locale, se datorează atât slăbiciunilor proprii, dar mai ales incapacității „centrului" de a întreține altfel de relații decât cele de strictă obedință administrativă, având ca reflex direct lipsa unui sistem de producere, distribuire și redistribuire a resurselor la nivel local. Rezultatul este orientarea spre clientelism politic a administrației locale, încurajată de „mărețele idealuri" ale „pedeserizării" și „cederizării" administrațiilor locale, promovate cu îndârjire și deplin dispreț față de consecințele negative ale acestor acțiuni, ce se răsfrâng inevitabil, în cele din urmă, și asupra promotorilor.

(Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România – starea de fapt. I. Societatea*, București, 1996, p. 139–147)

Restabilirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor care au aparținut fostelor C.A.P. — Legea nr. 18/1991

[...] Art. 8. Stabilirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor care se găsesc în patrimoniul cooperativelor agricole de producție se face în condițiile prezentei legi, prin reconstituirea dreptului de proprietate sau constituirea acestui drept.

De prevederile legii beneficiază membrii cooperatori care au adus pământ în cooperativă sau cărora li s-a preluat în orice mod teren de către aceasta, precum și, în condițiile legii civile, moștenitorii acestora, membri cooperatori care nu au adus pământ în cooperativă și alte persoane anume stabilite.

Stabilirea dreptului de proprietate se face, la cerere, prin eliberarea unui titlu de proprietate în limita unei suprafețe minime de 0,5 ha pentru fiecare persoană îndreptățită, potrivit prezentei legi, și de maximum 10 ha de familie, în echivalent arabil.

Prin *familie* se înțeleg soții și copiii necăsătoriți, dacă gospodăresc împreună cu părinții lor.

Art. 9. Persoanele cărora li se reconstituie sau li se constituie dreptul de proprietate în condițiile prezentei legi nu li se pot atribui în proprietate mai mult de zece ha de familie, în echivalent arabil, chiar dacă reconstituirea sau constituirea dreptului de proprietate se face în mai multe localități.

Persoanele prevăzute la alin.1 vor anexa la cerere o declarație pe propria răspundere din care să rezulte suprafețele de teren pe care le au sau pe care sunt îndreptățite să le primească în condițiile prezentei legi.

Art. 10. [...] Stabilirea dreptului de proprietate se face la cerere, pe baza situației terenurilor deținute la cooperativă la 1 ianuarie 1990, înscrisă în sistemul de evidență a cadastrului funciar general sau a registrului agricol, corectată cu înstrăinările legal efectuate de către cooperativă până la data intrării în vigoare a legii.

Cererea de stabilire a dreptului de proprietate se introduce și se înregistrează la primărie în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi.

Stabilirea dreptului de proprietate se va încheia în termen de cel mult 90 de zile de la publicarea prezentei legi[1].

Art. 53. Toți deținătorii de terenuri agricole sunt obligați să asigure cultivarea acestora și protecția solului.

(„Monitorul Oficial", an III, nr. 37, partea I, miercuri 20 februarie 1991)

Legea nr. 34 din 29 martie 1991 privind statutul Băncii Naționale a României

Art. 1. Banca Națională a României stabilește și conduce politica monetară și de credit, în cadrul politicii economice și financiare a statului, cu scopul de a menține stabilitatea monedei naționale. Banca Națională a României este organ al statului și are personalitate juridică. [...]

Art. 3. Banca Națională a României este în drept să ceară tuturor instituțiilor de credit și financiare să-i furnizeze documentele și informațiile necesare pentru exercitarea funcțiilor sale. [...]

Art. 4. Capitalul propriu al Băncii Naționale [...] aparține în întregime statului [...].

Art. 9. Banca Națională a României este unica instituție autorizată să emită bancnote și monede metalice pe tot cuprinsul țării.

Art. 10. Unitatea monetară a României este leul, cu subdiviziunea banul.

---

[1] În realitate, procesul de restabilire a dreptului de proprietate a trenat ani mulți de la adoptatea acestei legi.

Art. 11. Banca Națională a României administrează direct rezerva de bancnote și monede metalice, elaborează programul de emisiune a acestora și asigură emisiunea regulată de bancnote și monede metalice, în vederea satisfacerii nevoilor de numerar ale țării. [...].

Art. 13. Banca Națională este singura în drept să stabilească valoarea nominală, dimensiunile, greutatea, desenul și alte caracteristici tehnice ale bancnotelor și monedelor metalice [...].

Art. 14. Banca Națională asigură tipărirea bancnotelor și baterea monedelor metalice [...].

Art. 26. Banca Națională a României răspunde în exclusivitate pentru autorizarea și supravegherea tuturor entităților care operează ca societăți bancare în România. În acest scop, Banca Națională a României este împuternicită:

a) să emită reglementări și să ia măsuri, în conformitate cu prevederile legii, pentru a asigura viabilitatea sistemului bancar;

b) să controleze la fața locului și să verifice registrele, conturile și orice alte documente ale societăților bancare și ale altor persoane juridice, pentru a obține actele pe care Banca Națională a României le consideră necesare pentru îndeplinirea adecvată a atribuțiilor de supraveghere. [...]

Art. 28. Banca Națională a României ține în evidențele sale contul curent al Trezoreriei statului [...]

Art. 29. Pentru toate operațiunile efectuate pentru Trezoreria statului, Banca Națională a României nu va percepe comisioane și, în același timp, nu va plăti dobânzi pentru disponibilități. [...]

Art. 30. Banca Națională a României va acționa, direct sau prin alte bănci, ca agent al statului în ceea ce privește emisiunea obligațiunilor și altor înscrisuri de stat, vânzarea și răscumpărarea acestora, precum și plata dobânzilor și altor speze aferente. [...]

Art. 32. Banca Națională a României stabilește și conduce politica valutară a statului, cooperând cu alte organisme ale acestuia. [...]

Art. 41. Banca Națională a României este condusă de un Consiliu de Administrație. [...].

Art. 42. Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României hotărăște asupra măsurilor în domeniul politicii monetare, valutare, de credit și de plăți. [...]

Art. 43. Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României este compus din:

— guvernatorul Băncii Naționale a României [...];

— primul viceguvernator al Băncii Naționale a României [...];

— doi viceguvernatori ai Băncii Naționale a României [...];

— alți cinci membri.

Art. 44. Membrii Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a României sunt numiți de Parlament la propunerea primului-ministru. Numirile se fac pe o perioadă de 8 ani[1]. [...]

(*Banca Națională a României, 1880–1995*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.134–143)

[1] Potrivit modificărilor din 1999, mandatul este de 5 ani.

Nota Bene: Deși în 1999 a fost adoptată o nouă lege privind Statutul B.N.R., care aduce unele modificări prevederilor de mai sus, legea din 1991 este importantă pentru că marca adaptarea B.N.R. la funcția de bancă centrală într-o economie de piață și statua independența sa față de puterea executivă.

Tratat de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară (Timișoara, 16 septembrie, 1996)

România și Republica Ungară,

convinse că buna vecinătate, respectul reciproc și colaborarea dintre cele două țări corespund intereselor fundamentale ale României și Ungariei,

reafirmând angajamentul lor față de drepturile omului și libertățile fundamentale, democrație, umanism și statul de drept și exprimându-și convingerea că afirmarea și îmbogățirea conținutului acestora reprezintă bazele libertății, justiției și păcii,

animate de năzuința comună ca Europa să devină un continent unit, al păcii, securității și cooperării pentru toate statele și popoarele și fotărâte să acționeze pentru dezvoltarea unor astfel de relații care să facă posibilă realizarea acestor obiective,

recunoscând că minoritățile naționale constituie o parte integrantă a societății din statul în care trăiesc și considerând că protejarea acestora este o parte componentă a protecției internaționale a drepturilor omului și, în consecință, face obiectul cooperării internaționale și că normalizarea cooperării lor în acest domeniu reprezintă o contribuție importantă atât la stabilitatea și înțelegerea în Europa, cât și la consolidarea democrației din cele două țări și la integrarea lor în structurile europene și euroatlantice,

reafirmându-și hotărârea de a acționa pentru înfăptuirea scopurilor și principiilor Cartei Națiunilor Unite, ale Actului final de la Helsinki, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă, precum și ale altor documente ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa,

convinse că schimbările ireversibile care au avut loc în Europa și în cele două țări deschid noi perspective în relațiile dintre ele,

au căzut de acord asupra celor care urmează:

Art. 3.

(1) Părțile contractante reafirmă că se vor abține, în relațiile lor reciproce, de la amenințarea cu forța sau folosirea forței, fie îndreptate împotriva integrității teritoriale sau a independenței politice a celeilalte părți contractante, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Organizației Națiunilor Unite și cu principiile Actului final de la Helsinki. Ele se vor abține, de asemenea, de la sprijinirea unor asemenea acțiuni și nu vor permite unei terțe părți să folosească teritoriul lor pentru comiterea unor activități de acest fel împotriva celeilalte părți contractante.

(2) Orice diferende care ar putea apărea între părțile contractante vor fi soluționate pe cale pașnică.

Art. 4.

Părțile contractante, în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, precum și cu principiile Actului final de la Helsinki, reconfirmă că vor respecta inviolabilitatea frontierei lor comune și integritatea teritorială a celeilalte părți contractante. Ele reafirmă, de

asemenea, că nu au pretenții teritoriale una față de cealaltă și că nu vor ridica astfel de pretenții nici în viitor.

Art. 6.

(1) Părțile contractante vor sprijini dezvoltarea în continuare și utilizarea consecventă a mecanismelor colaborării europene, în scopul de a contribui activ și pe această cale la menținerea și consolidarea păcii și securității în regiune.

Art. 13.

(1) Părțile contractante vor colabora în vederea păstrării și cunoașterii reciproce de către cele două popoare a moștenirii lor culturale.

(2) Părțile contractante vor acționa pentru protejarea monumentelor istorice și de cultură, a locurilor memoriale, a vestigiilor scrise și materiale aflate pe teritoriile lor, care evocă și păstrază momente din istoria și cultura celeilalte părți contractante, vor sprijini conservarea lor și vor înlesni accesul la acestea, în conformitate cu legislația fiecărei părți contractante.

Art. 14.

Părțile contractante vor încuraja un climat de toleranță și înțelegere între cetățenii lor, care au origini etnice sau religii, culturi ori limbi diferite. Ele condamnă orice manifestări de xenofobie, de ură, discriminare sau prejudecăți rasiale, etnice sau religioase și vor lua măsuri eficiente pentru a preveni orice asemenea manifestări.

Art. 15

(1) a) Părțile contractante se angajează ca, în reglementarea drepturilor și obligațiilor persoanelor aparținând minorităților naționale care trăiesc pe teritoriul lor, să îndeplinească Convenția-cadru a Consiliului Europei cu privire la minoritățile naționale, dacă în ordinea lor de drept internă nu există o reglementare mai favorabilă în privința drepturilor persoanelor aparținând minorităților.

b) Părțile contractante, fără a aduce atingere conținutului paragrafului de mai sus, în scopul protejării și promovării identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a minorității române din Ungaria și minorității maghiare din România, vor aplica, ca angajamente juridice, prevederile care definesc drepturile acestor persoane, așa cum sunt încorporate în documentele pertinente ale Organizației Națiunilor Unite, Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, și ale Consiliului Europei [...].

(2) Drept urmare, părțile contractante reafirmă că persoanele la care se referă paragraful precedent au dreptul, exercitat în mod individual sau împreună cu alți membri ai grupului lor, de a-și exprima liber, de a-și păstra și dezvolta identitatea etnică, culturală, lingvistcă și religioasă. În mod corespunzător, ele au dreptul să înființeze și să mențină propriile instituții, organizații sau asociații educative, culturale și religioase, care pot apela la contribuții financiare voluntare și la alte contribuții , precum și la sprijinul public, în conformitate cu legislația internă.

(3) Părțile contractante respectă drepturile persoanelor aparținând minorității române din Ungaria și al persoanelor aparținând minorității maghiare din România de a folosi liber limba lor maternă, în particular și în public, oral și în scris. Ele vor lua măsurile necesare pentru ca aceste persoane să poată învăța limba lor maternă și să aibă posibilități adecvate pentru a fi

aducate în această limbă, în cadrul sistemului învățământului de stat, la toate nivelurile și formele, potrivit nevoilor acestora. Părțile contractante vor asigura condițiile care să facă posibilă folosirea și a limbii materne în relațiile cu autoritățile locale, administrative și judiciare, în conformitate cu legislația internă, precum și cu angajamentele asumate de cele două părți. Aceste persoane au dreptul de folosi numele și prenumele lor în limba lor maternă și se vor bucura de recunoașterea oficială a acestora. În zonele locuite de un număr substanțial de persoane aparținând minorităților respective, fiecare parte contractantă va permite să fie expuse, și în limba minorității, denumiri tradiționale locale, denumiri de străzi și alte inscripții topografice destinate publicului.

(11) Părțile contractante vor coopera în vederea dezvoltării cadrului juridic internațional pentru protecția minorităţiloe naționale. Ele sunt de acord să pună în aplicare, ca parte a prezentului tratat, prevederile documentelor internaționale, în virtutea cărora ele își vor asuma și alte angajamente în ceea ce privește promovarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale.

(12) Nici unul dintre angajamentele cuprinse în acest articol nu poate fi interpretat ca implicând vreun drept de a întreprinde vreo activitate sau de a comite vreo acțiune contrară scopurilor și principiilor Cartei Națiunilor Unite, altor obligații decurgând din dreptul internațional sau prevederilor Actului final de la Helsinki și ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, inclusiv principiul integrității teritoriale a statelor.

Art. 23.

Prezentul tratat se încheie pentru o perioadă de zece ani. Valabilitatea tratatului se prelungește automat, pe noi perioade de câte cinci ani, dacă nici una dintre părțile contractante nu notifică în scris celeilalte părți contractante, cu cel puțin un an înainte de expirarea perioadei respective, intenția sa de a-l denunța.

(„Monitorul Oficial", an VII, partea I, nr. 250 din17 septembrie 1996)

Tratat cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina (Constanța, 2 iunie 1997)

Art. 2.

1. Părțile contractante, în concordanță cu principiile și normele dreptului internațional și cu principiile Actului final de la Helsinki, reafirmă că frontiera existentă între ele este inviolabilă și, de aceea, ele se vor abține, acum și în viitor, de la orice atentat împotriva acestei frontiere, precum și de la orice cerere sau acțiune îndreptată spre acapararea și uzurparea unei părți sau a întregului teritoriu al celeilalte părți contractante.

2. Părțile contractante vor încheia un tratat separat privind regimul frontierei dintre cele două state și vor soluționa problema delimitării platoului lor continental și a zonelor economice exclusive în Marea Neagră, pe baza principiilor convenite printr-un schimb de scrisori între miniștrii afacerilor externe, efectuat odată cu semnarea prezentului tratat. Înțelegerile convenite în acest schimb de scrisori vor intra în vigoare simultan cu intrarea în vigoare a pezentului tratat.

Art. 3.

1. Părțile contractante reafirmă că nu vor recurge cu nici o împrejurare la folosirea forței, fie îndreptată împotriva integrității teritoriale sau independenței politice a celeilalte părți contractante,fie în orice alt mod incompatibil cu prevederile Cartei O.N.U. și cu principiile actului final de la Helsinki. Ele se vor abține, de asemenea, de la sprijinirea unor astfel de acțiuni și nu vor permite unei terțe părți să folosească teritoriul lor pentru desfășurarea unor activități d acest fel împotriva celeilalte părți contractante.

2. Orice probleme și diferende între părțile contractante vor fi soluționate exclusiv prin mijloace pașnice, în conformitate cu normele dreptului internațional.

Art. 13.

1. În scopul protecției identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a minorității române din Ucraina și a minorității ucrainene din România, părțile contractante vor aplica normele și standardele internaționale prin care sunt determinate drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și anume acele norme și standarde care sunt cuprinse în Convenți-cadru a Consiliului Europei privind protecția minorităților naționale, precum și în: Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței asupra dimensiunii umane a Organizației pentru Securitate și cooperare în Europa, din 29 iunie 1990, Declarația Adunării Generale a O.N.U. asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice (Rezoluția 47/135), din 18 decembrie 1992, și Recomandarea nr. 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei cu privire la un articol adițional la Convenția europeeană a drepturilor omului, referitor la drepturile minorităților naționale, cu înțelegerea că această recomandare nu se referă la drepturi colective și nu obligă părțile contractante să acorde persoanelor respective dreptul la un statut special de autonomie bazată pe criterii etnice.

2. Minoritatea română cuprinde cetățenii ucrainieni, indiferent de regiunile în care trăiesc și care, potrivit opțiunii lor libere, aparțin acestei minorități în virtutea originii lor etnice, limbii, culturii sau religiei lor.

4. Părțile contractante reafirmă că persoanele la care se referă acest articol au, îndeosebi, dreptul, exercitat în mod individual sau împreună cu alți membri ai grupului lor, la liberă exprimare, la menținerea și dezvoltarea identități lor etnice, culturale, de limbă și religioase, dreptul de a-și menține și dezvolta propria lor cultură, la adăpost de orice încercare de asimilare împotriva voinței lor. Ele au dreptul să-și exercite pe deplin și efectiv drepturile omului și libertățile fundamentale, fără nici o discriminare și în condiții de deplină egalitate în fața legii. Persoanele aparținând acestor minorități au dreptul de a participa, în mod efectiv, la treburile publice, inclusiv prin reprezentanți aleși potrivit legii, precum și la viața culturală, socială și economică.

6. Părțile contractante recunosc că, în exercitarea dreptului la asociere, persoanele aparținând acestor minorități naționale pot înființa și menține, în conformitate cu legislația internă, propriile organizații, precum și instituții sau așezăminte de învățământ, culturale și religioase.

7. Părțile contractante vor respecta dreptul persoanelor apațînând minorităților naționale de a avea acces, în limba maternă, la informație și la mijloace de comunicare în masă, precum

și de a schimba liber și de a difuza informații. Ele nu vor crea obstacole, în ceea ce privește înființarea și utilizarea de către aceste persoane, în cadrul legislației interne a fiecărei părți contractante, a propriilor mijloace de informare în masă. Persoanele la care se referă acest articol au dreptul de a menține contacte între ele și peste frontiere cu cetățeni ai altor state și de a participa la activitățile organizațiilor neguvernamentale, atât la nivel național cât și internațional.

8. Părțile contractante se vor abține să ia măsuri care, modificând proporțiile populației din zone locuite de persoane aparținând minorităților naționale, urmăresc limitarea drepturilor și libertăților acestor persoane, care decurg din standardele și normele internaționale menționate în paragraful 1 al prezentului articol.

12. Părțile contractante, în scopul de a coopera în urmărirea îndeplinirii angajamentelor prevăzute în acest articol, vor crea o comisie mixtă interguvernamentală, care va ține cel puțin o sesiune anuală.

Art. 27.

Prezentul tratat se încheie pe termen de 10 ani. Valabilitatea tratatului se prelungește automat, pe noi perioade de câte 5 ani, dacă nici una dintre părțile contractante nu va încunoștiința în scris cealaltă parte contractantă despre intenția sa de a-l denunța, cu cel puțin un an înaintea expirării perioadei de valabilitate respective.

(„Monitorul Oficial", anul VIII, partea I, nr. 157 din 3 iunie 1997)

Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu (16 martie 2000)

Introducere

Strategia națională de dezvoltare economică a României reprezintă rezultatul unei confruntări libere, aprofundate și constructive de opinii între participanții la Comisia de fundamentare alcatuită din reprezentanți ai Executivului, experți desemnați de partidele din coaliția guvernamentală și din opoziție, de sindicate, patronate, organizații neguvernamentale și asociații profesionale, alte categorii de specialiști și personalități ale vieții publice, precum și grupul de evaluare economică al Academiei Române.

Obiectivul fundamental al acestui proiect îl constituie crearea unei economii de piață funcționale, compatibile cu principiile, normele, mecanismele, instituțiile și politicile Uniunii Europene. Convergența conturată în acest sens se întemeiază pe evaluarea resurselor și posibilităților, a contextului intern și internațional. Ea răspunde dublului imperativ al încheierii tranziției la economia de piață în România și al pregătirii aderării sale la Uniunea Europeană, pentru a folosi șansa istorică oferită de decizia Consiliului Uniunii Europene de la Helsinki din decembrie 1999 de a deschide negocierile de aderare cu România. Efortul de aprofundare a direcțiilor de dezvoltare convenite va continua, astfel ca până la 15 mai a.c. să se realizeze o formă extinsă a Strategiei naționale, inclusiv un plan operațional de măsuri cu scadențe precise, pe ani și trimestre.

În condițiile în care, pe termen lung, mediu și scurt, evoluția reală a economiei naționale, este strânsă în chingile unui „cerc vicios" al perpetuării și chiar adâncirii decalajelor de productivitate și standard de viață față de Uniunea Europeană, direcțiile preconizate au în vedere

ca printr-o largă deschidere internațională să se promoveze idealurile și interesele fundamentale ale poporului român, identitatea și tradițiile sale. S-a apreciat ca fiind întru totul posibil ca – prin eforturi proprii, susținute de o largă cooperare – să se asigure atenuarea și eliminarea treptată a decalajelor față de țările avansate, modernizarea României, în pas cu exigențele tranziției spre o economie cultural–informațională în care capitalul educațional să reprezinte cheia de boltă a dezvoltării economice și sociale.

Strategia are în vedere evaluarea riguroasă a costurilor sociale ale tranziției și ale promovării reformei, precum și ale aderării la Uniunea Europeană; filozofia acestei elaborări are la bază convingerea că atât reforma cât și integrarea constituie nu cauza dificultăților cu care ne confruntăm, ci calea soluționării lor, că România va fi în măsură să aducă o contribuție la crearea unei Europe unite, stabile și prospere, care să aibă un rol crescând în viața internațională, la promovarea valorilor euro-atlantice. Concluzia principală a Strategiei este că, asigurându-se suportul financiar și legislativ necesar, prin eforturi perseverente și o autentică solidaritate a forțelor sociale, există premise ca, la orizontul anului 2007, România să poată îndeplini condițiile esențiale de aderare la Uniunea Europeană.

Opțiunile strategiei vizează crearea de condiții pentru:

a) Asigurarea creșterii economice pe baza sporirii ratei investițiilor prin participarea semnificativă a capitalului național și prin atragerea resurselor externe, mai ales sub formă de investiții directe, în condiții de deplină transparență, astfel ca după anul 2001, ritmurile medii anuale de creștere a produsului intern brut să se situeze între 4–6%;

b) Continuarea măsurilor de stabilizare macroeconomică prin asigurarea unor deficite bugetare suportabile, în jurul a 3% din produsul intern brut, reducerea deficitului cvasifiscal, gestionarea corespunzătoare a datoriei publice și deficitului contului curent, astfel încât să se asigure reducerea treptată a inflației, care la nivelul anului 2004 să poată fi exprimată printr-o singură cifră;

c) Promovarea unor politici coerente, compatibile cu mecanismele Uniunii Europene, vizând ajustarea structurală a economiei, dezvoltarea și modernizarea infrastructurii fizice, științifice și sociale, revitalizarea și retehnologizarea industriilor cu potențial competitiv, construirea unei agriculturi întemeiate pe exploatații de dimensiuni optime, sprijinirea activităților bazate pe tehnologia informației și crearea unui mediu prielnic pentru extinderea și dezvoltarea turismului, diversificarea serviciilor financiare, a sectorului terțiar în general;

d) Crearea unui mediu de afaceri prielnic, bazat pe un cadru legal coerent și stabil care să asigure dezvoltarea competiției de piață, reducerea costurilor de tranzacție și diminuarea poverii fiscale; promovarea unor măsuri specifice de stimulare a întreprinderilor mici și mijlocii; definirea clară a drepturilor de proprietate, asigurarea unor structuri administrative și juridice adecvate, capabile să asigure aplicarea legii și respectarea obligațiilor contractuale;

e) Modernizarea și dezvoltarea serviciilor de utilitate publică astfel ca acestea să răspundă cât mai bine nevoilor cetățenilor și economiei naționale, asigurându-se treptat apropierea de standardele țărilor membre ale UE;

f) Elaborarea și asumarea unui program pe termen lung pentru eliminarea riscurilor de accidente ecologice și reducerea continuă a nivelurilor de poluare a mediului înconjurător.

Transpunerea în viață a acestor opțiuni va permite sporirea veniturilor reale ale populației și înregistrarea de progrese efective în combaterea sărăciei. [...]

Dincolo de deosebirile de orientări politice și doctrinare, toate componentele Comisiei consideră elaborarea și aplicarea acestei strategii o posibilă platformă comună de acțiune a tuturor forțelor politice și sociale pentru promovarea interesului național, propășirea țării și asigurarea bunăstării cetățenilor săi, în contextul unei largi deschideri internaționale.

(www.infoeuropa.ro)

Nota Bene: Strategia de dezvoltare pe termen mediu a fost elaborată la solicitarea expresă a Uniunii Europene, fiind o condiție pentru desfășurarea procesului de aderare a României la U.E. Termenii foarte generali reflectă efortul de a întruni acordul tuturor forțelor politice și sociale, astfel încât strategia să poată fi aplicată indiferent de constelațiile politice aflate la guvernare; pentru aceasta va fi însă nevoie ca legile și politicile concrete adoptate de diferitelele organisme ale statului român să fie compatibile cu obiectivele generale fixate de stategie.

Pentru comenzi și informații
adresați-vă la:

Editura CORINT
Difuzare și Clubul Cărții
Str. Teodosie Rudeanu nr. 21
Sector 1, București
Tel: 222.19.49, 223.19.28;
Fax: 222.40.34
E-mail: corint@dnt.ro

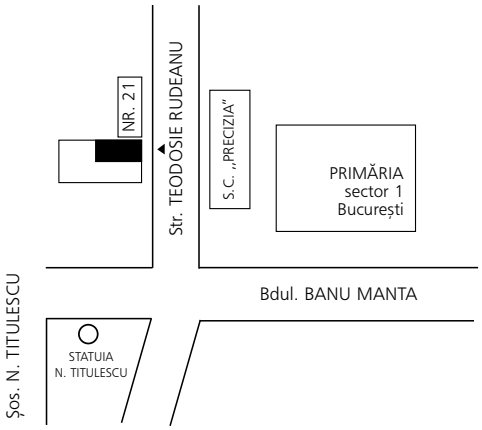

Format: 16/70 x 100
Coli tipo: 26

Tiparul executat la S.C. Universul S.A.

ISTORIA ROMÂNIEI ÎN TEXTE

Într-o societate în care trecutul şi tradiţia sunt nepermis de influenţate de interesele cotidiene, această culegere de texte aduce în faţa cititorului istoria vie, evenimentele aşa cum au fost trăite de către oamenii vremurilor de altădată.

Mărturii literare, acte ale cancelariilor domneşti, studii statistice sau texte ale tratatelor internaţionale, prezentate critic, zugrăvesc în culori vii imaginea ultimelor douăzeci şi cinci de secole de istorie.

Instrument eficient pentru înţelegerea fenomenului românesc în mediul său natural, lucrarea **Istoria României în texte** se adresează tuturor celor interesaţi de aflarea adevărului despre evenimentele cruciale şi aspectele mărunte ale vieţii care, împletindu-se, alcătuiesc istoria unui popor.

Europa FM

ISBN: 973-653-201-1